

**ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК
„КРСТЕ МИСИРКОВ”**

ISSN 0025-1089

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

ГОДИНА LX

2009

СКОПЈЕ
2009

МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Излегува еднаш годишно

Редакција:

Снежана Веновска-Антевска (заменик на одговорниот уредник)
Олгица Додевска-Михајловска (секретар)
Лилјана Макаријоска (одговорен уредник)
Стоја Поп-Атанасова
Лидија Тантуровска

Уредувачки одбор:

Лилјана Минова-Гуркова

Коста Пеев
Влоѓимјеж Пјанка
Трајко Стаматоски
Рина Усикова
Виктор Фридман
Гизела Хавранек

Адреса:

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ - Скопје, пошт. фах 434

Број на жиро-сметка:

40100-788-1242

Тираж:

300 примероци

Компјутерска подготовка и печат:

2-ри Август С - Штип

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

<i>Радмила Угринова-Скаловска</i> За почетоците на „Македонски јазик“	7
<i>Анеџа Дучевска</i> Лилјана Минова-Ѓуркова (1939-2008)	9
<i>Марија Коробар-Белчева</i> Ева Жетелска Фелешко (1932-2009)	11
<i>Стијанислава-Стијаша Тофоска</i> Станислав Каролак (1931-2009)	13

СТАТИИ

<i>Виктор Фридман</i> Македонија и Европа од лингвистичка гледна точка	17
<i>Трајко Стамановски</i> Именскиот фонд во Водичничкиот поменик	31
<i>Влозимјеж Пјанка</i> Типологија на словенските презимиња	39
<i>Љубица Спанковска</i> Потеклото на неколку имиња на раселени скопски села	65
<i>Георѓи Георѓиевски</i> Финална да-реченица во македонскиот јазик	93
<i>Sanja Zubčić</i> Makedonski predložak Kločeva glagoljaša	103
<i>Валентијина Нестор</i> За некои архаични црти на говорот во Мала Преспа и Врник (Врбник) Албанија	117
<i>Barbara Sonnenhauser</i> The Macedonian tripartite article: a discourse-oriented account	123
<i>Лидија Танџуровска</i> Синтаксата и стилистиката во списанието „Македонски јазик“ низ прилозите од проф. Лилјана Минова-Ѓуркова	137
<i>Александра Ѓуркова</i> Стилот и семантиката во македонските црковнословенски ракописи од синтаксички аспект	147
<i>Силвана Симоска</i> Егзоцентрични зборообразувања – обид за индукција на универзални производи	157
<i>Катица Трајкова</i> Глаголскиот префикс <i>вз-</i> и неговите паралели во македонските црковнословенски текстови	179

<i>Еленка Сѿоевска-Денчова</i>	
За именувањето на роднинските односи во македонските дијалекти од словенски и балканистички аспект	183
<i>Мери Цубалевска</i>	
Белешки за лексичките слоеви во Ваташкиот минеј	195
<i>Елизабетија Бандиловска-Ралијовска</i>	
Номинацијата и номинативните дублети во лексичко-семантичката група на зборови со значење „овошје“	201
<i>Елена Сѿејаненко</i>	
Лингвокултуролошката транслација при преводот од македонски јазик на руски	217
<i>Елена Јованова-Грујовска</i>	
За именките со субјективна оценка од зборообразувачки и семантички аспект	227
<i>Емил Ниами</i>	
Проблемите со транскрипцијата и/или транслитерацијата при преведувањето од руски на македонски јазик	231
<i>Марија Паунова</i>	
Деклинација на именките во црковнословенските ракописи од македонска редакција	237
<i>Војкан Миленковиќ</i>	
Видот во македонските дијалекти	249
<i>Николче Мицковски</i>	
Стратегиски пристап при дефинирање терминологија од областа на информатичкото општество	263

ПРИКАЗИ

<i>Петар Хр. Илиевски</i>	
Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел, том V од Коста Пеев	275
<i>Илија Велев</i>	
Лексикографско издание за континуитетот на странската македонистика	279
<i>Кирил Трајковски</i>	
Уште едно камче во мозаикот на македонските дијалекти, (Кон трудот „Речник на демирхисарскиот говор“ од Радован П. Цветковски и Божо Стефановски)	285
<i>Marinka Šimić</i>	
Лилјана Макаријоска, Студии од историската лексикологија, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“	291
<i>Снежана Веновска-Анѿевска, Олѿица Додевска-Михајловска</i>	
Трагање по тајните на убавиот македонски збор (Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник од Снежана Велковска)	295
<i>Катица Трајкова</i>	
Франтишек Вацлав Мареш, Компаративна фонологија и морфологија на македонскиот јазик	303

<i>Марјан Марковиќ</i>	
Кичевскиот говор од д-р Веселинка Лаброска	307
<i>Елена Пејќроска</i>	
Гајдова Убавка, Условниот период во дијалектите на македонскиот јазик, Скопје: Институт за македонски јазик Крсте Мисирков, 2008	309
<i>Људмил Сјасов</i>	
Семантиката на лексичката група зборови опфатени со поимот овошје	313
<i>Снежана Велковска</i>	
Лексичко-семантичка анализа на тематското подрачје облека и облекување во македонскиот стандарден јазик од Фани Стефановска-Ристеска	317
<i>Александра Ѓуркова</i>	
Катица Тракова, Nomina instrumenti во македонските црковнословенски текстови	323
<i>Лилјана Макаријоска</i>	
Прилог кон проучувањето на химнографската лексика	327
<i>Марјина Травничкова</i>	
Интердисциплинарни кирилometодиевски истражувања	331
<i>Еленка Сѓоевска-Денчова</i>	
Културата и јазикот (Зборник на трудови, Јазикот наш денешен кн. 17)	335

ХРОНИКИ

<i>Биљана Мирчевска-Бошева</i>	
Записник од пленарната седница на Президиумот на Меѓународниот славистички комитет (13 септември 2008, Охрид, Р. Македонија)	343
<i>Бисера Павлеска</i>	
VI меѓународен собир на млади македонисти, Скопје, 18-19 декември 2008	349
<i>Роза Тасевска</i>	
Словенските јазици и култури во современиот свет, Москва 2009	357
<i>Роза Тасевска</i>	
Балкански читања 10 - конференција во Руската академија на науки во Москва	361
<i>Николче Мицкоски</i>	
Кон работата на националната работна група за изработка на лексикон од областа на информатичките и комуникациските технологии	367

LX

2009

ПОВОДИ

ЗА ПОЧЕТОЦИТЕ НА „МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК“

Научното списание „Македонски јазик“, кое опстојува повеќе од половина век, започна да излегува како месечен билтен на Катедрата за македонски јазик при Филозофскиот факултет во Скопје, во јануари 1950 година. Иницијативата потекна од шефот на Катедрата и првиот човек, тогаш и секогаш, на македонската лингвистика, професорот Блаже Конески. Поддршка имаше и од другите членови на катедрата, па така заедно со сите се оформи и првата редакција на чело со проф. Конески. Оваа редакција во истиот состав (Блаже Конески, Крум Тошев, Божо Видоески и Рада Угринова/Радмила Угринова-Скаловска) функционираше повеќе години, дури и кога „Македонски јазик“ прерасна во списание издавано од Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје. Во почетокот, а и доста долго ние асистентите (Божо Видоески и Рада Угринова) се грижевме за техничките работи – коректурата, а и дистрибуцијата. Одделни броеви испраќавме до разни библиотеки и други институции во Југославија и низ светот, со што ја богатевме семинарската библиотека со многу нови изданија.

Скромноста и самокритичноста на редакцијата се гледаше не само во определбата како билтен, туку и во неговиот обем – еден и пол печатарски табак или 24-25 печатени страници, со прилично мал формат, што многу брзо се покажа недоволно во однос на интересот за соработка во него.

Изданието имаше за цел, а тоа беше искажано уште во првиот број, да ги објавува трудовите, за повеќемина први, почетнички, од областа на македонскиот јазик, кои најмногу третираа правописни, лексички и други прашања актуелни тогаш во примената и оформувањето на македонскиот литературен јазик. Но уште во самиот почеток се покажа дека интересот за одделни правописни, граматички и лексички прашања е особено голем кај сите луѓе што се заинтересирани за правилна употреба на веќе востановените јазични и правописни норми во секојдневната пракса, како печат и образование, и со предлози за разрешување на одделни нерешени прашања. Доста голем број соработници од кои подоцна се оформија истакнати македонисти, познати носители на научната дејност на Институтот за македонски јазик, ги правеа успешно во Билтенот своите први чекори во науката.

Уште во првите броеви во билтенот си најдоа место и сериозни научни трудови на Б. Конески и К. Тошев, како и на многу други личности кои професионално и по образование беа поврзани со јазична проблематика и оставиле длабока трага во македонистиката од тоа време. Се третираа често и прашања од дијалектологијата, како резултат на доста активните, иако на самиот почеток, дијалектолошки истражувања, а посебно место имаа и прилозите во кои се објаснуваа поретки и помалку познати зборови, се даваше оценка за најчестите грешки во која било сфера на јазикот.

Така „Македонски јазик“ како билтен на Катедрата за македонски јазик набргу стана претесен за сè што бараше и заслужуваше свое место во него, па прерасна во списание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје, низ кое најдобро може сè до денес да се следи развојот и растот на македонската наука за јазикот.

Радмила УГРИНОВА - СКАЛОВСКА

ЛИЛЈАНА МИНОВА-ЃУРКОВА (1939-2008)

На 12 декември 2008 година почина д-р Лилјана Минова-Ѓуркова, редовен професор на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Република Македонија.

Лилјана Минова-Ѓуркова е мошне добро познато име во македонската научна и културна јавност бидејќи станува збор за еден извонредно продуктивен творец од областа на македонистиката. Нејзината четиридецениска научно-истражувачка и педагошка дејност ја вклучува во редот на еден од водечките лингвисти-македонисти, чии трудови се познати и цитирани во славистичките центри во целиот свет, особено од областа на современиот македонски јазик во неговата стандардна форма.

Потврда за огромниот влог на д-р Лилјана Минова-Ѓуркова во македонската наука за јазикот е импозантниот број на библиографски единици – повеќе од 270, објавени во Македонија, Европа и САД, во многу списанија, зборници, едиции, весници и др. Како мошне современи и квалитетни се прифатени нејзините универзитетски учебници **Синтакса на македонскиот стандарден јазик** и **Стилистика на современиот македонски јазик**, со кои се заокружи издавањето соодветни наставни помагала од научната област македонски стандарден јазик. Непроценлив и драгоцен е нејзиниот придонес во изготвувањето учебни помагала за потребите на летната школа при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура – **Прирачник за лекторски вежби по македонски јазик-трет курс** и **Македонски јазик за странци**. Таа ја продолжи меѓународната афирмација на македонскиот јазик со издавањето на уште две книги: во 2006 година со книгата **Граматика на македонскиот јазик за странци (со превод на француски јазик)** и во 2007 со превод на англиски јазик.

Лилјана Минова-Ѓуркова ќе остане запаметена и по функцијата основач и прв претседател на Советот за македонски јазик, која ја извршуваше четири години (1998-2002). За тој период, Минова-Ѓуркова издаде повеќе билтени на Советот, организираше средби и трибини со лекторите по македонски јазик, со професорите во основното и средното образование, како и со сите оние што професионално се занимаваат со македонскиот јазик. Имајќи ја предвид основната функција и задача на Советот за македонски јазик (која произлегува од Законот за употребата на македонскиот јазик, донесен во 1998 година) – да се следи употребата на македонскиот јазик во сите сфери на комуникацијата и таа да се

негува, Минова-Ѓуркова со своите совети и истражувања даде огромен придонес во решавањето на некои прашања и проблеми: употребата на кирилското писмо во јавните натписи и фирми; транскрипцијата на македонските лични имиња со латинично писмо во личните документи; усовршување на наставните програми и содржини по предметот Македонски јазик во основното и средното образование.

Голем е придонесот на д-р Лилјана Минова-Ѓуркова во реализирањето на многубројни домашни и меѓународни проекти од кои произлегоа десетина публикации, извонредно значајни за македонскиот јазик. Како особено важна, се издвојува монографијата **Македонски јазик** објавена во Ополе, Полска во рамките на општословенскиот проект „Најнова историја на словенските јазици-Современи промени во словенските јазици (1945-1995)“.

Д-р Лилјана Минова-Ѓуркова беше долгогодишен и мошне активен претставник на македонистиката во повеќе меѓународни славистички тела и организации, а посебно во Меѓународната комисија за проучување на граматичката структура на словенските јазици, во кои достоинствено и најкомпетентно го претставуваше својот јазик. Исто така, таа учествуваше на многу научни собири во Македонија и во светот: нејзините предавања и реферати отвораа нови видици и перспективи во интерпретирањето на конкретен проблем, а честопати претставуваа инспирација и поттик кај странските лингвисти за македонистички теми. Може слободно да се каже дека само благодареејќи на упорноста и на авторитетот на Минова-Ѓуркова во повеќе случаи беа вклучувани македонисти или македонистичка проблематика во меѓународни теми и проекти. Како врвен и афирмиран македонист, д-р Лилјана Минова-Ѓуркова оствари повеќе студиски престои на универзитети во Европа, Америка (Фулбрајтов стипендист) и Австралија.

Македонската научна и културна јавност ќе ги чувствува последиците од раното заминување на Лилјана Минова-Ѓуркова на повеќе рамништа: како професор, како научник, како автор, како афирматор на македонскиот јазик во светот. Но сепак, нејзините дела остануваат како трајна инспирација за следните генерации. Нека ѝ е вечна слава.

Анета ДУЧЕВСКА

ЕВА ЖЕТЕЛСКА ФЕЛЕШКО (1932-2009)

Замина големиот лингвист, поточно славист, Ева Жетелска-Фелешко. Таа беше голем пријател на Македонија со особен придонес во афирмацијата на македонскиот јазик. Автор е на 11 монографии и на повеќе од 340 научни статии од областа на дијалектологијата, ономастикатата и на историјата на словенските јазици (особено на лужичкиот, кашупскиот и на поморските дијалекти). Сепак, во средиштето на нејзиниот интерес беше ономастиката и тоа сите категории на именување од теоретски, структурен и културолошки аспект.

Од 1972 година, па сè до 2004 година, беше раководител на Одделението за ономастика при Полската академија на науките, а од 1990 до 1996 беше директор на Славистичкиот институт, исто така при Полската академија на науките. Членуваше во повеќе меѓународни истакнати организации, како што се Интернационалниот комитет на ономастика (ICOS), Интернационалното друштво за дијалектологија и геолингвистика, Меѓународниот славистички комитет итн. Со свои значајни трудови има учествувано на повеќе од 30 меѓународни научни конгреси и конференции. Нејзиното учество беше забележително и на југословенските ономастички конференции што се одржуваа од седумдесеттите до деведесеттите години во тогашна Југославија.

Проф. д-р Ева Жетелска-Фелешко беше славист, но ја нарекуваа и сербокроатист и македонист. Повеќепати присуствуваше со реферати на *Научнаџа конференција на Меѓународниоџ семинар за македонски јазик, лџиџераџура и кулџура*, а нејзините прилози во списанијата *Славистџички сџудии* (при Катедрата за славистика на Универзитетот во Скопје) и особено во нашето научно списание *Македонски јазик* се од големо значење, бидејќи отворија нова страница во проучувањето на македонската современа ономастика. Таква статија е секако *Skopje na fali nazewniczej globalizacji* (Скопје на брановите на глобалните именувања) од 1998 и *Studium porównawcze struktur toponimicznych macedońskich i polskich*, споредбената студија за структурата на полските и македонските топоними, отпечатена исто така во *Македонски јазик* во 2000 година.

Сепак, нејзиниот најголем дострел се излегувањето на две значајни енциклопедиски изданија. Едната излезе во 1998 година, под наслов *Polskie*

nazwy własne. Encyklopedia (Полските лични називи. Енциклопедија), а другата, којашто е меѓународен проект, е именувана како *Ślowiańska onomastyka. Encyklopedia* (Словенска ономастика. Енциклопедија), во два тома од 2002 и 2003 г. Овие енциклопедии беа сработени според концепцијата предложена од проф. д-р Ева Жетелска-Фелешко и под нејзина научна редакција. Паметам со колкава желба и со колку напор таа се залагаше во *Словенскајта ономастичка енциклопедија* да биде застапена и македонската ономастичка наука и тоа на македонски јазик, бидејќи од непознати причини во почетокот беше предложено македонското претставување да биде на еден од светските јазици. Така, со нејзина заложба македонската ономастика има рамноправно место со ономастиката на другите словенски јазици во спомената енциклопедија на повеќе од 150 страници.

За сè што сторивте, драга професорке, македонската научна јавност Ви е многу благодарна.

Марија КОРОБАР-БЕЛЧЕВА

СТАНИСЛАВ КАРОЛАК (1931-2009)

Во јуни оваа година, почина професорот Станислав Каролак, еден од најпознатите полски лингвисти - семантичар, синтаксичар, аспектолог. Тој беше еден од водечките полски научници, со автентично меѓународно реноме во последните 50-тина години, особено заслужен за полската и светската русистика, славистика, полонистика и романистика, а исто така и за развојот на општата лингвистичка теоретска мисла.

Станислав Каролак е роден на 22 февруари 1931г. во Жирардув, во близина на Варшава. Своите студии ги започнува 1950 година на Варшавскиот универзитет и тоа студирајќи паралелно и руска филологија и романски јазици, што ќе се одрази и во целиот негов понатамошен професионален интерес. Магистрирал 1966 г. на темата *Од проблематиката на предлошката реција на глаголот во рускиот јазик* на Универзитетот во Варшава, а таму и докторирал во 1972 г. со темата *Проблеми од општиот синтакса* (*Zagadnienia składni ogólnej*, PWN 1972). Оваа негова книга претставува иноваторски теоретски труд во кој се зацртува идејата за синтакса заснована на семантички основи, подоцна општоприфатена под називот *семантичка синтакса*.

Неговата педагошка дејност почнува на Варшавскиот универзитет, каде работел како асистент на Одделот за руска филологија, а по докторирањето, во 1972 заминува на Шљонскиот универзитет каде ја основа катедрата за романистика. Во 1981 год. преминува на Вишата педагошка школа во Краков (подоцна преименувана во Педагошки универзитет). Како професор гостувал повеќепати и на многу други универзитети во Европа: во Франција - во Париз и Прованса; во Италија на универзитетите во Рим, во Падова, во Палермо, Фиренца, Трст, Неапол и др.; во Белгија, во Германија, во Швајцарија, во Македонија, во Бугарија итн.

Работел и во Полската академија на науки во Варшава, во Институтот за полски јазик и во Институтот за словенски јазици, врз изработката на современата граматика на полскиот јазик и во тимот за полско-бугарска конфронтација. Бил активен член на многу научни комитети и друштва во својата земја и во странство, меѓу другото од 1991 до 2003 бил претседател на Меѓународната комисија за граматичка структура на словенските јазици при Меѓународниот славистички комитет.

Предмет на интерес во научната работа на Ст. Каролак се главно две области: семантиката на аспектуалните и темпоралните карактеристики на глаголот и определеноста (детерминацијата), во чиј центар е проблемот на дистрибуција на членот и неговата семантичко-синтаксичка интерпретација. Тој има објавено околу 200 научни трудови, од кои повеќето се токму од овие 2 области и претставуваат значаен придонес за полонистиката, романстиката, русистиката, бугаристиката, македонистиката и за славистиката воопшто.

Неговиот голем придонес се гледа и во лингвистичкиот опис на полскиот јазик и во општотеоретски работи. Тој придонес е врзан особено со *Грамаџикаџа на современиоџи џолски јазик*, (издадена во 1984 год од PWN, (подоцна позната како „жолта граматика“) каде се јавува како еден од авторите, имено, тој е автор на делот кој се однесува на предикатско-аргументската структура на реченицата. Автор е и на друга книга со синтаксичка проблематика - *Основни сџрукџури на џолскиоџи јазик* (Podstawowe struktury języka polskiego. Warszawa 2001, SOW), како и на книгата што претставува опширен збир на повеќето негови теоретски трудови *Од семанџикаџа кон џрамаџикаџа* (Od semantyki do gramatyki. Warszawa 2001, SOW).

Во своите научни истражувања од областите со кои се занимавал речиси секогаш го вклучувал и македонскиот јазик. Интересот на Ст. Каролак за македонскиот јазик одделно или во споредба со другите словенски јазици или со романските јазици, датира од 70-тите години на минатиот век откако почнал и да објавува трудови во македонските лингвистички списанија и во зборници од македонски научни конференции. Повеќето негови статии во кои се третира (и) македонскиот јазик се од областа на семантичката синтакса, се однесуваат на глаголот и предикацијата, на глаголскиот вид, на референцијата, прагматичката мотивација во дистрибуција на членот и сл.

Преку иницирање на проектот *Глаџолскиоџи вид во македонскиоџи јазик*, како дел од поголемиот меѓународен проект *Глаџолскиоџи вид во словенскиџе и романскиџе јазици*, од 1995 Каролак почнува поактивно да се занимава со македонскиот јазик. Работејќи со македонскиот тим на проектот (чиј координатор од македонска страна беше проф. Људмил Спасов) тој ја доизградуваше својата (нова во лингвистичките кругови) семантичка теорија за глаголскиот вид. Од работата на овој проект произлегоа една магистерска и две докторски дисертации при чија изработка тој активно учествуваше како консултант и формален или неформален рецензент (И.П. Димкова 2002: *Лимџиџивнаџа видска конфџурација во македонскиоџи јазик*, 3-Д Проект студио, Скопје 2002, 185 стр.; *Видскаџа каџеџорија хаџиџуалноџи во македонскиоџи јазик* од И.П. Димкова докторска дисертација, *Семанџика на џримарниџе џелични џлаџоли во македонскиоџи јазик* од Ст. Тофоска докторска дисертација). Тој се јавува

како автор (коавтор) на монографиите: *Инхоаѿивнаѿа видска конфигурација во македонскиоѿ јазик* (заедно со М. Миркуловска), отпечатена како еден од броевите на *Slavia meridionalis* (*Slavia meridionalis* 3, Warszawa 2000, SOW, 265 стр), чиј прв и главен дел претставува неговата теорија за глаголскиот вид, првпат целосно изложена и *Семанѿика и сѿрукѿура на ѱлаѱолскиоѿ вид во македонскиоѿ јазик* (Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје 2005, 125 стр.) во која се сумираат сознанијата за видот како семантичка категорија, се разгледува структурата на видот и се категоризираат видските показатели во македонскиот јазик.

Придобивките од неговата научна работа се несомнени и оставаат трага за сите идни генерации лингвисти. За неговиот придонес како креативен учесник во развојот на лингвистичката теорија на неговото време, покрај неговите трудови сведочат и трудовите на многумина негови ученици и соработници во Полска, Франција, Италија, Русија, а и во Македонија.

Ја имав таа чест и задоволство да го познавам и да соработувам со професорот Станислав Каролак и во моите сеќавања, а мислам и во сеќавањата на сите што поблиску го познаваа тој ќе остане запаметен како пасиониран научник, лингвист со широко поле на интерес, со огромна љубов кон науката за јазикот, како одличен професор кој знаеше и умееше да мотивира на постојана научна работа, секогаш отворен за нови сознанија, кои веднаш се трудеше да ги вклопи во рамките на својата теорија. Мислеше во од, се случуваше во рамките на некоја наша дискусија на одредена тема, текот на неговите размислувања, поттикнат од нечие друго размислување, да го промени својот правец, да му се појават нови асоцијации, но секогаш на крај тоа да дојде до некоја логична завршница, до нов заклучок кој тој умееше да го вклопи и да го вгради во рамките на теоријата во која работевме. Како човек со ведар дух, смисла за хумор, вљубеник во животот воопшто, беше интересен соговорник на различни теми и искрен пријател. Неговото заминување ќе остави голема празнина кај сите што го познаваа, го ценеа и го сакаа.

Нека му е вечна слава!

Сѿанислава-Сѿаѿа ТОФСКА

LX

2009

СТАТИИ

МАКЕДОНИЈА И ЕВРОПА ОД ЛИНГВИСТИЧКА ГЛЕДНА ТОЧКА

Општопознато е дека Македонија е срцето на балканскиот јазичен сојуз како и срцето на самиот географски Балкански Полуостров. Кога станува збор за Европа, сепак, особено Европа на Големите Сили, тогаш целиот Балкан се наоѓа на периферијата, и срцето е пограничната зона од Холандија и Белгија преку Германија, Франција, и Швајцарија до северна Италија. Интересното е што од јазична гледна точка, и особено од историско-лингвистичка гледна точка, има нови тенденции да се наметнува политичката Европа врз лингвистичката, и таквите тенденции ја прикриваат важноста и самостојноста на лингвистичкиот Балкан. И токму Македонија ги демантира таквите обиди и со нејзината јазична историја и со нејзината јазична сегашност. И така, во оваа статија би сакал нешто да кажам за важноста на лингвистика во разбирањето на Македонија и на Европа.

Но да почнеме со едно терминолошко објаснување кое може да има разни интерпретации. Терминот 'автохтон' има добиено една не-лингвистичка употреба која сепак може да се сврти кон едно помодерно сфаќање со лингвистиката. Деновиве често се слушаат цел ред разни дискурси според кои некојси одреден народ е најстариот на Балканот. Јас нема да ги повторам тие дискурси, затоа што деталите не се релевантни. Релевантно е само тоа што поентата од сите такви дискурси е дека со т.н. автохтоност се добива некој поголем легитимитет па и други работи. Кога зборуваме строго лингвистички, сепак, се гледа дека индо-европските дијалекти кои станаа албански и грчки беа првите претци од сегазборуваните јазици на балканот чии потомци се од индо-европските дијалекти кои лингвистички замениле некои од постарите претходни јазици – и индо-европски и пред-индо-европски. Трагите на тие претходни јазици во денешните јазици – доколку можеме да ги следиме, затоа што не се многу – постојат само во некои фонолошки детали и етимолошки нејасни зборови. Значи, јазиците кои станаа албански и грчки не беа првите на Балканот, туку само првите од кои денеска имаме полни јазични системи на Балканот. Латинскиот јазик стигна подоцна на овие простори, и исто така замени еден или повеќе претходни јазици. Од јазична гледна точка, сепак, балкано-романските јазици се во семејството на романските јазици, значи јазикот стигна после тие индо-европски дијалекти кои станаа албански и грчки. Балкано-словенските јазици претставуваат потомци на еден јазик што дојде на Балканот после балкано-латинскиот, па и тој исто така замени еден или повеќе претходни јазици. Ромскиот јазик стигна со неговите говорители

од Индија најверојатно меѓу 11-ти и 12-ти век, а цудезмо (ладино) на крај на 15-ти век. Но тие постоеја како јазични острови до некој степен од разни социјални причини. Нивните граматички и лексички фондови покажуваат специфични односи со другите балкански јазици. Треба и да го спомнеме ерменскиот, дојден на Балканот пред тјуркските јазици, кои исто така имаат долга јазична историја на Балканот, иако трагите од тјуркските јазици пред да дојде турскиот со Османската империја се доста нејасни, освен неколку етимолошки заемки од пред-османските тјуркски јазици кои се добропознати. Со тоа ви имам дадено краток преглед на сите јазици во Македонија кои, во денешниве услови, пет века по доаѓањето на последниот од нив, јас би ги нарекувал „автохтони“ или попросто „тукашни“ затоа што сите беа во контакт заедно во една држава (Османската империја) толку години, а сите други јазици заземаат други места во проучувањето на јазиците на Македонија. Покрај тоа, можеме да кажеме дека сите најистакнати особини на балканскиот јазичен сојуз, иако некои од нив можеби имаат корени во еден поранешен период, сепак ги добиле нивните сегашни конвергентни остварувања точно преку вековите на Османската империја.

Со тоа доаѓаме на проблемот на т.н. јазичен сојуз. За да го разбереме лингвистичкото место на Македонија во Европа денес, треба да почнеме со почетокот на деветнаесеттиот век, кога за првпат се формулира компаративниот метод, базиран на регуларноста на фонолошките промени. Овој метод дозволуваше за првпат научно да се класифицираат јазиците на светот, но особено на Европа (и до некој степен индискиот потконтинент) врз основа на нивните семејни односи. И така се дојде до разбирање како се родени словенските и романските јазици, дека албанскиот и грчкиот се индоевропски а не во истата група, дека ромскиот е индиски јазик итн. Фактот дека се сите индо-европски значи дека делат некои специфични взаемности затоа што ги наследиле од јазикот-предок.

Значи концептот на јазично семејство беше јасно разбран, но поимот дека јазиците можат да имаат сличности заради понатамошниот јазичен контакт, а не заради поранешното наследство (иако тие контакт-појави сами стануваат наследство на понатамошните генерации на говорители) се гледаше идеолошки како нешто надвор од чистото семејство, т.е. вонбрачно или нечисто. Така, во 1850 г., на пример, заради нивните граматички сличности, германскиот лингвист Август Шлајхер ги карактеризира албанскиот, влашкиот и бугарскиот како слични затоа што тие биле „најрасипаните во нивните семејства“ ("die verdorbensten ihrer Familie" Schleicher 1850:143). Дека последиците од дискурсот кој го вклучуваше мислењето дека јазичните контакти се некако осквернувачки доведоа за помалку од сто години до Холокаустот е надвор од оваа статија, но го забележуваме заминувајќи до други теми. Имено, првата ригорозна формулација на поимот јазичен сојуз дојде само во 1923 г. на руски па потоа во 1928 г. на германски на Првиот меѓународен конгрес на лингвисти од кнез Николај Трубецкој. Во таа формулација Трубецкој го зеде балкано-словенскиот (тогаш именуван како бугарски, а за нас македонскиот, бугарскиот, и јужнослепските говори) како пример на член[ови] на словенското јазично семејство и како учесник во

балканскиот јазичен сојуз, чии други јазици беа албански, грчки и балканоромански до кои може да ги додадеме и балканороманските дијалекти и до некој степен ладино [цудезмо] и дури балкано-ерменски (доколку, на пример, инфинитивот се губи).

Тука треба да обрнеме посебно внимание на поимите „член“ и „учесник“. Во последно време во (западна) Европа, поимот јазичен сојуз е предизвик затоа што се мешаат овие два поима. Кога се зборува за дивергенцијата која доведе до создавање на едно јазично семејство, се работи за еден јазик кој се поделил на разни јазици со тек на времето и така може да се зборува за членство како и во биолошко семејство (иако секако не се работи за биологија). Но, кога се зборува за јазична конвергенција, тогаш се работи за бирање (селекција) јазични особености без да се губи важен дел од наследените особености кои го определуваат членството во јазичното семејство. И така, многу поточно е да се зборува за учесниците во јазични сојузи а не за членови. Со тоа исто така се избегнува квазипроблемот дека не е секоја особина присутна во секој јазик кој учествува во балканскиот јазичен сојуз. Доколку се работи за „учесник“ а не за „член“ тогаш отсуството на оваа или онаа особина во одреден јазик не го демантира ниту учеството на оној јазик во други балкански лингвистички процеси ниту важноста на оваа особина за другите јазици.

Сега, штом го имаме претставено општиот поимен и историски контекст, да ги разгледаме последиците на фактот на постоењето на балкански јазичен сојуз, прво за Македонија и потоа за Европа. Секако, за да има јазичен сојуз треба најмалку два учесника (за разлика од јазично семејство, кое може да има само еден член), што значи дека фактот за јазичен сојуз го претпоставува фактот на мултилингвизмот. И тој факт има и општествени и лингвистички последици. Од општествена гледна точка, фактот на мултилингвизмот претпоставува соживот, и во контекстот на Македонија и на Европа од 19-ти век до денес тој факт е врзан со заемните односи меѓу јазик, идентитет, граѓанство и државност. Па иако и постоењето и лажното оспорување на македонскиот јазик и идентитет се премногу добро познати за да ги повторувам овде, сепак има некои моменти во историјата на македонскиот јазик и Република Македонија кои, иако имам зборувано за нив на други форуми, сепак заслужува внимание и овде, пред една поширока публика.

Со тоа, би сакал да обрнам внимание на еден важен и познат македонски текст од османскиот период – но и на неговиот досега многу помалку познат превод на албански и турски, имено стр. 49 во *Речник од три језика/Ѓјаљтор нка тре ѓуха/Љугат уч лисаниден* од Ѓорѓи Пулевски од 1875 г. Иако речникот веќе е предмет на проучување на многу научници, вклучувајќи ги Хазаи (Hazai 1963), Конески (1967, Koneski 1974, 1985), Чабеј (1971), Ристовски (1974), Јашар–Настева (1984, 1996), Јашар–Настева и Конески (1984), Фридман (Friedman 1990), Хамити (Hamiti 2005), и други, сепак богатството на речников е такво што има место за уште повеќе анализа. Овде би сакал да ја истакнам споредбата на еден параграф што е многу добро познат во неговата македонска верзија, но којшто во албанскиот и турскиот превод покажува како Пулевски многу модерно го сфатил поимот на националност и државност во едно многујазично општество. Ги имам

дискутирано тие текстови во други контексти, но тие се исто така многу релевантни за темата Македонија и Европа, и така ги доведувам и тука.

Од првата страница на својот *Речник* Пулевски истовремено посочува на важноста на знаењето на многу јазици како и потребата за образование на мајчин јазик. Интересно е тука да го забележиме фактот дека во секој балкански јазик освен грчкиот постои поговорка од типот „Јазиците се богатство“ или „Штом повеќе јазици знаеш, повеќе луѓе вредиш.“ Отсуството на таков израз од грчкиот фонд на народни изрази можеби е сврзан со современата грчка политика која го негира присуството на малцинства, вклучувајќи и македонско, на грчка територија. Во врска со тоа можеби не е случајно што на Првиот конгрес за југоисточно-европски студии во Софија во 1966 г. единствениот од главните реферати што се обидувааше да го негира постоењето на балканскиот јазичен сојуз беше грчкиот (Andriotis & Koumourlis 1968). Па и ако одиме поназад во времето, до крајот на 18-тиот или почетокот на 19-тиот век, можеме да видиме дека мултилингвизмот според грчкото мислење во тоа време не беше ништо друго освен пречка за грцизацијата, како што Хаџи Даниил од Москополе на почетокот на неговиот познат четиријазичник (Daniil 1802:7) пишува:

Αλβανοί, Βλάχοι, Βούλγαροι, Αλλόγλωσσοι χαρήτε,
 Κ' έτοιμασθήτε όλοι σας Ρωμαίοι να γενήτε,
 Βαρβαρικήν άφήνοντες γλώσσαν, φωνήν καί ήθη,
 Όπου στους Απογόνους σας να φαίνονται σαν μύθοι.

Албанци, Власи, Бугари, кои зборуваат на други јазици, радувајте се
 И сите вие спремете се да станете грци.
 Откажете се од вашите варварски јазици и обичаи,
 Така што Вашите деца ќе ги знаат само како митови.

Современите Елини божем случајно забораваат дека самите Грци во она време се нарекуваа Римјани (Ромеи) кога им го оспоруваат на Македонците правото на македонското име. Но да се вратиме на Пулевски и неговото значење за многојазичноста во Македонија и за балканскиот јазичен сојуз.

Како што посочува Јашар-Настева, една интересна карактеристика на речникот на Пулевски е фактот дека во извесни случаи тој не преведува буквално, туку со културни еквиваленти. Така на пример, во списокот почесни титули каде што пишува – на македонски *свештѝеник* и на албански *ѝрифѝи*, на турски пишува *имам*, т.е. муслимански еквивалент, а не турскиот збор за *свештѝеник*, што би бил *ѝаѝаз*. Има цел ред такви примери, но овде сакам, како што реков погоре, да разгледам еден параграф од особена важност.

Прво, вредно е да го ставиме параграфот во неговиот контекст. На стр. 44 во средината има едно прашање: Кољку наречија славјански има в Македонија, кажими ако знаеш. Потоа следуваат многу интересни етнографски и лингвистички детали, а на стр. 46 пишува: Кољку наречија имајед, сега во Македонија, кажими ако знаеш. Следуваат други интересни етнографски и

лингвистички детали, со набројување на словенските етнографски групи, а почнувајќи со Јуруците ги наведува и групите кои зборуваат други јазици во Македонија. Сето тоа го пишува само на македонски, па во средината на стр. 48 почнува повторно тројазична презентација со речењето на другите словенски народи, според Пулевски следниве: „руси, и Пољаци и Чеси и Срби и Словаци и Бугари и Хрвати.” На крајот на стр. 48 доаѓа прашањето што доведува до интересниот за нас параграф: мак. Што се вељид народ. алб. Чиш поутохојет њераз. тур. Кавм неанилр.

Сега да го разгледаме одговорот, во којшто е содржана првата печатена формулација на македонската националност:

Првиот параграф е горе-долу идентичен во трите јазици и навистина нема никакви суштински разлики, особено ако допуштиме некои помодерни разлики во современата лексика. Македонскиот текст е следниов: Народ се вељид, људи који се од еден род и који зборувајед еднаков збор, и који, живувајед и другарад еден, со, други, и који, имајед, једнакви, обичаји и песни и веселја, тије људите ји викајед народ а место, во које живувад народ, се вељид отечество, од тои, народ.

Но вториот параграф има интересни и суштински разлики, кои ја изразуваат ситуацијата во Македонија пред повеќе од сто години а се уште се актуелни.

Македонскиот текст е следниов: И така Македонциве се народ и местото њивно је Македонија.

Албанскиот текст во оригинал е: „Ашту еде шкипитарат јан њераз, еде вендин, етијсе повојн Македонија цилији, пороин аће.” на македонски превод: Така и Албанците се народ, и оние коишто живеат тука нивното место го нарекуваат Македонија.

Турскиот: „Дахи, македонлулар, кавмдир ве јерини дахи онларин анилр Македонија хер, ћим, македонијада, јашарса, македонлу анилр.” на македонски превод: Уште, Македонците (по турски *makedonlular*) се народ (турски *kavm*) и нивното место се вика Македонија, секој којшто живее во Македонија се вика Македонец (*Makedonlu anilir*).

И така, од трите параграфи се гледаат три сфаќања во тогашната и сегашнава Македонија. Во македонскиот, се афирмира македонскиот народ како словенски народ меѓу другите словенски народи со Македонија како нивна татковина. Во албанскиот параграф се признава албанскиот народ како народ, од кој, одреден дел ја има Македонија како нивна татковина (на албански *vendin e tij*) (Пулевски пишува *њераз* наместо *йойулл* затоа што во времето кога тој пишуваше, употребата на албанскиот збор *popull* за турскиот *millet* или *kavm*, за кои и македонскиот термин *народ* беше релативно нов тогаш, се уште не беше фиксирана.) А во турскиот параграф има класична формулација на признавање и на национално и на она што сега би се нарекувало граѓанско определување на идентитет: Македонците се народ со Македонија како татковина, а истовремено секој којшто ја има Македонија како татковина е Македонец, или можеби подобро, Македонијанец.

Гал и Клигман (Gal & Kligman 2000:24-25, 123) даваат едно точно сумирање и бистра анализа на граѓански и национални идентитети кога пишуваат: „Далеку од заемна ексклузивност, граѓанско-национализмот и етнонационализмот коегзистираат како различни позиции внатре во едно политичко поле, и двата се на располагање на елитите за возможно мобилизирање“. Додека Ѓорѓи Пулевски може да се опише како припадник на елита само доколку беше писмен во Османската империја на деветнаесетиот век, сепак се трудеше да го определи истовремено како и македонскиот народно-национален идентитет така и македонскиот граѓанско-национален идентитет. Изделувањето на овие категории веќе долго време претставува предизвик. Сложеностите се исти во секоја т.н. етнонационална држава во Европа од Шпанија до Русија и од Норвешка до Грција, па и понатаму надвор од Европа. Нема ниедна таква држава која е едноетнична ниту еднојазична (барем во стварноста, на пр. спрема францускиот устав, сите граѓани на Франција се Французи [а не францијани] иако се уште се зборува на бретонски, каталански, баскиски, окситански, и др.). Секако, Ѓорѓи Пулевски живееше во Османската империја на деветнаесетиот век, и во Речникот се претставува како верен субјект на „џиџанли Султан Абдул Азиз, азамет најславнаје“ (стр. 67), но знаеме од неговата биографија дека исто така и учествувал во востанија (Koneski 1974). Значи во Ѓорѓи Пулевски имаме една навистина комплексна и модерна личност, и тој со неговите искуства во неговата родна земја, многу добро ги разбира сложениостите на народно-националниот и граѓанско-националниот идентитет и се трудел и двата да ни ги хармонизира во неговата работа, имајќи предвид дека тогаш, како и сега, Македонија била и е многујазична и многукултурна. Тој насочува кон мирен соживот (Пулевски 1875:67) и се труди да артикулира еден поглед според кој македонскиот народ и сите луѓе за коишто Македонија е нивна татковина се вклучени. Од сето тоа може да извадиме три поуки. Прво, дека дури во времето на Пулевски има паметни луѓе кои го препознаваа фактот дека нема тотално совпаѓање на моделот јазик = народ = територија = држава. Второ, дека ова несовпаѓање сепак треба да се хармонизира со реалностите на етнолингвистичкиот идентитет, од една страна, и условите на многујазичното образование. И трето, фактот дека постои еден текст како овој на Пулевски од деветнаесетти век ја докажува природата на многујазичната историја на Македонија.

Сега би сакал да кажам нешто за важноста на македонската дијалектологија за едно поточно разбирање на балканскиот јазичен сојуз и поимот јазичен сојуз воопшто. Македонистиката многу има придонесено за балканската лингвистика од нејзините најрани денови, а особено почнувајќи од времето на формирањето на полето како такво во фундаменталните работи на Селищев и Сандфелд. Така, на пример, во неговата книга за македонската дијалектологија (1918), Селищев ги посочува дијалектите на западна Македонија како најбалканизирани, на пр. во врска со удвојувањето на објектот (250-259). Исто така Сандфелд (Sandfeld 1930), иако работел во еден контекст каде што етикетата „бугарски“ често се употребувала и за бугарскиот и за македонскиот јазик, сепак со голема доследност ги разликува придавките „*macédo-bulgare*“ и „*bulgare*“.

Значи, бил свесен за посебното место на македонските дијалекти. Интересно е во овој контекст да се забележи дека Сандфелд многу ретко ги разликува гегиските и тоскиските дијалекти на албанскиот јазик во својот труд, иако тие дијалекти се разликуваат во многу суштински работи, особено во рамките на балканската лингвистика. Значи, во својот пристап Сандфелд ги третира македонските дијалекти како една посебност, и тоа доста години пред познатата статија на Вајан (Vaillant 1938) во која пишува дека на македонските дијалекти треба да им се додели посебно место. Во последно време, има една понова тенденција кон т.н. евролингвистика (би можело да се каже и *еурологија*), на која посочив на почетокот на оваа статија и која ги меша типологијата и ареалната лингвистика, споредувајќи сличности на одделни европски јазици без конкретно укажување на историјата, или со посочување на раносредновековието, кога нема писмени докази на западноевропски јазици. Јас би рекол дека во такви пристапи, како што се гледа, на пр. во статијата на Хаспелмат (Haspelmath 1998) и воопшто во проектот EUROTYPE, не е случајност дека Балканот се наоѓа (пак) на периферијата на Големите сили, кои сега се претставуваат како центар на еден нов европски јазичен сојуз. Но, ако Балканот е периферија за западна Европа, сепак е центар на една посебна конвергенција, со Македонија во центарот на овој центар. Еден од најсвежите примери на еурологија претставува книгата на Хајне и Кутева (Heine & Kuteva 2006) во која пишува дека сите европски јазици меѓусебно се приближуваат кон еден тип, и дека приближувањето потекнува од времето на римската империја. Може да се каже дека во таквото тврдење се појавува старата теза на Сандфелд (и други) дека Византија е одговорна за Балканскиот јазичен сојуз, само што одговорноста за конвергенцијата се префрлува на Западот.

Пред да продолжиме со нашиот коментар за оваа тенденција, треба да укажеме на уште еден пристап кон балканската лингвистика каде што исклучувањето на македонските дијалекти доведе до една сосема неточна слика на јазична варијација. Овој пристап можеме да го наречеме нумеролошки пристап, според кој релативната „балканизација“ на еден јазик (а скоро никогаш, *нота бене* дијалект, освен, понекогаш гегиски и тоскиски) се брои со еден инвентар на црти, давајќи една бројна вредност која божем го определува степенот на „балканизација“ на разни јазици. Така, на пр., ван дер Ауера (van der Auwera 1998) го извади од една енциклопедиска статија на Џосеф (Joseph 1992) следниов список на „балканизми“ (со додаток на последната):

А) Фонолошки: а) акцентирани самогласка од типот шва; б) пет самогласки а-е-и-о-у без дистинктивна отвореност, назализација, или квантитет; Б) Морфолошки: а) поклопување на дативот и генитивот; б) идно време од редуцирано *воло*; в) постпозитивен определен член; г) прекажани, адмиративни, и дубитативни [употреби на] глаголски форми; В) синтаксички: а) губењето на инфинитивот; б) аналитично степенување кај придавките; в) удвојувањето на објектот; г) формирањето на броевите од 11-19 со формулата „број-на-десет“.

Според неговиот пристап, бугарскиот е најбалканскиот од балканските јазици, а македонскиот заедно со тоскискиот албански се малку понебалкански затоа што во македонскиот недостасува акцентираниот шва, а во тоскискиот има

инфинитивна конструкција од типот „за да (албански *për të*) плус партицип“. Потоа следат дакороманскиот, гегискиот албански, грчкиот, српско-хрватскиот, ромскиот и турскиот. За сето тоа авторот дава графичка презентација со карта и вели дека со тоа не сака да каже ништо посебно за дијахронијата или конвергенцијата, туку само за типологијата. Сепак, имајќи предвид дека балканскиот јазичен сојуз е токму историска појава (Нанп 1977), едно мешање на ареален со типолошки пристап ја замаглува јазичната слика на светот. Сега да ги разгледаме овие црти малку подетално во светлината на македонската дијалектологија, и тоа токму како историска појава.

Прво да кажеме нешто за балканската фонологија. Навистина, баш во фонологијата обично балканските јазици ги сочувуваат своите особености, т.е. кога човек со еден балкански јазик како мајчин јазик зборува на друг балкански јазик, најчесто во фонологијата ќе тргнува од својот мајчин јазик. Фактот што понекогаш зборуваме за луѓе кои зборуваат „без акцент“ е исклучок којшто го потврдува правилото. Тоа не значи дека на нивото на микросистеми нема фонолошка адаптација. На пример, добро е познато дека јужните аромански говори – па исто така и некои македонски и ромски говори – имаат дентални и веларни фрикативи како во грчкиот; во некои од словенските и ромските говори со интензивни контакти со турски има /ü/; а во турските говори со интензивни контакти со албански и македонски (и српски) се губи /ö/. Од историска гледна точка многу значаен е фактот дека во дебарскиот албански и македонски градски говор стариот низок односно заден назал дава исто отворено /o/. А токму во одделни македонски говори како во Радожда, Вевчани, Мали Влај, и Лин (а исто така и во бугарските говори во Тетевен и Еркеч) има контраст отворен/затворен вокал и нема шва. Претпоставуваме дека губењето на х може да се гледа од ареална перспектива, и тоа сигурно заради делење на говорните навики; од друга страна, изговорот, на пр., на латералите покажува една многу покомплицирана слика, на пр. во албанскиот спрема српскиот, во северните спрема другите македонски говори (а исто така во северните спрема јужните грчки говори) и во дијалектите на ромскиот јазик. Значи воопшто кога се зборува за фонологијата во балкански контекст, поточно е да се зборува не за балканска фонологија туку за балкански фонологии – и во тоа македонските говори заземаат многу важно место.

Во врска со другите промени, меѓу нивото на морфологијата и нивото на синтаксата има зона на морфосинтакса, каде што се среќаваат скоро сите типични (а не типолошки) балкански промени. Тука имаме неколку суштински работи во анализата на Ван дер Аувера кои не се доста длабоки. Прво, некои важни црти се испуштени, на пр. балканскиот тип на условниот начин со идно минато време. Второ, барем во врска со деривацијата од типот „на-десет,“ Нанп (1992) одамна докажа дека кога се споредува албанскиот и балканороманскиот броен систем со словенскиот, се гледа дека во албанскиот и балканороманскиот бројот десет е од женски род а во словенскиот од машки род. Од тоа се претпоставува дека конструкцијата од типот „на десет“ го има својот извор во времето кога индо-европските дијалекти кои станале албански и коишто се латинизирале во

балканороманските, од една страна, и останатите дијалекти што станале словенски, од друга страна, имале контакт во северна Европа – претпоставка што ја докажуваат разни лексички и фонолошки факти (заеднички стари заемки, законот на Винтер, итн., см. Напр 1994) – значи, како што докажува Хамп, треба да ги разгледаме деталите многу внимателно, затоа што во нив се открива историјата која е од суштинска важност за разликувањето на ареалната лингвистика од типолошката лингвистика. Во врска со тоа, треба да укажеме на третата слабост на типолошкиот пристап кон балканскиот јазичен сојуз, и за поправањето во кое македонската дијалектологија треба да одигра важна улога. Имено, степенот на граматикализација на некоја определена црта се разликува од дијалект до дијалект, и ако тоа не се земе предвид, и особено кога се прават такви типолошки генерализации, се донесуваат погрешни заклучоци.

Да ги земеме како примери удвојувањето на објектот и употребата на партикулата за идно време. Кога се претставува некоја црта како балканска, без укажувањето на степенот на граматикализацијата, се споредуваат фактори кои не се исти од гледна точка на системот на јазикот или дијалектот, а со таква споредба се доаѓа до прогрешни заклучоци за самиот процес на балканизација. Така, на пример, удвојувањето на објектот постои во сите балкански јазици, ама не е граматикализирано, т.е. обврзно во ист степен. А токму во бугарскиот јазик граматикализацијата на удвојувањето е најслабо присутна, во тоа што никогаш не е задолжително освен при контрастивна негација на егзистенцијата, на пр. рукавица е тук, ама руката ја њама. Во грчкиот ситуацијата е слична, со тоа што единствениот задолжителен контекст се фразите од типот *όλα τα ξέρει* ‘сè го знае’. Во дакороманскиот, пак, местото на објектот и опозицијата човек/не-човек игра улога во задолжителноста на удвојувањето, додека во албанскиот местото на објектот заедно со топиализацијата претставуваат услови за удвојување. Така, на пример, во албанскиот кога директниот објект е рема, а не тема, тогаш тој не се удвојува, додека во македонскиот се удвојува во двата случаја, ако објектот е определен, независно од топиализацијата, на пр. *Madje Papa e vizitoi Tiranën* ‘Дури и Папата ја посети Тирана’ но *Papa vizitoi madje Tiranën* ‘Папата ја посети дури и Тирана’. Но кога кажуваме *македонски* тука навистина зборуваме за литературниот македонски јазик и западните дијалекти врз кои тој доследно се базира. Во источните македонски говори, удвојувањето е условено повеќе од топиализацијата, а не е толку системска црта на граматичкиот систем. Исто така во ароманските говори, оние во западна Македонија се удвојуваат директниот и индиректниот објект како во македонскиот, додека на југ во Грција, ароманските дијалекти повеќе се сложуваат со грчките и јужноалбанските правила, т.е. факултативноста и тоа само во врска со топиализацијата.

Исто така во врска со класичната одлика на формирањето на идно време со редуцирано *volo* – и јас би рекол дека таа појава треба да се земе предвид заедно со појавата на балканскиот условен начин – дијалектните факти се доста комплексни. Така, на пример, раширено е мислењето дека во гегиските албански говори идното време се формира со *kam* ‘има’ и инфинитив, што е вистина за еден дел од гегиските говори. Само што не е целосна вистина, а како што се вели во

една стара еврејска пословица *a halbe emes iz a gantse lign* א גליל עמונה א זי חמע עבלאה 'половина вистина е полна лага.' Но секако не сакам да кажам дека лингвистите лажат кога карактеризираат една поголема дијалектна група, што се определува главно од некои фонолошки црти, на еден прегенерализиран начин и со морфосинтасички црти. Сепак сликата што се дава е неточна. Во јужногегиските говори, во централните гегиски говори во Горна Река, во северозападните гегиски говори во Шкрел, на западниот брег на реката Буна кај Скадар, како и во централносеверните говори во Пука, класичниот балкански *volo*-тип, т.е. *do* на албански, претставува нормално идно време. Во Хас и во Љума, покрај Горна Река, како и во северниот гегиски говор во Мирдита на југ од Пука, *do*-идно време доминира во конкуренција со *kam*. А на североисток од Скадар, во Келменд, Плав, и Гусиње, дури има *volo*-идно време од постариот тип, со коњугација, исто како во дакороманскиот. Ако го свртиме вниманието на словенските јазици и дијалекти, гледаме дека во врска со граматикализацијата на честицата за идно и идно-минато односно условен начин, пак бугарскиот не е толку конзистентен колку што е македонскиот. Тука северните македонски говори и галичкиот (малореканскиот) имаат поконзервативни системи со маркирањето на минатост во помошниот глагол. А такво идно време во ромскиот јазик постои само на Балканот.

Освен постпозитивниот член, или проблемот на определеност воопшто, референцијалноста не фигурира многу во балканската лингвистика, и тоа со право. На пример, деиктичките системи воопшто даваат повеќе отпор кон менување. Така, во ромскиот јазик, уникалниот систем во кој што има две опозиции близок/далечен (*a/o*) и општ/специфичен (*ð/k*), на пр. *adava, akava, odova, okova*, т.е. еден четворочлен систем, се чува во сите говори на Балканот и во скоро сите говори надвор од Балканот. Во албанскиот и балканороманскиот имаме стари двочлени системи иако знаеме дека грчкиот, македонскиот и српскиот рефлектираат постара состојба со трочлени системи, а бугарскиот (освен во Родопите) оди со источнословенските јазици, каде што се губи експонентот за блискост. Во овој контекст многу е интересна ситуацијата во долна Гора, каде што долногоранските македонски говори имаат двочлен систем, токму од албански тип, значи блискоста и неутралноста се чуваат, а далечноста не. Со тоа сакам да кажам дека во македонските дијалекти гледаме многу покомплексни работи отколку оние што се презентираат во нумеролошките, да не зборуваме и за еуролошките, пристапи. И покрај тоа, на пример, во западна Македонија каде што балканските заемни влијанија се најсилни, тие влијанија одат и во разни правци од разни јазици кон други зависно од местото и цртата.

Во врска со тоа, треба да кажеме нешто за принципите на историската лингвистика – и генетска и ареална, коишто ги разликуваат тие две гранки на општата лингвистика од типологијата (во која спаѓаат и т.н. генеративни или божемни „формални“ пристапи). Хамп укажува на фактот дека иако во деветнаесеттиот век, кога откривањето на регуларноста на звучните промени се уште е во тек, немавме толку точно разбирање за местото на промените што се условени од јазичен контакт наспрема заемната дивергенција во одделни групи. Но сега разбираме дека дивергенцијата на јазичната фамилија и конвергенцијата

на јазичниот сојуз сепак се делови од истите општественојазични процеси и треба да се разгледуваат со истата ригорозност. Сето тоа се разликува од типологијата, каде што историјата е сосема исклучена. А мешањето на типологијата со ареалната лингвистика, како што е сега во мода во (западна) Европа, претставува два чекора назад во нашето разбирање на историската лингвистика, во чии рамки спаѓа ареалната лингвистика воопшто и балканската лингвистика посебно. И така, може да се каже од историска гледна точка дека како и во генеолошката лингвистика така и во ареалната лингвистика, архаизмите и загубите не се решаваачки за општиот развиток од историска лингвистичка гледна точка. Само општите иновации се решаваачки. Од таква гледна точка, постпозитивниот член несомнено спаѓа во фундаменталните балканизми. Може да се каже дека формирањето на идно време е исто така, до некаде делумна иновација. А во врска со инфинитивот, треба да се каже дека губењето не кажува ништо, затоа што е загуба, а не иновација, дека замената може да биде паралелен развој, но интересното е во тоа што понекогаш во дијалектите паралелниот развој може да се претвори во заемна иновација. Значи без дијалектологијата, а особено без македонската дијалектологија, една конзистентна и научна балканска лингвистика не може да постои.

Во врска со тоа доаѓаме до последниот дел на статијата, и тоа е современата состојба на балканскиот јазичен сојуз во Македонија и Европа. Како што веќе спомнав, има обид во западна Европа во последно време да се докаже дека цела Европа е јазичен сојуз, со, барем случајно, јадрото во европската економска заедница и Балканот како периферија. Таква констатација може да се прави само ако се игнорира историскиот факт дека најважните балканизми, т.е. заемните балкански јазични особини, се развиле на територијата и во времето на Османската империја, кога, како што велеше Оливера Јашар-Настева, со едно тескере се патуваше низ целиот полуостров, и, можеме да додадеме, кога западна Европа беше распарчена во безброј минидржави постојано во воена состојба. Во последно време, стана во мода да се каже дека балкански јазичен сојуз е само историски артефакт кој веќе не постои затоа што тогашните општествени и јазични услови веќе не постојат. На Деветтиот конгрес на југоисточно-европски студии во Тирана во 2004 г., многу реферати имаа таква тема, и навистина, според разни пописи, во балканските земји повеќе луѓе ги знаат јазиците на западна Европа отколку што ги знаат јазиците на нивните соседи или дури сограѓани. Може дури да се каже дека англискиот јазик во 21 век го има местото на турскиот во деветнаесеттиот. Сепак балканојазичните конвергентни процеси продолжуваат на Балканот насекаде каде што се уште постои многојазичноста, и тоа постои во секоја балканска етнонационална држава до ден денес. Сепак, точно во Македонија ја имаме најсложената интеракција на најголемиот број на балкански јазици дури и денес. Иновации како двојни предлози (од *ишиоџи ја куйвиџи џасџирмаџи* за на докџор, *саџиоџи го добив од на рабоџа*) се шири, како и порано има перфектот од југозапад на североисток. Во контекстот на градот Скопје, вкрстувањето на разни дијалекти како и влијанието на стандардните јазици доведува до сосема нови дијалектни ситуации за сите балкански јазици во

градот. На пример, во ромскиот јазик, трите главни говори – арлиски, бугурциски или ковачки, и џамбаски, како и поттиповите на арлиски како што се староградските топаанлиски и барутчииски, селскиот гавутнески, и други дијалекти како маџурски, конопарски, приштевачки, и гиланлиски се во многу потесен контакт од пред една генерација и помеѓу помлади луѓе нови меѓудијалектни варијанти постојат. Како што докажуваше Валбона Тоска во својата неодамна одбранета докторска дисертација (Тоска 2009), ширењето на придавски конструкции за сметка на генитивни конструкции, на пр. албански *fakulteti filologjik* наместо *fakulteti i filologjisë*, се должат на влијанието на македонскиот јазик, иако во соседна Албанија, таквите конструкции стануваат популарни сами по себеси како нешто ново и без асоцијација на нивниот конвергентен извор. На друга страна, албанската вокативна честица *O*, на пр. *O Toni!*, се шири во македонската популарна употреба барем во одредени делови на Скопје. Покрај тоа, употребата на повеќе од еден јазик во разговорите на многујазични луѓе – и стари и млади – укажува на разни социјални односи.

Значи од јазична гледна точка, може да се каже дека наспроти западноевропските обиди да ја стави Македонија во некоја лингвистичка периферија, Македонија била и уште е центар на јазична иновација. Покрај тоа, богатството и сложеноста и на старите и на живите многујазични процеси во Македонија се модели на мултилингвизмот што самата Европска Унија особено нејзината најјужна членка, досега не успеаа да ги достигнат.

Виктор ФРИДМАН

ЛИТЕРАТУРА

Andriotis, N.P. and G. Kourmoulis. 1968. Questions de la linguistique balkanique et l'apport de la language grecque. *Actes du Premier Congrès International des Études Balkaniques et Sud-est Européens* 6, ed. by I. Gălăbov et al., 21-30. Sofia.

Daniil Moskhopoleōs, Mihali Adami Hadzhi. 1802. *Eisagōgikē Didaskalia*. Venice[?].

Friedman, V. A. 1990. Gjorgji Pulevski: Fjalorët e tij dhe Rilindja Kombëtare Shqiptare dhe Maqedonase. *Konferenca shkencore e 100-vjetorit të Lidhjes Shqiptare të Prizrenit* 2, 245-256. Prishtina.

Gal, S. and G. Kligman. 2000. *The Politics of Gender after Socialism*. Princeton.

Hamiti, A. 2005. *Paralelja shqipe në dy fjalorët shumëgjuhësh të Gjorgji Pulevskit*. Skopje.

Hazai, G. 1963. Rumeli ağizları tarihinin iki kaynağı üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yılığı Belleten* 117-120.

Hamp, E. 1977 On Some Questions of Areal Linguistics. *Proceedings of the 3rd*

- Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, K. Whistlers et al. (eds.), 279-282. Berkeley.
- Hamp, E. 1992. Albanian. *Indo-European Numerals*. J. Grozdanovic (ed.), 835-921. Berlin.
- Hamp, E. 1994. Albanian. *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, R.E. Asher (ed.), 65-67. Oxford.
- Haspelmath, M. 1998. How Young is Standard Average European?, *Language Sciences* 20,3.271-287.
- Heine, B. i T. Kuteva . 2006. *The Changing Languages of Europe*. Oxford.
- Joseph, B. 1992. The Balkan Languages. *International Encyclopedia of Linguistics* 1, W. Bright (ed.), 153-155. Oxford.
- Koneski, B. 1974. The Image of Gjogji Pulevski. Translated by Victor A. Friedman. *Macedonian Review*, 4,1.57-59.
- Schleicher, A. 1850. *Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht* (Linguistische Untersuchungen von Dr. A. Schleicher II). Bonn.
- Vaillant, A. 1938. Le problème du slave macédonien. *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 39 fasc. 2, no. 116,194-210.
- van der Auwera, J. 1998. Revisiting the Balkan and Meso-American Linguistic Areas. *Language Sciences* 20,3.259-270.
- Trubetzkoy, N. S. 1928. Proposition 16. *Actes du Premier congrès international de linguistes*, p. 18. Leiden.
- Јашар-Настева, О. 1984. За речниците на Ѓорѓи Пулевски и албанската паралела во нив. *Прилози на МАНУ - Одделение за лингвистика и литературна наука* 9,2.43-56.
- Јашар-Настева, О. 1996. Искажувањето на Ѓорѓи Пулевски за јазичната ситуација во Македонија. *Јазичниџе на јочвајџа на Македонија*. 33-51. Скопје.
- Јашар-Настева, О. и Б. Конески. 1984. Балкански јазични паралели на Ѓорѓи Пулевски. *Прилози на МАНУ - Одделение за лингвистика и литературна наука* 9,2.57-63.
- Конески, Б. 1967. Македонскиот Ѓорѓи (Ѓорго) Пулевски. *За македонскиот литературен јазик*, 253-265. Скопје.
- Конески, Б. 1985. Белешки за Пулевски. *Прилози на МАНУ - Одделение за лингвистика и литературна наука* 10,1.75-79.
- Пулевски, Ѓ. 1875. *Речик од џри језика - Фјалџор нка џре гуха - Љугајџ уч љисаниден*. Београд.
- Ристовски, Б. (ред.) 1974. *Ѓорѓија М. Пулевски – Одбрани сџираници*. Скопје.
- Селищев, А. 1918. *Очерк по македонској диалектологи*. Казан.
- Тоска, В. 2008. Начини на изразување на семантичката категорија посесивност во именската синтагма во албанскиот и во македонскиот јазик. Докторска дисертација, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје.
- Трубецкој, Н. С. 1923. Вавилонска башња и смешение јазиков. *Евразийски времменик* 3.107-24.

Чабеј, Е. 1971. Значајот на делото на Ѓорги Пулевски – као претходник во културната преродба на албанскиот народ. *Бигорски Научно-Културни Собори: Научни Собир I*, 169-175. Гостивар.

ИМЕНСКИОТ ФОНД ВО ВОДИЧНИЧКИОТ ПОМЕНИК

Уште во далечната 1875 година Стојан Новаковиќ даде прилично опширен опис на Водичничкиот поменик¹. Го стори тоа напоредно со описот и на повеќе други поменици од различни региони на јужнословенски терен. За Македонците, природно, поинтересни се два од нив: Водичничкиот и Лесновскиот, со оглед на фактот што се настанати во два наши значајни книжевни центри во средновековјето.

Речиси цело столетие по студијата на Новаковиќа и го претстави Водичничкиот поменик на популарен начин на македонската поширока јавност нашиот истражувач на старата книжнина Ѓорѓи Поп-Атанасов². Свој краток опис на поменикот тој даде и во својот Речник на старата македонска литература³.

Двајцава истражувачи настапија при тоа како книжевни историчари. Ономастичкиот материјал претставен во поменикот беше надвор од нивниот научен интерес. Во времето на Новаковиќа тоа и не можеше да се очекува, бидејќи ономастиката кај словенските народи ги правеше допрва почетните чекори, дури тогаш се појавија значајните трудови на Франц Миклошич од оваа област.

Ѓорѓи Поп-Атанасов пак директно ги прозва ономастичарите: „Покрај имињата на световни владетели, црковни поглавари и други духовни лица, во него наоѓаме – вели тој – стотици македонски лични имиња, кои можат да се искористат од нашите ономастичари во нивните натамошни истражувања“⁴.

Според тоа, ни најмалку случајно не го одбрав за ономастичка обработка овој поменик. Го сторив тоа не само за да одговорам на повикот, туку од многу релевантни факти што тој ги носи. Најпрво, манастирот во кој е настанат поменикот се наоѓа речиси на самата граница меѓу Македонија и Србија, па е природно да го посетувале поклоници од обете страни на Скопска Црна Гора, за што убаво зборуваат обележаните места. Во него се споменуваат скопскоцрногорските села: од Глуво, Чучер и Мирковци на

¹ Стојан Новаковиќ, *Српски ѱоменици XV-XVIII века*. Гласник српског ученог друштва. Књига XLII. Београд 1875, с. 1-152.

² Ѓорѓи Поп-Атанасов, *Еден значаен извор за македонската ономастичка*. Нова Македонија, 16 април 1978.

³ Ѓорѓи Поп-Атанасов, *Речник на старата македонска литература*. Скопје 1989, с. 53-54.

⁴ Ѓорѓи Поп-Атанасов, в. фуснота 2.

запад, па преку Банање, Кучевиште, Побужје, Бродец, Љубанци, Љуботен, Раштак до Раштак, Булачани и Црешево на исток. Има и еден постар запис: кѸчевиѸа филипѸ писа – ѸѸѸѸ благоѸещениѸ.

Потоа, во студијата на Стојан Новаковиќ се обработуваат по истите принципи уште седум поменици, некои од нив настанати во манастири прилично оддалечени од нашиов (Крушедолскиот и Врдничкиот на Фрушка Гора). Ономастичкиот фонд заложен во Водичничкиот и Лесновскиот, од една страна, и Призренскиот и Пеќскиот до веќе споменетите Крушедолски и Врднички, од друга страна, овозможува негово споредбено разгледување и донесување на соодветни заклучоци.

Само еден пример. Популарноста на личните имиња Оливер/а и на некои нивни деривати (Олја, на пример) не може да ја има истата застапеност во Лесновскиот и Водичничкиот, во Призренскиот и Пеќскиот со таа во Фрушкогорските манастири, кога се знае областа на владеење на деспот Јоан Оливер, моќниот феудален господар во Североисточна Македонија во XIV век. Карактеристично е што се среќаваат и имињата на неговите синови *Крајко* (во Лесновскиот) и *Русин* (во Лесновскиот и Пеќскиот). Веќе имам укажено дека во еден турски пописен дефтер од XVI век за областа Малеш се среќава во Берово и дериватот *Верко*, а дека основниот лик на името е засведочен и во микротопонимите *Оливерец*, *Аливерица*, *Ливерофци*.⁵

Најпосле, поменикот е настанат во XVI век, време за кое немаме некој богат материјал, ако се исклучат прецизните турски пописни дефтери. Со оглед на фактот што овие дефтери се пишуваат со арапското консонантно писмо, па не секогаш може да се смета на сигурно читање на одделни лични имиња, може да се прават валидни споредби на именските фондови регистрирани во двата извора. Буди интерес и проучувањето на Вунешкиот поменик, кој се сврзува со XVI-XVII век и со манастирот Вунеш над селото Љубанци, посветен на св. Никола Мирликиски, што може да биде моја непосредна задача.

Помеников што е предмет на моево денешно соопштение му припаѓа на храмот Св. Благовештение на пресвета Богородица подь оѸѸесіе ѸрѸніе горѸи ѸѸ мѸстѸ нарицаемѸмь водичникь, како што стои на самиот негов почеток. Манастирот кој во средновековието бил значаен книжевен и духовен центар, егзистира и денеска. Се наоѓа во месноста Горни Забел над селото Бањани. Негов метох бил и манастирот во ова село.

Како и секој поменик и овој почнува со редење на имињата на ктиторите, архиепископите, јеромонасите и монасите и завршува (на листот 13) со попис на световни лица. Последниве го посетиле храмот (обично на денот на славата на манастирот односно на поголем празник) или пак биле посетени од неговите служители со молба за помош. Затоа и главата во која

⁵ Трајко Стаматоски, *АнѸројонимијаѸа на Малеш сѸоред Ѹурски Ѹойисен дефѸтер од 1570 година*. Македонска ономастика. ИМЈ. Скопје 1990, с. 89.

се запишани тие е и најобемна и за нас најинтересна, бидејќи го одразува народното именување, присуството на некалендарски имиња кои не се одлика на црковните служители.

Карактеристика на бележењето на личните имиња во овој поменик е што тие се даваат во акузативната форма, бидејќи на тоа упатува почетниот текст: помѣни господи доуше *рабъ* своихъ односно *раба* своего и *рабоу* свою. Во други македонски поменици (Лешочкиот, од почетокот на XIX век), на пример, тие се предаваат во номинатив. Исклучок претставува поменикот на Бигорскиот манастир (средина на XIX век, иако се смета дека е тој препис на постар поменик), каде што се имињата предадени во вокативниот лик, како директен одговор на прашањето: како те викаат, што доведува понекогаш до тешко одгатнување на прецизниот номинативен лик. За погрешно толкување од страна и на познати научни имиња, како што е Љубомир Милетич, веќе имам пишувано. Формата Биједо го повлекла него да напише дека е тоа машко име, кое нешто подоцна го презема и Стефан Илчев.⁶

И претставувањето во акузатив, до колку е тоа подведено под *рабъ* своихъ (а не *раба* одн. *рабоу*) може да доведе до недоумица во поглед на тоа дали станува збор за име на машко или женско лице. Затоа, педантниот Стојан Новаковиќ во таквите случаи и ќе одбележи: *Добра* (м. и ж.), *Љуба* (м. и ж.), *Јова*, *Нија*, *Сѣоја* итн.

Основното прашање што се поставува при разгледувањето на именскиот фонд во некој поголем извор (поменик, попис, список и сл.) е каква е застапеноста на имињата со народна основа наспрема христијански (црковни, календарски). Нашиов поменик покажува дека имињата со народна основа добро додржуваат пред налетот на христијанските. Се уште се живи дури и некои стари двокомпонентни имиња: *Драгослав* со дериватите *Драјка*, *Драјко*; *Радослав* (дури со 7 потврди) со многубројните деривати – *Рада*, *Раделја* (само во овој поменик), *Радич*, *Радохна* *Радој/е*, *Радко*, *Рајка*, *Рајке* (акуз. *Рајкета*), *Рајко*, *Рале*, *Раја*, *Раша*; *Сѣанислав* со дериватите *Станка*, *Стана* (дури со 13 потврди), *Станисава*, *Станиша*, *Станко*. Овој факт зборува дека двокомпонентните имиња на *-слав* останале најдолго во употреба односно дека веќе излегле од употреба тие со други компоненти и тие се задржале како сведоштво само во топонимијата: *бил-* (*Радобил*), *-буд* (*Радибуд*, *Радобуд*), *-вар* (*Гостивар*), *вей-* (*Радовет*), *-виѣ* (*Радовит*), *-год* (*Делегод*), *-госѣ* (*Велигост*), *дед-* (*Мислодед*), *-жел* (*Драгожел*) и др.⁷ Големиот број деривати од личното име *Радослав/Радомир* само зборува за неговата популарност. Установено е веќе врз основа на турските пописни дефтери дека тоа име има најголема фреквенција на широка македонска територија во XVI век.

⁶ Трајко Стаматоски, *Личношо име Бијада во македонската антропониимија*. Македонска ономастика. ИМЈ. Скопје 1990, с. 154-158.

⁷ Трајко Стаматоски, *Сѣар оѣиѣословенски антропониимски фонд во македонската ѣоѣониимија*. Македонска ономастика, с. 59.

За присуството на други двокомпонентни имиња во постариот период речовито зборуваат нивните деривати: *Божан*, *Божик*, *Боја*, *Бојеџа*, *Бошко* (:Богослав, Богомир, Богдан), *Брајан*, *Брајшош* (:Братислав), *Владко* (:Владислав/Владимир), *Мирко* (:Мирослав) и др.

Интересно е по својата структура солидно популарното име Дабижив (4)/ со неговата изведенка Дабижива (3). Видливо е уште на прв поглед дека ова пожелно име ја има структурата: партикулата да + коренот би- од стсл. глагол *взѣти*, *вѣдѣ* + придавката *жив* и значењето изразено во желбата *да биде жив*.

Од другите имиња со народна основа да ги споменам само најфреквентните: Стојан (13) со дериватите Стоја (2), Стојана (4), Стојка (5), Стојко (дури 11), Цвета (7), Цветашин (4), Цветко (4); Живко (5), Живана (2), па Велјан, Вук (со дериватите Вује, Вуче), Новак, Пометко, Продан итн. Особено често народните имиња, имиња со јасна содржина, им се давани на децата од женски пол: Бела, Бистра, Добра, Добрица, Јаглика, Љуба, Милица (дури 14), Милка, Ружа, Цвета.

Се разбира, христијанските имиња во XVI век веќе се силно навлезени и бележат голема популарност. Како популарни ни се претставуваат: Герѓие/Ѓорѓе и дериватите Ѓура (9), Ѓуре, Ѓурета (акуз. Ѓурету), Ѓурко, Илија (6, тука се манастирите Св. Илија Долни во Мирковци и Св. Илија Горни во ...), Јоан/Јован (со 23 + 4) и дериватите Јова, Јове, Јовица, Јовче, па и Иван, Ивко, Михаил (10 со назнака од Ст. Нов. „световно и калуѓерско“), Никола (31 и пак со веќе споменатата назнака од Ст. Нов.), Петар (12) со дериватите Пеја, Пеје, Пејка, Пејо, Пено, Петко) и др. Мора да се смета дека овие имиња ги носеле напоредно црковни и световни лица. Не случајно акрибичниот Стојан Новаковиќ ќе забележи кај многу вакви имиња дека се и „калуѓерски и световни“, а пак кај личното име Данил, кое се среќава во сите поменици што тој ги разгледува околу 60 пати, ќе заклучи: „Махом калуѓерско, световно само два три пут“ (стр. 58). Овој заклучок во добра мера треба да се однесува и на другите веќе споменати христијански имиња. Како пак изразито типични калуѓерски имиња треба да се сфатат: Дионисие, Панкратие, Пахолие, Теодосие, Филимон.

Одделни лични имиња предизвикуваат посебен коментар. Личното име *Краѓуј* (3) е само соодветник на Сокол, Јастреб (во Лешочкиот поменик, на манастир оддалечен само дваесетина километри од нашиов, Св. Благовештение, и е забележано уште во XIV век. Земањето на името на оваа граблива птица има јасно заштитна функција. Личното име *Саџраџ* пак може да се толкува етимолошки на два начина: прво, како дериват од христијанските имиња Евстрати, Калистрат, но и второ, како скратена форма на старото словенско сложено име Стратомир, во кое првата компонента Страт ја има старословенската основа *стрѣти*, *сѣтрѣ* 'победува, уништува, заробува' и значење 'да стане голем победник'. Да се потсетиме само дека Димитрија Миладинов, со стремез да им даде словенски, народни имиња на своите деца, го преименува својот син Пантелеј во Статимир. Како

што се знае, истото го стори и со својата ќерка Царева, која на крштевањето го добила името Василка. – Да споменам уште дека личното име Јон/Ѓон е албански лик на хебрејското име Јоханен (:Јован) и дека со него се означени најверојатно припадници на католичката вера кај Албанците.

Суфиксалниот репертоар со кој се изведувани дериватите на пофреквентните имиња е очекуван. Како поинтересни ни се покажуваат: *-адин* (Миладин) како чисто антропонимски суфикс кој го има својот прототип во грчкото име Константинос /Костадин; *-еџа* (Боета, Ѓурета) подоцна необичен кај нас; *-ашин* (Цветашин) како полиморфеман од *-аши* и *-ин*, што сведочи за потребата суфиксот *-аши* да ја потсили својата експресивност со комбинирање и со друг суфикс; *-хна* (Радохна) како суфикс што имал широка употреба во украинското именување во XVI-XVIII век, а кај нас забележан во XVI век и во Малеш во имињата Радихна, Воихна.

Помеников донесува и релативно богат топонимски материјал. Се наоѓаат во него драгоцените потврди за имињата на селата во неговата радијација, а и добар број микропоними. Покрај веќе набележаните села од неговата најблиска околина, се среќаваат и селата Огњанци, доста источно од манастирот, па дури и кумановските Жеглигово и Четирце, па *сьльнѣ* (денеска: Солње, Горно и Долно) на спротивната страна од него, на Водно и тоа на неговата јужна страна. Со оглед на својата стариност тие се драгоцените за историјата на јазикот.

Блаже Конески уште во својата „Историја на македонскиот јазик“ се задржа на ојконимот Побужје. Врз основа на средновековните записи *пѡжда*, *пѡѡжда*, *пѡѡждиѣ* тој укажа на вкрстувањето на меѓудијалектни црти, изразено преку замената на "дј > жд и на замената ж > у (стр. 86-87). Во нашиов поменик, како село многу блиско до манастирот Св. Благовештение, овој ојконим се среќава многу често и тоа во различни форми: *пѡѡждиѣ*, *пѡѡждѣ*, *пѡѡжжѣ* и *пѡѡжж*, последнава означена од Ст. Новаковиќ како скратена, бидејќи е забележана дури 19 пати. Во наше време е присутно преосмислување на ова име, па дури и во официјални статистички прегледи тоа се бележи во ликот Побожје. Се разбира, „Речникот на имињата на населените места во Македонија“, дел од кој е сега во подготовка за печат, ќе мора да води сметка за оваа појава и да се определи официјалната форма на овој ојконим.

Одделни микропоними укажуваат на патот на настанувањето на ојконимите во чија основа се заложени. Микропонимите *ѡѡлацѣ*, *ѡѡлаѡѣ* се легнати во основата на ојконимот Булачани, па Ст. Новаковиќ сосема оправдано забележува дека тој ќе означува "људе из тог места" (с. 127). Интересно е да се одбележи дека е забележан и топонимот *љѡѡѡѣ* кој укажува на патот на настанувањето на ојконимот Љубанци. И забележаниот микропоним *Радичѣ* може да укажува на врската со ојконимот Радишани. Истото би можело да се каже и за врската на *мирьѡѡѡѣ* и ојконимот *Мирьковѣѣ*.

На некои јасни фонетски промени укажуваат примерите: *коуџевница*, забележано три пати, наспрема *коуџевница* – само еднаш (станува збор за староста на суфиксот *-ишиџел/-ишиџа*); *храџаџ* (ден. Раштак) со присуството на иницијалното *х* ја прави лесно одгатлива етимологијата на името 'место обраснато со храст, вид даб'; *глоуџавџи* секако претставува етник од денешниот ојконим Глуво, село само десетина километри јужно од манастирот а незабележано во тој лик, што може да се толкува и како претходник на денешниот ојконим; името на нашиот главен град се среќава во ликовите: *скопие* (дури 16 пати), *скопје*, *скопје* со забелешка на Ст. Новаковиќ „које треба читати *скопје*“ и *Скопџ* (5 пати), редовно без епентетско *л*, што значи дека во живиот говор тоа било веќе загубено, иако знаеме за примери со зачуван таков изговор: с. Дивле (Скопско) и с. Годивле (Крушевско) наспрема Годивје (Охридско).

Географската терминологија е застапена во микротопонимите *Заноџа* 'место во долниот дел на рид, планина; подножје' односно *Занива* 'дел од нива, сп. загон', од денеска веќе исчезнати апелативи.

Турската управа е одразена во два топонима: *Хасан-Беџово* (л. 12) и *топџанџ* (л. 13). Овие топоними сведочат за именување на извесни локалитети со средствата на турскиот јазик. Хасан-Беџово е село источно од Скопје, во рамничарски дел во каков што обично се населувале Турците, кое за време на српската управа меѓу двете светски војни е преименувано во Синѓелиќево, за во поново време да го добие името Ченто. Според турски пописен дефтер за Скопската кааза од 1833/34 во ова село живеело и македонско население. – Топаана е денеска познато маало во Скопје. Во структурата на топонимот е содржан елементот *hane*, втор дел од голем број сложенки со значење 'простор/ија, сала'. Инаку, маалото Топаана е регистрирано во опширниот турски пописен дефтер за Скопскиот санџак од 1568/69 година, значи во истото време кога настанал и нашиов поменик.

И на крајот од делот посветен на топонимијата засведочена во поменикот, да кажам некој збор за самиот микротопоним *Водичник*, по кој е тој и наречен. Денеска овој микротопоним е исчезнат. Во реонот на манастирот и сега има природен извор познат како *Бела Вода*. Дали овој топоним го заменил стариот Водичник? Микротопоними со апелативот вода има едночудо: *Водица* – во сосема блиското село Бродец, *Водице* и *Водици*, *Водиче* 'изворче' – во реонот на с. Бањане во кој и се наоѓа манастирот и др. Моја претпоставка би била дека овој денешен микротопоним е наследникот на Водичник. Структурата на Водичник според тоа би била *Водич(е) + -ник* со означување 'место со вода, со повеќе извори'. Микротопоним *Водишник*, според БЕР, е регистриран во Пиринска Македонија (градот Сандански, порано Петрич).

Самиот микротопоним зборува за присуството на вода, на повеќе извори. Не е исклучено водата да била и лековита или барем да и се припишувале такви својства. Впрочем, манастир без вода во и околу него не можел ни да опстане. Затоа тие, исто како и населбите, се изградувале и

оформувале во такви места. Само една споредба. Спротивно од манастирот Св. Благовештение, во областа Каршијака на Водно, е основан уште во XI век манастирот Св. Пантелејмон кај с. Горно Нерези. Во негова близина е и изворот *Сулијан Суи*, што е само превод на словенскиот микротопоним *Царева Вода*, забележан уште во Милутиновата грамота од 1299/1300 за манастирот Св. Георги – Горг Скопски.

И сосема на крајот. При одбележувањето на селото *СЪЛЪНЪ* запишувачот се почувствувал побуден да назначи дека е тоа село „*ѡТЬ МАГЕДОНИЃ*“ (л. 7).

Крајниот заклучок би бил дека Водичничкиот поменик донесува богати податоци за македонската онимија. Со оглед на фактот што манастирот се наоѓа во гранично подрачје, тој донесува валидни потврди и за српската ономастика и историја на јазикот. Моја цел беше да го претставам овде она што е релевантно за македонското именување во овој значаен документ.

Колку личните имиња и да не признаваат географски и етнички, вакви или онакви граници, колку тие и да се заеднички за поширок јужнословенски простор, сепак има и особености, нешто што е карактеристично за одделен народ или регион. Верувам дека тоа се покажува и со овој значаен историски извор.

Трајко СТАМАТОСКИ

ТИПОЛОГИЈА НА СЛОВЕНСКИТЕ ПРЕЗИМИЊА

Основната социолингвистичка и културолошка, а исто така и правна, функција на презимето е (подобра) идентификација на секој човек, и тоа не само на човекот како индивидуа, туку и на човекот во општеството, преку неговите најприродни врски со тоа општество, кои се роднинските врски. Таква идеална функција на презимето не може да биде исполнета до крај поради повеќе причини: 1. внатрешните ограничувања на системот на презимињата кои доведуваат до повторувањето на истите презимиња кај семејствата кои никогаш немале крвни врски: а) со формализација на презимињата со помош на еден или два зборообразувачки типови, којашто е најдоследна во земјите каде тие се воведени со закон најдоцна, што е случај во балканските земји, б) со ограничен број на презименски основи, што е случај кога тие се – без оглед на формата на презимињата – од патронимичен тип, во кој по природа преовладуваат изведенките од личните имиња, чиј што број беше (по верска или културна традиција) ограничен, што исто така е случај главно во балканските земји, 2. надворешните ограничувања на системот на презимињата кои се наследувани по машка линија, што оневозможува презимето да е идентификатор на роднинските врски по женска линија (впрочем матријархалниот систем не би можел да го покажува сродството по машка линија). 3. можноста и практиката презимето легално или илегално да се менува. Во секоја цивилизирана држава постојат законски прописи кои ги регулираат случаите во кои може по службен пат да се промени презимето.

Но освен тоа постојат и посебни ситуации, кога се избегнува употребата на презимето кое се заменува со псевдоним. Тоа се најчесто два случаја: 1. опасност од репресии во случај на илегална дејност, за што најдобар пример се псевдонимите на лидерите на комунистичкото движење кои се попознати во светската јавност од нивните презимиња (*Тито, Ленин, Сталин*), 2. стремеж за интеграција со туѓа средина, типичен за уметници и писатели (*Joseph Conrad – Józef Teodor Konrad Korzeniowski, Guillaume Albert Vladimir Alexandre Apollinaire de Kostrowitzky – Wilhelm Apolinary Kostrowicki Appolinaire, Pola Negri – Apolonia Barbara Chałupiec*), или пак свесна контестација и раскинување на роднинските врски (*Gorge Sand – Amandine Aurore Lucile Dupin*, француска писателка, љубовница на Ф. Шопен).

Европските презимиња се настанати во патријархалното општество, затоа ја изразуваат патријархалната структура на општеството, што предизвикува негодувања и несогласување на некои општествени кругови, а особено на

феминистичките движења. Во крајот на минатиот век во западноевропските земји почнаа дискусии околу менувањето на тој систем. Во некои земји беа донесени закони кои дозволија членовите на потесното семејство да имаат (по избор) различни презимиња: 1. сите членови (родителите и децата) го носат истото презиме: а) на мажот (традиционално) или б) на жената (ново решение), 2. родителите ги задржуваат своите презимиња (жената – само своето моминско презиме), 3. родителите кон своите презимиња ги додаваат презимињата на сопругот / сопругата: а) по истиот ред: презимето на мажот + презимето на жената или обратно, б) по хронолошки ред: сопственото презиме + презимето на сопругот / сопругата, в) по произволен ред – секој од сопрузите решава самостојно за редот на двата члена на своето презиме. Истото се однесува на децата (родени во бракот) чии презимиња можат да бидат исти или различни. По долготрајни дискусии, во некои западноевропски земји беа усвоени соодветни закони, м. др. во Австрија (Пјанка 1996: 221-222). Без големи дискусии, слични прописи се воведени и во Полска, каде тие сепак се користени многу ретко. Што се однесува на женските двојни презимиња, тие се познати од многу одамна, но редоследот на двата члена на презимето беше различен во одделните земји, за што добар пример е презимето на *Maria Skłodowska-Curie*, родум од Полска (1867-1934), позната во светот главно како *Maria Curie-Skłodowska*.

Неформализираните презимиња

Веќе во најстарото историско време кај Словените за поточна идентификација на лицата, покрај личното име, служеа дополнителните определби, како прекарите, називите на нивните занаети или местото на живеењето, а најпосле и имињата на татковците (или на други постари и попознати роднини), во определено време исто така паганските имиња – покрај официјалните христијански имиња, кои подоцна станаа наследни определби и со времето во неизменета или деривувана форма станаа презимиња. Презимињата рамни на апелативни именки или на придавки, без антропономастичка деривација, се јавуваат во сите словенски земји со различна фреквенција. Според нивната првобитна семантика можеме да ги поделиме, независно од нивната зборообразувачка структура, на неколку семантички полиња, како: занимање: *Касан*, *Рибар*, *Зидар*, *Свилар*, *Миџар*, *Јајчар*, *Лешиџар*, *Џамбаз*, и дем. *Монавче*, *Појадиче*, потекло од некое место: *Кичеец*, *Новоселец*, *Беличанец*, *Слепчанец*, *Виничанец*, *Беличанец*; *Драгославчанин*, *Мелничанин*, *Орешчанин*, или крај: *Бошнак*, прекари со подразбирани 'определба на човек': *Лане*, *Печијаре*, *Сирак*, *Смрдел*, како и метафорични: *Баџак*, *Букле*, *Крле*, *Скојче*, *Снојче*, *Чашуле*, лично име во основната форма: *Валенџин*, *Јосиф*, *Милун*, *Милуџин*, со титула: *Пајасимеон*, или во хипокористична форма: *Мијалче*, *Симонче*, *Трпче*, а покрај тоа и матроними: *Бојчин*, *Милчин*, *Рајчин* (Иванова 2007).

Истите групи се јавуваат и во словенечките презимиња: занимање: *Kalac* (< *tkalec* 'ткајач' – Тртст 1275), *Kovač*, потекло од некое место: *Goričan* : *gorica*, *Konc* : *konc* 'крај', лично име во основната форма: *Andrejaš*, *Markuš*, *Mikola*, или

во хипокористична форма: *Bratuša* : *Bratumil, *Gostiša* : *Gostimir, *Stojan* : *Stojimir; *Tome* : *Tomaž*, *Mate* : *Matevž* / *Matjaž*, *Peterka* : *Peter*, *Jurca* : *Jur(aj)* и *Jureš*, прекари: *Černoja*, *Debeljak*, *Hvalica*, *Samec*, *Velicogna* (*Velikonja* – кај Толмин 1295), *Novak* : *novak* ‘новоседелец’ – според Торкар, *Priimki na Slovenskem*.¹

Слични примери се јавуваат и во чешкиот јазик: занимање: *Doktor* : *doktor* ‘лекар’, *Dragoun* : *dragoun* ‘драгун, коњаник’, потекло од некое место: *Dačický* : *Dačice*, *Dobrovský* : *Dobrová* или *Dobrovice*, *Drahan* : *Drahovice*, *Drahov* или други, *Dražan* : *Dražice*, *Dolejší* : *dole* ‘кој живеел долу’, *Dvorský* : *dvor* ‘кој живеел во двор’, лично име во основната форма: *Dalibor* : *Dalibor*, *Dobiáš* : *Tobiáš*, или во хипокористична форма: *Danda* : *Daniel*, *Dufek*, *Dušek* : *Duchoslav*, *Důra* : *Teodora* – женско име, прекари: *Drda* : *drdol* ‘локна, пуфка, перче’, *Drozd* : *drozd* ‘дрозд’, *Duda* : *dudy* ‘гајда’, *Dobrovolný* : *dobra vola* – за човек кој доброволно конвертирал во христијанството.²

Карактеристика на хрватските презимиња дава Петар Шимуновиќ во едно интервју, одговарајќи на прашањето: „Може ли се govoriti o posebnom tipu hrvatskih prezimena?“: „Prezimena nisu bivala podvrgnuta normi nijednog od tih jezika. O hrvatskom prezimenskom tipu može se govoriti samo o pretežitom količinom prezimenskih tipova. Za hrvatski su tipična prezimena na *-ec* (*Pevec*), *-ek* (*Maček*), *-as* (*Lukas*, *Petras*), *-ica* (*Veselica*, *Lozica*), prezimena na *-ov* /*ev/in* od Kaštela do Zadra (*Ricov*, *Lučev*, *Perišin*, *Šimetin*). Od Neretve do Istre pružaju se augmentativna prezimena kao unikatna pojava u slavenskom svijetu gdje od reda prevladavaju deminutivi: *Ivanda*, *Lukenda*, *Prlenda*; *Šimundža*; *Pešorda*; *Vančura*; *Hlebetina*, *Torbarina*, *Ličina*; *Matana* itd. U Dalmaciji je jak hipokoristični tip na *-e*, *Čaće*, *Baće*, *Masle*, *Kriste*, *Šonje*, *Smoje*... i na *-o*, *Skoko*, *Lozo*, *Soldo*, koja se naslanjaju na zapadnohercegovačka (bunjevačka) prezimena. Tu su česta participska prezimena: *Prodan*, *Popržen*, *Nedoklan*; *Čuvalo*, *Oblizalo*, *Mucalo* itd. A već smo govorili o karakterističnom obrascu od imena, prezimena i nadimka.” (курзивот е мој – WP). – Razgovor sa akademikom Petrom Šimunovićem (Vjesnik, 23.01.2007 и 10.05.2007., 04:08.).³

Определбите од овој тип со текот на времето станаа наследни. Од социолингвистичка гледна точка тие можат да се наречат узуални или неформализирани презимиња за разлика од формализираните презимиња кои се оформија според некој зборообразувачки тип како на пример патронимичните презимиња. Иако првобитните патронимични презимиња беа образувани од лични (машки) имиња, подоцнежните (вторични) деривати потекнуваат од неформализираните презимиња, а и од прекарите. Ова се однесува и на други

¹ [http://www.rodoslovje.com/priimki/Clanki/Priimki%20na%20Slovenskem%20za%20JZ.dochttp://www.google.com/search?hl=sl&q=Naj%C5%A1tevil%C4%8Dnej%C5%A1a+je+\(stanje+1971\)+skupina+pripin+&btnG=Iskanje+Google&lr=lang_sl&aq=f&oq=Silvo](http://www.rodoslovje.com/priimki/Clanki/Priimki%20na%20Slovenskem%20za%20JZ.dochttp://www.google.com/search?hl=sl&q=Naj%C5%A1tevil%C4%8Dnej%C5%A1a+je+(stanje+1971)+skupina+pripin+&btnG=Iskanje+Google&lr=lang_sl&aq=f&oq=Silvo), како и http://www.google.com/search?hl=sl&q=Silvo+Torkar+Priimki+na+Slovenskem&btnG=Iskanje+Google&lr=lang_sl&aq=f&oq – достапни 16.05.09

² <http://www.angelfire.com/hi/ttyl/prijm.html> – достапни 16.05.09

³ <http://www.forum.hr/showthread.php?t=93460&page=10>;

<http://www.zupa-sveti-juraj.hr/dokum...egospodara.htm> – достапни 16.05.09

модели. Такви формализирани презимиња се чести од називите на занаетите, како на пр. мак. *Ковач, Ковачев, Ковачов, Ковачевски, Ковачовски, Ковачески, Ковачоски*, срп. *Ковач, Ковачић, Ковачевић, Ковачовић, Ковачев, Ковачов*, хрв. *Kovač, Kovačić, Kovačević*, слч. *Kováč, Kovač, Kováčev, Kováčov*, чеш. *Kovář, Kovářik, Kovářiček*, пол. *Kowal, Kowalak, Kowalek, Kowalik, Kowalczyk, Kowalski, Kowalewski, Kowalowski, Kowalewicz, Kowalowicz*, укр. *Коваль, Ковальчук, Коваленко, Ковальський, Ковалевський, Ковалівський, Ковальов, Ковалів, Ковалев, Ковалевич, Ковальович*, брус. *Каваль, Кавалик, Кавальчык, Ковальчук, Каваленка, Кавалёў, Кавалевич*, рус. *Кузнец, Кузнецев, Кузнецов*, спор. герм. *Schmidt*, англ. *Smith*, итал. *Fabrio* или *Faber*, шпан. *Herrera*.

Во чешкиот и словачкиот јазик женските форми од оваа група презимиња се разликуваат од машките со облигатирниот суфикс *-ová*, на пр. *Novák : Nováková*. До неодамна овој суфикс се употребуваше и кај странските женски презимиња како *Elizabeth Taylorová*. Во полскиот јазик такви форми се укинати од службена употреба пред ок. 50 години.

Именските презимиња настанати од патронимите

Формите на словенските презимиња со суфиксот *-*tj-*

- рус. м. *Павлич, ж. Павлич, м. Павлович, ж. Павлович, м. Павлюкевич, ж. Павлюкевич*;
 бр. м. *Кузьмич, ж. Кузьмич, м. Аляхнович, ж. Аляхнович, м. Кіклевич, ж. Кіклевич*;
 укр. м. *Хомич, ж. Хомич, м. Янукович, ж. Янукович, м. Гриневич, ж. Гримкевич, м. Ходкевич, ж. Ходкевич* (првобитно *Ходкович*);
 пол. м. *Ruszczyc, ж. Ruszczycowa, м. Szymonowic, ж. Szymonowicowa; м. Wójtowicz, ж. Wójtowicz, м. Zapasiewicz, ж. Zapasiewicz*;
 д.-луж-срп. м. *Jakobic, ж. Jakobic, м. Jankojc, ж. Jankojc*;
 г.-луж-срп. м. (*Šolćic*), ж. (*Šolćic*), м. (*Měrćinkec*), ж. (*Měrćinkec*);
 чеш. м. *Kovařovic, ж. Kovařovicová, м. Jankovič, ж. Jankovičová*;
 слч. м. *Michalic, ж. Michalic; м. Petranič, ж. Petranič, м. Ďurovič, ж. Ďurovič, м. Dobšovič, ж. Dobšovič, м. Ondrejovič, ж. Ondrejovič*;
 слн. м. *Kovačić, ж. Kovačić, м. Mihelčić, ж. Mihelčić, м. Vidovič, ж. Vidovič*;
 хрв. м. *Marić, ж. Marić, м. Petrović, ж. Petrović, м. Kovačević, ж. Kovačević, м. Katalinić, ж. Katalinić*;
 срп. м. *Драгић, ж. Драгић, м. Ајдуковић, ж. Ајдуковић, м. Милошевић, ж. Милошевић*;
 мак. м. *Славик, ж. Славик, м. Сїевовик, ж. Сїевовик, м. Лазаревик, ж. Лазаревик*.

Патронимските определби се појавија уште пред создавањето на одделните словенски држави како најстариот тип на словенските презимиња, бидејќи патронимите се зборообразувачкиот тип кој е развиен уште во прасловенскиот јазик (Славски 1976: 55-60). Во антропонимијата патронимите беа создадени врз

база на лексички синтетички (зборообразувачки) патронимски определби кои се јавуваат во раните средновековни текстови. Таков тип роднински определби е многу чест во староруските хроники и други историски документи, спор. *Jaroslavъ Jaropolčičъ* 1101, *Glěbъ Borisovičъ* 1238, *Dmitrii Aleksandrovičъ* 1268, но покрај нив се јавуваат и аналитички (лексички) патронимски определби како *Volodimerъ synъ Jaroslavъ* 1052, *Igor synъ Glěbovъ* 1195, меѓу нив и повеќестепени: *Brjačislavъ synъ Izjaslavъ vnukъ Volodimerъ oтъсь Vseslavъ* 1101. Во подоцнежниот период има исто така и форми на современите руски презимиња, како *Levъ Morozovъ* 1380. Синтагми од овој семантички модел, но со најстариот зборообразувачки тип на посвојните придавки, имено со суфиксот *-j-*, се јавуваат м. др. и во најстарите руски споменици: *ubiša Izjaslava syna Volodimerja vnuka Vsevoloža* – 1021 г., *Sutъ kosti jeho i doselě ležače tamo syna Staslavlja* [*Stanislavlja* – заб. WP] *vnuka Jaroslavlja* – 1079 г. (Скулина 1973: 64-65).

Според изразуваната релација нив ќе ги наречеме патронимски и именско-именски синтагми или аналитички патроними (Скулина 1973). Овие синтагми многу рано подлежат на суфиксална универбизација (синтетички патроними). Имено се работи за прасловенскиот суфикс *-*tj-*. Друг тип, деривуван од патронимски именско-именски синтагми со помош на така наречениот посвоен (посесивен) суфикс *-*ov-*, кој е замена на првобитната генетивна форма на татковото име е всушност нулева универбизација која се состои во отстранувањето на именскиот член, кој секогаш е ист (*син* или *ќерка*), со што доаѓа до супстантивизација на придавскиот член: *Трајков син* > *Трајков* / *Трајкова ќерка* > *Трајкова* (отпаѓањето на именката *син* односно *ќерка*). Матронимичните синтагми, како на пр. *Еленин*, *Милчин*; *Николин* : *Елена*, *Милка*; *Никола* (Иванова 2007: 211) или *Ристѡвица* ('жена на Ристо') → *Ристѡвичин* ('син на Ристовица') > *Ристујчин* – познато презиме) се многу ретки со оглед на патријархалната форма на семејството во минатото во цела Европа и надвор од неа. Презимињата на *-ов(а)* / *-ев(а)* и *-ин(а)*, кои се именки, добиени по пат на универбизации, по форма се всушност супстантивизирани придавки.

Како втор семантички, но и формален, тип на производните словенски презимиња сепак ќе ги разгледаме презимињата кои се по потекло првобитните зборообразувачки формации, образувани со именскиот суфикс *-*tj-*. Нив ги спојува со претходниот тип зборообразувачката основа која е именка со значење родител, т. е. обично таткото, макар што во најстарото време постоеја исти форми од името на мајката.

Во католичките земји, каде во раното средновековие сите документи беа пишувани на латински јазик, на црковнословенскиот збор *synъ* му одговара *filius*, *Vars filij (syn) Matine*, но тие се ретки, бидејќи почесто се јавуваат патронимични деривати: *Perconis Uilcouic* (*Wilkowic* < *Wilk* : *wilk* 'волк'), *Gaulij Zlaunicouiz* (*Sławnikowic* < *Sławnik*), *Vencezlaj Zulizlawiz* (*Sulisławic* < *Sulisław*), 1189 (Ковалик-Калета 2007: 21-22). Името на таткото се јавува тука во генетивната форма, слично и во чешките споменици: *Lupoldi, filii Boriuoу* [*Borivoj*] (Свобода 1964: 117). Овие синтагми веќе во прасловенскиот период имаа две (синтаксички) формални варијанти. Аналитичните синтагми од типот *син му на Трајко* и *син на Трајко* во

македонскиот и бугарскиот јазик им одговараат на старите синтетични синтагми со така нареченот *dativus possessivus* (*син му на Трајко*) и *genetivus possessivus* (*син на / од Трајко*). Првиот тип во останатите современи словенски јазици е скоро исчезнат, со исклучок на некои фразеологизми, како во полскиот јазик *ojciec / matka dzieciom* 'татко / мајка на повеќе деца' и во досега употребуваната старополска сложенка *Bogurodzica* 'Богородица', додека вториот е жив – во повеќето јазици во првобитната синтетична форма, како пол. *syn / córka Jana*.

Слични форми, како во старорускиот, се јавуваат и на македонското подрачје во XV век: *Богдан, син на Пејџре; Димијџри, син на Белче; Радиџа, син на Белче; Миладин, син на Богдан; Сџаниша, син на Мелкуш [...]* *Радислав, син на Прогон [...]*, *Богдан, син на Ковач; Ѓорѓи, син на Ковач; Дамјан, син на Ковач; Рале, брајџ на Драгош; Рашо, син на Роксанда; Ламбо, негов брајџ; Радој, негов брајџ [...]* *Крагуј, син на Димијџри [...]* *Јован, син на џојоџџ, Пејо, син на џојоџџ [...]*, *жена на Крџџе, вдовиџа Сџанислава* [превод од турски – заб. WP] (*Турски документиџи* 1971: 383). Вакви примери ќе најдеме во најстарите ракописи кај сите словенски народи. Од нив беа (уште во прасловенскиот период) образувани патронимични деривати со помош на суфоксот *-*itj-ь* чија првобитна функција некои лингвисти ја определуваат како деминутивна (Роспонд 1937: 136).

Вакви старински составни структури сеуште се сочувани во најизолираната европска држава – Исланд, во која не постојат наследни презимиња. Нив ги заменува татковото име со додадени зборови *son* 'син' или *dóttir* 'ќерка': *Jón Stefánsson, Jónsdóttir*. Децата на *Jón Stefánsson* ќе носат веќе други „презимиња“: *Fjalar Jónsson* (машко) и *Kata Jónsdóttir* (женско). Во последно време се појави тенденцијата женските „презимиња“ да се образуваат од името на мајката, на пр. *Katrín Anna Guðmundsdóttir*⁴, но сеуште не е тоа облигаторно. Овој тип сложени патроними во останатите германски јазици прерасна во постојани наследни презимиња, како на пр. *Johanson, Johnson, Jensen* и др.

Сличен развој како во германските, имаме и во словенските јазици, но сепак со две битни разлики. Имено, додека во германските јазици слободните синтаксички состави од типот 'син на ...' прераснаа во сложенките кои како формален тип се (или беа) карактеристични за германското зборообразување, тие во словенските јазици се развиени во дериватите, кои се исто толку типични за словенското зборообразување, во коишто суфиксот *-*itj-ь* ѝ одговара на лексемата 'син'. Втората разлика е таа, што во ниеден словенски јазик, како во исландскиот, патронимските форми не ја вршат основната функцијата на презиметето. Тие или се развиени во правите наследни презимиња (како српските форми на *-uћ / -овић / -евић*) или пак ги дополнуваат антропонимските состави сложени од името и наследното презиме (како руските форми на *-ич / -ович / -евич*). Во антропонимијата патронимичниот суфикс многу рано се јавува во склоп со така наречените посесивни суфикси: *-*ov-itj-ь*, *-*ev-itj-ь*, *-*in-itj-ь*. Вакви форми се особено чести во староруската антропонимија. Со источнословенските патроними на *-ич // -ович / -евич* се сродни јужнословенските форми на *-uћ // -овић / -евић*,

⁴ <http://feministi.blog.is/blog/feministi/> – достапно 16.05.09

односно на *-ič* // *-ovič* / *-evič* кои досега се продуктивни како основен тип презимиња на штокавското јазично подрачје. Првобитните патронимични форми на **-itj-ь*, **-ov-itj-ь*, **-ev-itj-ь* (подоцна и **-in-itj-ь*) беа познати на целата прасловенска јазична територија; најрано беа загубени на македонско-бугарскиот дијалектен ареал.

Согласно со ареалниот развој на прасловенската група **tj* имавме во раниот среден век во одделните словенски јазици редовно: *č* (северо-источно-словенските јазици), *c* (северо-западно-словенските јазици), *ć* (југо-западно-словенските јазици), *št'* (југо-источно-словенските јазици). Овие рефлексии беа хронолошки први карактеристики на четворodelната поделба на словенската јазична територија (Пјанка 1974: 197-211, Иванчев 1981: 27-35), подоцна наречена тетрахомија (Мареш 1986: 2-5, Мареш 1988: 37-49). Во еден дел од југо-западно-словенските јазици (во словенечкиот јазик и во кајкавското наречје на хрватскиот) подоцна се појави затврднувањето на *ć* во *č*. Во југо-источно-словенските јазици, слично како во сите словенски јазици, множинските форми од дериватите на **-itj-ь* > **-ištь* (мн. **-išti*) означуваа жители, а подоцна и живеалишта (села) населени со еден патријархален род. Меѓутоа фонетски многу близок на формантот **-išti* беше и досега многу продуктивниот суфикс **-ište* < **-isk-j-o* (мн. **-išta*) за топографски називи *nomina loci* – (населени или ненаселени) места, на пр. *Ливадишиџе* (мн. *Ливадишиџа*) : *ливада*. Спор. ги патронимичните ојконими од Охридско и Преспа (Пјанка 1966: 78), првобитно рамни на патронимичните антропоними: *Белчишиџе* : *Белец* / *Белко*, *Љубанишиџа* : *Љубан*, спор. пол. *Lubanice* (општина *Żary*; множинска форма со значење 'првобитни жители на селото – потомци на *Luban*'). Слично во Бугарија: *Ljubovišta*, *Sulišta*, *Tuhovišta* (Роспонд 1937: 120-131). Според Станислав Роспод, авторот на обемната монографија на суфиксот **-itjo-* во јужнословенските јазици, овој суфикс бил продуктивен во Црна Гора, Босна и Херцеговина, западна Шумадија и во Рашка, додека во Бугарија, Моравско-Вардарската котлина, Савско-Дунавскиот базен, Истрија, Далмација и Словенија тој бил непродуктивен (Роспонд 1937: 218-220), што повлијаело врз сегашното географско распространување на презимињата од овој тип. Типолошки земено, западниот дел од јужнословенската територија се поврзува со западнословенските земји, каде преовладуваат презимиња настанати од прекари, а источниот дел има врска со источнословенските земји, каде беа продуктивни формациите на *-ович* / *-евич* и *-ов(а)*. Меѓутоа во источниот дел на Полска (како и во Украина) се ширел првобитниот именски тип на **-itjo-*, дедека во останатиот дел преовладувале прекарите, слично како во другите западнословенски јазици. Ф. Славски обрнува внимание на социолингвистичките разлики во дистрибуцијата на двата типа на патронимичните форми на средновековната руска територија: „Formacja ta miała duże znaczenie w pierwotnym psł. ustroju rodowym. Zachowała się ona najlepiej na Rusi, por. np. do dziś żywotne ros. imiona odojcowskie na *-ič*, *-ovič*. Pierwotnie ruskie patronimica na *-ič* stosowano w wyższych warstwach społeczeństwa. W klasach niższych, używających imion jednotematowych [т. е. прости, не сложени – заб. WP], w funkcji patronimików występowały przymiotniki dzierżawcze przede wszystkim na *-ovь*.“ (Славски 1976: 58).

Тоа веројатно (покрај гореспоменатите фонетски причини) е и главниот повод на потполното исчезнување на патронимите на **-it'i* > **-iшiti* и преземањето на нивната функција од страна на народните формации на **-ovъ* > *-ов* на југо-источно-словенската територија, бидејќи токму на територијата на сегашна Бугарија, Македонија и јужнот дел од Србија многу рано, со доаѓањето на Турците, е изгубена словенската владеачка класа. Тоа би можела да биде втора причина (покрај совпаѓањето на суфиксите во македонскиот и бугарскиот) за губењето на старите патронимски форми на **-ištъ*.

Прави патроними (по функција) се употребуваат во рускиот и белорускиот јазик (порано официјално кај сите народи на бившиот Советски Сојуз), заедно со името и презимето, спор. *Лев Николаевич Толстой*. Во неофицијална употреба се јавува само името со патронимот (рус. *отчество* 'татково име'). Меѓутоа постојат и руски презимиња со истиот суфикс, како *Кузьмич*. Тие се ретки, пред сè затоа што во тој јазик формите на *-ич* // *-ович-* / *-евич-* функционираат како прави патроними, но само во однос на мажите, спор. м. *Петрович*, *Иљич*, додека женските патроними се образувани со помош на суфиксот *-ична*: *Иљич* : *Иљична* (: таткото *Иљя*), односно од скратените форми на останатите патроними со суфиксот *-овна*: *Петрович* : *Петровна* (: таткото *Петр*). Презимињата од овој тип се почести во белорускиот јазик, на пр. *Аляхновіч* (: *Аляхно*), а особено во украинскиот, на пр. *Тарасевич* (: *Тарас*).

Овој тип на женските патроними (со суфиксот *-на*) е зачуван во современиот полски јазик кај апелативните именки, како најстарите *panna* 'госпоѓица' : *pani* 'госпоѓа' : *pan* 'господин', *księżna* првобитно 'кнежева ќерка', подоцна исто така 'кнегиња' : **księżini* 'кнегиња' > *ksieni* 'игуменаија во католички манастир' : *ksiądz* првобитно 'кнез', подоцна 'католички свештеник' (сега 'кнез' е *książe*, првобитно 'син на кнез'); *królowna* 'кралска ќерка' : *królowa* 'кralица' (стпол. *królewa*) : *król* 'крал', како и подоцнежните: *burmistrzówna* 'ќерка на градоначалник' : *burmistrzowa* 'жена на градоначалник' : *burmistrz* 'градоначалник', *kupcówna* 'ќерка на трговец' : *kupcowa* 'жена на трговец' : *kupiec* 'трговец', *młynarzówna* 'ќерка на воденичар' : *młynarzowa* 'жена на воденичар' : *młynarz* 'воденичар', но пред сè кај патронимите образувани од машките презимиња во именска форма, како *Kowalówna* 'ќерка на *Kowal*' : *Kowalowa* 'жена на *Kowal*' : *Kowal*, *Pawłowiczówna* 'ќерка на *Pawłowicz*' : *Pawłowiczowa* 'жена на *Pawłowicz*' : *Pawłowicz*, кои и досега се употребуваат во разговорниот јазик и во дијалектите. Тие официјално се укинати во шеесеттите години на XX век, како и женските форми за сопруги на *-ова*, употребувани и сега неофицијално од некои жени – научници и уметници, како на пр. *Kazimiera Ślakowiczówna* – позната поетеса од XX век. Во полските дијалекти и досега се употребуваат машките патроними за момчиња образувани најчесто со суфиксот *-ak*, на пр. *Kowalak* 'син на *Kowal*', а дури и од презимињата на *-ski*, на пр.: *Kowalszczak* 'син на *Kowalski*' (за девојки: *Kowalanka* 'ќерка на *Kowal*', *Kowalszczanka* 'ќерка на *Kowalski*').

Придавско-именската патронимска синтагма со така наречената посвојна придавка: *Трајков син* / *Трајкова ќерка* е уште една основна форма за изразување

на овој однос. Терминот „посвоен“ („посесивен“) во словенската и европската лингвистичка терминологија се однесува само на формата која во повеќето изрази од овој тип не означува и во историското време не означувала ‘сопственост’. Тоа се гледа од полските женски и машки патроними (в. погоре). Оваа терминологија во однос на семантиката бара ревизија, на што обрна внимание А. Киклевич зборувајќи за полските посвојни заменки (Киклевич 1997).

Што се однесува на серијата *-ов-иќ* / *-ев-иќ* и *-иќ*, во северо-источно-словенските јазици нема диференцијација во овој поглед меѓу машките и женските презимиња кои не се издиференцирани со родова наставка: белорус. *Аляхновіч*, укр. *Тарасевич*. Меѓутоа диференцијата по род се врши кај нив на друг начин. Машките форми имаат дефлекција, додека женските се неменливи. Исто така и женските српски, црногорски, босански и хрватски презимиња на *-иќ* се неменливи, како и во другите јазици, меѓутоа во разговорниот јазик се употребуваат деривати со суфиксот *-ка* кои се менливи (срп. *Драгић* : *Драгићка*). Вакви форми се употребуваат и во разговорниот македонски јазик. Во официјалната јазична комуникација на српската територија не се употребувани исто така женски форми од ретките во овој регион презимиња на *-ов*, *-ев* како и на *-ски*, *-овски* / *-евски* и *-ински*. Истото се однесува и на црногорскиот, босанскиот, хрватскиот и словенечкиот јазик. Меѓутоа во словачкиот и чешкиот јазик се менливи скоро сите женски, како и машки, презимиња, спор. чеш. ж. ном. *Nováková*, ген. *Novákové* : м. ном. *Novák*, ген. *Nováka*. Од старочешкиот јазик ни се познати доста бројни презимиња на *-ic* (*Mstislavic*, *Soběslavic*, *Radostic*, *Vítkovic*, *Vilamovic* (: *Vilam* < *Wilhelm*)) (Свобода 1964: 142-143), меѓутоа тие исчезнаа во текот на средниот век. Во опширниот список на чешките презимиња, кој содржи 10 илјади единици (со нивната долна фреквенција 83) нема ниедно презиме на *-ic* (*Četnost českých přímení*).⁵ Во еден помал универзитетски список од Прага се наоѓа само едно презиме од овој тип, и тоа само во женска форма: *Kovařovicová* : *Kovařovic* (Bibliografická гоценка PedF UK 1996).⁶

Многу ретки се тие и кај лужичките Срби, на пр. д.-луж.-срп. *Jakobic*, *Kubic*, *Jankoje* < *Jankowic*, *Markoje* < *Markowic* (Клос и др. 1988: 602-603). Меѓутоа суфиксот *-oje* < *-owic* во генетив множина (рамен на номинатив еднина) е многу чест како формант за образување неменливи форми – деривувани од презимето на семејството, кои означуваат ќерки, на пр. *Hanka Jordanoje* (< **Jordanowic*) се вика на германски *Hannchen Jordan*, или служи како „посесивна“ форма: *Worakoje wujkowa mudrosć* е во превод на истиот јазик *Onkel Ackermanns Klugheit* ‘мудроста на вујкото / чичкото орач’, а *farańejc Milcyncy knigły – die Bücher von Pastors Milka* ‘книгите на пасторот Милка’ (Швјелја 1952: 100-101). Во горно-лужичко-српскиот јазик има слични форми (на *-ic* од презимињата кои завршуваат на *-a* и *-o*, а на *-ec* од останатите презимиња во именска форма): како патроними за девојки: *Helga Bjendźic* (: *Bjenda*), *Leńka Šołćic* (: *Šolta*); *Hanka Mětec* (: *Měto*), *Wórša Młynkec* (: *Młynk*), *Marka Čornakec* (: *Čornak*), *Anja Merltkec* (: *Merltke*), *Jěwa Jańcec* (: *Jańc*).

⁵ <http://prijmeni.unas.cz/> – достапно 16.05.09

⁶ <http://beta.pedf.cuni.cz/roc96/autori.htm> – достапно 16.05.09

Истите форми се јавуваат и во обратниот редослед: *Šolčic Lenka*, *Čornakec Marka*, но во таков ред можат да се употребуваат и патронимските изрази за синови: *Janakec Pětr* (= *Pětr Janak*), *Měrcinkec Jan* (= *Jan Měrcink* – Шевц 1968: 86.

Во словенечките презимиња овој суфикс завршува исто како и во северо-источно-словенските јазици, согласно со фонетскиот развој на прасловенската група *tj: *Kovačič*, *Mihelič*, *Tomažič*; -*čič*: *Mihelčič*, *Kocjančič*, *Zupančič*; -*šič*: *Toporišič* *Žnidaršič*; -*etič*: *Černetič*, *Pavletič*; -*ovič*: *Vidovič*, *Janžekovič*. Според Ф. Јакопин овој тип сочинувал 14,5% од сите словенечки презимиња (состојбата во 1971 г., в. Торкар).⁷

И на словачката територија има патронимски презимиња образувани со суфиксот - *ič*: *Petranič*, и многу почестиот -*ovič*: *Bartovič*, *Dobšovič*, *Gašparovič*, *Palkovič*, *Pavlovič*, *Pekarovič*, *Petrašovič*, *Petrikovič*, *Popovič* и ред други, но нивниот фонетски развој беше повлијан од страна на русинските презимиња во источниот дел на Словакија. Поретки се презимињата со чисто словачка фонетика, т.е. со суфиксот -*ovic*: *Ilkovic*, *Michalic*, *Petrasovic*, *Rojkovic*, *Vojtovic*.

Како што рековме погоре, старо- и среднополските на форми -*ic* // -*owic* / -*ewic* од XIV и XV век постепено беа заменувани со северо-источно-словенските форми на -*icz* // -*owicz* / -*ewicz*. Во периодот од XIII до XV век узуалните презимиња со овој формант (со двата фонетски облика) сочинуваат 20% од сите узуални презимиња, додека најтипичните во нашето време презимиња на -*owski* / -*ewski* // -*ski* – 49%, а презимињата рамни на апелативи – 31 %. Кон крајот на XVI век северо-западно-словенската форма станува веќе ретка. Преовладуваат формите на -*icz* (*królewicz*, *Janowicz*, *Chodkiewicz*) (Курашкјевич 1972: 92). Сличен процес имаше место и на словачката територија (*Đurovič*). Ширењето на овој формант во северо-источно-словенскиот облик на словачката, а пред сè на полската јазична територија, беше предизвикано со соседството со украинскиот (и белорускиот) јазик. Сепак доколку во словачкиот овие презимиња сочинуваат еден мал дел од општиот фонд на презимињата, во полскиот јазик тие спаѓаат меѓу најпопуларните. Тоа се должи на подлапките врски меѓу Украина и Полска, кои со векови беа во една држава, отколку на врските меѓу Украина и Словакија, која скоро илјада години се наоѓаше во унгарската (односно австриската, подоцна австиско-унгарската) држава. Имено по стапувањето на Владислав Јагјело (пол. *Jagiello*, литв. *Jogaila*) на краковскиот престол во 1386 година (а особено по полско-литванската унија во Хородно во 1413 год.), па сè до 1945 година, Украинците и Полјаците живеаја во една иста држава: полско-литванска, руска и австриска, советска и полска, а и досега има национални малцинства по двете страни на границата. По Љублинската унија 1569 год. Украинците се најдоа во истиот дел на дуалистичката монархија, а Белорусите останаа со Литванците. Тогаш почна поголемо мешање на населението предизвикано од една страна на вселувањето на некои магнатски родови од Полска во празните степски терени на

⁷http://www.google.com/search?hl=sl&q=Silvo+Torkar+Priimki+na+Slovenskem&btnG=Iskanje+Google&lr=lang_sl&aq=f&oq= – достапно 16.05.09

Украина и нивното делумно украинизирање, од друга страна пак на колонизирањето на дел од украинското население, особено во градовите.

Традиционалните полски презимиња од типот *Szymonowic*, формирани уште во средниот век, станаа во наредните векови многу поретки, слично како кај другите западнословенски народи. Меѓутоа во пограничните региони со Украина, а особено кај Полјаците населени во Украина, тие се задржаа, наоѓајќи пандан во соодветните украински форми, кои впрочем имаа тенденција да прераснуват во стални узуални презимиња, за разлика од руските кои и досега ја задржаа својата патронимична функција. Во таква ситуација не е чудно што веќе во XVI век тие го заменуваа својот западнословенски фонетски облик на источнословенскиот (-*ic*, -*owic*, -*ewic*, -*inic* → -*icz*, -*owicz*, -*ewicz*, -*inicz*).

Презимињата настанати од посвојните придавки

Формите на словенските презимиња со суфиксот -*ov*-

рус. м. *Егоров*, ж. *Егорова*, м. *Афанасьев*, ж. *Афанасьева*, м. *Соловьѐв*, ж.

Соловьѐва, м. *Павлюхин*, ж. *Павлюхина*;

бр. м. *Еўтухоў*, ж. *Еўтухова*, м. *Каралёў*, ж. *Каралёва*, м. *Пацехин*, ж. *Пацехина*;

укр. м. *Яцків*, ж. *Яцкова*, м. *Єрофеїв*, ж. *Єрофеева*;

пол. м. *Janów*, ж. *Janowowa*; м. *Łesiów*, ж. *Łesiów*; м. *Łuczków*, ж. *Łuczków*;

чеш. м. *Janů*, ж. *Janů*, м. *Petrů*, ж. *Petrů*;

слч. м. *Petrov*, ж. *Petrová*, м. *Matiaš*, ж. *Matiašová*;

хрв. м. *Ricov*, ж. *Ricov*, м. *Lučev*, ж. *Lučev*, м. *Šimetin*, ж. *Šimetin*;

срп. *Сїојков*, ж. *Сїојкова*, м. *Сїојчев*, ж. *Сїојчева*, м. *Рајчин*, ж. *Рајчина*;

мак. м. *Сїојков*, ж. *Сїојкова*, м. *Сїојчев*, ж. *Сїојчева*, м. *Рајчин*, ж. *Рајчина*;

буг. м. *Сїојанов*, ж. *Сїојанова*, м. *Рајчев*, ж. *Рајчева*, м. *Милчин*, ж. *Милчина*.

Вториот опшословенски формант -*ov*- се јавува кај полските презимиња многу ретко, само во некои презимиња кои се или од источнословенско потекло, или реликти од постаро време. Во машки род номинативната форма во еднина, каде во крајот на зборот има затворен слог, согласно со развојот на полската, белоруската и украинската фонетика, се разликува од останатите, на пр. пол. *Janów*, *Łesiów* (оригинално русинско *Лесів*), *Łuczków*, спор. ја оваа алтернација во други јазици: белор. м *Еўтухоў*, ж *Еўтухова*; м *Каралёў*, ж *Каралёва*; укр. м *Яцків*, ж *Яцкова*, м *Єрофеїв*, ж *Єрофеева*; но чеш. м / ж *Janů*, м / ж *Petrů* (на пр. *Petra Janů* и *Jana Petrů* – две познати чешки пеачки)⁸ – неменливо поради реткоста на овој суфикс; пол. м / ж *Łuczków*, но м *Janów*, ж. *Janowowa* – постара форма со двоен суфикс со оглед на неговата реткост во овој јазик (во поново време: м *Janów*, ж. *Janów*), но современо слч. м *Janковиč*, ж *Janковиčová*; рус. м *Егоров*, ж *Егорова*; м *Афанасьев*, ж *Афанасьева*; м *Юрьев*, ж *Юрьева*; м *Соловьѐв*, ж *Соловьѐва* и буг.:

⁸ http://cs.wikipedia.org/wiki/Jana_Petr%C5%AF – достапно 20.02.09.

Иванов : Иванова, Пенчев : Пенчева, слично мак. *Марков : Маркова, Мирчев : Мирчева*. Во зависните падежи во белорускиот, украинскиот и полскиот јазик и во двата рода суфиксот го има истиот облик како во номинативот на презимињата во женски род.

Првобитната морфолошка алтернација {o : e}, контекстуално сврзана со тврдата или меката согласка во основата, како во северо-источно-словенските јазици, во повеќето современи македонски и бугарски презимиња не доаѓа до израз. Причината за тоа е начинот на образувањето на тие презимиња, кои обично се деривати од лични имиња или прекари. Додека во северо-источно-словенските јазици повеќето лични имиња или прекари завршуваат на согласка, во јужнословенските јазици тие најчесто имаат наставки (првобитни суфикси) *-o* или *-e*, со кои е сврзана дистрибуцијата на суфиксите *-ov* или *-ev*, спор. мак. *Ѓокоски* (: *Ѓоко*) и *Ѓокески* (: *Ѓоке*), *Сџавровски* (: *Сџавро*) и *Сџавревски* (: *Сџавре*), но *Пејовски* (: *Пејо*) и *Пеевски* (: *Пее*) или, поверојатно: *Пеевски* < *Пејевски* < *Пејовски* (: *Пејо*).

Формантите *-ov-* / *-ev-* и *-ovsk-* / *-evsk-* се придавски суфикси, па затоа тие го изразуваат граматичкиот род со помош на наставките: *-ov(-a)* / *-ev(-a)*, *-ovsk(-i,-a)* / *-evsk(-i,-a)*. Меѓутоа суфиксите *-ovik'* / *-evik'* немаат моција, бидејќи служат за образување именски формации. Како *-ovik'* / *-evik'*, така и *-ovsk-* / *-evsk-*, се сложени суфикси и ги содржат заедничките елементи *-ov-* / *-ev-* кои се јавуваат и како самостојни суфикси кои имаат повеќе функции, а меѓу нив за најважната се смета т. н. посесивна (посвојна) функција. Придавско-именската патронимска синтагма со така наречената посвојна придавка: *Трајков син* / *Трајкова ќерка* е уште една форма за изразување на овој однос. Терминот „посвоен“ („посесивен“) во словенската и европската лингвистичка терминологија се однесува само на формата која во повеќето изрази од овој тип не означува и во историското време не означувала 'сопственост'. Тоа се гледа од полските женски и машки патроними (в. погоре). Овој традиционален термин не е точен, бидејќи тој опфаќа повеќе посебни релации. А. Киклевич, кој се занимаваше со класификацијата на функциите на посвојните заменки (Киклевич 1999: 198) утврди дека т. н. посвојна заменка изразува всушност релации кон лицето (1., 2., 3. л. едн. и мн.) на други лица, предмети, состојби, дејства итн., и ја нарече релативно-лична заменка, што му даде повод да ги ревидира називите на останатите заменски групи и да предложи нови, сопствени термини: повратно-релативна заменка *свој*, прашално-релативна *чиј*, неопределено-релативна *нечиј*, *чиј да е* и т. н.

Паралелно со т. н. посвојни заменки, можеме да прифатиме дека презимињата со формата на т. н. посвојни придавки првобитно ги изразуваат релациите на едното лице кон другото лице од истото семејство, а имено релациите на мажот / жената во однос на жената / децата: *Марко* 'маж' : *Маркова жена*, *Марко* 'татко' : *Маркова ќерка*; *Марко* 'татко' : *Марков син* → *Маркова* > *Маркова* 'жена', *Маркова* 'ќерка'; *Марков* 'син' > *Маркова* 'лице од женски пол'; *Марков* 'лице од машки пол'. Супстативизацијата на придавските определби за семејна припадност беше, значи, пројава на процесот на универбизацијата, којшто

процес е многу продуктивен во нашето време, а беше познат исто така и во прасловенскиот јазик.

Презимињата настанати од колективните посвојни придавки

Формите на словенските презимиња со суфиксот *-sk-*

- рус. м. *Вяземский*, ж. *Вяземская*, м. *Островский*, ж. *Островская*, м. *Достоевский*, ж. *Достоевская*, м. *Чернышевский*, ж. *Чернышевская*, м. *Илинский*, ж. *Илинская*;
- бр. м. *Бельски*, ж. *Бельская*, м. *Камароўски*, ж. *Камароўская*; м. *Прыбылиўски*, ж. *Прыбылиўская*;
- укр. м. *Білський*, ж. *Білська*, м. *Вигодовський*, ж. *Вигодовська*, м. *Дзятківський*, ж. *Дзятківська*, м. *Котляревський*, ж. *Котляревська*, м. *Коцюбинський*, ж. *Коцюбинська*, м. *Льїнський*, ж. *Льїнська*;
- пол. м. *Bielski*, ж. *Bielska*, м. *Kochanowski*, ж. *Kochanowska*, м. *Radziszewski*, ж. *Radziszewska*, м. *Doliński*, ж. *Dolińska*, м. *Leszczyński*, ж. *Leszczyńska*;
- д.-луж.-срп. м. *Jaworski*, ж. *Jaworska*, м. *Bórkowski*, ж. *Bórkowska*, м. *Bórkojski*, ж. *Bórkojska*;
- г.-луж.-срп. м. *Swinjarski*, ж. *Swinjarska*, м. *Lubjeński*, ж. *Lubjeńska*, м. *Ćišinski*, ж. *Ćišinska*;
- чеш. м. *Dolanský*, ж. *Dolanská*, м. *Adamovský*, ж. *Adamovská*, м. *Koldinský*, ж. *Koldinská*;
- слч. м. *Breznianský*, ж. *Breznianská*, м. *Petrovičský*, ж. *Petrovičská*, м. *Pavlikovský*, ж. *Pavlikovská*, м. *Radačovský*, *Radačovská*, м. *Chalupinský*, ж. *Chalupinská*;
- мак. м. *Кафеџиски*, ж. *Кафеџиска*, м. *Рисџовски*, ж. *Рисџовска*, м. *Макаријоски*, ж. *Макаријоска*, м. *Илиевски*, ж. *Илиевска*, м. *Конески*, ж. *Конеска*;
- буг. м. *Романски*, ж. *Романска*, м. *Вакарелски*, *Вакарелска*.

Презимињата со суфиксите **-bsk-* // **-ov-bsk-* / **-ev-bsk-* / **-in-bsk-* се по потекло супстантивизирани придавки (етимолошки – состави со подразбирани именки: м. 'татко' или 'син' и ж. 'мајка' или 'ќерка'). Иако тие се заеднички за сите словенски јазици, сепак нивните форми во номинатив еднина се различни (како и општите придавки).

Во погорниве примери не се застапени југо-западно-словенските јазици, бидејќи во речниците и списоците на презимињата во односните земји презимиња од овој тип се јавуваат необично ретко, и по сè изгледа повеќето од нив потекнуваат од други јазици или се доцна образувани според модели од други јазици. Така на пр. во еден список на судиите регистрирани на една конференција во Ријека (2007 г.), кој содржи 420 учесници, има само три такви презимиња: *Konecki*, *Smerečinski*, *Stojanovski*⁹. Во прегледот на словенечките презимиња се

⁹ <http://cuc.carnet.hr/cuc2007/konferencija/sudionici.html> – достапно 16.05.09

дадени само следниве презимиња со забелешката *peŭiku*: *Ledinski*, *Pisanski*, *Pleterski*¹⁰. Во словачкиот јазик тие се доста чести. Повеќето се деривати од ојконими, како на пр. *Bačinský*, *Breznianský*, *Brinský*, *Horecký*, *Kapíšinský*, *Novomestský*, *Pavlikovský*, *Paulovský*, *Petrašovský*, *Petrovický*, *Podhajecký*, *Podkonický*, *Porubčanský*, *Porubský*, *Rokiczky* (стар правопис: *cz = č*), *Toronský*, *Vislocký*, *Zubrický*, *Zavacký*; *Mengušovská*.

Што се однесува на полските презимиња на *-sk(-i,-a)* // *-owsk(-i,-a)* / *-ewsk(-i,-a)* и на македонските на *-ск(-и,-а)* // *-овск(-и,-а)* / *-евск(-и,-а)*, тие од формална гледна точка на овој модел се типични за сите горе наведени јазици. Меѓутоа гледајќи на нивната семантика од историска перспектива, забележуваме темелни разлики. Македонските презимиња на *-ск(-и,-а)* // *-овск(-и,-а)* / *-евск(-и,-а)* – од кои еден добар дел се нови трансформации на типот на *-ов(-а)* / *-ев(-а)* изведени во минатиот век – имаат патронимична (поточно авонимична), функција, бидејќи – кога настануваа – беа деривати од антропоними (изведенки од дедово, поретко татково или чичково име или прекар). Полските деривати, земено историски, имаат посесивна функција, бидејќи тие – кога настануваа во средниот век – беа деривати од топоними, т. е. изведенки од називи на племички поседи од кои веќе еден дел беа топоними чии називи беа изведени од имињата на првобитните основачи на тие поседи. Така на пр. презимињата на современите полски аристократски родови потекнуваат од имињата на нивните првобитни седишта: *Czartoryski* : *Czartoryja*, *Potocki* : *Potok*, *Zamojski (Zamoyski)* : *Zamoście* (сега *Zamość*; *ścs > j*). Слични податоци имаме и за други познати личности, како за маршалот *Józef Piłsudski* : *Piłsudy* (во транслитерацијата на презимево е зачуван рускиот правопис со *ds* место пол. *dz*) или ги реконструираме, на пр. за поетот од XVI век *Jan Kochanowski z Czarnolasu* : **Kochanów (dwór)* / **Kochanowo (siodło 'село', арх.)* / **Kochanowa (wieś)* : старополско име во старата партиципна форма *Kochan* од глаголот *kocha* 'сака, љуби'. Од топонимите кои завршуваат на *-а* овие презимиња беа образувани со суфиксот *-in-*, па затоа многу полски презимиња имаат завршеток *-iński*: *Kepiński (Кера → Kępiński)*. Се разбира дека полските посвојни презимиња, кои завршуваат на *-owsk(-i,-a)* / *-ewsk(-i,-a)* / *-ińsk(-i,-a)* / *-yńsk(-i,-a)* и на *-sk(-i,-a)*, *~ck(-i,-a)*, *~dzk(-i,-a)*, потекнуваат, како зборообразувачки тип, од имињата на поседуваните имоти (села, населби, дворови). Таква мотивација имаат тие само историски, кога е тоа посведочено со документи, или кога тие потекнуваат од времето, кога тој тип беше мотивиран како целост. Како најдобра илустрација за тоа дека таква директна зависност во нашето време не постои, може да ни послужи презимето *Kowalsk(-i,-a)* кое навидум (според моделот) е дериват од некоја населба *Kowale (Kowale → Kowal-sk-i,-a)*, што е илузорно, бидејќи населби со името *Kowale* има во цела Полска десетина, а носители на презимето *Kowal-sk(-i,-a)* неколу стотини илјади. Сите тие и да го реализирале овој модел во реалноста, ќе требало да има соодветни пропорции

¹⁰ <http://www.rodoslovje.com/priimki/Clanki/Priimki%20na%20Slovenskem%20za%20JZ.doc> – достапно 16.05.09

меѓу бројот на презимињата и бројот на населбите од чии имиња биле изведувани презимињата.

Полските презимиња од овој тип се појавија во средниот век како замена на дотогаш употребуваните определби со структурата *de* + топоним во латинските текстови. Тие беа под заштита како племички презимиња, за што сведочи т. н. *Liber chamorum* (полн наслов: *Liber generationis plebeanorum*) од В. Н. Трепка (1585-1640) во којашто книга беа објавени презимињата на лицата надвор од племството кои употребувале „племички презимиња“ со што сакале да се здобијат со племичките привилегии. По поделбата на Полска меѓу трите соседни држави во крајот на XVIII век овие прописи ја изгубија својата моќ. Од тогаш беше возможно граѓанството, а подоцна и селаните, да ги менуваат своите неформализирани презимиња токму на такви од „племичкиот тип“, на пр. *Kowal* → *Kowalski*, *Kwiatek* → *Kwiatkowski*. Подоцна и туѓите презимиња преминуваа во овој тип, како *Schmidtke*, *Schmidke* или *Schmitke* → *Szmitke* → пол. *Szmitkowski*. Сличен развој имаше формализацијата на македонските презимиња по 1945 год., со таа разлика што таа беше потпомогната со создавањето на Македонија како посебна република во рамките на Југославија, како и кодифицијата на македонскиот јазик. За разлика од Полска, каде слободен развој на презимињата беше спречуван со прописите воведувани од страна на племството, во Македонија таква улога одиграа државните власти на двете (сега) соседни земји.

До 1913 година македонското население немаше стабилни презимиња. Тие беа воведени дури кога еден дел од македонската територија беше приклучен кон Србија по завршувањето на II. балканска војна. Тогаш беше воведена обврската секоја верска заедница да води матични книги. Во 1967 год. вовед теренски и архивски испитувања на македонската антропонимија во тогашната општина Богомила во Азот. Од матичните книги на родените (до 50-те години тие беа копии на книгите на родените водени во црквите), што ги имав на располагање во матичната служба на Месната канцеларија во Богомила, ги ексцерпирал презимињата и имињата на 12 062 лица родени во границите на таа општина од воведувањето на матичните книги во 1913 год. до 15 VII 1967 год. (Пјанка 1977-1978). Во годините 1945-1967 можевме (по пример на Азот) да го следиме слободното формирање на македонското презиме. Сите презимиња регистрирани во Азот во тоа време се суфиксални изведенки од лични имиња (328), прекари (10) или апелативи со функција на сопствени имиња (3). Скоро сите тие ги содржат суфиксите *-ов-* / *-ев-* (самостојни или надградени со други суфикси). Ги немаат само презимињата кои се базирани на имињата со хомофонските со нив завршетоци, како *Јаков*, *Калин*.

Во записите од 1914 до јуни 1941 год., т. е. во времето, кога тој дел на Македонија спаѓаше во Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, односно на Кралството на Југославија, скоро сите презимиња завршувале на *-иќ* (во копиите транслитерација на српското *-ић*), додека од годините 1942-1945 имаа облик на *-ов(-а)* / *-ев(-а)*.

Во периодот 1914-1941 год. се запишани 6 295 лица, од кои 5 911 лица со формите на *-иќ*, *-овиќ*, *-евиќ*, 318 лица со формите на *-овски (-а)* и *-евски(-а)* и 318

лица со формите на *-ов(-а)* и *-ев(-а)*, со тоа што последните две групи се лица чии презимиња биле коригирани по 1945 год., кога тие се јавувале во матичната служба како родители на децата родени по II. светска војна. Во годините 1942-1944 се јавува само едно презиме на *-иќ*, а во годините 1945-1967 осум. Презимињата на *-ов(-а)* и *-ев(-а)* во периодот 1914-1941 се многу ретки во матичните книги – сè на сè 66 (веројатно сите се коригирани подоцна), во годините 1942-1944 се 594 од вкунот број 706. Веројатно имало коректури на сметка на формите на *-овски (-а)*, и *-евски(-а)*, чиј број изнесува 111.

Се разбира, не сите српски презимиња завршуваат на *-ић*, ниту бугарските на *-ов(-а)* / *-ев(-а)*, меѓутоа како српските, така и бугарските власти ги избрале најтипичните форми со таа цел и на тој начин да го србизираат, односно бугаризираат, македонското население. На таков начин презимето станало во Македонија политичко прашање.

Најмалку подоцнежни коректури има веројатно во годините 1945-1967. Формите на *-овск(-и, -а)* / *-евск(-и, -а)*, кои сега се сметаат како типични македонски, почнаа всушност да се појавуваат од 1945 година. Во периодот од 1945 до 1967 година се регистрирани 3 821 презимиња, од кои 2 849 беа на *-овск(-и, -а)* и *-евск(-и, -а)*, 974 на *-ов(-а)* и *-ев(-а)*, а само 8 на *-иќ*, *-овиќ*, *-евиќ* (в. ги таблиците 1-6 за сите 11 села во споменатата студија).

Интересно е дека записите на презимињата на новороденчињата во годините 1945-1967 се изразито издиференцирани по полот во поглед на формата на презимето (со или без *-ск(-и / -а)*). Соодносот на презимињата на *-овск(-и, -а)* и *-евск(-и, -а)* наспрема оние со *-ов(-а)* и *-ев(-а)* изнесуваше 1 611 : 292, или приближно 3,5 : 1, а кај женските деца – 673 : 1 238 или приближно 1 : 2. Таквата диспропорција не може да се должи на разликите во полот на целата популација, бидејќи тука разликата е во границите на нормата (1 703 машки и 1 811 женски деца). Веројатно причините се две: 1. недоволно изграденото чувство и навика кај просечните луѓе, но и кај службениците, дека презимето треба да ја има истата форма (освен наставките за граматичкиот род) за целото семејство, а не само за тоа детето да „се запишува“ по презимето на таткото, а не по името на дедото или чичкото, што беше стара традиција во балканските земји, 2. потсвесното чувство дека придавските зборови (а такви се современите македонски презимиња) изразуваат припадност кон едно лице (*-ов, -ова*) или кон повеќе лица (*-ски, -ска*), спор. *соседов, соседова* и *соседски, соседска*. Првобитното патријархално сфаќање на овие односи беше различно за двата пола: мажот му припаѓаше на родот, а жената на сопругот.

По четирите децении од нашите истражувања македонските презимиња во Азот се веќе стабилизирани. Како најчести и типични нивни форми се сметаат тие на *-овск(-и / -а)* / *-евск(-и / -а)*. Тие се јавуваат, со различна фреквенција кај сите словенски народи, но се многу карактеристични за полскиот јазик. Во Полска се настанати веќе во XII. век (Ковалик-Калета 2007) и до крајот на XVIII век беа како тип (на *-ски*) – племички презимиња – под заштита.

Понатамошното ширење на формите на презимињата на *-овск(-и, -а)* и *-евск(-и, -а)*, во Македонија е поттикнато со неколку фактори:

1. со стремежот целото пошироко семејство да го носи истото презиме во истата форма,

2. со потребата презимето да се разликува по форма од средното име (името на таткото) кое се употребува во некои институции поради ограничен и сразмерно мал број на зборообразувачките основи на презимињата во македонскиот јазик (спор. мак. *Јован Пејров Филиповски* и срп. *Јован Пејра Филиповић* или *Јован Филиповић син Пејра*, пол. *Jan Filipowski syn Piotra*),

3. со живото чувство дека суфиксот *-ов(a)* и *-ев(a)* означува припадност на едно лице кон друго лице од машки пол (таткото или мажот), но исто така сопственост, за разлика од *-овск-(-и, -а)* и *-евск-(-и, -а)*, којшто суфикс ја изразува колективната припадност (кои потесното и поширокото семејство)

4. со свеста дека презимето е еден од симболите на припадлноста на поединецот кон народот, поврзана со убедувањето дека македонските презимиња на *-овск-(-и, -а)* и *-евск-(-и, -а)*, покрај *-ов(a) / -ев(a)*, ги разликуваат Македонците од другите народи, слично како на пример нивниот литературен јазик.

Именските презимиња ограничени територијално

Северо-источно-словенските презимиња со суфиксот *-(ч)ук*

Во некои јазици сепак се карактеристични некои типови изведени презимиња кои не се среќаваат (или поретко се среќаваат) во други јазици. Така во белорускиот јазик и на соседните територии чест е суфиксот *-ук* (со проширената варијанта *-чук*): белор. *Антанюк* : *Антон*, *Хведчук* : *Хведзька* (од *Хведор*, мак. *Тодор*), но исто така и укр. *Дем'янчук* : *Дем'ян* (мак. *Дамјан*), *Юрчук* : *Юр* (мак. *Ѓорѓе*) и др. Тој инаку е карактеристичен за лексиката на разговорниот белоруски јазик и на неговите дијалекти, а се јавува исто така на соседните украински и руски територии, на пр. брус. *сябрук* 'пријател, другар, другарче' : *сябр* 'пријател, другар', *мешчанчук* 'градско дете' : *мешчанін* 'градски човек', *паварчук* 'млад готвач' : *павар* 'готвач', *парабчук* 'момок, момче' : *парабак* 'момок, слуга', *писарчук* 'писарче' *писар* : 'писар (на пр. во војска)', *пјанчук* : 'пијаница' *пјаница* 'пијаница', *слесарчук* 'млад бравар' : *слесар* 'бравар', *хлпчук* : 'момченце', *хлпец* 'момче', *цыганчук* 'Циганче' : *цыган* 'Циганин'. Тука спаѓа и руското презиме *Мельчук* : *мельчук* 'воденичарче' : *мелец* 'воденичар'. Како што се гледа, формантот *-'ук / -чук* изразува значење 'мал, млад' во спој со апелативи, а кај личните имиња 'потомок, син', слично како полскиот суфикс *-'ак / -ак* во дијалектите: *Kowalszczak* 'младиот *Kowalski*, син на *Kowalski*', спор. *cielak* 'јунец' за разлика од *ciele* 'теле'.

Северо-источно-словенските презимиња со суфиксот *-енко*

Украина е центар на презимињата кои завршуваат на *-енко*, а кои се рапространуваат и на соседните територии, на пр. укр. *Антоненко* : *Антон*, *Дем'яненко* : *Дем'ян*, *Макаренко* : *Макар*; *Николаенко* : *Николай*; *Ющенко* : *Юзько* (хип. од името *Јосиф*, но и презиме), *Скопенко* : *скопец* (спор. мак. совр. *скоп*, *скопак* 'скоп, кастриран човек / животно'), *Лебеденко* : *лебед*, *Слусаренко* :

слусар 'бравар', Шевченко : швецъ 'чевлар', познати исто така и во Белорусија (чија што јужна територија ја зафаќаат украински народни говори): Лешчанка : лёска 'јадица', Лукашенка : Лукаш (мак. Лука), Мартыненка : Мартын – сите форми на -енка поради акањето кое доаѓа до израз и во правописот. Суфиксот -енко е сложен суфикс, составен од два суфикси: -ен- како во руските форми кај именките од среден род на прасловенската деклинација со основите на -ѓ-, спор. ном. едн. телёнок (< -en-ok < -en-ъкъ) – прасл. *telę*, додека мн. *телята* е форма која што одговара на прасл. и ст.сл. *telęta*. Првиот дел – суфиксот -ен- – е истиот суфикс кој се јавуваше во основите на -ѓ-, но во друга позиција: -ен- + С > -ѓ- + С наспрема -ен- + V > -ен- + V. Суфиксот -ок има кај источнословенските именки деминутивно-хипокористична функција (рус. *кожушок* : *кожух* 'кожув', *землячок* : *земляк* 'земјак'), додека укр. -ко (односно белорус. -ка) е истоветно со хипокористичниот суфикс -ко, кој се јавува кај личните имиња во јужнословенските јазици, а кој беше некогаш формант за образување хипокористици во сите словенски јазици, спор. укр. *Иванко* : *Иван* и белорус. *Янка* (со акање место *Янко*) : *Ян*.

Овој суфикс / наставка е познат исто така во словачкиот јазик, додека во чешкиот тој е доста редок, а во современиот полски јазик не се јавува. Во украинскиот јазик го имаат не само хипокористичните машки имиња како *Грицько* (од *Григор*), *Димко*, *Иванко*, *Ивашко* → *Ивашечко*, *Климко*, *Манько*, *Юрко* → *Юрцьо* (од *Юр*, мак. *Горѓи*), но исто така повеќе основни христијански имиња како *Гаврило*, *Данило*, *Дмитро* (покрај *Дмитер*), *Марко*, *Михайло*, *Петро*, *Самійло*, *Шевело* итн.

Кај презимињата тој се јавува кај типот со суфиксот -ко: *Замойко*, *Приходко* итн. Тоа се однесува исто така на зборовите кои означуваат роднински врски: *дядько* : *дядя* 'чичко, вујко, тетин', *батько* 'татко', како и животни: *соловейко* 'славеј' и нивни имиња, на пр. име на куче – *Сірко* итн. Дури името на главната река во Украина го има обликот *Дніпро* (белор. *Дняпро*), но во другите словенски јазици без -о. Уште еден сложен суфикс со -ко е -ушко, на пр. во името *Андрушко* (од *Андрій*) кој исто така постои и во белорускиот јазик. Има и полски презимиња со овој суфикс, како на пр. *Ochęduszko*, *Popieluszko* или *Kościuszko* (белор. *Касцюшка* : *Косця*). Покрај суфиксите -о, -ко, -ушко и -енко во украинскиот јазик се јавува и хипокористичниот суфикс -енько / -онько којшто е могу карактеристичен за овој јазик. Го среќаваме кај галовни именки како *дяденько* : *дядько*, *батенько* : *батько* 'татко (спор. буг. *баца*)', *братенько* : *брат*, *онученько* : *онук* 'внук', но и *козаченько* : *козак*, ретко варијантата -онько: *панонько* : *пан* 'господин'. Овој суфикс има моција која дозволува да се образуваат исто така и женски деривати од лични именки: *дівчинонька* : *дівчина* 'девојка', *дитинонька* : *дитина* ж 'дете', но исто така и од називи на предмети: *головонька* : *голова*, мн. *рученьки* : *руки*.

Од следнава реченица, во која станува збор за украинскиот народен херој Богдан *Хмельницький* се гледа изразито дека хипокористична функција има (односно имаше) исто така горе споменатиот суфикс -енко: „*Хмельницького* зачували, *Поти* і *Єврася Хмельниченка* за гетьмана почитали“. Се работи за син му

на Богдан Хмельницький – Єврах Хмельниченк¹¹. Овој пример покажува дека суфиксот *-енко* имал и деминутивна функција, а во определени случаи таа можела да биде и патронимична. Таква функција се гледа јасно кај презимињата образувани од називи на занаети (називи на калфи или ученици во занаети) како *Золотаренко*, *Коваленко*, *Кравченко*, *Москаленко* : *Москаль* ист. 'војник' (пол. *Moskal* погрд. 'Русин'), *Шевченко*, а слично од лични имиња: *Войтенко*, *Петренко*; *Довгополенко* (во погоре цитираниот историски материјал има презиме *Довгополе*).

Колебањето во однос на мекоста во украинскиот јазик во именскиот суфикс *-енько* / *-онько* // *-енко* / *-онко* може да се објасни фонетски, односно фонолошки. Овој јазик има две карактеристични црти што ги нема ни белорускиот, ни рускиот јазик. Имено мекоста која во полскиот јазик настана под влијание на слабиот меки јер во претходната согласка (ако таа беше дентална), на пр. на границата со суфиксот *-ьскъ*, во украинскиот е префрлена на наредната, а во останатите словенски јазици е исчезната, спор. пол. *macedoński*, укр. *македонський*, белор. *македонскі*, рус. *македонский*, слично и чеш. *macedonský*, спор. уште укр. *запорозький*, *перезяславський*, *черніговський*. Во суфиксот *-енько* / *-онько* таква можност немаше, бидејќи на претходната позиција се наоѓаше самогласката *e*, впрочем и контекстот не беше ист. Втората украинска особеност е таква, што во него, слично како во јужна и западна Полска, во Словакија и Маравија, а за разлика од Чехија, северна и источна Полска, како и Белорусија и Русија, пред заднојазичните согласки се јавува заднојазичното [ʎ] (како фонема или варијанта), на пр. во полскиот јазик изговорот на зборовите *panienka* (: *panna*) или *Szewczenko* во Краков е [*pańeŋka*, *šefčeŋko*], а во Варшава – [*pańenka*, *šefčenko*], слично укр. [*šefčeŋko*], додека во рускиот – [*šefčenko*]. Првите две варијанти се пишуваат во кирилица и во латиница еднакво: < н / п >, третата е < нь / њ >. Последново е изворно, народно украинско, спор. го заглавниот збор *козаченько* во најголемиот украински речник: „КОЗАЧЕНЬКО, -а, ч., нар.-поет. Пестл. до козак¹²“.

Полските, словачките и македонските регионални презимиња со суфиксот *-о*

Источнословенските презимиња со крајното етмолошко *о* (укр. *-о*, *-ко*, *-ушко* и *-енко* и брус. *-а*, *-ка*, *-ушка* и *-енка* – со акаџе) имаат свој удел во формирањето на еден нов тип презимиња во полскиот јазик. Извесно влијание врз

¹¹ "Дак скажіте, – говорить, – кого ви жолаете?" "Ми, – кажуть, – жолаем Євраха Хмельниченка". "Ще ж, – каже, – мойму Євраху Хмельниченку. Тільки всього дванадцять літ од роду, [...] От тогді-то козаки добре дбали, Бунчук, булаву положили, Єврася Хмельниченка на гетьманство настановили, Тогді із різних пищаль погримали –Хмельниченка гетьманом поздоровляли." – Категорія:Українські народні легенди: Категорія: Українські твори: „Дума про смерть Богдана Хмельницького” во: <http://uk.wikisource.org/wiki/> : – достапно 20.02.09.

¹² Спор. <http://www.slovnuk.net/> Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн, містить понад 207 000 словникових статей – и спор. со рускиот сајт од Кубань: Чи нэ вый дэ козаченько сирых конэй пасты... Название фото дано в народной, а не литературной редакции с сохранением всех лексических и некоторых фонетических особенностей самобытного кубанского говора. Казачий конь. Город Крымск. Краснодарский край. Кубань.. <http://www.rosfoto.ru/shop/photo/8599/> – достапно 20.02.09.

овој процес можеа да имаат и адаптираните литвански имиња како *Domeika* → *Domejko*, *Doveika* → *Dowejko*, *Jogaila* → *Jagiello*, *Mažeikos* → *Możejko*, *Skirgaila* → *Skirgiello* (на литванското *a* историски му одговара словенското *o*), од кои *Jagiello* функционира и сега како доста познато презиме, иако тоа беше име на првиот полско-литвански крал *Władysław Jagiello*. Процесот е уште во тек и затоа се чувствува како некоја дестабилизација. Во тој процес земаа учество првобитно различни типови презимиња, но пред сè узуалните, кои се рамни на именски апелативи, во друга терминологија – неформализираните презимиња.

Овој процес се состои во тоа што повеќе неформализирани презимиња (кои се однесуваат на мажи), настанати како прекари рамни на именките од женски род со наставката *-a*, ја заменуваат оваа наставка со *-o* по пример на презимињата од украинско и литванско потекло, како *Pianka* (: *pianka*, дем. од *piana* 'пена') → *Pianko* – (Пјанка 2009). Такви паралелни официјални презимиња има во Полска многу повеќе, како на пр. *Maślanka* (: *maślanka* 'матеница') – познат професор од Краков, наспрема *Maślanko* – прочуен варшавски адвокат. Презимето на генералниот секретар на Полската работничка партија, загинат за време на II светска војна, е општо познато како *Nowotka*. Меѓутоа од копиите на неговите лични документи се гледа дека се викал *Nowotka*. Спор. уште: *Piwko*, официјално *Piwka* (: *piwka* дијал. 'вид птица', не од *piwko* – хип. од *piwo*), *Plewko* место *Plewka* (: *plewka* – дем. од *plewa* 'плева') или *Pyłko* место *Pylek* (: *pylek* – дем. или сингулатив од *pył* 'прав, прашина').

За да видиме каде во Полска се употребувани овие две форми (по пример на презимињата *Pianka* и *Pianko*), можеме да провериме во речникот на полските презимиња од Кажимјеж Римут (Римут 1992-1994)¹³ кој ги опфаќа сите државјани на Полска од почетокот на 70-те години, а во кој е покажано во која деценија биле родени и во кое од тогашните 49 војводства (сега ги има 16) живееле. Од овие податоци заклучуваме дека носителите на двете форми на ова презиме живеат (ок. 75 % од нив), и покрај сите преселби на населението по 1945 г., главно во два дела од современата Полска територија: 1. во североисточниот дел, т. е. од Варшава до полско-белоруско-литванското тромеѓе, 2. во централниот дел, односно во јужниот дел на Мазовше и во југозападна Малополска. Во 70-те години ги имаше во цела Полска 1118, од кои со презимето *Pianka* 850 и *Pianko* 268. Втората форма се јавуваше главно во североисточните војводства (166 пати) и во западните, каде по 1945 година беа преселувани жителите на североисточните територии на предвоената Полска, кои му припаднаа на Советскиот Сојуз. Само дваесетина носители на оваа форма на презимето живееја во северозападна Малополска, каде инаку се јавува формата *Pianka*. Од вкупно регистрираните 850 презимиња со формата *Pianka*, 569 лица (ок. две третини) живееја во нивните стари седишта: во северозападна Малополска (266 лица) и во североисточна Полска (303 лица), како

¹³ *Kazimierz Rymut, Słownik nazwisk współczesnie w Polsce używanych* [Dictionary of Surnames in Current Use in Poland], Krakow, published 1992-1994.

<http://www.google.pl/search?hl=pl&q=Kazimierz+Rymut+Słownik+nazwisk+współczesnie+&btnG=Szuka+j+w+Google&lr=&aq=f&oq> и <http://www.napisali.pl/osoby,P.html> – достапно 20.02.09.

и во северните региони покрај Балтичкото море, за каде по Втората светска војна се движеа транспортите на иселениците од Литванија и Белорусија. Во југоисточниот регион се регистрирани само 9 лица со презимето *Pianka*.

Вакви форми се образуваат и од други неформализирани презимиња рамни на именки. Во списокот на современите полски автори можеме меѓу другите да најдеме вакви дублети кои обично имаат по неколку носители: *Pasko* и *Pasek* : (*pasek* 'ремен, каиш'), *Paszek* : (хип. од *Paweł* 'Павле') и *Paszko* или *Poprzeczko* (: *poprzeczka* 'попречна греда, пречка'), *Poskrobko* (: *poskrobek* 'последно дете' арх.) и ред други.

Дека првобитен е обликот *Pianka* имаме два лингвистички доказа: 1. Во полскиот јазик постои апелатив *piana* 'пена' од кој е образувана деминутивната форма *pianka* на која е рамно ова презиме – првобитен прекар, 2. Од машката форма *Pianko* се образуваа две женски форми: за жени – *Piankowa* и за девојки – *Piankówna*, а од машката форма *Pianka* соодветно: *Pianczyna* (дијал. *Piancyno*) и *Pianczanka* (дијал. *Piancanka*). Формите од типот *Pianczyna* и *Pianczanka* пред неколку децении излегоа од употреба.

Од горе долу половина век кај именските презимиња формите за жени и девојки (особено за девојки) се поретко употребувани и се заменуваани со општата (официјална) форма: (pani / pan) *Pianka* – со деклинација по истиот модел како именката *pianka*, (pani / pan) *Pianko* – со „женска“ деклинација според истиот модел (ном. *pianka* // *Pianka* / *Pianko*, ген. *pianki* // *Pianki*, дат. *piance* // *Piance*...). Последново изразито ни покажува дека во случај на *Pianko* од целата деклинација изменет е само номинативот. Ова се потпира и со фактот дека машките лични имиња од типот *Janko* (сега ретки во полскиот јазик, но познати уште во средниот век, истиснати од страна на типот *Janek*) се менуваа по „машката“ деклинација (ном. *Janko* / *Janek*, ген. *Janka*, дат. *Jankowi*...). Тоа го потврдува исто така формите изведувани од презимето кои означуваа жени и ќерки. Пример: мајка ми беше *Piwczanka*, а баба ми сосетките ја викаа *Piwczyna* (или во дијалектната форма *Piwcyno*), коишто форми се изведуваа само од презимињата на *-a*, спор. *Skarżanka* (позната глумица) : *Skarga* (презимето е познато уште во XVII век).

Од овие податоци можеме да извадиме еден важен заклучок: во полскиот јазик се создава еден нов формализиран тип на презимињата. Формализацијата навидум е граматичка, имено со замена на наставката *-a* со *-o*, но таа е истовремено суфикс кој ја десемантизира основата и со тоа една општа именка ја претвора во презиме, при што родот на презимено (со *-o*) не се менува: тој останува машки / женски. Процесот почнал најверојатно уште во XIX век (ако не порано) и го опфатил пред сè североисточниот регион на Полска каде полските говори беа во непосреден допир со белоруските и украинските, како и со службениот јазик на руската држава. Иако границата на полските говори на таа територија е подолга со белоруските отколку со украинските говори, врз полските презимиња повлијаеле токму последните, бидејќи станува збор за замената на *a* во *o*, божем како да се работи за избегнување на акањето што го нема ни украинскиот ни полскиот јазик (хиперкоректност). Во белорускиот јазик меѓутоа секое неакцентирано *o* подлежи на редукција и се изговара приближно како *a* и така се

пишува – за разлика од рускиот јазик, затоа тој јазик не можеше да влијае врз овој процес кој беше и е најсилен на полско-украинско-белоруското тромеѓе. Во нашиот материјал нема примери од југоисточна Полска во непосредно соседство само со украинските и русинските говори, кои би можеле да го покажат овој процес уште подетално и поизразито (без евентуално посредништво на белорускиот јазик во зачувувањето на формите со *-a*).

Во словачкиот јазик постојат исто така презимиња на *-o*: *Pavličko* (: *Pavlik*), *Ondrečko* (: *Ondrejok*), како и на *-ko*: *Ištvancko* (: *Ištvan*, унг. *Istvan* = слч. *Štefan*), но сите тие форми се рамни на соодветните лични имиња во хипокористична форма, а според тоа суфиксите *-o* и *-ko* не се тука презименски форманти, за разлика од полскиот јазик (во однос на *-o*). Слични се и охридските презимиња: *Давко*, *Коџо*, *Мирко*, *Перо*, *Славо* кои се рамни на соодветните лични имиња, кои некогаш настанаа како прави хипокористици (од *Давид*, *Косџадин*, *Мирослав*, *Пеџар*, *Славомир*). Суфиксалното *-o* или *-ko* се додава и на полните именски форми (*Радумило* : *Радомил*), како и на прекарите: *Гризо*, *Даскало*, *Тумбо*; *Каџиданко*, *Србијанко*, *Маленко*, *Црвенко*, *Прличко*, *Точко*. Презимињата *Руденко*, *Лиџивиненко*, *Прокојенко*, *Макаренко* (Иванова 2007: 213-214), внесени во македонските речници, се од украинско потекло.

Западно-словенските презимиња со суфиксот *-il(a)*

Сличен случај е и кај полските презимиња образувани од активните партиципи за минато време: *Podsiadła* : *Podsiadło* (но и *Podsiadły*), *Pomykała* : *Pomykało*, *Przeniosło*. Овој тип презимиња во други региони завршува обично на *-a*, како *Czekala*, *Domagala*, *Mrugala*, *Zapala*, којшто тип е карактеристичен пред сè за јужна Полска. На соседната територија – во Чехија – му одговара сличниот зборообразувачки тип, само со таа разлика, што тој има друга родова форма, а имено машка: *Doležal*, *Pospišil*, *Smejkal*, *Vyskočil*, и т.н. Овие типови ги среќаваме и на словенечката јазична територија: *Kresal*, *Omerzu* (< *Omrzl), *Prebil*, *Premrl*, *Zavadlav* (< *Zavadlal), *Zazijal*, но и *Gorela*, *Skuhala*, *Smodila*. Бидејќи чешките презимиња на *-l* се многу почести отколку полските и словенечките презимиња од овие типови, и со оглед на тоа дека во тој јазик преовладуваат неформализираните презимиња, тие се многу карактеристични за Чесите и за чешкиот јазик.

Словенечките презимиња со суфиксите: *-šček*, *-ščak*, *-šek*, *-šak*

Типичните за словенечкиот јазик презимиња како *Brezavšček*, *Goršek* во поглед на нивната зборообразувачка структура им одговараат на презимињата *Brezavski*, *Gorski*, познати во други словенски јазици. Додека сепак формите *Brezavski*, *Gorski* се по потекло долги (сложени) придавски форми, словенечките форми се кратки (прости), правилно развиени фонетски: *Goršek* < *goršək < *goršьkъ < *gorsьkъ < *gorьskъ, спор. *Drnovšek* и редица други презимиња од овој тип. Типични за словенечкиот јазик се исто така презимињата деривувани со суфиксот *-jak-*, како на пр. *Dolščak* < *dolьsk-jakъ (како *Debeljak* < *debel-jakъ) или со суфиксот *-ak-*: *Novak*, *Ramšak*.

Северо-западно-словенските придавски презимиња

Во северо-западно-словенските јазици се доста чести презимињата со облик на придавки во долгата сложена форма, како на пр. пол. *pan Zimny, pan Mokry – pani Zimny, pani Mokry* (во женски род неменливи), кои во современиот јазик имаат иста форма и за двата рода за да се избегне поврзувањето на семантиката на основните придавки со женскиот пол. До неодамна формите на овие презимиња беа различни со оглед на полот: *pan Zimny, pan Mokry – pani Zimna, pani Mokra*, слично и во другите северо-западно-словенски јазици, спор. рус. *Толстой – Толстая < толстый – толстая* 'дебел – дебела'.

Конфесионални и идеолошки презимиња

Оваа мала група презимиња не се разликува по формата од другите. Тие треба да се споменат надвор од формално-семантичката класификација. Презимињата од називите на православните празници како *Вознесенский : Вознесение, Рождественский : Рождество, Успенский : Успение* се карактеристични главно за руските свештеници. Во Македонија и во другите балкански земји се доста чести сложените презимиња, чиј прв член означува човек кој имал функција во православната црква (свештеник – *поп*): *Поп Петров, Поп Стефанија, Поп-Атанасовски, Поп-Ицов, Попарсов, Попалексов, Попмојсов, Поптрајанов*, или пак човек кој патувал до Христовиот гроб (ација – *хаџи*): *Хаџиандонов, Хаџивасилев, Хаџивасков, Хаџидимов, Хаџизафиров, Хаџиристовски* и др. (Речник 2001).

Комунистичката идеологија просира преку руските презимиња настанати во советското време, како: *Коммунарков, Коммунист, Красноармейский, Красноульянов, Краснофлотский, Октябрьский, Первомайский, Советский, Пятилеткин*.

* * *

*

Во однос на ареалното распространување на одделните типови презимиња словенската јазична територија во Европа се дели на три-четири големи области на кои преовладуваат одделни типови презимиња. Се работи за четирите главни типови презимиња кои се формираа на целата словенска територија од раниот среден век. Другите, понови типови, ги определивме територијално погоре.

Во северо-источно-словенските јазици како целост заеднички се сите три основни формализирани типови на словенските презимиња: а) патронимските форми настанати од формантот **-itj-ъ // *-ov-itj-ъ / *-ev-itj-ъ / *-in-itj-ъ*, б) формации кои означуваа припадност кон едно лице, образувани со формантот **-ov- / *-ev- // *-in-*, со патронимско значење развиено контекстуално, в) колективни формации кои означуваа припадност кон родот или семејството образувани со формантот **-ъsk- // *-ov-ъsk- / *-ev-ъsk- / *-in-ъsk-*, со тоа што патронимската форма потполно ја зачува својата првобитна патронимска функција во рускиот и белорускиот јазик, додека во украинскиот во постсоветската епоха таа често се избегнува, можеби и затоа што суфиксот **-itj-* е особено чест во украинските презимиња. Но сепак во рускиот (како и во бугарскиот јазик) основниот тип

презимиња се тие кои завршуваат на *-ов(а) / -ев(а)*. Суфиксот **-итј-* е исто така чест и во белоруските презимиња. Секаде во северо-источно-словенските јазици се присутни неформализираните презимиња.

Во северо-западно-словенските јазици (најмалку во полскиот), како и во дел од југо-западно-словенските јазици (во Словенија и во некои делови од Хрватска) главен тип се неформализираните презимиња. Присуството на формализираните презимиња од двата типа: **-итј-б // *-ов-итј-б / *-ев-итј-б / *-ин-итј-б* и **-ов- / *-ев- // *-ин-* е резултат на селидбите во периодот на турската инвазија во Европа, како и на преместувањето на населението во XX век. Не е случајно дека оваа територија се поклопува горе долу со територијата на која веќе од раниот среден век (како најрано Словенија) или во наредните векови (како најдоцна западниот дел од Полска) се употребуваше германскиот јазик, во кој што јазик нема формализирани суфиксални презимиња, а повеќето презимиња се рамни на апелативи (прости или сложени именки).

Третиот дел, кој ќе го наречеме балкански, се карактеризира со најновите формализации на постарите типови, настанати од крајот на XIX век наваму, што е во врска со преминувањето од авонимичниот систем (прифатен од Турците) кон стабилизираниот систем во врска со ослободувањето на одделните народи од турското владеење. Во крајот на XIX век и по балканските војни почна да се обопштува патронимичниот тип (**-итј-б // *-ов-итј-б / *-ев-итј-б*) на штокавската територија (Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, и уште порано – дел од Хрватска), кој официјално ја опфати и Македонија. Исто така од крајот на XIX век се утврдува и се распространува во Бугарија (и за време на втората светска војна принудно наметнат во Македонија) релативниот тип, традиционално наречен посесивен (**-ов- / *-ев-*). И на крајот Македонија, која ги поминала трите фази (од неформализираните презимиња, преку формализираните на **-ов-итј-б / *-ев-итј-б* и **-ов- / *-ев-* – воведени службено од страна на српските и бугарските власти) се определува по втората светска војна за колективно-релативниот тип) на **-бск- // *-ов-бск- / *-ев-бск-*, кој само формално е близок на полскиот (историски) посесивен тип. Но мали промени има и ќе има понатаму.

Влоѓимјеж ПЈАНКА

Л И Т Е Р А Т У Р А

Иванова 2007: Олга Иванова, *Обраќен речник на презимињата кај Македонците*, Скопје.

Иванчев 1981: Светомир Иванчев, *Развојот на *tj, *dj в št и žd и етногенетичниот процес на Балканите*, во: *Paleobulgarica / Старобългаристика V / 1981, 1*, София.

Киклевич 1999: Аександр Киклевич, *Персоналност и другие семантичките категории*, во: *Personalität und Person*, ред. Н. Jachnow и др., Wiesbaden.

Клос и др. 1988: Zdzisław Kłos, Dorota Rzymska, Ewa Siatkowska, *Indeks a tergo do dolnołużyckiego słownika Arnošta Muki*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.

Ковалик-Калета 2007: Zofia Kowalik-Kaleta, *Historia nazwisk polskich na tle społecznym i obyczajowym (XII-XV wiek)*, т. I, Warszawa.

Kuraszkiewicz 1972: Władysław Kuraszkiewicz, *Gramatyka historyczna języka polskiego. Podstawowe wiadomości z wyborem tekstów staropolskich do ćwiczeń*, Warszawa.

Мареш 1986: *Gliederung der slavischen Sprachen – Ihre wissenschaftliche Einteilung*, во: *Einführung in die slavischen Sprachen*, Hrsg. P. Rehder, Darmstadt.

Мареш 1988: *Меситојито на македонскиот јазик во словенскиот јазично семејство*, во: *Предавања на XX семинар за македонски јазик, литература и култура, Скопје и Охрид, 7-27.VIII.1987 година, Скопје*.

Пјанка 1966: Влоѓимјеж Пјанка, *Класификација на имињата на населениите места од Охридско-Преспанскиот базен*, во: *Македонски јазик XVII*, с. 67-87.

Пјанка 1974: Włodzimierz Pianka, *Fonem /ś/ w języku staro-cerkiewno-słowiańskim na tle słowiańskich procesów palatalizacyjnych*, во: *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* 13.

Пјанка 1977-1978: Włodzimierz Pianka, *Nazwiska macedońskie kotliny Azot*, во: *Onomastica XXII*, (1977), с. 149-178 (дел I); *XXIII*, (1978), с. 215-244 (дел II).

Пјанка 1996: *Типологија на словенскиот лично име на европски фон*, во: *XXII Научна дискусија на XXVIII. Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура*, с. 221-238.

Пјанка 2009: Włodzimierz Pianka, *На полско-украинско-белоруското тромеѓе (зошто сум бил Pianko и сум станал Pianka?)*, во: *Славистички студии* 13, с.

Речник 2001: *Речник на македонските презимиња*, ред. Трајко Стаматовски, т. II, Скопје.

Римут 1992-1994: Kazimierz Rymut, *Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych*, т. I- IX, Kraków.

Роспонд 1937: Stanisław Rospond, *Południowo-słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *itj-*, Kraków.

Свобода 1964: Jan Svoboda, *Staročeská osobní jména a naše příjmení*, Praha.

Скулина 1973: Tadeusz Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*. Część I, Wrocław – Warszawa.

Славски 1976: Franciszek Sławski, *Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, во: *Słownik prasłowiański*, ред. Franciszek Sławski, т. II, Wrocław.

Турски документи 1971: *Турски документи од историјата на македонскиот народ. Опишан период дефиниран № 4 (1467–1468 година)*, ред. Методија Сколовски, Д-р Александар Стојановски, Скопје.

Швјеља 1952: Bogumił Śwela, *Grammatik der niedersorbischen Sprache*, Bautzen.

Шевц 1968: Hinc Šewc, *Gramatika hornjoserbskeje řeče*, Budyšin.

ПОТЕКЛОТО НА НЕКОЛКУ ИМИЊА НА РАСЕЛЕНИ СКОПСКИ СЕЛА

Во Скопската област, покрај денешните 137 села, во минатото егзистирале уште околу 160 населени места. Тие ја имале судбината на многуте раселени села ширум Македонија кои биле запустени од воени дејства што се случувале низ столетијата, од честите насилства што ги трпело населението од разни разбојнички формации, вклучувајќи ја и турската војска, од економски услови, од епидемии, како и од разни елементарни непогоди. Во оваа работа ќе се осврнеме на етимологијата на дваесет имиња на раселени села од скопската јазична територија кои во досегашната ономастичка литература не биле поподробно обработени.

АЦОВО. Раселеното село *Ацово* се наоѓало во југозападниот крај на Скопско Поле, непосредно покрај Маркова Река. Селската населба лежела на крстопатот каде што се вкрстуваат планинскиот пат што иде од долината на Маркова Река со патот Скопје – Таорска Клисура¹. Локалитетот каде што било селото сега е простран потег со плодни ниви и е вклучен во атарот на селото Драчево. Од месното население наведениот локалитет се вика *Ацево*. Околу селиштето се топографските називи: *Бара* – ниви до Маркова Река, *Врйче* – ниви, *Под Ацево* – ниви, *Ќерамидница* – ниви, *Чуџрија/Ќуџријан* – лозја и ниви во ридна месност.

Селото *Ацово* до 1912 година било мало чифчиско село. Тоа припаѓало на албанскиот род Цилевци, доселени во првата половина на XIX век преку тетовското село Челопек, а нивното подалечно потекло е од Албанија². Во народното предание на жителите од околните села, како што запишал Ј. Трифуноски, се раскажува дека Цилевци во *Ацово* дошле како „една куќа“, а по доселувањето тие „со сила“ ја присвоиле земјата која припаѓала на старите македонски семејства, така што Македонците станале чифчии. Трифуноски соопштува понатаму дека од 1912 година сопственици на чифликот во *Ацово* биле браќата Ибраим-ага, Асан-ага, Расим-бег, кои почнале земјата да ја продаваат на побогатите Македонци од најблиското село Драчево и таа бргу била распродадена, а населението од *Ацово* морало да се исели. Така *Ацово* престанало да постои како населба.

¹ J. F. Trifunski, *Raseljena sela u Skopskoj kotlini, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 43, Zagreb 1967, 605.

² *Ibid.*

Во 1896 година за селото *Ацово* е објавено дека имало 6 куќи³. Неговото име во обликот *Аджово* е регистрирано кај Веркович⁴. Од Бранкоф тоа е запишано со формата *Arjevo*, а во него имало 56 македонски домаќинства⁵. Од К'нчов името на селото е напишано со формата *Аджово*⁶, а Хаџи-Васиљевиќ наведува дека во *Ацово* на почетокот на XX век имало околу 40 домови⁷. Кај Трифуноски името на селото е запишано во обликот *Adževō*⁸.

Од наведените писмени потврди за името на селото, а во недостиг на други историски потврди, можеме да кажеме дека неговото постаро име било *Ацово*, а обликот *Ацево* е понов, добиен со замена на вокалот *o* со *e* зад консонантот *ц* кој е фонетски палатализиран во говорот на месноста население. Ојконимот *Ацово* е елиптично име со посесивно значење. Тоа настанало со супстантивизација на придавскиот член од некогашната атрибуциска конструкција **Ацово (Село)*, а неговата основа е изведена од личното име *Ацо*. Ојконимот *Ацово* е образуван со придавскиот суфикс *-ов* во формата за среден род *-ово* и значи 'село кое му припаѓа на Ацо, односно каде што живее Ацо'.

Исто така, основата на името на селото *Ацово* може да се изведе и од апелативот *ацо* 'старец, дедо, стрико', но ние предност му даваме на првото решение. Лексемата *ацо* е дијалектизам кој настанал како хипокористик од апелативот *ација* 'човек што бил на поклонение во светите места, Мека за муслиманите и Ерусалим за христијаните'⁹. Овој апелатив е од турско потекло и настанал со губење на почетниот консонант *х* и со проширување на основата со суфиксот *-ја* од тур. *hacı*, а ова води потекло од арапското *hāḡḡ*, активен партицип од глаголот *ḡaḡḡa*¹⁰. Во српскиот и хрватскиот јазик, освен зборот *hadžija*, се познати хипокористикот *adžo* 'старец, дедо', *hadžo* 'ација; старец со бела брада и со шарена чалма на глава, иако не е ација', како и личното име *Hadžo*¹¹.

Хипокористичното име *Ацо* е изведено со суфиксот *-цо* од првиот слог на личните имиња *Алекса*, *Александар*. Личното име *Ацо*, на пример, се крие во основата на презимињата *Ацов*, *Ацова*, *Ацовска*, *Ацовски*¹². Антропонимскиот суфикс *-цо* е понова деривациска морфема во македонскиот антропонимски систем која се употребува за образување на

³ Ѓ. Петров, *Материали по изучувањето на Македонија*, Софија 1896, 524.

⁴ С. И. Верковичъ, *Топографическо-этнографический очеркъ Македонии*, 1889, 357.

⁵ D. M. Brankoff, *La Macédoine et sa population chrétienne. Avec deux Cartes ethnographiques*, Paris 1905, 114.

⁶ В. К'нчовъ, *Македонија. Етнографија и статистика*, Софија 1900, 208.

⁷ Ј. Хаџи-Васиљевиќ, *Скопје и његова околина*, Београд 1930, 27.

⁸ J. F. Trifunski, *Raseljena sela u Skopskoj kotlini, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 43, Zagreb 1967, 605.

⁹ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 69.

¹⁰ A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1965, 71, 296.

¹¹ A. Škaljić, *op. cit.*, 71, 296.

¹² М. Коробар-Белчева, М. Митков, Т. Стаматоски, *Речник на презимињата кај Македониите*, т. I, Скопје 1994, 76.

низа лични имиња, сп. *Анџо, Барџо, Баџо, Бонџо, Буџо, Врџо, Гаџо, Гуџо, Драџо, Иџо, Коџо, Крџо, Ланџо, Манџо, Моџо, Неџо, Панџо, Пеџо, Пунџо, Раџо, Реџо, Сарџо, Тренџо, Тунџо, Цуџо*¹³.

БЕЛА ЦРКВА. Раселеното село *Бела Црква* се наоѓало југозападно од Скопје. Според Ј. Трифуноски, селото *Бела Црква* се простирало во месноста *Бела Црква* на локалитетот Пржали, кој се наоѓа во сливот на Маркова Река, на границата меѓу селата Ракотинци и Батинци¹⁴. Сега локалитетот *Бела Црква* влегува во атарот на селото Ракотинци, но еден дел од селскиот атар припаѓа на селото Батинци. Ј. Трифуноски забележува дека на оваа месност порано имало истоимено село, а оттаму луѓето се разбегале заради зулуми¹⁵. Народното предание раскажува дека *Бела Црква* било помало село со околу 12 македонски куќи. Подоцна населението се иселило, бидејќи по долината на Маркова Река покрај населбата водел важен пат по кој поминувале насилници и пљачкаши кои навраќале во селото¹⁶. Кога е раселено селото *Бела Црква*, не е познато. Земајќи го предвид фактот дека како причина за неговото раселување се наведува насилството, Трифуноски смета дека тоа се случило, веројатно, кон крајот на XVIII век или почетокот на XIX век¹⁷. Тој соопштува дека на локалитет *Бела Црква* сега најмногу има ниви на чии меѓи се гледаат „грамади“ од куќи, а при обработката на земјата се изорувале стари гробови.

Во атарот на селото Елово, кое е подалеку од селата Ракотинци и Батинци, исто така, постои месност викана *Бела Црква* или *Цркоф* и народното предание кажува дека некогаш тука имало црква. Во Прилепското Поле, пак, во Општината Кривогаштани, се наоѓа рамничарското село *Бела Црква*.

Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает е регистрирано селото *Бела Црква* со 4 христијански семејства¹⁸. Во пописниот дефтер за Скопскиот вилает од 1467/68 година името на селото е забележено во обликот *Бела Црква*, а во него имало 5 христијански семејства¹⁹. Со

¹³ Љ. Станковска, *Речник на личниџе имиња кај Македонџиџе*, Скопје 1992.

¹⁴ П. Скок, Из топономаџике Јужне Србије. II Скопска котлина, *Гласник скопскоџ научноџ друшџиџа*, књ. XV-XVI, Скопје 1936, 105; Ј. Ф. Трифуноски, *Слив Маркове Реке*, Скопје 1958, 131.

¹⁵ Ј. Ф. Трифуноски, *Слив Маркове Реке. Анџироџоџеоџграфска џромаџрања*, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел, Посебни изданија, VII, Скопје 1958, 131.

¹⁶ Ј. Ф. Трифуноски, *Raseljena sela u Skopskoj kotlini, Zbornik za narodni život i običaje*, књ. 43, Zagreb 1967, 606.

¹⁷ *Ibid.*, 607.

¹⁸ М. Соколки, *Турски докуменџи за исџоријаџа на македонскиџ народ, оџшџрни џоџшџни дефџтери од XV век*, т. III, Скопје 1976, 219.

¹⁹ М. Соколки, А. Стојановски, *Турски докуменџи за исџоријаџа на македонскиџ народ, оџшџрен џоџсен дефџтер № 4 (1467-1468 џодина)*, Скопје 1971, 475.

спроведениот попис во 1568/69 година во селото *Бела Црква* се попишани 3 христијански семејства, 1 неженето лице и 1 баштини²⁰.

П. Скок при своите истражувања во Скопската котлина го забележал преданието дека селиштето *Бела Црква* се вика така, бидејќи порано тука постоела „пишана“ црква и дека се славела Голема Богородица²¹. Земајќи го предвид ова предание, Ј. Трифуноски во врска со потеклото на името на селото се изјаснува дека населбата можела да го добие името по таа црква²². Од ономастичка гледна точка, можеме да констатираме дека името на селото *Бела Црква* е секундарно топонимиско образување. Тоа претставува метонимиско име кое е преземено од името на некоја стара црква викана **Бела Црква*. Населбата, најверојатно, била формирана околу старата црква по нејзината изградба, односно откако црквата го добила името **Бела Црква*, а со тоа биле создадени услови името на црквата да премине како име на новата селска населба.

Топонимот **Бела Црква* е композитно име, составено од придавката *Бела* и од именката *Црква*. Адјективниот член *Бела* од составот **Бела Црква* е еднаков на формата за женски род *бела* од придавката *бел* 'што има боја на снег, на млеко и сл.'²³. Покрај нејзиното основно значење, придавката *бел* може да има и фигуративно значење и да означува 'светол, блескав, сјаен'. Придавката *бел* е општословенска лексема која потекнува од стсл. *бѣль* 'бел, светол' < прасл. **běľъ*, кое води потекло од ие. корен **bhē-*, односно **bhō-/ *bhā-* што значи 'свети, блескав', сп. срп. *бео*, хрв. *bio* и *bijel*, словен. *bel*, буг. *бял*, рус. *белый*, укр. *білий*, чеш. *bílý*, пол. *biały*, луж. *beły*, така што таа, според коренот, е сродна со лит. *balas* 'бел', латв. *bāls* 'блед', грч. *φαλός* 'бел', стинд. *bhāla-m* 'блесок'²⁴. Според тоа, како што истакнува П. Скок, и словенското и балтичкото значење на *бела боја*, како и грчкото и германското *weiss* 'albus', се развило од 'светлина, блесок, сјај'. Оттука може да заклучиме дека значењето 'светол, блескав, сјаен' на придавката *бел*, всушност, првобитно било нејзиното примарно значење кое се зачувало и во нашата топонимија, сп. *Бело Езеро* – старото име на Охридско Езеро, регистрирано во најстарото Кратко житие на св. Наум од првата половина на X век: *сѣтвори сы монастырѣ на нсходѣ бѣлаго езера цркъвь стѣхъ Архѣггъль н прѣбы въ оучителствѣ...*²⁵, *Бело Море* – постарото име на Егејско Море.

²⁰ М. Соколки, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описан дејисен дефтер за Скопскиот санџак од 1568-69 година*, т. VI, кн. I, Скопје 1984, 150.

²¹ П. Скок, *Из топонимистике Јужне Србије, II Скопска котлина, Гласник Скопског научног друштва*, кн. XV-XVI, Скопје 1936, 105.

²² J. F. Trifunski, *Raseljena sela u Skopskoj kotlini, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 43, Zagreb 1967, 607.

²³ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 113.

²⁴ *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 109; P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb, 1971, 152.

²⁵ Й. Иванов, *Български старини из Македония*, София 1970, 306.

Зошто старата црква била наречена *Бела Црква не е познато. Со поголема сигурност може да се каже дека во нејзиното име се крие примарното значење на придавката *бел* 'светол, блескав, сјаен'. Таа можела да се именува *Бела Црква, т.е. светла, блескава црква, прво, заради тоа што била посветена на св. Богородица, и второ, заради тоа што таа, можеби, била насликана не само во внатрешноста, туку и на дел од надворешните ѕидови.

БЕЛЕВО. Исчезнатото село *Белево* се споменува во словенските писмени споменици од крајот на XIII век. Неговото име повеќепати е запишано во грамотата на кралот Милутин од 1299-1300 година со која му дарува имоти на манастирот Свети Георги-Горг Скопски, а таму стои: *Ннѡ оу Бѣлевѣ: ѡтъ Пнкрнда долоу ннс' поуѡа до Лоуке н до Ватамоуна...; Ннѡ оу Бѣле-вѣ: ѡдъ Тронероуице до поуѡа кон нде у Ансче н до Панделенмоуна.*²⁶ Земајќи го предвид описот на границите на селскиот атар, може да претпоставиме дека селото *Белево* се простираше во близина на селото Горно Лисиче.

Во основата на името на село *Белево* се наоѓа личното име *Беле*. Тоа е галовно име изведено со суфиксот *-е* од хипокористикот *Бело*. Ова лично име настанало по пат на скратување од сложените лични имиња *Беломир*, *Белослав* во чијшто состав се содржи морфемата *бело-* која потекнува од стсл. придавка *бѣлѣ* 'бел, светол, блескав', в. *Бела Црква*. Личното име *Беле* е документирано во писмени споменици од XII век, а сложеното име *Белослав* е засведочено во пишани документи од XIII век²⁷.

Од структурен аспект името на селото *Белево* потекнува од постарата синтагматска конструкција **Белево (Село)*. Придавскиот член *Белево од составот **Белево (Село)*, кој е образуван со формата за среден род *-ево* од суфиксот *-ев*, палаталната варијанта на придавскиот суфикс *-ов*, по испаѓањето на именскиот член изразен со апелативот *село*, се супстантивизирал и продолжил да суштествува како елиптично име. Значи, во семантички поглед името на селото *Белево* означува 'село кое му припаѓа на Беле, односно каде што живее Беле'.

Во полската топонимија се среќава ојконимот *Bielewo* во чијашто основа се крие личното име *Biel*, а при неговото образување учествува придавскиот суфикс *-ew* во формата за среден род *-ewo*²⁸.

БРУШНИЦА. Во пописниот дефтер од 1568/69 година за Скопската нахија како дервенциско село е регистрирано селото *Брусник*²⁹. Во дефтерот е запишано дека селото така било заведено во стариот (претходниот) пописен дефтер и истото се завело и во новиот пописен дефтер. При извршувањето на пописот во селото се попишани 6 муслимански чифлици, 28 христијански семејства, 8 неженети лица и 2 баштини.

²⁶ В. Мошин, *Споменици за средновековниѡта и ѡновниѡта историѡа на Македониѡа*, т. I, Скопје 1975, 218.

²⁷ Љ. Станковска, *Речник на личниѡте имиња кај Македониѡте*, Скопје 1992, 36.

²⁸ F. Nieskula, *Polskie miejscowe z sufiksami -ow-, -in- na obszarze Wielkopolskie i Malopolskie*, Wroclaw 1971, 26.

²⁹ М. Соколки, *Турски документи за историѡата на македонскиот народ, ошширен ѡписен дефтер за Скопскиот санѡак од 1568-69 година*, т. VI, кн. I, Скопје 1984, 67.

Во поновата научна литература селото *Брушница* е регистрирано од В. К'нчов³⁰ и од Ј. Хаџи-Василевиќ³¹.

Во својот научен труд за дервенциството во Македонија А. Стојановски како дервенциско село го нотира селото *Брушница*. Притоа, тој заклучува дека ова село е бездруго идентично со селото *Дрешница*, кое лежи јужно од Скопје, на десната страна од Маркова Река, а задачата на дервенциите им била да го чуваат еден од пунктовите на патната врска меѓу Скопје и Прилеп³². Притоа, тој во фуснота наведува дека во опширниот пописен дефтер № 4 од 1467/68 година, чијшто преведувач, покрај М. Соколоски, е и самиот тој, името на селото го прочитале како *Брезница* и го идентификувале со селото *Пусџа Брезница*, денес *Нова Брезница*, а споменува и тоа дека во пописните дефтери „селото е забележено така што поскоро би се читало „*Бресница*“ (односно *Брешница*), што е поблиску до неговото денешно име“.

Изнесеното гледиште од Стојановски за локацијата на селото *Брушница* за нас е неприфатливо и сметаме дека неговата локацијата треба да се бара во друг предел на Скопската котлина. Затоа ние ќе се обидеме да посочиме некои битни факти кои ќе придонесат за попрецизно утврдување и уточнување на локацијата на селото *Брушница*.

Како податок од погореприведениот текст во пописниот дефтер од 1568/69 година може да се извлече заклучок дека селото *Брусник* како дервенциско село постоело и порано, ама во претходните турски пописни дефтери не сретнавме податоци за него. Тоа ни дава за право да помислиме дека името на селото *Брусник* во пописните дефтери од XV век, најверојатно, било заведено под друго име. Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает, спроведен во 1467/68 година, е запишано селото *Брешница* во кое имало 11 муслимански и 3 христијански семејства³³. М. Соколоски ова село го идентификува со денешното село *Брезица*. Меѓутоа, во истиот дефтер селото *Брезица*, чиешто име е прочитано како *Брезница*, е заведено како ненаселена мезра³⁴, а тоа значи дека тогашното село *Брешница* не може да се идентификува со селото *Брезица*, кое било пусто селиште. Бидејќи селото *Брешница* во дефтерот е заведено по селото Летевци, кое исто така било дервенциско село, сметаме дека неговото име е погрешно запишано или погрешно прочитано наместо името на сега веќе исчезнатото село *Брушница*, кое, според нас, се наоѓало на потегот меѓу селата *Брезица*, *Крушје* и *Градманци*. Имено, од теренските истражувања спроведени од П. Скок се дознава дека во атарот на селото *Брезица* постои

³⁰ В. К'нчовъ, *цџџ. дело*, 208.

³¹ Ј. Хаџи-Василевиќ, *ор. cit.*, 182.

³² А. Стојановски, *Дервенциството во Македонија*, Скопје 1974, 163.

³³ М. Соколоски, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, опширен пописен дефтер № 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 500.

³⁴ *Ibid.*, 228.

месноста со дол и дупки која се вика *Брус*³⁵. Понатамошните теренски проверки ќе треба да покажат каде точно се наоѓал односниов локалитет, чиешто име правилно треба да гласи *Брус*.

Од изнесените податоци може да констатираме дека порано раселеното село било наизменично наречувано *Брушница* и *Брусник*. Подоцна, како што потврдуваат изворите, се задржало само името *Брушница*. Селската населба била сместена во непосредна близина на месноста порано викана *Брус*, односно таа се наоѓала во сегашните граници на атарот на селото Брезница, кое граничи со соседните села Градманци, Крушје, Рудник, Летевци и Бадар. Задачата на неговите жители, најверојатно, им била да го чуваат патот што одел од Скопје за Овче Поле и Штип. Овој патен правец во турско време го чувале и жителите на дервенциските села Градманци и Крушје.

Ојконимот *Брушница* е метонимско име и е пренесено од постаро потамонимско име **Брушница*, кое ни се чини дека било име на некоја рекичка, притока на реката Пчиња. Првобитната форма на потамонимот **Брушница* била **Брушиица*. Ова потекнува од стариот облик на името **Брусъиица* кој е произведен од некогашната бинарна конструкција **Бруска < *Брусъска (Река)*. Атрибутската компонента **Бруска < *Брусъска* од составот **Бруска < *Брусъска (Река)* е образувана од топонимот *Брус* со придавскиот суфикс *-ъскъ* (современата форма е *-ски*) во формата за женски род *-ъска > -ска*, која се супстантивизирала со суфиксот *-ица* по елизијата на географскиот термин *река*³⁶. Деривациската постапка при образувањето на името на селото се одвивала на следниот начин: **Брусъска (Река) > *Брусъска + -ица > *Брусъиица > *Брусиица > *Брушиица > *Брушница → Брушница*.

Поновата форма на името на рекичката **Брушница* настанала како резултат на замената на консонантската група *-шиј-* со *-ин-* под влијание на аналогните процеси. Гласот *с* во секвенцата *-сиш-*, што се создала по испаѓањето на редуцираниот вокал од преден ред *ъ*, се асимилира во *ш*, а потоа двете *ши* дале *ш*.

Топонимот *Брус* е создаден со топонимизација на апелативот *брус* 'специјален камен што служи за острење, остар камен, точило; вид песочник'³⁷. Овој апелатив е општословенска лексема, сп. срп. *брус*, хрв. *brus*, буг. *брус*, словен. *brus*, рус. *брус*, укр. *брус*, пол. *brus*, чеш. *brus*. Тој е прасловенска девербативна именка изведена од прасл. глагол **brusiti* 'бруси, точи, остри', кој води потекло од ие. глаголска основа **bhreu-*, проширена со *-q-/k-* и значи 'трие преку нешто', а потекнува од прасл. **brus-*, настанато,

³⁵ П. Скок, Из топонимастике Јужне Србије, II Скопска котлина, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. XV-XVI, Скопје 1936, 119.

³⁶ Љ. Станковска, Топонимскиот модел на *-ъск-* + *-ица* во македонската топонимија, *Balkanoslavica*, 26-27, Прилеп, 1999-2000, 264.

³⁷ Т. Димитроски, Б. Корубин, Т. Стаматоски, *Речник на македонскиот јазик*, т. I, Скопје 1961, 48.

според Ф. Безлај, со превој од **brъs*³⁸. П. Скок наведува дека вокалот *и* е добиен од дифтонгот *au*, сп. лит. *braũkti* 'брише', лат. *brũkt* 'реже', а консонантот *s* настанал од ие. палатално *к'*. Лексемата *брус* е заложена, на пример, во основата на името на кавадаречкото село *Брушани*, чиешто име е создадено со топонимизација на етникот во множина *брушани изведен од исчезнатиот топоним *Брус со суфиксот *-јани*.³⁹

Ојконимот *Брусник*, исто така, е метонимиско име кое е пренесено од постаро хидронимиско име *Брусник, кое, најверојатно, било друго име на потокот *Брушиица. Потамонимот *Брусник во структурен поглед претставува структурно-топонимиска формација, којашто произлегува од атрибутската синтагма *Брусни < *Брусъни (*Дол, Појок*). Придавската морфема *Брусни < *Брусъни е образувана од апелативот *брус* 'специјален камен што служи за острење, остар камен, точило; вид песочник' со старата определена форма *-ни* < *-ънъ* од придавскиот суфикс *-ънъ* кој се одликува со односно-квалитативното значење. По елизијата на именскиот дел од составот *Брусни < *Брусъни (*Дол, Појок*), изразен со термините *дол, појок*, придавката *Брусни < *Брусъни се супстантивизирала со суфиксот *-ик*. При образувањето на ојконимот *Брусник* зборообразувачката постапка се движела по следниот пат: *Брусъни (*Дол, Појок*) > *Брусъни + *-ик* > *Брусъник *Брусник → *Брусник*. Семантичката вредност на потамонимот *Брусник може да се искаже со дефиницијата 'дол, поток каде што има брус, место каде што се вади брус'.

Идентични ојконимиски единици се *Брусник* – село во Неготинско и *Брусник* – село во Битолско⁴⁰.

ГОЛЕМА ЛАКА. Исчезнатото село *Голема Лака* е регистрирано во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1452/53 година каде што е запишано во обликот *Колема Лука*, а во него имало 2 христијански семејства⁴¹. Во пописниот дефтер за Скопскиот вилает од 1467/68 година името на селото е напишано со формата *Голема Лука*, а во него имало 5 христијански семејства⁴². М. Соколоски укажува дека во пописниот дефтер од 1544 година името на селото е напишано така, што може да се прочита како *Голема Лока* (или *Лука*), а во него тогаш имало 16 христијански семејства. Во турскиот пописен дефтер за Скопската нахија од 1568/69 година името на селото е запишано како *Голема Л'ка*, а во него се запишани 6 христијански семејства, 3 неженети лица⁴³.

³⁸ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb 1971, 220-221; F. Bezlaž, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva knjiga, Ljubljana 1976, 50.

³⁹ Ѓ. Заимов, *Заселване на българските славяни на Балканският полуостров*, София 1967, 111.

⁴⁰ Љ. Станковска, *Македонска ојконимија*, книга втора, Скопје 1997, 28-29.

⁴¹ М. Соколоски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, ојширни пописни дефтери од XV век*, т. III, Скопје 1976, 114.

⁴² М. Соколоски, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, ојширен пописен дефтер № 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 471.

⁴³ М. Соколоски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, ојширен пописен дефтер за Скопскиот санџак од 1568-69 година*, т. VI, кн. I, Скопје 1984, 186.

Х. Шабановиќ е во право кога локацијата на исчезнатото село *Голема Лака* ја сместува во подрачјето на средниот тек на Кадина Река, меѓу селата Тисовица и Гумалево. Имено, месноста денес викана *Голема Лака* се наоѓа во атарот на селото Градовци, на границата со селото Тисовица⁴⁴. Селото лежело во рамнината покрај Кадина Река, која тука извива и прави повеќе свиоци.

Ојконимот *Голема Лака* претставува сложено име кое е составено од придавскиот член *Голема* и од именскиот член *Лака*. Придавскиот член *Голема* е рамен на формата за женски род *голема* од придавката *голем* 'што е значителен по размер, по големина'⁴⁵, која потекнува од стсл. *голѣмъ*, а тоа води потекло од прасл. **golĕmъ*, чијашто основа е во врска со ие. корен **gal-* или **ghal-*⁴⁶. Именскиот член *Лака* е еднаков на географскиот термин *лака* 'влажно место покрај река со добро пасиште, ливада покрај река'⁴⁷. Терминот *лака* е општословенска лексема, сп. срп. *лука* 'морски залив; пристаниште; долина; ливада', хрв. *luka* 'исто', буг. *лъка* 'место покрај кое извива река, обично влажно и со добра паша', словен. *loka* 'мочурлива ливада во низина', рус. *лука* 'свијок, завој; место околу завој на река', укр. *лука* 'клинеста земја образувана од река, ливада која се залива од река', белрус. *лука* 'завој на река', чеш. *louka* и *luka* 'ливада', слов. *luka* 'исто', пол. *łąka* 'ливада', глуж. и длуж. *luka* 'исто', која потекнува од стсл. *лѣжа* 'кривина, свијок; блато', мочварна долина; тревник', а ова води потекло од прасл. **lĭka* кое е од **lĕnkti* 'извива, криви' и се поврзува со ие. **lonkā* 'свијок'.⁴⁸

ГОРИЦА. Селото *Горица* се наоѓало во близина на селото Матка. Ј. Трифуноски вели дека старото село било лоцирано во месноста викана *Горица*, која се наоѓа при излегувањето на реката Треска од клисурата⁴⁹.

Името на исчезнатото село *Горица* се споменува во натписот испишан од внатрешната страна над влезот на вратата во црквата Свети Андреја, што се наоѓа на брегот на реката Треска, која ја изградил Андрејаш, синот на кралот Волкашин и кралицата Елена во 1389 година, а таму е запишано: с(ел)о Момково (н Гор)нца с метохомъ⁵⁰. Во турските опширни пописни дефтери од XV и XVI век селото *Горица* воопшто не е наведено, а не се среќава ниту во подоцнежните пишани извори. Тоа ни дава

⁴⁴ Ј. Ф. Трифуноски, *Поречието на Кадина река. Антропогеографски испитувања*, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел, Посебни изданија, III, Скопје 1952, 85.

⁴⁵ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 357.

⁴⁶ *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 262.

⁴⁷ *Толковен речник на македонскиот јазик*, т. III, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2006, 14.

⁴⁸ *Български етимологичен речник*, т. III, ред. В. И. Георгиев, София 1986, 551.

⁴⁹ Ј. Ф. Трифуноски, *За средновековните села на манастирот Св. Андреја крај Треска*, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје*, кн. 4, бр. 2, Скопје 1951, 13.

⁵⁰ В. Мошин, *op. cit.*, 393.

за право да заклучиме дека селото *Горица* одамна било раселено, а неговото име се чува до денес во микротопонимот *Горица*.

Ојконимот *Горица* настанал со топонимизација на географскиот апелатив *горица* 'мала гора' < прасл. *gorica. Лексемата *горица* е деминутивно образување со суфиксот *-ица* од апелативот *гора* 'место обраснато со дрвја, шума; планина'⁵¹. Терминот *гора* потекнува од стсл. *гора* со значење 'планина, шума' и претставува општословенски и прасловенски збор (*gora) кој се доведува во врска со ие. корен **gʰer-*, во превој *gʰora.⁵² Еднакво топонимско образување претставува, на пример, оронимот *Горица* – ритче во атарот на Охрид.

ДАБОВО. Раселеното село *Дабово* се наоѓало на локалитетот денес познат под името *Дџбово* што се наоѓа северозападно од селото Цветово. Сега таму се ниви. Порано во нивите се изорувале старовремски гробови и остатоци од куќи⁵³. Во оваа месност се регистрирани уште два топонима кои потврдуваат дека токму тука било лоцирано селото, а тоа се оронимот *Дџбоски Рид* и хидронимот *Дџбоска Чешма*. Споменатите локалитети, кои порано му припаѓале на атарот на раселеното село *Дабово*, денес се вклучени во атарот на селото Цветово. Името на месноста од Ј. Трифуноски е запишано со формата *Дабово*⁵⁴.

Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1452/53 година е регистрирано селото *Дабово*, а неговото име како што е напишано, вели преведувачот на текстот, може да се прочита како *Дубово* или *Добово*⁵⁵. Со спроведениот попис во селото биле попишани 7 христијански семејства и 1 вдовица. Во пописниот дефтер за Скопскиот вилает од 1467/68 година името на селото е забележено во обликот *Дубово*, а во него живееле 11 христијански семејства⁵⁶.

Името на селото *Дабово* се вбројува во топонимските единици кои имаат фитонимско потекло. Ојконимот *Дабово* е метонимско име, преземено е од оронимот *Дабово. Тоа е постарото име на ридот каде што се наоѓало селото, а откако селото го презело името *Дабово*, ридот почнал да се вика според името на селото *Дабовски Рид*, дијалектно *Дџбоски Рид*.

Оронимот *Дабово е елиптично име добиено со супстантивизација на придавскиот член од некогашната бинарна синтагма **Дабово (Брдо)*, чијашто придавска компонента е образувана со формата за среден род *-ово*

⁵¹ Толковен речник на македонскиот јазик, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 360.

⁵² P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb 1971, 590;

⁵³ Ј. Ф. Трифуноски, *Слив Маркове Реке. Антирџогеографска и промајрања*, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел, Посебни изданија, VII, Скопје 1958, 174.

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ М. Соколки, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описни дефтери од XV век*, т. III, Скопје 1976, 217.

⁵⁶ М. Соколки, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описен пописен дефтер № 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 473.

од придавскиот суфикс *-ов* кој има односно-квалитативно значење. Неговата основа е изведена од фитонимот *даб* 'листопадно дрво со широки назабени листови и со плод желад, *Quercus*⁵⁷. Оттука произлегува дека мотивот за именувањето на ридот е присуството на растението *даб*, односно оронимот *Дабово означува 'брдо обраснато со даб, брдо покриено со дабова шума'.

Фитонимот *даб* потекнува од стсл. *ДѢБЪ* и претставува општословенска лексема која води потекло од прасл. *d¹bъ, но не е присутна во другите индоевропски јазици што значи дека е специфичен словенски апелатив, сп. буг. *дѣб*, срп. *дуб*, хрв. *dub*, рус. *дуб*, словен. *doba*, чеш., слов. *dub*, пол. *dąb*, глуж., длуж. *dub*. Некои етимолози лексемата *d¹bъ ја поврзуваат со ие. **dhumbo-s*⁵⁸.

Од изнесените податоци за локацијата на раселеното село може да се заклучи дека тоа се наоѓало на територијата каде што назалот од заден ред *ж* е заменет со *a*⁵⁹, така што старото име на селото е *Дабово*. Тоа го потврдуваат и други топоними од односново говорно подрачје, сп. *Бел Пајѝ* – пат за Маркова Сушица (Ракотинци), *Даб* – месност (Горно Солње), *Дабје* – ниви и пасиште (Усје), *Дайчиња* – пасиште (Долно Солње), *Кайина* – ниви во ридна месност (Зелениково), *Кайиње* – шума (Нова Брезница), *Лака* – ниви (Говрлево), *Љубошко Пајиче* – пат (Усје), *На Дабница* – пасиште (Говрлево). Сегашниот облик на локалитетот *Дѣбово*, во кој место носовката *ж* се јавува редуцираниот вокал од заден ред *ъ*, е резултат на говорот на денешното население, кој припаѓа на друга дијалектна област. Имено во селото Елово сега живеат Муслимани (Торбеши) доселени од областа Река во Дебарско.

ДЛБИЦА. Исчезнатото село *Длбница* се споменува во Виргинската грамота на бугарскиот владетел Константин Асен од околу 1258 година, со која се подаруваат имоти на манастирот Свети Георги-Горг Скопски каде што е запишано: Село Кон'дово, и село Длѣбница, и село Раѡуѣ (кај Илински е запишано Рашѡуѣ) съ всѣмн правинами нѡѡ.⁶⁰ Од содржината во наведениот дел од текстот може да се заклучи дека селото *Длбница* се наоѓало во потегот меѓу селата Кондово и Рашче.

Името на селото *Длбница* е метонимиско образување кое е преземено од постаро име на друг географски објект. Според тоа, може да заклучиме дека со името *Длбница*, најверојатно, првин се именувала некоја длабнатина покрај која се наоѓало селото. Топонимот *Длбница < Длѣбница е создаден со топонимизација на географскиот апелатив *длбница од стсл. *длѣбница* 'длабоко место, мала длабнатина, јама, дупка'. Овој термин претставува деминутивна лексема, којашто е изведена со деминутивниот суфикс *-ица* од стсл.

⁵⁷ Толковен речник на македонскиот јазик, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 392.

⁵⁸ Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga prva, Zagreb 1971, 449; *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 453.

⁵⁹ Б. Видоески, Кон разграничувањето на говорите во Скопско, *Дијалектните на македонскиот јазик*, т. 1, Скопје 1998, 165-166.

⁶⁰ В. Мошин, *op. cit.*, 189.

апелативот *длъбъ (современата форма би била *длаб) 'длабоко место, длабнатина, јама, дупка', добиено од стсл. *гльбъ 'длабина, длабочина' (со замена на $\bar{e} > \bar{d}$), сп.сл. глжбокъ 'длабок'. Во лексиката на бугарскиот јазик се употребува географскиот термин *џлџб* 'длабина, длабочина'⁶¹. Во македонските дијалекти, пак, се застапени географските термини: *џлајка* 'длабнатина, дупка', *џлобина* 'вир во река и езеро', *џлобочина* 'длабоко место во езеро', *џлобочишиџе* 'длабоко место во вода (река, езеро)', *длајка* 'длабнатина, дупка, јама', а топонимот *Глобишиџа* – длабнатинка (Бенче, Бродско) е плурална форма од апелативот *џлобишиџе* 'дупка, длабнатина'⁶².

Бидејќи не располагаме со топонимски потврди од теренот, не можеме точно да утврдиме каде било лоцирано селото. Меѓутоа, земајќи го предвид значењето на топонимот *Длабџца*, како и неговата местоположба, можеме да претпоставиме дека селската населба, најверојатно, била лоцирана покрај реката Вардар, и тоа во близина на некоја длабнатина што се наоѓала или на брегот на Вардар, или во самата реката.

ДОБРУШАНЕ. Во Милутиновата грамота од 1299-1300 година, со која на манстирот Свети Георги-Горг Скопски му се даруваат имоти, е регистрирано селото *Добрушане*, а таму е запишано: *н въ Боутџемџе виноградаџ до Светниџе Богородниџе Боутџельскиниџе н до Вџълпџтџица оуџ' поуџть кон греде оу Доброушане.*⁶³ Селото *Добрушане* одамна е раселено. Тоа не е регистрирано во подоцнежните пишани извори. Сепак, од изнесениот податок може да се констатира дека селото *Добрушане* се наоѓало недалеку од селото Бутел.

Ојконимот *Добрушане* е етничко име кое настанало со топонимизација на етникот во множина *добрушане. Овој етник е образуван со суфиксот *-ане*, варијанта на етничкиот суфикс *-јане*, од некогашниот топоним *Добруша и означува 'луѓе кои живеат во месноста *Добруша'.

Топонимот *Добруша претставуваат посесивна топонимиска единица, којашто потекнува од некогашната атрибуцка конструкција **Добруша (Нива, Река)*, чијашто придавка се супстантивизирала по испаѓањето на именскиот дел од синтагмата, изразен со термините *нива, река*. Адјективниот член *Добруша од синтагмата **Добруша (Нива, Река)* може да се објасни на два начина. Прво, адјективот *Добруша може да е образуван од личното име *Добрух* со формата за женски род *-ја* од посесивниот суфикс *-јџ*. Второ, адјективот *Добруша може да е образуван од личното име *Добруш* со формата за женски род *-а* од посесивниот придавски суфикс *-џ*. Семантичката вредност на топонимот *Добруша може да се искаже со дефиницијата 'нива, река која му припаѓа на Добрух', или 'нива, река која му припаѓа на Добруш'. Ние му даваме преднос на првото решение.

И деветте хипокористични имиња се изведени од личното име *Добро*. Личното име *Добрух* е образувано со суфиксот *-ух*, а хипокористикот

⁶¹ Български етимологичен речник, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, София 1971, 253.

⁶² Б. Видоески, *Географскиџа шџерминологиџа во дијалектџишиџе на македонскиоџи јазик*, Скопје 1999, 41, 42, 51.

⁶³ В. Мошин, *op. cit.*, 217.

Добруш е образуван со суфиксот *-уш*⁶⁴. Личното име *Добрух* не е засведочено во нашата антропонимија. Тоа се наоѓа во основата на ојконимот *Добруша* – село во областа Аскарапа (Албанија)⁶⁵. Личното име *Добруш* кај нас е регистрирано во документи од XV век⁶⁶.

Во антропонимијата на бугарскиот јазик се засведочени личните имиња *Добрух* и *Добруш*, како и дериватите: *Добруша*, *Добрушан*, *Добрушка*, *Добрушко*, а во српскиот антропонимски фонд се среќава само личното име *Дубрушко*⁶⁷. Хипокористичното име *Dobruh* е засведочено и во антропонимијата на полскиот јазик⁶⁸.

Личното име *Добро* е добиено по пат на скратување од сложените антропоними *Добромир*, *Доброслав* во кои се содржи морфемата *добро-*, која потекнува од придавката *добар* ‘што е со мек и благ карактер; што има позитивни особини’⁶⁹. Придавката *добар* е општословенски збор кој потекнува од стсл. *добръ*, а ова води потекло од прасл. *dobrъ, кое се поврзува со ие. **dhab(h)-* ‘примерен’⁷⁰, сп. срп. *добар*, хрв. *dobar*, словен. *dober*, буг. *добър*, русе. *добрый*, укр. *добрий*, пол. *dobry*, чеш. *dobry*, луж. *dobry*, полап. *du’öbrë*.

ДУЧИНЦИ. Раселеното село *Дучинци* се простирало на сегашниот локалитет со ниви *Дучинци*, што се наоѓа во атарот на селото Шишево, и тоа под денешната селската населба.

Името на исчезнатото село *Дучинци* се споменува во натписот испишан од внатрешната страна над влезот на вратата во црквата Свети Андреја, датиран од 1389 година, што се наоѓа на брегот на реката Треска, која ја подигна Андрејаш, синот на кралот Волкашин и кралицата Елена во 1389 година, а каде што стои: село Доу(ч)нныци с (мето)хомъ старнмъ. н ловница н качъпоурн с метоух...⁷¹.

Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1467/68 година е регистрирано селото *Дујково*, а во него се попишани само 3 христијански семејства⁷². Притоа, М. Соколоски забележува дека село со име *Дујково* е непознато во Скопската област. Бидејќи ова село во пописниот дефтер е наведено заедно со селата Лозно и Сушица, кои се наоѓале во соседство на

⁶⁴ Љ. Станковска, *Речник на личниџе имиња кај Македонциџе*, Скопје 1992, 100.

⁶⁵ Љ. Станковска, *Суфиксиџе -џь, -џьџь, -џь во македонскаџа џиоџонимиџа*, Прилеп 2002, 137.

⁶⁶ М. Соколоски, А. Стојановски, *Турски документиџи за историџаџа на македонскиџи народ, оџиширен џиоџисен дефџтер № 4 (1467-1468 џодина)*, Скопје 1971, 385.

⁶⁷ Ё. Заимов *Български именник*, Софија 1988, 90; М Грковић, *Речник личних имена код Срба*, Београд 1977, 79.

⁶⁸ М. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1982, 68.

⁶⁹ *Толковен речник на македонскиџи јазик*, т. I, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2003, 462.

⁷⁰ *Български етимологичен речник*, т. I, ред. Вл. И. Георгиев, Софија 1971, 404; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika, prva knjiga*, Ljubljana 1976, 106.

⁷¹ В. Мошин, *op. cit.*, 393.

⁷² М. Соколоски, А. Стојановски, *Турски документиџи за историџаџа на македонскиџи народ, оџиширен џиоџисен дефџтер № 4 (1467-1468 џодина)*, Скопје 1971, 532.

Дучинци, ние сметаме дека наведениот податок во пописниот дефтер се однесува на исчезнатото село *Дучинци*, чиешто име погрешно е напишано како *Дујково*. Ако се земе предвид бројот на семејствата што се попишани, како и фактот дека тоа во подоцнежните пописни дефтери за Скопскиот вилает не се среќава, може да се претпостави дека селото *Дучинци* одамна е раселено, можеби кон крајот на XV век.

Името на селото *Дучинци* е примарно име создадено со топонимизација на патронимското име **Дучинци*. Овој патроним потекнува од постарата синтагматска формација **Дучини* (= **Дучинови*) (*деца, синови*), чијашто придавска компонента, по испаѓањето на именскиот дел од составот, се супстантивизирала со патронимскиот суфикс *-ци*. Образовањето на придавскиот член **Дучини* од составот **Дучини* (*деца, синови*) може да се објасни на два начина. Прво, адјективот **Дучини* може да е образуван од личното име *Дуча* со посесивниот придавски суфикс *-ин* < *-инъ* во формата за множина *-ини*. Второ, адјективот **Дучини* може да е образуван од личното име *Дучин* со плуралната форма *-и* од стариот придавски суфикс *-ъ* кој има посесивно значење. Семантиката на ојконимот *Дучинци* може да се изрази преку дефиницијата 'село кое му припаѓало на семејството **Дучинци*, односно каде што живеело семејството **Дучинци*'.

Личното име *Дуча* е образувано со антропонимскиот суфикс *-ча* од имињата *Душан*, *Дубравко*, *Дујмил*. Суфиксот *-ча*, иако е понеобична и помалку фреквентен, сепак порано се користел за образување машки лични имиња од словенско и од несловенско потекло. Во нашиот антропономастикон се засведочени низа лични имиња образувани со суфиксот *-ча*: *Анча*, *Балча*, *Белча*, *Борча*, *Војча*, *Генча*, *Димча*, *Дича*, *Јанча*, *Јовча*, *Коча*, *Милча*, *Неча*, *Оча*, *Пача*, *Ранча*, *Сача*, *Славча*, *Тимча*, *Унча*, *Чоча*. Во македонската антропонимија личното име *Дуча* не е регистрирано, а се познати деминутивното име *Дуче* и хипокористиците *Дучо* и *Дучко*⁷³. Во антропонимијата на српскиот јазик се среќава деминутивното име *Дуче*⁷⁴, а во антропонимскиот репертоар на бугарскиот јазик се засведочени личните имиња *Дуче* и *Дучо*⁷⁵.

Личното име *Дучин* е изведено со антропонимскиот суфикс *-ин* од хипокористичното име *Дучо*, а ова е образувано со суфиксот *-чо*, исто така, од личните имиња *Душан*, *Дубравко*, *Дујмил*. Во македонската антропонимија суфиксот *-ин* бележи поголема застапеност при образувањето на машките лични имиња, сп. *Борчин*, *Велин*, *Воин*, *Волкашин*, *Волчин*, *Данчин*, *Драјчин*, *Груин*, *Гурин*, *Десин*, *Добрин*, *Драгин*, *Лаичин*, *Љубин*, *Мамин*, *Радин*, *Ралин*, *Русин*, *Савин*, *Сердин*, *Сџанчин*, *Тихин* и други.

КОЗАРЕВО. Старото средновековно село *Козарево* се наоѓало југозападно од Скопје. Тоа било лоцирано на денешното пусто селиште *Козарево*, кое лежи 2 км северозападно од селото Света Петка, на падините

⁷³ Љ. Станковска, *Речник на личниџе имиња кај Македонциџе*, Скопје 1992, 109.

⁷⁴ М. Грковић, *op. cit.*, 85.

⁷⁵ Ѐ. Заимов, *Български именник*, София 1988, 100.

на планинскиот масив Сува Планина, што се издига над клисурата на реката Треска од нејзината десна страна⁷⁶. Сега на теренот од селиштето има пасиште, шумичка и понекаде ниви, а еден дел од селскиот атар е планинска карпеста месност. На локалитетот *Козарево* извира изворот Коритиште, чија вода се смета за лековита. Ј. Трифуноски соопштува дека во месноста Коритиште, што се наоѓала покрај Козарево, се наоѓал средновековниот манастир Свети Јован Златоуст, кој се споменува во писмените споменици од XIII и XIV век. Во времето на неговите истражувања на овој локалитет се познавале урнатини од „манастирската јапија“, а порано, вели тој, на ѕидовите на овој манастир се познавале и остатоци од живопис.

Во селата Барово и Говрлево, кои биле соседни села на опустошеното *Козарево*, како што кажува Ј. Трифуноски, е зачувано преданието дека *Козарево* секогаш било македонско село, а неговите жители претежно живееле од одгледување кози, од оскудното планинско земјоделие и од шумарство. Порано на козаревскиот атар имало пространи пасишта и голема шума. Жителите од *Козарево* сосем се иселиле во почетокот на XIX век, кога се иселиле и македонските семејства од соседното село Света Петка. Како причина за раселувањето се наведуваат зулумите кои ги трпеле селаните од одделни доселени муслимани во Света Петка и во другите околни населби како што се Шишево, Грчец, Чивлак и Јаболци⁷⁷. По раселувањето на старото *Козарево* поголемиот дел од атарот е вкучен во селото Света Петка.

Староста на раселеното село *Козарево* се потврдува во пишаните извори од XI, XIII и XIV век. Најпрвин, тоа се споменува во Виргинската грамота од околу 1258 година, со која бугарскиот цар Константин Асен му го потврдува селото *Козарево*, заедно со манастирот Свети Јован Златоуст и селцата Барово и Винско, на манастирот Свети Георги-Горг Скопски, кое веќе му било подарено на манастирот од царот Роман (на друго место е Диоген 1067-1071), а таму е запишано: ...н приложнх светѣн цркви н егѡ село (Коѡ)рево; ѡврѣте его... царство мн прѣжде дан'ное светоимъ Рѡманом царемъ, съ Барѡвом, съ <В>инскомъ, н съ црквнж светоимъ Јуаномъ Златоѡ<сто>мъ...⁷⁸. Потоа, селото *Козарево* е наведено во грамотата на српскиот цар Милутин од 1299-1300 година, со која се потврдуваат имотите на манастирот Свети Георги-Горг Скопски, каде што е запишано: Н приложн кралевство мн село Козаревѡ, прѣжде приложеное Днѡгенѡмъ царемъ, а въ ниемъ монастырь Светн Нѡанъ Златоѡустын, н съ Баровомъ, н съ Винскомъ, н съ всѣмн заселкн тѣмн, н съ Златоѡустѡянн, съ виногради, съ нвниемъ, съ водѣннчннемъ, н съ ловнцѣтемъ рнвннмъ н звѣрннмъ, съ забѣлн, н съ планнномъ н съ всѣмн правннамн сель тѣхъ.⁷⁹

⁷⁶ Ј. Ф. Трифуноски, *Слив Маркове Реке. Антиројѡгеѡграфска ѡромаѡрања*, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел, Посебни изданија, VII, Скопје 1958, стр. 146-147.

⁷⁷ J. F. Trifunski, *Raseljena sela u Skopskoj kotlini, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 43, Zagreb 1967, 613-614.

⁷⁸ В. Мошин, *op. cit.*, 195.

⁷⁹ *Ibid.*, 218-219.

Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1452/53 година е регистрирано селото *Козарево* со 3 христијански семејства⁸⁰. Во дефтерот е запишано и тоа дека селото никој не го притежава. Во обликот *Кожарево* името на селото е напишано во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1467/68 година, а во него имало 5 христијански семејства⁸¹. Во турскиот пописен дефтер за Скопската нахија од 1568/69 година е наведено селото *Козарево* кога во него биле запишани 3 христијански семејства и 2 баштини⁸².

Подоцна селото *Козарево* се споменува во запис од XVII-XVIII век, што е напишан во еден ракопис од манастирот Свети Пантелејмон во Нерези, а таму стои: СѢ КНИГА Г(ЛГ)ΩΛΕΜН.В. ΩΒЪТΩН САСТАВЕНН ПРЪВОГЛАСННК Ї. Є. ГЛАСННКЪ НЪ ЄДЪНО ΩТЬ СВЕТАГΩ НИКОЛЕ ΩТЬ КОЗАРЕВО НИРЪСКО НАДЪ ТРЕСЪКА, И: СѢ КЪНИГА ΩТЬ ШИШЕВСКИ МАНАСТИРЪ...⁸³.

Основата на името на селото *Козарево* е изведена од личното име *Козар*. Во структурен поглед, ојконимот *Козарево* претставува елиптично име со посесивно значење. Тоа настанало со супстантивизација на придавката од постарата атрибуциска синтагма **Козарево (Село)* и по испаѓањето на именката *село*. Придавскиот член *Козарево од составот **Козарево (Село)* е образуван со формата за среден род *-ево* од посесивниот придавски суфикс *-ев*, палаталната варијанта на суфиксот *-ов*. Од семантички аспект, името на селото *Козарево* означува 'село кое му припаѓа на Козар, односно каде што живее Козар'.

Личното име *Козар* е образувано со антропонимскиот суфикс *-ар* од галовното име *Козе*, коешто е изведено од антропонимите *Козел*, *Козма*. Личното име *Козел* настанало со антропонимизација на апелативот *козел*, а ова потекнува од прасл. *kozьlь 'јарец'. Личното име *Козма*, пак, потекнува од грч. Κοσμά < κόσμος 'свет, украс'. Кај нас личното име *Козар* е засведочен во турските писмени документи од XV век. Во нашиот антропонимски фонд, покрај личните имиња *Козар*, *Козе*, *Козел* и *Козма*, се среќаваат и изведените имиња *Козак*, *Козан* и *Козјако*⁸⁴. Антропонимскиот суфикс *-ар* поретко е застапен при образувањето на личните имиња. Со него се образувани, на пример, личните имиња *Бадар*, *Банар*, *Бончар*, *Брадар*, *Бужар*, *Врџар*, *Косџар*, *Маслар*, *Мимар*, *Радар*, *Сушар*. Во полската антропонимија со суфиксот *-ар* е изведено личното име

⁸⁰ М. Соколки, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описни пописни дефтери од XV век*, т. III, Скопје 1976, 253.

⁸¹ М. Соколки, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описен пописен дефтер № 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 477.

⁸² М. Соколки, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описен пописен дефтер за Скопскиот санџак од 1568-69 година*, т. VI, кн. I, Скопје 1984, 225.

⁸³ Љ. Стојановиќ, *Сџари српски записи и наџиси*, кн. VI, Ср. Карловци 1926, 31.

⁸⁴ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје 1992, 148.

Stanar, а во старорускиот антропонимски фонд се среќава името *Володаръ*⁸⁵.

Личното име *Козар* е засведочено во полската онимија. Имено, во основата на топонимот *Kozarów* се крие личното име **Kozarz*⁸⁶. Во антропонимијата на рускиот јазик името *Козаръ* е употребено како презиме, а е засведочен и дериватот *Козарин*⁸⁷.

Со искажаното мислење не ја негираме можноста во основата на името на селото *Козарево* да се наоѓа прекарот *Козар*, настанат со антропонимизација на апелативот *козар* ‘човек кој одгледува кози’. Така, на пример, придавската основа на микротопонимот *Козарова Маала* – маала во селото Љубанци, е изведена од прекарот *Козар*. Впрочем, народното предание името на селото *Козарево* го објаснува со одгледувањето на козите.

КОЧКОВО. Раселеното село *Кочково* се простирало на истоимениот локалитет што се наоѓа југозападно од Скопје, меѓу селата Држилово и Осинчани⁸⁸. Од месното население името на ридната месност каде што сега има извор и ниви се вика *Кочкоо*⁸⁹. Сега оваа месност е вклучена во атарот на селото Држилово, се наоѓа 1 км северно од селото, а порано таа припаѓала во атарот на селото Осинчани.

Селото *Кочково* е регистрирано во турските пишани извори од XV век. Тоа е заведено во пописниот дефтер за Скопскиот вилает од 1452/53 година кога во него имало 7 христијански семејства и 3 неженети лица⁹⁰. Од пописот спроведен во Скопскиот вилает во 1467/68 година се гледа дека во *Кочково* бројот на населението се намалил на 4 христијански семејства⁹¹, а во 1481/82 година на 2 семејства⁹². Селото *Кочково* е заведено и во пописните дефтери од XVI век. Така, при извршениот попис во 1528 и 1544/45 година во селото биле попишани само 3 семејства⁹³. Од изворите се дознава дека селото *Кочково* било дервенџиско село, а неговите жители го чувале патот што водел од Скопје кон Кичево и Прилеп и во еден свој дел е познат како Солунски Пат. Кога било раселено селото *Кочково* не е

⁸⁵ M. Malec, *Staropolskie skrócone nazwy osobowe od imion dwuczłonowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1982, 147; T. Skulina, *Staroruskie imiennictwo osobowe*, cz. II, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1974, 37.

⁸⁶ F. Niecekula, *op. cit.*, 108-109.

⁸⁷ Н. М. Тушиков, *Словарь древнерусскихъ личныхъ собственныхъ именъ*, С-Петербургъ 1903, 243; М. Моршкин, *Славянской именованъ или собраніе славянскихъ личныхъ именъ*, Санктпетербургъ 1867, 101.

⁸⁸ А. Стојановски, *Дервенџисџивојџо во Македонија*, Скопје 1974, 216-217.

⁸⁹ Ј. Ф. Трифуноски, *Слив Маркове Реке. Анџиројџеоџрафска џромаџирања*, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел, Посебни изданија, VII, Скопје 1958, 150, 178.

⁹⁰ А. Стојановски, *Дервенџисџивојџо во Македонија*, Скопје 1974, 217.

⁹¹ М. Соколовски, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, оџширен џописен дефџтер № 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 478.

⁹² А. Стојановски, *Дервенџисџивојџо во Македонија*, Скопје 1974, 217.

⁹³ *Ibid.*

познато, но како што истакнува А. Стојановски, не е исклучено тоа да се случило во наредниот период.

П. Скок во својата работа за топономастиката во Скопската котлина бил поттикнат да го објасни во фуснота името на месноста *Кочково*, којшто од страна на тогашниот претседател на општината се толкувало со турскиот збор *koç* 'овен', и укажува дека тоа не треба да биде вистина, бидејќи *Кочко* може да биде хипокористик од *Кочо*, изведено од *Косџа*, кој е многу раширен во македонската топонимија⁹⁴.

Во структурно-семантички поглед ојконимот *Кочково* е елиптично име со посесивно значење. Тоа настанало со супстантивизација на адјективната компонента од постарата синтагматска формација *Кочково (*Село*) и по елизијата на именката *село*. Адјективот *Кочково од синтагмата *Кочково (*Село*) е образуван со формата за среден род *-ово* од придавскиот суфикс *-ов* кој се одликува со посесивното значење. Во неговата основа, како што истакнува и П. Скок, лежи личното име *Кочко*. Името на селото *Кочково* ја носи информацијата 'село кое припаѓа на *Кочко*, односно каде што живее *Кочко*'.

Личното име *Кочко* е изведено од хипокористикот *Кочо* со антропонимскиот суфикс *-ко* кој има деминутивно-хипокористично значење. Овој суфикс претставува особено продуктивна зборообразувачка морфема во нашиот антропонимски систем, сп. *Белко*, *Борко*, *Боцко*, *Веско*, *Влајко*, *Дарко*, *Деко*, *Драшко*, *Желко*, *Здравко*, *Јанко*, *Малинко*, *Поменко*, *Рацко*, *Рачко*, *Рашко*, *Хранко*, *Цеко*. Хипокористичното име *Кочо* е образувано со суфиксот *-чо* од првиот дел *Ко-* од имињата *Конџијанин*, *Косџа*, *Косџадин*, или од средниот слог од името *Никола*.

ЛЕСКОВЈАНЕ. За селото *Лесковјане* не располагаме со историски писмени потврди. Дека постоело селото *Лесковјане* во Скопската област, дознаваме од топонимијата. Имено, на територијата што ја зафаќа селото Црешево, една планинска месност под лескова шума се вика *Лесковјане*. Судејќи според морфолошката структура на оронимот *Лесковјане*, допуштаме дека на овој локалитет во минатото можела да постои селска населба.

Ојконимот *Лесковјане* претставува примарно име со етничко значење. Тој настанал со топонимизација на етникот во множина *лесковјане кој е образуван со етничкиот суфикс *-јане*, постарата варијанта на суфиксот *-јани*, од топонимот *Лесково и означува 'луѓе кои живеат во месноста *Лесково'.

Топонимот *Лесково потекнува од некогашната атрибутска синтагма *Лесково (*Брдо*), чијшто атрибутски член е образуван од фитонимот *леска* со посесивниот придавски суфикс *-ов* во формата за среден род *-ово* и означува 'брдо каде што има леска, односно каде што расте леска'.

⁹⁴ П. Скок, Из топомастиката Јужне Србије, II Скопска котлина, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. XV-XVI, Скопје 1936, 112.

Во атарот на селото Сушица (Катлановска) се среќава топонимот *Лесково*, а во таа месноста се наоѓа *Лесков Дол*. Инаку, на скопскиот терен од фитонимот *леска* се изведени топонимите: *Леска* – пасиште со шума (Долно Коњаре), *Леска* – месност со леска и повит (Дивле), *Леска* – мешана шума (Елово), *Лескана* – ридна месност со лески (Маркова Сушица), *Лески* – дол со вода, се влива во Аратовец (Катл. Сушица), *Лески* – месност (Волково), *Лескоец* – месност (Нова Брезница).

Фитонимот *леска* ‘шумско овошно растение што расте како ниско дрво или разгранета грмушка со големи, елиптични листови, цветови во вид на реси и мали, јајчести или овални плодови со тврда кафеава лушпа, *Corylus avellana*’,⁹⁵ е општословенска лексема, која потекнува од стсл. *лѣска*, а ова води потекло од прасл. **lēs(ъ)ka*, сп. срп. *леска*, хрв. *lijeska*, словен. *leska*, буг. *леска*, рус. *лесковий орех* ‘лешник’, укр. *ліска*, пол. *leszczyna*, дијал. *leska*, *laska*, чеш. *liška*, слов. *lieska*, луж. *lěščina*, *lěška*⁹⁶.

ЛИПОВИШТЕ. Селото *Лиџовишиџе* одамна е раселено, а се наоѓало во околината на селото Драчево, односно неговата локација се наоѓа јужно од Драчево. Селото *Лиџовишиџе* првпат е регистрирано во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1452/53 година, чиешто име е запишано како *Л-џ-в-ш-џ-е*⁹⁷. Со извршениот попис во селото *Лиџовишиџе* се попишани 24 христијански семејства и 5 неженети лица. Приредувачот на документот истакнува дека селото *Лиџовишиџе*, заедно со селата Драчево, Топче Исхакли, било увакуфено од Иса-бег, син на Исак-бег, при имаретот и медресата во неговата џамија во Скопје. Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1467/68 година е забележено селото *Лиџовишиџе*, а во него биле попишани 25 христијански семејства⁹⁸. Во турскиот пописен дефтер за Скопската нахија од 1568/69 година е регистрирано селото *Лиџовишиџе*, а во него имало 10 христијански семејства, 8 неженети лица и 6 баштини⁹⁹.

Ојконимот *Лиџовишиџе* е метонимиско име, а е преземено од постаро име на некој друг географски објект. Топонимот *Лиџовишиџе потекнува од некогашната атрибуцка конструкција **Лиџово (Брдо, Месџо)*, чијашто придавска компонента, која е образувана со формата за среден род *-ово* од придавскиот суфикс *-ов*, се супстантивизирала со суфиксот *-ишиџе* по испаѓањето на именскиот член изразен со апелативите *брдо*, *месџо*. Дериџацката постапка при образувањето на името *Лиџовишиџе* се движела

⁹⁵ Толковен речник на македонскиот јазик, т. III, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2006, 34

⁹⁶ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga, Zagreb 1972, 298; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, druga knjiga, Ljubljana 1982, 135.

⁹⁷ М. Соколки, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, оџишрни џоџишни дефџери од XV век*, т. III, Скопје 1976, 150.

⁹⁸ М. Соколки, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, оџишрен џоџишен дефџер № 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 536.

⁹⁹ М. Соколки, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, оџишрен џоџишен дефџер за Скопскиот санџак од 1568-69 година*, т. VI, кн. I, Скопје 1984, 173.

по следниот пат: *Лиѿово (*Брдо, Месѿо*) > *Лиѿово + *-иѿиѿе* > *Лиѿовиѿиѿе → *Лиѿовиѿиѿе*. Во неговата основа е заложен фитонимскиот апелатив *лиѿа*. Оттука можеме да заклучиме дека мотивацијата за именувањето на месноста *Лиѿовиѿиѿе е присуството на растението *лиѿа*, односно означува 'место каде што расте липа, каде што има липа'.

Фитонимот *лиѿа* 'листопадно широколисно дрво, чиешто мирисливи жолти цветови се употребуваат за чај, *Tilia platyphyllos*'¹⁰⁰, потекнува од стсл. *лѿпа* и претставува општословенска лексема, сп. рус. *липа*, укр. *липа*, брус. *лиѿа*, буг. *липа*, срп. *лиѿа*, хрв. *липа*, словен. *lipa*, чеш. *lípa*, пол., луж. *lipa*, која води потекло од прасл. *lǣprijǎ, или, како што смета Миклошич, од прасл. корен **льр-* како превој на ⁽¹⁰¹⁾. Сродно е со лит. *liera*, латв. *liēra*, стпрус. *lipre*.

Присуството на фитонимската база *лиѿа* во топонимијата на скопската територија е доста ограничено. Таа е вградена во основата на топонимите *Лиѿје* – прелози и шума (Дивле), *Лиѿки* – ридно место (Ново Село) и *Лиѿовица* или *Лиѿовец*¹⁰² – месност (Горно Колични).

ЛОПУШАНЕ. Средновековното село *Лоѿушане* првпат се споменува во грамотата од 1299-1300 година, со која српскиот крал Милутин дарува имоти на манастирот Свети Георги-Горг Скопски. Во текстот од грамотата каде што се опишува границата на атарот на селото Калугеровлјане, меѓудругото, стои и следниот запис: *та на поуѿь кон гредѿе кь Драгннѿноу Крьстоу н на Лопуш'нь, на Гльбоки Дол...*¹⁰³. Споменатиов топоним *Гл'боки Дол*, според нас, се препознава во сегашното име *Добоки Дол* (< *Длабоки Дол*) – стрмни и длабоки долови во ридна месност, што се наоѓа во атарот на селото Бадар. Според тоа, можеме да сметаме дека локацијата на старото село *Лоѿушане* треба да се бара во околината на селото Бадар.

Во Скопската област во средниот век постоело уште едно село *Лоѿушане*, кое се наоѓало на планината Скопска Црна Гора, во близина на селата Љубанци и Повужје.

Ојконимот *Лоѿушане* е етничко име, кое настанало со топонимизација на етникот во множина *лоѿушане. Етникот *лоѿушане е изведен со суфиксот *-ане*, варијанта на етничкиот суфикс *-јане*, од постариот топоним *Лоѿуш. Семантичката вредност на ојконимот *Лоѿушане* може да се искаже со дефиницијата 'луѓе кои живеат или живееле во месноста *Лопуш'.

Основата на микротопонимот *Лоѿуш е изведена од името на растението *лоѿув* 'вид даб со големи лисја, *Larrea maior, Quercus conferta*'¹⁰⁴,

¹⁰⁰ Толковен речник на македонскиот јазик, т. III, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2006, 48.

¹⁰¹ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga druga, Zagreb 1972, 305.

¹⁰² П. Скок, Из топонимике Јужне Србије, II Скопска котлина, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. XV-XVI, Скопје 1936, 114; J. J. Ф. Трифуноски, *Слив Маркове Реке. Антропо-ѿогеографска ѿромаѿрања*, Филозофски факултет на Универзитетот во Скопје, Историско-филолошки оддел, Посебни изданија, VII, Скопје 1958, 167.

¹⁰³ В. Мошин, *op. cit.*, 222.

¹⁰⁴ Толковен речник на македонскиот јазик, т. III, ред. С. Велковска, К. Конески, Ж. Цветковски, Скопје 2006, 62.

односно од неговата дијалектната форма *лоџух*. Гласот *x* во дијалектната форма *лоџух*, кој се нашол зад вокалот *y*, во западните македонски говори се заменил со *v*¹⁰⁵. Фитонимот *лоџув/лоџух* води потекло од прасл. лексема **loruhъ*, којашто е изведена со суфиксот **-uhъ* од прасл. **lorъ*, добиено со превој од прасл. збор **larъ*. Со овој назив во словенските јазици се опфатени повеќе растенија со широк лист, сп. буг. *лоџух* 'Lappa tomentosa', *лоџуш* 'благун, Quercus conferta', срп. *лоџух* 'Arctium', хрв. *loruh*, *lepuh*, слов. *loruh*, рус. *лоџух* 'Arctium', укр. *лоџух*, брус. *лоџух* 'Arctium lappa', пол. *loruch* 'Arctium', глуж. *lomruch* 'киселец, Rumex acetosa', длуж. *loruch* 'киселица, Oxalis'¹⁰⁶.

Во структурен поглед топонимот **Лоџуш* претставува елиптично име, добиено со поименчување на адјективниот член од некогашната атрибуциска конструкција **Лоџуш < *Лоџухъ (Рид)*. Адјективот **Лоџуш* од составот **Лоџуш (Рид)* е образуван со придавскиот суфикс *-ъ* кој овдека се карактеризира со односно-квалитативното значење. Притоа, консонантот *j* извршил смекнување на претходниот консонант *x* во *ш*. Семантиката на топонимот **Лоџуш* може да се дефинира како 'месност каде што има лопух, односно каде што расте лопух'.

На скопската територија фитонимиската база *лоџув/лоџух* се среќава во основата на топонимите *Лоџушине* – дабова шума (Матка) и *Лоџуш* – ниви и овошни дрвја (Долно Солње). Впрочем, таа е помалку застапена во нашата топонимијата, сп. *Лоџушииша* – ливади и ниви (Слатино, Охридско), *Лоџушник* – рид во планината Јабланица (Лакајца, Струшко)¹⁰⁷, *Лоџушник* – шума (Варвара, Тетовско), *Лоџушник* – планинска месност со шума (Требиште, Гостиварско), *Лоџушник* – ниви и пасиште (Свечан, Бродско), *Лоџушник* – раселено село во Кичевско¹⁰⁸.

При толкувањето на ојконимот *Лоџушане* – раселено село во Скопска Црна Гора, Ј. Заимов е во право кога вели дека тоа е етничко име, ама даденото објаснение е недоволно јасно. Тој поаѓа од топонимите **Лоџух* или **Лоџуш* (може и прид. од нив со *-ъ*) од растението *лоџух*, *лоџуш*¹⁰⁹.

ЛУКАШЕВО. Споменот за исчезнатото село *Лукашево* се наоѓа во Милутиновата грамота од 1200-1300 година, со која се даруваат имоти на манастирот Свети Георги-Горг Скопски. Таму е запишано дека црквата Свети Георги-Горг Скопски имала нива во селото *Лукашево*, а е даден и опис на границите на имотот: *Нива на Лоукашевѣ: ѿдъ Чарева Поути кон гредѣ къ Светомуу Ѡѳѿдѿроу, до Радина, и до Гребеше, и до рѣке Велике, и до Прокопина, и до Баха златара.*¹¹⁰. За да можеме со поголема сигурност да ја лоцираме месноста

¹⁰⁵ Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопје 1965, 76.

¹⁰⁶ *Български етимологичен речник*, т. III, ред. В. И. Георгиев, София 1986, 476.

¹⁰⁷ В. Пјанка, *Топонимскајата на Охридско-пресијанскиот базен*, Скопје 1970, 397.

¹⁰⁸ Љ. Станковска, Потеклото на имињата на раселените села во Кичевско, *Гласник*, Институт за национална историја, год. 51, бр. 1, Скопје 2007, 108.

¹⁰⁹ Ѓ. Заимов, *Заселване на българските славјани на Балканскиот полуостров*, София 1967, 148.

¹¹⁰ М. Мошин, *op. cit.*, 218.

каде што се наоѓало селото *Лукашево*, ќе го наведеме и локалитетот *Средореци*, кој во грамотата на кралот Милутин се споменува пред селото *Лукашево*, а таму стои: *Нѡѡ оу Срѣдорѣѡѣ до Моѓнле...*¹¹¹.

Од изнесените податоци во грамотата на кралот Милутин може да се заклучи дека границите на селото *Лукашево* се простирале до брегот на Велика Река, т.е. до реката Вардар. Бидејќи во грамотата пред *Лукашево* е забележена месноста *Средореци*, може да се претпостави дека ова село се наоѓало во близина на селата Огњанци, Орешани и Таор. Имено, денеска локалитетот *Средорек*, каде што сега има ниви, а порано тука било коритото на Вардар, се наоѓа во атарот на селото Огњанци, а месноста со ливади и шамак, која се вика *Голем Средорек* е вклучена во атарот на селото Таор.

Ојконимот *Лукашево* е посесивно име, коешто потекнува од постарата придавска синтагма **Лукашево (Село)*, чијашто придавка е образувана со формата за среден род *-ево* од суфиксот *-ев*, палатална варијанта од посесивниот придавски суфикс *-ов*. Придавката **Лукашево* од составот **Лукашево (Село)*, по испаѓањето на именскиот член, претставен со апелативот *село*, се супстантивизирала и продолжила да суштествува во облик на елипса. Во основата на ојконимот *Лукашево* се крие старото име *Лукаш*, коешто е документирано во писмените споменици од XIII век. Тоа е образувано од личното име *Лука* со суфиксот *-аш*¹¹². Личното име *Lukaš* е засведочено во антропонимскиот фонд на хрватскиот јазик¹¹³. Во македонскиот антропонимски репертоар се среќава хипокористичното име *Лукашин*, изведено со суфиксот *-ин* од името *Лукаш*.

Во македонската антропонимија суфиксот *-аш* бележи нагласена застапеност. Овој суфикс образува хипокористици од лични имиња од словенско: *Боѓаш*, *Бораш*, *Брајаш*, *Волкаш*, *Врбаш*, *Главаш*, *Добраш*, *Драѓаш*, *Љубаш*, *Малаш*, *Милаш*, *Мираш*, *Мораш*, *Мрдаш*, *Прибаш*, *Радаш*, и од несловенско потекло: *Гераш*, *Димаш*, *Иваш*, *Илијаш*, *Јоваш*, *Караш*, *Кинаш*, *Колаш*, *Мајаш*, *Минаш*, *Мијаш*, *Мијраш*, *Панаш*, *Пашкаш*, *Пејраш*, *Сенјаш*, *Танаш*.

Личното име *Лука* може да потекнува од грч. Λουκός, а ова води потекло од лат. *Lucas*, изведено од *Lucanus* – луканиски, придавка од името на градот *Lucania-e*. Исто така, личното име *Лука* може да претставува хипокористична форма, којашто е изведена од сложените антропоними *Лукоѓнев*, *Лукомир* со антропонимскиот суфикс *-а*. Компонентата *Луко-*, што се содржи во составот на сложените имиња, потекнува од прасл. придавка **lokъ* ‘крив, извиен, грбав’, сп. стсл. именка *лжа* ‘итрина, измама’, придавката *лжавъ*, мак. *лукав* ‘дволичен, препреден, итар’. Во антропони-

¹¹¹ *Ibid.*

¹¹² Љ. Станковска, *Речник на личниѡе имиња кај Македонциѡе*, Скопје 1992, 166.

¹¹³ М. Šimundić, *Rječnik osobnih imena*, Zagreb 1988, 199.

мијата на словенските јазици се присутни соодветни лични имиња, сп. пол. *Łękomir (Lukomir)*, срп. *Лукомир*, хрв. *Lukomir*¹¹⁴.

МОМКОВО. Селото *Момково* се наоѓало во близина на селото Матка. Тоа било сместено во месноста сега викана *Момково* при излегувањето на Треска од клисурата¹¹⁵.

Името на раселеното село *Момково* се споменува во натписот испишан од внатрешната страна над влезот на вратата во црквата Свети Андреја, што се наоѓа на брегот на реката Треска, кој е датиран од 1389 година, а таму е запишано: за **Момково** н за **Нване**. и уште еднаш: с(ел)о **Момково** (н Гор)нца с **метоухомь**.¹¹⁶

Во турскиот пописен дефтер за Скопскиот вилает од 1452/53 година е регистрирано селото *Лумково*, но преведувачот на документот вели дека тоа може да се прочита и како *Ломково*¹¹⁷. Со спроведениот попис во селото биле попишани 6 христијански семејства и 1 вдовица. Ние сметаме дека во пописниот дефтер името на селото е запишано погрешно, наместо името на селото *Момково*. Со формата *Лумково* името на селото *Момково* се предава и во турскиот пописен дефтер за истиот вилает од 1467/68 година, а во селото се попишани 4 христијански семејства¹¹⁸. Во турскиот пописен дефтер за Скопската нахија од 1568/69 година името на селото е напишано како *Момково*, а во него имало 4 лица¹¹⁹.

Името на селото *Момково* претставува етничко име со посесивно значење. Тоа настанало со поименчување на придавката од некогашната синтагматска фомација **Момково (Село)*, и со елизија на именскиот член од составот, изразен со апелативот *село*. Придавскиот член **Момково* од составот **Момково (Село)* е образува со посесивниот суфикс *-ов* во формата за среден род *-ово*, а неговата основа е изведена од личното име *Момко*. Значењето на името на селото *Момково* може да се дефинира како 'село кое му припаѓа на Момко, односно каде што живее Момко'.

Антропонимот *Момко* е хипокористично име кое е образувано од личното име *Момо* со суфиксот *-ко*. Хипокористикот *Момо* е изведен со суфиксот *-о* од личното име *Момир*, варијанта на сложеното име *Мојмир*.

Личното име *Момко* е потврдено во антропонимијата на бугарскиот јазик, регистрирано во писмени споменици од XIII век, а од него е изведено

¹¹⁴ M. Malec, *Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych*, Wrocław – Warszawa – Kraków - Gdańsk 1971, 94; M. Грковић, *op. cit.*, 120; M. Šimundić, *циџи. дело*, 199.

¹¹⁵ J. Ф. Трифуноски, За средновековните села на манастирот Св. Андреја крај Треска, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје*, кн. 4, бр. 2, Скопје 1951, 13.

¹¹⁶ В. Мошин, *op. cit.*, 392, 393.

¹¹⁷ М. Соколоски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описни пописни дефтери од XV век*, т. III, Скопје 1976, 266.

¹¹⁸ М. Соколоски, А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описен пописен дефтер № 4 (1467-1468 година)*, Скопје 1971, 522.

¹¹⁹ М. Соколоски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описен пописен дефтер за Скопскиот санџак од 1568-69 година*, т. VI, кн. I, Скопје 1984, 221.

името *Момкун*, регистрирано во XVIII век¹²⁰. Исто така, личното име *Момко* е познато и во антропонимскиот фонд на српскиот јазик¹²¹.

НАОВО. Старото село *Наово*, коешто сега е раселено, била мала населба, сместена на левата страна на реката Вардар, во непосредна близина на селото Огњанци. Тоа, всушност, било лоцирано во средината на патот меѓу селата Огњанци и Идризово, во месноста со ниви и ливади која се вика *Наово* или *Нао*, сега вклучена во атарот на селото Огњанци. Од името на селото *Наово* се именуваани и локалитетите *Наофска Рамѝа* – премин на патот за Ново Село преку насипот на Вардар (Огњанци) и *Наоско* – ниви, кон селото *Наово* (Мралино).

Со името *Нахово* селото се споменува во Виргинската грамота од околу 1258 година, со која на бугарскиот цар Константин Асен му дарува имоти на манастирот Свети Георги-Горг Скопски, а таму стои: Село *Науово* съ парнкои, съ нивниемъ, съ ливадамн, съ ловници роибними и съ всѣми правниамн.¹²²

Во турските пишани извори селото *На(х)ово* е заведено во пописните дефтери за Скопската нахија од 1452/53 и од 1467/68 година, а во него имало 5, односно 3 семејства, а потоа со 1 семејство е регистрирано во пописниот дефтер од 1544/45 година и во пописниот дефтер од 1568/69 година е запишано како ненаселено¹²³.

Подоцна селот *Наово* се обновило и станало чифчиско село. Во XIX век сопственик на чифлигот бил Мемет од Скопје, а потоа чифлигот го поседувале неговиот син Хусеин и внукот Баки¹²⁴.

Од К'нчов името на селото е запишано со формата *Навово*¹²⁵. Кај Бранкоф тоа е напишано во обликот *Naovo*, а во него имало 32 домаќинства¹²⁶. П. Скок во своите истражувања во Скопската котлина запишал дека селото *Наово* го однел Вардар, а во фуснота укажува дека тоа е адјектив од среден род кој е сосем нејасен¹²⁷.

Од погоренаведените пишани извори се констатира дека постарото име на селото е *Нахово*. Дијалектната форма на името е *Наово*, а настанала со испаѓање на консонантот *х* кој се нашол меѓу вокалите *а* и *о*. Формата *Нао*, која се употребува во говорот на селското население, е добиена од дијалектната форма *Наово*, и тоа со губење на интервокалното *в* и со контракција на еднородните вокали *оо* во *о*: *Наово* > *Наоо* > *Нао*.

¹²⁰ Ѓ. Заимов, *Български именник*, София 1988, 159.

¹²¹ М. Грковић, *op. cit.*, 141.

¹²² В. Мошин, *op. cit.*, 193.

¹²³ А. Стојановски, Д. Ѓоргиев, *Населби и население во Македонија – XV и XVI век*, дел I, Скопје 2001, 146.

¹²⁴ Ј. Ф. Трифуноски, *Сеоска насеља Скойскоѳ Поља (Скойско Поље)*, Српски етнографски зборник, кн. LXIX, Београд 1955, 492.

¹²⁵ В. К'нчовъ, *циѝ. дело*, 207,

¹²⁶ D. M. Brankoff, *op. cit.*, 114.

¹²⁷ П. Скок, *Из топономастике Јужне Србије, II Скопска котлина, Гласник Скойскоѳ научноѳ друшѝва*, кн. XV-XVI, Скопје 1936, 124.

Името на селото *Нахово* претставува елиптично име кое е добиено со супстантивизација на адјективот од постарата синтагматска формација **Нахово (Село)* и по елизијата на апелативот *село*. Адјективната морфема *Нахово од составот **Нахово (Село)* е образувана со посесивниот придавски суфикс *-ов* во формата за среден род *-ово*. Во нејзината основа е заложено старото лично име *Нахо*. Семантиката на името на селото *Нахово* може да се дефинира како 'село кое му припаѓа на Нахо, односно каде што живее Нахо'.

Старото лично име *Нахо* е хипокористична форма, којашто е изведена од антропонимот *Наход*, и тоа, или по пат на скратување, или е образувано со суфиксот *-о*. Личното име *Наход* настанало со антропонимизација на старословенската именка *находъ* 'најдено дете'. Тоа е идентично име со познатото име *Најден*, кое настанало со антропонимизација на партиципната форма *најден* од глаголот *најде*. Кај нас името *Наход* е засведочено во турски документи од XVI век¹²⁸. Во антропонимскиот фонд на македонскиот јазик се познати и деривуваните имиња *Находа* и *Находан*¹²⁹. Личното име *Наход* е засведочено и во антропонимијата на српскиот јазик¹³⁰.

ТОПОЛОВО. Името на исчезнатото село *Тојолово* се споменува во грамотата од 1299-1300 година, со која на кралот Милутин му дарува имоти на манастирот Свети Георги-Горг Скопски, а таму е запишано: *Село Калугеровлџане надъ Пшиномъ съ заселки его – Калница и Драгнниъ Доль с' Трѣбуоушомъ и с' Тополовомъ – съ виногради, и съ нвниемъ, съ ливадамн, съ забѣлн польскимн и доубравннн, и съ всѣмн правннамн нх*.¹³¹

Од наведениот пасос може да се заклучи дека *Тојолово* било селце во непосредна близина на исчезнатото село Калугеровлџане, кое било сместено над реката Пчиња. Локацијата на селото *Тојолово*, најверојатно, била на потегот меѓу селата Таор, Катланово, Крушица и Дивле. П. Скок запишал дека една месност во атарот на Катланово се вика *Тојолка*¹³². При немање на други потврди за овој локалитет, засега може само да претпоставиме дека тој, можеби, има некоја врска со старото село *Тојолово*.

Ојконимот *Тојолово* е метонимско име, односно тоа е преземено од постаро име на некој друг географски објект. Топонимот *Тојолово претставува елиптично име кое е добиено со поименчување на придавката од постарата бинарна конструкција **Тојолово (Поле)* и по испаѓањето на именскиот член од составот, изразен со географските апелативи *поле*. Придавската компонента *Тојолово од составот **Тојолово (Поле)* е образувана од фитонимот *тојола* со формата за среден род *-ово* од при-

¹²⁸ А. Стојановски, *Турски документи за историјата на македонскиот народ, описни пописни дефтери од XVI век за Кушиендлскиот санџак*, т. V, кн. III, Скопје 1982, 77.

¹²⁹ Љ. Станковска, *Речник на личниџе имиња кај Македониџе*, Скопје 1992, 199.

¹³⁰ М. Грковић, *op. cit.*, 144.

¹³¹ В. Мошин, *op. cit.*, 222.

¹³² П. Скок, *Из топономастике Јужне Србије, II Скопска котлина, Гласник Скопског научног друштва*, кн. XV-XVI, Скопје 1936, 119.

давскиот суфикс *-ов*, кој се карактеризира со односно-квалитативното значење. Семантиката на топонимот **Тойолово* е 'поле каде што растат тополи, каде што има тополи'.

Фитонимот *тйойола* 'Populus alba' е општословенска лексема која води потекло од стсл. *тополь*, *топола*, *топола*, а ова е од прасл. **topolь*, **topol'a* и **topola*, сп. срп. *тйойола*, хрв. *topola*, словен. *topol*, буг. *топола*, рус. *тополь*, укр. *тополя*, брус. *тополя*, пол. *topola*, чеш. *topol*¹³³. Потеклото на овој збор сè уште не е наполно објаснето. Некои етимолози претпоставуваат дека тој е добиен според треперењето на лисјата, како лат. *populus* (од **ptoptol*), а други пак претпоставуваат прединдоевропско потекло.

ТОТИНЦЕ. Селото *Тойинце* било лоцирано на границата меѓу атарот на селата Таор и Катланово. Населбата била сместена на ридна месност сега со ниви и пасиште викана *Тойинце*, а се користи и формата *Тойинци*. Во месноста *Тойинце* има слаб извор викан *Бунарче*¹³⁴.

Народното предание, како што збележал Ј. Трифуноски, кажува дека селото *Тойинце* било „мало каурско село“, а неговите жители живееле од риболов во Катлановското Езеро, потоа од сточарство и од лозарство, имале лозја на падината и ливади во месноста Шамак. Во турско време еднаш селото опустело, но сега не се знае кога се случило тоа и што се случило со населнието.

Во XIX век, како што соопштува Ј. Трифуноски, селото *Тойинце* било чифчиско. Пред крај на турското владеење сопственик на земјата во селото *Тойинце* бил Тамаз-бег. Тој живеел во Скопје, а имал чифлици и во околните села: Брезница, Градманци, Ново Село и други¹³⁵.

Поаѓајќи од наведеното предание, а притоа земајќи ги предвид историските пишани извори и топографијата на теренот, Ј. Трифуноски претпоставува дека новата населба, што е основана за време на кралот Милутин, на местото на селиштето *Дубравица* било средновековното *Тойинце*, кое тогаш тој го подарил на манастирот Свети Георги-Горг Скопски¹³⁶. Во текстот од Милутиновата грамота, која е датирана од 1299-1300 година, во врска со селиштето *Дубравица* е запишано следното: Даде кралевство ми цркви Светаго Гесџргна селнице именуемо Доубравница ниже Тавора, с' ловницеми ривнымь и звѣрнымь, и сь нивниемь; блато и доубравница Доубравнице до меге Светаго Димитрија подь забѣломь, и до друума Царева кон греде на Пциню, и до Мела, та на поуѣмь до Дѣла, та по Дѣлоу до меге Светаго Димитрија. И тоу посаднух оулниара именовь Добрена и с' родомь, и риваре Гесџргна Грька и с' родомь, да ловитѣ риве оу томь блатѣ подь Доубравницами цркви Светомоу Гесџргню, а Добренѣ да рон оулниѣ црквене, а не работѣ кралевствоу ми.¹³⁷

¹³³ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, knjiga treća, Zagreb 1973, 483; F. Bezlaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika*, četvrta knjiga, uredila M. Snoj in M. Furlan, Ljubljana 205, и201-202.

¹³⁴ J. F. Trifunski, *Raseljena sela u Skopskoj kotlini, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 43, Zagreb 1967, 619.

¹³⁵ *Ibid.*

¹³⁶ *Ibid.*, 620.

¹³⁷ В. Мошин, *op. cit.*, 233.

Како податок од приведениов текст може да се извлече дека селиштето *Дубравица* се наоѓало во близина на селото Таор, кое, исто така, му припаѓало на споменатиот скопски манастир. Бидејќи во цитираниот текст не се споменува селото *Тојинце*, искажаното гледиште од Трифуноски засега останува неизвесно, иако тоа не е невозможно, особено ако се има предвид неговото потекло.

Кај П. Скок името на месноста е напишано во обликот *Тојинци* и притоа укажува дека тука некогаш имало населба, бидејќи се познаваат остатоци од куќи, а од Ј. Трифуноски тоа е забележено со формите *Тојинце* и *Тојинци*¹³⁸.

Постарата форма на името на селото *Тојинце* било *Тојинци*. Формата *Тојинце* настанала со промена на постариот суфикс *-ци* во *-це*, што е редовна појава во говорите од северна Македонија¹³⁹. Ојконимот *Тојинци* претставува примарно име со патронимско значење, создадено со топонимизација на фамилијарното име **Тојинци*. Патронимот **Тојинци* произлегува од првобитната атрибуциска конструкција **Тојини* (= **Тотинови*) (*деца, синови*), чијашто адјективна морфема е образувана со плуралната форма *-и* од придавскиот суфикс *-ъ*. По испуштањето на именскиот дел од синтагмата, изразен со апелативите *деца, синови*, посесивната придавка **Тојини* се супстантивизирала со суфиксот *-ци* < *-ъци* кој има патронимско значење. Во основата на патронимот **Тојини* се крие линото име *Тојин*. Зборообразувачката постапка при создавањето на името на селото *Тојинци* можеме да ја прикажеме на следниот начин: **Тојини* (*деца, синови*) > **Тојини* + *-ци* > **Тојинци* → *Тојинци*. Во семантички поглед, името на селото *Тојинци* означува 'село кое му припаѓало на семејството **Тотинци*, односно каде што живеело семејството **Тотинци*'.

Личното име *Тојин* е образувано од хипокористичното име *Тојо* со антропонимскиот суфикс *-ин*, в. *Дучинци*. Хипокористичното име *Тојо*, кое е документирано во писмените документи од XV век, може да е изведено од несловенските имиња *Анџониј*, *Тодор*, *Тодосиј*, но исто така, може да е изведено и од словенските имиња *Томислав*, *Сџојан*. Личното име *Тојо* е образувано со суфиксот *-јо* како што се образувани, на пример, имињата: *Бојо* (: *Боѓдан*), *Бујо* (: *Будимир*), *Вајо* (: *Василиј*, *Иван*), *Гајо* (: *Гаврил*), *Гејо* (: *Анѓел*, *Герасим*), *Јајо* (: *Јаков*, *Јаким*), *Јојо* (: *Јован*), *Нијо* (: *Никола*), *Ојо* (: *Јордан*), *Рајо* (: *Радослав*). Во македонската антропонимија, покрај личните имиња *Тојин* и *Тојо*, се познати дериватите *Тоје*, *Тоји*, *Тојиле*, *Тојка*, *Тојке*, *Тојко*, *Тојор*, *Тојош*, *Тојче*, *Тојчо*¹⁴⁰.

¹³⁸ П. Скок, Из топономастике Јужне Србије, II Скопска котлина, *Гласник Скопског научног друштва*, књ. XV-XVI, Скопје 1936, 119; J. F. Trifunovski, *Raseljena sela u Skopskoj kotlini, Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 43, Zagreb 1967, 619.

¹³⁹ Б. Видоески, Македонската топонимија како извор за историската дијалектологија на македонскиот јазик, *Четвртто заседание на меѓународната комисија за словенска ономастика*, Скопје 1971, 60.

¹⁴⁰ Љ. Станковска, *Речник на личните имиња кај Македонците*, Скопје 1992, 278.

Личните имиња *Тојин* и *Тојо* се познати во антропонмискиот фонд на бугарскиот јазик, во кој се среќаваат и дериватите *Тојан*, *Тоје*, *Тојил*, *Тојши*, *Тојко*, *Тојло*, *Тојол*, *Тојош*, *Тојул*, *Тојун*, *Тојух*¹⁴¹.

Љубица СТАНКОВСКА

---

¹⁴¹ Ѐ. Заимов, *Български именник*, София 1988, 221.

ФИНАЛНАТА ДА-РЕЧЕНИЦА ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Финалните зависнословени да-реченици спаѓаат во големата група да-реченици што изразуваат прилошко значење (ГраMATика 1983, 381-389). Дејствата на финалните реченици во едни случаи ги врши еден субјект (вршител), во други случаи ги вршат два вршителя. Речениците за цел описно ја предаваат целта или намерата на субјектот која се исполнува во главната реченица (Генадиева-Мутавчиева 1970, 148-161). Тука спаѓаат околносните реченици, воведувани од следните сврзници за цел: *да*, *за да*. Сврзникот *да* сам или како дел од сложените сврзници заедно со глаголот од зависната реченица во позиционен, темпорален и интонационен однос образува строго определена да-реченица. Сите сврзници за цел имаат и модална функција. Реализацијата на глаголското дејство во прилошката да-реченица ја карактеризираат како возможна, како исполнителна. Сврзниците *да*, *за да* се најчесто употребувани. Сложениот сврзник *за да* во современиот македонски јазик често се употребува во книжевниот јазик, но исто така и во народната реч. Овој сврзник обично е неразделен, но во некои случаи меѓу неговите компоненти може да се вметне некој дел од реченицата (Минова-Ѓуркова 2000, 278-279). Понекогаш меѓу два сврзника има извесна разлика во употребата. Тоа зависи од семантиката на главната реченица, т.е. од глаголскиот или глаголскоименскиот предикат. Инаку се употребуваат во чисто целни реченици по глаголи што покажуваат движење на субјектот или на објектот. Значи, може овие глаголи да се наречат движепоказни, бидејќи покажуваат движење, односно со нив се изразува измена на местоположбата на вршителот во моментот кога дејството тече. Поинаку кажано, движепоказните глаголи го покажуваат движењето на својот агенс.

Сите движепоказни глаголи имаат една заедничка граматичка црта – сите се подметни (Ružička 1958, 275-284), односно преку овие глаголски предикати се открива подметот на реченицата. Оваа граматичка особеност е важна за синтаксичката реченична структура со да-реченица во прилошка определба за цел, бидејќи спомнатата карактеристика има врска со реалноста, односно двата глагола во сложената реченица имаат заеднички вршител. Според тоа, вршителот на дејството е истовремено и подмет на реченицата. Со оваа особеност движепоказните глаголи се разликуваат од

другите глаголи што имаат некои движепоказни елементи и при кои може да стои исто така да-реченица во прилошка определба, но можат да имаат при себе предмет, што значи дека се предметни. Со ова пак има врска реалноста, дека агенсот на прилошкото дејство може, но не мора да биде предмет на предикатот.

Реченичните структури со прилошкофинално значење можат да се разделат на пет семантички групи, тргнувајќи од различните семантички основи на глаголите во независниот дел на реченицата.

Да-реченица при глаголски предикаш

Како основна и најбогата семантичка група се јавуваат подметните движепоказни глаголи со кои се изразува измена на местоположбата на вршителот на дејството како целина во сите насоки во просторот. Тука спаѓаат сите глаголи што покажуваат најразновидни движења. Субјектот на овие реченични структури со целото свое тело се движи во просторот. Во функција на предикат во реченициве најчесто истапуваат следните движепоказни глаголи зад кои стои прилошкофинална да-реченица: *оди, дојде, појде, иде, оиде, врви, се качи, слезе, влезе, влегува, излезе, излегува, исидне, ирѓне, ирѓнува, киниса, кинисува, брза, вјаса, иша, ирча, се расирча, се расирчува, бега, мине, намине, наминува, замине, заминува, се јави, се јавува, луша, шалка, скиша, шеша, лази, се влече, се ирѓа, се ирѓне, се ирѓнува, се мрдне, се мрднува, се исшави, се исшава, се оддалечува, се приближи, обиколи, леине, леинува, се сврши, јурне, јурнува, се иушиши, се иушиша и други.*

Се приведуваат примери: *И веднаш мислаша ме враќа во оние времиња кога ишурскише аши и бегови врвеша по нашише месеша да го собираш данокош во крв РЈ Ј, 10; Моешо одиш на езерошо да ми налеши бисерна вода МЗБ, 366; Оишишол некој при ишеришаша да му сака шараш МЦ 8, 248; Госшоди, ишозволи ми најнашпред да ошшдам да го ишогребам ишашка си Б Мт 8, 21; Двајца крадци ошшшше да крадаш едно кандило, ишшо висело на свешшош ишресшол во некоја црква МЦ 8, 108; Јас да пошдам во Вароша града / Да ишсвршам шеш млади девојки МЦ 1, 31; Кога чуло Марко својаша мајка, / Јавна Шарца и ишрѓна да одиш, / Да ми одиш во Солуна града МЦ 1, 76; Св Кирил и Мешоди вчас ке ошшслужеш св. лешшуршша, вчас ишрчеш на училишше да ги учаш дечинаша ГП А, 139; Кинисале кишшени свашшови, / Да ми одаш по убаваш невешша МЦ 1, 49; Одел Госшод и номинал кај шшо бил син му, да види шшо ишреш РЈ Ј, 43; Нашравише една чешша – кој шшмина, кој размина, / Вода да се нашшава МК, 325.*

И оваа група изобилува со движепоказни глаголи што изразуваат движење со цело тело или движење со некој дел од телото. Тоа се следните глаголи: *седи, седне, седнува, леѓне, леѓнува, се наведе, се наведне, се наведнува, се нареди, се наредува, се намешши, се намешшува, сшане, сшанува,*

се ис̄рави, се ис̄равува, се свр̄иш, се свр̄ишува, се завр̄иш, се завр̄ишува, зине, зинува, ѓосе̄гне, ѓосе̄гнува и други.

Глаголиве се доста блиски со фазните глаголи ѓочне, ѓочнува, заѓочне, заѓочнува, што покажуваат почеток на дејство. Се разликуваат само по тоа што движепоказните глаголи имплицираат во себе елемент на движење, додека фазните глаголи овој признак го немаат. Значи, глаголите покрај тоа што го покажуваат движењето на субјектот на реченицата, го означуваат и почетокот на дејството. Глаголите како што се седне, седнува, ле̄гне, ле̄гнува, се наведне, се наведнува и други ги изразуваат двете значења. Сп.: *Си оӣшиол ѓокрај бели Вардар. . . И си седнал ѓамо да живеи* МК, 119; *Дедо Гос̄од на ѓаѓ беше седнал / Да го чека Марка од Варош* МЦ 1, 74; *Повикал г̄осѓи и седнал да се ѓошѓи* МЦ 8,84; *Седни да ѓојадуваш, мамо!* *Заврши Вида* БП ЦХ, 97; *Го фрлам миѓралезоѓ и седнувам да се издишам* ПА НТ, 104; *Поѓоа насѓануваше времеѓо на ифѓароѓ, во мо̄гоѓ на заодоѓ на сонцеѓо, ѓа седнуваа да се нахранаѓ* ТП А, 153; *Седна да ѓочини, ле̄гна да задрема* ПП НПЕМ, 45; *Уиѓе една ѓобеда, и велама и ле̄гнав да ѓиѓам вода* ПА НТ, 107; *Кога го виде извалкан од калѓа, се наведнал да види иѓѓо ѓрави* РЈ Ј, 43; *Изле̄гуваме на некои ѓадини и се извалуваме да се г̄рееме на сонцеѓо* ПА НТ, 65; *Бисера сѓана да ѓура кафе во ѓезвеѓо* СП КЖ, 207; *Дедо се накрена да го удри* ПА НТ, 39; *Се ис̄рави да се ѓрибере за биѓка и се изненади* СЈ ДМ, 113; *Се намесѓиѓа да слушааѓ* СЈ ССЈ, 313; *Паѓѓонѓиѓа ни еднаш не се свр̄ѓе да ѓраша кај да ги одведе* ТГ ВМ, 115.

Кога пред сврзникот да стои предлогот за, се засилува неговата функција. Сп.: *Тој седна на деснаѓа сѓрана на о̄гнѓиѓѓеѓо за да се исушѓи и да се сѓоѓли* РП РК, 7; *седнале ми за да ѓиѓаѓ вино* МК, 403, и други.

Прилошкиот дел на реченицата, т.е. конструкцијата со сврзникот да може да се видоизмени во предлошка конструкција. Сп.: *Еј момѓиња! Огладневѓе од скокање! Ај, седнуваѓѓе на јадење!* АП П, 42; *Сиѓе черги, иѓѓо ги имаме, ќе се соѓиѓаѓ една до друѓа и ѓод неа сиѓе ќе се наредиме за сѓење* СЈ ССЈ, 16; *При ѓоследниоѓ сѓѓх ѓрснаа во смеа* СП ДС, 21.

Третата група подметни глаголи ја сочинуваат движепоказните глаголи што изразуваат преод од движење во недвижење, односно дејството преминува од движна во недвижна положба. Групава подметни глаголи се претставува како логично дополнување на претходните групи глаголи и се карактеризира како група на движепоказни глаголи во тесна смисла на зборот.

Групата е многу честа. Тоа се следните глаголи: (се) заѓре, (се) заѓра, ѓодзаѓре, ѓодзаѓра, засѓане, засѓанува, ѓодзасѓане, ѓодзасѓанува, (се) засѓоѓ, (се) засѓоѓува, сѓоѓ, ѓосѓоѓ, ѓосѓоѓува, се задржи, се задржува, чека, исчека, исчекува, ѓочека, ѓочекува и други. Од сите приведени глаголи најупотребуван е предикатскиот израз засѓане, другите се ретки.

Примери: *Сојрво чоekoй кога вайил да ора земњайа, Госјод йомина йокрај него йресјорен на сјарец и засјанал да му се йули, како да се чуди на орањето* МЦ 7, 26; *шогај беше засјанало момчејо да чуе шјо ке му кажай* МЦ 3, 27; *Свездије на небојо засјанаа да го чујай йлачој на мајкаја* МЈ Ј, 104; *не йоминале йо Кронцелево йуку йо Селишије каде засјанале да видај да не излезе од негде* ТГ ПЖ, 149; *Одејки едно дете на даскал, се зайрело до еден йочач да го гледа сеир као йочи едно секирче* МЦ 8, 260; *Пред да излезай од шумата Гера йодзайре да си го врзи олабавениој чевел* ИЧ Г, 58; *Си ја йојйира йейокракаја шјо не зайираше да гори* ПМЛ С, 24; *Коа го видел извалкан од калја во рацејте и во алишјаја, се засјојал да види шјо йраел* МЦ 7, 6; *Со мака се задржував да не им го фрлам сјрошенојо сјакло в лице* СЈ У, 36; *Се йојйрев на враја и чекам да угаснам* ПА НТ, 235, и други.

Кај оваа група реченичниот прилошки дел може да се номинализира. Сп.: *Чекам јадење, рече Бојоја Чавкаровски* ПМА С, 53.

Предикатскиот израз во четвртата група ја претставува подметниот, полнозначен и активен глагол сум. Глаголот секогаш изразува извршено движење без определување на неговиот карактер, односно од каков вид е движењето. Се работи за такво движење што се изразува со глаголите од првата група. Значи, станува збор за измена на местоположбата на вршителот, т.е. негово оддалечување од местоположбата каде се случува дејството од друг контекст, или од местото каде се наоѓа вршителот на движењето кога се зборува за ова движење. Глаголот сум кога означува движење секогаш се употребува во минато време. Тоа значи дека овие конструкции секогаш искажуваат извршени дејства. Примери за оваа појава во материјалот има многу малку. Се приведуваат неколку за илустрација: *Кога бев во града Венедик / Да йи кујам сјребрени колейки, / И да кујам свилени йовои / И да кујам кадифе йелени* МЦ 1, 37; *S'ng'r сјорија йарчињаја од цамој наудолу и йуку смрдаа горе йојошје шјо беа да чекај свети сјар* МЦ 10, 329; *Ејгиди брајте, цвеји Илија! . . / влани сум в гори гороцвеј брала / Туку сум била чудо да гледам* МЗБ, 54; *Бев во Млад борец да го чујам мислењето на Симон Дракул* ТГ ПЖ, 156; *Бев во Сомбор да го видам брајочедој Рисјо* ТГ ПЖ, 15.

Во улога на конститутивен член на реченицата истапуваат подметни глаголи што изразуваат недостаток на движење, недостаток на измена на местото на субјектот. Глаголите *осјане, осјанува, засјане, засјанува* ја претставуваат петтата семантичка група која иде како дополнување на првата и четвртата група што изразуваат измена на местоположбата на вршителот. Глаголите такво значење имаат само ако вршителот не се оддалечува од својата местоположба. Приведениве глаголи во овие конструкции се полнозначни, а придружениот глагол во прилошката даченица изразува активност, некогаш состојба, а може да биде од свршен или од несвршен вид. Најчесто употребуван глагол е *осјане*, а другите се

доста ретки. Се приведуваат примери: *а во забелешкаџаа ќе додадеме дека не осџанал да се бори џроџив фаџисџиџиџе* ТГ ВМ, 67; *Во дабјакоџ осџана да лежи Лексеј* СЈ ЛСА, 60.

И кај оваа група може да се појават случаи, односно има примери во кои се потврдува прилошкиот дел на реченицата, воведен со зајакнатиот сложен сврзник *за да*. Сп.: *Осџанав за да џи џо џредадам заџисников* ВБ ЖБ, 32. Исто така прилошкиот реченичен аргумент може да се номинализира, на пр.: *за некое време осџана кај неџо на рабоџа да џи џечали џврдиџиџе залаџи на црниоџ леб* СЈ У, 62; *се луџеше на себе си џиџо вечерва осџана на сџење кај својоџ роднина* МЈ Ј, 82.

Кај овие синтаксички структури со прилошка определба за цел може да се употребат не само движепоказни глаголи во предикатна функција, туку и некои предметни активни глаголи кои имаат некои семантички црти заеднички со глаголите што покажуваат движење. Кај реченичните структури најважно е тоа што прилошкото дејство го врши предметот (патиенсот) на управниот глагол, додека дејството на независниот член на синтагмата го врши подметот (агенсот) на реченицата. И кај овие реченични структури, со активни глаголи во предикатскиот израз, може да се изделат неколку групи кои семантички и граматички можат да се окарактеризираат како целосно заокружени. Според нивната семантика се добиваат три групи.

Првата група ја сочинуваат предметни активни глаголи, при кои може да има прилошка да-реченица што изразува цел. Глаголите во предикатна функција изразуваат активност сврзана со измената на местоположбата на вршителот. Треба да се напоми дека тука всушност секогаш се изразува истовремено движење на агенсот и патиенсот на предикатниот глагол. Патиенсот го врши дејството на движењето искажано со прилошката да-реченица, секако како последица на движењето на агенсот. Во оваа синтаксичка конструкција најчесто се употребуваат следните глаголи: *земе, зима, зева, носи, џринесе, џринесува, однесе, однесува, води, доведе, доведува, џриведе, доведе, доведува, џриведува, одведе, одведува, донесе, донесува, даде, џредаде, џредава, вози, одвезе, одвезува, џривезе, џривезува, влече, џовлече, џовлекува, фаџи, фаќа, џрѓа, џрѓне, џоџрѓне, џоџрѓнува* и други.

Колку за илустрација се приведуваат неколку примери: *Еден ден еџе џи џо во џџабоџ со ќеркиџе, вели јас немам синови, џи имам само момиве, џи донесов да се борџи за слободаџаа* ТГ ПЖ, 430; *џој џреку ноќ доведуваџе некои луѓе од сџаниџа да џресџиџаџи кај неџо* ТГ ПЖ, 12; *Оливеро, велам, деџеџо е секогаш засџанатиџо џред неџо. Не се џоџрѓнува да џо видам* ПА НТ, 282; *Едниоџ џримеок со една илусџраџиџа џо однесов во книџовезниџаџа да се џоврзе во црвено џлаџно* ТГ ПЖ, 164.

Групата претставува предметни активни глаголи, кои имаат при себе глаголска прилошка определба за цел изразена со да-реченица, го изразуваат движењето на својот вршител. Тоа е заедничко со

движепоказните глаголи, со нив се изразува некоја активност на вршителот, кој има улога да предизвика движење на патиенсот во да-конструкцијата. Секако, движењето на патиенсот во реченицата не е изразено, но се претпоставува дека се бара неговото извршување. Секогаш тука треба да се мисли на движењето како измена на местото на настанот, значи, движење во најсуштинска смисла на зборот.

Треба да се напоми дека вршителот на дејството искажано со глаголот во да-конструкцијата не е вршител и на предикатното дејство, туку само на споредното, реализирано од патиенсот. Поинаку речено, вршителот на придруженото дејство е оној чинител кој во реченицата се именува со именка или замена во предметна функција, односно е предмет на предикатот.

Во најчеста употреба се јавуваат следните глаголи: *ѳраїи, исѳраїи, исѳраїува, ѳраќа, расѳраїи, расѳраќа, ѳуиїи, исѳуиїи, исѳуиїа, најѳуиїи, оїїѳуиїи, оїїѳуиїува, фрли, фрла, викне, довикне, довикнува, ѳровикне, ѳровикнува, вика, извика, извикува, ѳовика, ѳовикува, ѳризива, кани, ѳокани, ѳоканува, ѳера (тера стока), исѳера, исѳерува, ѳони, изѳони, изѳонува, одѳони, ѳодѳонува, кара (тера), ѳрими, ѳрифайи, ѳрифаќа* и други.

Кон оваа група предметни глаголи може да се вбројат и глаголите *даде, дава* ако имаат значење „предаде, предава“ некому нешто. Во таков случај да-конструкцијата функционира како прилошка определба за цел, на пример: *Невесїа ми киска цвеќе дала / Да ја носам во десна ѳазува* МЦ 1, 19. Инаку да-реченицата во таков состав функционира како предметна, на пр.: *ќе бидай ѳоѓубени. . . сїије хрисїїјани во Поїковица ако не дадай да заминай на војна* МН ПСН, 106.

Се приведуваат примери како од постарата така и од поновата книжевност: *Боѓ ѳраїи Авраама да се благослови ої Мелхиседека* КП СП(О), 64; *Деїе ние на свадба ѳуиїивме, / Да си биди зеїа аманеїа* МЦ 1, 124; *Мноѓу луѓе најѳуиїил да ја молай да дојдиї ѳри цар Соломона* МЦ 7, 92; *Никој нема два живоїа, вели Максим ѳуиїајќи ѳаѓурчеїо да шеїа од човек до човек* МН ПСН, 156; *Ја викнал женайа си да види* МЦ 7, 10; *Викни ѳо волкої да ѳи варди булукої* МЦ 8,25; *обесїокоено ѳледаше во мене, како да ќе ми довикне да беѓам ѳред Пенча* СЈ У, 77; *Та ѳовика младайа невесїа / Да му се клања и рака да бакнува* МЦ 1, 63; *Некои ѳо ѳовикуваа и неѓо да иѓра, но ѳој ѳи одби* ПМА ОР, 32; *Владикаїа абие ѳризива да се собираї вси наши чорбаїи* ГС ПМЛ - Џинот, 96; *Оїишле до неѓо, и ѳој и ѳоѓалил малку и и ѳоканил да си ѳојадай ѳченица* МЦ 8, 170; *Сакаше да им ѳришеїне на друїије да ѳосїїјай* СЈ ББ, 21, и други.

И кај оваа група го среќаваме сврзникот да засилен со предлогот за. Тоа се случува кога се потенцира предикатниот израз на реченицата. Сп. ги наведените реченици: *А коѓа дојде времеїо, исѳраїи кај лозарїије еден слуѓа, за да ѳо ѳрибере од нив ѳлодої на лозјеїо* Б Мр 12, 2; *Свеїињайа не ја даваїје на кучињайа, и не си ѳо фрлаїје бисерої ѳред свињїије, за да не*

ḡo izḡazaij̄ so svoiḡe noze Б Мр 7, 67; *Коḡа чуло Црна Арајина, / Веднаш јунак боздоḡан врлило / За да удри делибашиа Марка МЦ 1, 71.*

Прилошкиот дел на реченицата не мора задолжително да биде маркиран со сврзникот *да*, туку може да истапува како номинализирана реченична конструкција. Сп.: *Фелахоиj̄ шиj̄о ја чуваше ḡрадбаиj̄а ḡи j̄овика на чај j̄од сенкиj̄е на ḡрадинаиj̄а* ТП А, 46.

Глаголите *осij̄ави* и *осij̄ава* како конститутивен член на реченицата функционираат како прилошка определба за цел. Глаголите изразуваат недостиг на активност која треба да се реализира низ патиенсот, кој би требало да го измени, да го ограничи или да го прекине финалното дејство. Агенсот на предикатниот израз не развива никаква активност со замисла да може да се реализира или да може и натаму да продолжи дејството искажано со да-реченицата, чиј вршител се изразува со именка или со замена во предметна реченична улога, односно се јавува како предмет на глаголите *осij̄ави*, *осij̄ана*. Овие глаголи функционираат како предикати, блиски се со групата глаголи *осij̄ане*, *осij̄анува* во иста функција со значење „неоддалечување“.

Кога се анализираат прилошките да-реченици при глаголите *осij̄ави*, *осij̄ава*, треба добро да се внимава, бидејќи при овие глаголи можат да стојат и предметни да-реченици. Затоа само врз основа на поширок контекст може да се утврди дали се работи за прилошка да-реченица или за предметна. Како помош при анализата може да се земат предвид две околности. Прво, кај реченичните структури со прилошка да-реченица обично се искажува и местоположбата, каде се реализира прилошкото дејство. Второ, вршителот на предикатното дејство (*осij̄ави*, *осij̄ава*) се оддалечува од местото каде се случува настанот.

Примери: *Но Исус му рече: „Врви j̄о Мене и осij̄ави ḡи мрj̄ивииj̄е да ḡи j̄оḡребувааиj̄ своииj̄е мрj̄овци!“* Б Мт 8, 22; *Тој ме донесе во овој свеиj̄ и ме осij̄ави да чемреам сам, да збирам биḡори во душаиj̄а* ИЧ, 8; *Јанчевци. . . осij̄авиле да ḡорай̄ вивки и свеќи* МН ПСН, 105; *Некои мислаиj̄ на нив и не ќе ḡи осij̄аваиj̄ вечно да седаиj̄ во баракииj̄е* ТГ ВМ, 79, и други.

Да-реченица j̄ри глаḡолско-именски j̄редикаиj̄

Зависносложените да-реченици во спој со качествени придавки вршат финална служба. Сврзниците *да* и *за да* воведуваат зависносложени целни реченици по некои качествени придавки од независната реченица. Тоа се случува кога тие служат како предикатен атрибут кон подметот или кон предметот во сложениот предикат или кога влегуваат во составот на одделни реченични членови (Грамматика 1983, 385). Вршителот на независното и на зависното дејство е еден ист. Качествените придавки обично изразуваат душевни состојби, сфаќани како неопходни за исполнување на некоја дејност, можат да бидат во позитивна или во

негативна форма, можат да бидат и антономични (Генадиева-Мутавчиева 1970, 158–161).

Да реченици ѝри ѝридавки со (не)сѝособносно значење

Придавките се модални во широка смисла на ова значење и семантички им одговараат на соодветните глаголи и именки. Ваква семантичка стојност изразуваат следните придавки: *кадарен, вреден, вешиѝ, сѝособен, бисѝар, осѝроумен, умен, зрел, силен, слаб, ѝреслаб* и други.

Примери: *Но шѝо знам, можно е и тѝи да си ѝокму ѝаков, а јас да не сум сѝособна ѝака да ѝе согледам* ЗК ЛМ, 37; *И секогаѝ е досѝаѝно вешиѝ да го сврѝи кон него* СЈ ББ, 163; *И нему солзивиѝе очи му бабреа, созреваа, веќе беа зрели да се лизнаѝ од лежишиѝеѝо* СЈ ББ, 145; *Сиѝуаѝијаѝа во Македонѝа е созреана борбаѝа да се издигне на ѝовисоко орѝанизирано ниво* ВЧ ГД, 7; *човекоѝ е слаб да сѝори нешиѝо ѝроѝив она шѝо му е ѝишано* ЗК ЛМ, 33; *изразувал сомневање дека не се кадарни да исчувааѝ ѝакво нешиѝо* МН ПСН, 317.

Тука спаѓаат и придавките со (не)разумносно значење. Тоа се: *(не)разумен, (не)мудар, луд, глудѝ, глудѝав, чакнаѝ, мрднаѝ, оѝкачен* и други. Овие модални придавки со својата семантика во спрега со да-конструкцијата всушност искажуваат (не)способност да се врши некоја активност. Тоа може да се потврди со следниот пример: *Власѝа не е ѝолку глудѝа да гледа во него само ѝросѝа овчѝка шѝо мирно си ѝасе* (Конески 1955, 129).

Од наведената анализа на јазичниот материјал на финалната да-реченица произлегува заклучокот дека зависнослोजनाва реченица воведувана од сврзниците за цел *да* и *за да* спаѓа во големата група да-реченици што изразуваат прилошко значење. Тоа значи дека финалната да-реченица описно ја предава целта или намерата на субјектот или на предметот, која се исполнува во главната реченица реализирана преку движепоказан глагол или придавка што се наоѓа во независната реченична позиција.

Георѝи ГЕОРГИЕВСКИ

ЛИТЕРАТУРА

Генадиева-Мутавчиева З., 1970: *Подчинителният съюз ДА в съвременния бългърски език*. София.

Георгиевски Г., 1990: *Инфинитивоѝи и неговѝе еквивалентѝи во македонскиѝе ѝексѝови од XII до XIV век*. Скопје.

Грамаѝика на съвременния бългърски книжовен език, Том III: *Синѝаксис*. София, 1983.

- Дограмаджиева Е., 1984: *Обстојојателственице изречения в книжовниот сѐаробългарски език*. Софија.
- Katičić R., 1986: *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb.
- Кепески К., 1980: *Грамаџика на македонскиот лџџераџурен јазик за училиштџа за средно образование*. Скопје.
- Конески Б., 1954: *Грамаџика на македонскиот лџџераџурен јазик*.
- Дел П: *За формице и нивнаџа употреба*. Скопје.
- Корецнџу Гг., 1958: *Základy české skladby*. Praha.
- Минова-Гуркова Л., 2000: *Синџакса на македонскиот сџандарден јазик*. Скопје.
- Mluvnice češtiny. 3. Skladba*. Praha, 1987.
- Porák J., 1967: *Vývoj infinitivních vět v češtině*. Praha.
- Řeháček L., 1966: *Sémantika a syntax infinitivu v současném polském spisovném jazyce*. Praha.
- Ružička J., 1956: *Skladba neurčitku v slovenskom spisovnom jazyku*. Bratislava.
- Svoboda K. F., 1960: *Infinitivní věty podmínkové*. Naša řeč 43 / 1–2, 65–80.
- Svoboda K., 1962: *Infinitiv v současné spisovné češtině*. Praha.

ИЗВОРНА ЛИТЕРАТУРА (КРАТЕНКИ)

- АП П – Антон Панов, *Печалбари*, Скопје 1949.
- Б – *Новиот завеш на нашиот Госџод Исус Христџос*, Лондон 1984.
- БВ СЖ – Б. Вишински, *Сенки и жед*, Скопје 1958.
- БК Л – Блаже Конески, *Лозје*. Скопје 1955.
- ГС ПМЛ – Георги Сталев, *Преглед на македонскаџа лџџераџура од XIX век*. Скопје.
- БП ЦХ – Б. Павловски, *Црвениот хџокриш*, Скопје 1984.
- ВБ ЖБ – Вера Бужаровска, *Жени крај брегоџи*. Скопје 1974.
- ЗК ЛМ – Зоран Ковачевски, *Лейџачи на мейли*. Скопје 1980.
- ИЧ Г – Иван Чаповски, *Градина*, Скопје 1982.
- КП СП(О) – К. Пејчиновиќ, *Слово за џразнициџе* (од „Огледало“), Скопје 1968.
- МГ М – Максим Горки, *Мајка*. Скопје 1978.
- МЗБ – Д. и К. Миладиновци, *Зборник на народни џесни*. Скопје 1983.
- МЈ Ј – М. Јовановски, *Јадреџи*. Скопје 1956.
- МК – *Марко Крале, легенда и сџварносџи*. Скопје 1983.
- МН ПСН – Миле Неделковски, *Поџковица на смрџџа и надежџа*. Скопје 1986.
- МЦ 1-10 – Марко К. Цепенков, *Македонски народни умоџвоџџи во десетџ книги*, Скопје.
- ПМА НТ – Петре М. Андреевски, *Небеска Тимјанова*. Скопје 1989.

- ПМА ОР – Петре М. Андреевски, *Одбрани раскази*. Скопје 1950.
- ПП ПНЕМ – Паскал Паскалевски, *Народни њесни од Егејска Македонија*. Скопје 1959.
- РЈ Ј – Р. Ѓ. Јачев, *Јаков*. Скопје 1993.
- РП РК – Р. К. Петковски, *Рибарој Климe*, Скопје 1950.
- СЈ ББ – С. Јаневски, *И бол и бес*, Скопје 1964.
- СЈ ДМ – С. Јаневски, *Две Марши*, Скопје 1956.
- СЈ ЛСА – С. Јаневски, *Легионеријџе на свети Адонис*. Скопје 1984.
- СЈ ССЈ – С. Јаневски, *Село зад седумџе јасени*, Скопје 1952.
- СЈ У – С. Јаневски, *Улица*. Скопје 1950.
- СП ДС – С. Попов, *Дилбер Сијана*, Скопје 1976.
- ТГ ВМ – Т. Георгиевски, *Време на молчење*, Скопје 1981.
- ТГ ПЖ – Т. Георгиевски, *Плочајџа на живојџојџ*. Скопје 1974.
- ТМ – *Тука е Македонија*, кн. 1. *Народни комиијски џесни*. Скопје 1970.
- ТП А – Т. Петровски, *Асхаровци*, Скопје 1987.

MAKEDONSKI PREDLOŽAK KLOČEVA GLAGOLJAŠA

Kločev je glagoljaš u široj slavističkoj literaturi poznat kao Glagolita Clozianus. Među najstarijim je tekstovima pisanim staroslavenskim jezikom, a kako mu samo ime kaže, pisan je glagoljicom, oble stilizacije.

Do naših je dana očuvano samo 14 listova formata 20,5 cm x 27 cm. Dva se lista čuvaju u Innsbrucku, a preostalih dvanaest u Trentu. To je samo dio velikoga kodeksa za koji se pretpostavlja da je mogao imati petstotinjak listova, odnosno tisuću stranica. Na sačuvanih 14 listova zabilježeni su tekstovi pet homilija. Autor je prve i treće homilije Ivan Zlatousti, četvrte Atanasije i posljednje očuvane Epifanije. Tekstovi su svih ovih homilija zabilježeni i u drugim staroslavenskim kodeksima, primjerice u Suprasaljskome zborniku. Druga se homilija u literaturi najčešće nazivlje Anonimnom. Od ostalih se četiriju homilija, osim stilski, razlikuje činjenicom da joj nije naveden autor i time što nije zabilježena niti u jednome danas nam dostupnome tekstu. Slovenski je slavist Franc Grivec 1943. godine utvrdio da je «bez sumnje, taj govor već u 9. stoljeću sastavio i govorio nadbiskup Metod u Panoniji i Moravskoj» (1985:143). Neovisno o njemu isto je 1947. godine pretpostavio i jezičnim čimbenicima argumentirao A. Vaillant. J. Vašica (1958) analizirao je jezik i stil te homilije i doveo je u vezu s pravnim tekstovima *Законъ судныхъ людеть* i *Nomokanonom* za koji je prethodno dokazao Metodovo autorstvo.¹ Zbog svega se navedenoga Anonimna homilija u stručnoj literaturi sve češće nazivlje Metodovom. Ona i tematski apsolutno odudara od ostalih homilija. Naime, dok su ostale namijenjene čitanju u Velikome tjednu, točnije na Veliki četvrtak i petak, Metodova se homilija obraća onima koji su donedavno bili poganima i upućuje ih na njihove kršćanske obveze i način života.

Do danas nije sa sigurnošću datiran tekst Kločeva glagoljaša, niti mu je utvrđeno podrijetlo. Ipak većina znanstvenika pretpostavlja da je tekst nastao u 11. st., vjerojatno njegovoj prvoj polovici (Vondrák (1893:2); Dostál (1959:7); Grivec (1985:143); Damjanović (2002:99) i ulazi u grupu najstarijih očuvanih prijepisa staroslavenskih matica. Osim Kločeva glagoljaša očuvano je osam većih glagoljskih rukopisa² i nekolicina manjih te tri opsežnija ćirilaska rukopisa³ i više fragmenata.⁴ Sve

¹ O tome vidi više u Grivec (1985:138-141).

² Misli se pritom na: Kijevske lističe, Zografsko evanđelje (*Tetraevangelium Zographense*), Marijansko evanđelje (*Codex Marianus*), Assemanijevo evanđelje (*Codex Assemanianus*), Sinajski psaltir (*Psalterium Sinaiticum*), Sinajski molitvenik (*Euchologium Sinaiticum*), Makedonski / Rilski lističi i Bojanski palimpsest.

su to redom prijepisi nastali koncem 10. i tijekom 11. stoljeća, a prepisivači su Metodovi učenici koji su nakon njegove smrti bili protjerani širom slavenskoga svijeta. O podrijetlu je Kločeva glagoljaša među prvima progovorio V. Vondrák. On ističe da je tekst nastao na hrvatskome tlu, dok je njegov original nastao negdje u Bugarskoj ili Makedoniji, a nikako na teritoriju Velike Moravske.

Budući da prepisivači nisu bilježili podatke o nastanku knjige, što je djelomično posljedica ustrajanja u anonimnosti kao kulturološke odrednice srednjovjekovlja, ali i nastojanja da se zaštite pisarske kancelarije od onih koji su priječili razvoj slavenske pismenosti, jedini je način spoznavanja o mjestu nastanka pojedinoga rukopisa sustavna analiza jezika kodeksa. Naime, čvrsta je i stabilna norma staroslavenskoga jezika počela biti narušenom uplivom elemenata jezika naroda koji obitava na prostoru na kojem je prepisan neki kodeks i kojim govori pisar ili prepisivač kodeksa (Hamm, 1974:56)). Isprva je udio tih elemenata bio malobrojan i nehotice unesen,⁵ a tek u drugoj polovici 11. st. i osobito u 12. st. može se govoriti o raspadanju staroslavenskoga jezika na među sobom divergentne redakcije. Analizom upravo tih jezičnih mikroelemenata⁶ moguće je (pokušati) utvrditi mjesto nastanka pojedinoga kodeksa i eventualno njegova izvornika. Kao dodatna potvrda mogu poslužiti rezultati grafičke i paleografske analize s time da jezični argumenti imaju jaču snagu i to stoga što je moguće da na različitim stranama slavenskoga svijeta potpuno neovisno postoje pisari čiji rukopisi imaju slične paleografske značajke, a manje je vjerojatno da unutar istoga skriptorija ili na jednome narodnosnome prostoru postoje pisari govornici različitih jezika. Osobito je to isključeno kada se paleografski kriteriji rabe za razlučivanje pripadnosti teksta jezicima govornici kojih su znatno udaljeni, kako je primjerice između Hrvata i Makedonaca. Vodeći se tim načelom, a bez pretenzije donošenja ikakvih zaključaka o podrijetlu rukopisa, u ovome će se radu izložiti jezični slojevi koji su potvrđeni u Kločevu glagoljašu, a koji na bilo koji način divergiraju od čvrste norme staroslavenskoga jezika.

Istraživanje je provedeno na Dostálovu izdanju Kločeva glagoljaša. Ekscerpirani su svi jezični elementi koji divergiraju od norme staroslavenskoga jezika, uspoređeni su

³ To su Savina knjiga, Suprasalski zbornik (*Codex Suprasaliensis*) i Eninski apostol (*Enin*). Kadšto se ovamo pripaja i Ostromirovo evanđelje (Kulbakin (1948:13)) u kojemu se iščitavaju i jezični elementi ruske redakcije.

⁴ Fragmentarno su očuvani: Listići Undoljskoga, Hilendarski odlomci, Zografski listići, Listići Iljinskoga, Hilferdingov listić, Psaltir Slucki.

⁵ Od svih se ostalih tekstova izdvajaju Kijevski listići u kojima je velik broj elemenata češko-moravske redakcije (Hamm (1974:56)).

⁶ U metodološkome je smislu upitno koliki broj jezičnih potvrda je potreban da bi neki zaključak bio valjan. Donošenje je zaključaka na temelju maloga broja potvrda uvijek izloženo relativiziranju, pa i negiranju s realnim statističkim obrazloženjem. Uvijek je moguće da je jedan podatak, koji može biti ključan za analizu i njezine rezultate, posljedica trenutne govorne ili pisarske situacije i možda ne bi bio ponovljen u nekoj drugoj situaciji ili drugome kontekstu. On je, dakle, okazionalan i kao takav ne može uopće biti relevantan, a nekmoli ključan znanstvenom istraživanju. U filologiji valja izbjeći tim numeričkim, od prirodnih nam znanosti nametnutim kriterijima. Ako pisar (ili govornik) upotrijebi jednu od niza realizacija koje jezik nudi (pritom se naravno izuzimaju u sustavu nepotvrđene realizacije ili one koje su posljedica kakva fiziološkoga nedostatka artikulacijskoga aparata ili pak omaške pri pisanju), bez obzira na to je li odabir uvjetovan hotimice ili nehotično, filolog je bilježi i interpretira, postavlja u odnos s drugim realizacijama iste vrste i tumači. Jezične se realizacije, dakle, uspoređuju, a ne omjeravaju.

s jezičnim značajkama pojedinih redakcija i grupirani u cjeline. Svi su primjeri iz teksta transliterirani na latinicu. Uz svaki se primjer navodi broj lista i broj retka u kojem je primjer potvrđen, a kada se neka jezična pojava ovjerava u većemu broju primjera, oni se navode po redu pojavljivanja u cjelovitu tekstu. Cilj je ovoga postupka uvidjeti i eventualna jezična odstupanja u homilijama.⁷ Naime, usprkos tome što je svih četrnaest folija pisao jedan pisar⁸ (Dostál, 1959:6), zbog različitih je predložaka, a osobito stoga što se za drugu homiliju pretpostavlja da je Metodova pa iz pijeteta prema vlastitu učitelju bilo kakvo zadiranje u njegov tekst može biti bogohulno,⁹ moguće je postojanje određenih razlika.¹⁰

Provedenom su analizom utvrđena odstupanja od norme staroslavenskoga jezika ponajprije na fonološkoj razini i to u realizaciji jerova (ъ, ъ), nazala (ѣ, ѡ), jerija (y) i refleksa jotacije praslavenske skupine *dj.

Prema refleksima jerova slavenske je jezike moguće podijeliti u dvije skupine: istočnu, uključujući i istočne južnoslavenske jezike i zapadnu kamo ulaze svi ostali. U zapadnoj su se skupini oba jera najprije stopila u jedan koji se onda u različitim jezicima (ili njegovim podsustavima) različito reflektira. Naprotiv, istočnoj skupini ti se jerovi nisu izjednačili, a to je razvidno iz različitih refleksa. U makedonskome, primjerice jaki ъ prelazi u *e*, a jaki љ u *o*.¹¹ Budući da su promjene jerova u slavistici datirane najranije u 10. stoljeće (a najkasnije u 13.), s različitom dinamikom u pojedinim slavenskim jezicima,¹² već se u Kločevu glagoljašu, datiranu u početak 11. st. mogu očekivati promjene jerova.

⁷ Radi mogućnosti praćenja, navodi se redoslijed pojavljivanja homilija po listovima i retcima prema Dostálovu izdanju:

1) Homilija Ivana Zlatoustoga	1a, 1 – 1b, 60
2) Anonimna / Metodova homilija	1b, 61 – 3a, 23
3) Homilija Ivana Zlatoustoga	3a, 24 – 9b, 553.
4) Homilija svetoga Atanasija	9b, 554 – 12a, 751
5) Homilija svetoga Epifanija	12a, 752 – 14b, 956.

⁸ Izuzev rijetkih dodataka za koje je Vondrák utvrdio da su dopisani u 13. st. (Vondrák (1893:13).

⁹ Sličan je odnos primjerice s biblijskim citatima koji se u načelu uvijek donose u neizmijenjenu, kanonskome obliku upravo iz psihološki složenoga i uzvišenoga odnosa prema toj knjizi.

¹⁰ Takva je praksa potvrđena kasnije u hrvatskoj redakciji staroslavenskoga jezika. VIDI U HERCIGONJI. U hrvatskim je srednjovjekovnim tekstovima razvidna još jedna snažna tendencija – stilska uporaba elemenata staroslavenskoga jezika. Tako je pop Martinac u svoj Novljanski II. brevijar umetnuo glasoviti zapis o fatalnome porazu u Krbavskoj bitcu 1493. godine. «Utjecaj biblijskog, crkvenoslavenskog jezika u njegovu je tekstu (misli se na zapis o Krbavskoj bitci, op. S. Z.) zaista izuzetno snažno prisutan u svim strukturama (...) što **nije uobičajeno** (istaknula S. Z.) kada je riječ o profanome sadržaju, zapisu, koji se u glagoljičkim rukopisima inače redovito piše narodnim jezikom. Pisar je, u trenutku koncipiranja ovoga zapisa, očito bio ne samo pod svježim dojmom crkvenoslavenskoga jezika, prepisivanjem brevijarskih lekcija, nego i pod dojmom njihova sadržaja, posebice sadržaja «knjige o Juditi», te najdramatičnije – i najlitterarnije – starozavjetne legende koja je svojom porukom nametala aktualizaciju, poistovjećivanje Betulije s Hrvatskom Martinčeva vremena, rastrganom «turskim strahom». Hercigonja (1971: 69).

¹¹ U sjevernome su se dijelu makedonskoga jezičnog prostora još vrlo rano pod utjecajem susjednih zapadnih južnoslavenskih jezika, ponajprije srpskoga, љ i љ izjednačili, pa su ondje potvrđeni primjeri *сан* i *дан*. (Видоески 2002:36).

¹² O sudbini jerova u praslavenskome jeziku i slavenskim jezicima koji su se iz njega razvili vidi više u Mihaljević (2002:198-211). U nedavno objavljenoj knjizi R. Matasović granicu tih mijena pomiče za čitavo

Za razliku od jerova čija defonologizacija započinje na zapadu prostora na kojem obitavaju Slaveni, uklanjanje je nazala započelo na istoku, tj. sjeveroistoku i primjerice u Rusiji dovršeno već do polovice 11. stoljeća (Mihaljević 2002:177). U makedonskom su jeziku nazali očuvani mnogo dulje, a u hrvatskome su izgubljeni već početkom 12. stoljeća.¹³

Jat se u slavenskim jezicima počeo kasnije defonologizirati: u makedonskome tek nakon 13. stoljeća (Конески 1967:51), a u hrvatskome u 14. stoljeću (Matasović 2008:172). Stoga u Kločevu glagoljašu nisu očekivane promjene jatova. Izuzetak je samo primjer **seđeštago**¹⁴ (1a 37 A sg. m. ptc. praes. act.) u kojemu je jat iz leksičkoga morfema (**sěd-**) zamijenjen prednjim nazalom. S. Kulbakin (1948:20), naprotiv, tvrdi da se radi o staroj alternaciji korijena *sed-* i *sěd-*.

Slavenski se jezici, čak i njihovi dijalekti međusobno razlikuju po refleksima jotacije dentala. U makedonskom se jeziku **tj* reflektira u *k'*, a u hrvatskome u *ć*, dok **dj* u makedonskome prelazi u *g'*, a u hrvatskome u *j* (čakavsko narječje i dio kajkavskih govora) i *đ* (štokavsko narječje i preostali kajkavski govori) (Mihaljević 2002:169). U staroslavenskome jeziku rezultat su jotacije skupine *št* i *žd*.¹⁵

Odstupanja od norme staroslavenskoga jezika u tekstu Kločeva glagoljaša zabilježena su na fonološkoj razini. Usporedbom tih odstupanja s jezičnim značajkama različitih redakcija utvrđeno je da su u Kločevu glagoljašu potvrđena tri jezična sloja:¹⁶ hrvatski, makedonski i moravski.

1. Hrvatski jezični sloj

Elementi su hrvatskoga jezika potvrđeni u ostvarajima jerova i nazala. Naime, redukcija i vokalizacija, zajedno s denazalizacijom nazala označavaju kraj općeslavenskoga razdoblja i početak razvoja samostalnih slavenskih jezika elementi kojih prodiru u staroslavensku normu i prema kojima se formiraju redakcije.

1.1. Jerovi

1.1.1. Međusobna zamjena jerova

U Kločevu je glagoljašu gotovo sustavno provedena zamjena prednjega jera stražnjim iza sljedećih palatalnih glasova:

stoljeće unatrag tvrdeći da je već početkom 9. st. u hrvatskome jeziku došlo do artikulacijskoga izjednačavanja dvaju jerova. Prema njegovim je istraživanjima posljednja mijena jerova u hrvatskome jeziku njihova vokalizacija koja je provedena početkom 14. st. (2008:171).

¹³ U tekstu su Bašćanske ploče (oko 1100.) denazalizirani svi poluglasovi, izuzev *ę* u njezinu 4. retku u riječi *svoę*. Stražnji su nazali reflektirani u *u*, a prednji u *e*. Tako, primjerice, u nastavku 4. reda stoji *svetuju Luciju* od starijega *svętoję Luciję*.

¹⁴ Ali i **sědę** 13b 875 N sg. m. ptc. praes. act.; **sědęstei** 13a 800-801 N pl. m. ptc. praes. act.

¹⁵ O problemu njihova tumačenja vidi u Mihaljević (2002:170-172).

¹⁶ Kako se obično drži da se u 12. st. počinju izdvajati redakcije staroslavenskoga jezika, tako bi elemente hrvatskoga, makedonskoga i moravskoga jezika zastupljene u Kločevu glagoljašu nastalu u prvoj polovici 11. st. metodološki i terminološki bilo pogrešno nazivati elementima hrvatske, makedonske ili panonsko-moravske redakcije. Usprkos tomu, oni su s elementima redakcija podudarni što svjedoči o počecima divergencije dotad jedinstvene norme.

- č: **bezočьstvo** 8a 435; **vladучьнь** 6a 250 L sg. f.; **въчьнеть** 7b 400 3. sg. praes.; **въчьнь** 13b 874-875 N sg. m.; **зачьноть** 1a 29 3. pl. praes.; **кличь** 4a 86; **medotočьnyje** 1b 53-54 A pl. f.; **mladenečь** 1a 21; **nečьstьe** 2b 137 i dr.;
- ž:¹⁷ **vražьdо** 8b 461; 8b 473 A sg.; **družьby** 9b 552 G sg.; **množьstvo** 12a 724; **mоžь** 14a 891 < mожь; **nevъznožьno** 5a 187 A sg. n.; **neubožьno** 1b 41 i dr.;
- š: **bolьšьmi** 9b 523; 12a 20; **brašьna** 6a 265 G sg.; **въskrěšь** 11a 646 N sg. m. ptc. praet. act.; **vyšьnee** 13a 830 A sg. m.; **въčerašьnojо** 12 b 765-766 N pl. f.; **našь** 3a 133; 9a 511; 9b 542; **oběšьšeję** 11b 685 A pl. m. ptc. praet. act. i dr.;
- št:¹⁸ **ispušьtšago** 5a 182 G sg. m. ptc. praet. act.; **nošьtјo**¹⁹ 14a 883; 14a 884; 14b 953; **obešьtniky** 9a 513 A pl.;
- žd: **nevěždьstvьe** 4a 112; **nevěždьstvьju** 2b 151 D sg.; **roždьstvo** 14a 893; 14 895; 14a 889; 14a 900 i dr.

Zamjena je prednjega jera stražnjim u Kločevu glagoljašu gotovo sustavno provedena. Odstupanja su od pravila iznimno rijetka i tek nešto češća u skupini *št* premda je u tekstu zabilježen premali broj primjera (samo tri riječi i šest pojavnica) za precizniji zaključak. Budući da je ta pojava zabilježena i u nekim hrvatskoglagoljskim tekstovima (Damjanović 2002:99), smatra se elementom hrvatskoga jezika i jedan je od glavnih argumenata znanstvenicima koji tvrde da je takst prepisan negdje na hrvatskome tlu.

Zamjena je jerova zabilježena i iza drugih glasova:

- ь > ъ: **adovьskoe** 13a 821 A sg.; **balьstva** 5a 200 G sg.; **bezьdnо** 14b 928-929 A sg.; **bestudьna** 4a 96 N sg. f.; **blagodětь**²⁰ 8a 418; **bogatьstva** 14b 942 G sg.; **въskrěsenьju** 12a 741 D sg.; **въsego**²¹ 10b 630 G sg. m.; **въčera**²² 13a 818-819; 13a 820; 13a 822; 13a 825; 13a 825; 13a 827; i dr.
- ъ > ъ: **aminь** 12a 751; **ěvль** 11b 714, 11b 716 13a 814 N sg. m. ptc. praet. act.; **brьnьe**²³ 14b 926; **vrьbii** 7a 351 L sg.; **въzirahо** 13b 851-852 3. pl. imperf.; **въzide**²⁴ 14a 904-905 3. sg. aor.; **glasь**²⁵ 4a 97; **zьlě** 3b 48; 3b 51-52; 3b 66; **ljubьve**²⁶ 3a 11 G sg.; i dr.

¹⁷ Zabilježen je samo jedan primjer s prednjim jerom iza ž: **orožьě** 12b 769 N pl.. Prednji je jer tu dio obvezatnoga gramatičkoga morfema kojim se tvore imenice srednjega roda, a koje u Kločevu glagoljašu sustavno imaju gramatički morfem *-ьe*.

¹⁸ U tekstu su zabilježena dva primjera s prednjim jerom iza palatalne skupine *št*: **nemošьtněišihь** 2a 93-94 G pl. m. i **vešьtь** 10a 565 s time da potonji u I pl. ima provedenu zamjenu (**vešьtьmi** 5b 204).

¹⁹ Ova je imenica u istome obliku u 11b 681-682 zapisana s prednjim jerom (**nošьtјo**).

²⁰ U glavnini je zabilježenih primjera **blagodětь** (13a 38, 1a, 1, 11a 676).

²¹ U svih je preostalih 43 pojavnica riječ zabilježena s korijenom **въs-**.

²² Ali i **въčera** (13a 816; 13a 817).

²³ Zabilježen je i oblik **brьnьě** (14b 926).

²⁴ U najvećemu broju riječi tvorenih prefiksom **въ-** poluglas je neizmijenjem i nigdje nije reduciran.

²⁵ Ali u istome padežu i **glasь** (5a 178; 5a 182).

²⁶ Ali u D sg. i **ljubьvi** (2b 151).

U Kločevu su glagoljašu zamijećene obje zamjene jerova: zamjena prednjega jer stražnjim i obrnuto s time da nisu jednakoga intenziteta ni dosega. U cjelovitu je tekstu²⁷ znatno učestalija zamjena prednjega jera stražnjim, a većina riječi u kojima je stražnji jer zamijenjen prednjim ima pojavnice u obama oblicima, s promjenom i bez nje. Dakle, početkom 11. stoljeća, kada je nastao tekst Kločeva glagoljaša, promjene su jerova započele, ali još nisu bile uzele maha. Potonje navedeni primjeri zamjene jerova iza ostalih konsonanata i sonanata (a ne samo navedenih palatala) svjedoče o dokinuću artikulacijskih, fonoloških, funkcionalnih i inih razlika među dvama jerovima koji se ostvaruju u slabome položaj kao tendenciji koja karakterizira zapad slavenskoga svijeta. S obzirom na činjenicu da do artikulacijskoga izjednačavanja dolazi i u zapadnoslavenskim jezicima i u svim zapadnojužnoslavenskima (Mihaljević 2002:199), ovu je jezičnu značajku bez dopune s kakvom drugom, tipičnijom, teško precizno odrediti kao značajku hrvatskoga jezika.

2. Nazali

2.1. Zamjena stražnjega nazala vokalom *u*

U Kločevu je glagoljašu velika većina nazala neizmijenjena (usp. npr. **bezdъn** 14b 928-929 A sg.; **bestudъnoјѡ** 5b 235-236 A sg. f.; **naslѣdъstvujotъ** 2a 117-118 3. pl. praes.; **osodъny** 10a 589 N sg. m.; **grobъnyję** 12a 745-746 A pl.; **knęzъ** 2a 89; **načętkъ** 10b 637-638; 10b 638; 10b 639-640; **vręmę** 1b 47 i dr.), ali su zabilježeni i primjeri s promjenama:

(bogo)učenuјѡ 1a 28 A sg. f.; **rѡku**²⁸ 1a 32 A sg.; **razljučate** 2b 133 3. du. praes. pass.; **težju** 2b 145 A sg.; **drugujѡ** 4a 111 A sg. f.; **meždju** 9b 527-528 A sg.; **muky** 3b 53 A pl.; **muka** 10b 620; **mucę**²⁹ 12a 755 L sg.; **mѡku** 10b 617 A sg.; **usuđajęšte**³⁰ 11a 654 N pl. m. ptc. praet. act.; **ѡtrobu** 12a 26 A sg.

Iz ekscerpiranih je primjera razvidno da su promjene nazala opservirane i unutar leksičkoga (**muky**; **muka**) i unutar gramatičkoga morfema dvaju oblika: A sg. imenica ženskoga roda (**rѡku**, **mѡku**, **ѡtrobu**, **meždju**, **težju**) i A pl. pridjeva i brojeva ženskoga roda (**(bogo)učenuјѡ**, **drugujѡ**). Iz usporedbe je svih navedenih primjera u kojima je zamijenjen stražnji nazal u gramatičkome morfemu vidljivo da do zamjene najčešće dolazi u onim oblicima u kojima se javljaju dva nazala (**rѡkѡ**, **mѡkѡ**, **ѡtrobѡ**, **težjѡ** > **rѡku**, **mѡku**, **ѡtrobu**, **težju**; **(bogo)učenoјѡ**, **drugojѡ** > **(bogo)učenuјѡ**, **drugujѡ**), pa se zamjena može držati svojevrsnim vidom disimilacije. S obzirom na sve ostale primjere u kojima su neizmijenjena oba nazala (**mѡkѡ** 8b 441 A sg.; **bestudъnoјѡ** 5b 235-236 A sg. f.) jasno je da se ne radi o pravilu, već o tendenciji koju potvrđuje i jedini

²⁷ Ovdje su, kao reprezentanta promjene, ponudeni samo određeni primjeri iz kojih nije razvidan ovakav zaključak. On je izveden iz sveobuhvatnije analize.

²⁸ U tekstu nije zabilježen niti jedan primjer sa zamjenom stražnjega nazala u osnovi riječi: **rѡkѡ** 11b 695 A sg.; **rѡčę** 11b 697, 14a 911 A du.

²⁹ U većini je potvrđenih primjera ove riječi stražnji poluglas u osnovi neizmijenjen: **mѡka** 10b 616; **mѡčę** 10a 598, 13a 830, 13b 842 D sg.; **mѡkѡ** 8b 441 A sg.; **mѡkoјѡ** 6a 279 I sg.

³⁰ Premda se ne radi o promjeni nazala u gramatičkome morfemu pravilo bi se disimilacije moglo primijeniti i u primjer **usuđajęšte** < **usѡđajęšte**.

u tekstu pronađen primjer s denazalizacijom prednjega nazala (**теже** 1b 77 A pl. < теže). Manji broj primjera s denazalizacijom prednjega nazala potvrđuje tezu da su denazalizaciji bili najprije podložni stražnji, a tek potom prednji nazali, a iz navedenih se primjera može vidjeti da je denazalizacija češća u gramatičkim no u leskičkim morfemima, a razlog je tomu vjerojatno činjenica da leksički morfem nosi značenje riječi, a ono osigurava razumljivost teksta što je ključno za homilije. Budući da je zamjena stražnjega nazala vokalom *u*³¹ značajka najstarijih tekstova pisanih hrvatskom redakcijom crkvenoslavenskoga jezika (Hamm 1963:52), ova se jezična značajka u Kločevu glagoljašu drži elementom hrvatskoga jezika.³²

2. Makedonski jezični sloj

Elementi su makedonskoga, kao i hrvatskoga jezika potvrđeni u ostvarajima jerova i nazala.

2.1. Jerovi

2.1.1. Vokalizacija jerova

U jaku položaju poluglas je najčešće očuvan, ali su zabilježeni i sljedeći primjeri s vokalizacijom: **ь > е агнець**³³ 13b 850; **день**:³⁴ 1b 38; 2a 93; 9a 491; 11a 643; **дньемь** I sg. 8b 458; **дньемь**³⁵ D pl. 14a 910; **дньесь**:³⁶ 1a 34; 3a 33; 12b 757; 12b 788-789; 12b 791; 12b 793; 13a 817; 13a 818; 13a 819; 13a 820-821; 13a 823; 13a 825; 13a 828; **дньесньного** 8a 427 G sg. m.; **жезьль** 10a 593; **лѡкавень** 8a 408-409 N sg. m.; **младенець** 1a 21; **несьмыслень** 7a 325 N sg. m.; **обестьники** 9a 513 A pl.; **павель**:³⁷ 4a 82; 4b 142; 6b 284; **праведьника**: 14b 931-932 A sg.; **праведьно**: 11a 641; **праведьное** 7a 328 N sg. n.; **праведьныхь** 1b 63-64 G pl. n.; **праведьнаа** 1b 63 A pl. n.; **ргьвѣнесь**: 14a 902; 14a 907; **сежде** 7b 381; **чловѣколюбесь**:³⁸ 3b 67; 9b 549; **чест(ь)**³⁹ 1a 31; **честьѡ** 1a 25-26 I sg.;

³¹ Zamjena je stražnjega nazala vokalom *u* u određenim leksemima (usp. *pyka, зуби* i dr.) zabilježena i u sjevernim makedonskim govorima, ali je Vidoeski (2000:35-36) ne smatra autohtonom jezičnom značajkom već utjecajem susjednih srpskih govora. U tekstovima makedonske redakcije staroslavenskoga jezika nastalima na sjeveru ta je zamjena postala sustavnom tek nakon 13. st. dok je u ranijima bila sporadična.

³² J. Hamm postavlja tezu da "je stražnji nazal već u X vijeku prešao u *u*, da je i prednji nazal najkasnije u XI vijeku na čakavskom tlu prešao u *e*, *ê* ili 'a.' " (1963:52). Dakle, već početkom 12. stoljeća u hrvatskome su jeziku oba nazala denazalizirana.

³³ U tekstu je imenica zabilježena i s realiziranim poluglasom u slabome položaju: **ѣгньсь** 7a 324; 7a 325.

³⁴ U obliku **днь** ova je imenica zabilježena pet puta i to kao: **дньи** (D sg.) 1a 31; **дње** (G sg.) 3a 32; 8a 427; **днь** (G pl.) 14a 901; **днь** (G pl.) 14a 904.

³⁵ Potonja su dva primjera navedena pod natuknicom **день**, premda u njima nije vokaliziran poluglas u leksičkome morfemu, već onaj u gramatičkome jer je on ondje bio u jakom položaju.

³⁶ Oblik **дньсь** s nevokaliziranim poluglasom potvrđen je tri puta: 6b 295; 10b 625-626; **дньсь** (13b 875).

³⁷ U svim trima zabilježenim oblicima u kosim padežima očuvan je poluglas u neizmijenjenu obliku premda je u slabu položaju: **павьлю** (D sg.) 2a 111; 3a 10; **павьла** (A sg.) 3b 54.

³⁸ Oba se puta u tekstu radi o skraćenicama **чѡколюбесь**, ali su potvrde relevantne za ovaj dio analize jer je u integralnu obliku naveden tvorbeni sufix *-есь* (< *-ьсь*).

³⁹ Oblik je u tekstu zabilježen bez dočelnoga poluglasa. U tekstu su zabilježena i tri primjera s neizmijenjenim poluglasom u jakome položaju: **чьсть** 9b 552; 2a 99; 8a 439.

ь > o **крoвъѣ**:⁴⁰ 6b 313; 6b 316 I sg.; **лјубoвъ** 3b 68 A sg.; **пачѣтoкъ**⁴¹ 10b 624-625; **чeтвѣтoкъ** 3a 25-26

Iz ekscerpiranih je primjera razvidno da vokalizacija poluglasa u jakome položaju u tekstu Kločeva glagoljaša nije frekventna niti je sustavna i da joj je znatno podložniji prednji poluglas. Naime, svi s vokalizacijom potvrđeni primjeri koji se u tekstu u različitim ili istim oblicima višekratno javljaju redovito imaju svoje inačice s nevokaliziranim jerom što svjedoči o tome da je proces vokalizacije u vremenu nastanka Kločeva glagoljaša (prva polovica 11. st.) još bili u začetku.

S obzirom na činjenicu da je jedna od najstarijih fonetskih inovacija kojima se diferencira makedonski jezični areal upravo u u tekstu Kločeva glagoljaša potvrđena zamjena jakih jerova: **ь** u **o**, **ь** u **e** (Вндоески 2000:18), ta se jezična značajka smatra makedonskom. Međutim, navedenu tezu relativizira činjenica da je vokalizacija s istim rezultatima potvrđena i u glavnini glagoljskih kanonskih tekstova.

2.2. Nazali

2.2.1. Međusobna zamjena nazala

Zamjena se stražnjega nazala prednjim iza *r'*, *l'*, *n'*, *s* te prednjega nazala stražnjim iza *š*, *ž*, *št*, *žd* (rjeđe iza *c* i ←) drži tipičnom odrednicom makedonske redakcije, premda s nejednakim intenzitetom.⁴² U S. Kulbakin stiče da su u tekstu Kločeva glagoljaša potvrđene obje pojave, doduše, samo s po jednom pojavnicom.⁴³ **gl(agol)ę** 14a 877 I. sg. preas. < gl(agol)ę i **d(u)šę** 9b 533 A pl. < d(u)šę. U indeksu pojavnica u Dostálovu izdanju (1959:329) prvonavedena se pojavnica ne tumači kao I. sg. praes. već kao N sg. aktivnoga prezentova participa, pa se prema njemu ne može govoriti o zamjeni nazala. U prilog Kulbakinovu, odnosno, Vondrákovu tumačenju ide i to što je u Jagićevu izdanju⁴⁴ propovijedi Ivana Zlatoustoga iz 13. i 14. stoljeća na tom mjestu stoji skraćenica g..l..a..ę... Ista je gramatička dvojba i za drugonavedeni oblik. Naime, ako se radi o A pl., onda je u primjeru **d(u)šę** provedena zamjena, ako je pak taj oblik A sg., kako tvrdi Dostál, zamjene nema. Točan se oblik može iščitati samo iz konteksta koji glasi: ... **da będemъ вь истинę тѣло edino, ne тѣlesa кь себѣ съмѣшajęште, нь d(u)šę кь себѣ съвzоmъ лјубoвъnymъ соvъкуплјęjęште** 9b 530-534. U slobodnome, netalentiranu prijevodu autorice tekst bi glasio: «(...) *da budemo uistinu jedno tijelo; ne tjelesa k sebi objedinjena, već duše uzom ljubavnom sabrane*». S obzirom na zaziv ujedinjenja tijela i duše, a imenica je **тѣlesa** nedvojbeno u množini, vjerojatno je i imenica **duša** u množini. Tomu ide u prilog množinski oblik prezentova

⁴⁰ U N i A sg. ove imenice prvi je poluglas u jakome položaju (**кръвъ**), međutim, u tekstu Kločeva glagoljaša on je uvijek neizmijenjen: ne vokalizira se (kao u I sg.) niti se reducira: 7b 382; 7b 385; 7b 386; 8a 415 (**кръвъ**); 5b 212; 5b 215; 7b 392-393; 9a 483. U ostalim oblicima, poluglas je u slabu položaju i neizmijenjen je. Usp. G sg. **кръве** 5b 233-234.

⁴¹ Ali i **пачѣтъкъ**; 10b 637-638; 10b 638; 10b 639-640.

⁴² Usp. uvod *Речника на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* (2006:28).

⁴³ S. Kulbakin u svome se istraživanju koristio Vondrákovim izdanjem iz 1893. i primjere numerira prema njemu. Zbog mogućnosti usporedbe ovdje su numerirani prema Dostálovu izdanju.

⁴⁴ Citirano prema Dostál (1959:295, bilj. 1).

participa aktivnoga **sovъkuplějōšte**. Da je u jednini, glasio bi **sovъkuplějōštō** (f). Ako je, dakle, imenica **d(u)šō** u navedenome retku u A pl., nedvojbeno se radi o primjeru tipičnom samo za makedonsku redakciju.

Tekstovi se makedonske redakcije različitih provenijencija međusobno bitno razlikuju prema stupnju zahvaćenosti ovom mijenom.⁴⁵ Da je broj primjera s provedenom zamjenom nazala veći i da nema gore navedenih dvojbi, pomoću ove bi izoglose bilo moguće pobliže pretpostaviti podrijetlo teksta.

3. Moravski jezični sloj

3.1. Refleksi jotacije skupine *dj

U Kločevu se glagoljašu kao rezultat jotacije dentala *t* sustavno realizira *št* (usp. npr. **noštъjō** 14a 883; 14a 884; 14b 953; **noštъjō** 11b 681-682 I sg.; **darъstvujōšta** 14b 930-931 A sg. m. ptc. praes. act.; **obъšti** 2a 103 N pl. m.; **sędęštago** 1a 37 A sg. m. ptc. praes. act.; **sędęštei** 13a 800-801 N pl. m. ptc. praes. act.; **svęštę** 5a 161; 5a 169; 12b 771 N, A pl.; **svęštamъ** 5a 167 D pl. i dr.

Skupina *dj sustavno prelazi u *žd* (usp. npr. **meždju** 9b 527-528 A sg.; **osōždenъ** 10b 606; 13a 825; 14b 933 N sg. m. ptc. perf. pass.; **osōždenъju** 2b 153; 10b 638 D sg. i dr.). U tekstu je Kločeva glagoljaša zabilježena samo jedna, ali bitna iznimka. Naime, u prvome je retku 14 lista (14a 877) pisar upisao riječ **rozъstvo** prema praslavenskome *rodъstvo, a gotovo dva stoljeća nakon toga,⁴⁶ neki je brižni čuvar staroslavenske baštine iznad upisao **žd**, skupinu koju se na tome mjestu očekuje. U dvama je redovima ispod zabilježena riječ s istim ostvarajem (**(po)rozъstvu** 14a 878 D sg.; **rozъstvu** 14a 879 D sg.). *Z* kao refleks jotacije praslavenske skupine *dj tipičan je za češki jezik i njegove dijalekte i za lužičkosrpski. Radi se dakle o jednome od tipičnijih moravizama. Svi ostali potvrđeni oblici iste riječi imaju skupinu *žd*: **roždъstvo** 14a 893; 14a 895; 14a 889; 14a 900 kao i svi ostali oblici riječi s istim korijenom: **raždati**, **roždenъje**, **poroždenъje**.

Dakle, refleksi su jotacija praslavenskih skupina *tj i *dj u skladu s normom staroslavenskoga jezika. Iznimka je samo u trima pojavnica imenice s korijenom **rozъstv-** u kojima se javlja refleks tipičan za češki jezik i njegove dijalekte. Ta se jezična značajka stoga određuje moravizmom.

3.2. Osnova *psa-* (< *pъsa-*)

U Kločevu glagoljašu svi oblici izvedeni od glagola *pъsati* imaju osnovu **psat-** (**psanъ** 11a 673 < *pъsanije*; **psanumъ** 1b 55 I pl. n. ptc. perf. pass.; 2b 149 D pl. n. ptc. perf. pass. < *pъsati*; **sъpsavъ** 11b 711 N pl. m. ptc. praet. act. < *sъpъsati*; **napsana** 11b 688 A pl. n. ptc. perf. pass. < *napъsati*). S obzirom na činjenicu da je u češkome jeziku i

⁴⁵ Tako u tekstovima nastalim u okrilju Ohridske književne škole te u onima koji potječu iz zapadnih ili jugozapadnih makedonskih kulturnih središta prevladavaju *ō* ili *jō*; u onima koji potječu iz istočnih ili jugoistočnih kulturnih središta prevladava *ę*; u dijelu tekstova Kratovske književne škole rabe se oba nazala bez međusobnoga razlikovanja, dok se u tekstovima koji potječu sa sjevera nazali ostvaruju na starim etimološkim mjestima. O tome vidi u raspravi *Основни особености на јазикот на текстовните* (Речник 2006:28).

⁴⁶ V. Vondrák (1893:13) ističe da su sve dopune u Kločevu glagoljašu, uključujući i navedenu, dopisane u 13. st.

danas potvrđen korijen *psa-*, odnosno da nije ujednačen prema prezentskoj osnovi *pis-* kao u južnoslavenskim jezicima, moguće je da se ovdje radi o moravizmu, što je pretpostavio J. Kopitar.⁴⁷ Isti je korijen potvrđen i u tekstu Zografskoga evanđelja, tako na početku Lukina evanđelja (11. i 12. red) stoji «... *psati tebě slavъny teofile ...*».

3.3. Leksik

Moravizmom se u stručnoj literaturi naziva «arhaičan leksički sloj koji je u staroslavenski jezik ušao za trajanja Velikomoravske misije.» (Костовска 2003:46, prevela SZ). U Kločevu su glagoljašu zabilježeni leksemi **olokavъtomata** 2b 160 A sg. 'žrtva paljenica' i **мѣдlostъ** 'tromost, lijenost' s pojavnicama **мѣдlosti** 2b 150 G sg. i **мѣдlostъjо** 5b 209 I sg.

Premda je podrijetlo svih navednih jezičnih značajki nedvojbeno moravsko, valja ovdje napomenuti da su moravizmi u glavniini tekstova makedonske redakcije bili svojevrsni stilogeni elementi koji su se rabili iz pijeteta prema Svetoj Braći i počecima njihove misije u Velikoj Moravskoj. U hrvatskim je glagoljskim tekstovima broj moravizama znatno manji od onih u makedonskoj redakciji, ali imaju istu, stilogenu funkciju. Međutim, niti u svim makedonskim tekstovima⁴⁸ moravizmi nisu zastupljeni u jednakoj mjeri. Arhaičnoga je leksika znatno više u Ohridskoj književnoj školi kojoj su utemeljitelji sv. Naum i sv. Kliment, najbliži učenici i suradnici Svete Braće koji su u svemu, pa i u jeziku, slijedili njihov trag. Stoga, uz nužan oprez budući da se radi samo o dvama leksemima⁴⁹ moravskoga podrijetla, postojanje moravizama u Kločevu glagoljašu može preciznije odrediti Ohridsku školu kao mjesto njegova nastanka.

4. Inovativne jezične značajke zajedničke hrvatskome i makedonskom jeziku

4.1. Jeri

U povijesti je slavenskih jezika očita tendencija stapanja *y* i *i*. U hrvatskome je jeziku to stapanje završeno najkasnije koncem 11. ili početkom 12. stoljeća,⁵⁰ što je razvidno iz hrvatskoglagoljskih tekstova (Mihaljević 2002:212), dok se u makedonskome to dogodilo nešto kasnije, u 12. – 13. stoljeću (Конески 1967:28).

U Kločevu je glagolašu stapanje *y* i *i* potvrđeno samo u šest primjera: u N sg. muškoga roda aktivnoga prezentova participa koji je zabilježen kao **slišę** (< slyšę) 3a 35-36. U svim je ostalim primjerima uključujući i one s istim leksičkim morfemom, *y* neizmijenjen. Zamjena *y* s *i* sustavno je provedena (dakle u svih pojavnica) samo u riječi s glagolskim korijenom *kry-*: **pokrivaše** 1b 56 3. sg. imperf.; **krię** 14b 951 N sg. m. ptc. praes. act.; **skkriti** 14b 955. Zamjena u gramatičkome morfemu⁵¹ provedena je u dvama

⁴⁷ O tome vidi u Dostál (1958:132, bilj. 15).

⁴⁸ U makedonskoj se književnoj povijest najčešće ističu Ohridska i Kratovska književna škola, premda pojedini istraživači navode više njih. Usp. Белев (2000:44-64).

⁴⁹ Dostál (1958:132, bilj. 15) problematizira i status eventualnoga moravizma *къмотра*.

⁵⁰ Tako se primjerice u Bašćanskoj ploči nastaloj negdje početkom 12. stoljeća više ne nahodi *y*.

⁵¹ Kulbakin (1948:25) navodi i primjere: *dari, farysěi*. Primjer *dari* gramatički određuje kao Npl., dok ga Dostál (1959:331) čita kao *dary* i određuje kao Apl. Neslaganja oko primjera *farysěi* (Dostál bilježi *faryiěi*) vjerojatno proizlaze iz različita određenja sklonidbe. Naime, po Kulbakinu ova se imenica sklanja po

primjerima: **nešъmyslъni** 1a 17 V sg. m. (< nešъmyslъny) i **psalъmi** 7a 354 A pl. (< psalъmy).

U Kločevu su glagoljašu zabilježena i tri primjera u kojima na mjestu *y* stoji *ъ*: **sъšъati** 5a 180 (< slyšati); **sъkryvena** 8a 410 G sg. m. ptc. perf. pass. (< sьkryvena); **sъkryvenojъ** 14b 956 A sg. f. ptc. perf. pass. (< sьkryvenojъ). Ti su primjeri najvjerojatnije posljedica pogreške u zapisu, odnosno izostavljanja drugoga dijela digrafa.⁵²

U skladu s općom tendencijom dvosmjerne zamjene kakva je već opisana na primjeru jerova, ovjeren je i oblik zamjenice **ty** (3b 58) u nominativu množine muškoga roda umjesto očekivanoga **ti**. Da se na ovome mjestu radi o zabuni, svjedoči i ispravno zapisan oblik u svih preostalim šest pojava (1a 7; 1a 29; 1a 29; 3b 47; 6a 277; 9a 514).

Budući da je stapanje *y* i *i* značajka većine slavenskih jezika, navedenim primjerima ne možemo odrediti podrijetlo, već samo dati prilog datiranju te pojave negdje tijekom 11. st.

4.2. Osnova *brat-* (< *bratr-*)

Imenica u značenju 'brat' javlja se u Kločevu glagoljaši u dvjema osnovama **brat-** (**bratъ** 2a 108; 3b 55 V; **bratъ** 8b 473; **brate** 3b 72 V sg.; **bratomъ** 9a 500 I sg.) i **bratr-** (**bratrъ** 2a 84 G; **bratrъ** 9b 541 V; **bratrъ** 12a 745 V; **bratrъ** 9a 497; **bratra** 2a 81 G sg.; **bratru** 8b 477 D sg.; **bratrъnъ** 9a 503 G sg. m.; **bratrъne** 9a 522 A sg. n.). Gotovo se dvostruko više puta javlja imenica s osnovom **bratr-**. U makedonskoj su redakciji crkvenoslavenskoga jezika⁵³ zabilježena oba ostvaraja imenice u značenju 'brat', a time da su češći ostvaraji s osnovom *brat-*, dok su imenica u značenju 'braća' i posvojni pridjev zabilježeni samo s osnovom *brat-* (*bratija*, *bratъnъ*). I u ostalih je riječi s istim korijenom u makedonskoj redakciji staroslavenskoga jezika zabilježena pretežitost osnove *brat-* (*bratoljubie*, *bratoljublennie*, *bratoljubъсь*, *bratъstvo* i dr.). U hrvatskoj su redakciji⁵⁴ zabilježeni posvojni pridjevi s objema osnovama, s osnovom *brat-* (*bratinъ*, *bratъnъ*) i s osnovom *bratr-* (*bratrъnъ*). Supostojanje osnova potvrđeno je i u ostalih vrsta riječi: u pridjeva *bratъskъ* i *bratrъskъ*; u imenica *brat'ръstvo* i *bratstvo*. Naprotiv, imenica *brat'ръstvie* i pridjev *brat'ръstvъnъ* / *brat'ръstvenъ* zabilježeni su samo s osnovom *bratr-*. Imenice u značenju 'brat' i 'braća' zabilježene su s obim osnovama *bratъ* i *bratrъ* te *bratiъ* i *bratriъ* s time da su znatno češći oblici s osnovim *brat-*. Iz navedenoga je razvidno da je u hrvatskoj redakciji češće u uporabi arhaičnija osnova *bratr-* što ide u prilog općeprihvaćenoj tezi o arhaičnosti te redakcije⁵⁵ na svim jezičnim

nepalatalnoj deklinaciji pa je i Ipl. bio -y, dok se po Dostálu sklanja po palatalnoj deklinaciji gdje je u Ipl. i etimološki -i.

⁵² U objema je slavenskim azbukama *y* digraf koji se bilježi dvama grafemima: *ъ* i *i*.

⁵³ Svi su primjeri iz makedonske redakcije staroslavenskoga jezika ekscerpirani iz: *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* (2006:496-500).

⁵⁴ Navedeni su primjeri ekscerpirani iz *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (1995:232-235).

⁵⁵ Upravo arhaičnost jezika Z. Ribarova drži bitnom i razlikovnom značajkom hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika (Рибарова 1987:11).

razinama. Pretpostavljam stoga da se radi o jezičnoj inovaciji koja je u jednakoj mjeri zahvatila i staromakedonski i starohrvatski jezik.

5. Zaključak

Kločev glagoljaš pisan je staroslavenskim jezikom u čiju čvrstu normu u vremenu prepisivanja ulaze elementi makedonskoga i hrvatskoga jezika te natruhe moravizama. S obzirom na činjenicu da su moravizmi izravno ušli samo u staroslavenske matice nastale na teritoriju Velike Moravske i da u kasnijim prijepisima, kakav je i Kločev glagoljaš, imaju status stilogena element kojim se označava pozitivan odnos prema slavenskim izvorštima, oni nemaju jednak status elementima iz navedenih dvaju jezika. Dapače, kad bi valjalo odrediti kojemu sloju više pripadaju, to bi bio makedonski budući da su moravizmi osobito česti u Ohridskoj književnoj školi koju su oformili i afirmirali direktni Metodovi i Konstantinovi učenici sv. Kliment i sv. Naum. U hrvatskoj su redakciji staroslavenskoga jezika oni potvrđeni, ali u znatno manjoj mjeri.

Zanimljivije je međutim vidjeti odakle tako rani kontakti među dvjema prostorno prilično udaljenim kulturama.⁵⁶ Razvoj rane hrvatsko-glagoljske književnosti uvjetovan je ponajprije kontaktom s velikomoravskim centrima, a kasnije i s glagoljskim centrima u Makedoniji. Kločev je glagoljaš upravo idealan pokazatelj toga preplitanja. Postojanje Metodove homilije koja, za razliku od ostalih četiriju, nije zabilježena u drugim staroslavenskim kodeksima svjedoči o vezi s Velikom Moravskom, dok činjenica da je Kločev glagoljaš, prepisan negdje u Hrvatskoj, zapravo prijepis makedonskoga predloška, što je razvidno iz njegova jezika, svjedoči o kontaktima s makedonskim centrima. S obzirom na činjenicu da je 812. godine mirom u Aachenu otok Krk pripao Bizantu i da je nakon relativno kratke epizode s hrvatskom vladavinom (premda su Bizantinci zbog otkupa imali pravo na miran posjed) krajem 10. st. makedonski car Samuilo zavladao dijelovima južne Hrvatske, do Zadra i ondje uspostavio crkvenu vlast Ohridske patrijaršije, posve je razumljivo da je do kontakata dviju kultura došlo izravno. Ti nam povijesni podaci mogu pomoći da kao mjesto nastanka Kločeva glagoljaša pretpostavimo prostor Dalmacije, južnije od Zadra. Za takovo određenje ima argumenata i u likovnoj strani teksta.⁵⁷ Naime, ilustrirani su inicijali, u povijesti umjetnosti nazvani «pasje glavice» karakteristični za «južnoitalsku, beneventansku iluminaciju, kakva se javlja i u latinskim knjigama u Dalmaciji» (Fučić 1997:102), a da je takst vjerojatno nastao negdje uz more svjedoče i crteži hobotnica koji su na marginama Glagoljaša služili kao znakovi upozorenja čitaču.

Sanja ZUBČIĆ

⁵⁶ O tome vidi više u: Рибарова (1987 :5-13) i Велев, И. (2000:5-19).

⁵⁷ O tome vidi detaljnije u (Fučić 1997:102).

LITERATURA

- Dostál, A. (1956), *K hlaholském písmu Clozova sborníku*, Slavia, knj. 25, Prag, str. 217.
- Dostál, A. (1959), *Clozianus. Staroslověnský hlaholský sborník tridentský a innsbrucký*, Nakladatelství Československé akademie věd, Prag.
- Fučić, B. (1997), *Terra incognita*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Grivec, F. (1943), *Clozov-Kopitarev glagolit v slovenski književnosti in zgodovini*, Razprave, Filozofsko-filološko-historijski razred Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, knj. 1, Ljubljana.
- Grivec, F. (1985), *Slavenski blagovjesnici sveti Ćiril i Metod*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Hamm, J. (1963), *Hrvatski tip crkvenoslavenskog jezika*, Slovo, br. 13, Zagreb, str. 43-67.
- Hamm, J. (1974), *Staroslavenska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
- Hercigonja, E. (1971), «*Liber Judith*» i *Martinčev zapis «Suprotiv Turkom» iz Novljanskog II brevijara*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 12, Zagreb, str. 69-73.
- Конески, Б. (1967), *Исѡорија на македонскиот јазик*, Култура, Скопје.
- Kopečný, F. (1981), *Základní všeslovanská slovní zásoba*, Československá akademie věd, Praha.
- Костовска, В. (2003), *Македонско чеѡвороевангелие*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Kulbakin, S. (1948), *Mluvnice jazyka staroslověnského*, Prag.
- Mihaljević, M. (2002), *Slavenska poredbena gramatika. Uvod i fonologija*. Školska knjiga, Zagreb.
- Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* (2006), Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 1 (Вовед, А-Б).
- Рибарова, З. (1987), *Кон најсѡариѡе, конѡакѡи меѓу македонскаѡа и хрваѡско-глаголскаѡа ѡисменосѡи*, Спектар, вр. 10, Скопје, 5-13.
- Рječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* (1995), Staroslavenski zavod Hrvatskoga filološkog instituta, Zagreb, sv. 5.
- Matasović, R. (2008), *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Shevelov, G. Y. (1965), *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic*, Columbia University Press, New York.
- Vaillant, A. (1947), *Une homélie de Méthode*, Revue des études slaves, knj. 23, Pariz, 34-47.
- Vašica, J. (1949), *Anonymní homilie v rukopise Clozově*, Časopis pro moderní filologii a literatury, knj. 33, Prag, 6-9.
- Vašica, J. (1956), *Anonymní homilie rukopisu Clozova po stránce právní*, Slavia, knj. 25, Prag, 221-223.

Vašica, J. (1958), *Jazyková povaha Zakona sudného ljudem*, Slavia, knj. 27, Prag, 521-537.

Велев, И. (2000), *Проникнувања на традицијата и континуитетот*, Институт за македонска литература, Скопје.

Вндоески, Б. (2000), *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје.

Vondrák, V. (1893), *Glagolita Clozův*, Prag.

ЗА НЕКОИ АРХАИЧНИ ЦРТИ НА ГОВОРОТ ВО МАЛА ПРЕСПА И ВРНИК (ВРБНИК) АЛБАНИЈА

Овде ќе се обидеме да дадеме краток паралелизам помеѓу говорот во Мала Преспа и говорот на село Врник (Врбник), говори кои се вклучуваат во државните граници на Република Албанија и за неколку декади тотална изолација, овде е зачуван македонскиот јазик во разговорна и во пишувана форма.

Селото Врник (Врбник) се наоѓа околу 30 км источно од Корча и околу 20 км јужно од Преспа. Ова село се вклучува во општината Девол, чијшто административен центар е градчето Билиште, оддалечено околу 6 км западно од Девол.

Врничкиот говор, заедно со говорот од с. Бобошчица се типични претставници на корчанските говори. За разлика од Бобошчица, каде што македонскиот веќе е асимилиран и може да се забележи само кај повозрасните лица, а многу поретко кај младите, во с. Врник македонскиот јазик и македонските традиции се чуваат со поголем фанатизам, иако изолирано како мало македонско островче, тоа продолжува да опстојува.

Според основните јазични карактеристики, говорот од с. Врник изразува сличности со костурско-корчанскиот говор. Иако говорот на с. Врник е поблизок до костурско-леринскиот, а малопреспанскиот до преспанско-битолските говори, и двата говора спаѓаат во југазападните македонски говори и чуваат слични архаични црти.

Нашата основна цел е да ги претставиме општите црти на овие говори што го доближуваат нивниот јазичен систем до системот на македонскиот јазик.

Овие говори побудуваат интерес, како од аспект на македонската дијалектологија, така и од аспект на општата лингвистика и славистика.

Ќе се задржиме на најопштите карактеристики од развојот на старословенските гласови.

Во областа на фонологијата

Во многу случаи во областа на лексиката и помалку во областа на фонетиката, дијалектниот систем на овие говори чува особености блиски до старословенскиот јазик, кои не можат да се сретнат во други македонски говори.

Во дијалектните фонолошки системи на македонскиот, значително е поголема диференцијацијата на вокалите, отколку на консонантите.

Во однос на самогласките откриваме еднаквост помеѓу системите на двата говора. Меѓу вокалите што ги забележуваме, освен петте основни фонеме: *e, u, a, o, y*, овде се чува и *ǎ*.

Во областа на консонантизмот специфична особеност е сличноста на автономен палатален ред, којшто се претставува од четири палатални согласки: *к, ȷ, л, н* и *ј*.

Тоа што ги поврзува и двата говора е чувањето на архаичните црти. Една од основните црти на овие говори е разложениот назализам како резултат од развојот на старословенските назални гласови *ѡ, ѡ*.

На местото на овие два гласа денес откриваме по две замени. Едната е соодветниот *ǎ* или *e*, а другата се состои од вокал и согласка, т.е. од стариот *ǎ* или *e* со назалната согласка *м* или *н*. Во Врник почесто на местото на *ѡ* и *ѡ* се среќаваат оралните гласови. Континуантите со разложен назализам, макар и поретки, не се единствени и со жива особеност, но сепак го претставуваат фонетскиот систем на овие македонски говори.

Според развојот на овој рефлекс, врничкиот говор се доближува до говорот на Мала Преспа, како и со други западни македонски говори, каде што имаме ист развој на оваа носовка.

Застапеноста на *ѡ*

ѡ > ǎ

Овој развој го среќаваме:

1. Во коренот на зборот, како вокал под акцент, го наоѓаме во голем број примери како во Врник, така и во Мала Преспа: *ȷнǎс, ȷнǎсен, ȷǎзар, кǎсна, мǎка, мǎчно, рǎка* и сл.
2. Во Врник може да се сретне овој глас во коренот, но не како акцентирани вокал, додека во Преспа тој е нагласен, бидејќи овде акцентот се чува како и во литературниот македонски јазик – на третиот слог од крајот на зборот: *ȷнǎсоиȷици, кǎиȷина, кǎиȷејче, мǎжѳена, мǎчѳена, мǎчѳеник*, и сл.
3. Во почетна позиција зад согласката *в*: *вǎжѳица, вǎрѳа, вǎиȷок*. Во Врник може да се најде и зад изгубеното *в*, додека во Мала Преспа во овие случаи се чува гласот *в*: *нǎиȷре* (Вр.) / *внǎиȷре* (Пр.), *нǎиȷреици* (Вр.) / *внǎиȷреици* (Пр.) ‘внатрешни’.

Како изолирани замени на *ѡ* во Врник откриваме:

а) *о < ѡ*: *оȷлен, оȷлена*;

б) *у < ѡ*: *нȷжна, нȷжник*, но поголема е застапеноста на назалните гласови *ǎм* (*ǎн*) < *ѡ*, и таа ја откриваме во следниве лексеми кои ги забележуваме во Врник: *бǎндено* ‘било’, *зǎмб, зǎмбло, ȷлǎмба, ȷлǎмбоко, исȷǎндено, ȷрǎнди, кǎндела, мǎндро, назǎмбица* ‘коњска болест’, *одǎнде, иǎндар, сǎндови, иȷрǎмба, сǎмба* ‘сабота’ и др.

Овој назализам е зачуван исто така и во малопреспанските говори, но во други лексеми како: *јанџула* ‘јагула’, *јандица* ‘јадица’, *зџмбена* ‘забест’, *јанџосан*, *данџа* ‘преполн’.

Изолиран континуант *-ом* < *ж* откриваме само во обликот *кломку*, кој го наоѓаме во Врник и *кломка* во Мала Преспа. Како овој континуант, така и рефлексот *о* < *ж* можеме да го објасниме со соседското влијание од долнопреспанскиот говор, каде што еден од рефлексите на *ж* е *о*.

Застапеноста на **л**

На местото на старословенскиот назален глас од преден ред **л** во говорот на с. Врник, исто така откриваме два континуанти: *-е* и *-ен*. Современата основна замена на **л** е рефлексот *е*, додека континуантот со разложен назализам - *ен* се среќава поретко.

е < **л** го среќаваме во следните позиции:

1. Во позиција под акцент:

а) во коренот на зборот: *џреда* ‘идам’ (Пр., Вр.), *џувџко* (Вр.), *џурџича* (Вр.), *зеџ* (Пр., Вр.), *клеџ* (Пр., Вр.), *клеџива* (Пр., Вр.), *леџича* (Вр.), *меџо* (Пр., Вр.), *омџкни* (Пр., Вр.), *џомџива* ‘памти’, (Вр.) *сфеџиџец* (Пр., Вр.) *џџџка* (Пр., Вр.) ‘бремена’, *реџ* (Пр., Вр.);

б) на почетокот на зборот во Врник имаме: *џдџр* // *џндџр*, *џзик* // *џнзик*, *џчмен*, додека во Мала Преспа имаме: *џдџр*, *џџџк* // *џџџк*, *џчмен* // *џчмен*.

2. Надвор од акцентираниите самогласки:

Во неакцентирана позиција рефлексот *е* < **л** не подлежи на редукција и се реализира исто како акцентираниот воцал *е* според звукот, којшто нема суштествени разлики од нагласениот глас. а) во коренот: *џурџичина* (Вр.), *џорџиџина* (Пр.), *месечина*, *наџџџари*, *џџџресџни*, *ресџиџи* (Вр.), *росџиџи* (Пр.), ‘јувки’; б) во коренот зад *ж*: *жеџџварџки* (Вр.), *жеџџварки* (Пр.); в) во фонеморфолошка позиција: *деџџе*, *џме*, *џџџне*, *сеџе*, *џџџе*, *џџџе*;

а) Разложен назализам *-ен* откриваме во следните зборови: *браџџучџнда*, *џрџнда*, *џувџндо*, *деџџендесе*, *џндџр*, *џнзик*, *нарџнда*, *џџнда*, *џрџнда*, *рџнда*, *сџџџџџарка*, *чџндо*, *нарџнда*, *Кулџнда*, *кулџндџри*, *џрџндџно* и др.

Додека во Малопреспанско овој назализам е застапен во примерите: *џендесе* ‘педесет’, *џџнда*, *деџџендесе* ‘деведесет’, *ласџџџџџарка*, *џџџџџена*, *менџџе*.

Посочените облици со разложен назализам го содржат темниот глас *џ* од *ж* во состав со назалните согласки *м* или *н*, додека гласот *е* од **л** е во состав со назалната согласка *н*. Овие рефлексии имаат позициона појава пред преградните звучни согласки *б* и *д*. Согласката *б* е со локален ред со *м* - лабијална, а согласката *д* е со локален ред со *н* - алвеоларна. Според начинот на редување *б* и *м* како и *д* и *н* стојат според истиот модален ред – на преградните согласки.

Посочените остатоци на стариот назализам во Врник се слични не само за малопреспанскиот говор, но и за говорите во Костурско и Солунско.

Сосема природно, остатоци на таков назализам се наоѓаат и во западните македонски говори. Меѓу другите се вбројуваат и зборовите *janza*, *jansa* (во Малопреспанско).

Замена на старословенскиот ер.

Како замени на старословенскиот полуглас од заден ред ъ, овде се јавуваат два вокала *o* и *ǎ*. Основна е самогласката *o*, а вокалот *ǎ* се рефлектира во секоја позиција на зборот - како во основата на зборот, така и во средината, оформениот префикс или суфикс: *бóчка*, *вóшка*, *сон*, *сóбран*, *кревок*, *белѝок*.

Развојот на овој глас во Мала Преспа е изразито во *o*: *бочка*, *вошка*, *сон*, *собран*, *кревок*.

Темниот вокал *ǎ* во врничкиот говор, се открива непосредно до сонантите *p* и *l*. Овде е аналогијата со групите *ǎp / pǎ*, *ǎl / lǎ* и *lo / ol* во Мала Преспа сп. *лǎжица* (Вр.) / *лојца* (Пр.), *ǎржа* (Вр. Пр.), *ǎриш* (Вр. Пр.), *веѝǎр* (Вр. Пр.), *добǎр* (Вр. Пр.), *иѝǎр* (Вр. Пр.), *иѝоǎл* (Вр.) / *иѝоǎл* (Пр.).

Застапеноста на темниот вокал *ǎ* е поизразита во говорот на Мала Преспа. Во помал број примери се среќава до сонантите *l*, *p*. Како и во *иѝиѝ*, *мǎиѝен*, *мǎж*, *мǎиѝиѝејница*, *кǎлк*.

Развојот на прасловенските групи *tj, *dj

На местото на прасловенските групи *tj, *dj, овде имаме различен развој. Така што во говорот на Врник овие групи се развиле во *ич*, *ж*:

*tj > *ич*: *гǎишчи*, *гǎрешча*, *ѝшче*, *кǎшча*, *сфѝшча*, *сǎшчо*, *сношчи*, *улиѝиче*, *сирѝиче*

*dj > *ж*: *вѝжа*, *мѝжа*, *сǎжи*, *чужа*, *нужна*, но сепак и овде во мал број примери забележуваме форми каде што *dj > *ќ*: *вѝќе*, *иѝовеќе*, *ќе*.

Што се однесува до овие прасловенски групи во малопреспанскиот говор, тие имаат различен развој. Така што групата *tj > *шт*: *гǎиѝиѝи*, *свеиѝиѝа*, *гǎореиѝиѝина*, *леиѝиѝа*, *мǎиѝиѝеа* (мајка), *иѝиѝавје*, *гǎуиѝиѝерица* и др. *dj > *жд*: *вѝжда*, *межда*, *сǎжди*, *нужда*, *чуждо* но сепак забележуваме и случаи каде е запазена групата *dj: *гǎрадјанин*, *гǎрадјанка*.

Развојот на старословенската ѣрь-, ѣрѣ- > чър, чер

Во говорот на с. Врник старословенската група ѣрь- се развила во *чър-*: *чърн*, *чърви*, *чървен*, *чърначка*, *чърѝан*, *иѝочървене*.

Во Мала Преспа оваа група се развила во ѣрь- > *цър-*: *църн*, *църви*, *цървен*, *църничка*, *църѝан*, *иѝоцървена*.

Додека групата чрѣ- > **чер-** со ист развиток ја среќаваме и во говорот од Врник и во Мала Преспа: *черéво, чéревја, черéйна, черéша/черéшина* (Вр., Пр.).

Во зборовите *червéник* ‘месец јуни’ *чéрвец* ‘црв’ и *червóса*, групата чрѣ- > **чер** место **чър** се развила во Врник.

Овде единствено во лексемата *църква* и нејзините збороформи ја среќаваме групата чрѣ- > **чър**: *църкóвни, църквúле*.

А во Мала Преспа чрѣ- > **чър** во сите овие позиции: *чървеник, чървејница, чървец, чървоса, църква, църковни* и др.

Промени на согласките

Поголем интерес претставуваат промените на согласките извршени во овој говор:

1. Преминувањето на групата **вн** > **мн**: *ѓлámна* (Вр./Пр.), *ѓýмно* (Вр./Пр.), *мнук* (Вр.), *мнúка* (Вр.), *ѓлémна* (Вр./Пр.), *рámни* (Вр./Пр.), *рамнúна* (Вр./Пр.), *рámно* (Вр./Пр.), *уѓлámник* (Вр.), *оѓлмник* (Пр.).
2. Преминувањето на групата **бн** > **мн** го забележуваме во примерите кои се наоѓаат и во Врник и во Мала Преспа: *дрémна, дрémни, здрémни*.
3. Отпаѓањето на групата **хв** > **ф** ја среќаваме во примерите кои ги наоѓаме и во Врник и во Мала Преспа: *ѓрефърлéна, фáлéше, фáѓи, фърчи*.
4. Замената на групата **кт** > **фѓ**: *нофѓ, нóфѓи*.
5. Чувањето на фонемата /s/ е забележана и во двата говора во лексемите: *свúска, свéзда, свóнец, сéвѓар* и др.

Додека во Преспа, покрај горенаведените примери се забележуваат и лексемите: *сéѓвар, спсéлија, сéнса, сéнсарка, нóсу, бéлесу, ѓаѓрасу*.

Со овие неколку црти коишто ги изложивме овде, можеме да заклучиме дека овие два говора, заради непосредниот јазичен контакт со балканските несловенски јазици (албанскиот, грчкиот, ароманскиот) пројавуваат две спротивни тенденции. Од една страна, окруженоста со овие несловенски јазици довело до конзервирање на голем број архаизми, а пак од друга страна, јазичната интерференција иницирала многу иновациски процеси, карактеристични само за овие говори.

Дијалектната реч од овие говори е најдобро сведоштво за богатството и јазичното наследство на нашиот македонски јазик.

Незастапеноста на македонскиот стандарден јазик во образовниот систем и отсуството на јавните медиуми, довело до поголемо чување на овие архаични црти; колку помал е контактот со македонскиот стандарден јазик, толку поголема е нивната запазеност. Тоа се забележува и во говорот од с. Врбник, кое е поизолирано подрачје од македонската говорна област и не развивал никаков контакт со другите македонски говори. Додека во Мала Преспа, за време на диктаторскиот режим, македонскиот бил застапен во

основното училиште и македонските електронски медиуми, иако тајно, сепак имале влијание во говорот од овие села. Тоа доведе до извесно исчезнување на дел од архаичните црти, за разлика од тие македонски говори кои се поодалечени од македонската јазична граница.

Покрај тоа, македонските говори, не само во Мала Преспа и Врник, туку и во Гора и Голо Брдо, претставуваат многу специфични и интересни карактеристики за развитокот на македонскиот јазик и за натамошното изучување на македонскиот јазик.

Валентина НЕСТОР

THE MACEDONIAN TRIPARTITE ARTICLE: A DISCOURSE-ORIENTED ACCOUNT*

1. The definite article in Macedonian¹

Grammars, textbooks and linguistic descriptions usually assume the existence of a postponed ‘tripartite definite article’ in the Macedonian literary language (e.g., Lyons 1999: 56, Friedman 2002: 261, Rehder 1998: 337, Weiss 1996: 430, Lunt 1952: 41f, Конески 1996: 228-230, Минова-Ѓуркова 2000: 44f, Тасевска 2007: 51).² More recently, the analysis of the respective forms – *оџ*, *ов* and *он* – as ‘articles’ is questioned, mainly on functional and semantic grounds (cf. Тополињска 2006: 9, Mendoza 2004: 172). The present paper will remain agnostic towards that question, neither will it touch upon the issue of how to account for these forms morphologically and syntactically.

The focus will rather be on the functioning and the interaction of *оџ*, *ов* and *он* – they will still be referred to as ‘articles’ – on the text level. Since textbooks and grammars usually cite isolated examples, they fail to recognise the central function of these forms: the introduction of perspectives into the discourse. These perspectives and the question of how they can be accounted for in terms of the semantics of the article forms will be discussed in this paper.

1.1 Deixis

Traditionally, the tripartite article in Macedonian is accounted for in terms of spatial and temporal deixis, with *оџ* being neutral in this respect, *ов* expressing the closeness of the denoted object to the speaker and *он* expressing its remoteness from the speaker, cf. (1):

- (1) a. *човекоџ* (neutral)
b. *човеков* (proximal)
c. *човекон* (distal)

---

¹ Many thanks to Anastasia Meermann for helping me compiling the corpus and Tanja Angelovska for her native speaker assistance.

² The existence of an indefinite article *еден* – which will not be discussed here – is controversial (e.g. Weiss 1996, Friedman 2003, Тополињска 1981/1982). The possibility of *еден* to appear with the definite article, and its impossibility to assume generic interpretations are taken as evidence for it still functioning as numeral. Weiss (1996: 440f), however, cites examples where *еден* is used in generic and predicative contexts, as well as in contexts in which it is virtually redundant. He still does not want to classify it as indefinite article since it differs too much in semantics and function from indefinite articles of other European languages (1996: 452). Tomić (2006: 56), in contrast, analyses *еден* as indefinite article, even though it has some diverging uses.

The examples in (2) illustrate this function in real life texts:

- (2) a. Напиши пред *враќањана*: „Забранет пристап за мажи“! [ВАЦ]
 б. Овде ја отвaram *шемава*, односно отвaram простор, каде ќе ги поместуваме оние постови на членовите, кои ни оставиле силен впечаток.
 [<http://forums.vmacedonia.com/f33/forumski-tsitati-1652/>, 01.03.09]
 в. Твоја волја. *Последново време* не знам како да разговарам со тебе. [КЧИ]

Because of this deictic component displayed by *ов* and *он*, Конески (1996: 229) regards the examples in (3) as infelicitous. In (3a), the request for a second person to hand over a book which is already close to the speaker – indicated by *ов* – sounds inconsistent according to him. The same holds for (3b), with the giving of a book which is far from the speaker – indicated by *он* – to another person:

- (3) а. ?дај ми ја *книгава*
 б. ?на ти ја *книгана*

Within an appropriate context, however, these examples may very well be fine. This can also be seen from examples as (4), where a second person pronoun is combined with the alleged proximal article *ов*:

- (4) а. Милувам секој ден *под твојот прозорец* да поминам и [...] [АПП]
 б. Госпоѓо Христова, *Вашиов уважен сопруг* и јас сме овде поради една многу важна работа. [РКП]

The deictic component of *ов* and *он* illustrated in this section is assumed to differentiate both from the deictically unmarked *оџи* and is one of the reasons for why both forms are sometimes denied their status as articles.

1.2 Anaphora

Despite its deictic component, *ов* may also be used anaphorically (cf., e.g., Минова-Ѓуркова 2000: 128f) and hence assume a function typical of articles. Accordingly, *тилево* in (5aii) anaphorically refers to *едно тиле* in (5ai), as do *женава и мажоф* in (5bii) and *ташкото* in (5biii) to *една жена и еден маш* in (5bi):

- (5) а. Имаше еден орач и ораше. Орачот си донесе семе. Носејќи семе, летнало от небото (i) *едно тиле* [...] Е, појде, значи, ќе го чека (ii) *тилево* другиот ден, фториот ден, ќе го чека. [Имаше еден орач ..., Видоески 2000: 56]
 б. Беше (i) *една жена и еден маш*. Тије немаа челат и си прат муабет (ii) *женава и мажоф*. „Д имаме едно дете на гаволот ќе му го дам“, го вете (iii) *ташкото*. Им се роди дете, тоа расте, порасте и стигна за женене.

[Детето и гаолот, Видоески 2000: 72]³

In its anaphoric use, the deictic component of *ов* does not play any role, hence in (5) *оѝ* would be fine as well. Assuming that the difference is relevant in some way, this suggests a characterisation of *ов* other than in terms of deixis merely (*он* cannot be used anaphorically).

1.3 Further interpretations

Besides the expression of deixis and anaphoricity, *ов* and *он* are ascribed further interpretations, such as expressivity (cf. Тополињска 1974, 2006). Within their specific context, *ѝарков* and *свеѝов* in (6a,b) are assigned a slightly positive evaluation, whereas *оној*, *мојон* and *сваѝон* in (7a,b) suggest a negative evaluation, again induced by the context.

- (6) a. Е, како не. Ко-оклку јас што сум бил ге-енерален директор на *ѝарков*!
[ТОД]
b. БЕЖАНИЈА: Кажу нешто убаво.
ИНКАСАТОРОТ: Имав многу жени, а со тебе ми е како прв пат.
ПАУЗА.
Сите патишта на *свеѝов* ме враќаат кај тебе. [ДДМ]
- (7) a. *Оној*, *мојон*, утринава пак замина. Готви некој штрајк во Перник. Чесен збор, понекогаш ми се чини како да не сум се омажила за маж, како сите жени, туку за - политика, за целата светска политика. [КЧИ]
b. Готово му е се. Одовде до Струга ќе оди со Пандета, *сваѝон ѝвој*, а оттаму има и други што ќе одат заедно до Битола. [РКП]

Another possible interpretation of *ов* and *он* is possessivity (cf. Цивѝан 2005: 143). Interpreting *на свеѝов* in (8a) as ‘in the world close to me/the speaker’ would make as little sense as interpreting *во земјава* in (8b) as ‘in the country close to me/the speaker’. Rather, both NPs are interpreted possessively, i.e. ‘my world’ and ‘our country’.⁴

- (8) a. Не знам што ќе се случи понатаму. Можеби тоа ми се допаѓа.
Единствено сигурно нешто на *свеѝов* е изненадувањето. [ИИП]
b. *Во земјава* нема случај на заразен од грипот А, кој со голема брзина се шири низ светот. [<http://www.novamakedonija.com.mk>, 4.5.09]

³ The texts taken from Видоески (2000) pertain to the western group of dialects. Some characteristic features of this group are – besides the preservation of the tripartite article – the ending *-m* in the 3rd person singular present (e.g. *имаѝ* instead of *има*), the loss of intervocalic /в/ (e.g. *чоек* instead of *човек*) and the elimination of a vocal with clitics if the following wordform starts with a vocal (e.g. *д имаме* instead of *да имаме*), cf. Марковик (2002: 17f). Видоески (2000) uses a phonetic transcription (e.g. *-оф* instead of *-ов*), which is taken over not in all details here.

⁴ Note the contrast in (8b) between *земјава* (‘our country’) and *свеѝоѝ* (‘the world’).

Due to its unmarkedness with respect to deixis and due to its relation to the other two forms, *оѝ* may also be interpreted as expressing closeness to the hearer (Конески 1996: 229, Минова-Ѓуркова 2000: 127, Томиќ 2006: 56). Конески (1996: 229) illustrates this with the examples in (9):

- (9) a. на ти ја *книгава* (оваа до мене)
 б. дај ми ја *книгана* (онаа што ја гледаме двајцата малце понострана)
 в. дај ми ја *книгаѝа* (таа што е до тебе, таа што ја држиш)

In cases where the denoted object can be assumed to be close to the hearer, as in (9c), *оѝ* may thus be interpreted deictically. This can be seen also in (10), where ‘our stout children’ (*нашиве јадри чеда*) are opposed to ‘your fragile’ (*вашиѝе кревки*) such that *ѝе* can be interpreted as indicating closeness to the addressee:

- (10) Ги гледате ли, почитувани граѓани *нашиве јадри чеда*, со лица црвени како јабољко, наспроти *вашиѝе кревки*, небаре недохранети градски деца. [...] *Децава наши* имаат мајки што ги родиле, но и кози што ги одржале живи. [ЛСВ]

Конески (1996: 230) summarises this interaction of the three forms as follows:

„По таков начин, постоењето на членовите *-ов*, *-он* ја обусловува во споменатиот случај [cf. (9), B.S.] пространствената нијанса и во членот *-оѝ*, а од друга страна постоењето на членот *-оѝ* го обусловува членското значење на *-ов* и *-он*, иако е тоа сврзано со пространствената определба.“

This actually amounts to emphasising that the articles need to be analysed within whole texts, i.e. that analyses of isolated examples have to be replaced by analyses of their interaction. This direction of research with its focus on the discourse behaviour of the respective forms is supported also by the various problems arising with traditional analyses.

2. Problems

The first problem related to the tripartite article is its occurrence, which seems to be restricted not only dialectally but also as regards text genres.⁵ Instances of article variation can be found in novels, but hardly in newspaper texts. In the latter, already lexicalised forms prevail, such as *вечерва* in (11a) and *годинава* in (11b). Both are not definite NPs but adverbials as is indicated by their stress pattern: stress is penultimate with adverbials and antepenultimate with definite NPs, i.e. *годинáва* vs. *годи́нава*

⁵ Instances of *он* are especially hard to find, since this form seems really constrained to the spoken vernacular of the respective dialect areas (cf. Тополињска 2006: 13, Минова-Ѓуркова 2000: 128). Therefore, this paper relies mainly on examples with *ов* to account for the opposition of *оѝ* and *ов/он*.

(Минова-Ѓуркова 2000: 128, Lunt 1952: 21). *Годинава* in (11c) is indeed a definite NP:

- (11) а. Македонија *вечерва* (20.15 ч.) на „Амстердам арена“ ќе се обиде да извлече поволен резултат со апсолутниот фаворит за освојување на првото место во групата 9 за пласман на СП 2010 година, Холандија.
[www.vreme.com.mk, 1.4.2009]
б. Арно ама, *годинава*, повторно „ништо од бизнисот“.
[www.novamakedonija.com.mk, 10.5.09]
в. Од почетокот на *годинава* досега, Владата преку издавање едномесечни записи се задолжи со повеќе од 90 милиони евра.
[www.novamakedonija.com.mk, 20.5.09]

As will become clear later on, this variation in occurrence is not arbitrary and dialectal distribution is only part of the explanation.

Moreover, there are uses of *ов* which are neither deictic nor anaphoric, e.g. *дејшево* in (12iii). It cannot be deictic, since hints concerning the presence of a child are lacking. It cannot be anaphoric either, as there is no suitable antecedent. *Едно дејше* in (12i) cannot serve as antecedent, since it is too far away and thus has only a low activation grade, and, even more importantly, it is within the scope of a modal operator, irrealis *да имаме*.⁶ Hence, it can establish only a ‘short-term referent’ in the sense of Karttunen (1976: 372-377) which exists within a restricted domain – here within the scope of an irrealis predicate – and may be referred to anaphorically by means of a coreferent pronoun within this domain – here, with the pronoun *зо*:

- (12) [...] „Д имаме (i) *едно дејше* на ғаволот ќе му го дам“, го вети татково. Им се роди (ii) *дејше*, тоа расте, порасте и стигна за женене. „Море чојку, рече женава, треба да го жениме (iii) *дејшево*.“ [Детето и ғаолот, Видоески 2000: 72]

Another highly problematic notion is that of ‘the speaker’ which is central in traditional accounts taking deixis as crucial feature of *ов* and *он*. Regarding the speaker as the basis for article use, the variation between *змијатиа* and *змијава* in (13) can hardly be accounted for. Obviously, it is one and the same snake within one and the same situation that is being talked about. Why should it be closer to the speaker in (13iii) and (13iv) than in (13iv) and (13v)?⁷

- (13) [...] Пиштит нешто пред огнот добога. Пришол овчарот. [...] Кога видел, (i) *змија* пиштит. Станал је угаснал околу (ii) *змијатиа*. Му велит (iii) *змијава*:

⁶ This contradicts Weiss’ (1996: 439) assumption that *еден* has always widest possible scope within the sentence, i.e. that it can be neither within the scope of a quantifier or a modal operator nor any other world-constructing predicate.

⁷ The use of *ом* in (13ii) indicates anaphoric reference to *змија* in (13i).

„Што ме куртули од огнов, што сакаш бакшиш да ти да?“ „Што има ти бакшиш да ми даеш?“ „Сакај ти – рекла (iv) *змијаџа* – па ќе вида“. Рече овчарот: „Ништо нејќи друго, само јазик да разбера кое како зборит“. (v) *Змијаџа* рече: „Ако сакаш јазик да знаеш, камо в уста да ти дуфна“. „Е не – рече – ми е страф, ќе ме укаш“. „Акоти е страф, дај го кафалот, нис кафал ќе ти дуфна“. И дуфнала. И рече (vi) *змијава*: „Оа ќе ти кажа, ќе знаеш јазик, ама ако кажеш другему, ќе умреш.“

[Немушти јазик, Видоески 2000: 48f]

The problems with traditional accounts pointed out in this section illustrate the need for a different account of the Macedonian tripartite article, one that considers also the distribution of the respective forms on the text level. With the exception of Цивьян (2005) the possibility – and necessity – of such a discourse-based approach has remained unnoticed so far.

3. The text level

As regards the use of articles within non-dialogical texts, different instantiations of ‘the speaker’ have to be distinguished. Цивьян (2005) distinguishes between the narrator conveying the text and the persons speaking within the text.⁸ As conveyer of the text, the narrator basically has no possibility of changing the text of the person, but may define his own position as being within or outside the text (Цивьян 2005: 143). Among the means to achieve this positioning are direct and indirect speech, evidential forms – and the choice of articles. In this section it will be show how article variation serves to distinguish persons within the text, to distinguish perspectives and to differentiate text levels.

In (14), there seems to be one main character only, denoted by *чоек*. However, the context suggests that it is actually two different persons. Despite this lexical uniformity as regards their denotation, they can still be differentiated – by means of article variation. On closer inspection the variation between *ов* and *оџ* appears to be not accidental but as strategy to distinguish *чоек*₁ marked with *ов* from *чоек*₂ marked with *оџ*.⁹

- (14) Имаше *еден чоек*₁ богат и с имаше една жена уба. И с имаше две дечина машки. Ама на *чоekoф*₁ коа ќе легне да спије и на сонот *некојси чоек*₂ му доаѓал и му викал: пријателе, у жиотот твој имаш една сиромашнија голема што не постои, само дали сакаш на старос дали на младос? И *чоekoф*₁ не смеел да се речи ништо. Неколку вечера така му се јавуело. Еден ден *чоekoџ*₁ с увидил, с угајлел и жената го прашала [...]. И така

⁸ Cf. also Ducrot (1996: 56) who regards the notion of ‘the speaker’ as „extremely confused“, i.e. as a notion „which covers a number of wholly different ideas“. He distinguishes three possible instantiations of ‘the speaker’: the producer of an utterance (the producer is irrelevant for linguistic analyses), the *locuteur* who is responsible for the utterance (the *locuteur* is indicated by forms of the first person, Ducrot 1996: 62), and the *énonciateur* as origin of the perspectives of an utterance (Ducrot 1996: 68).

⁹ Note that *жена* is marked with *оџ* only. This indicates her location in the background of the story plot.

*чоekoф*₁ и рекол на жената [...]. И жената му вика [...]. И *чоekoф*₁ легнал да спије и одма му дошол *чоekoи*₂ па го прашуе, рече: „Што напраи ти?“ И *овој* [=чоек₁¹⁰] одгоори: „Поарно нека биде сега него после.“. И *чоekoф*₁ почна да дава кому нива, кому ливада [...].

Кога стана сабајле *сиромајоф*₁ и ја тражи жената, ја нема [...] И *чоekoф*₁ вице кисина по пат [...] [Среќата се враќа, Видоески 2000: 46f]

Whereas the article variation in (14) serves to distinguish persons (or rather: referents), it serves to differentiate perspectives in (15) and (16). Referring to ‘the speaker’ the variation between *годинава* in (15i) and in *годинаиѝа* (15ii) can hardly be accounted for, especially given that it is one and the same year that is being talked about. A closer look on the context reveals, however, that this year is looked upon from different perspectives: in (15i) it is the perspective of the administration (*владаиѝа* [...] *признае дека*), whereas in (15ii) it is a more general, more outside perspective – the perspective of the author:

- (15) Владата конечно реши да признае дека буџетот (i) *за годинава* бил преамбициозен и дека буџетските расходи мора да се приспособат, односно дека мора да се штеди. Среќна околност е што изборите за локалните и за претседателските избори не беа (ii) *кон крајоиѝ на годинаиѝа* бидејќи граѓаните, а пред сè стопанствениците можеби ќе требаше дотогаш да чекаат Владата да усвои ребаланс на буџетот и да ги најави толку долго очекуваните антикризни мерки. [www.novamakedonija.com.mk, 24.4.09]

The same holds for (16), where *случајов* indicates the perspective of *господин Гидеон*, again accompanied by a lexical hint – *почна да ѝ објаснува* [...] *дека* – at this embedding:

- (16) Господинот Гидеон во тој миг премина на еден доверлив тон, со снижен глас *почна да ѝ објаснува*, како да открива некаква голема тајна, *дека во случајов* може да се искористи една постапка [...] [СМК]

That the change of perspective from the author to a person is indeed achieved by the article alone is illustrated in (17), where *последниве четтириесетина години* indicates *Мазарена*’s perspective without any lexical indication of embedded perspective:

- (17) Три месеци по смртта на чичкото доби едно големо, официјално писмо.
Значи - наследство!
Е, ама, на тоа Мазарена Сета повеќе никогаш нема да наседне!

¹⁰ Being used anaphorically, the demonstrative *овој* refers to a referent which is not in the current focus of attention (cf. Diessel 1999: 96). It hence excludes the topic of the preceding discourse (i.e. *чоек*₂) as possible antecedent, and instead refers the less topical *чоekoф* (i.e. *чоек*₁).

До гуша и' се сите тие оставнински постапки, и преку нос, и преку глава!
Последниве четиириесетина години била најмалку на петнаесетина такви
 отворања на тестаменти. [СМК]

In (15)–(17), the article variation is located on the level of the narrator. By changing from *оѝ* to *ов*, he changes his omniscient, i.e. authorial, perspective to a restricted, i.e. personal, one and thereby locates himself within the text.

In (18), the article variation is found on both the level of the narrator and the level of the persons: *кобилаѝа* in (18ii), *кон'ов* in (18iii), *кобилаа* in (18iv), *кобилаѝа* in (18v) and *кобилаѝа* in (18vii) pertain to the level of narrator, whereas *кобилаѝа* in (18vi), *кобилаѝа* in (18viii) and *кон'ов* in (18ix) pertain to the level of the person, i.e. *маж*. The latter two illustrate the use of articles focused upon in traditional accounts: the speaking person – *маж* – denotes an object not close to him (one can infer even closeness to the addressee), *кобилаѝа*, as opposed to an object close to him, *кон'ов*, prompting his wife to get off her horse (*оѝ кобилаѝа*) and get on his (*на кон'ов*):

- (18) И му викат жена му [...]: „Мажу, ќе ме водиш на гости кај татка“. „Да те вода“ – рече. Spreмај ги (i) *кон'оѝ* и *кобилаѝа*, ќе ги јаваме“. (ii) *Кобилаѝа* била ждребна, жената била трудна. Кинисале да одат. (iii) *Кон'ов* застанал, (iv) *кобилаа* заминала. И виснала (v) *кобилаѝа*, рекла: „Ти две души носиш, па назат остана, а ја четири носа, па напрет ода.“ И маж е рекол: „Жено бре, запрѝ ја (vi) *кобилаѝа*“. Таа ја запрела (vii) *кобилаѝа*. „Слези – рече – (viii) *оѝ кобилаѝа*, качи се (ix) *на кон'ов*“. [...] [Немушти јазик, Видоески 2000: 49]

The narrator may as well choose not to zoom into the text but to outside and report it from an outside perspective. An example for that is given in (19), where the narrator explains a habit from an authorial position, indicated by the use of only *оѝ*:

- (19) Пред да запостоаме земаме јајце варено. *Јајцеѝо* ќе го продупиме со игла и ќе го обесиме со конец на фурка. На *децаѝа* в уста ќе им го даваме, и ацкаме *децаѝа*. Кое од *децаѝа* ќе го фатит *јајцеѝо*, него е тоа. *Домакиноѝ* или *домакинкаѝа* ќе им го дават да го фаќат *јајцеѝо* от ка ќе се навечерат. После *конецоѝ* ќе го варзат и ќе и горат *вешѝициѝе*. [...] [На проштени поклади, Видоески 2000: 89]

Since (19) is from the western dialectal region, it becomes clear that the existence of article variation may not only be accounted for in terms of sociolinguistic facts, but requires another explanation. This explanation has to do with the perspectivising function: article variation is restricted in newspaper texts and any genre dealing with matter of fact information since they are supposed to convey information from an outside, omniscient perspective rather than from a restricted person perspective.

4. Definiteness and specificity

In order to derive the perceptivising function of the Macedonian articles from their semantics it is necessary to take into account that NPs are characterised along two dimensions: definiteness as means to identify referents with other referents in the discourse and specificity as means to referentially anchor referents to the speaker or to other referents (for that definition of definiteness and specificity cf. von Heusinger 2002). This characterisation of specificity differs from traditional accounts that characterise it in terms of ‘speaker familiarity’. That speaker familiarity does not suffice to account for all instances of specific reference is illustrated in examples as (20) and (21).¹¹ In (20a), *George* has a specific student in mind, e.g. a student he is familiar with, as is indicated by *a certain*. If, however, *James* tells this another person, as in (21b), he does not necessarily have to know that student. He may very well be unfamiliar with this student, but even if he is, one would not interpret *a certain student* as non-specific.

- (20) a. George: “I met a certain student of mine.” [von Heusinger 2002: 262]
 b. James: “George met a certain student of his.” [ibid.]

Thus, speaker-familiarity does not constitute a sufficient criterion for specificity. The same holds for ‘existence’, as is illustrated in (21). *A mouse* in (21a) may receive both a specific and a non-specific interpretation, depending – according to traditional accounts – on whether the speaker knows the mouse she is looking for, i.e. an existing mouse, or whether she’s just looking for any mouse, e.g. as a birthday present. In the latter, non-specific, interpretation, this mouse may not even exist. That existence is not a necessary condition for specificity is illustrated in (21b), which does not make any claim as regards the existence of that mouse but is still not interpreted non-specifically (Fauconnier 1994: 25):

- (21) a. Margaret is looking for a mouse. [Fauconnier 1994: 25]
 b. Margaret is looking for a mouse that Jack claims he saw. [ibid.]

The kind of specificity involved in (20b) and (21b), i.e. specificity not relating to speaker familiarity and not necessarily implying existence, is called ‘relative’ specificity (von Heusinger 2002: 262f). Facing these instances of relative specificity, i.e. instances where indefinite NPs refer specifically even though they do not have wide-scope, von Heusinger (2002: 263) defines specificity as follows:

„Specificity is a marker for an expression that is *referentially anchored* to another expression, rather than ‘absolutely’ related to the speaker of a sentence.“

¹¹ (20a) is taken from Higginbotham (1987), (20b) from Hintikka (1986).

Thus, *a certain student* in (20b) is anchored not to *James*, but to *George*, and *a mouse* in (21b) is anchored not to the speaker or *Margaret*, but to *Jack*. This referential anchoring accounts for the specific interpretation of the respective indefinite NPs.

Now, how relates (relative) specificity to the Macedonian definite articles? It has been observed, that only *оѝ*, but neither *ов* nor *он*, may be interpreted generically and be used attributively, cf. (Усикова 1985: 56):

„Членна морфема (только с -т-, без пространственной детерминации) может указывать также на генерализующую функцию членной формы существительного при обозначении не конкретного известного предмета, а всего рода [...]“ [emphasis B.S.]

This is illustrated in (22), where the generic interpretation arises only with *от*:

- (22) a. *Моливой̄ / *-ов / *-он* е средства за пишување. [Усикова 1985: 56]
 б. *Добрай̄а / *-ва / *-на* играчка го воспитува детето. [Минова-Гуркова 2000: 121]

The lack of generic interpretations for *ов* and *он* is regarded as one argument against classifying them as articles. As further argument, their additional ‘deictic’ component is adduced (for both cf. Тополињска 2006). With the notion of relative specificity, both features can be correlated and serve to state the semantics of *ов* and *он* in a more precise way.

Even though the dimension of specificity is independent of the dimension of definiteness, relative specificity is commonly taken into account only with respect to indefinite NPs. The Macedonian articles show, however, that this notion is relevant also for definite NPs, namely for those marked with *ов* and *он*. Relative specificity accounts for the differences between *оѝ* and *ов/он*, which constitute an opposition based on ‘specificity’. As unmarked member of that opposition, *оѝ* may both express both non-specificity (and hence be used in generic contexts) and anchoring with the speaker or with a person. As marked members of that opposition, *ов* and *он* indicate anchoring with a person only – they are marked for relative specificity. This in turn accounts for their inability to be used in generic contexts.

The markedness for relative specificity of *ов* and *он* on the one hand, and the unmarkedness of *оѝ* as regards specificity (both absolute and relative) constitutes the semantic basis for the perspectivising function the articles display in discourse, i.e. on the text level.

5. Perspective

Perspective and specificity are related phenomena insofar as both pertain to the anchoring of the information presented. Perspective as discourse phenomenon can be defined as „the introduction of a subjective point of view that restricts the validity of the presented information to a particular subject (person) in the discourse“ (Sanders & Redeker 1996: 293). On a more general level, one may also speak of perspective in case

of non-restricted validity, i.e. in case of ascribing the presented information not to a particular subject in the discourse, but to the speaker. This has been called ‘authorial’ perspective above, as opposed to ‘personal’ perspective.

Both perspectives have been shown to correlate with article use – unrestricted perspective is induced by *oīū*, restricted perspective by *ov* and *oh*. Unrestricted perspective is authorial, e.g. speaker perspective – as is absolute specificity anchoring the referent of an NP with the speaker. Restricted perspective, i.e. personal perspective, is induced by *ov* or *oh* – as is relative specificity expressing the anchoring of a referent not to the speaker but to a person. Thus the anchoring of referents achieved by specificity constitutes the basis for the introduction of perspectives into the discourse.

Due to these different anchorings (narrator and person) derived from relative specificity, the Macedonian articles not only serve to introduce perspectives into the discourse but also to express foreign speech – foreign speech understood in the sense of Волошинов (1993: 125) as „речь в речи, высказывание в высказывании“. In this sense, it can be interpreted as integrating the different voices of narrator and person(s). Polyphony thus constitutes one of the possible interpretations of the opposition of *oīū* as indicating the text/voice of the narrator and *ov/oh* as indicating the text/voice of the person (cf. Sonnenhauser to appear 2010).

6. Conclusion

Analysing article variation on the text level reveals that article use in Macedonian is by no means arbitrary but, on the contrary, regular, i.e. guided by discourse-structuring principles. It not only serves the thematic organisation of the text (definiteness), but also its perspective structuring (specificity). The former function is carried out by all three forms, the latter by the opposition of *oīū* vs. *ov/oh*. That is, *ov* and *oh* are not only characterised in terms of definiteness, but in particular in terms of relative specificity, i.e. the anchoring of a referent to a person. Within the text, this kind of specificity manifests itself as perspecivising strategy (*oīū* vs. *ov/oh*). Whereas the definiteness involved in all article forms is the basis for the identifying and the anaphoric functions of the articles (the latter not for *oh*), relative specificity constitutes the basis for the deictic, expressive and possessive interpretations.

Thus, instead of regarding *ov* and *oh* as deictic, they should be analysed as expressing relative specificity. This overt expression of relative specificity with definite NPs constitutes a typological peculiarity of the Macedonian ‘tripartite article’ – irrespective of whether all its forms are regarded as ‘true’ articles or not.

Barbara SONNENHAUSER

References

- Diessel, H. 1999. *Demonstratives. Form, function, and grammaticalization*. Amsterdam, Philadelphia
- Ducrot, O. 1996. *Slovenian lectures. Argumentative semantics (edited by Igor ž. Žagar)*. Ljubljana
- Fauconnier, G. 1994. *Mental spaces. Aspects of meaning construction in natural language*. Cambridge
- Friedman, V. 2002. Macedonian. Comrie, B. & G. Corbett (eds.). *The Slavonic languages*. London, New York, 249-305
- Friedman, V. 2003. 'One' as an indefinite marker in Balkan and non-Balkan Slavic. Timberlake, A. & M. Flier (eds.). *American contributions to the thirteenth International Congress of Slavists*. Bloomington, 93-112
- Heusinger, K. von. 2002. Specificity and definiteness in sentence and discourse structure. *Journal of Semantics* 19, 245-274
- Higginbotham, J. 1987. Indefinites and predication. Reuland, E. & A. ter Meulen (eds.). *The representation of (in)definiteness*. Cambridge/MA, 43-70
- Hintikka, J. 1986. The semantics of 'a certain'. *Linguistic Inquiry* 17, 331-336
- Karttunen, L. 1976. Discourse referents. McCawley, J. D. (ed.). *Syntax and semantics 7: notes from the linguistic underground*. New York, 363-385
- Lunt, H. G. 1952. *Grammar of the Macedonian literary language*. Skopje
- Lyons, Ch. 1999. *Definiteness*. Cambridge
- Mendoza, I. 2004. *Nominaldetermination im Polnischen. Die primären Ausdrucksmittel*. München (http://www.uni-salzburg.at/portal/page?_pageid=625,740063&_dad=portal&_schema=PORTAL), accessed 3.5.09
- Rehder, P. 2009. Das Makedonische. Rehder, P. (ed.). *Einführung in die slavischen Sprachen*. Darmstadt, 331-346
- Sanders, J. & G. Redeker. 1996. Perspective and the representation of speech and thought in narrative discourse. Fauconnier, G. & E. Sweetser (eds.). *Spaces, worlds, and grammar*. Chicago, 290-317
- Sonnenhauser, B. to appear 2010. Die Diskursfunktionen des 'dreifachen Artikels' im Makedonischen: Perspektivität und Polyphonie. *Die Welt der Slaven* 55.
- Tomić, O. 2006. *Balkan Sprachbund morpho-syntactic features*. Dordrecht
- Weiss, D. 1996. Die Geburt eines Artikels: zum Status von makedonisch *eden*. Girke, W. (Hg.). *Slavistische Linguistik 1995*. München, 421-455
- Асенова, П. 2002. *Балканско езиковедство. Основни проблеми на балканския езиков съюз*. Велико Търново
- Видоески, Б. 2000. *Текстови од диалектните на македонскиот јазик*. Скопје
- Волошинов, В. Н. 1993. *Марксизм и философия языка. Основные проблемы социологического метода в науке о языке*. Москва
- Конески, Б. 1996. *Грамматика на македонскиот јазик*. Скопје

- Марковиќ, М. (ред.). 2002. *Преглед на македонскиите дијалекти (со звучен запис на дијалектниите текстови)*. Врз основа на итудовиите на академик Божидар Видоески. Скопје (CD)
- Минова-Гуркова, Р. 2000. *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје
- Тасевска, Р. 2007. *Македонски со мака*. Скопје
- Тополињска, З. 1974. *Грамајика на именската фраза во македонскиот литературен јазик*. Скопје
- Тополињска, З. 1981/1982. *Мак. еден – неопределет член?* *Македонски Јазик* 32/33, 705-715
- Тополињска, З. 2006. *Тројниот член – да или не?* *Јужнословенски Филолог* 62, 7-15
- Усикова, Р. П. 1985. *Македонски јазик. Граматически очерк, тексты для чтения с комментариями и словарем*. Скопје
- Харалампиев, И. 2001. *Историческа граматика на българския език*. Велико Търново
- Цивьян, Т. В. 2005. *Модель мира и ее лингвистические основы*. Москва

Sources

- АПП Антон Панов, Печалбари,
http://www.gbiblsk.edu.mk/adm/images/Pechalbari_kniga.pdf,
accessed 17.03.2009
- ВАЦ Венко Андоновски, Црни Играчки,
<http://www.e-books.com.mk/04plays/andonovski/tekst.asp?lang=mac&id=4>,
accessed 14.4.2009
- ДДМ Дејан Дуковски, ММЕ Кој прв почна,
<http://www.e-books.com.mk/04plays/dukovski/mme/sodrzini.asp?lang=mac>,
accessed 18.4.2009
- ИИП Игор Исаковски, Песочен часовник,
<http://www.e-books.com.mk/02prose/isakovski/sodrzini.asp?lang=mac>,
accessed 23.1.2009
- КЧИ Коле Чашуле, Избрани драми. Црнила,
<http://www.e-books.com.mk/04plays/casule/crnila/sodrzini.asp?lang=mac>,
accessed 17.4.2009
- ЛСВ Луан Старова, Времето на козите,
<http://www.e-books.com.mk/02prose/starova/kozi/sodrzini.asp?lang=mac>,
accessed 26.3.2009
- РКП Ристо Крле, Парите се отепувачка,
http://www.gbiblsk.edu.mk/adm/images/PariteSeOtepuvachka_kniga.pdf,
accessed 17.03.2009
- СМК Слободан Мицковиќ, Куката на Мазарена,
<http://www.e-books.com.mk/02prose/2002/mazarena/m1.html>,
accessed 19.4.2009

ТОД Томислав Османли, Двајца во Еден,
<http://www.e-books.com.mk/04plays/osmanli/eden/tekst.asp?lang=mac&id=2>,
accessed 14.4.2009

СИНТАКСАТА И СТИЛИСТИКАТА ВО СПИСАНИЕТО „МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК“ НИЗ ПРИЛОЗИТЕ ОД ПРОФЕСОРКАТА ЛИЛЈАНА МИНОВА-ЃУРКОВА

Поводот што се определивме за овој наслов е очигледен. Сакавме да споиме два јубилеја: шест децении објавување на списанието „Македонски јазик“ и 70 години од раѓањето на професорката Лилјана Минова-Ѓуркова, особено со фактот што првите свои прилози ги објавува во ова списание, на самиот почеток од седмата деценија на минатиот век.

***

„Сестраниот развиток на македонскиот литературен јазик по ослободувањето, неговата примена во најразличните гранки на народниот живот, поставува ред прашања што треба добро да се продискутираат и да се осветлат. Меѓутоа досега кај нас немаше системска работа во тој поглед, еден секидневен жив интерес за прашањата сврзани со литературниот јазик. Додека овој, низ нашата практика, неверојатно брзо се разви, – научното, теоретското осмислување на неговиот развиток останува поназад. Ако допуштиме да биде и натаму така, нема да избегнеме штетни последици за самиот правилен растеж на литературниот јазик.“ (МЈ, год. 1, бр. 1: 1). Вака започнува одисејата на научното списание „Македонски јазик“ во далечната 1950 година како Билтен на Катедрата за македонски јазици при Филозофскиот факултет во Скопје. Системската работа, за која пишуваше Редакцијата, ќе се оствари со редовното разгледување на јазичните прашања: „Нашиов билтен се јавува токму со цел да придонесе за организирањето на едно редовно разгледување прашањата од нашата јазична практика.“¹ За таа цел, низ три точки се поставени приоритетните задачи во врска со македонскиот јазик: „1. Да се изработи во што поскоро време солидна научна граматика на нашиот литературен јазик; 2. Да се состави речник на македонскиот јазик и во таа смисла да се работи за создавањето на установена терминологија во сите области; 3. Да се води постојана борба за чистотата на нашиот јазик во

¹ На истото место.

литературата, печатот, радиото, театарот и др., – и особено во нашите училишта, во врска со што да се полага грижа за правилното поставување на македонскиот јазик како предмет во нив, за начинот на неговото предавање, за изработување учебници по тој предмет“, а начинот на кој редакцијата на Билтенот смета да придонесе за исполнувањето на набележаните задачи се дадени во следниве предлози: „... со третирање извесни задачи од областа на нашата граматика и со критичко оценување работите од таа област ..., со објавување извесни прилози кон речникот на нашиот јазик и особено со дискусија за одделни зборови ..., “ како и со „критички прегледи на јазикот во наши творби и преводи, во печатот, радиото, театарот и сл., и со опфаќање проблемите од училишната практика по македонски јазик.“ Во 1954 година списанието „Македонски јазик“ од едно списание „со научно-популарен карактер и со поширока практична намена“, прераснува во „поизразито стручно и научно списание, наменето главно на науката за јазикот, но сега веќе како издание на Институтот за македонски јазик. Денес, по шест децении, може да се зборува за резултатите од задачите (кои „се обемни“) и дали се решени успешно. Ако се погледнат шеесетината броеви од списанието „Македонски јазик“ со стотиците научни прилози на познати и признати лингвисти, паралелно со научната публицистичка дејност на македонистиката, може да се зборува за успешност во реализација на поставените задачи.

Како што споменавме на самиот почеток, меѓу имињата се наоѓа и името на професорката Лилјана Минова-Ѓуркова, чии прилози почнуваат да излегуваат 1962-1963 година („Македонски јазик“ XIII-XIV, 1-2, 1962-1963 година). Покрај приказите, хрониките, поводите, името на професорката Минова-Ѓуркова е потпишано под петнаесетина научни статии. По овој повод се одлучивме да ги земеме предвид нејзините научни трудови што ги опфаќаат синтаксичките и стилистичките проучувања на македонскиот стандарден јазик.

Во рамките на синтаксата ги издвојуваме насловите: „Некои карактеристики на глаголите на -из(ира) во македонскиот литературен јазик“ (МЈ XVII 1966: 117-126); „Сврзникот *ако* во македонскиот јазик“ (МЈ XVIII 1967: 111-139); „Преглед на условните сврзници во делата на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ“ (МЈ XX 1969: 157-161); „Повторните дисјунктивни сврзници во македонскиот јазик“ (МЈ XXI 1970: 75-88); „Некои карактеристики на релативната реченица во јазикот на Крсте П. Мисирков“ (МЈ XXV 1974: 181-193), „Релативните временски реченици со *кога* во македонскиот литературен јазик“ (МЈ XXXII-XXXIII 1981-1982: 477- 484); „Збирноста во македонскиот јазик (од синтаксичка гледна точка) (МЈ XXXVI-XXXVII 1985-1986: 47-58); „Последичните наспрема другите типови сложени реченици во современиот македонски јазик, (МЈ XXXVIII-XXXIX 1987-1988: 47-62); „Релативните реченици со зависта во позицијата во препозиција во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и Јужна Албанија“ (МЈ XL-XLI 1989-1990: 331-342); „Пристап кон синтаксичката синонимија од аспект на декларативните реченици“ МЈ XLII-XLIV (1991-1993) 81-104 итн.; а во рамките на стилистиката ги препознаваме

текстовите: „Некои особености на функционалните стилови“ (МЈ XLV-XLII 1994-1996: 39-50); „Текстовите и функционалните стилови“ (МЈ LIII 2002: 1-26).

Зафаќајќи се хронолошки, најпрвин, ќе ја претставиме статијата „Некои карактеристики на глаголите на -из(ира) во македонскиот литературен јазик“ (МЈ XVII, 1966: 117-126), во која професорката Минова-Ѓуркова ги разгледува глаголите од туѓо потекло со наставката -из(ира). По дадениот преглед на глаголите во другите словенски јазици, авторката констатира дека овие глаголи се стабилизираат со наставката из(ира) иако, нивната адаптација со суфиксот -ува, се појавува уште во првите години од развојот на македонскиот литературен јазик. Наставката -ува се ограничува само на мал број глаголи: *командува, кријикува*, а во определен број глаголи се јавува двојно: *квалификува, иденџификува, инџересува* и со наставката -из(ира): *квалифицира, иденџифицира, инџересира*. До крајот на трудот се разработуваат проблемите со видот, како и со префиксацијата на овие глаголи.

Тргувајќи од подредените сврзници *ако, ако ли, да* и *ли* дадени во „Грамастиката на македонскиот литературен јазик“ од Блаже Конески, Лилјана Минова-Ѓуркова во научниот прилог „Сврзникот *ако* во македонскиот јазик“ (МЈ XVIII, 1967: 111-139) најпрвин ги образложува термилошките прашања во рамките на зависносложените реченици (надредена и подредена) и го предлага терминот *дел-реченица*, кој го најде своето место во македонската синтакса. По деталните истражувања на семантичките карактеристики на сврзникот *ако*, редот на зборовите во подредената реченица, како и по врската на овој сврзник со глаголот, одделно се задржува на типовите услов со сврзникот и неговиот однос со глаголските форми. Се даваат и можните индикатори, односно помошни зборови на условната врска во надредената дел-реченица: *џогаш, веднаш*, па и *џака* (во народната поезија). Сврзникот *ако* може да се сретне со други сврзници (*ако ли, ако да, ако год(да), само ако, ако само, ...* итн.), кои наоѓаат свое место во статијата. Во заклучокот се констатира дека сврзникот *ако* најчесто се употребува како условен и во народниот и во литературниот јазик. Сето ова е поткрепено со примери од дваесет и четири дела на македонски писатели и од македонското народно творештво, како и од десетина весници, списанија, меѓу кои и научни.

Во „Преглед на условните сврзници во делата на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ“ (МЈ XX, 1969: 157-161) вниманието на научното истражување е насочено кон условните зависносложени реченици (преку сврзниците во делата на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ) од една страна споредувајќи ги со состојбата во старословенскиот јазик, а од друга, со народниот и со современиот. Од наведените заклучоци може да се забележи дека Крчовски и Пејчиновиќ ги напуштаат сите старословенски условни сврзници, а го употребуваат сврзникот *аште* што е во прилог на сврзникот *ако*. Во нивните текстови како корелати се јавуваат сврзниците *тогаш* и *а*, вториот необичен во современиот јазик, а во сложени сврзници се јавува со *да* и со *ли*. Иреалниот услов со минато-идно време во надредената дел-реченица е изразен со *да* во служба на условен сврзник, што е најобична појава во современиот и во народниот јазик. Доследната употреба на

возможен начин за изразување идеален услов е забележана кај наведените автори. Со прегледот на дијахрониските појави во ваквите статии од професорката Ѓуркова, се пополнува историската синтакса на македонскиот современ јазик.

Повторливите дисјунктивни (разделни) сврзници: *или-или, а-а, ај-ај, било-било, де-де, ем-ем, и-и, ја-ја, ни-ни (ниѝи-ниѝи, ниѝу-ниѝу), ѝу-ѝу*, (без *или* употребен еднократно), кои се јавуваат во независнословените реченици, се предмет на статијата „Повторните дисјунктивни сврзници во македонскиот јазик“ (МЈ XXI, 1970: 75-88). По дадениот преглед на класификациите направени од познати лингвистички имиња², одделно се разработуваат споменатите сврзници во македонскиот јазик, потврдено со примери од четириесетина дела од македонската народна, современа и преводна литература. Иако се заклучува дека проблемите со класификацијата (особено со паратаксата) остануваат отворени, на крај е дадено групирање според семантиката на исказите во кои се јавуваат овие сврзници.

Неизбежна е пишаната реч на Крсте П. Мисирков при анализата на македонскиот јазик пред неговата официјалната кодификација, особено што станува збор за автор што ги постави принципите на македонскиот јазик и се обиде да ги реализира во своите дела „За македонските работи“ и во списанието „Вардар“. Токму следната статија што сакаме да ја прикажеме е во рамките на анализата на релативната реченица во пишаната реч на Мисирков: „Некои карактеристики на релативната реченица во јазикот на Крсте П. Мисирков“ (МЈ XXV, 1974:181-193). По спроведената анализа на релативните сврзници, Минова-Ѓуркова доаѓа до заклучок дека релативната реченица е честа и развиена во изразувањето на Мисирков, а од аспект на современата состојба, во строежот на релативната реченица кај Мисирков „скоро и да нема елементи што би се чувствувале како ’отстапувања’...“, со што ни се потврдува како автор на текстови напишани на јазик што е оформен „врз база на научен пристап кон јазикот...“.

Предмет на интерес и во следната статија се релативните реченици, поточно оние временски зависнословени реченици што покажуваат истовременост на дејствата, кои се вклучени во релативните поради начинот на врзување на двете дел-реченици и поради тоа што во нив има најмалку две релации сврзани со еден сегмент – временскиот отсек во кој се одвиваат двете дејства. Со богат ексцерпиран материјал од дваесет книги, професорката Минова-Ѓуркова ги изделува карактеристиките на временските релативни реченици со *кога*, задржувајќи се најмногу на релативизираниот дел од главната дел-реченица. Според заклучокот, речениците со *кога* покажуваат особености што ги сврзуваат од една страна со прилошкоопределбените, а од другата – со релативните зависнословени, односно можат да се изделат два вида релативни реченици со *кога*: такви во кои *кога* воведува прилошкоопределбена дел-реченица (т.е. кога развива прилошка определба за време на главната) и такви во кои *кога* развива именска фраза што не врши функција на прилошка определба за време во главната и кои претставуваат трансформи на релативните реченици со *кој*.

² Според цитираноста и фусотите од статијата.

Проблемите што настануваат на синтаксичко ниво со збирноста во македонскиот јазик е предмет на анализа во истоимената статија објавена во двобројот XXXVI-XXXVII на списанието „Македонски јазик“ од 1985-1986 година. Изразувањето на збирноста кај именките во македонскиот јазик, како и во многу други јазици, може да биде со морфемски или метонимски. Во првиот дел од овој труд авторката се задржува на именките чиј збирен карактер се должи на коренските (*народ, свети, население, кадар, персонал; добиток, стока; мебел, облека*) или на деривациските морфемски (на -ство: *граѓанство, свештенство, учителство*; на -ија: *машиџа, жениџа, челадија; железарија, сџакарџа, сџиџурија*, како и на интернационалната лексика: *интелигенџа, полиџа, ариџокраџа, буржоаџа*; и на -ина: *младина, дивина, живина*) и на оние чие значење е резултат од метонимски процес (*град, село, крај, јавност ...*), односно, општо кажано, на именките што означуваат множество со единската форма. Како интересни случаи се дадени оние чија множинска форма е последица на единечно преосмислување на збирната именка (*кадар – кадри, лекџира – лекџири*, па и: *аскер, раја*), кои по правило се туѓи зборови. Меѓутоа, прашањето на конгруенцијата што ја остваруваат овие именки во рамките на именската група и во реченицата, е тоа кон кое е насочено вниманието на авторката. Бидејќи станува збор за именки што се формално во еднаина, се очекува единска конгруенција (каква што се јавува во повеќе јазици). Осврнувајќи се на литературата од другите јазици, Минова-Ѓуркова забележува дека има своја логика што, со збирните именки, се јавува и согласување по смисла во именските групи и во реченицата. Во вториот дел од статијата се задржува на некои прашања сврзани со збирната множинска форма во македонскиот јазик, која е изразена со специјализираните флективни морфемски за збирната множина, со кои се изделува македонскиот јазик од другите словенски јазици. Станува збор за *-је, -ја, -ште*, а како најбројни се јавуваат оние именки на *-је*, за кои авторката давајќи ги објаснувањата, не ја оправдува појавата на единската конгруенција со оваа збирномножинска форма.

Со поставувањето на прашањето за тоа во која подгрупа прилошкоопределбени реченици со повеќе право можат да се вклучат последичните зависносложени прилошкоопределбени реченици Лилјана Минова-Ѓуркова ја започнува анализата во следната статија, која сакаме да ја претставиме. Без можност за давање категоричен одговор, но со приложените факти, Минова-Ѓуркова се решава да ги вклучи во подгрупата од реченици со т.н. каузална обусловеност, во која, покрај причинските, можат да се вклучат уште и условните и целните. Врз основа на објаснувањата, авторката ги карактеризира последичните зависносложени реченици како прилошкоопределбени каузални во кои „зависната го дава ефектот, реалниот или претпоставениот резултат на (интензитетот на) дејството, или пак на (степенот на) застапеноста на некоја особеност изразена во главната дел-реченица“. Како особена важност за последичните реченици во македонскиот јазик го дава фактот што во нив последицата е реалност – остварена или остварлива. По претставување на структурата на последичните реченици (два основни типа последични зависносложени реченици, наспрема третиот асиндетонскиот), Минова-Ѓуркова ги разгледува најпрвин последичните реченици

со корелати во главната дел-реченица: *џолку*, синонимниот прилог *доџолку*, начинскиот заменски прилог *џака*, сложениот заменски прилог *доџаму*; потоа со показните заменски придавки *џолкав* и *џаков*, ... итн., па последичните реченици со отсуство на корелати во главната и со *џака шџо* како сврзувачко средство во зависната дел-реченица, како и трите разновидности кај асидентонските последични реченици. На крајот се дадени допирните точки и аналогиите со другите типови сложени реченици.

Релативните реченици со зависната дел-реченица во препозиција се izdelуваат наспрема сите други видови релативни реченици особено со анафорскиот карактер на релативните сврзувачки зборови. Споменативе релативни реченици се особено карактеристични за народниот јазичен израз, како и за разговорниот јазик. Ваквите релативни реченици со зависната во препозиција ги анализира Минова-Ѓуркова во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и во јужна Албанија³. Примерите што се опишуваат се групирани според сврзувачките зборови: *шџо*, *кој(шџо)*, *каде шџо*, *каков шџо*, *како шџо*, *колку шџо*, се разбира со соодветните варијанти според говорот од каде што се земени. Материјалот што ѝ бил на располагање на Минова-Ѓуркова, ѝ дал примери за првиот и за третиот тип од можните типови (индивидуализирачки, квалификативни и споредбени) на споменатите релативни реченици. Според заклучокот, од заменските зборови што се јавиле во главната дел-реченица како корелати превладуваат оние со *џ*-коренот, односно (што е интересно) сите реченици претставуваат т.н. затворени синтаксички структури *к-џ* (сп. Сергеј Карцевски).

Како и релативната, така и декларативната реченица претставува една „широка рамка во која можат да се сместат и да се изразат на специфичен начин различните односи меѓу дејствата (содржините) на дел-речениците“. Земајќи ја синонимијата или блискозначноста како еден вид игра меѓу формата и содржината, односно меѓу изразот и значењето, Л. Минова-Ѓуркова смета дека синтаксата е област што ветува големо богатство на синонимни конструкции зашто во нејзината основа лежи токму принципот на поврзување, на комбинирање на елементите. Токму од тие причини, врз основа на материјал ексцерпиран од современата македонска проза, од научната литература и од публицистиката, авторката во овој прилог се зафаќа да ги разгледа најлесно забележливите случаи на синтаксичка синонимија сврзани со декларативните реченици⁴.

Овие научни трудови се само дел од научното творештво посветено на синтаксата на македонскиот јазик од Лилјана Минова-Ѓуркова, кое влезе во основата за учебникот „Синтакса на македонскиот стандарден јазик“ објавен во 1994 година. Покрај македонската синтакса, голема научна преокупација на професорката ѝ беше македонската стилистика. Се разбира дека и стилистичките прилози (објавувани не само во научното списание „Македонски јазик“) подоцна, беа основата за „Стилистика на современиот македонски јазик“, излезена од печат

³ MJ XL-XLI, 1989-1990.

⁴ MJ, XLII-XLIV, 1991-1993.

во 2003 година. Со овие два наслова се пополнија две важни научни полиња од проучувањето на современиот македонски јазик. Во продолжение ќе ги претставиме стилистичките прилози објавени во списанието „Македонски јазик“. Во трибројот XLV-XLVII од 1994-1996 година е статијата „Некои особености на функционалните стилови“ (MJ XLV-XLVII, 1994-1996: 39-50), во која по дефиницијата и дефинирањата за стилот, се дава определување за функционалната стилистика и функционалните стилови, секако поаѓајќи од основата што ја даваат руските формалисти и Пражаните. Видовите функционални стилови се дадени според Бранко Тошовиќ, иако се дава дел од мислењата на други автори, меѓу кои и на оние што се занимавале во нашата средина. Во последниот дел од статијата се дадени особеностите на функционалните стилови преку разработувањето на следниве проблеми: конститутивни фактори на функционалните стилови, функционалните стилови и функциите на јазикот, стилската норма, пишуваната наспрема говорената форма на пораките во рамките на функционалните стилови, функционалните стилови и степенот на службеност на ситуацијата во која се општи и претставување на говорното лице во текстот.

„Текстовите и функционалните стилови“ е статијата објавена во годиштето LIII од списанието „Македонски јазик“ во 2002 година⁵. Најпрвин, преку богатата научна литература, Лилјана Минова-Ѓуркова нè запознава со основните термини *дискурс* и *џексии*, определувајќи се за терминот *џексии*: „меѓу другото и затоа што е тој пошироко прифатен и во нашава и во други средини, а освен тоа станува збор за термин што бил (и сè уште е) во употреба и пред да стане основен термин на текстлингвистиката, односно на лингвистиката на текстот.“⁶ Овој термин го сфаќа како надреченично единство, надреченична целост со определена смисла и со извесен број јазични средства што укажуваат на поврзаноста меѓу речениците. За анализа се земени три различни текста (според функционалните стилови) од Блаже Конески: првата песна од двете песни под заеднички наслов „Григор Прличев“, беседата за Григор Прличев одржана на 9.02.1953 година во Охрид (по повод шеесетгодишнината од смртта на поетот и статијата „Односот на Григор Прличев спрема локалниот говор и писмениот јазик“, објавена во зборникот „Македонскиот јазик во XIX век“⁷). Повикувајќи се на руските формалисти, најпрвин ја разгледува *џеснајџа како тексии* доаѓајќи до интересни заклучоци на релацијата песна – проза, пред сè, тргнувајќи од нејзината форма тесно поврзани со ритамската и звуковата организација. Иако оваа постапка овозможува да се забележат надворешните, формалните карактеристики на песната „Нож“, авторката е убедена дека тоа не значи дека е одговорено на прашањето што е тоа што ја прави песната – песна. Во пристапот кон *несџехуванијџе џексииови* односно прозните текстови, кои можат да припаѓаат на

⁵ MJ LIII 2002: 1-26.

⁶ MJ LIII 2002: 5.

⁷ Издание на Катедрата за македонски јазик и јужнословенски јазици на Филолошкиот факултет, Скопје, 1996 година.

различни функционални стилови (во овој случај на различни потстиливи⁸), а според приложените изводи од литературата посветена на анализата на текстот, Минова-Ѓуркова се ориентира кон содржината, кон темата (или темите) на текстот и потоа кон утврдувањето на јазичните средства со кои се служи авторот. Секако дека „токму изборот на јазичните средства може да помогне во утврдувањето на функционалниот стил на кој му припаѓа даден текст“.

Двете групи статии ги даваат двете научни полиња на истражување на професорката Лилјана Минова-Ѓуркова, од областа на македонистиката: „Јасно е дека синтаксата не може да застане и не застанува на границата на реченицата ...“ (МЈ, LIII, 2002: 1) дообјаснувајќи: „Изолираната и комплетна реченица се јавува, по правило, како пример за илустрација во учебниците и во научните трудови од областа на јазикот ... Меѓутоа, секоја реченица (...) добива целосна смисла соодветно во рамките на ситуацијата (ако е изговорена) или во контекстот (ако е напишана)“⁹. Согласувајќи се со мислењето на Бр. Тошовиќ (цитиран, МЈ, LIII, 2002: 6) дека секој текст содржи стилска информација и токму во врска со тоа секој текст можеме да го вклучиме во определен функционален тип од јазикот, се согласуваме со мислењето на Минова-Ѓуркова за незастанувањето на границата на реченицата во развојот на научната мисла, односно за продолжување со научното истражување за отворање на новото научноистражувачко поле во македонистиката, на стилистиката.

Треба да се подвлече дека значењето на научните трудови од професорката Минова-Ѓуркова е повеќекратно. Овие научни трудови се корените на современата македонска синтакса и стилистика, кои ќе ја добијат базичната форма низ страниците на „Синтаксата на македонскиот стандарден јазик“ и „Стилистиката на современиот македонски јазик“. Сакаме да го истакнеме востановувањето на синтаксичката и на стилистичката терминологија во македонистиката, кои ќе заземат широки размери со објавувањето на веќеспоменатите основни трудови во македонската синтакса и стилистика.

Според статиите и двата учебника можеме да зборуваме за два потстила од научниот функционален стил на македонистиката на кои им припаѓаат тие: за строгонаучниот (академски) и за научно-учебничкиот (дидактички и практично-научен). Научната дејност е сложена, како што пишува Минова-Ѓуркова во „Стилистиката“ (Минова-Ѓуркова, 2003: 318). Покрај заеднички вредности што ги има научниот функционален стил, како што се: вредноста на научните тврдења не треба да зависи ниту од авторот, ниту од времето или од местото на нивното формулирање; придобивките од научните проучувања се сопственост на целата заедница; откривањето на вистината не смее да биде ограничено од определени политички или идеолошки погледи, ниту пак условено од материјална полза; треба да се има критички однос кон сите ставови и тврдења во науката; за нив

⁸ Текстот „Григор Прличев“ од 1953 е определен како текст од научно-популарниот потстил на научниот функционален стил, а текстот „Односот на Григор Прличев ...“ е вклучен во строго научниот потстил на научниот функционален стил.

⁹ На истото место.

треба да се дискутира, а заклучоците треба да бидат објаснувани за да се отстранат грешките, секој од потстиловите има свои карактеристики. Во случајов, строгонаучниот (академскиот) потстил, кој се реализира преку статиите на професорката Минова-Ѓуркова, како и научно-учебничкиот (дидактичкиот и практично-научниот), кој се реализира преку „Синтаксата“ и „Стилистиката“ од професорката Минова-Ѓуркова, се одликуваат со *прецизносѝ, логичносѝ, ајсѝпрактѝносѝ, објектѝивносѝ, информатѝивносѝ*, како и со *аргументѝираносѝ* (преку големиот број ексцерпирани примери дадени во контекст). Она што сакаме да го истакнеме, конкретно во рамките на лексиката, е воведувањето на нова лингвистичка терминологија, а што се однесува до карактеристиките на другите јазични нивоа треба само да се отворат страниците на „Стилистиката“ и оттаму да се препознаат особините на научниот функционален стил на којшто пишува професорката Минова-Ѓуркова. Овде ќе си дозволиме да кажеме нешто за комуникативноста, како едно од значајните прашања на овој функционален стил. Без разлика дали станува збор за текстовите од статиите или пак од учебниците, јазичниот израз на професорката Минова-Ѓуркова секогаш е читлив, интересен, го привлекува вниманието на читателот, е неоптоварен со термини и туѓи зборови, со дигресији итн., со што ја има постигнато целта – да ја заинтересира читателската публика за дадена јазична проблематика. Всушност комуникативноста што ја остварува со читателите е една од најважните карактеристики на нејзиниот индивидуален стил иако, како што пишува во врска со јазикот на Бл. Конески (Л. Минова-Ѓуркова, 2003: 324), авторите на граматиките се во специфична положба зашто ги опишуваат формите и нивната употреба, прават инвентар на единиците и на односите, ги изнесуваат правилата и исклучоците, па треба да внимаваат на сопствениот јазичен израз.

На крајот, нека ни биде дозволено да ги цитираме нејзините зборови од последниот објавен прилог во списанието „Македонски јазик“ (МЈ, LIII, 2002: 24), а кои се однесуваат на јазичниот израз на Блаже Конески, сега упатени за нејзините статии што беа предмет на претставување во овој прилог: „Познато е дека, во најголем број случаи, при средба со текст од еден автор (под услов пред тоа да сме се сретнале со друг или со други негови текстови), можеме со помала или поголема сигурност да му го припишеме уште пред да го прочитаме потписот. Ова, пред сè, важи за познати автори што се izdelуваат со својот јазичен израз“.

Лидија ТАНГУРОВСКА

ЛИТЕРАТУРА

Минова-Ѓуркова, Л. (1966) „Некои карактеристики на глаголите на -из(ира) во македонскиот литературен јазик“, МЈ XVII, 117-126.

Минова-Ѓуркова, Л. (1967) „Сврзникот ако во македонскиот јазик“, МЈ XVIII, 111-139.

Минова-Ѓуркова, Л. (1969) „Преглед на условните сврзници во делата на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ“, МЈ XX, 157-161.

Минова-Ѓуркова, Л. (1970) „Повторните дисјунктивни сврзници во македонскиот јазик“, МЈ XXI, 75-88.

Минова-Ѓуркова, Л. (1974) „Некои карактеристики на релативната реченица во јазикот на Крсте П. Мисирков“, МЈ XXV, 181-193.

Минова-Ѓуркова, Л. (1981-1982) „Релативните временски реченици со кога во македонскиот литературен јазик“, МЈ XXXII-XXXIII, 477- 484.

Минова-Ѓуркова, Л. (1985-1986) „Збирноста во македонскиот јазик (од синтаксичка гледна точка), МЈ XXXVI-XXXVII, 47-58

Минова-Ѓуркова, Л. (1987-1988) „Последичните наспрема другите типови сложени реченици во современиот македонски јазик, МЈ XXXVIII-XXXIX, 47-62.

Минова-Ѓуркова, Л. (1989-1990) „Релативните реченици со зависната во позицијата во препозиција во македонските дијалекти во Грција (Егејска Македонија) и Јужна Албанија“, МЈ XL-XLI, 331-342.

Минова-Ѓуркова, Л. (1991-1993) „Пристап кон синтаксичката синонимија од аспект на декларативните реченици“, МЈ XLII-XLIV, 81-104.

Минова-Ѓуркова, Л. (1994-1996) „Некои особености на функционалните стилови“, МЈ XLV-XLII, 39-50.

Минова-Ѓуркова, Л. (2002) „Текстовите и функционалните стилови“, МЈ LIII, 1-26.

Минова-Ѓуркова, Л. (1994/2000) „Синтаксата на македонскиот стандарден јазик“,

Минова-Ѓуркова, Л. (2003) „Стилистиката на современиот македонски јазик“.

СТИЛОТ И СЕМАНТИКАТА ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИ РАКОПИСИ ОД СИНТАКСИЧКИ АСПЕКТ

Кога станува збор за стилистички проучувања на старите текстови, треба да се имаат предвид функционалните сфери на употреба на јазикот на текстовите. Црковнословенскиот првенствено се оформил како литургиски јазик, а потоа во зависност од преведуваните текстови и од потребите претставувал значаен елемент во образованието, во уметничката литература, во некоја специјализирана употреба (философија, историографија) и сл. Со оглед на ова, може да се каже дека овој јазик припаѓа кон еден религиски или *сакрален функционално-стилски комплекс* како што го нарекува Тошовиќ (1988), затоа што тука може да се вклучат и текстови од уметничката литература, во ораторството и сл. Секако, при разгледувањето на стилските карактеристики на јазикот на македонските црковнословенски ракописи неизбежно е да се направи компарација со грчкиот текст од којшто е преведен ракописот. Таа релација овозможува понекогаш, но не секогаш, да се пронајде причината за некоја јазична појава, за извесно јазично влијание итн. Ако се навратиме кон антиката, Аристотел во својата *Реторика* (III 9, 1409a) во врска со композицијата на речениците во старогрчкиот, разликува два стила: континуиран, *координиран стил* (εἰρομένη λέξις), при што речениците се надоврзуваат една на друга со сврзувачки зборови (σύνδεσμοι) сè додека не се заврши предметот/темата за која станува збор, и поради тоа Аристотел оценува дека овој стил не е допадлив; и вториот – *периоден стил* (κατεστραμμένη λέξις), кој се карактеризира со субординација: реченицата има свој почеток и крај, има забележителен размер и е лесно разбирлива. Периодниот стил е карактеристичен за уметничката проза, додека координираниот стил е карактеристика на народниот јазик и на најстарата грчка проза, како и на раскажувањето во Новиот завет (Блас, Дебрунер 1959: 289,290). Во тој поглед како што обележува Блас, грчкиот се сложува со семитските јазици, за што како пример може да се земе бесконечното надоврзување на речениците со сврзникот *καί*, hebr. *we*. Тоа особено е присутно во Евангелието по Марко, но исто така и во другите евангелија. За координиран стил се смета и надоврзувањето со помош на партицип, на релативна реченица или воведување на реченица со сврзникот *ὅτι*, коишто претставуваат особености на Посланието на апостол Павле до Ефесјаните и

Посланието на апостол Павле до Колосјаните, со што, заклучува Блас (ibid. 1959: 289), стилот станува уште позаморувачки за следење отколку надоврзувањето со сврзникот *καί*. Покрај ова, присутно е и *асиндејско њоврзување* коешто му противречи во голема мера на духот на грчкиот јазик, и се среќава во ограничена мера во Новиот завет. Општиот заклучок од кусиот осврт кон стилските особености на Новиот завет на Блас (ibid. 1959: 289) е дека реченичното поврзување во Новиот завет се разликува од она во класичниот грчки по тоа што се употребува *координација*, којашто е омилена во народниот израз и во оние ситуации каде што класичната стилистика познава исклучиво субординација. Ова всушност и се доближува до генералната оценка дека грчкиот на Новиот завет го отсликува во голема мера грчкиот што се зборувал во тоа време.

I. Во рамките на оваа статија предвид се земаат две стилски особености на црковнословенскиот од македонска редакција. Предвид се земени текстови што го оформуваат корпусот македонски црковнословенски текстови датирани од 12 до 16 век, а кратенките што се употребени се во согласност со оние употребени во *Речничкој на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* (св.1-9, 2000-2008) што се работи во Одделението за историја на македонскиот јазик во Институтот за македонски јазик.

Како што беше погоре споменато, употребата на *њолисиндејњоној* во грчкиот на Новиот завет е една од позабележителните карактеристики и поради тоа треба да се обрне поголемо внимание на овој проблем и во македонските црковнословенски ракописи. Несомнено е дека се работи за едно стилско обележје коешто има хебрејски произлез и токму поради тоа е интересно и неговото проучување. Меѓутоа, не треба да се занемари и карактерот на т.н. библиски грчки којшто според проучувањата на Моултон (1906: 4,5) е во суштина многу блиску до грчкиот што се зборувал во времето кога е пишуван Новиот завет. Исто така, овој автор посочува и дека треба да се има предвид и фактот дека голем дел од Новиот завет е превод од оригиналот напишан на арамејски, како и фактот на билингвалноста што била вообичаена за тој период.

Сврзникот *и* во рамките на црковнословенските текстови многу често се употребува *њолисиндејњонски* – за поврзување на повеќе реченици, една по друга, при што дејствата во речениците можат, но и не мораат секогаш да бидат поврзани, а особено специфично е тоа што некои од речениците почнуваат со сврзникот *и*. И во ваквите поголеми делови од еден текст дејствата во дел-речениците или во одделните независни и зависносложени реченици можат да бидат паралелни, последователни или поврзани по признак причина-последица, соодветно на карактеристиките на копулативните независносложени реченици. Такви се следниве примери:

(1) прѣдадѣть и на порѣганне· и оубыѣть и, и распнѣть и· и треты днь въскрѣсьнеть - *καί μαστιγῶσαι καὶ σταυρῶσαι καὶ...ἐγερθῆσαται Mt20,19 Kpat*

- (2) бѣ нѣкто на вѣстоцѣ мѣжъ именемъ ефремъ сиринъ сынъ родомъ. и бѣше члѣвѣжъ
 бѣгоуѣстивъ и бѣше ѡгрѣбѣжъ сѧ ѿ вѣскожъ вещи. 1r5Les
- (3) и изыдоше ѿтан и прїидоше кз исочсѣ навїинѣ и сказаше емоу еликаа видѣше и
 пострадѣаше. - καὶ εἶπὼν τοῦ ὅσα εἶδον καὶ ἔπειτα 32r2Krn
- (4) земля же бѣ невидима и неокрашена и тма врѣхѣ бездны и доуѣхѣ бѣжи пошаше
 сѣ врѣхѣ воды. и реуѣ бѣгоуѣ да боудеть свѣт и бысѣтѣ свѣт. и видѣ бѣгоуѣ яко добро и
 разлогѣи бѣгоуѣ между свѣтом и между тмоу - καὶ σκότος ἐπᾶνω.. καὶ πνεῦμα.. καὶ
 εἶπεν ὁ θεός.. καὶ εἶδεν ὁ θεός Gn1,1-4 Vtš Grig Lobk Orb
- (5) сътворише тако и реуѣ двонте и оудвоише и реуѣ тронте и оутронише. и
 прождаше вода ѡкрсть ѡльтара и ровз испльни се води - καὶ εἶπεν Δευτερώσατε..καὶ
 ἔδευτέρωσαν καὶ εἶπεν...καὶ ἐτίρσισευσαν καὶ διεπορεύετο 3Rg18,35 198a6-10Vtš
- (6) сѣвѣтны оубо порфирне рабѣ бысѣтѣ сѣвѣтѣ агѣ памфила. и ищѣ моши гѣсподина
 своѣго. да и погрѣветѣ. и гѣтѣ бысѣтѣ. и вѣжеженѣ бывши велицѣи моши. и вѣврѣженѣ
 бысѣтѣ въ на и оумрѣтѣ. такожде и сѣвѣтны оулианѣ. лобызага моши сѣвѣтѣ агѣ. гѣтѣ
 бысѣтѣ и сѣвѣзанѣ. и вѣврѣженѣ бысѣтѣ и тои въ пещѣ. и бѣлѣгодара бѣгоуѣ и прѣдасть
 доуѣшѣ своѣ гѣсподѣви. 144r4-11Stan
- (7) и лѣна же есѣт нижешее слѣвѣнѣ же есѣт висоуанше и сѣго ради стонѣт лѣуна по
 ниже ѿ слѣвѣнѣ и помрачѣет се слѣвѣнѣ. и не свѣтитѣ дондеже не оуклонит се единѣ ѿ
 дроугѣга. - καὶ ἡ σελήνη εἶναι κατώτερη...καὶ διὰ τοῦτο στέκει.. καὶ σκοτίζεται ὁ
 ἥλιος, καὶ δὲν λάμπει 125r14Krn
- (8) яко въ животныхъ притѣа ѡлѣон. и бѣваеть ѿ небытїа въ бытїе. и растлѣваеть се ѿ
 бытїа въ небытїе. и вѣзрачѣает ѿ мала въ велика. и оумалѣает се егда его сѣуешѣ. и
 измѣнѣает се егда вѣзыараваеть се и пакы оукрѣтаеть се. и ходитѣ ѿ мѣста на мѣсто. -
 καὶ φθείρεται..καὶ αὐξάνεται..καὶ μικραίνει..καὶ πάλιν ἡμεροῦται 126r1Krn

Радослав Вечерка во однос на оваа употреба на сврзникот и, пишува: „употребата на и на почетокот на нова тематско-мотивска линија се смета за хебреизам“ (Вечерка 1996: 30). Во грчкиот се употребува сврзникот кај во оваа функција. За оваа синтаксичка карактеристика на грчкиот во Стариот завет и воопшто за неговата синтаксичка структура може да се најдат податоци од соодветните анализи (Конибер, Сток 1998) дека кај овој текст се работи за буквален превод од хебрејски, како што пишуваат и самите автори „се работи за дело во коешто лексиката е грчка, а синтаксата хебрејска“ (Конибер, Сток, 1998: 50). Од ова произлегува дека во Стариот завет главно превладува паратаксата – поврзувањето со сврзникот кај, така што значењето и контекстот имаат важна улога во определувањето на односите. Всушност, координираниот стил претставува карактеристика и на најстарата грчка проза и во целост на Новиот завет, којшто според Блас и Дебрунер (1959: 289) се согласува во овој поглед со семитските јазици, така што на една самостојно искажана мисла ѝ се додаваат други натаму и на тој начин се добива една униформираност во раскажувањето, којашто е особено присутна во Евангелието на Марко, но исто така често се среќава кај Матеј, Лука и Јован (Блас, Дебрунер 1959: 289).

Овие анализи и мислења укажуваат на фактот дека координираниот стил во овој вид текстови многу често доаѓа до израз преку употребата на сврзникот **и** и на копулативните независносложени реченици. Покрај тоа, како интересна треба да се обележи и полисиндетската употреба на сврзникот **нџ** што е исто така, карактеристично од стилистички аспект.

Тука можеме да ги видиме примерите во коишто има последователна употреба на сврзникот **нж**, значи две дел-реченици, или пак случаи кога се подредени повеќе спротивни независносложени реченици една по друга:

(9) не могж азъ ѿ себѣ творити ни чесоже **нж** јакоже слыша и сждж• и сждъ мои праведенъ кестъ• ꙗко не нишъ волж мож• **нж** волж пославшааго ма ѿъца - καθὼς ἀκούω κρίνω... οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με J5,30 Rad, **нџ** Dbm Kgr

(10) посла прѣжде пророкы• **нџ** не послоушахум ихъ• посла и чюдотворцы мжжіе јакоже моусеа и иліѳо• **нџ** не покаахум се• прїдоше и дрзгы свѣтїи мжжіе прѣжде хрїста и настаблѣахъ и оучеахъ и проповѣдаахъ хрїста **нџ** не послоушахум ихъ• **нџ** ни же шни ходѣхочъ въ царствы неѡбесѣмь• -ἀλλὰ δὲν τὸν ἠκούσαμεν...ἀλλὰ δὲν ἐμετανοήσαμεν...ἀλλὰ δὲν τοὺς ἠκούσαμεν. Ἀλλὰ πάλιν μηδὲ ἐκεῖνοι ὑπήγαυνεν...ὅτι ἡ στρατὰ δὲν ἦτον ἀνοικτὴ διότι 170r25- 170v7Krn

Треба да се каже дека оваа последователност се должи на стилот на самиот текст, на начинот на раскажување, односно изнесување на содржината. Може да се види дека се среќава често употреба на негација- **не** со глаголска форма и **ни** во втората дел-реченица, со што пак е изразена спротивноста.

Во врска со **нџ** треба да се истакне дека во почетна позиција се јавува како партикула за засилување во реченици со поттикнувачка содржина или со дејство што се препорачува, коишто се користат за свртување на вниманието на слушателот/читателот, најчесто се јавува со императив и пред прашални реченици. Примери:

(11) **нџ** встанї їди въ град и тоу речеѣтз ти сж ѣзто ти подобаетз творити - ἀλλὰ ἀνάστηθι A9,6 Ohr

(12) **нџ** и до конзца насз не брѣжетъ ли мира своего - Ἀλλὰ εἰς τέλος ἡμῶν ἀμελήσει comPs76,9 Bon

(13) **нџ** кто да ме оутѣшит ѿ бѣди иже находит ми• **нџ** кто да ме притчѣствуетъ въ поношенїе - ἀμή τις νὰ με παρηγορή 163v1Krn

(14) **нџ** прїидѣте да сзтворимъ молкнѣвѣз кз богуоу да видимъ кого хоует избрати - ἀμή ἐλάτε νὰ κάμωμεν 270r25Krn

Кога се земаат предвид црковнословенските текстови, во врска со синтаксата треба да се обрне внимание на тоа дека книжевниот јазик се карактеризира со структурно посложена синтакса, и главно од целосни синтаксички изрази. Од друга страна, во врска со говорениот/ народниот јазик би можело да се претпостави дека неговата синтаксичка градба би била поедноставна и јасна. Говорениот јазик е секогаш повеќе модално маркиран, со употреба на експлицитни јазични односно граматички средства, кои упатуваат на семантичка диференцијација на реченицата.

Токму од ваквите размислувања се тргнува во проучувањата на некои од покарактеристичните семантичко-синтаксички релации во црковнословенската синтакса.

II. Во рамките на проучувањето на сложените реченици, важно место има семантиката на сврзниците и сврзувачките зборови, бидејќи изразувањето на определен синтаксички однос е сврзано со семантичкиот однос. Мотивацијата да се определат сврзувачките средства за изразување на некој семантички однос е всушност и нивното значење коешто може да биде примарно, според потеклото на самиот збор или секундарно, дополнително развиено, евентуално под влијание на друг јазик и сл.

Исклучително интересна тема во овие рамки претставува доближувањето на различни семантички полиња во областа на синтаксата, дури може да се рече и нивно сродство, а со тоа и приближување на самите сврзувачки средства во смисла на синтаксичко-семантичкиот однос што можат да го изразат.

Како покарактеристична група реченици треба да се издвои групата на генерално земено, *каузалниите реченици*, тоа се речениците коишто содржат и означуваат *причинско-последична врска* меѓу реченичните делови. Во нив спаѓаат финалните, каузалните, консекутивните и кондиционалните зависносложени реченици и поради тоа меѓу овие видови реченици има најголем број семантички доближувања, што се покажува и во изборот на сврзувачките средства. Во *финалните зависносложени реченици* акцентот е ставен на намерата за извршување или неизвршување на некое дејство, а таа може да биде изразена и како причина. Истовремено, тие со своето значење можат да се доближат и до консекутивните реченици, бидејќи можат да го изразат ефектот односно последицата. Тоа го покажуваат финалните реченици во кои е употребено **яко со инфинитив**:
(15) съберѣте прѣвѣѣ плѣвели и сважете ѣ въ снопи. **яко съжеши** а. - πρὸς τὸ κατακοῦσαι αὐτά Mt13,30 Rad;

Индикативна е употребата на сврзникот **ѿште** во грчкиот којшто е карактеристичен за консекутивните реченици, и затоа ваквата оформеност на финалните реченици се припишува на влијанието на грчкиот модел. Одбележана е оваа употреба на **ѿште** со инфинитив како особеност на грчкиот во Новиот завет кај Блас, Дебрунер (1959: 238), и тоа за искажување на намерна последица. Значи, формално и семантички (бидејќи означуваат една планирана последица) овие финални реченици се блиски со консекутивните, особено што ваквата конструкција е типична за консекутивните реченици, како на пример:

(16) ксоуꝛъ же к томоу не ѿвѣща ни чѣсоже. **ѿко** дивити са пилатоу. - ѿште θαυμάζειν τὸν Πιλάτου Mc15,5 Rad;

(17) приде ксоуꝛъ въ домъ. и събраша са пакы народи. **ѿко** не моци имъ ни хлѣба сънѣсти. - ѿште μὴ δύνασθαι αὐτοὺς μηδὲ ἄρτον φαγεῖν Mc3,20 Rad.

Исто така, финалните реченици со сврзувачкиот состав иако да содржат во себе консекутивна нијанса, така што може да се рече дека тие стојат на граница меѓу овие два типа реченици, особено може да се рече дека е тоа видливо кај оние случаи во коишто е употребен императив во главната дел-реченица, од типот: (18) въврзѣте его въ пещь огньнѣж, иако да мѣхъ чинѣт са въ вѣкы - ὄπως κολασθῆ εἰς αἰῶνα αἰῶνος 121r3Les.

Од своја страна, *консекутивниите зависноложени реченици* се сврзани со *семантикајџа на конклузивносџ*, со тоа што се дополнуваат со еден квантитативен елемент (Вечерка 2002: 284). Значи, последицата може да се толкува како еден вид *резулџајџ*. Треба да се одбележи дека формално-синтаксички консекутивните, конклузивните и финалните реченици се сложуваат според својата проспективна ориентација односно по тоа дека зависната дел-реченица стои постпозитивно. За *каузалниите зависноложени реченици* е карактеристично тоа што се блиски со семантиката на експликативност, бидејќи може да содржат и објаснување на причината содржана во дел-реченицата. Во таа смисла е и констатацијата на Вечерка (2002: 294) за поставеноста на експликативните реченици со **во**, **оубо**, **небо**, во преодна зона меѓу паратаксата и хипотаксата. Каузалните реченици се поврзани и со семантиката на конклузивноста преку сопоставеноста: *причина – резулџајџ/заклучок*. Затоа, прилично често може да се сретне анафорска или катафорска употреба на заменските изрази сега ради, того ради во главната дел-реченица во рамките на каузалните реченици, со што експлицитно се упатува на причината, а се изразува она што произлегува од неа, како на пример:

(19) въ истинѣ не можеть добродѣтель съ неправдож расти,... того ради ненавиѣхъ ишсифа, зџне бѣ тоуждѣ злобы - Τοῦτου γάρ χάριν... ἐπειδῆ ἀλλότριος τῆς κακίας 255v13Les;

(20) понеже бѣ идоль вѣше под горы тон самарџно· сега ради не хотѣ христоџ прѣобразыти се тамо - Ἐπειδῆ γοῦν εἶδωλα εἶχεν ὑποκάτω... διὰ τοῦτο δὲν ἠθέλησεν 151r8Km. Овие заменски изрази претставуваат конектори на ниво на текст. Интересно е дека кај финалните реченици се среќаваат вакви примери на анафорски употребени состави:

(21) и ради да приспѣго чџс сказати, сега ради сзкратихъ вѣщи мои· - διὰ νὰ φθάσω κατὰ τὴν ὄραν νὰ τὰ διαλύσω, διὰ τοῦτο ὠλύωστέυσα 98v2Km; ова го потврдува фактот на припадност на овој вид реченици кон семантиката на каузалност.

Кондиционалниите зависноложени реченици исто така, може да изразуваат каузална врска меѓу дејството од зависната и главната дел-реченица. Условот може да биде претставен како мотив или како намера односно желба за остварување или неостварување на дејството од главната дел-реченица. Карактеристично е и тоа што дејството во главната дел-реченица претставува логична последица на дејството во зависната, без оглед на тоа дали се работи за реален, потенцијален или иреален услов. Инаку, за **аще** коешто се јавува најчесто како условен сврзник, карактеристично е тоа што се јавува во сферата на прашањето: во директни и

индиректни прашања како партикула. Преку неа се доближува семантиката на условното и на прашалното, што може да се толкува со тоа што и во двете сфери се работи за нешто што не е сигурно дали ќе се оствари или не, за потенцијал да се изврши или да не се изврши дејството и сл. Во црковнословенскиот аџе како прашална партикула се јавува под влијание на грчкиот, додека во грчкиот тоа се смета за еден хебреизам. Семантички кондиционалните се сврзани со концесивните реченици, а тоа се гледа и преку употребата на условниот сврзник аџе во концесивните реченици.

Едно семантичко доближување се случува меѓу *финалниите реченици* и *декларативните зависноложени реченици* со сврзникот да. Се работи за декларативните зависни реченици со сврзникот **да** покрај глаголите **молити**, **просити**, што спаѓаат во групата глаголи што изразуваат *желба, волја, молба, зајовед* и се одликуваат со модалност, пример:

(22) оучителю мѡлим ти са єдино прошенїе **да** намъ дароуєши· - ἕνα νὰ μᾶς χαρίσης.

Тие се семантички блиски со финалните реченици што се надоврзуваат на вакви глаголи, а со сврзникот **да** стои кондиционал, од типот: (23) и вшедь въ црѣкѡвъ мѡлѣше са съ слъзамъ, **да** вишѡ сѡ спѡсли - ἴνα σωθῶσι 103r12Les.

Во вакви случаи кондиционалот на некој начин ја определува дел-реченицата како финална. Покрај глаголот *молити* (са) се надоврзуваат финални дел-реченици со сврзувачките состави **ѡко да** и **ради да**, што секако ги определува овие реченици како финални:

(24) мѡлита са вы за ма къ бѡгѡу ѡ мнѣ· **ѡко да** ниуто же придеть на ма иџже глаголаста· - ὅπως μηδὲν ἐπέλθη ἐπ' ἐμὲ A8,24 Kap;

(25) и пакы аџе молиши се **ради да** те ѡзстѣтъ ѡловѣцы мѡуєнїе паує имаши· - προσεύχεσαι διὰ νὰ σὲ τιμήσουν 78r25Km. Од формален аспект сврзниците **ѡко** и **да** можат да се сретнат употребени еден до друг и во примери од овој тип:

(26) заповѣда имъ христоу **ѡко да** никомоу же повѣдетъ еже видѣше· - τοὺς ἐπαράγγειλεν ὁ Χριστός, ὅτι εἰς κανένα νὰ μὴ διηγηθοῦν 144v4Km. Но, треба да се има предвид дека се работи за декларативна дел-реченица со **да**, додека за **ѡко** може да се оцени дека е редувантно и може да се толкува како знак за декларативност.

Според изложените аспекти во оваа статија може да се заклучи дека повеќе фактори влијаат во оформувањето на особеностите на јазикот на македонските црковнословенски ракописи. Во тие рамки, треба да се издвои факторот на јазично влијание и тоа пред сè се однесува на употребата на сврзникот **и** за последователно соединување на повеќе реченици, што ја претставува генерално наративноста во библиските текстови. Како што можеше да се види, полисиндетската употреба на грчкото *καί* е во голема мера под влијание на хебрејскиот, па оттаму и во црковнословенскиот. Што се однесува до местото и употребата на сврзникот **нѡ**, за неговата почетна позиција во реченицата може да се оцени дека има прозодиско значење. Во врска со семантичките доближувања на некои видови зависноложени реченици, интересен е фактот дека и семантиката на некои сврзувачки

средства односно нивната повеќезначност и во грчкиот и во црковно-словенскиот придонесува за семантичкото доближување. Сепак, не треба да се занемари и фактот дека некои од нив не биле секогаш доволно семантички диференцирани.

Александра ЃУРКОВА

ЛИТЕРАТУРА

Ѓуркова Александра, 1999: *Некои карактеристики на јазичниот израз во Библијата (врз примери од македонскиот јазик)* во: Stylistyka VIII, Polish Academy of Sciences, Opole.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 2000: *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*, „Магор“, Скопје.

Минова-Ѓуркова Лилјана, 2003: *Стилистика на современиот македонски јазик*, „Магор“, Скопје.

Рибарова Зденка, 1997: *Црковнословенските текстови како извори за историјата на македонскиот јазик*, во: Педесет години на македонската наука за јазикот, МАНУ, Скопје.

Рибарова Зденка, 2005: *Јазикот на македонскиот црковнословенски текстови*, МАНУ, Скопје.

Bauer Jaroslav, 1960: *Vývoj českého souvětí*, Nakladatelství Československé akademie věd, Praha.

Birnbaum Henrik, 1996: *Language Contact and Language Interference*, in: *Suvremena Lingvistika* 41/42, Zagreb.

Blass Friedrich, 1959: *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, bearbeitet von Dr. phil. Albert Debrunner, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.

Bubenik V., 2001: *Morphological and Syntactic Change in Medieval Greek and South Slavic Languages*, LINCOS Studies in Indo-European Linguistics 14, LINCOS Europa, Muenchen.

Conybeare F.C. and Stock St. George, 1998: *Grammar of Septuagint Greek*, Hendrickson Publishers.

Lunt Horace G., 1955: *Old Church Slavonic Grammar*, Slavistic printings and reprintings, Mouton & Co., The Hague.

Moulton James H., 1906: *A Grammar of New Testament Greek*, T&T Clark, Edinburgh.

Tošović B., 1988: *Funkcionalni stilovi*, Svjetlost, Sarajevo.

Večerka Radoslav, *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax*: I. 1989 *Die Lineare Satzorganisation*, II. 1993: *Die Innere Satzstruktur*, III. 1996: *Die Satztypen: Der Einfach Satz*, IV. 2002: *Die Satztypen: Der Zusammengesetzte Satz*, in: *Monumenta Linguae Slavicae* XXVII, XXXIV (XXVII,2), XXXVI (XXVII, 3), XLVI (XXVII, 4), Weiher - Freiburg i. Br.

Zerwik Max S.J. - Grosvenor Mary, 1996: *A grammatical analysis of the Greek New Testament*, E.P.I.B., Roma.

Aleksandra Gjurkova

STYLE AND SEMANTICS OF CHURCH SLAVONIC MANUSCRIPTS OF THE MACEDONIAN RECENSION FROM A SYNTACTICAL ASPECT

(Summary)

The main topic of this article is analysis of certain stylistic and semantical characteristics of Church Slavonic from a syntactical point of view i.e. several features of paratactic and hypotactic sentences are taken in regard to the mentioned aspects. Among paratactic sentences, copulative sentences with conjunction *i* are taken in regard to the conjoining of several sentences in a row, defined as polysyndeton, which is considered to be a Hebrew linguistic trait in Greek and in Church Slavonic. The position and usage of conjunction *нѣ* in adversative sentences is also considered in this aspect. Among the semantical features, several syntactical relations are considered: adverbial hypotactic sentences with final, completive, consecutive and conditional clauses. In regard to certain semantical overlaps in these sentences, it might be presupposed that some of the conjunctions and conjunctive compounds did not have a distinct meaning or they are polysemantical, which made them suitable to be used in several types of sentences. These cases are to be further explored in order to view the development of the hypotactic sentences.

ЕГЗОЦЕНТРИЧНИ ЗБОРООБРАЗУВАЊА – ОБИД ЗА ИНДУКЦИЈА НА УНИВЕРЗАЛНИ ПРИЗНАЦИ

0. Вовед

Според традиционалниот пристап во зборообразувањето од семантичка гледна точка се izdelуваат две групи зборообразувања: ендоцентрични (внатрешни < грч. *ендо* 'внатре') и егзоцентрични (надворешни < грч. *егзо* 'надвор') формации. Како ендоцентрични во поширока смисла се сметаат оние, чие значење се декодира врз основа на сумацијата на значењата на конституентите конкатенирани во една лексичка формација (*радиоемисија* < 'емисија на радио'). Како егзоцентрични во поширока смисла се означуваат оние формации чија семантика не може да се сведе на експлицираните конституенти, туку постулира дополнителни интерполации, најчесто референцијална класа, за соодветно разобличување на содржината (*белобоска* < 'крава' < 'референт (животно) што има бели боски'). Семантичката дихотомија – ендоцентрични vs. егзоцентрични зборообразувања – остава впечаток дека станува збор за апсолутни вредности. При класификацијата се покажува дека сведувањето под еден или друг семантички признак е далеку подифицилна, поради што во рамките на лексичката семантика на комплексните зборови¹ во стручната литература се прецизираат семантичките отстапувања со дополнителна терминологија (демотивација, идоматизација, лексикализација, псевдоком-позитуми (pseudo-compounds) и др.). Во современи пристапи речиси се избегнува овој тандем епитети, а некои автори егзоцентричноста ја дислоцираат од системскиот пристап во зборообразувањето, застапувајќи го мислењето дека станува збор за антономастично² означување (на пр., Cosegiu 1977). Според семантиката Косериу еднакво ги третира егзоцентричните формации од типот *coupe—papier*³, *Dickkopf* (според Косериу 'dicker Kopf',

¹ Под терминот *комплексен збор* подразбираме изведен, сложен збор, односно збор што според својата морфолошка структура и врз неа изведени зборообразувачки процеси не спаѓа во парадигмата прости зборови.

² *Антономазија* (грч. *antonomasia*) поетска стилска фигура (тропа) кога личното име ќе се употреби за некој општ поим. (Белчев 2002, 47)

³ Буквалното значење на *coupe—papier* (франц.) поради императивната форма би било: **сечи-иисмо*, **сечи-харџија*. Соодветниот еквивалент на мак. е 'нож за отворање писма', герм.

'дебела глава'; а во суштина мак. 'глупак, тврдоглав') и ендецентричните (на пр., *Rotwein* (герм.) според Косериу 'toter Wein' мак. *црно/црвено вино*), истакнувајќи дека на ниво на јазичниот систем не постојат егзоцентрични зборообразувања (Coseriu 1977, 50). Различните денотавини односи меѓу составните членови кај морфолошки идентично структурирани сложени именки (*Rotbart*; *Rotbart* не е *Bart* - брада) и *Rotwein* (*Rotwein* е *Wein* - вино) не се должи толку на нивната интерна семантика, колку на конкретната употреба во дискурсот. Во овој контекст мора да се наведе дека во германскиот јазик овој тип сложенки може да располага со двојна интерпретација (читање), ендецентрична (конкретна) и егзоцентрична (преносна), на пр., *Lockenkopf* (егзоцентрична интерпретација: 'кадрава коса/глава'; егзоцентрична: 'тој што има кадрава коса/глава'.

Наспрема Косериу, Марченд ги издвојува горенаведените зборообразувања од типот *redskin* (мак. *црвенокожец*; герм. *Rothaut*), *paleface* (мак. *бледолик*⁴; герм. *Bleichgesicht*), *birdbrain* (мак. *ѝразноглавец*, *акмак*⁵; герм. *Hohlkopf*, *Dummkopf*, *Schafskopf*) во групата на псевдокомпозициуми (pseudo-compounds), дефинирајќи ги како зборообразувања «with a compound determinant and a zero determinatum» (Marchand ²1969, 13). Егзоцентричниот (надворешен) нулти детерминатум всушност им ја дава номенклатурата на овие формации, сп. *redskin* / *Rothaut* < 'оној што има црвена кожа' - *црвенокожец* vs. 'црвена кожа'. Вишокот семантика што неопходно мора да се интерполира во овие формации за да се дојде до соодветното денотативно значење, односно до посочената референцијална класа старите Индијци го преточуваат во метафората *bahuvrīhi* (санскрит 'имајќи многу ориз' – герм. 'viel Reis habend'). Затемнетата семантика на егзоцентричните формации исто така ја потхранува контроверзната дискусија што се води во литературата околу прашањето за нивниот зборообразувачки статус. Во зависност од тоа дали при определувањето на статусот се претпочита морфолошкиот или семантичкиот критериум изведенката опонира на сложенката. Фактот што семантиката на приведените примери не дозволува составните членови да се сведат на формулата 'АБ е Б' ("A *paleface* is not a *face*, but 'a person having a pale face'." (Marchand ²1969, 14) според Марченд, е индикатор за неисполнување на критериумот за стекување композициски статус (сп. Marchand ²1969, 15). Следствено тој ги третира *bahuvrīhi*-

---

Brieföffner, англ. *letter-opener, paper-knife*. За императивниот модел ќе стане поопширно збор во натамошниот дел од трудов.

⁴ Мургоски (2004). Македонскиот преводен еквивалент *бледолик* на англ. *paleface* потврдува дека егзоцентричните зборообразувања се појавуваат во одредени морфолошки формативи во сите во оваа статија консултирани јазици.

⁵ Мургоски (2004). Буквалното значење на *birdbrain* е 'птичиј мозок'. За декодирање на „вистинската“ семантика на *birdbrain* потребни се импликатури кои ги црпиме од општото знаење дека транспонирањето животински орган врз човекот – особено кога ќе се земе предвид диспропорцијата меѓу димензијата на птичијот и на човековиот мозок - неминовно антиципира пејоративна конотацијата.

комполитумите како изведенки (derivatives)⁶, односно како псевдокомполитуми (pseudo-compounds). Автори од германската провениенција егзоцентричните формации (*bahuvrihi*) – во германската литература исто така наречени посесивни комполитуми (герм. Possessivkomposita) или мутата (лат. mutata) – ги подведуваат под детерминативни сложенки со преносно значење (Motsch²2004, 376), односно со посебен статус (Morciniec 1992, 125). И во македонската литература овој тип зборообразувања се супсумира под сложени именки (Конески 1994, 77-82), притоа треба да се нагласи релативно високиот амбигвитет кај македонските формации во однос на нивниот зборообразувачки статус. Главните зборообразувачки процеси – деривација и композиција – не се доследно разграничени во македонската зборообразувачка литература.⁷ Од тие причини формации што во англискиот и во германскиот јазик се сметаат за синтетички сложенки, т.е. деривации во македонскиот се подведуваат под сложенки (сп. *дебелокожец*).

Притоа треба да се истакне дека досега посочените примери не се единствените типови формативи за егзоцентрични образувања, иако може да се третираат како прототипи, барем што се однесува до англискиот и до германскиот јазик. За други видови формативи од егзоцентричен карактер ќе стане збор подолу.

Имајќи го предвид погорекажаното, произлегува дека главен признак за издвојување на егзоцентричните зборообразувања од други комплексни формации, пред сè, од лексикализациите⁸ е специфичната секундарна функција. Тие се одликуваат со „секундарно семантичка функција“ и вршат улога на придавка, односно означуваат носител на обележје или особина (Kurylowicz, ↑Morciniec 1992, 126). Атрибутивниот карактер на овие, според својата форма, сложени именки се совпаѓа со првобитната функција на првите *bahuvrihi*-комполитуми што се појавуваат во индоевропските јазици (на пр., во старогрчкиот) и се користеле како придавки (Marchand²1969, 387). Прифаќајќи го толкувањето (читањето) за секундарната семантичка функција на егзоцентричните формации, Морциниек нагласува дополнително дека носителот на обележјето или особината не е дел од семантиката на овие комплексни формации. Погрешно би биле според Морциниек *Kahlkopf* да се интерпретира како ‘Mensch, der einen kahlen Kopf hat’ (‘лице/човек, што има ќелава глава’), туку само како ‘der einen kahlen Kopf hat’ (‘кој има ќелава глава’) (Morciniec 1992, 127). Како носители *само* на особини егзоцентричните зборообразувања потенцијално можат да се однесуваат на повеќе денотати. Според Фабијан *Dickkopf* располага со вкупно 16 можни интерпретации: човек/лице, вид морски волк, повеќе видови птици (*lanius collurio*, *lanius minor*), вид патка (*anas bucephalia*), вид риба,

⁶ “...the meaning of a bahuvrihi combination is ‘someone or something marked by what is expressed in the composite determinant’. This characterizes bahuvrihi combinations as derivatives.” (Marchand 1969, 14).

⁷ За оваа проблематика в. Симоска 2002.

⁸ Во врска со оваа тематика в. поопширно Симоска 2002, 190-192.

вид желка итн. (Fabian, ↑Morginieš 1992, 128). Секундарно придавската функција на овие конструкции ја нагласува и Хенцен (Henzen³1965, 79).

Со оваа дефиниција се проширува екстензијата на егзоцентричните зборообразувања и ја надминува посесивната релација меѓу составните членови, која доминира во германската литература (сп. посесивни композитуми – Possessivkomposita). Во согласност со секундарно-семантичката функција под егзоцентрични зборообразувања во поширока смисла ги сведуваме оние формации што во стручната литературата се нарекуваат ***bahuvrīhi***, **императивни сложени именки** и **јукстапозиција** (реченични споенки). На сите нив им е заедничка секундарната надворешна (егзоцентрична) семантичка функција врз која се базира посочениот референт. Со цел да ги истакнеме универзалните признаци на егзоцентричните формации ќе посочиме по пат на споредбена анализа лексички примери, пред сè, од македонскиот, од германскиот и од англискиот, а повремено и од францускиот и од италијанскиот јазик. Главен наш предизвик во ова истражување ќе биде фрлање светлина врз навидум нетранспарентната, но сепак систематична семантика на егзоцентричните образувања и сведувањето на семантички подгрупи од имплицативен универзален карактер.⁹ Исто така ќе се обидеме да ја заокружине интерлингвалната парадигма на фонолошко-морфолошки формативи (модел) кои се индикатори за егзоцентричност.

1. Универзални семантички признаци

1.1. *Bahuvrīhi*

Универзален признак на *bahuvrīhi*-композитумите е што се создадени според стилската фигура *pars pro toto*, посочувајќи ги во прв план референцијалните класи:

- ‚лице‘,
- ‚животно‘
- ‚растение‘

Кај овие формации разликуваме врз основа на интерната релација меѓу композициските членови две подгрупи:

- посесивно-егзоцентрични *bahuvrīhi*
- компаративно-егзоцентрични *bahuvrīhi*

⁹ Во врска со универзалната граматика на македонската синтакса сп. Панзова (1996).

1.1.1. Посесивно-егзоцентрични *bahuvrīhi*

Станува збор за композитуми чии конституенти претставуваат маркантна особина на надворешна (егзоцентрична) референцијална класа, која не е експлицирана на површината на формацијата, туку треба дополнително да се интерполира. Егзоцентричната референцијална класа всушност ги поседува (посесивна релација) особините опишани со експлицираните конституенти.

РЕФЕРЕНЦИЈАЛНА КЛАСА (1) – лице

Кај *bahuvrīhi*-формациите што означуваат референти-лица вториот композициски член првенствено денотира маркантни (повремено и дефектни) сегменти од човековото тело, со кои на шеговит, повремено хипокористичен начин истите се издвојуваат од класата „нормални суштества”. Всушност се редуцира одредено лице/суштество на невообичаен сегмент од своето тело – како најмаркантен признак на индивидуалното битие – станувајќи на тој начин препознатливо и сингуларно. Маркантен телесен сегмент (*pars*) го супституира (*pro*) целокупниот индивидуален хабитус на едно суштество (*toto*). Од прагматско-семантички аспект *Bahuvrīhi*-формациите се одликуваат со голем број конотациски семи (шеговито, подбивно, потсмевливо, хипокористично и др.) со чија помош се компримира и карикира одредена физичка особеност, која во одредени случаи може да го достигне епитетот ‘аномалија’, хипостазирајќи на тој начин карактерна особина на ниво на внатрешен живот на едно суштество. Од морфолошки аспект вреди да се истакне фактот што избобилува композицискиот модел A+N (признак и носител на признакот), видливо послабо е застапен моделот N+N. Овие универзални начела ги потврдуваат повеќе јазиците од индоевропската група. За илустрација ќе посочиме примери од англискиот, од германскиот и од македонскиот јазик. Кај овие јазици, а претпоставуваме и кај и низа други, со вториот композициски член натпросечно се посочуваат сегменти од пределот на главата: *brain, face, head, skin, Bart, Fuß, Gesicht, Haut, Kopf, Schopf*, -брад(a), -џлав(a), нос(e), -ок(o) и др.

Англиски *bahuvrīhi*:

- **back:** *hunchback* (мак. *кривошија*)¹⁰,
- **beard:** *Bluebeard, red-beard*,
- **brain:** *birdbrain* (герм. *Spatzenhirn*, мак. *ѝразноџлавец, џлуѝак, будала, акмак, ахмак*), *lackbrain* (синоними: *lacksense, lackmind, knowlittle, knownothing*), *scatterbrain* (мак. *заборавенко, веѝрушка*; герм. *Wirrkopf*)¹¹,

¹⁰ Мургоски како еквивалент за *hunchback* наведува *џрбавко* (герм. *der Bucklige*).

¹¹ Францускиот не располага со *bahuvrīhi* за овој концепт, сп. *esprit confus*.

- **face:** *paleface* (герм. *Bleichgesicht*),
- **head:** *redhead* (герм. *Rotschopf, Hitzkopf*, мак. *цвеноскос*),
- **horn:** *greenhorn* (мак. *наивко, зеленџора, аџамија*, герм. *Grünschnabel*, франц. *blanc-bec*),
- **mouth:** *loudmouth* (мак. *дрдорко, дрдливец; надуенко, фалбаџија; инџириџаниџ, сџлеџкар*;¹² герм. *Großmaul*)¹³,
- **skin:** *redskin* (англ. исто така *Red Indian*, мак. *црвенокожеџ; герм. Rothaut (Indianer)*, франц. *Peau-Rouge*), *turnskin*

Германски *bahuvrīhi*:

- **Auge:** *Schielaugе, Schlitzauge*¹⁴,
- **Bauch:** *Dickbauch, Fettbauch, Speckbauch, Spitzbauch*,
- **Bart:** *Blaubart, Rotbart, Milchbart, Moosbart, Schmutzbart, Spitzbart*,
- **Bein:** *Langbein, Schiefbein, Schwarzbein*
- **Finger:** *Langfinger*¹⁵,
- **Fuß:** *Hasenfuß, Plattfuß*,
- **Geist:** *Schöngеist, Freigeist*;
- **Gesicht:** *Affengesicht, Bleichgesicht, Diebsgesicht, Milchgesicht, Mohrengeѕicht, Mönchgesicht, Schafsgesicht, Weißgesicht*
- **Hals:** *Kurzhals, Langhals, Schiefhals, Speckhals*,
- **Haut:** *Rothaut*,
- **Hirn:** *Spatzenhirn*,
- **Kopf**¹⁶: *Blondkopf, Braunkopf, Dickkopf* (англ. *pig-headed fellow*), *Dummkopf* (ам. *sap(head)*), *Esel(s)kopf, Glatzkopf, Graukopf, Hitzkopf, Kahlkopf, Kindskopf, Krauskopf, Querkopf, Rotkopf, Schafskopf, Schlaukopf, Schwachkopf, Schwarzkopf, Starrkopf, Weißkopf, Wirrkopf*,
- **Maul:** *Großmaul, Lästermaul, Sauermaul*
- **Mund:** *Goldmund*,
- **Nase:** *Langnase, Rotznase, Spitznase*
- **Ohr:** *Langohr* (мак. *долџоуџко*), *Schlitzohr*¹⁷, *Schlappohr*
- **Schädel:** *Dickschädel, Breitschädel*,
- **Seele:** *Schwarzseele*,

¹² Сите преводни еквиваленти: Мургоски-Зафироски 2004.

¹³ Наспрема англискиот и германскиот во францускиот како аналитички јазик за овој тип формации служат синтаксички групи: *grande gueule* (буквално: голема муџка). Пејоративниот карактер на овие називи за лица се потенцира со припишувањето животински орган на човечкиот род, сп. франц. *gueule*, герм. *Maul*, мак. *муџка*.

¹⁴ *Schlitzauge* располага со двојна интерпретација: 1. коси очи 2. пеј.-раз. навредлив израз за *Кинез/Јајоџец/Монџолеџ*

¹⁵ На франц. *voleur, -euse à la tire* (мак. *џеџчија*, герм. *Taschendieb*).

¹⁶ *Kopf* се појавува и во дијалектно-разговорна форма како *Kopp, Dickkopf* vs. *Dickkopp*;

¹⁷ *Schlitzohr* располага со двојна интерпретација: 1. поткастрени уши 2. *подмолен човек, хохиџајлер, измамник*. Во минатото по казна им ги поткаструвале ушите на деликвентите-измамници (Wahrig).

- **Schnabel:** *Gelbschnabel, Grünschnabel, Grünhorn* (калка од англискиот *greenhorn*),

Bahuvrīhi-композитуми поради својот ономазиолошки карактер во германскиот јазик сочинуваат и еден дел од личните имиња (*nomina propria*). Голем број германски презимиња од морфолошко-етимолошки аспект претставуваат *bahuvrīhi*-формации, водејќи потекло од член на семејството што бил квалификуван врз основа на одредена телесна аномалија. Некогашни прекари се денешни презимиња. Германски презимиња-прекари се на пр., *Breitkopf, Goldmund, Langhals, Langohr, Kurzhals* и др.¹⁸

Македонски *bahuvrīhi*:

Македонскиот јазик не изобилува со чисти сложени именки од овој тип:

*џоломеше*¹⁹, *дебеломесо*, *долџомусџаќ*, *долџоушко* (герм. *Langohr*), *долџошџа* (герм. *Langhals*), *кривошџа* (герм. *Schiefhals*, англ. *hunchback*), *жолџоносе* (герм. *Gelbnase*²⁰), *кусоџеџле*, *чиџоносе* (герм. *Stulpnase*),

Егзоцентричниот признак е во македонскиот пофреквентно сврзан со бикатегоријалните сложените именки од составот А+N, кои истовремено можат да бидат во улога на именка и на придавка. Додека македонските егзоцентрични А+N-формации сè уште се користат во функција на именка и на придавка, англиските еквиваленти ја надминале првобитната придавска фаза кон XVI век, така што денес се користат само во номинална функција (сп. Marchand ²1969, 387). И германските егзоцентрични А+N-формации се користат исклучиво како именки. Соодветните придавки се изведени со суфиксот *-ig*: *dickköpfig, rothäutig*. Интересен е фактот што парадигмата ‘сегменти од човековото тело’, посочени кај англиските и кај германските *bahuvrīhi*, се среќаваат со речиси истиот интензитет и екстензитет токму кај овој тип македонски формации. Овие податоци говорат за универзалниот карактер на егзоцентричните зборообразувања, како на формално така и на денотативно ниво.

¹⁸ За истата тематика од аспект на англискиот и на турскиот јазик станува збор кај Марченд (Marchand ²1969, 381-382).

¹⁹ *Деџе Голомеше* е дете-јунак во македонската народна поезија. (РМЈ)

²⁰ *Gelbnase* располага со двојна интерпретација 1. ‘растение’ (а) вид јаболко, б) вид цвеќе) 2. пеј.раз. навредлив израз за Кинез/Јапонец/ Монголец

- **брад(а)**²¹: *белобрад, ѓолобрад, црвенобрад, црнобрад, бричобрад*
- **врат**: *ѓоловрай̄, долѓоврай̄, кривоврай̄,*
- **глав(а)**: *белоѓлав, ѓолоѓлав, ѓордоѓлав* (Гане Тодоровски „Горда песна“), *диѓноѓлав, мазноѓлав, ѓесоѓлав, ѓразноѓлав, рамноѓлав, своеѓлав, ѓајноѓлав, ѓвртоѓлав,*
- **град**: *ѓолоѓрад, ѓесноѓрад, широкоѓрад,*
- **заб**: *ѓнилозаб, остѓрозаб,*
- **кос(а)**: *белокос, долѓокос, жолѓокос, злаѓокос, русокос, црвенокос* (герм. *Rotkopf*), *црнокос, свеѓлокос, свилокос, седокос, сивокос, среброкос,*²²
- **ног(а)**: *брзоноѓ, белоноѓ, долѓоноѓ, босоноѓ, едноноѓ, кривоноѓ, ѓанконоѓ, шарконоѓ,*
- **нос**: *долѓонос, кривонос,*
- **ок(о)**: *ѓолоок, ѓордоок,* (Гане Тодоровски „Горда песна“), *жолѓоок, модроок, черешок,*
- **рак(а)**: *ѓолорак, долѓорак, еднорак, мноѓурак,*
- **уст(а)**: *злаѓоусѓ, кривоусѓ,*

Принципиелната мултиреференцијалност на овие формации ја потврдуваат сите посочени јазичи: сп. *рамноѓлав* во РМЈ се толкува како ‘кој има рамна глава’, т.е. може да се однесува на кое било суштество кое има рамна глава. Покрај ‘човекот’ кој може да биде носител на таа особина (*рамноѓлав човек*) РМЈ ја посочува и референцијална класа ‘животно’ (*рамноѓлава овца*).

Во рамките на референцијалната класа ‘лице’ вториот композицискиот член освен сегменти од човековото тело (в. горе) повремено посочува и ‘облека’, која исто така претставува маркантен белег на индивидуалниот нарав. Формациите сведени во оваа семантичка подгрупа дивергираат во однос на својата морфолошка структура, односно зборообразувачкиот модел. *bahuvr̄thi* (A+N) и императивни сложени именки (со глагол во императив како прв композициски член) вршат идентична улога и ја потврдуваат нашата појдовна премиса за сведување на сите овие формации под т.н. егзоцентрични зборообразувања.

²¹ Кај овие формации морфолошката форма на вториот член е ограничена на моносилабична структура. Во случај на бисилабична именка се елиминира финалната фонема (на пр. *белобрад* vs. *белобрада.)

²² Во формацијата *сенокос* вториот составн член –*кос* не се однесува на *кос(а)* туку претставува редуцирана номинална форма од глаголската именка *косење*. Под *сенокос* се подразбира 1. ‘косење сено’, 2. ‘времето кога се косат ливадите, косидба’, 3. по нардниот календар месец јуни (РМЈ). За овој модел во мак. јазик поопширно в. Симоска 2002, 125-126; 257-261.

Blaustrumpf / *bluestocking*²³ * ‘син чорап’, туку ‘учена жена без шарм’
Braunhemd / *Brownshirt* * ‘кафеава кошула’, туку ‘приврзаник на нацистите’
Grünrock * ‘зелен капут, наметка’, туку ‘шумар, ловџија / ловец’
*Rotkäppchen*²⁴ * ‘црвена капа’, туку ‘девојче со црвена капа, Црвенкапа’
Schwarzkittel *, црна наметка’, туку ‘свештеник’

врѹшкатиа / *turncoat* (‘опортунист’, герм. *Wendehals*)
врѹокалчиница, *врѹочораишица*, ‘несмасна жена’
влечиошнок, ‘влечко’

РЕФЕРЕНЦИЈАЛНА КЛАСА (2) – ЖИВОТНО

Аналогно на референцијалната класа ‘лице’ и кај референцијалната класа ‘животно’ анализираниот мултилингвален лексички материјал дозволува издвојување на неколку референцијални класи кај вториот композициски член кои се појавуваат со поголема френквенција: *breast*, *eye*, *tail*, *Auge*, *Kehlchen*, *Kopf*, *Köpfchen*, *Nase*, *Schwanz*, *враи*, *клун*, *шија*, *йерка*. Со цел полесно да се воочат потенцијалните паралелизми во однос на морфологијата и семантиката на овие формациите ги посочуваме изоморфните преводни еквиваленти од другите јазици.²⁵

Англиски *bahuvrīhi* :

,птица‘: *redbreast* (сп. мак. *црвеношијка*, герм. *Rotkehlchen*),
,риба‘: *popeye* (*Coryphaenoides cinereus*, *Pleuronichthys coenosus*), *stay-ship*

²³ Така погрдно се нарекувале судските службеници кон XVII век кои по службена должност носеле „сини чорапи“ (*bluestocking*, *Blaustrumpf*). Дифамирачкиот признак на оваа лексема подоцна се пренесува врз учениите жени кои не избилувале со личотија, но со интелект, борејќи се за рамноправност на жената во општеството. Поборничките за рамноправност предводени од лондонската литератка Монтефу (*Elizabeth Robinson Montague 1720-1800*) во 1750 формираат уметничколитературен кружок за жени во кој учествувал и еден претставник од машкиот род, ботаничарот Стилингфлит (*Benjamin Stillingfleet*), кој, спротивно на тогашните сфаќања за вечерна тоалета, на средбите носел сини волнени чорапи наместо свилени црни, предизвикувајќи моден скандал во тоа време. Стилингфлитовата непослушност води кон тоа сите припаднички на овој кружок да се компромитираат со *bluestocking*. „Синочораишиците“ (*bluestocking*) може да се споредат со *суфрагејќиите* кои биле организирани во женско движење за рамноправност со мажите во поглед на избирачкото право, особено изразено во Англија и во Америка во почетокот на XX век (1903-1914).

²⁴ „Црвенкапа“ – бајка од браќата Грим. И англискиот (*Red Riding Hood*) и францускиот (*Petit Chaperon rouge*) еквивалент претставуваат егзоцентрични формации, но не се зборообразувања.

²⁵ Нагласуваме дека корпусот во однос на егзоцентричните зборообразувања од референцијалните класи ‘животно’ и ‘растение’, кој нам ни беше достапен, не дозволува подетални анализи и компарации. Подробни истражувања во таа насока постутираат солидни мултилингвални речници од областа на биологијата, ботаниката и зоологијата.

,инсект': *burst-cow, green bottle* ('мува', *Lucilia Caesar*, герм. *Goldfliege, Schmeissfliege*), *tumble-dung*,

Германски bahuvrīhi:

,птица': *Braunkehlchen, Rotkehlchen* (мак. *црвеношијка*, англ. *redbreast*), *Schwarzkehlchen, Grünschenkel* (*Tringa nebularia*), *Rotschenkel* (*Tringa totanus*), *Rotschwanz / Rotschwänzchen* (англ. *redstart*), *Grauköpfchen* (папагал'),

,риба': *Bachneunauge, Flussneunauge, Rotaue* (*Rutilus rutilus*), *Rotfeder, Rotflosse* (*Scardinius erythrophthalmus*, мак. *црвенойерка*), *Langschwanz* (*Macruronus novaezelandiae, Thunnus tonggol, Knipowitschia longecaudata, Lesueurigobius suerii*)

други видови: *Blaukopf* ('пеперутка'), *Breitnase* ('мајмун'), *Breitschwanz* (овца' исто така наречена *Fettschwanzschaf* или *Karakulschaf*, позната по својата широка опашка), *Gelbrand* (1. 'желка', *Cuora flavomarginata*, 2. 'бумбар', *Dytiscus marginalis, Chlorophanus viridis*, 3. 'мува' *Xanthogramma pedissequum*), *Glattnase* (,лилјак'), *Grünaue* (,мува'), *Langohr* (,лилјак'), *Nashorn* ('носорог'), *Plattbauch* ('либела', *Libellula depressa*), *Schmalnase* ('мајмун'), *Stummelschwänzchen* ('кусоопавче', нагалено за секаков вид животно со куса опашка), *Silbermund* ('полжав'),

Македонски bahuvrīhi:

'птица': *г̀оловрай̄ка* ('кокошка'), *дол̄г̀оклу̀нец* ('штрк'), *ранозорец* ('петел') *црвеношијка* ('птица'),

'риба': *белојерка, црвенојерка,*

други видови: *белобоска* ('крава'), *белоушка* ('змија'), *носорог̀,*

Со редуција на слоговната структура на именскиот (втор) конституент :

г̀лавоног̀ (герм: *Kopffüßer* (Cephalopoda),

РЕФЕРЕНЦИЈАЛНА КЛАСА (3) – растение

Англиски bahuvrīhi :

Голем број англиски bahuvrīhi-формации што денотираат растителни референти претставуваат според својата морфолошка форма (пред сè на првиот композициски член) императивни сложени именки без притоа да бидат во англиската литература експлицитно како такви посочени (*catchfly* дури претставува формација со двоен императив).

blackthorn (герм. *Schwarzdorn*), *whitethorn*²⁶ (бот. *Crataegus monogyna*; англ. синоним: *hawthorn, quickthorn*; герм. *Weißdorn*, мак. *џлоџ, блаџунки, шииинки*²⁷), *fivefinger, longleaf*,

Германски *bahuvrīhi*:

Rotdorn (‘глог’, бот. *Crataegus laevigata*, англ. *pink hawthorn*)²⁸, *Sauerdorn* (‘глог’, бот. *Berberis vulgaris*, герм. синоними: *Berberitze, Essigbeere*), *Schwarzdorn* (‘багрем, акација’, бот. *Acacia mellifera*, герм. синоним *Akazie, Wart-ein-bisschen-Strauch*)²⁹, *Weißdorn* (‘глог’ бот. *Crataegus laevigata*)³⁰, *Schiefblatt* (‘бегунија’)³¹, *Graukappe* (‘печурка’), *Gelbfuß* (‘печурка’), *Gelbschwämmchen* (‘печурка’); *Weißwurz / Weißwurzel* (‘зеленчук’, лат. *Tragopogon pterisfolius*; герм. синоними: *Haferwurzel, Markwurzel, Milchwurzel, Habermark, Bocksbart*)³², *Schwarzwurzel* (‘зеленчук’, бот. *Scorzonera hispanica*; герм. синоними: *Winterspargel, Schötzenmiere, Skorzoner Wurzel*, англ. *scorzonera, black salsify*, франц. *scorsonère*)

Македонски *bahuvrīhi*:

дебелокорка (‘диња, лубеница’), *блаџосемка* (‘кајсија’), *црнокласица* (‘пченица’);

1.1.2. Компаративно-егзоцентрични *bahuvrīhi*

Кај компаративно-егзоцентричните *bahuvrīhi* посочената референцијална класа се наоѓа во компаративна релација со композициските членови. Овој тип егзоцентрични формации се посочува во консултираната литература исклучиво во германскиот јазик.

Германски *bahuvrīhi*:

Plumpsack ‘der, plump wie ein Sack ist’ (‘тој што е тром како вреќа’)
Fettsack ,der, fett wie ein Sack ist’ (‘тој што е дебел како вреќа’)

²⁶ Според Марченд *whitethorn* претставува калка на лат. *alba spina* и се појавува уште во 1265 год. наспрема другите *bahuvrīhi*-композицијуми кои во улога на именка се појавуваат позачестено дури после XVI век (Marchand 1969, 387)

²⁷ Мургоски-Зафироски 2004.

²⁸ *Rotdorn* (‘црвен трн’) – Номенклатурата е мотивирана од циклума бојата на цветовите.

²⁹ *Schwarzdorn* (‘црн трн’) – Номенклатурата е мотивирана од зифт-црната бојата на стеблото како резултат на премачкување со масло.

³⁰ *Weißdorn* (‘бел трн’) – Номенклатурата е мотивирана од белите цветови.

³¹ Поради асиметричните лисја *бегунијајџа* во германскиот јазик покрај неутралниот ендоцентричен назив (*Begonie*) располага и со егзоцентричен *Schiefblatt* (‘крив лист’).

³² Вкусот на овој зеленчук благо потсетува на острига. Поради тоа овој мошне омилен вид зеленчук во Англија нагалено се нарекува „vegetable oyster“ (‘вегетаријанска острига’, герм. ‘vegetarische Auster’).

1.2. Императивни сложени именки

Номенклатурата на т.н. императивни сложени именки³³ е мотивирана од императивната форма на глаголот / глаголите во овој состав. Овој термин не ќе беше толку проблематичен и ќе беше веројатно прифатен во лингвистичката терминологија на повеќе јазици, да не постоеше изоморфизам меѓу коренот на глаголот и императивната форма (во еднина), како што е тоа случај со англискиот и со германскиот јазик (сп. *pickpocket*, *Wag(e)hals*).³⁴ Појасна е ситуацијата во македонскиот јазик, каде што секоја конкатенација од глагол и именка (V+N) претставува егзоцентрична формација³⁵ со императивна форма на глаголот (попрецизно: V_{Imp.}+N) и потенцијално секундарно метафорично значење (на пр., *џаликуќа*).

Според Марченд (Marchand ²1969, 381), императивот навлегол во англискиот јазик – *pickpocket* (мак. *џејчија*), *cutpurse* (франц. *coupe-bourse*, мак. *џејчија*, *сечиќесе*), *cutthroat* (франц. *coupe-gorge*, мак. *кождер*) – преку француските императивни зборови, односно преку моделот V+N – (*perce-neige* (кокиче), *essuie-main(s)* (крпа за раце), *ouvre-bouteille* (отворач за шишиња), кои, исто како и англиските, се без исклучок егзоцентрични, но не денотираат, како што всушност демонстрираат македонските преводни еквиваленти, првенствено референти-деликвенти, туку сосема вообичаени појави/предмети итн. Француската кујна оферира кулинарски специјалитет со императивна форма наречен *amuse-gueule* (мак. 'мало, вкусно предјадење'; буквално 'живај-муцка'). Императивниот статус на француските сложени именки од составот V+N (*garde-malade* ('чувај-болест' *болничар*), *coupe-papier* ('сечи-хартија' *ојворач за џисма*), *cache-nez*, *chasse-mouches*, *presse-papiers*, *porte-documents* ('носи-документи', *акџовка*), *porte-bagages* ('носи-багаж' *држач за багаж*, *porte-monnaie* ('носи-пари', *новчаник*), *porte-parapluies* ('носи-чадор', *држач за чадори*, *porte-parole* ('носи-говор' *џорџџарол*) и др.) го оспоруваат некои лингвисти, гледајќи во него глаголски корен. Застапник на императивната теза е Дарместетер (Darmesteter 1972, 161; Schliebs 1995, 20). Морфолошката хомонимија потенцијално важи и за германските V+N. Глаголот од формален аспект и таму може да се интерпретира како императивна форма или глаголски корен. Причина што глаголот кај германските V+N се идентификува како глаголски корен се крие, според наше мислење, во семантичката интерпретација (*Schreibtisch* 'маса за пишување' *биро / работна маса*; *Hackfleisch* 'мелено месо', *Schlafzimmer* 'спална соба'). Кај француските V+N семантичкиот однос на глаголот кон

³³ Во врска со императивните сложени именки спореди Шокларова-Љоровска (1980, 35).

³⁴ Моделот V+N во германскиот јазик е продуктивен и во суштина едоцентричен (*Singvogel* (птица-песнопојка), *Schleppdienst* (шлеп-служба), *Wartezimmer* (чекалница). Специфична морфолошка форма имаат глаголите кај англиските сложени именки од моделот V+N. Тие се реализирани во *present continuous*: *playing-card*, *playing-field*, *writing-desk*, *eating-house*.

³⁵ Исклучок: *изгрејсонце* и *зајдисонце* се императивни сложени именки со ендоецентрично значење.

именката налага императивна интерпретација, на пр., *ouvre-bouteille* *’отвори-шише’ (’отворац за шише(иња)’), *tire-bouchon* *’извлечи-тапа’ (’отворац за вино, за тапа’); герм. *Korkenzieher*, англ. *corkscrew*.

Во италијанскиот јазик, како друг претставник на романските јазици, моделот со двоен императив ($V_{Imp.}+V_{Imp.}$) (*fuggifuggi*, *saliscendi*, *parapiglia*), како и реченичните споенки (*misirizzi*, *saltamiaddosso*), во чиј состав влегува императивна форма, се мошне фреквентни.³⁶ Латинскиот и старогрчкиот јазик според Дарместетер (Darmesteter ↑Marchand 1969, 381) не располагале со императивни зборообразувања со оглед на литературниот карактер на јазиците во кои не можеле да се вклопат овие лексички формации, кои се користеле во пониските општествени слоеви. Императивните сложени именки го бележат своето потекло во романските јазици коишто немале книжевна традиција (сп. Marchand 1969, 382). Паралелно на англиските, на француските, на италијанските, на германските императивни (в. *Zusammenrückungen*) образувања, и македонските претставуваат егзоцентрични лексеми од разговорен карактер.

Императивните сложени именки, односно V+N-композитумите со егзоцентричен карактер посочуваат, пред сè, како и *bahuvrīhi*-композитумите, три референцијални класи.³⁷

- ,лице‘
- ,животно‘
- ,растение‘

РЕФЕРЕНЦИЈАЛНА КЛАСА (1) – лице

Македонски императивни сложени именки:

Македонската народна лексика изобилува со егзоцентрични императивни сложени именки, пред сè, од лексикализиран, но исто така и од окационален карактер. Ненадминливата продуктивеност на овој модел-прекар ден-денес си го наоѓа патот кон книжевните дела, во кои успешно се обновува од нашите мајстори на пишаниот збор, како на пр., Владо Малески, Гане Тодоровски (сп. „...кришијесна, ѓазишеѓа, ѓребидуша, колвајдуша, разбибол, исѓрајвек, ѓикајнос(евци), клукајсрце...“ (К. Конески 1984, 7).

варикаша, *варимесо* (арх. ‘акчија/готвач на свадба’), *влечиѓора*
влечиѓинок, *влечиѓиѓома* (‘распојасен човек, влечко’, англ.

³⁶Петрушева (2000, 117) разликува три вида италијански императивни сложени именки (итал. conglomerati): 1. со редупликација: *fuggifuggi* (’панично, хаотично бегане’), 2. од два различни глагола во императив (*saliscendi*, *parapiglia*), 3. од разни зборовни групи и со посложена синтаксичка структура (*misirizzi*, *saltamiaddosso*).

³⁷Покрај горенаведените главни референцијални класи (лице, животно, растение), во македонскиот спорадично се појавуваат и други, сп. *развиѓор(а)* ’ветер што ја развива гората’, *свириѓиле* ’јадење направено од пиперки, оцет и масло’, *Подржикоњ*, *Скочивир* ’топоними’. *picklock* (герм. *Dietrich*, мак. *калауз*), *catch-penny* (чкарт, привлечна стока),

slowpoke, slowcoach, герм. *Bummelliese, Langweiler, Trantüte*), *врѣикаѣа* ('опортунист', англ. *turncoat*, герм. *Wendehals*), *врѣикуќа*, *врѣикуќник* ('добар домаќин'), *дерикожа*, *завариѣенцере*, *задриѣѣйле* 'оној што се задира, провокатор', *исѣурибоза* (Владо Малески ↑Цветковски 1973, 53), *исѣурилеќа*, *кршикоски*, *лаѣнијаре*, *лаѣникандило*, *лаѣнисомун* (герм. *Vielfraß*), *мавнивила*, *ѣаликуќа*, *ѣалислама*, *ѣечијаре*, *ѣлашидеца*, *ѣустѣикуќа*, *расѣикуќа*, *расчеѣусѣа*, *сечикесе*, *ѣурилеќа*, *ѣурнибуќа*, *вејкриа*, *исѣрајбек*, *ѣеѣајмајка*, *мавѣајдуша*, (Гане Тодоровски; ↑Велева 1994, 119)³⁸;

Покрај чисти $V_{Imp}+N$ -формации има и синтетички формации од моделот $(V+o+N)_{суфикс}$. Во овие образувања глаголот не е во императивна форма туку се редуцира за финалниот вокал и се надоврзува со вториот лексички член преку *o*-фуга. Синтетички формации од овој тип се:

берокуќница, *бричобрадец*, *врѣоѣерка* 'превртливец/превртливка',
врѣочорайѣица, *крадокоњец*,

Како егзоцентрични зборообразувања од морфолошки и семантички аспект ги третираме исто така формации од типот $V_{Imp}+V_{Imp}$, кои се одликуваат со двоен императив.

лаѣниѣоѣѣни 'нешто што се јаде брзо без да се цваќа' (Видоески 1951, 132), *ѣуримеѣај / ѣурајмеѣај* 'бакрдан',
ѣуриѣечи 'вид пита' (само со номинална функција)
ѣаднисѣани 'човек што паѓа и станува; непоколеблив човек'
јавнибодни 'нестабилен човек'
скиниврзи 'нестабилен човек'
фаѣиѣуѣѣи 'нестабилен човек'
жеѣиѣечи 'именува состојба' (В. Малески, ↑Кубеш 1992, 130)

Образувањата од овој тип, односно во чиј состав влегуваат два императива Бл. Конески не ги смета за вистински сложени именки „...бидејќи не се проникнуваат од целокупноста на тие граматички значења“ (1982, 292). Укажувајќи на бикатегоријалниот статус на овие образувања Бл. Конески (1982, 293) истакнува дека тие можат да се појават во номинална (*Молчиѣолчи дојде*, 'подмолен човек') и придавска функција (*Тој е молчиѣолчи* (=предикативна улога; *Тој работѣи молчиѣолчи* =прилошка

³⁸ Последните примери од Гане Тодоровски се т.н. текстуални зборови, т.е. новосоздадени, нелексикализирани, казационални сложеници кои се формирани за специфичните потреби во одреден текст. Преостанатите примери претставуваат лексиконски зборови (лексикализација), т.е. зборови што се веќе закотвени во македонскиот лексикон и се редовно во употреба.

улога).³⁹ Тој, во рамките на овие маркантни формации во зборообразувањето во македонскиот јазик, ни го посочува следниов духовит пример од М. Цепенков:

„Сечифрлај беше си го кажал името, гоа така го викале, - Сечифрлај, ти имај мукает дуќанот. – Сечифрлај таму беше се кажал: кршифрлај гоа го викале.“

М. Цепенков (↑Бл. Конески 1982, 293)

Формациите од типот $V_{Imp.}+V_{Imp}$ се послабо застапени во македонскиот лексикон во споредба со $V_{Imp.}+N$. Карактеристично за македонските сложени именки со двоен императив е комбинација на различни глаголски форми. Редупликација на идентичен глагол како на пр., во италијанскиот (*fuggifuggi* ‚панично, хаотично бегање‘) не се среќава, ретки се и синонимни глаголски императиви *кажи-речи* ‚отприлика‘.⁴⁰

Англиски императивни сложени именки:

pickpocket (мак. *џејчија*, герм. *Langfinger*), *cut-purse* (франц. *coupe-bourse*, мак. *сечикесе*, *џејчија*, герм. *Taschendieb*), *cut-throat* (франц. *coupe-gorge*, мак. *дерикожа*, *кождер*, герм. *Halsabschneider*, *Meuchelmörder*), *dare-devil* (мак. *делија*, *манџуи*, *јуначишије*, герм. *Wag(e)hals*, *Draufgänger*, *Teufelskerl*), *kill-joy/spoilsport* (мак. ‚растурач на забава‘, герм. *Spielverderber*, *Spaßverderber*), *telltale* (герм. *Klatschbase*, *Petzer*, мак. *кодощ*), *turnkey* (мак. ‚чувар во затвор‘), *scarecrow* (герм. *Vogelscheuche*, мак. ‚страшило за птици‘)

Германски императивни сложени именки:

Врз основа на погореизнесената аргументација сметаме дека и германскиот јазик располага со императивни сложени именки од моделот V+N. Според наши согледувања германските формации покажуваат паралели со императивните зборови од другите јазици врз основа на следниве аспекти: Првиот композициски член претставува глаголски корен кој може потенцијално да се протолкува и како императивна глаголска форма. Семантиката е егзоцентрична, ни една формација не посочува референт што е експлициран со вториот композициски член, туку реферира на прототипската референцијална класа за егзоцентрични формации: ‘лице’ - *Hinkebein* ‘оној што куца, криви со ногата’, *Lästernaul /Lästernzung*, ‘оној што

³⁹ Императивните сложени именки може да се споредат со неменливи придавки од турско потекло, сп. *аирлија*, *аклија*, *седефлија*, *шурлија*, *мермерлија* (РМЈ).

⁴⁰ Редупликацијата како зборообразувачки процес е позната во македонскиот јазик кај прилозите: *згора-згора*, *брџу-брџу*, *брзо-брзо*, *лека-полека*, *ден-денес*.

озборува' мак. *расчеџиусџа*, *Schreihals* ' оној што се дере', мак. *дерило*.
Други примери:

Bummelliese (англ. *slowcoach*), *Fresssack*, *Fürchtegott*, *Plaudertasche* (англ. *chatterbox*), *Quasselkopf*, *Quasselfritze*, *Quasselstrippe* (ам. *tattletale*), *Rotznase*, *Schielaide*, *Schlagetot*, *Schlitzauge*, *Schlitzohr*, *Triefauge*,

Универзален признак на сите императивни сложени именки што реферираат на 'лице' е нивниот изразито пејоративно-разговорен карактер.

РЕФЕРЕНЦИЈАЛНА КЛАСА (2) – животно

Врз основа на расположивиот лексички материјал не бевме во состојба да посочиме германски примери за егзоцентрични V+N-формации кои посочуваат референти-животни и референти-растенија. Германскиот термин *Schmeissfliege* ('мува', *Calliphora vicina*) е ендоецентрична формација, додека англ. еквивалент *blow-fly* / *bluebottle* е од егзоцентричен карактер. Третирајќи го првиот композициски член на сите англиски V+N-композиции за императивна форма нашата класификација отстапува од онаа на Марчанд (Marchand ²1969, 380-381), кој долунаведните формации ги сведува под *bahuvrīhi*.

Англиски императивни сложени именки:

blow-fly ('мува', синоним: *bluebottle*), *gadfly*⁴¹ ('мува'), *turnstone* ('птица', зоол. *Arenaria interpres*, герм. *Steinwalzer*), *shearwater* ('птица', герм. *Sturmtaucher*, зоол. *Procellariidae*), *shufflewing*, *swishtail* ('птица'), *wagtail* ('птица', мак. *врџиоџашка*, *џресиоџашка*, герм. *Schafstelze*)

Македонски императивни сложени именки:

врџиоџашка, *џресиоџашка* ('птица'), *џазибара* ('кољ'), *клукајдрвец* ('птица'), *кришџора* (нар. поез. 'брз, снажен коњ'),

РЕФЕРЕНЦИЈАЛНА КЛАСА (3) – растение

Англиски императивни сложени именки:

catchfly (*Lychnis*, герм. *Pechnelke*), *covershame* (буквално 'скријсрам' растение што предизвикувало абортус)⁴², *cut-finger*, *heal-all*, *kill-lamb*, *tear-thumb*,

⁴¹ *Gadfly* располага со двојна интерпретација 1. *џџркел* 2. *буцкало*.

⁴² Marchand (²1969, 381) 'plant used to procure abortion'. Во други речници се наоѓа и оваа интерпретација: 'Something used to conceal infamy'.

Македонски императивни сложени именки:

врѣиийой ('камилица', бот. *Matricaria chamomilla*'), (со секундарно метафорично значење), *лајкучка* ('боливач, камилица'),

1. 3. Јукстапозиција - реченични споенки (*Zusammenrückungen, Satznamen*)

Како засебна група егзоцентрични зборообразувања треба да се издвојат т.н. реченични споенки – лексеми, кои се познати во литературата и под терминот јукстапозиција. Станува збор за комплексни формации со лексички статус добиени по пат на спојување реченични, односно полуреченични конституенти, зачувувајќи ги притоа синтаксичките обележја (флексија - особено императив, деклинација) и апсорбирајќи синсемантички зборови (заменки, негации) што не се својствени за активните зборообразувачки модели. Демаркацијата на составните зборови повремено се врши со помош на тире. Овие формации во германската зборообразувачка литература наречени „*Zusammenrückungen*“ се сметаат за универбизации на цели реченици. Од тие причини постои тенденција овие формации некои автори да ги подведуваат под зборообразувачкиот тип конверзија, на пр. Флајшер/Барц (Флеисцхер/Барц 1992, 48). Карактеристичен признак на типичните реченичните споенки е употребата на императивот во формативот.

Англиски реченични споенки:

gadfly (герм. *Quälgeist, Störenfried*), *ne'er-do-well* (герм. *Tunichtgut*), *stay-at-home* (герм. *Stubenhocker*), *paternoster* (синоним *Lord's Prayer*), *touch-me-not* (герм. *Rührmichnichtan*),

Германски реченични споенки:

Dreikäsehoch, Gernegroß, Gottseidank, Gottseibeius, Quälgeist (англ. *gadfly*), *Rührmichnichtan*⁴³, *Stelldichein*⁴⁴ (франц. *rendez-vous*, мак. *рандеву*,

⁴³ Германскиот назив *Rührmichnichtan* е калка од лат. *nolimetangere*. Номинацијата на ова растение е мотивирана од тоа што при допирот на плодот се распрскува семето. Германски синоними на *Rührmichnichtan* се: *Springkraut, Franzosenkraut*.

⁴⁴ *Stelldichein* е германската калка формирана според франц. термин *rendez-vous* која настанала во XVIII век како резултат на пуританските заложби на Јоахим Хајнрих Кампе (Joachim Heinrich Campe 1746-1818) за чистење на германскиот јазик од туѓи влијанија. Семантиката на *Stelldichein* претрпува повеќекратни модификации. Првобитното значење *рандеву* 'љубовен состанок' се неутрализира од 1950-тите години наваму и се проширува на 'средба/состанок меѓу истомисленици', на пр., *Stelldichein der Prominenz*, (средба на проминенцијата), *Stelldichein der Briefmarkensammler* ('средба на филателисти') итн. *Stelldichein* со значење 'љубовен состанок' од денешен аспект е архаизам кој би се заменил со англ. *date*, односно 'таен состанок' *blind date*. Францускиот поим *rendez-vous* доживува исто така повеќе семантички алтернации. Првобитно значи 'воен состанок, зборно место на воени трупи', потоа 'љубовен

средба), *Störenfried*, *Taugenichts*, *Tunichtgut* (англ. *ne'er-do-well*), *Stubenhocker* (англ. *stay-at-home*), *Vaterunser*⁴⁵, *Vergissmeinnicht*⁴⁶, *Wart-ein-bisschen-Strauch* (герм. синоним *Akazie*, *Schwarzdorn* ('багрем, акација', бот. *Acacia mellifera*), називот *Akazie* е изведен од грч. збор *akis* кој значи 'кука, ченгел, закачалка' (Haken). *Wart-ein-bisschen-Strauch* (,почекај-малку-грмушка') се конотира во литературата со ,закачалката', на која виси човек што попусто некого чека.

Македонски реченични споенки:

ḡosīодибрани(чувај), неранимајко, недајбоḡ / недајбоже, наїџемаḡо, сїолајїи, неврїикука (Гане Тодоровски; ↑Велева 1994, 119);

2. Универзални морфолошки признаци на егзоцентричните зборообразувања

Од погореизнесеното може да констатираме дека следниве зборообразувачки модели се со универзален егзоцентричен признак.

Прототипски егзоцентричен зборообразувачки модел претставува **посесивната А+N-конкатенација**, исто така наречена *bahuvrihi* (на пр., *Langohr*, *Rothaut*, *redskin*, *redhead*, *ḡоломеш*, *дебелокорка* ,/диња со/ дебела корка'),

Поретки се егзоцентрични сложени именки од типот **посесивна N+N-конкатенација** (*Nashorn*, *birdbrain*, *носороḡ* ,/животно со/ рог на носот')

Во групата посесивно-егзоцентрични сложени именки спаѓаат и **синтетички сложени именки** (*Dickhäuter*/дебелокожец).

Покрај морфолошките модели А+N и N+N - поретко **егзоцентрични синтетички сложени именки**, егзоцентрични структури се манифестираат и преку повеќе вида **императивни зборообразувања**. Императивот во рамките на зборообразувачките формации е симптоматичен за егзоцентрични образувања. Оваа констатација ја индуцираме од англ. формации од типот *cut-throat*, *donothing*, *knownothing*, *knowlittle*, франц. *ouvre-bouteille*, мак. *варикаша*, *їрчи-лажи*, *лаїнијаре* /оној/ што може да лапне цело јаре '/лапач', *їуриїечи* 'вид пита', *јавнибодни*, како и од реченичните споенки

состанок' за понатаму да ја прошири својата екстензија на секаков вид средби/состаноци. Французите говорат за 'рандеву со лекар', 'рандеву со фризер', мислејќи на 'термин на лекар', 'термин на фризер' без да се во каква било љубовна врска со својот лекар, односно фризер.

⁴⁵ *Vaterunser* е калка од лат. *paternoster*.

⁴⁶ Вид цвеќе со мали, сини цветови < лат. *Myosotis silvatica*. Според преданијата ова цвеќе порано се подарувало на саканиот / саканата при разделба со напомена „Не заборавај ме“. Сп. исто така и во англискиот *forget-me-not* (*Sy scorpiion grass*), мак. *сїоменче*, *сїоменок*, *незаборавка* (Мургоски 2004).

застапени во германскиот (*Vergissmeinnicht*), во англискиот (*forget-me-not*), во францускиот (*ne t'oubliez me*) и во македонскиот јазик (*неранимајко*).

Силвана СИМОСКА

Скратеници и симболи:

N+N	зборообразувачки модел <i>именка + именка</i>
A+N	зборообразувачки модел <i>придавка + именка</i>
V+N	зборообразувачки модел <i>глагол + именка</i>
PMJ	Речник на македонскиот јазик
ам.	американски (англиски)
англ.	англиски
арх.	архаичен
бот.	ботанички термин
герм.	германски
грч.	грчки
зоол.	зоолошки термин
итал.	италијански
мак.	македонски
пеј.-раз.	пејоративно-разговорен
франц.	француски
↑	цитирано според
*	потенцијален, некоректен збор

ЛИТЕРАТУРА

- Coseriu, Eugen (1977): Inhaltliche Wortbildungslehre am Beispiel des Typs „coupe-papier“, in: *Perspektiven der Wortbildungsforschung*, Beiträge zum Wuppertaler Wortbildungskolloquium vom 9.-10. Juli 1976. FS H. Marchand. Hrsg. von H.E. Brekle und D. Kastovsky, 48-61.- Bonn.
- Donalies, Elke (²2005): *Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick*. Tübingen: Narr.
- Fleischer/Barz (1992): *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer.
- Henzen, Walter (³1965): *Deutsche Wortbildung*. 3. durchgesehene u. ergänzte Aufl. – Tübingen: Niemeyer.
- Marchand, Hans (²1969): *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*. Second, completely revised and enlarged edition. - München: Beck.

- Morciniec, Norbert (1992): Zu den exozentrischen Wortzusammensetzungen, in: *Beiträge zur Phraseologie, Wortbildung, Lexikologie*. FS Wolfgang Fleischer zum 70. Geburtstag. Hrsg. von R. Grosse et al., 125-132. - Frankfurt am Main/Berlin/Bern/New York/Paris/Wien: Lang.
- Motsch, Wolfgang (2004): *Deutsche Wortbildung in Grundzügen*. 2., überarb. Auflage. - Berlin, New York: de Gruyter.
- Ortner, Hanspeter, Ortner, Lorelies (1984): *Zur Theorie und Praxis der Kompositaforschung*: mit e. ausführl. Bibliogr. – Tübingen: Narr.
- Schliebs, Anja (1995): *Theorie des Lexikons. Die mentale Verarbeitung französischer Nominalkomposita durch deutsche Lerner*. (Arbeiten des Sonderforschungsbereichs 282, Nr. 16. Projekt A4: Struktur und Genese des mentalen Lexikons bei Fremdsprachenlernern). – Wuppertal: Bergische Universität –GHS.
- Williams, Edwin (1981): On the Notions, 'Lexically Related' and 'Head of a Word', in: *Linguistic Inquiry* 12, 245-274.

Речници:

- Wahrig *Deutsches Wörterbuch* (1991): „Mit einem Lexikon der deutschen Sprachlehre“. [Hrsg.] in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten. Völlig neu überarb. Neuauflage. - München: Bertelsmann. (=Wahrig)
- Велева, Славица (1994): *Зборообразувањето во њезијата на Гане Тодоровски*, магистерски труд. – Скопје: Филолошки факултет.
- Конески, Блаже (1982): *Грамајика на македонскиот литературен јазик*. – Скопје: Култура.
- Конески, Кирил (1985): Тенденции во активирањето на зборообразувачките модели во македонскиот литературен јазик, во: *Предавања на XVII Семинар за македонски јазик, литература и култура*. – Скопје: 1985, стр. 103 –110.
- Конески, Кирил (1995): *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*. – Скопје: Бона.
- Кубеш, Бранка (1992): *Сложение зборови во македонскиот јазик*, магистерски труд. – Скопје: Филолошки факултет.
- Панзова, Виолета (1996): *Универзалната грамајика и македонскиот јазик*. – Скопје: Епоха.
- Петрушева, Андриана (2000): *Сложение зборови во италијанскиот и македонскиот јазик*, магистерски труд. – Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Симоска, Силвана (2002): *Сложени именки во германскиот и во македонскиот јазик – конјрасивна анализа*, докторска дисертација. – Скопје: Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Симоска, Силвана (2002/2003): *Сложени именки во германскиот и во македонскиот јазик – конјрасивна анализа* - Резиме на докторска

дисертација”, во: *Годишен зборник на Филолошкиот факултет*.
- Скопје: 2002/2003, стр. 78-89.

Цветковски, Владимир (1973): *Сложени именки во македонскиот и англискиот јазик*, докторска дисертација. - Скопје: Филозофски факултет.

Шокларова-Љоровска, Германија (1980): *Сложени зборови во македонскиот јазик со посебен осврт на сложенките*, во: *Литературен збор*, кн. 3, 31-39. – Скопје.

Речници:

Белчев, Толе (2002): *Речник на стари македонски зборови во македонскиот јазик*.

Мургоски-Зафировски, Зозе (2003): *Голем македонско-англиски речник*.

Мургоски-Зафировски, Зозе (2004): *Голем англиско-македонски речник*.

ЗА ГЛАГОЛСКИОТ ПРЕФИКС ВЗ- И НЕГОВИТЕ ПАРАЛЕЛИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ЦРКОВНОСЛОВЕНСКИ РАКОПИСИ

Речничките статии во **Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција** ја опфаќаат рубриката Cf. (конфер) каде што се врши упатување на синонимните лексеми на обработуваниот збор. Оваа рубрика не поттикна да ги разгледаме паралелите на глаголскиот префикс **вз-** во рамките на корпусот ракописи ексцерпирани за односниов проект. Ќе се задржиме само на истокоренските глаголи образувани со различни префикси како синоними, притоа сложувајќи се со мислењето на повеќето лингвисти за дефинирање на синонимијата врз основа на семантичката еднаквост не на зборовите во целост туку на одделни нивни значења (Рогожникова 1967: 159; Груевска-Маџоска 2009: 82).

Во лингвистиката е познато дека префиксот кај глаголот е семантички модификатор, кој не внесува само граматичко значење туку посебни и нови семантички нијанси во однос на значењето на основниот збор. Имено, функцијата на префиксот е да ги определи локалните, временските и другите околности на вршењето на глаголското дејство. Можноста, пак, што различните префикси придаваат иста семантичка нијанса обусловува создавање на синонимни префиксни глаголи.

Префиксот **вз-**, кој е предмет на интерес во овој реферат, е полисемантичен префикс и може да актуализира различни семантички нијанси на глаголската основа. Во ексцерпираниот материјал се среќава со четири значења: насоченост на дејството навнатре, во внатрешноста на нешто; вршење на дејството на површината на нешто; почеток на дејството и само свршеност на дејството.

1. Нашата ексцерпција потврди дека најголем број глаголи образувани со префиксот **вз-** означуваат 'насоченост на дејството навнатре, во внатрешноста на нешто', пред сè во конкретна смисла. На пр. тука ги среќаваме глаголите: **взвѣсти** 'внесе во' – *взвѣде же ѿ въз домъ свои* A16,34 Ohr; **взвлѣщи** 'вовлече': *тѣ же потоплени възшъ вѣсове и възвлѣчени възшъ въз рѣкъ соmEx15,4/Ct Von Pog*; **взврѣщи** 'фрли во': и сѣдши та прѣдасть слоуѣѣ и въ темьницѣ *въврѣжеть* та Mt5,25 Rad; **взводити**; **взнити**; **взмѣстити**; **взлнати**; **взлѣсти**; **взметати**; **взмѣстити**; **взникнѣти**; **взсадити** 'фрли во': *въсѣди ю въ мѣд'нь вошь раждежень* 34r9Stan; **взскоуити** 'втурне се': *слѣзѣвзша же апко̀сто̀ла варнава и павѣлъ растрѣзѣвзша рѣзѣ свои възскоуиста въз народъ възпѣща и глаголѣща* A14,14 Ohr Slep Str Karp Verk. Одреден број

примери упатуваат на насоченост на дејството навнатре, во внатрешноста на нешто, но во апстрактна смисла: **ВЗКОПАТИ СА** 'всели се': *страхъ» во»жи да ВЪКОПАЕТ СЯ* въ срѣдъци твоѣмъ 243r12Les.

Како најчест синонимен префикс на префиксот **вз-** во материјалот се среќава префиксот **оу-** со истото значењето 'насоченост на дејството на основниот глагол во внатрешноста на нешто'. Тоа се паралелите: **ВЗГНѢЗДИТИ СА** : **ОУГНѢЗДИТИ СА** 'се вгнезди (во)': тоу птици *ВЗГНѢДАТЪ СЯ* Ps103,17 Bon Rdm, *ВГНѢЗДАТЪ СЯ* Pog, Dĉn; **ВЗДВОРИТИ СА** : **ОУДВОРИТИ СА** 'се насели (се смести)': се оудалихъ са бѣгаѣ и *ВЗДВОРИХЪ СЯ* въ поуствѣни Ps54,8 Bon, *ВДВОРИХЪ СЯ* Rdm; **ВЗЗРѢТИ** : **ОУЗРѢТИ** 'погледне во': и *ВЗРРТЕ* на сѣмъна чловѣчускаго Mc14,62 Krat] *ОУЗРТЕ* Dbm Rad Kp Mkd; *ВЗРРѢШЕ* и видѣша яко ѿвалень бѣ камень бѣ во велен зѣло Mc16,4 Rad Dbm Dbj Jov Kp(bis) Krat Mkd] *ОУЗРРѢШЕ* 144r27Hlud; **ВЗКОРЕНИТИ** : **ОУКОРЕНИТИ** 'се вкорени во': ни же иматъ *ВЗКОРЕНИТИ СЯ* въ зѣми кореныхъ Is40,24 Lobk] *ОУКОРЕНИТИ СЯ* Grig; **ВЗСЕЛИТИ СА** : **ОУСЕЛИТИ СА** 'се всели (во)': праведници же наследатъ зѣмла и *ВЗСЕЛАТЪ СЯ* въ вѣкъ вѣка на нѣн Ps36,29 Bon Pog Dĉn] *ОУСЕЛАТ СЯ* Rdm.

Префиксот **вз-** со ова значење во ограничен број примери се совпаѓа и со префиксот **на-**. Овде ја бележиме паралелата **ВЗСЕЛИТИ (СА)** : **НАСЕЛИТИ СА**: и *ВЗСЕЛИТ СЯ* ероу»салимъ надѣбно Zch14,11 Lobk, *НАСЕЛИТЪ СЯ* Grig. Анализата укажа и на неколку примери каде што префиксот **вз-** е синонимен со префиксот **при-**. Тука ги бележиме синонимните парови: **ВЗЗРѢТИ** : **ПРИЗРѢТИ** 'погледене во, земе предвид': господи по помошь мож *ВЗРР* Ps39,14 Rdm] *ПРИЗРР* Bon; **ВЗЛОЖИТИ** : **ПРИЛОЖИТИ** 'стави во': разоумѣите кѣрнѣ незлобывзи коварство не наказаны *ВЛОЖЪТЪ* срѣдъца Pr8,5Lobk] *ПРИЛОЖТЕ* Grig; **ВЗНАТИ** : **ПРИНАТИ** 'прими': мкллнѣтѣж мож *ВЪНИМИ* comPs16,1 Pog] *ПРИМИ* Bon.

2. Со значењето 'вршење на дејството на површината на нешто', ги бележиме следниве глаголи: **ВЗСАДИТИ** 'седне, се смести на': *ВЪСАЖЪ* же и на свои скотъ L10,34 Rad Dbm Dbj Jov Kp Krat Mkd; и со апстрактно значење кај глаголите **ВЗВРѢШИ** и **ВЗЛОЖИТИ** 'донесе на' (*за мир на земјата*): не мните ѣко придохъ *ВЪВРѢШИ* мира на зѣмла Mt10,34 Rad] *ВЪЛОЖИТЬ* Mkd. Со посоченото значење забележавме еден синонимен префикс, **взз-** во парот **ВЗЛОЖИТИ** : **ВЗЗЛОЖИТИ** 'стави на': *ВЛОЖИТЬ* шлѣмъ Sa5,18Hlud] *ВЪЗЛОЖЫ* Lobk.

3. Префиксот **вз-** поретко се среќава и со значењето 'почеток на дејството', на пр. **ВЗШОУМѢТИ** 'зашуми': *шѣми ВЪШОУМѢШЪ* въ ждоли пернѣи Mt10 J14,14 Lobk Orb. Со ова значење сретнавме само една паралела каде што префиксот **вз-** е синонимен со префиксот **взз-**. Пр. **ВЗПЛАКАТИ СА** : **ВЗСПЛАКАТИ СА** 'заплаче, почне да плаче': разоумѣше во бѣсове застѣпление чловѣкоу въ пришествие господне авие *ВЗСПЛАЧАТ СЯ* comPs13,4 Pog] *ВЗПЛАЧЪТ СЯ* Bon.

4. Во анализираниот материјал кај овој префикс може да се констатира и само 'свршеност на дејството'. Тоа е случајот со глаголите: **ВЗВѢРИТИ СА** 'довери (некому нешто)', **ВЗВѢРОВАТИ** 'поверува', **ВЗЖАДАТИ**, **ВЗЖДАДАТИ** 'ожедни', **ВЗЖЕЩИ** 'запали': *ВЪЖЕЗИ* свѣтилникъ 209r10Les. Анализата посочи неколку синонимни

префикси. Еден од нив е префиксот *взз-* во паровите **ВЗДАТИ** : **ВЗЗДАТИ** 'даде': и *ВЪДАША* емоу книги исаиа прокожа L4,17 Rad Dbm Dbj Krp Kpat] *ВЪЗДАШЪ* Mkd, каде што мотивирачкиот глагол е свршен, па присуството на префиксот служи само за потенцирање на свршеното резултативно значење; **ВЗПРОСИТИ** : **ВЗСПРОСИТИ** 'помоли': *ВЪ ТЪ ДЪНЪ ВЪ ИМА МОЕ ВЪПРОСИТЕ* и *НЕ ГЛАГОЛЪ ВАМЪ* J16,26 Rad Dbj Jov] *ВЪСПРОСИТЕ* Dbm Krp. Паралела следиме и со префиксот *из-* во примерот **ВЗПРОСИТИ** : **ИСПРОСИТИ** 'помоли': да пришед *ВЪПРОШЪ* сз ними же бѣх Pr23,35 Hlud Lobk] *ИСПРОШЪ* Grig. Потоа со префиксот *об-* во парот **ВЗПОУСТѢТИ** : **ОПОУСТѢТИ** 'опустоши': и *ВЪ НИЖНИИМЪ ЯКО ВЪПЪСТѢ* и *ВЪ ВЪШНИИМЪ ИЕРОУСЪСАЛИИМЪ ЯКО НѢСТЬ ИМЪ МѢСТА ТОУ* comPs72,20 Bon] *ИПЪСТѢ* Pog, при што кај дериватот со префиксот *об-* е изразена нијансата на полнота на дејството. Паралела со префиксот *оу-* бележиме во примерите **ВЗПРОСИТИ** : **ОУПРОСИТИ** 'праша': и *ПРИЗВАВЪ СЪТНІКА ВЪПРОСИ* его аще ѡво ѡмрѣтъ Mc15,44 Mkd] *ОУПРОСИ* Rad; **ВЗРАВЪНИТИ СЯ** : **ОУРАВЪНИТИ СЯ** 'стане еднаков': *СЯ ЯКО КТО ВЪ ОБЛАЦѢХЪ ВРАВНИТЪ СЯ* господеву Ps88,7 Bon Pog Rdm] *ВРАВНИТ СЯ* Dčn; и со префиксот *по-* во парот **ВЗЗАВИДѢТИ** : **ПОЗАВИДѢТИ** 'позавиде': *ДАВИДЪ БО ХРИСТЪ ЯКО ДОБЛОУ РЖОЖ ВЪЗАВИДѢШЕ* бѣси еже сѣтъ зифеи шклеветавлаахъ христу comPs53,2 Bon Pog; *ѡ ТОМ БО РАЗГНАНИ БЫА ДЕМОНИ И ЕЛИКО СИМЪ ПОЗАВИДѢША* comPs88,11 Pog.

Компаративната анализа потврдува дека префиксот *вз-* стапува во синонимни врски со различни префикси во сите свои значења. Најбројни се паралелите во рамките на значењето 'насоченост на дејството навнатре, во внатрешноста на нешто во конкретна смисла', каде што како синонимни на префиксот *вз-* се јавуваат префиксите *оу-*, *на-*, *при-*, како и во значењето 'свршеност на дејството' при што *вз-* стапува во синонимни односи со префиксите *взз-*, *из-*, *об-*, *оу-*, *по-*.

Префиксната глаголска синонимија укажува на богатството на црковно-словенскиот јазик, посебно на неговите широки зборообразувачки можности. Причините за појавата на истокоренските синоними, односно употребата на различни префикси за да се изрази одредена семантичка нијанса на основниот глагол, се од различна природа. Дали употребата на одредени образувања може да се поврзе со припадноста на ракописот кон одредена книжевна школа, или пак со неговото територијално потеко, или пак таа е одлика на индивидуалниот пристап на препишувачот се отворени прашања чиј одговор бара детални продлабочени компаративни истражувања.

Катиница ТРАЈКОВА

ЛИТЕРАТУРА

Апресян Ю. Д., *Лексическая семантика. Синонимические средства языка*, Москва 1974.

Груевска-Маџоска С., *Лексичка синонимија во македонскиот стандарден јазик*, Скопје 2009.

Иванникова Е. А., *Специфика синонимических отношений глагола в связи с категорией глагольного вида*, Синонимы русского языка и их особенности, Ленинград 1972, стр. 23–58.

Рогожникова Р. П., *Соотношение вариантов слов, однокоренных слов и синонимов*, Лексическая синонимия, Москва 1967, стр. 151–163.

Уринова-Скаловска Р., *Значењата на глаголските префикси во македонскиот јазик*, Скопје 1960.

Цыганова В. Н., *Синонимические эквиваленты глаголов с приставкой вы-*, Синонимы русского языка и их особенности, Ленинград 1972, стр. 59–72.

ЗА ИМЕНУВАЊЕТО НА РОДНИНСКИТЕ ОДНОСИ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ ОД СЛОВЕНСКИ И БАЛКАНИСТИЧКИ АСПЕКТ

Непосреден предмет на нашево истражување се називите со кои се именуваат роднинските односи, т.е. термините за сродство во македонските дијалекти. Термините за сродство означуваат лица што се во закономерни взаемни односи, определени од нивните биолошки (крвни) или брачни врски. Трудот е дел од проектот *Македонски дијалектен атлас* (МДА). Лексичкиот материјал што е предмет на анализа е користен, главно, од картотеката на Одделението за дијалектологија при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ – Скопје, собиран според *Прашалникот за собирање дијалектолошки материјал за македонскиот дијалектен атлас*, користени се и материјали од објавени монографски трудови на дијалектолози од помладата генерација. Лексичкиот материјал потекнува од сите делови на македонското дијалектно подрачје, опфатени се околу четиристотини пунктови од Вардарска, Пиринска и Егејска Македонија.

Целта на трудот е да се претстави роднинската терминологија во македонскиот дијалектен јазик, нејзината структура и принципи, како и да се даде опис на лексичкото богатство на македонските дијалекти во областа на една ограничена лексичко-семантичка група *називи за сродство* и да се направи анализа од повеќе аспекти: лингвогеографски, етимолошки, од аспект на јазична интерференција и од семантички аспект.

Во рамките на овој труд нашиот интерес го задржуваме на *реферативните термини* (или *термини на однос, упатување*), со кои се диференцираат роднинските врски и се изразува степенот на роднинската блискост. Додека нормите на однесување меѓу сродниците, моралната и социјалната дистанца во однос на возраста и степенот на сродство се определуваат со *вокативните термини* (вклучувајќи ги и формите за обраќање).

Библиографијата на роднинската терминологија е многу обемна. Од почетокот на интензивното проучување на оваа проблематика, се јавиле цела редица студии, полемики, помали и поголеми написи. Оваа

проблематика е обработувана од етнолошки, лингвистички, историски, социолошки и психолошки аспект. Голем број од трудовите се посветени на терминологијата, во други таа се разгледува во склоп на анализа на бракот и семејството или на општественото живеење воопшто.

Основите на проучувањето на терминологијата на сродство ги поставил американскиот етнолог Л. Морган. Во своите дела *Системи на крвно и сродство по брак на човечкото семејство*, 1871 и *Древно друштво*, 1877 тој ја направил основната класификација на системите на сродство и на терминологијата, изделувајќи ги *класификаторскиот* и *дескриптивниот* систем.

Бидејќи терминологијата на сродство е составен дел (еден од двата сегмента) на системот на сродство, ќе се осврнеме накратко на сродството како поим, и поконкретно, на системот на сродство кај Македонците.

Сродството е универзална социјална категорија, една од основните институции на општествената структура. Тоа означува културно дефинирани односи меѓу индивидуите, кои обично се воспоставени низ фамилијарни врски. Системот на сродство е во најтесна врска со облиците на брак, семејството и домаќинствата. Кај Македонците (православните) е застапен моногамен брак; семејството го сочинуваат родителите со децата, додека домаќинствата во минатото се јавувале во задружен облик, проширени или нуклеарни. Македонското традициско семејство го карактеризирала патријархалноста, изразена со вирилокален брак и вирилинеарно сметање на сродството (Петреска 2005: 26).

Поимот на сродство опфаќа повеќе групации од различен опсег, важност, значење и видови, но во таа комплексна структура се одвиваат две основни групации: *сродство по крв* или *консангвинално сродство* и *сродство по брак* или *афинално сродство*. Сродството по крв е биолошко-социјална, генетски условена поврзаност, која ги вклучува сите релации настанати со самото раѓање, независно од каква било индивидуална акција или наклоност и не подлегнува на промени од социјален карактер. Крвното сродство означува социјално препознаени врски меѓу предците и поколенијата. Разгледувано просторно и временски, сродството има: вертикална линија, која може да биде надолна или нагорна, и хоризонтална линија, во која влегуваат сите паралелни сродници како претходниците на субјектот, така и истовремените и подоцнежните сродници. Посебна е дијагоналната, коса линија, која ги поврзува сродниците од првите две групи.

Сродството што настанува со стапување во брак меѓу маж и жена е познато како *сродство по брак* или *афинално сродство*. Сродството по брак лежи во основата на секое крвно сродство. Констатацијата на Л.Х. Морган дека бракот ја чини основата на сродството и дека кај секое разгледување на

елементите на крвно сродство мора да се земе фактот на постоење брачни односи, е прифатена од многу антрополози.

Кај Македонците покрај овие главни видови сродство (крвно и сродство по брак), застапени биле и *вештачкото* и *духовното сродство*. Вештачкото сродство настанува по пат на усвојување дете. Во рамките на духовното сродство спаѓаат: *кумството* и *побратимството-посестримството*.

Структурата на роднинскиот систем е подложна на промени во зависност од различните етапи на општествениот развој. Преминот кон помало, индивидуално семејство наоѓа одраз во постепено слезање на второстепените линии на сродство, што води кон упростување на системот на термините за сродство.

Поврзаноста на општествените односи и системот на сродство веќе е докажана во науката. Големото богатство на термини за сродство во словенските јазици (особено во јужнословенските), изнијансираното разликување на одредени степени на крвно сродство, се должи на стариот задружен живот. Во таквата многубројна семејно-родова заедница секој член заземал определено социјално хиерархиско место. Оттука произлегувала потребата од прецизно означување со специфичен термин на секој сродник. Со губењето на семејно-родовата заедница кај словенските народи, почнало да се губи и тоа изнијансирано именување на сродниците.

Под терминологија на сродство се подразбира збир на термини што се користат во определено општество при обраќање кон сродниците или во врска со нив. Образувањето на сродничката терминологија зависи, од една страна, од карактерот на јазикот, а од друга страна е условено од структурата на сродството.

Сродничката терминологија на Македонците ги одразува правилата на вирилокалност, а следствено на тоа и патријархалната култура. Сродничката терминологија е показател на општествено-историскиот контекст во кој постои и показател на социјалната структура на општеството; таа е оној дел од сродничкиот систем што најбавно се менува. Доказ за тоа се термините на упатување (номинациски), кои и покрај променетите услови сè уште се задржани.

Прифатена е констатацијата дека сродството е сложена институција, а терминологијата на сродството е сложен систем; правени се различни класификации на термините за сродство.

Зависно од формите на бракот и семејството, Морган izdelува две главни групи, два система: *класификаторски систем* и *дескриптивен систем*. Класификаторскиот е застапен кај многу народи во Америка, Азија и Африка; словенските јазици, и индоевропските воопшто, припаѓаат кон дескриптивниот систем. Овој систем е помлад, врзан за патријархалните

општества. Македонската сродничка терминологија спаѓа во дескриптивниот систем.

Во зависност од тоа дали постојат различни термини за сродниците по мајчина или таткова страна, по права и странична линија, термините се делат на симетричен и асиметричен вид системи. Во симетричниот вид системи постојат различни термини за сродниците по мајчина и таткова страна. Во асиметричниот вид нема потреба од посебни термини за сродниците по мајчина и таткова линија. Вакви се, на пр., системите на некои европски народи (Англичани, Французи) и во нив најсилно се изразени врските меѓу сродниците во индивидуалното семејство (Георгиева, Московска, Радева 1972: 166-167). Нашиот систем на номенклатура, каков што е случајот и со повеќето јужнословенски системи, можеме да го сметаме за предно-асиметричен (Петреска 2005: 221).

Етимолошките истражувања за индоевропските и словенските термини на сродство, почнувајќи уште од Делбрик, Бенвенист, Исаченко, Трубачев, истакнале дека постојат извесен број такви што се заеднички за сите индоевропски јазици. Од нив централно место заземаат термините *мајка, татко, син, ќерка, брат и сестра*, кои се, и инаку, членови на основното нуклеарно семејство. Понатаму се заеднички или коренот им е сличен на термините за децата од брат или сестра, како и за брачните другари на едните и другите (Петреска 2005: 190).

Терминологија на крвно сродство. Термините за крвно сродство се всушност најстари термини за изразување на роднински врски. Најголем дел од овие термини спаѓаат во општословенската лексика; меѓу најдобро зачуваните, кои се всушност и најстари, спаѓаат термините коишто обележуваат непосредно или најблиско крвно сродство. Одделните современи словенски јазици се разликуваат еден од друг пред сè со фонетски особености, со изделување на извесни суфикси и со раширување или стеснување на семантиката кај одделни термини. Во рамките на оваа група термини во македонскиот јазик како покарактеристични се изделуваат термините за обележување на поимите *татко* и *дете*. Наследениот термин *отец* (ст.слов. *отъць*) е потиснат од галовната форма *татко*, која се употребува со сите можни значења и стилска необоеност. На дијалектен план називот *татко*, со некои исклучоци, има општомакедонски ареал. Во Малешевијата и Пијанец, како и во Дојранско се користи терминот *башта, башча*. Кај исламизираните Македонци се употребува терминот *баба, бабо*, што е од турско потекло и има карактер на балкански турцизам. Старословенскиот термин е потиснат од некои понови образувања и во други словенски јазици. Таков е случајот со украинскиот јазик (се употребува терминот *батько*); во белорускиот јазик најчеста употреба има

терминот *бацџка*; ограничена е употребата на овој термин и во бугарскиот јазик (потиснат е од синонимните термини *баца* и *татко*).

Терминот *мајка* исто така се јавува на целата македонска јазична територија; кај исламизираниите Македонци (во Дебарско) во употреба е заемката *нана*, *на̀на* (од турско потекло).

Од неколкуте наследени термини со значење 'дете', во македонскиот јазик се употребува терминот *дете*; на дијалектен план има општомакедонски ареал. Во жива употреба е и терминот *чедо*, кој се јавува и во српскиот, хрватскиот и бугарскиот јазик. Терминот со основа *dě-* се чува во најголем дел од современите словенски јазици; употребата на терминот со основа *rob-* е ограничена на рускиот (*ребѐнок*) и чешкиот јазик (*robě*); терминот *отрок* во жива употреба е во словенечкиот јазик.

Термините коишто изразуваат крвно сродство по нагорна и по надолна линија покажуваат значително нарушување на прасловенската состојба во изразувањето на роднинските односи. Освен некои понови афикси, карактеристично е и раширувањето на првобитната семантика речиси кај сите термини од оваа група; така, прасловенскиот термин *внук* – *внука* освен со основното значење 'син/ќерка на син или ќерка' се употребува и во значење 'син/ќерка на брат или сестра'; со раширена семантика се јавуваат и термините *дедо* – *баба*, кои се употребуваат во значење на *тест* – *тешта* и во одделни говори на полно го истиснуваат наследениот термин *тест*. Раширувањето на семантиката на овие термини доведува до нивна повеќезначност. Во однос на термините со кои се изразува следниот степен на сродство по нагорна линија *прадедо* – *прабаба* особеност за македонскиот јазик претставува тоа што се можни напоредни образувања со префиксот *пре-* (на дијалектен план се со најширок ареал), како и со префиксот *пара-* (префикс од грчко потекло).

За именување на 'дете од брат или сестра' во македонскиот јазик (на дијалектен план) се употребуваат наследените термини *братанец* – *братаница* и *сестричник* – *сестричница*; освен нив, во одделни говори, се шири терминот *внук* – *внука*, што води до крајна упростеност во изразувањето на овој вид сродство. Во современите словенски јазици за обележување на овој поим се среќаваат термини од општословенската епоха (сп. *bratanь*, *суповьсь*, *sestrěньсь*, *net*), како и понови образувања (сп. рус. *племянник*, *-ица*, белорус. *пляненик*, *-ица*, укр. *пліминик*, *-ица* и сл.). Наследените термини *суповьсь* и *net* се зачувани главно во српскиот, хрватскиот, словенечкиот, чешкиот и словачкиот јазик.

За именување на 'деца од два брата, од две сестри или од брат и сестра' во македонскиот јазик се употребува терминот *братучед* – *братучетка*, *братучеда*. Во современите словенски јазици се употребуваат термини

наследени од прасловенскиот јазик, понови образувања и заемката *кузен – кузина* (франц. *cousin,-e*). Оваа заемка се среќава во рускиот (*кузен – кузина*), во полскиот (*kuzyn – kuzynka*) и спорадично во српскиот и хрватскиот јазик. Во врска со наследените термини, во овој контекст одбележување бара фактот дека термините *bratučedъ, bratučedo* и *bratranьсь* во старословенските споменици не се наполно издиференцирани, што нашло одраз и во современите словенски јазици во таа смисла што терминот *bratranec* во словенечкиот, чешкиот и во словачкиот јазик е со значење 'братучед', додека во полскиот, македонскиот и во соседните словенски јазици со значењето 'син на брат'. За еден дел од словенските јазици типични се понови, најчесто описни образувања.

Во однос на термините за обележување на братот и сестрата на таткото и братот и сестрата на мајката (и нивните брачни партнери) (*стрико–стрина, тетка–тетин* и *вујко–вујна, тетка–тетин*) македонскиот дијалектен јазик се карактеризира со зачувување на разликата меѓу *стрико – стрина* и *вујко – вујна*. Напоредно со терминот *стрико* во употреба е и синонимот *чичко*, што ја нарушува хомогеноста на македонскиот дијалектен ареал. Наследените термини најмалку се зачувале во источнословенските јазици, во кои термините *дядя – тётка, тётя* се употребуваат со значење на сите наведени наследени термини. Замешување и тенденција кон редуцирање на некои термини се изразени во словенечкиот јазик, каде што термините *ujec, tetec – ujna* значително се стеснети од термините *stric – strina, teta*, кои соодветствуваат на чеш. *stryc – teta* и на рус. *дядя – тётка, тётя* и истапуваат во улога на општи термини за изразување роднински односи од овој тип. Јужнословенските јазици (освен словенечкиот) релативно добро ги чуваат овие наследени термини.

Терминологија на родство по брак. Значителен дел од овие термини имаат индоевропска етимологија (*свекор, тест, золва, зет*). Во оваа група спаѓаат термини наследени од општословенската епоха и извесен број заемки коишто се употребуваат напоредно со наследениот термин или место него. Оваа група термини во македонскиот и во соседните словенски јазици се, општо земено, добро зачувани и без изразена тенденција за смешување или упростување на некои од нив.

Термините *свекор – свекрва* во македонскиот јазик се добро зачувани. Извесно отстапување им е својствено на лужичките јазици (сп. д.луж. *psichodny nan – psichodna tama*), како и на чешкиот јазик (*tchan – tchyně*). Мешање на овој термин со терминот *тест – тешта* е карактеристично за словачкиот и за словенечкиот јазик (сп. *tast* 'ženin oče, možev oče' – *tašča* 'ženina mati, moževa mati').

Наследените термини *тест* – *тешта* (*tъstъ, *tъstjā) се послабо застапени во македонскиот дијалектен јазик; во одделни говори скоро целосно се истиснати од термините *дедо* – *баба*, а во други се употребуваат напоредно со нив. Оваа појава е карактеристична и за бугарскиот јазик.

Термините *зет* (*zъtъ) и *снаа* (*snъxa) спаѓаат меѓу најдобро зачуваните термини од оваа група. Лексемата *зет* се среќава во сите словенски јазици, без некои суштински различни форми и значења; со овој термин се означуваат различни форми на сродство, затоа најчесто степенот на сродство попрецизно се определува описно (*зет од ќерка*, *зет од сестра*, *зет од внука*, *зет од золва*).

Прасловенскиот термин *svъstъ 'сестра на жената' во македонскиот јазик има свое соодветство во *свеска*, којшто во одделни говори е потиснат од синонимот *балдаза* (од тур. *baldız*). Оваа заемка од турскиот јазик се јавува и во српскиот, хрватскиот и во бугарскиот јазик.

За обележување на значењето 'маж на сестрата на жената' во македонскиот јазик исклучиво се среќава заемката *баџанак* (од тур. *bacanak*), која е позната во сите јужнословенски јазици, освен во словенечкиот. Прасловенскиот термин *svakъ е потиснат и од западнословенските јазици, во кои се јавува заемката од германскиот јазик (герм. *Schwager*), сп. *švagr* во чешкиот, *švager*, *švager* во словачкиот, *szwagier* во полскиот, а во лужичкиот *swar* се употребува напоредно со *swak*. Во овие јазици споменатава заемка се употребува со проширена семантика; таа го покрива значењето на 'девер; зет; баџанак; шура'.

За именување на 'братот на жената' на македонскиот јазиен ареал се среќава терминот *шура*, според кој е изведено и *шурна*, *шурнеа* 'жена на шурата'.

Во рамките на сродството по брак, спаѓаат и термините со кои се означуваат роднинските односи кои се добиваат при повторен брак. Тука спаѓаат термините *очув*, *маќеа*, *пасинок*, *паштерка*, како и *полубрат* и *полусестра*; индоевропски термини од ваков тип отсутнуваат; овие термини се подоцнежни образувања во словенските јазици; се појавиле подоцна, во услови на татковско семејство, при парен брак. Во македонските дијалекти за именување на 'неродена мајка' се употребува лексемата *маќеа*, која ја одразува општословенската форма *matjexa, како и образувањата *примајка* и *парамајка*. Со лексемата *очув* се именува 'нероден татко'; ограничена употреба имаат образувањата *притатко* и *парататко*. Неколку називи се јавуваат во значење на 'нероден син', како: *посинок*, *пасинок*, *парасин*, *присин*, *пасторок*, *посиненик* и др. Значително разновидни се и називите за 'неродена ќерка': *пасторка*, *поќерка*, *паќерка*, *приќерка*, *параќерка* и др. Именувањето на 'брат само по татко или по мајка' се врши со називите

полубрат и *прибрат*, а на 'сестра само по татко или по мајка' со *полусестра* и *присестра*.

Терминологија на вештачко сродство. Најчести термини за изразување на сродството кое настанува по пат на усвојување дете во македонските дијалекти се: *посинок*, *посиненик*, *посвојче*, *пожерка* и сл.

Терминологија на духовно сродство. Во рамките на оваа група термини во македонскиот јазик ќе истакнеме дека во значење на 'оној што крштева или венчава' доминира општословенскиот термин *кум*, *кума*; со ограничен ареал се јавува *нунко*, *нунка* / *нумко*, *нумка*, во дел од егејските говори се регистрирани заемките од грчкиот јазик *калитата*, *калимана*. За именување на 'оној што е крстен или венчан' во дијалектите се употребуваат термините *кумашин* и *крштеник*. Првиот се среќава (главно) во северните и во источните говори, а вториот е својствен за југоисточните говори. Со термините *побратим* и *посестрима* се именуваат формите на духовно сродство побратимство-посестримство.

Врз основа на презентираниот материјал се согледува дека најголем дел од речничкиот фонд од областа на роднинските односи му припаѓа на основниот словенски фонд, мал дел се заемки од други јазици. Туѓите лексички елементи се карактеризираат со балкански ареал, регионално и локално се маркирани, а од хронолошки аспект се релативно млади.

Анализираните лексички слоеви покажуваат дека во обработката е приведен хронолошки разновиден материјал, почнувајќи од прасловенски лексеми што имаат структурни и етимолошки еквиваленти во повеќе индоевропски јазици, преку прасловенски и општословенски, па јужнословенски, за да се стигне до македонскиот. Етнолингвистичката ситуација на Балканот наметнува потреба за навлегување во јужнословенската, односно балканската лексика; во таа смисла се упатува на дел од заедничкиот балкански вокабулар.

Презентираниот материјал дава можност да се изведат некои констатации во врска со дијалектната конфигурација на македонската територија и пошироко, на ниво на современ јазик, може да се согледа актуелната јазична состојба од роднинската лексика во македонскиот јазик. Притоа, може да се определи и соодносот на лексемите од словенско и туѓо потекло, а поодделно да се види пенетрацијата на несловенските лексеми, особено од соседните јазици, во македонските говори и во македонскиот јазик во односната тематска област. Се согледува распространетоста на лексемите од оваа област во македонските говори. Најголем дел од нив имаат општомакедонски ареал (*татко*, *мајка*, *син*, *ќерка*, *брат*, *сестра*, *дедо*, *баба*, *вујко*, *тетка* и др.); други лексеми покриваат помали дијалектни подрачја, односно одделни говори (*стрико* / *чичко*, *братанец* / *внук од брат*,

братаница / внука од брат, сестричник / внук од сестра, сестричница / внука од сестра и др.); трети лексеми, особено оние од туѓо потекло, се јавуваат во мали ареали (*бир, ѓуша, коџо, каин, пефир, пефира, калимана, калитата* и др.).

Во македонските говори се јавуваат голем број фонетски разновидности, што резултираат главно од развојот на одделни фонеме и групи, релевантни за разграничувањето на македонските дијалекти. Така, на пр., се следат континуантите на *o, e, ɛ, r, l, t', d'*, *x* итн. во одделни позиции, сп. *маж, ма̃ж, мож, муж, мџ; јатрва, јотрва, јетрва, етрва, ент'арва; чедо, чадо, ч'адо, чендо; дедо, деда; девер; невеста; золва, з'алва, з'а̃ва, з'ла̃ва; керка, к'ерка, керка, штерка, шчерка; ма̃еа, маштеа, машчеа; очув, очух, о̃ка*, итн.

Основниот речнички фонд од роднинската лексика во македонските говори има словенски карактер; огромниот број лексеми се заеднички за македонскиот и за другите словенски јазици.

Сепак, во одделни говори, особено таму каде што живеело или живее мешано население, присутно е влијанието на несловенските јазици, особено на турскиот, којшто се јавува и како посредник на низа јазични елементи од арапскиот и персискиот јазик, сп. *бабо, нана, анала̃ка, бабал'ак, балдаза, баџанак* и сл. Термините за сродство од турско потекло се карактеризираат не само со поголема бројност, туку и со поширок ареал на нивна употреба, при што некои од нив се без словенски синоними (на пр. *баџанак*); овие заемки се особено застапени кај исламизираните Македонци.

Заемките од грчкиот јазик во оваа лексичка област во однос на турцизмите се значително помалубројни, сп. *пефир, пефира, калимана, калитата, калеко* и сл.

Присуството на лексеми од другите несловенски јазици во македонските говори е мало, сп. *бир, ѓуша, коџо* (од албанскиот).

Примањето на зборови од областа на лексичко-семантичката група роднински односи од народите со кои Македонците биле или се во контакт, не било ниту едноставно и брзо, ниту без длабоки причини, бидејќи називи на толку значајни поими, како што се роднинските односи, не се прифаќаат механички. На кохерентноста на системот на роднинската терминологија, наспроти отвореноста на други термилошки групи, укажуваат повеќе истражувачи. Системот на роднински називи се отвора кон туѓите влијанија, ако етничкиот корпус е засегнат од некој екстралингвистички фактор.

Сродничкиот систем се приспособува на општествено-економските и културните услови во определена средина. Во текот на историскиот развој со распаѓањето на родовата заедница и со појавувањето на патријархалното семејство се појавуваат нови црти во сродничкиот систем. Подоцнежниот преод кон помало индивидуално семејство наоѓа одраз во постепеното

слевање на страничните линии на сродство, по мајчина и таткова линија. Но и покрај настанатите промени во општеството и во системот на сродство и семејните односи, во термилошкиот систем се чуваат некои особености, чија што генеза датира од дамнешни времиња.

Поновите проучувања на системот на сродство кај Македонците потврдуваат дека промените што го зафатија македонското општество, главно по Втората светска војна, но и од поновиов период, наоѓаат одраз врз системот на сродство (Петреска, 2005: 154).

На крајот, анализирајќи ја роднинската терминологија во македонските говори, може да се констатира дека нема некоја поизразена тенденција за упростување и аналитичко изразување на роднинските врски, за разлика од одделни словенски јазици. Сепак, во последниов период, особено кај помладата генерација, се чувствува извесно ограничување во употребата на одделни термини. Ова е секако условено од промените коишто настанале во животот на луѓето, од поинтензивното темпо на живеење, како и од контактите со другите јазици.

Еленка СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА

ЛИТЕРАТУРА

Аргировски М., *Грцизмите во македонскиот јазик*, Скопје 1998.

Бјелетић М., *Терминологија крвног сродства у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог, I, САНУ, Београд 1994, с. 199-207.

Бужаровска Е., *Термини за сродство во балканските јазици*, Зб. Балканска слика на светот, МАНУ, Скопје 2006, с. 485-496.

Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик*, том 1, МАНУ, Скопје 1998.

Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик*, Том 2, МАНУ, Скопје 1999.

Видоески Б., *Дијалектите на македонскиот јазик*, Том 3, МАНУ, Скопје 1999.

Видоески Б., *Прашалник за собирање материјал за македонскиот дијалектен атлас*, ИМЈ, Скопје 2000.

Георгиева И., Москова Д., Радева Л., *Терминологична система на крвно родство у Българите*, Известия на Етнографскиот институт и музей, том XIV, Софија 1972, с. 159-174.

Јашар-Настева О., *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје 2001.

- Киш М., *Братанец, братаница – внук, внука од брат*, Нова Македонија, 17.2.1985, с. 10.
- Киш М., *Дијалектната лексика од областа на растителниот свет*, Скопје 1996.
- Конески К., *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје 1995.
- Макаријоска Л., *Студии од историската лексикологија*, Скопје 2007.
- Марков Б., *Изразување на роднинските врски во македонскиот јазик*, Предавања на XV Семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид 1982, с. 83-93.
- Марков Б., *О выражении родственных отношений в современных славянских языках*, Реферати на IX Меѓународен славистички конгрес во Киев, Скопје 1983, с. 41-53.
- Марков Б., *Иностранные влияния на термины родства в славянских языках*, Реферати на X Меѓународен славистички конгрес во Софија, Скопје 1988, с. 53-61.
- Петреска В., *Систем на сродство кај Македонците*, Скопје 2005.
- Трубачев О.Н., *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*, Москва 1959.
- Вјејетиќ М., *Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva*, ЈФ, LI, САНУ, Београд 1995, с. 203-220.
- Morgan H.L., *Sistemi krvnog srodstva*, во: Talkot Rarsons, Edvard Šils, Kaspar D. Negel, Džes R. Pits, *Teorije o društvu. Osnovi savremene sociološke teorije*, prva knjiga, Beograd 1969, s. 261-263.

БЕЛЕШКИ ЗА ЛЕКСИЧКИТЕ СЛОЕВИ ВО ВАТАШКИОТ МИНЕЈ

Ваташкиот празничен минеј од XV век во себе содржи служби за големите црковни празници, како и за најпочитуваните светци, а за позначајните празнични денови се додадени паримии, синаксари и сл. Се чува на Филолошкиот факултет во Скопје под бр. 1391. Поради неговата структура тој е интересен од повеќе аспекти: правописен, фонолошки, морфосинтаксички, зборообразувачки, лексички и др.

Во оваа статија ќе обрнеме внимание на лексичките слоеви што се богато застапени во ракописот.

Во македонските црковнословенски ракописи покрај лексика од словенско потекло, скоро во сите семантички сфери среќаваме и голем број лексеми од несловенско потекло. Тие се претставени преку стари заемки познати од канонските ракописи, но и понови, евидентирани пред сè во помладите ракописи. Оваа лексика, позната во славистичката наука како грцизми, латинизми, протобугаризми, германизми, семитизми е составен дел од лексиката на црковнословенските ракописи. Присуството на оваа лексика укажува на фактот дека неретко самите преведувачи морале да создаваат зборови за да се задоволат новонастанатите потреби. Позајмувањето од грчкиот јазик најчесто се вршело директно, но некогаш тој вршел улога на јазик посредник при позајмувањето. Ваквата ситуација е сосема разбирлива, бидејќи при преводот на Библијата на грчки јазик, а потоа на словенски, навлегле лексеми од семитските јазици во старословенските писмени споменици. Грчкото влијание е најсилно изразено во областа на лексиката, зборообразувањето, лексичката семантика и во областа на синтаксата. Врз збогатувањето на старословенската лексика грчкиот јазик влијаел на три начини (Вечерка Р., 1997; Десподова В., 1983). Преку заемки примени директно од грчкиот јазик или преку негово посредство. Присуството на овие заемки се забележува, пред сè, во сферата на христијанската и црковната терминологија, а голем дел од нив зазема и апстрактната лексика. Замената на грчката со словенска лексика одело постапно, така што во ракописите се забележува присуство и на позајмената и на преведената форма.

Вториот начин е калкирањето, односно образувањето на нови лексеми по аналогија на грчките образци со помош на соодветни домашни компоненти.

Третиот начин е семантичкото калкирање. Тоа всушност претставува семантичка адаптација на домашните лексеми според изворните грчки лексеми, и нив најчесто ги среќаваме кај апстрактната и термилошката лексика.

За *грцизмиите* обично се смета дека спаѓаат во архаичниот слој на лексиката, но во македонските ракописи се среќаваат бројни примери на нови грцизми, кои секако, укажуваат на блискиот однос со грчкиот јазик и на неговото добро познавање во македонските културни центри.

Во Ваташкиот минеј ги izdelуваме следниве грцизми:

агрипнија/агрипнија, адовз, адз, адъскз, акротомз, алилоџа, алфавитз, аналогз, анатема, ангелз, ангельскз, ангельскзи, апостолз, апостольскз, апостольство, аргали, ароматз, ароматъскз, архангелз, архиепископз, архиереи, архисинагогз, архистратигз, архитектонз, антифонз, аспида, аспидовз, асџнкритз, барварз, барваръскъ, вџсз, геона, демонз, диваволз, диџаконз, диџаконъство, евангелие, евангелистз, евангельскз, евреи, евреенскз, еклисархъ, ектенија, ектеринонз, елинз, елинъскз, епигменосз, епископџз, ересь, еретикз, еретиџъскз, еретиџъствовати, заамбонзи/заамбонзи, игемонз, игемонъство, игоџменз, идолз, идолъскз, нерарха/нерархъ, нерен, неренскз, нереоџз, неросини, неросинија, икона, иконоџорџъцъ, икосз, ирмосз, истерна, канонархъ, канонз, катаџасија, катаџетаџма, катисма, кедрз, келија, кесареџз, кесаръ, кивотз, китз, клирикз, кондакз, кратиръ, кринз, кристальнз, кџмџвалз, кџпарисз, кџрз, ламџбада, левни, левнеџз, левитъскз, лиџа, лиџанз, литија, литоџурџија, макелија, маџна, метаџрена, милотъ, минеи, мирсија, митрополија, монаџџиръ, монахъ, мџзнихъ, мџро, мџроносиџа, мџрополоџниџа, наџора, ноџмеръ, олокаџтома, олџи/елеи, органз, оџтанкз, панаџиџа, папа, парамџџатз, параскеџџи, паремија, паристриџа, пасџа, патрикии, патриархъ, пџвџзџз, поганз, полата, полиелеи, попз, порџџџра, презџвitereз, прокименз, псалмз, псалмъскз, псалмъскзи, патикостарз, риторъ, риторъскз, сапџџирз, сатана, сџпџтаџръ, сикерз, синџклитикз, скинии, скинија, скипџтрз, скорпија, скџменз, стаџмџна, стигма, стиџиџра, стиџовъно, стиџолоџисати, стиџолоџисовати, стиџолоџија, стиџз, сџџпостасънз, талантз, теолоџз, тетраџеванџель, тетраподоџ, типикз, триџоџнз, триодоџ, тропаръ, тръстатз, тџмиџанъскз, тџмпанз, фараонитъскз, фараонџз, фараонъ, фариџсеи, фармаколитрија, феџџаръ, феџџорџарз, фџниџкоџз, фџниџкз, хџроџџџимз, хџроџџџимъскз, хџроџџџимъскзи, хриџстз, џпакон, џпостасънз. Во овој список се наведени и латинизми кои се навлезени со грчко посредништво.

Во рамките на несловенската лексика, покрај заемките кои се навлезени во црковнословенските ракописи преку директен контакт со другите јазици (пред сѐ, од грчкиот), евидентирана е и една група лексеми од несловенско потекло, кои според етимологијата се определуваат како *џроџџџџбуџџаризми*. Присуството на протобугаризмите во славистичката наука се поврзува со присуството на Аспаруховите Бугари кои живееле во

околината на Солунско (Љвов А.С., 1976:17-85; Црвенковска Е., 2006:65-66; КЕ, 2003:244; Трајкова К., 2008:68). Има протобугаризми кои се проширени низ сите текстови како на пр. соџи, соџета, но се среќаваат и ретки протобугаризми кои обично се сметаат за составен дел на преславските лексички норми. Во Ваташкиот минеј ги евидентираваме следните протобугаризми: *висьръзъ, възсоуе – соуе, ковьѹегъ, коумирь, печать, санъ, ѹрзтогъ* и со единствена потврда во Втш *ѹрзтожънъ: ѹрѹтожнїе 35с18*.

За протобугаризми се сметаат и образувањата со суфиксот *-ѹни*, *кръмъѹни, кънигъѹни*, зборообразувачки средства познати кај Јоан Егзарх (Конески Б., 1975:35-49; Црвенковска Е., 2006:66). Потврда за употребата на овие лексеми наоѓаме и во Ваташкиот минеј.

Во архаичниот слој ја изделуваме лексиката која е поврзана со:

- јужнословенската дијалектна основа на старословенскиот јазик
- со моравската лексичка наслојка, поретко: *варити, велми, вьсемогъи, двьрь, дрѣвле, животъ, житие, клѣпати, молитвѣникъ, область, олѹтарь, отъпоуѹщение грѣхомъ, потрѣба, сѣбота–собота, сьнъмъ, сьспаситѣль, оутѣшитѣль*.

Со моравскиот лексички слој се употребуваат и нивните охридски, а поретко и преславските варијанти: *братъ, власть, власти vb., врата, жизнь, жртвѣникъ, затворъ, искрѣнни, напраѹи, сьборъ, сьпасъ, сѣбота*.

- со охридската лексичка наслојка која доаѓа до израз во најстарите преписи на старословенските канонски ракописи препишани во Охридската книжевна школа. Од нив во Ваташкиот минеј ги среќаваме: *взѹа, гъгънѣвъ, етеръ, женихъ, кзънъ, пастырь, печаль, ѹрѹтогъ, благодѣтъ, брань, велии, вртъпъ, вртъпа, вьнъ, грасти, животъ, житие, ископи, истинънъ, наследне, наследованне, наследъникъ, область, прѣмилостивъ, ради, раи, скрѣзь, скѣдѣльникъ– скъдѣльникъ, сьвѣдѣтель, сьвѣдѣтельствовати, сьнъмище, храмъ, шоѹи, ѹрость, ѹро и др.*

- ограничено и со најстарата лексичка наслојка која делумно доаѓа до израз во најстарите преписи на старословенските канонски ракописи препишани во Преславската книжевна школа. Како на пр: *багровати са, великъ, възхътити, жизнь, испрѣва, истовъ, мьзда, обоуѹа, печаль, пещера, порода, причастъникъ, раздърати, распати, рать, скоро, тзѹнъ, хоулити, цѣнити, цата*. Но, кај некои од нив (на пр. во Супр.), се појавуваат понови тенденции кои се поврзуваат со промените во лексичката норма на преславската писменост.

Во бројни случаи во Втш варира употребата на постарата и поновата лексика, така што можат да се изделат на пр. следните варијанти:

ангелъ – вѣстьникъ; болѣзнь – недѣгъ; брань – рать; брашьно – ѹдъ; варити – прѣдъварити; велии – великъ; видѣти – зьрѣти, сьмотрити; вртъпъ, вртъпа – пещь, пещера; възможно – мощно; възсѣж – поуѹто; възхотѣти – възделѣти; вьнъ – присно; възспрь – горѣ; вѹсъ – ѹрзвленица, багърѣница; грасти – ити; гоумьно – токъ; гъгънѣвъ – нѣмъ; двьри, двьрь – врата; дивити са – ѹудити са; демонъ – вѣсъ; дѹнаконъ – слоѹга, слоѹжитѣль; домъ – храмъ, храмина, клѣтъ; достоѹанне – причастие, наследне; дрѣвле – прѣвѣе, прѣжде; евангелие – благовѣстие,

БЛАГОВѢСТВОВАНИЕ, БЛАГОВѢЩЕНИЕ; ЕЛѢ - ЕДВА; ЖЕНИХЪ - НЕВѢСТЪНИКЪ; ЖИВОТЪ - ЖИЗНЬ; ЖИДОВИНЪ - ИЮДЕИ; ЖРЪТВА - ТРѢБА; ЗАСТЪПНИКЪ - ЗАЩИТНИКЪ; ЗРАКЪ - ВИДѢНИЕ, ВИДЪ; ИГЕМОНЪ - БОЕВОДА; ИГО - ЯРЪМЪ; ИДОЛЪ - КОУМИРЪ; ИЕРЕИ - СВАЩЕ(НЬ)НИКЪ, СВАТИТЕЛЬ, ЖРЬЦЪ; ИКОНА - ОБРАЗЪ; ИНЪ, ИНО - ЕДИНЪ, ЕДИНО-; ИСКОНИ - ИСПРЪВА, ИСПРЪВАЕ; ИСКРЪНИИ - БЛИЖНЪ; ИСКОУЩЕНИЕ - НАПАСТЬ; ИЮДЕИ - ЖИДОВИНЪ; КАПАЕТАЗМА - ЗАПОНА; КИВОТЪ - КОВЧУГЪ; КОЛѢНО - ПЛЕМА; КРИНЪ - ЦВѢТЪ, ЦВѢТЬЦЪ; КРЪУАГЪ - ЧУВАНЬЦЪ; ЛИТОУРГИА - СЛОУЖБА, СЛОУЖЕНИЕ; ЛОБИЗАТИ - ЦѢЛОВАТИ, ЦѢЛОВАНИЕ; ЛОЖЕ - ОДРЪ; НАСЛѢДИЕ - ПРИЧАСТИЕ; НЕПЪЩЕВАТИ, НЕПЪЩОВАТИ - МЪНѢТИ; НИЗОУ - ДОЛОУ; ОЛОКАВТОМА - ВЪСЕСЪЖЕЕНИЕ; ОЛѢИ, ЕЛЕИ - МАСТЪ, ТОУКЪ; ОЛЪТАРЪ - ЖРЪТВНИКЪ; ОТЪПОУСТИТИ, ОТЪПОУЩЕНИЕ - ОСТАВИТИ, ОСТАВЛЕНИЕ; ПАРАСКЕВГИ - ПАТЪКЪ; ПОВИНОВАТИ СА, ПОВИНЪТИ СА - ПОКАРѢТИ СА, ПОКОРИТИ СА; ПОНЕЖЕ - ИМЪЖЕ; ПОСТЪ - АЛКАНИЕ; ПОСТЪИДѢТИ - ПОСРАМИТИ; ПОСЪЛАТИ - ПОУСТИТИ; ПОХОТЬ - ХОТѢНИЕ; РАЗГОРѢТИ - РАЖДЕЩИ; РАИ - ПОРОДА; СКИНИИ, СКИНИА - КРОВЪ; СКРЪБЪ - ПЕЧАЛЬ; СВѢДѢТЕЛЬСТВО - ПОСЛОУШСТВО; СЪНМИЩЕ, СЪНМЪ - СЪБОРЪ; ТРАПЕЗА - ДЪСКА; ТЪКЪМО - ТЪУНЪ; ТѢЛО - ОБРАЗЪ, ПЪЛЪ; ОУБОГЪ - НИЩЪ, НИЩЕТИНЪ; ОУКРѢПИТИ - ОУТВЪРДИТИ; ТЪЩА - ДЕБЕЛЬ; ХЪТРОСТЬ - КЪЗНЬ; КОВАРСТВО, КОВАРСТВЕИ - ХЪДОЖСТВО; ЧѢЛЪ - СЪДРАВЪ; ЯВИТИ, ЯВЛЕНИЕ - ОТЪКРЪТИ, ОТЪКРЪЩЕНИЕ; ЯРЪ, ЯРО, ЯРОСТЬ - ЛЮТЪ, ГНѢБЪ; АСА - НЕДЪЖЪ, НЕДЪЖГОВАНИЕ - БОЛѢЗНЬ; ЖТРОБА - ЧРѢВО.

Како понова лексика ги подразбираме поновите лексички и зборообразувачки варијанти со кои се збогатувал црковнословенскиот јазик при неговата употреба во разни средини. Преку ова збогатување доаѓа до израз потребата на писмениот јазик да ги задоволи сите свои задачи во делата со различна жанровска припадност.

Поновите лексички варијанти во одделни случаи имаат и локално, дијалектно потекло.

Основен начин на збогатување на јазикот претставува образувањето на нови зборови со помош на домашните зборообразувачки средства. Бројни иновации во областа на зборообразувањето посочивме во разделот за зборообразувањето.

Подновената лексика многу добро е застапена во сите делови од Ваташкиот минеј. Во рамките на оваа лексика забележавме голем број на лексеми со ретка употреба.

Во химнографскиот дел доминираат бројните иновации, особено кај книжната лексика која е доста богато изразена во химнографски жанр. Се употребуваат карактеристични сложенки како на пр. велекоупица, вьсеблагородьнъ, глѣбородителънъ, единорьвьнителъ, младопзѣтателъница, глаголи на -овати единовластвовати, сьществовати, оукрѣповати, прѣдъсзказовати, старѣиньствовати, велемждрзствовати, прѣдъвззглаголати и др. Употребата на нови глаголи на **-ОВАТИ** е одраз на влијанието на народниот јазик.

За паримејните читања карактеристични се бројните подновувања, покрај постариот лексички слој, употребата на нови грцизми, пр. паристрида, мирзсина и др., некои понови ретки зборови, пр. инородьць, домовзчудьце.

Пролошките читања содржат лексика која е поблиска до секојдневниот живот. И во овој дел забележавме преферирање на подновената лексика, вклучувајќи ги и подновувања кај прилозите и заменките, на пр. *неговз*, *еговз*, *отзздоли*, *повьсждоу* и др.

Во деловите од типикот е специфична лексиката која е поврзана со црковната богослужба и манастирскиот живот, сп. *аналогз*, *ламбада* / *лоумбада*, *крзтильница*, *кжпльница*, *припрата*, *било*, *кадити*, *окропление*.

Покрај тоа, во типикарските упатства забележавме поголема слобода на изразот, па поради тоа во нив често се среќаваат народни зборови и други подновувања како на пр. *извзвз*, *поврзже*, по мало, *прѣвратити листз*, *заради*, *помлзчати повзтарати* и др.

Во бројни случаи во Ваташкиот минеј *варира уйоиребаиѝа на ѝосѝараѝиѝа и ѝоноваѝиѝа лексика*, така што можат да се изделат варијанти од различен вид. Тоа се варијанти во кои се редуваат туѓа лексема наспроти словенска: *ангелз* – *вѣстѝникз*; *вүсз* – *үрзвленица*, *багзрѣница*; *демонз* – *бѣсз*; *динаконз* – *слоүга*, *слоүжителъ*; *евангелие* – *благовѣстие*, *благовѣстование*, *благовѣщение*; *икона-образз*; *катапетазма* – *запона*; *кринз* – *цвѣтз*, *цвѣтѝць*; *олокавтома* – *вьсесзжежение*; *олзтаръ* – *жртвѝникз*; *олѝи*, *елен* – *мастз*, *тоүкз*; *параскевги* – *патзкз*; *трапеза* – *дзска* и др.,

повеќе словенски лексеми, и тоа разнокоренски: *гоүмьно* – *токз*; *гжгзливз* – *нѣмз*; *елѣ* – *едба*; *женихз* – *невѣстѝникз*; *зракз* – *видѣние*, *видз*; *непѝшевати*, *непѝшевати* – *мьнѣти*; *низоу* – *долоу*; *повиновати са*, *повинжти са* – *покарѣти са*, *покорити са*; *понеже* – *имьже*; *постз* – *алкание*; *постзидѣти* – *посрамити*; *посзлати* – *поүстити*; *оүбогз* – *нишь*, *нищѣтѝнз*; *оүкрѣпити* – *оүтерздити*; *коварѣство*, *коварѣствие* – *хждожѣство*; *цѣлз* – *сздравз*; *аса* – *неджгз*, *неджгование* – *болѣзнь* и др.,

или истокоренски: *благовѣстие* – *благовѣстование* – *благовѣщение*, *варити* – *прѣдзварити*, *велии* – *великз*, *животз* – *жизнь*, *играти* – *вззиграти са*, *неджгз* – *неджгование*, *отзсѝи* – *оүсѣкнжти*, *паства* – *паствина*, *пещь* – *пещера*, *свасче(нь)никз* – *сватителъ*, *слоүжьбѝникз* – *слоүга* – *слоүжителъ* и др.

Во рамките на овие варијанти се наоѓаат такви кои се пошироко познати од постарите ракописи: *болѣзнь* – *неджгз*; *врзтзпз* – *пещь*, *пещера*; *взинж* – *присно*; *грати* – *ити*; *двѣри*, *двѣрь* – *врата*; *днѝити са* – *үюдити са*; *демонз* – *бѣсз*; *жртва* – *трѣба*; *игемонз* – *воевода*; *иго* – *юрьмз*; *ложе* – *одрз*; *наслѣдие* – *причѣстие*; *постз* – *алкание*; *скрзбь* – *печаль*; *сзвѣдѣтельство* – *послоүшьство*; *сзньмише*, *сзньмз* – *сзборз* и др.,

но и такви кои содржат изразити подновувања, карактеристични за Ваташкиот минеј: *инородѣць* – *иноплеменьникз*, *тлзца* – *дебель*, *оүхапати* – *оүхазвити*, *началопастзирь* – *пастзироначальникз*, *богоповѣдателъ* – *богопроповѣдѝникз*, *свѣздоблюстелъ* – *свѣздословѣць* – *свѣздоучѣтѝць* и др.

Од анализата се гледа дека во Ваташкиот минеј, и покрај радикални подновувања, добро е застапен архаичниот лексички слој, особено лексиката која се поврзува со охридската лексичка наслојка како, на пр. *взѝа*, *гжгзливз*,

етерз, пастзѣрь, брань, велии, вртзпз, взинѣ, грасти, животз, житие, ископи, истиньнз, наслѣдие, область, ради, раи, сзньмище, шоуи и др.

Добро е застапена и лексичката наслојка која доаѓа до израз во старословенските канонски ракописи препишани во Преславската книжевна школа како, на пр: багровати са, възсѣтити, жизнь, испрзба, истоков, мьзда, овоуша, печаль, пещера, порода, причастьникз, раздѣрати, рать, тзѣиѣ, хоулити, цѣнити, цата.

Покрај овие постари подновувања во Ваташкиот минеј евидентираме и нов слој на радикално *подновена лексика* што е многу добро застапен во сите делови од ракописот. Во рамките на оваа лексика забележавме бројни зборови со ретка употреба.

Мери ЦУБАЛЕВСКА

ЛИТЕРАТУРА

Večerka R., 1999: Počátky slovanského spisovného jazyka, Studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století, Praha 1999.

Десподова В., 1983: Лексичкото богатство и семантичкото влијание на грчкиот јазик во македонските библиски ракописи, МЈ 34, Скопје 1983, 157-165.

КЕ: Кирилometодиевска енциклопедия, БАН, т. III (П-С), Софија 2003.

Конески Б., 1975: Словата на Јоана Егзарха, Од историјата на јазикот на словенската писменост во Македонија, Скопје 1975, 35-49.

Львов А.С., 1976: Праславянский слой старославянской лексики, БЯ, 1976, 2, 17-85.

Црвенковска Е., 2006: Јазикот и стилот на триодот, Скопје 2006.

Трајкова К., 2008: Лексиката на Станиславиот пролог, Скопје 2008

НОМИНАЦИЈАТА И НОМИНАТИВНИТЕ ДУБЛЕТИ ВО ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКАТА ГРУПА НА ЗБОРОВИ СО ЗНАЧЕЊЕ „ОВОШЈЕ“

Под поимот номинација се подразбира процес на претворање на фактите од нејазичната реалност во сопствен систем и структура на јазикот, во јазични значења, одразувајќи го општественото искуство во сознанието на носителите на јазикот (Уфимцева, 1977: 13). Според тоа, номинативната компонента на јазикот е дел од јазикот како репрезентативен систем од репрезентации на реалноста кој е непосредно сврзан со одразувањата дејност (или способност) на човековото сознание. Според тоа, јазичните единици можат да се сметаат за знаци само доколку природно ја исполнуваат репрезентативната функција во системот на номинативни средства на јазикот. Суштината на формирањето номинативни зборовни знаци се состои во тоа што нивната реализација треба да предизвика во определен колектив иста претстава за определен поим, користејќи се со еден општ знаковен систем.

Како прв момент на актот на номинација може да се смета запознавањето со објектот од реалноста. За именување и означување на еден објект или појава преку јазикот не е доволно само неговото постоење во објективната реалност или во субјективната претстава на индивидуата, туку е неопходно тој да претставува интерес за определена група луѓе. Како ќе се одвива процесот на номинација – дали ќе се создаде нов збор, дали ќе се искористи веќе постоечки збор во јазикот со потесен или поширок обем на лексичко значење или ќе се земе збор од друг јазик, не зависи од оно-масиолошката структура на зборот, туку од номинаторот – субјективниот фактор во процесот на номинација, како и од веќе установената традиција во јазикот. Значи, во актот на номинација, како можни се јавуваат три случаи: создавање специјална лексичка единица за означување на поимот и за именување на предметот или појавата од реалноста; користење на веќе постоечките јазични единици од дадениот јазик; и заемање на зборови од туѓи јазици, што не е од суштествено значење при принципот на определување на основните видови лексичка номинација, туку зависи од степенот на знаење на јазичниот колектив. Првиот случај се однесува на т.н. првична или директна номинација, а вториот на т.н. вторична или

секундарна номинација. Третиот случај се подведува под едниот или под другиот вид лексичка номинација.

Актот на директната, првична номинација претставува предметување на човековиот објективен свет т.е. премин на материјалното во идеално (реалниот, материјален предмет во предмет на номинација) и е поврзан со одделувањето и обопштувањето на неопходното и суштествено значење за предметот или појавата, т.е. со формирањето на поимот. Актот на вторичната, секундарна номинација е поврзан со усложнување на значењето преку додавање кон него и на друго значење т.е. друг поим за предметот, сличен или близок на веќе именуваниот, односно вторичната номинација претставува искористување на веќе постоечкиот назив во јазикот за нарекување на друг предмет од реалноста, т.е. дадениот назив прима и друга, нова за него, вторична номинативна функција.

Предмет на наша анализа ќе биде актот на номинација кај лексичките единици што ја претставуваат лексичко-семантичката група *овошје* во македонскиот јазик кои освен што му припаѓаат на јазичниот систем и претставуваат дел од општонародната лексика, истовремено, функционираат и како термини во рамките на посебниот, ботанички систем. Инвентарот на оваа група се состои од 57 лексички единици и е оформен преку следење на јазичната ситуација во пишуваната, преводната и стручната литература, како и во секојдневната јазична практика. За да го видиме процесот на номинација и за да ги откриеме номинативните дублетни форми, во продолжение ќе ги претставам и двете групи – ботаничката и лексичката. Во овоштарската терминологија како основна се зема поделбата според помолошките карактеристики на плодовите, па така сите овошни растенија што успеваат кај нас се групираат во четири групи, кон кои се додаваат уште две групи што ги сочинуваат овошни растенија од суптропските и тропските предели (групирани според климатската зона во која успеваат, без оглед на разликите во плодовите). Според оваа поделба (Симовски, Ристевски, 1986: 108 - 110) се издвоени следниве групи на овошје:

Јаболчесто овошје

1. Јаболко (*Malus sp.*)
2. Круша (*Pirus sp.*)
3. Дуња (*Cydonia sp.*)
4. Мушмула (*Mespilus germanica*)
5. Оскоруша (*Sorbus domestica*)
6. Глогинка (*Crataegus sp.*)
7. Аронија (*Aronia melanocarpa*)

Коскесто овошје

1. Слива (*Prunus domestica*)
2. Кајсија (*Prunus armeniaca*)
3. Праска (*Prunus persica*)
4. Цреша (*Prunus avium*)

5. Вишна (*Prunus cerasus*)

6. Дренка (*Cornus sp.*)

Јаткесто овошје

1. Орев (*Juglans sp.*)

2. Костен (*Castanea sp.*)

3. Лешник (*Corylus sp.*)

4. Бадем (*Prunus amygdalus*)

5. Фисташка (*Pistacia vera*)

Јагодесто овошје

1. Јагода (*Fragaria sp.*)

2. Малина (*Rubus sp.*)

3. Капина (*Rubus sp.*)

4. Рибизла (*Ribes sp.*)

5. Огрозд (*Ribes grossularia*)

6. Боровинка (*Vaccinium myrtillus*)

7. Шипка (*Rosa canina*)

8. Актинидија (*Actinidia chinensis*)

9. Црница (*Morus sp.*)

Суптропско (јужно) овошје

1. Смоква (*Ficus carica*)

2. Калинка (*Punica granatum*)

3. Каки (*Diospyros kaki*)

4. Маслинка (*Olea sp.*)

5. Рогачка (*Ceratonia siliqua*)

6. Пекан (*Carya pecan*)

7. Јапонска мушмула (*Eriobotrya japonica*)

8. Кинеска урма (*Zizyphus jujuba Mill.*)

9. Сирка (*Zizyphus jujuba L.*)

10. Агруми (*Citrus sp.*) – лимон, портокал, мандарина, грејпфрут и др.

Тропско овошје

1. Банана (*Musa paradisiaca*)

2. Урма (*Phoenix dactylifera*)

3. Кокосов орев (*Cocos nucifera*)

4. Ананас (*Ananas comosus*)

Во продолжение следува списокот на лексеми (по азбучен ред) кои ѝ припаѓаат на лексичко-семантичката група *овошје*:

1. Авокадо (*Persea americana*)

2. Ананас (*Ananas comosus*)

3. Аронија (*Aronia melanocarpa*)

4. Бадем (*Prunus amygdalus*)

5. Банана (*Musa paradisiaca*)

6. Боровинка (*Vaccinium myrtillus*)

7. Брусница (*Vaccinium vitis idaea*)

8. Вишна (*Prunus cerasus*)
9. Глогинка (*Crataegus* sp.)
10. Грозје (*Vitis vinifera*)
11. Гуава (*Psidium guajava*)
12. Диња (*Cucumis melo*)
13. Дренка (*Cornus* sp.)
14. Дуња (*Cydonia* sp.)
15. Зелен лимон (*Citrus aurantifolia*)
16. Јаболко (*Malus* sp.)
17. Јагода (*Fragaria* sp.)
18. Јапонско јаболко (*Diospyros kaki*)
19. Јапонска мушмула (*Eriobotrya japonica*)
20. Кајсија (*Prunus armeniaca*)
21. Калинка (*Punica granatum*)
22. Капина (*Rubus* sp.)
23. Киви (*Actinidia chinensis*)
24. Кинеска слива (*Litchi chinensis*)
25. Кинеска урма (*Zizyphus jujuba* Mill.)
26. Кокос (*Cocos nucifera*)
27. Костен (*Castanea* sp.)
28. Круша (*Pirus* sp.)
29. Лешник (*Corylus* sp.)
30. Лимон (*Citrus limonum* Risso)
31. Лубеница (*Citrullus vulgaris*)
32. Малина (*Rubus* sp.)
33. Манго (*Magnifera indica*)
34. Мандарина (*Citrus nobilis*)
35. Маракуја (*Passiflora edulis*)
36. Мушмула (*Mespilus germanica*)
37. Нони (*Morinda citrifolia*)
38. Огрозд (*Ribes grossularia*)
39. Орех (*Juglans* sp.)
40. Оскоруша (*Sorbus domestica*)
41. Папаја (*Carica papaya*)
42. Пекан (*Carya pecan*)
43. Портокал (*Citrus aurantium*)
44. Праска (*Prunus persica*)
45. Рибизла (*Ribes* sp.)
46. Рогачка (*Ceratonia siliqua*)
47. Сирка (*Zizyphus jujuba* L.)
48. Слива (*Prunus domestica*)
49. Смоква (*Ficus carica*)
50. Тиква (*Cucurbita* sp.)

51. Трнка (*Prunus spinosa*)
52. Урма (*Phoenix dactylifera*)
53. Фистак (*Pistacia vera*)
54. Цитрон (*Citrus paradisi*)
55. Цреша (*Prunus avium*)
56. Црница (*Morus sp.*)
57. Шипка (*Rosa canina*)

Од аспект на актот на номинацијата и изборот на номинативните средства, овде се изделуваат следниве случаи: искористување на општи лексеми од општиот јазичен фонд како термилошки единици по пат на терминологија; создавање на посебни термилошки образувања кои како такви се вклопиле и во јазичниот систем; и јазично позајмување или заемање на номинативни единици кои имаат статус и на термини и на општи лексеми.

Првиот случај го претставуваат најголемиот број од номинативните единици што го опфаќаат овошјето во рамките и на двата системи. Тоа се лексеми кои датираат како номинативни единици од постар временски период и имаат старословенско или прасловенско потекло или, пак, навлегле во нашиот јазик како заемки многу одамна и во различни временски периоди, така што денес тие се чувствуваат како составен дел од нашата лексика. Оваа група е најбројна и ја сочинуваат следниве номинативни единици: *бадем, боровинка, брусница, вишина, глогинка, грозје, диња, дренка, дуња, јаболко, јагода, кајсија, калинка, кајина, косиен, круша, лешник, лимон, лубеница, малина, мушмула, оғрозд, орев, оскоруша, ѓоршокал, ѓраска, рибизла, сирка, слива, смоква, шипка, црнка, урма, цреша, црница, шипка.*

Втората група ја сочинуваат неколку номинативни единици кои претставуваат посебни термилошки и лексички образувања добиени по пат на вторична номинација и номинативно оформени во поново време, со навлегувањето на новите ботанички култури што ги означуваат. Тоа се номинативните називи: *јајонско јаболко, јајонска мушмула, кинеска слива, кинеска урма, зелен лимон, роѓачка и циџрон.* Два од наведените називи *кинеска слива* и *зелен лимон* претставуваат нови образувања кои не се терминологиризирани како посебни единици т.е. немаат статус на термини и функционираат само во јазичниот систем, исто како и називот *циџрон.*

Третиот случај се однесува на јазичното позајмување или заемање, појава што го збогатува речничкиот состав на јазикот и многу често може да биде стимулирана и од внатрешната состојба во лексичкиот систем – појавата на празни места и потребата од нивно пополнување. Во однос на конкретната лексичко-семантичка група, овој јазичен феномен датира од поново време и е тесно поврзан со навлегувањето на егзотичните тропски и суптропски овошни видови како непознати ботанички култури за нашите простори, но исто така, непознати и за нашата јазична култура. Па така,

изборот на номинативните единици е сведен на преземање готови, веќе оформени јазични знаци од другите јазици. Карактеристично за овие називи е тоа што имаат различно јазично потекло и претставуваат интернационализми, што значи дека нивниот избор, на некој начин, е наметнат од светската јазична практика. На ваков начин се добиени следниве номинативни единици: *авокадо*, *акџинидија*, *ананас*, *аронија*, *банана*, *џрејџфруи*, *џава*, *каки*, *киви*, *кокос*, *лимеџа*, *личи*, *манџо*, *мандарина*, *маракуја*, *нони*, *џаја*, *џасионка*, *џекан*, *џисџација*, *фисџак* и *фисџашка*.

Ако се разгледа внимателно инвентарот на зборови што е предмет на интерес во двете групи, лексичката и ботаничката, се забележува дека за неколку поими постојат двојни номинативни ознаки т.е. се јавуваат номинативни дублети. Некои од овие називи функционираат само во еден од системите (само во термилошкиот или само во јазичниот), а други, пак, истовремено се употребуваат и во двата системи. Ваквата двојна употреба на одделни номинативни ознаки за еден ист поим претставува израз на синонимија која се јавува како резултат на паралелната употреба на зборови од различно потекло, најчесто домашен и туѓ, или поради употребата на заемки од различни јазици. Ваквите синонимиски образувања можат да се третираат и како одраз на културолошките разлики во именувањето на исти поимни вредности. Со ваква функција во рамките на лексичката и на ботаничката група се јавуваат следниве номинативни парови: *акџинидија* – *киви*; *џрејџфруи* – *џиџрон*; *каки* – *јаџонско јабољко*; *личи* – *кинеска слива*; *лимеџа* – *зелен лимон*; *маракуја* – *џасион* – *џасионка*; *фисџашка* – *фисџак* – *џисџација*. Во продолжение, ќе ги разгледам потеклото и статусот на овие зборови како во термилошкиот, така и во јазичниот систем.

Номинативниот пар *акџинидија* – *киви* го сочинуваат зборови од различно, туѓо потекло и со различна системска вредност. Зборот *акџинидија* е постара заемка од латинскиот јазик која егзистира како термин во рамките на посебниот, ботанички систем, додека во јазичниот овој збор има релативно ограничена употреба, главно на дијалектно ниво. Неговото место во јазичниот систем, за именување и означување на истиот поим, го презела туѓата заемка од поново време *киви*. Овој назив потекнува од јазикот на Маорите и претставува ономаатоџско образување според крикот што го испушта птицата киви. Оттаму, најпрвин навлегол во англискиот јазик што се зборува во Нов Зеланд и со тек на време прераснал во интернационален назив со зоолошка и со ботаничка вредност (в. CNRTL). Причината за навлегувањето на лексемата *киви* во македонскиот јазик, како и на многу други нови зборови кои доаѓаат од англиското говорно подрачје, не е само поради глобалистичката експанзија на англискиот јазик и неговото супериорно наметнување над другите јазици. За тоа постојат и практични причини кои се јавуваат во еден определен момент и го олеснуваат навлегувањето на туѓиот збор. Една од нив е принципот на економичност кој честопати има пресудно влијание за појавата или за исчезнувањето на

одделна јазична појава од граматички или од лексички карактер. Во конкретниов случај, зборот *киви* претставува кратко и звучно име што многу полесно и побрзо се изговара и пишува отколку зборот *акџинидија*. Тоа му овозможило брз продор во јазичната употреба и покрај неговата морфолошка структура која не одговара на нашиот граматички систем, предизвикувајќи дилема околу множинската употреба на самата именка. Но наставката *-и* веќе од поодамна е прифатена во македонскиот граматички систем како еднинска наставка за среден род поради присуството на извесен број вакви заемки, навлезени од туѓите јазици, како што се, на пример: *жири*, *рели*, *алиби*, *мени*, *виски*, *џаки* итн. Овие именки множината ја градат со наставката *-а*: *жири* – *жирија*; *рели* – *релија*; *киви* – *кивија* итн. (в. К. Конески, *Правовисен речник на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје 1999).

Номинативниот пар *џрејџфруи* – *џиџрон*, исто така, го сочинуваат зборови од туѓо потекло кои имаат паралелна употреба, но само во јазичната практика. Зборот *џрејџфруи* е заемка од англискиот јазик што се среќава во термилошкиот систем, но и во јазичната стварност. Постоенето на овој збор во стручната литература и статусот на термин што тој го има во ботаничкиот систем се од поодамна и под влијание на неговата употреба во другите, соседни словенски и несловенски јазици. Тогаш пројавената тенденција за јазично именување со оваа термилошка ознака е задржана и денес, иако постои и друг назив кој настојува да си го задржи своето место во јазичната практика и меѓу обичните луѓе. Тоа е називот *џиџрон*, постара заемка која потекнува од грчкото *κίτρον* (лат. *citrus*) која во повеќето лексикони на странски зборови го има значењето на синонимна форма за *лимон*. Дури и кај нас постои тенденција со називот *џиџрон* да се именува она што веќе е именувано како *лимон*, најчесто при преведувањето од германски или од француски јазик (во германскиот јазик: *лимон* = *zitrone*, *џрејџфруи* = *rampelmuse*; во францускиот јазик: *лимон* = *citron*, *џрејџфруи* = *ramplemousse*), што претставува јазична грешка.

Ако се анализира зборот *џиџрон* од семантички аспект, неговото номинативно изделување се поврзува со термилошкиот назив во *pluralia tantum* *џиџруси*, *џиџрусни расџенија* (од латинскиот назив *citrus*) што се однесува на една ботаничка подгрупа во рамките на суптропското овошје која ја сочинуваат слични овошни видови според помолошките карактеристики и во која влегуваат *лимонои*, *џорџокалои*, *мандаринаи* и други овошни видови што, главно, претставуваат нивни вариетети кои кај нас не се изделени ниту како посебни видови, ниту пак имаат посебни називи. Врз основа на ова, може да се претпостави едно толкување според кое називот *џиџрон* е добиен по пат на синегдоха со пренос на номинација од еден поширок на друг потесен поим, т.е. од хипероним на хипоним, појава што е особено застапена во зоолошката и во ботаничката класификација.

Оттука произлегува дека според називот на подгрупата *циџирусни расџенија* е добиено и името *циџирон* како именување на еден нејзин претставник.

Номинативниот пар, кој истовремено има статус и на термилошки дублет, **каки – јайонско јаболко** го сочинуваат туѓа лексема и домашна синтагма. Зборот *каки* е заемка што доаѓа од јапонскиот јазик и функционира само во термилошкиот систем, но, веќе и тука доаѓа до сè поголема употреба на народниот израз *јайонско јаболко*. Етимологијата на оваа синтагма е многу едноставна и содржи многу симболика. Првиот дел од синтагмата – *јайонско* го покажува географското потекло на оваа суптропска овошка која доаѓа од Јапонија, но во поново време како култура се одгледува и кај нас, во јужните делови на Македонија. Вториот дел од изразот – *јаболко* е добиен по пат на јазична метафора, со пренос на номинација од еден поим на друг. Според помолошкиот опис, плодот на оваа овошка претставува голема бобинка со тркалезна форма и црвена боја, т.е. има иста форма, големина и боја како јаболкото, па оттука асоцијацијата за семантичкото поистоветување е сосема јасна. Основните карактеристики на плодот послужиле како мотивациска основа за асоцијативно поврзување со веќе издвоен, конкретен и препознатлив поим од јазичната свест – *јаболкојџо* како типичен претставник на категоријата *овошје*. Овој асоцијативен вид на именување произлегува од начинот на кој човекот ги поврзува поимите со конкретните предмети при што секогаш тргнува од реалноста и од материјалниот свет што го опкружува. Случајот со поимот *јайонско јаболко* претставува пример за тоа дека не мора секогаш да се оди кон директно преземање и безусловно прифаќање на туѓиот збор, туку е подобро предност да им се даде на образувањата во духот и традицијата на нашиот народен јазик.

Номинативниот пар **личи – кинеска слива**, исто така, е составен од туѓа лексема и домашна синтагма кои номинативно се однесуваат на една нова овошна култура што потекнува од суптропските предели на Кина. Се работи за називи со паралелна употреба кои сè почесто се среќаваат во јазичната стварност, иако ниеден од нив нема потврдена вредност ниту како термилошка ознака, ниту пак како јазично нормирана единица. Називот *личи* потекнува од кинескиот јазик (li-chi) и како таков е преземен под влијание на другите, светски јазици – англискиот, францускиот и др. Може да се претпостави дека врз формирањето на оваа номинативна единица клучно влијание имала и истоимената ознака присутна во латинската номенклатура – *Litchi* која важи за сите јазици во светот. Мотивацијата за синтагмата *кинеска слива* се должи на географското потекло на овошната култура – Кина (експлицитно содржано и во латинскиот назив на овошјето – *Litchi chinensis*) и на јазичната метафора како средство за јазично именување со пренесување на името од еден познат поим на друг, нов поим по пат на асоцијативно поврзување. Како основа за метафоризација послужиле некои од морфолошките својства на плодот: големината, бојата –

од розова до темноцрвена, а кај некои сорти жолта или зелена, и присуството на една овална, темнокафеава семка во внатрешноста на плодот. Последната особина на плодот *кинеска слива* директно го поврзува со групата *коскесио овошје*, а според големината и бојата може да се поврзе само со еден претставник од оваа група – *сливаџа*.

Тргувајќи од претходниот случај и позицијата за која се изборила синтагмата *јајонско јабољко*, при јазичното и термилошкоото оформување на номинативната ознака за новата овошна култура *Litchi chinensis* предност треба да му се даде на изразот *кинеска слива*.

Номинативниот пар *лимџа - зелен лимон* е претставен со туѓа лексема и домашна синтагма кои номинативно се однесуваат на едно овошно растение од групата цитруси кое од неодамна е присутно и во нашата јазична стварност. И двата називи се среќаваат во практична и паралелна јазична употреба, но ниту еден од нив нема статус на нормирана јазична единица или на термилошка ознака. Називот *лимџа* претставува интернационален назив добиен според англиската лексема *lime* која, по пат на деривација, во францускиот и во германскиот јазик се среќава како *limette*. Оттаму и во таква форма, називот се проширил и во другите јазични, како на пример, во чешкиот, словачкиот, словенечкиот, хрватскиот, српскиот и во др. јазични. Инаку, називот *lime* потекнува од арапскиот јазик и како таков најпрвин навлегол во шпанскиот, а потоа и во останатите јазични (в. CIRAD). Вториот јазичен назив *зелен лимон* претставува образување според моделот на аналошко и асоцијативно семантичко поврзување меѓу два овошни вида со многу слични помолошки карактеристики (*лимон* = *Citrus limonum* Risso и *зелен лимон* = *Citrus aurantifolia*). Имено, се работи за овошен плод кој по форма и големина личи на мал лимон, но кората и внатрешноста на плодот имаат зелена боја. Во овој процес на секундарна, вторична номинација треба да се земе предвид и можноста дека се работи за калка преземена од други јазични, на пример, од францускиот јазик каде што називот *citron vert* има многу почеста употреба за разлика од *limette* или, на пример, од бугарскиот јазик каде што исто така се среќаваат и двата називи – *лайм* и *зелен лимон*.

Моја препорака е во нашиот јазик како номинативна единица да се употребува називот *зелен лимон*, земајќи ги предвид претходно избраните номинативни ознаки (*јајонско јабољко*, *кинеска слива*) и констатацијата дека не мора секогаш да се прифаќа туѓиот збор, особено ако постои јазично образување во духот и традицијата на нашата јазична култура.

Во следниов случај, за еден ист овошен вид во практична јазична употреба се среќаваат три номинативни називи: *маракуја*, *џасион* и *џасионка*, а ниеден од нив не е ниту јазично нормиран ниту прифатен како термин. Станува збор за ново тропско овошје – *Passiflora edulis* што е релативно непознато за нашата јазична култура, иако сè почесто се среќава во јазичната стварност. Во бугарскиот и во српскиот јазик ова овошје е означено со терминот *џасифлора*, според неговиот латински назив. Во однос

на јазичното потекло, називот *маракуја* претставува домороден назив кој потекнува од јазичите тупи (сочинуваат фамилија од околу 70 јазичи на кои зборуваат различни народи што живеат во амазонските шуми и од кои потекнуваат некои познати називи на растенија и на животни, на пример: петунија, ара, тукан, јагуар, пирана и др.; в. CIRAD). Називите *јасион* и *јасионка* се добиени според англискиот назив за ова овошно растение – passion fruit. Првиот назив претставува буквален превод на англиската номинативна единица, додека вториот назив е добиен според наш зборообразувачки модел со додавање на суфиксот *-ка*: *јасионка* < *јасион* + *-ка* (овој суфикс, според зборообразувачкото значење што го продуцира – именување на дел од *расиението* или на *јлодој* – е типичен за образувањата од ботаничката лексика).

Во однос на граматичката адаптација кон нашиот јазичен систем, само називот *јасион* има невообичаени и помалку прифатливи облици на граматичка промена: *јасион* – *јасионој* – *јасиони*, така што не се препорачува за јазична употреба. Називот *маракуја* има прилагодлива граматичка парадигма: *маракуја* – *маракујај* – *маракуи* што дозволува тој да биде јазично прифатен и терминологиран. Истото се однесува и за називот *јасионка* чија парадигма: *јасионка* – *јасионкај* – *јасионки* е идентична со онаа на образувањата од типот на *јлојинка*, *јајојинка*, *крушка* итн. Оттука, изборот на еден од овие два називи се наметнува како сосема прифатлива варијанта за номинативно именување на тропското овошје *Passiflora edulis*, иако моја препорака е да се употребува називот *маракуја* поради поголемата застапеност и прифатеност во јазичната практика.

И во следниов случај на различни јазични и термилошки називи кои се однесуваат на еден ист поим се среќаваат три номинативни ознаки, при што како проблем се јавува определувањето на јазичниот назив во однос на веќе дефинираното термилошко izdelување. Имено, состојбата во стручната литература и во јазичната комуникација покажува дека за овошјето *Pistacia vera* во практична употреба се среќаваат три називи: ***фисџашка***, ***ф'сџак*** и ***јисџација***. Тие имаат различен степен и сфера на употреба, при што главниот проблем се јавува од јазичен аспект, а се состои во тоа кој од овие називи да се предложи како стандардна, нормирана форма. Називот *фисџашка* се среќава само во стручната ботаничка литература т.е. овој назив има статус на термилошка единица (в. Ѓ. Петков, *Еколошки и биолошки карактеристики на фисџашкај* (*Pistacia vera* L.) во Македонија, магистерски труд). Инаку, називот *фисџашка* потекнува од рускиот јазик, а како термин функционира и во бугарскиот јазик од каде што навлегол и кај нас преку стручната литература. Меѓутоа, за нашата поширока јазична средина тој е речиси непознат. Називот *ф'сџак* се среќава во јазичната практика и тоа не само во усната разговорна комуникација, туку и во пишуваната реч. Како што може веднаш да се

забележи, проблемот кај овој назив се наоѓа во темниот вокал и во неговата замена. Притоа, како можни, се јавуваат две варијанти:

1. Ако се тргне од ставот дека називот *ф'сѝак* кај нас е дојден со турско јазично посредување (според тур. *fıstık*), тогаш е нормално темниот вокал да се замени со вокалот *а*, како што е направено и кај другите турцизми (на пример, *кана*, *касметѝ*, *саклеѝ*), па да се употребуваат формите *фасѝак* - *фасѝаци* (така е, на пример, во Француско-македонскиот речник од 1992 год. од Атанасов, Попоски и Димовска-Калајлиевска);

2. Ако се тргне од етимолошкото потекло на називот и вокалот што се среќава на истата таа позиција во изворниот назив (според Симоновиќ, персиското име на ова растение е *fıstak*, па доколку називот не е од сириско потекло, тогаш е изведен од грчкото *πιη* или *pissa* = смола + *ακεομαι* = лекува; според Вујаклија, називот е изведен од грчкото *pistákē*, латински - *pistacium*), тогаш е нормална замената на темниот вокал со вокалот *и*, како резултат на што треба да се употребуваат формите *фисѝак* – *фисѝаци*.

Прифаќањето на една од овие две варијанти ќе претставува свесна јазична интервенција во однос на фонолошкото адаптирање на оваа лексема кон нашиот гласовен систем. Во врска со присуството на називот *ф'сѝак*, може да се претпостави и бугарско влијание затоа што овој назив постои и во бугарскиот јазик, меѓутоа со него номинативно се означува друга ботаничка култура - *кикириѝка* (*Arachis hypogaea*), што можело да послужи како основа за еден вид јазична интерференција.

Називот *ѝисѝација* потекнува од латинскиот збор *pistacium* и има ограничена употреба како во термилошкиот систем, така и во јазичната практика. Во однос на јазичната употреба, главно, се среќава во списанијата кои се специјализирани за кулинарство каде што називот *ѝисѝација* навлегол под влијание на другите јазици со негово директно преведување. За ова придонесува и фактот што тој како таков се среќава во повеќе јазици: во српскиот и во хрватскиот јазик – *pistaciја*, *pistac* и *pistak*, во англискиот – *pistachio*, во францускиот – *pistache*, во италијанскиот – *pistaccio* итн.

Оттука се поставува прашањето во врска со изборот на стандарднојазичната форма: дали да се прифати руската варијанта на терминот, која како таква веќе функционира во својот посебен систем; дали да се прифати интернационалниот термин, како што е случај во повеќето други јазици; или да се оди кон гласовна адаптација на широко прифатениот народен назив и негово нормирање. Моја препорака е како стандарднојазична форма да се употребува називот *фисѝак* за да се сочува блискоста и со етимолошкиот и со термилошкиот и со латинскиот назив на ова овошје (*fıstak* – *pistákē* – *pistacium* – *фисташка* - *pistacia*).

Разгледувајќи го инвентарот на двете групи – лексичката и ботаничката, се забележува дека на две места се јавуваат по две лексеми со речиси ист латински назив: *кинеска урма* (*Zizyphus jujuba* Mill.) – *сирка* (*Zizyphus jujuba* L.) и *боровинка* (*Vaccinium myrtillus*) – *брсница* (*Vaccinium*

vitis idaea). Тоа за нас, обичните корисници на македонскиот јазик, би значело дека се работи за термилошки ознаки со иста номинативна вредност кои се однесуваат на исти овошни растенија и од јазичен аспект би се третираше како синонимни форми. Но состојбата во овоштарската терминологија покажува дека тоа не е така и дека, всушност, се работи за различни видови овошни растенија кои му припаѓаат на еден ист род. Разликата меѓу *кинескајџа урма* и *сиркајџа* е во тоа што *сиркајџа* е диво овошно растение застапено и во нашата флора, а *кинескајџа урма* претставува нов овошен вид донесен кај нас во 80-тите години на 20 век којшто веќе почнува да се одгледува сè поинтензивно, а неговите плодови сè почесто се среќаваат и на нашите пазари (в. А. Марковски, *Производни и квалитетни својства на семенци од кинеска урма (Zizyphus jujuba Mill.)*, докторска дисертација). Називот *кинеска урма* претставува калка преземена од светските јазици каде што се среќава како *chinese date*. Етимологијата на овој назив е поврзана, од една страна, со географското потекло на овошното растение, откриено како автохтона сорта во Кина и, од друга страна, со едно од помолошките својства на плодот кој според вкусот наликува на вистинска урма. Овие карактеристики послужиле како мотивациска основа за асоцијативно семантичко поврзување со еден веќе именуван и конкретен поим и од областа на лексиката и од областа на овоштарската терминологија, а тоа е *урмајџа*.

Разликата меѓу *боровинкајџа* и *брусницајџа* се должи на неколку посебни карактеристики кои се јавуваат во помолошкиот опис на двете овошни растенија што довело до различно именување и во јазичниот и во ботаничкиот систем. Имено, *боровинкајџа* е диво листопадно овошно растение со ситни црни плодови со виолетов отсјај, а *брусницајџа* е диво или култивирано зимзелено овошно растение, кое кај нас расте само на планините Беласица и Јакупица, и има ситни црвени плодови (в. Зборник на трудови, *Дива овошна флора на СР Македонија*, Скопје 1974). Инаку и двата називи имаат општословенско потекло со лингвистичка распространетост и во соседните словенски јазици (во бугарскиот, српскиот, хрватскиот, словенечкиот). Во одделни народни говори, називот *брусница* се јавува како синонимна форма со називот *боровинка* (Киш, 1996: 95-97), додека во термилошкиот систем најчесто се среќава називот *црвена боровинка* (в. Зборник на трудови, *Дива овошна флора на СР Македонија*, Скопје 1974).

Посебна карактеристика за лексичко-семантичката група со значење *овошје* претставуваат номинативните дублетни форми оформени според вториот модел на семантичко варирање – деривацијата. Станува збор за дублетни форми со иста лексичка и термилошка вредност кои истовремено се однесуваат и на овошното растение и на плодот, иако е повообичаено тие да се употребуваат за именување само на овошниот плод, особено кога се работи за овошни видови што не се одгледуваат кај нас. Дублетната форма е добиена по пат на деривација, според еден ист

зборообразувачки модел (со додавање на суфиксот *-ка*) и се третира како второстепена, изведена лексема со номинативна функција. Во оваа група влегуваат следниве номинативни називи: *јагода – јагојка; калина – калинка; кайина – кайинка; круша – крушка; малина – малинка; мандарина – мандаринка; оскоруша – оскорушка; цийрон – цийронка; цреша – црешина*. Последниот номинативен пар претставува исклучок во однос на начинот на кој е добиена дублетната форма за која се претпоставува дека настанала по пат на аналогичност според називот *вишина*, со оглед на фактот дека се работи за овошни видови што имаат многу сличен ботанички опис.

Некои од овие изведени лексеми поседуваат богата семантичка структура од повеќе лексички значења реализирани во процес на полисемантичко варирање. Така, на пример, лексемата *јагојка* покрај основните значења кои го претставуваат метонимискиот однос *распиение – ѓлод*, поседува и секундарни семантички реализации добиени по пат на метафорично асоцијативно поврзување мотивирано од семата *црвен* која се однесува на бојата и семата *ѓркалезен* која се однесува на формата на плодот. Како резултат на ова се добиени следниве значења:

1. (анат., обично во *мн.*) Испакнатиот дел на лицето под очите, на горниот дел од образот.

Набрчканото чело и лицето над јагојките почнаа да му се развлекуваат и ѓрчай во некоја исцлашена насмевка.

Тешиките кайки на дождот косо удираа и му го квасаа издолженото лице со исцучени јагојки.

Ја покрива раната со земја, не мрмори моливци, на јагојките му се поштираат очила.

2. (анат., обично во *мн.*) Заоблениот дел на прстите од внатрешната страна, врвот на прстите.

Моно ги чувствуваше на усните влажните јагојки од нејзините прсти.

Јагојките на прстите му се воспалуваа од поштирањата на кожата.

Секој момент очекуваше со јагојките од прстите да го дојре сидот од шули.

Или, на пример, кај лексемата *крушка* се среќава секундарната семантичка содржина со значење *електрична свешилка* добиена по пат на метафорично асоцијативно поврзување, а како индуктори на метафоричната промена која го предизвикала преносот на номинација се јавуваат семата *конусовиден* што се однесува на формата и семата *жолти* што се однесува на бојата на плодот.

Седевме во бараката под мижливата крушка.

Меѓу тие сидови темножолтени од слабата електрична крушка, дали воистино некој жив има таму сега?

Меѓу праговите на продавниците и дење мижуркаат крушките над шезлите.

Разгледувајќи ги деривациските дублетни форми, наидовме на еден многу интересен случај, единствен во рамките на оваа лексичко-семантичка група. Имено, анализата на називите *калина* – *калинка* покажа дека деривациско-семантичкиот дублет *калинка* има многу поголема фреквенција во однос на јазичната и на термилошката употреба така што целосно ги презел номинативната вредност и местото во системот на номинативните средства, т.е. потполно ја истиснал од употреба основната лексема *калина* која сè поретко ја среќаваме во јазичната практика, додека во овоштарската терминологија воопшто и не постои како назив.

Анализата за двојното именување во рамките на лексичко-семантичката група *овошје* покажува дека не само во јазичниот систем и на различни нивоа на јазична употреба, туку и во посебните термилошки системи можат да постојат два, па и повеќе називи за еден ист поим и да имаат паралелна употреба. Исто така, може да се види дека не секогаш туѓиот термин е тој што има предност во конкретното јазично или ботаничко именување, ами се случува, поради различни фактори, својата употреба да ја наметне и некој домашен збор или израз (*каки* - *јајонско јаболко*). Меѓутоа, факт е дека во термилошките системи постои поголемо единство и унифицираност во однос на употребата на термилошките единици, така што можноста за номинативна промена секогаш претставува свесно допуштање предизвикано од определени услови: невообичаена, подобра или почеста употреба на определен термин, туѓо влијание итн. Во јазичниот систем ваквите промени се речиси секојдневни како поради навлегувањето на нови поими и предмети и потребата од нивно јазично именување, така и поради различните јазични влијанија и слободното допуштање во употреба на називи за кои, веќе, имаме изградено или прифатено соодветни номинативни ознаки.

Елизабета БАНДИЛОВСКА-РАЛПОВСКА

ЛИТЕРАТУРА

- Аргировски, М. 1998. *Грцизмиите во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.
- Арутюнова, Н. Д. 1979. *Языковая метафора (синтаксис и лексика)*, Лингвистика и поетика: 147-174, Москва.
- Атанасов, П., Попоски, А., Димовска-Калајлиевска, Љ. 1992. *Француско - македонски речник*, Македонска книга, Просветно дело, Скопје.
- Бандиловска-Ралповска, Е. 2002. *Нормирањето кај ботаничката лексика*. Зборник од научниот собир *Норма и речник*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Бандиловска-Ралповска, Е. 2008. *Лексичко-семантичката група на зборови со значење 'овошје' во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Българска академия на науките. 1939. *Материали за български ботаничен речник*, Придворна печатница, София.

Велковска, С. 1996. *Метонимијата во разговорниот функционален стил*, Литературен збор 1 - 2: 13-18, Скопје.

Вујаклија, М. 1980. *Лексикон страних речи и изрази*, Просвета, Београд.

Гортан-Премк, Д. 1997. *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Институт за српски јазик, САНУ, Београд.

Дрвошанов, В. 2005. *Анаџомската лексика за човеки во македонските зборови*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Енциклопедичен речник на чуждите думи во българскиот јазик. 1996. Маг - 77, София.

Зборник на трудови. 1974. *Дива овошна флора на СР Македонија*, Земјоделско-шумарски факултет на Универзитетот Скопје.

Јашар-Настева, О. 2001. *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Киш, М. 1996. *Дијалектната лексика од областа на распадливиот свей*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Klaić, V. 1966. *Veliki rječnik stranih riječi*, Zora, Zagreb.

Клајн, И. 1992. *Речник нових речи*, Матица српска, Нови Сад.

Колеќевски, П., Ристевски, Б., Кипријановски, М. 2004. *Производство на овошен саден материјал*, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Земјоделски факултет, Скопје.

Конески, Б. 1982. *Грамматика на македонскиот литературен јазик*, Култура, Скопје.

Конески, К. 1995. *Зборообразувањето во современиот македонски јазик*, Бона, Скопје.

Конески, К. 1999. *Правовисен речник на македонскиот литературен јазик*, Просветно дело, Скопје.

Конески, К. 1958. *Родови и бројови на именување именки на самогласка*, Литературен збор 2: 109 - 115, Скопје.

Марковски, А. 2008. *Производни и квалитетни својства на семеници од кинеска урма (Zizurhus jujuba Mill.)*. Докторска дисертација, Скопје.

Матица српска, Матица хрватска. 1967-1976. *Речник српско-хрватског книжевног језика*, Нови Сад, Загреб.

Петков, Ѓ. 2002. *Еколошки и биолошки карактеристики на фисташката (Pistacia vera L.) во Македонија*. Магистерски труд, Скопје.

Попова, М. 1990. *Терминологијата на терминологијата номинација*, БАН, София.

Ралповска, Е. 2001. *Обид за семантичко ирејиставување на лексичко-семантичката група со архисема 'овошје'*. Зборник од научниот собир *Македонската лексикологија и лексикографија*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Речник на македонскиот јазик. 1994. Детска радост, Скопје.

Симовски, К., Ристевски, Б. 1986. *Овешто овоштарство*, Наша книга, Скопје.

Симоновиќ, Д. 1959. *Ботанички речник имена билѝака*, Научно дело, Београд.

Skok, P. 1973. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb.

Српска академија наука и уметности. 1959-1996. *Речник српскохрватског књижевног и народног језика књига I – XV*, Институт за српскохрватски јазик, Београд.

Телия, Н. В. 1977. *Виторичная номинация и ее виды*. Языковая номинация (Виды наименований), Издательство „Наука“, Москва.

Толковен речник на македонскиот јазик том I, II, III, IV. 2003, 2005, 2006, 2008. ИМЈ „Крсте Мисирков“, Скопје.

Толковен речник на българскиот јазик. 1997. МАГ - 77, София.

Ćirilov, J. 1982. *Rečnik novih reči*, Narodna knjiga, Beograd.

Уфимцева, А. А. 1977. *Лексическая номинация (первичная нейтральная)*. Языковая номинация (Виды наименований), Издательство „Наука“, Москва.

Цветковски, Ж. 2000. *Дублетиите во современиот македонски јазик*, Литературен збор 4: 13 - 22, Скопје.

Цолов, Н. Ц. 1985. *Овоштарство на тројка и субтројка*, Земиздат, София.

Чундева, Н., Најческа-Сидоровска, М., Накев, С. 1997. *Руско-македонски речник*, Филолошки факултет „Блаже Конески“, Скопје.

Ширилова, В. 2001. *Голем лексикон на сѝрански зборови и изрази*, Топер, Скопје.

Škaljić, A. 1965. *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

Языковая номинация (Общие вопросы). 1977. Издательство „Наука“, Москва.

Языковая номинация (Виды наименований). 1977. Издательство „Наука“, Москва.

www.cnrtl.fr/etymologie

www.cirad.fr

ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКАТА ТРАНСЛАЦИЈА ПРИ ПРЕВОДОТ ОД МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК НА РУСКИ

Современата теорија на преводот интензивно се развива, разработува нови методи и теоретски стратегии, навлегува во нови области на научното знаење. Една од таквите области е културологијата, која во широка смисла може да се дефинира како теорија и историја на културата, како општотеориска дисциплина, што ја проучува културата како форма и начин на егзистирање на човекот. За создавање на емпиричката база и за споредбено типолошко изучување на културните појави, културологијата ги проучува обичаите, светогледот, традициите, естетските вкусови и стереотипите на соодветна етничка заедница. Покрај тоа, денеска се формира лингвокултурологијата, наука која се разгледува како практична реализација на културологијата и предвидува подлабоко изучување на јазични факти. На тој начин, преведувачката проблематика, сврзана со културно-јазичните сличности и разлики при уметничкиот превод, има свое особено место во системот на културолошкото знаење. Бидејќи предмет на нашето истражување е сличноста и разликите во македонската и руската култура (врз материјалот на анализирани уметнички текстови) и резултатите на нивното заемно дејствување во текстот на преводот, тоа го диктира и методолошкиот пристап кон нашата тема. Под поимот «превод» се подразбира не само семантичка, туку и семиотишка операција, сврзана со актот на комуникацијата, сложен систем на транслацијата на одредени смисли која зависи од повеќе фактори (лингвистички, уметничко-естетски, надворешнојазични, жанровско-стилистички и др.).

Фолклорот на генетски, национално-културен и сликовит план секогаш е поврзан со народни традиции, верувања, обреди. За преведувачот има значење сè: функционално-стилистичките особености, изразноста, ритмиката, националниот сликовит систем, средствата на народната поетска традиција и др. На пример, посебен интерес претставуваат таканаречените поетски формули. Под терминот *поетски формули* (традиционални формули, поетски клишеа) подразбираме стилски обоени затврдени зборовни состави од најмалку два полнозначни збора (Давыдова 1980: 125). Во зависност од тоа кои видови зборови се присутни во тие формули, се izdelуваат образувања составени од именка и придавка (постојан епитет) (рус. *красна девица, родной батюшка, ясные очи*; мак. *гори зелени, ѝусѝи ѝусѝелии, јасна ѕвезда, чесна трпеза* и др.), а исто така клиширани лексички парови, тавтолошки хибриди и синонимни редупликации: рус. *отец-мать, гуси-лебеди, злато-серебро, атлас-бархат, путь-дорога, радость-веселье*; мак. *бадем-*

шекер, веѓи-гајџијани, бавча-градина и др. Поетските формули се одлика на народното поетско творештво, тие се репродуцираат во готова форма, иако не се јавуваат како идиоми.

Овде ќе разгледаме една македонска тажачка песна извадена од драмата *Јане Задрогас* од Горан Стефановски и нејзиниот превод на руски јазик *Јане-баламут*. Тажачката песна претставува интерес не само во филолошка, туку и во културолошка смисла. При пишувањето на драмата *Јане Задрогас* драматургот користел мотиви, фолклорни и етнографски материјали од македонското народно творештво собрано од Марко К. Цепенков. Се смета дека М. Цепенков дал најголем придонес за собирањето на македонските тажачки песни.

Тажачките песни (рус. *причитания*) како жанр на народното поетско творештво содржат детали од народниот бит, го пројавуваат поетскиот талент на народот, богатството на неговиот духовен свет. Во руската традиција тажачките песни биле поврзани со погребните, свадбените и регрутските обреди или со слабата жетва, неродната година, гладот, пожарот, болестите и други несреќи. Според Проп, тие спаѓаат во една група која се наоѓа меѓу епската поезија (имаат наративни елементи), лирската (по силата на емоциите) и обредната поезија (придружуваат обреди) (Проп 1965: 272). Во Русија во XIX в. со посебен талент, вонредна емоционална напрегнатост и поетска изразна сила се одликувале северноруските тажачки песни од Н.С. Богданова, И.А. Федосова и др. Поетскиот јазик на руските тажачки се карактеризира со чести извични и прашални конструкции, повторувања, емоционални засилувања со формите за деминутив (со кои се искажува умалителност, галовност) и др. Импровизирајќи во рамките на традицијата, руските тажачки (*вопленицы, плакальщицы, причетницы, плачеи*) користеле разновиден репертоар на поетски формули, споредби, епитети, деминутивни зборови, тавтологии, тажни извици. Во македонската традиција како и во други јужнословенски култури тажачките песни најчесто се исполнувале од страна на жени на погреб или гроб, поради смртта на блискиот човек, како израз на тагата за умрениот. Тие се одликувале со емоционална напрегнатост и длабок лиризам, се кажувале без строфи и, обично, без рими, со чести извични и прашални зборови, со почетни и завршни повторувања (Саздов 1997: 41-43).

Наведуваме за илустрација извадок од драмата. За да биде понагледно ќе ја наведеме тажачката песна во целина и ќе пробаме да ја анализираме нејзината структура од гледна точка на преводот.

Ц е н а: Змејо, луѓе змејо! Сѝопано ми го грабна! Од нива ми го зеде! Пред мене го зеде. Вуедно го лайна. Ме омодре, ме јадоса, гламна ме сѝори.

*Леле душе шѝо ме најде
Мил Горѓија да ми ѝојде
Пусѝо редоѝи шѝо му дојде
Леле, леле домаќине,
Ти си ојде за безвреме,*

Ц е н а. Змей, послушайте, люди, Змей! Унес Змей моего хозяина! Прямо в поле его схватил! На моих глазах его утащил! С одного разу заглотил. Горе мне, горе, горе мне причинил, в головешку черную меня обратил.

*Горе мне, горькой, несчастливой.
Нет больше Джорджие моего, ясна сокола.
Пришел черед его, черная судьба его.
Горе мне, горе мне. Хозяин мой,*

Ми остаи тири сираци,
 Двејте машки, едно женско
 Сијте тири на мојте раце,
 Сијте тири јас да и гледам,
 Да и гледам да и расиам
 И јас да и удомам
 Домаќини да и сѝорам!
 Ој ти керко мила керко
 Тајко ти што ти отидело
 Сирак ми те осѝаило!
Леле, леле јас сирѝа
 Шѝо ми било речено
 Шѝо ми било ишиано
 Да си немам јас никого
 Вода да ми врли на огно,
 На жалѝа да ми се најди
 И сега да ми ѝоможи
 И со измеѝи и со ѝари
Леле, леле јас сирѝа.
 О змеј ле, шѝо ми сѝори
 Мене вдојца осѝаи
 Како не ме ѝожали.
 Шѝо е ова шѝо ме најде.
 Жалајте и вие луѓе
 Оѝи другар ви загина
 Си оѝиде на ѝревара
 На ѝревара душманска
 Го изеде црна ламја,
Црна ламја незаситна...
 Елајте ми пријатели,
 Сѝорейте си меѝанија
 Пред Горѓија на колена
 Целивајте му десница
 И ѝрошѝење сакајте му
 Здраво-живо ѝрајтејте му.
Леле, леле, домаќине,
 Веќе ќе се одделиме.
Леле, леле, леле, леле!!! (ЈЗ, с. 22-23).

Бросил ты нас одних раньше времени,
 Оставил трех малых сиротушек.
 Двух сынков оставил и дочку-малолеточку.
 Всех теперь сама я должна вырастить,
 Вырастить и выучить уму-разуму,
 Научить должна и накормить-напоить,
 Вырастить должна, замуж выдать и
 женить,
 Чтоб были они, как ты, хозяин-отец,
 Чтоб не были весь век сиротинушки.
 Ой, доченька моя, ненаглядная,
 Не успел на тебя батюшка нарадоваться,
 Оставил тебя одну, как во поле былиночку!
Ой, горе мне горькое, несчастливой!
 Да чтой-то мне судьбой назначено,
 Да на роду-то мне что написано,
 Да куковать весь век одной-одинёшеньке.
 Да и некому теперь мне в горе подсобить,
 Пожалеть некому и руку подать,
 Да некому помочь сиротин поднять.
Горе мне, горе, несчастливой!
 Ой, ты Змей огненный, что ты натворил,
 Раньше сроку меня вдоввей долей наградил.
 Как не совестно бесстыжим глазам твоим!
 Люди добрые, соседушка-сосед,
 Да вы горе мне размыкать помогите,
 Да своего товарища как надо помяните.
 Что погиб он, горемычный, во цвете лет,
 Да погубил его душманин-людоед.
Ненасытное чудовище поганое...
 Приходите друзья и соседушки,
 Да пред Джордже упадите на колenuшки,
 Да попросите у него прощения,
 Да молитесь всем грехам отпущение,
 Да поцелуйте рученьку ему на прощание,
 Да скажите ему до свидания.
Горе мне, горькой, несчастливой.
 Пришел тебе, хозяин мой, смертный час,
 Да разлучил он навеки нас.
Горе, горе мне, горе, сиротинушке! (ЯБ, 29-30).

Во цитираниот фрагмент драматургот ја инкорпорира тажачката песна «Леле, Боже, што ме најде (Таса тажи мажа је Илија Рибаро)» [Цеп. МНУ, I, 75; 203–205]. Во драмата тажачката песна се трансформира, но ги запазува сите најважни карактеристики, естетската убавина, дијалектните црти и културната оригиналност. Жанровската форма во драмата се оживува, се обновува и создава

нова естетска вредност. Типичната форма на оваа тажачка песна се реализира со осмерец и демонстрира рамномерно стихотворење (4+4). За некои традиции на рускиот Север исто така е карактеристична нормата со осум слогови: *Нажилáсь я горькая* (5+3) / *Без родíмыѐ máмушки*, (5+3); *Находíлась, сирóточка*, (4+4) / *По чужóй по сторóнушке...* (3+5) (Ефименкова 1980: 34, 82). Меѓутоа, руските тажачки песни можат да бидат изразени и преку деветерец, десетерец, единаесетерец.

Од гледна точка на композицијата, во македонските и руските тажачки песни се забележуваат повеќе заеднички црти: се оплакува покојникот, се пребројуваат неговите позитивни особини, се жалат неговите семејни членови кои остануваат сами, се употребуваат разновидни епитети, се опишуваат околностите на смртта на умрениот и др. Тажачките песни, по правило, почнувале од дијлошко-вокативно обраќање кон умрениот и прашање-жалба, укорување за предвремената смрт на блискиот човек. Одделните стихови се повторуваат и ја засилуваат напнатоста: *Леле, леле јас сирóица (Ой, горе мне горькое, несчастливой!)*; во завршните стихови: *Леле, леле, домакине, Веќе ќе се одделиме. Леле, леле, леле, леле!!! (Горе мне, горькой, несчастливой. Пришел тебе, хозяин мой, смертнѝй час, Да разлучил он навеки нас. Горе, горе мне, горе, сиротинушке!)*. Македонскиот извик *леле* овде изразува страдање, болка, жалост и по својата функција и експресија му одговара на рускиот извик *ох!, ой!* (сп.: мак. *слелека* ‘запричатать, завыйть, взвыть’), иако во другиот контекст може да се употребува за изразување на чудење, восхит (ах!, о!, *леле, шѝо е убава* ‘ах, какая красивая!’). Во некои традиции на рускиот Север тажачката песна исто така почнувала со високиот звук : *ой!, ой, тошнѝшенько! (леле, ѝѝешко е!)*.

При преводот на тажачката песна на Цена преведувачот Т. Попова поаѓала од нејзината функција во драмата и се базирала врз структурата и звуковната организација на соодветниот жанр во рускиот фолклор. Како што гледаме, во преводот во споредба со оригиналот се зголемуваат слоговите во стихот, се засилуваат синтаксичките повторувања, се користат интонациските и ритмичките сигнали за потсилување на емоционалноста и мелодичноста на песната, се користат трансформации од различен вид. Во текстот на преводот се воведува руската фолклорна лексика (со деминутиви карактеристични за руската традиција), која отсутствува во оригиналот, се употребуваат руските поетски формули: *малые сиротушки, дочка-малолеточка, накормить-напоить, сиротинушки, доченька, батюшка, уму-разуму, как во поле былиночка, одна-одинешенька, соседушка-сосед* и др. Овие поетски приеми се карактеристични за руските тажачки песни со што се создава соодветниот комуникативен ефект за рускојазичниот аудиториум. Сп.: рус. *кормилец свет-батюшка, добрые людюшки, весточка нерадостна, морозушки трескучие, горюшко, горька сироточка, милое дитяtko, отходили резвы ноженьки* и др. [РНП, РНПТ]. Фрагментот се предава во духот на руската тажачка песна која може да се разгледува како успешно стилизиран препев. Сп.: руската тажачка песна (ќерката го тажи татко ѝ): *Уж ты что же, кормилец родной батюшка,/Рассердился-то на нас да спрогневался,/Крепко спишь-то ты теперь да не прохватишься,/С крепка сна*

ты долго не пробудишься?/Мы остались теперь бедные несчастные сиротушки... (Селиванов 1972: 40).

На почетокот на горенаведениот текст преведувачот воведува микроамплификација, ја додава поетската формула на рускиот фолклор ясный сокол: *Леле душе шшо ме најде / Мил Горѓија да ми њојде* ‘Горе мне, горькой, несчастливой. Нет больше Джордже моего, **ясна сокола**’. Во рускиот јазик и култура *соколой* е симбол на машката убавина, сила, храброст, смелост, јунаштво, и може да се употребува како галежно обраќање кон маж, момче. На пример: *Приголубь, голубушка, сокола залетного, молодца заезжего* (народна песна). Н.И. Костомаров, што се занимава со руската народна симболика за ликот на соколот пишува: «Соколот е хиероглиф на јунакот, симбол на машката убавина, ум и сила» (Акимова 1977: 153). Овој поетски лик се сретнува во повеќе руски фолклорни жанрови, на пример во свадбените песни (*жених-сокол и невеста-лебедь, лебедушка (или голубка)* - младоженец-сокол и невеста-лебед или гулабика), во лирските љубовни народни песни и др.

Во македонскиот фолклор јунакот исто така се нарекува сокол. Сп.: мак. **сокол** – храбар човек, јунак ‘храбрец, молодец, удалец’; срп. *сокол(л)* прен. ‘орел, молодец’; *соколи се* - собира храброст ‘бодрить(ся), воодушевлять(ся), подбадривать(ся), храбрить(ся)’. Што се однесува на епитетот *јасен* во согласност со соколот, треба да се каже дека во Речникот на македонската народна поезија оваа поетска формула не се фиксира, меѓутоа епитетот *јасен* доволно често се користи во македонската народна поетска традиција (*јасно сонце, јасен месец, јасна кралица* и др.). Младоженецот исто така се именува како сокол, а невестата - како еребица (или гулаб и гулабика): *сокол и еребица, две сонца* (Саздов 1988); *Сокол иде, яребица воде, / гулаб иде, гулабика воде; има браќа сивине соколи, / има сесџири како гулабци; се сџорила (невестајија) горска јеребица, / ај сџори се и џи (младоженец) сиви сокол!* [РМНП I, II] ‘обернулась невеста лесной куропаткой, обернись и ты, жених, соколом сизокрылым’.

Македонскиот и рускиот јазици - се блиски, генетски сродни словенски јазици. Постоечките сличности во рускиот и македонскиот фолклор се објаснуваат како врз генетска, така и врз типолошка основа. Примери од ваква природа има многу во македонската народна поезија, меѓутоа во македонските тажачки песни не успеавме да најдеме примери со симболот *сокол*, но ова прашање останува надвор од нашето проучување. Треба да се забележи дека во руските тажачки песни овој симбол се сретнува, на пример, со карактеристична деминутивна суфиксација: «Ой, да голубочек ты сизенькой, / **Ой, да соколочек ты ясенькой,** / Ой, да мой родимой ты батюшко!...» (Ефименкова 1980: 121).

Освен горенаведените преведувачки решенија низ процесот на нашето работење сретнавме еден случај кога требаше да се преведат фолклорни реалии. Во цитираниот текст ги среќаваме двете фолклорни реалии – *змеј* и *црна ламја*.

Змејот е класичен митолошки и фолклорен лик, кој има речиси светска распространетост (Аарне-Андреев, № 300). Во руската волшебено-фантастична приказна и народна демонологија змејот е зол дух, олицетворение на темните сили: *Чудо-юдо, Юдо, Идолице, Издолице*, понекогаш настапува под името на

антропоморфниот *Кощей Бессмертный* и др. Руските и македонските (јужнословенските) приказни имаат низа сличности, меѓутоа културолошките разлики постојат (херои, сижеи, чудовишта, јазична сликовитост и др.).

За нас претставува интерес фактот дека во балканословенската фолклорна и митолошка традиција архаичниот лик на Змејот не се сведува на еден тип (по своите карактеристики, атрибути и функции). Во македонската етнографија и фолклористика се разликуваат двата основни типа:

1) **змеј** (мак. *змеј, змеј*; буг. *змеј*; хрв. *змеј*; срп. *змеј* и блиските кон него *стуха, стуха, здуха, здухач*) е митско суштество од машки пол, со змиска опашка, покриена со златести лушпи, со златни крилја под мишките, од неговите челюсти и ноздри излегува оган. Змејот може да има човечко и животинско потекло, има способност да го менува својот облик во зависност од тоа каде се наоѓа - во воздух или на земја (зооморфен и антропоморфен тип). Тој е митолошки љубовник, грабнувач на жени, невести, девојки (сп.: *Змеј Горыныч* во руските приказни, кој ги грабнувал најубавите девојки и ги носел во својот дом). Според некои македонски верувања од змејот се раѓале легендарни личности: змејовско потекло му се препишува на Марко Крале и на Гоце Делчев. Интересно е да се забележи дека во источнословенската митологија потекнувањето на херои од змејот не се фиксира.

2) **ламја** (грч. *λαμια*; мак. *ламја, ламња; аждер, аждаја*; во српската традиција блиските митолошки суштества се *хала, ала, аждаха, аждаја, аждава*; буг. *ламя, хала*) е опасен демон од женски пол, змија со повеќе глави, крилја, четири нозе слични на гуштер и долга опашка. Една од основните црти на ламјата е огнот и пламенот што излегувал од нејзините глави, од устата и од очите. Во приказните *ламја* понекогаш се опишува со три зелени глави, долга зелена опашка, се јавува како човек и како животно. Името *ламја* дошло од грчката митологија: *Lamyros*, Незаситната, е божица сурова кон сите деца, одмаздољубива кон Хера, која на ламјата ѝ ги убила децата [Вражиновски 1993, РНММ; РЈМ].

Змејот во македонската народна митологија е амбивалентно демонско суштество. Од една страна, тој се јавува како покровител, заштитник, градобранител, којшто го спречува доаѓањето на градоносни облаци, ги заштитува посевите од невреме (во источнословенската митологија оваа улога ја има Бог-громовникот Перун), а од друга страна, – како штетник. Змејот ја штити «својата» сопствена територија, терајќи ги градоносните облаци на «туѓата» територија и на тој начин им помага на луѓето од неговото село да ги спасат селските атари. За «своите» тој е заштитник, за «туѓите» е штетник. Амбивалентноста и двофункционалноста на змејовите се гледа и од нивните меѓусебни борби (меѓу «своите» и «туѓите» змејови) (РНММ, Плотникова 1998). Во речникот «*Славянские древности*» крилатиот змеј (*змеј летающий*) се карактеризира како јужнословенско митолошко суштество, атмосферски демон, а неговата источнословенска и западнословенска разновидност е огнен змеј (*змеј огненный*) (исклучиво негативен лик), но низа специфични балкански црти (врска со природните појави, функција на митскиот љубовник) не дава основа тие да се сметаат за заедничко митолошко суштество [ЭССД].

Треба да се забележи дека функцијата на заштитникот змејот најчесто се врши во борбата со ламјата. *Ламјата* има исклучително негативни особини (демон на невремето, олицетворение на злото, симбол на хаосот, ги напаѓа луѓето и нивните атари). Сите овие особености на архаичната култура се одразиле во македонските народни приказни. Во функцијата на Змејот (како и во руската приказнена традиција во улога на негативниот лик) често настапува токму *ламјата*, која по своите карактеристики е најблиска кон рускиот змеј. На пример, *Змеј Горыныч* – херој на руските билини и приказни, огнен дракон со 3, 6, 9 или 12 глави.

Потоа, како што е познато, народните верувања се реконструираат, претставите историски се менуваат, се усложнуваат со историски црти. Ликовите се трансформираат, «се упростуваат», се спојуваат во еден лик. Текстот на драмата «Јане Задрогаз», ако се зборува за неговиот сиже, претставува современа литературна драматуршка приказна, каде што змејот фигурира како збиен негативен лик. Во цитираниот текст драматургот ја трансформира народната тажачка песна, го воведува приказниот лик – «змеј», обединувајќи го со «ламјата». Двете фолклорни реалии како архаични елементи на јазикот на македонската традиционална култура во оригиналот ја вршат истата функција.

Треба да се истакне дека фолклорниот епитет *црна* (*црна ламја*) овде има преносно значење ‘крвожедна, жестока, свирепа’ (лютая, злобная, свирепая), иако евентуално првин оваа особина била поврзана со тоа дека ламјата се појавувала во вид на темен градоносен облак. Во македонскиот стандарден јазик зборот *ламја* има две значења: 1. *фолк.* ‘митолошко чудовиште’ (дракон); 2. *прен.* ‘човек или нешто што многу јаде или конзумира, незаситник’ (рус. ‘человек, жадный к еде, прожорливый; обжора, чревоугодник, объедала, ненасытная утроба, ест в три горла, жрет в три горла, ест за троих (четверых)’). Според народните верувања *ламјата* е подмолна, лукава, незаситна и лакома. Со овие особини се поврзани македонските изрази: *ламја за јадење* ‘ужасный обжора’; *оваа кола е ламја за бензин* ‘эта машина жрет много бензина’; *Ламја си за јадење, а за работиње мрава* ‘Как есть – так ты дракон, а как работать – муравей’; *Усија има како некоја чайја, усија има како некоја ламја* ‘Рот как у цапли, пасть как у дракона’; *Раширил уста како некоја ламја* ‘Разинул пасть как дракон’.

При преводот на фолклорните и на митолошките реалии преведувачот секогаш е принуден да решава како да се постапи: да се најде неутрален еквивалент (во овој случај најчесто се губат емоционално-експресивните конотации) или пак да се најде слична фолклорна реалија во јазикот на преводот (во овој случај може да се изврти или нивелира национално-културната специфика на фолклорната реалија во оригиналот). Преведувачот, според наше мислење, наоѓа успешно решение и покажува исклучително преведувачко чувство. Во текстот на преводот *змејот* го добива атрибутот *огненный* – *Змеј огненный*; *црна ламја*, *црна ламја незаситна* се преведува како *душманин-людоед* (со рима: *что погиб он, горемычный, во цвете лет, да погубил его душманин-людоед*), *ненасытное чудовище поганое*. Карактеристиката на ламјата како свирепа, агресивна и лакома во текстот на преводот се поткрепува со транскрипцијата на

турцизмот *душман(ин)* (тур. *düşman* од перс. *dišten* со значење ‘непријател’) – *душманин-людоед, ненасытное чудовище поганое* (душман-човекојадец, незаситно чудовиште). Во првото издание на драмата «Јане-баламут» на руски јазик за горенаведениот фрагмент се дава коментар: *душманин* – ‘заклятый, смертельный враг’ (смертен непријател) (ДЈ, с. 632). Сп.: рус. *душманы* (едн. *душман*) презр. ‘бандити, разбойници’; припадници на вооружените групи во борбата против владините и руските војска во Авганистан (1979-1989). Во оригиналот зборот *душман* се употребува во форма на придавката *душмански* ‘враждебный, злодейский’ (*Си отиде на превара / На превара душманска*).

Од анализата на материјалот може да се заклучи дека јазичните форми на македонската тажачка песна, инкорпорирана во драмата од Г. Стефановски, се реализираат во рускиот превод не формално, туку со функционално адекватни средства, при што се задржува впечатокот и смислата на оригиналот. Во процесот на преведување се врши изедначувањето на текстовите (комуникативно, функционално, стилистичко) и преведувачот како културен посредник игра важна улога во интеркултурната комуникација.

Елена СТЕПАНЕНКО

ЛИТЕРАТУРА

Акимова 1977, Акимова Т.М. *Очерки истории русской народной песни*. Саратов, 1977.

Вражиновски 1993, Вражиновски Т. *Демонски суиџестива – релација верување и волшебна приказна кај некои јужнословенски народи* // Реферати на македонските слависти за XI Меѓународен славистички конгрес во Братислава. Скопје, 1993. С. 127–133.

Давыдова 1980, Давыдова О.А. *Постоянные эпитеты – элемент варьирования поэтических формул (на материале русских волшебных сказок)* // Исследования по исторической семантике. Калининград, 1980. С. 125–130.

Ефименкова 1980, Ефименкова Б.Б. *Севернорусская причетъ*. М., 1980.

Плотникова 1998, Плотникова А.А. *Фрагмент балканославянской народной демонологии: Борьба воздушных демонов* // Слово и культура. Памяти Н.И. Толстого. Т. II. М., 1998. С. 158–169.

Пропп 1965, Пропп В.Я. *Фольклор и действительность* // Минц С.И., Померанцева Э.В. *Русская фольклористика*. М., 1965. С. 260–279

Саздов 1988, Саздов Т. *Македонската народна книжевност*. Скопје, 1988.

Саздов 1997, Саздов Т. *Усна народна книжевност*. Скопје, 1997.

Китевски 1989, Китевски М. *Прилози за македонскиот фолклор*. Скопје, 1989.

Селиванов 1972, Селиванов Ф.М. *Хрестоматия по фольклору*. Сост. и автор пояснительных статей Ф.М. Селиванов. М., 1972.

Георгиева 1993, Георгиева И. *Народна митологија*. 2 изд., прераб. и допълн. София, 1993.

ИЗВОРИ, РЕЧНИЦИ, КРАТЕНКИ

Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред. С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург, 2006.

Македонско-рускиот словарь / Р.П. Усикова, З.К. Шанова, Е.В. Верижникова, М.А. Поварничина; Под общ. ред. Р.П. Усиковой и Е.В. Верижниковой. М., 2003.

Мургоски З. *Речник на македонскиот јазик*. Скопје, 2005.

РЈМ – Речник на јужнословенска митологија / Избор, подг. Г. Стојковска. Скопје, 2004.

РНММ – Вражиновски Т. Речник на народната митологија на Македонците. Скопје, 2000.

РМНП – Речник на македонската народна поезија. Под ред. Т. Димитровски. Т. I (А–Г). Скопје, 1983; Т. II (Д–С). Скопје, 1987.

РНП – Русская народная поэзия. Обрядовая поэзия: Сборник / Сост. и подгот. текста К. Чистова и Б. Чистовой. Л., 1984.

РНПТ – Русское народное поэтическое творчество: Хрестоматия. Сост. Ю.Г. Круглов. 3-е изд., дораб. СПб., 1993.

Цеп. МНУ, I – Цепенков М. МНУ. Кн. I. Народни песни. Скопје, 1972.

ЭССД – Славянские древности: Этнолингвистический словарь. В пяти томах / Под ред. Н.И. Толстого. Т. 1: А–Г. М., 1995; Т. 2: Д–К. М., 1999; Т. 3. М., 2004.

ЈЗ – Стефановски Г. Јане Задрогаз. Диво месо. Скопје, 1981. С. 5-59.

ЈБ – Стефановски Г. Јане-баламут. Пер. с македонского Т. Поповой // Стефановски Г. «Полет на месте» и другие пьесы: Сборник. / Пер. с македонск.; Составл. Р.Усиковой; Предисл. Н.Вагаповой. М., 1987. С. 18-63.

ДЈ – Стефановски Г. Јане-баламут. Пер. с макед. Т. Поповой // Драматургия Югославии. М., 1982. С. 583–622.

LINGVOCULTURAL TRANSLATION FROM MACEDONIAN INTO RUSSIAN

Summary

This analysis is based on the play of the modern Macedonian dramatist Goran Stefanovski “Jane Zadrogaz” (1974) and his translation into Russian: “Јане-баламут” (1st publication 1982, 2nd publication 1987, the translation of Т. Popova). This article analyses the lamentation used in the drama in a transformed form but kept the most important features, esthetic beauty, dialect features and cultural individuality. Being a genre of the folk poetic works, lamentations are a component of a rite action, the source of information about the native mode of life, believes; show the poetic folk gift, the richness of their inner world. Lamentations take the middle position among epithet poetry (according to narrative features), lyrics (according to the emotional strength) and rite poetry (that accompanies rites). Based on the culturological aspects of translation

the author analyses the structure and the sound combination of Macedonian and Russian lamentations, constant epithets, comparisons, poetic models, folk characteristics, exclamations, folk-poetic means and images. The character of the analyzed text has caused the necessity to analyze the original sources: folk ethnographic materials, collected by the well-known collector of Macedonian folk works M. Zepenkov. Among additional analyzed material are mythological and ethnolinguistic dictionaries, lexicographic and inquiry literature on Russian, folk and native Russian culture.

ЗА ИМЕНКИТЕ СО СУБЈЕКТИВНА ОЦЕНКА ОД ЗБОРООБРАЗУВАЧКИ И ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКИ АСПЕКТ

Предмет на нашиот научен интерес е проучувањето на именките со субјективна оценка во македонскиот јазик (деминутиви, хипокористици, аугментативи и пејоративи). Ги разгледуваме на две нивоа – преку структурната припадност во зборообразувачките групи и преку лексичко-семантичката анализа.

Деминутивите означуваат нешто мало или смалено, односно информираат за малата димензија на еден предмет. Со хипокористите се означува позитивниот до галовен однос на говорното лице кон одреден предмет. Аугментативите информираат за зголемената димензија на именуваниот предмет. Погрдната до навредлива нијанса ја содржат пејоративите. Според субјективниот став на луѓето обично, малите предмети предизвикуваат симпатија, а големите се застрашувачки, груби и одбивни. Затоа, најчесто зборуваме за деминутивно-хипокористични, т.е. аугментативно-пејоративни лексеми.

Ги прифаќаеме современите теории на зборообразувањето, според кои именките со субјективна оценка претставуваат модификациони деривати, т.е. називи на веќе именуваните десигнати со основите и остануваат во истата зборовна група (**брат-брате-братенце; нос-носе-носенце; дете-дете-детенце; риба-рибетина-рибиште**). Развојот на дериватот може да оди во неколку правци: семантичката содржина само се модифицира со детерминативните значења на зборообразувачкиот формант; со зборообразувачкиот формант развива нови семантички реализации; губи дел од семантичката вредност и добива термилошка вредност. Го земаме предвид и традиционалното сфаќање на некои наши лингвисти, дека зборови со субјективна оценка можат да бидат и деривати настанати во мутационите процеси, при што обично преминуваат во друга зборовна група. Се одлучивме да ги разгледаме именките со субјективна оценка настанати во модификационите процеси (**бардале, езерце, прозорче, торбуле, тутуец, женетана, сверина, зградурина, јазичиште, планиниште**), прифаќајќи дел и од мутационите деривати што нудат субјективен став (**кенкало, лигуш, мешло, мрсулко, скржавко, стрвло, корчо, штрбле**), со што свесно навлегуваме во поширокиот поим на експресивната лексика.

Зборообразувачката анализа на дериватот ги дава не само надворешните формални особености на зборообразувачката основа и формантот, туку и нивната семантичка порака, т.е. внатрешната содржина на дериватот. Значи,

зборообразувачкото значење е во тесна врска со лексичкото значење. Дериватот често во својот развој оди од примарното кон секундарното, а под влијание на различни фактори и кон преносното, метафорично значење.

Лексичкиот и зборообразувачкиот материјал е добиен со ексцерпција од Картотеката на Толковниот речник на македонскиот јазик, а дополнет е со единици од современата уметничка литература, од разговорниот стил и од сите досега излезени речници во Македонија, меѓу кои и **Толковниот речник на македонскиот јазик**.

Материјалот се состои од 3672 лексеми. Поделен е во две основни групи: деминутиви и хипокористици (со 2839 единици) и аугментативи и пејоративи (со 833 позиции). Тука ги вбројуваме и 907-те лексеми што по зборообразувачкиот формант наликуваат на именки со субјективна оценка, а всушност семантички не се тоа (474 кај деминутивите и хипокористиците, односно 433 кај аугментативите и пејоративите). Ваквите лексеми обично се: лексикализираните деминутиви и аугментативи, лексемите што носат значење 'дел од ...' или 'единка од множеството' (**непце, рецка, трошка**), дублетните форми (**оцена-оценка**), двореферентните именски деривати со експресивна конотација (**забло, дремло**), дериватите образувани со форманти што се хомонимни на формантите што учествуваат во градењето на именките со субјективна оценка и соодветните дијалектизми (**тутунџица, огревиште**), народните термини за некои растенија, животни и предмети (**гурѓовденче, циронка, гушниче**) и лексемите со непознато значење. Преку овој лексички материјал ги разгледуваме зборообразувачките и лексичките модели што функционираат во јазикот во врска со овој вид лексика.

Пристапуваме кон структурна класификација на лексемите. Под поимот структура на лексемите ги подразбираме определените морфолошки и зборообразувачки особености на лексемите, т.е. способноста на зборовите да се врзуваат за определени форманти. Зборообразувањето кај овој вид деривати е исклучиво суфиксно. Класификацијата на материјалот истовремено е и зборообразувачка и морфолошка. Анализата покажува дека кај деминутивно-хипокористичните деривати образувани со помош на форманти, продуктивноста е како што следува: **-че, -ичка, -ка, -е**, потоа со помала продуктивност следат: **-енце, -ица, -уле, -це, -ец, -ок/-чок, -ле, -ца**, вклучително и **-чо** и **-уш** (како колоквијални форми). Анализата покажа дека проширените форманти имаат влијание на стилски маркираните значења на дериватите. Утврдивме дека овие деривати развиваат специфични терминолошки значења. Дел од неутралните форманти, а особено формантите што се хомонимни со деминутивно-хипокористичните, добиваат експресивна вредност на нешто ситно, галовно и блиско. Хипокористичните форми се посебно застапени во (народната) терминологија од областа на растителниот и животинскиот свет, а потоа следат алатите, посатките и деловите од облеката.

Исклучителна експресивност и галовност се постигнува со прирастување (кумулирање на формантите): **-ченце, -иченце, -уленце, -улчуле, -улченце, -енцуле** и сл. (**девојче-девојченце, детенце-детенцуле, глувче-глувченце,**

главчуле-главчуленце, камчуле-камчуленце, стомниче-стомниченце, устиче-устичуле).

При деривацијата, морфолошки може да се смени родовата припадност на мотивирачкиот збор, но има и такви кои се согласуваат со родот на именките од кои се мотивирани. Најбројни и најпродуктивни се дериватите со среден род, без оглед на родот на основната именка (**бавчанциче, вреќиче, брате, имотче, орленце, торбенце, цвеќуле**). Понекогаш се случуваат извесни гласовни и морфонолошки промени, како што се: едначење по звучност (**бебе-бепче**), редување (**круша-крувче, образ-обравче**), упростување и скратување на основата или на согласните групи (**комшија-комшиче, грст-грвче**).

Во рамките на аугментативно-пејоративните деривати со најголема продуктивност се изделуваат формантите **-иште (камиониште, ламјиште)** и **-ина (сидина, дивјаштина)**, а потоа со помала продуктивност следи **-етана/-атана (волчетана, мажетана)**. Зборообразувачките форманти **-ко, -ло/-ле, -ало/-ило, -чо** и **-уш** не се вбројуваат во пејоративните, но учествуваат во деривирањето на именки со пејоративно значење. Развојот на пејоративноста кај нив послужил како модел за развивање експресивност и кај останатите, на прв поглед неутрални форманти. Се констатира дека бројот на лексемите е помал во однос на деминутивите и хипокористиците.

Анализата покажа дека најголемиот број деривати се модификациони, а мал дел се мутациони. Експресивноста на јазичниот израз се постигнува со додавање на извесни колоквијални, до жаргонски елементи. Во разговорниот стил, погрдноста понекогаш се врзува со значењето на мотивниот збор.

Потоа пристапуваме кон лексичко-семантичка анализа на деминутивите и хипокористиците од една и аугментативите и пејоративите од друга страна. Анализата ја правиме преку 16 семантички полиња: 1. **Делови од човечкото тело**; 2. **Физички и психички особини на човекот**; 3. **Роднински односи**; 4. **Храна**; 5. **Обичаи, вера и општествен живот**; 6. **Болести и лекување**; 7. **Облека и обувки**; 8. **Дом, покуќнина и посатки**; 9. **Орудија и предмети од опкружувањето**; 10. **Занаети и професии**; 11. **Растителен свет**; 12. **Животински свет**; 13. **Релјеф и хидрографија**; 14. **Метеорологија**; 15. **Сообраќај** и 16. **Останати лексеми**.

Заклучоците од анализата се следните:

- лексиката со субјективна оценка егзистира најчесто во рамките на основното значење на лексемите;
- човечките особини често се доловуваат преку метафоризација;
- односите со членовите од семејството (особено кон потомството) најчесто се позитивни до галовни;
- позитивен е односот и кон храната, облеката, домот и покуќнината, како и кон зоонимите (особено домашните животни);

- посебно навредливи и негативни се сметаат аугментативно-пејоративните и експресивните лексеми во врска со физичките и психичките особини на луѓето;
- дел од лексиката со субјективна оценка развива термилошка вредност, особено во рамките на фитонимите, зоонимите, алатите, посатките и облеката;
- во колоквијалниот јазик се случува доминација на аугментативно-пејоративните лексеми со формант **-иште** во однос на називите на места со хомонимниот признак;
- болестите, обичаите, верата и времето заедно со временските односи се прифаќаат како апстрактни и табу теми со отсуство на субјективен став, што се одразува и во јазикот.

Анализата ја потврдува продуктивноста и честотата, а со тоа и големото значење на именките со субјективна оценка како дел од лексиката во македонскиот јазик. Ова има свои корени во македонските дијалекти и наоѓа своја потврда во секојдневната комуникација, особено во разговорниот стил. Анализата може да послужи во компаративното проучување на овој вид лексика во рамките на словенските јазици.

Елена ЈОВАНОВА-ГРУЈОВСКА

ЛИТЕРАТУРА

- Горган-Премк Д., *Полисимија и организација лексичког система у српскоме језику*, Београд 1997
- Додевска-Михајловска О., *Развојни тенденции во лексиката на македонскиот јазик во периодот 1945-1970*, Докторска дисертација, Скопје 2006
- Велева С., *Тенденции во зборобразувањето во македонскиот јазик*, Скопје 2006
- Конески Б., *Грамајика на македонскиот литературен јазик*, Скопје 1982
- Конески К., *Зборобразувањето во современиот македонски јазик*, Скопје 1995
- Марков Б., *Насивки со експресивно значење кај именките*, Г зб. на Филолошкиот факултет, Скопје 1969, стр. 245-300

ПРОБЛЕМИТЕ СО ТРАНСКРИПЦИЈАТА И/ИЛИ ТРАНСЛИТЕРАЦИЈАТА ПРИ ПРЕВЕДУВАЊЕТО ОД РУСКИ НА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

Транскрипцијата на имињата и називите е еден од проблемите со кои се среќава секој преведувач. Ова прашање е особено актуелно во денешно време, кога средствата за јавно информирање и издаваштвото се во подем. Оваа куса анализа ќе се обиде да загатне некои прашања во врска со транскрипцијата, односно со транслитерацијата при преведувањето текстови од руски на македонски јазик, но, во исто време, ќе се обиде и да даде логичен одговор на дел од тие прашања.

Првата група проблеми се однесуваат на предавањето, односно на транскрипцијата на руските имиња во македонскиот јазик. Во согласност со Правописот на македонскиот литературен јазик „туѓите имиња се пишуваат со наше писмо, по правило, онака како што се изговараат... При тоа нивните гласовни особености се прилагодуваат колку што е тоа можно кон гласовниот систем на нашиот јазик, т.е. гласовите што ги нема во нашиот јазик се предаваат со наши слични гласови“.

Првиот проблем се јавува со транскрипцијата на руската графема **Е**, која во фонетската транскрипција се предава како [je]. Според Правописот, оваа графема во македонскиот јазик се предава со графемата **Е**, која има фонетска вредност [e], односно фонетски се изедначува со вредноста на руската графема **Э**. Во практиката се забележува отстапување од ова правило, па по сосема логична причина заснована на фонетските, односно фонолошките принципи, руската графема **Е** во иницијална позиција и по самогласка ја сочувува својата изворна фонетска вредност, односно се транскрибира како **Ј(j)е**. Такви се примерите од типот: (Борис Николаевич) Јелцин, (Сергеј Александрович) Јесенин, (Лев) Николајевич (Толстој) итн. проблемот со оваа графема не постои кога таа доаѓа по мекиот знак (ь), зашто Правописот во тој случај наложува таа да се предава како **је**.

Следниот проблем се однесува на предавањето на мекото **Л**, односно графемската група **лъ**, која во фонетската транскрипција се предава како [л'], што е приближно (секако во фонетиката немаме право да зборуваме за целосно изедначување на гласовите) на македонската графема **Љ** и фонетската вредност што ја имаа таа. Правописот наложува „а) Групите *лье, льи* се предаваат како *ле, ли*: Виталевна – Виталевна, Василевич – Василевич, Иљик – Илич... б) Групата *лъ* на крајот од слогот или на крајот од зборот се предава со **љ**: Гогољ – Гогољ,

Даль – Даль,... Раскольников – Раскольников, Кољка – Кољка...“, но, од друга страна, без објаснување, се вели дека се транскрибира „Но: Ольга – Олга, Аксельрод – Акселрод, Архангелск – Архангелск, Подолск – Подолск...“. Помалку исклучоци постојат за мекото **Н**, односно графемската група *нь*, која во фонетска транскрипција се предава како [н'], што е приближно на фонетската вредност што ја имаа македонската графема **Њ**. Отстапување е наведено само кај именката: *меньшевик – меншевик*. Мошне е логично, а тоа е забележано и од повеќе преведувачи од руски на македонски јазик, дека на сите места каде што се бележи мекост на фонемите *л* и *н*, односно во групите *л/нь*, *л/ня*, *л/ню*, па дури и кај групата *л/нѐ*, тие да се предаваат со графемите **Љ** и **Њ**, освен кај групите *л/не* и *л/ни*.

Посебен проблем претставува транскрипцијата на руската графема **Ё**, која има фонетска вредност [jo]. Она што претставува тешкотија е руската традиција во пишувањето и печатењето на оваа графема, при што “ (двете точки одозгора) не се додаваат, па преведувачот не може точно да знае за која буква станува збор. Доволно добар доказ за тоа е што во македонскиот јазик градот Орёл (во превод орел), се транскрибира како Орел, зашто токму така е и напишан руски јазик. Сличен е проблемот и со личното име Пётр, зашто во определени случаи (не само во случајот на Петар Велики) на македонски се транскрибира како Петар, а во одредени случаи како Пјотр. Проблемот со оваа графема е сосема индивидуален и, во такков случај, на секој преведувач му преостанува сам да го реши. Во последно време во политиката на рускиот јазик се инсистира на посебно означување на оваа графема, особено кај личните имиња и кај топонимите, но во моментот не можеме да бидеме уверени дека тоа ќе ја надмине сегашната традиција.

Втората група проблеми се однесува на разликите во транскрипцијата на странските имиња и називи во македонскиот и во рускиот јазик. Секако, тоа е голема група за која е потребна пообемна анализа, па затоа ќе се задржиме на најмаркантните разлики, кои се забележуваат во пишаните медиуми. Оваа група е особено важна денес, кога процесот на глобализација ни наметнува да се користиме со различни извори, при што преведувачот е должен да го пренесе, односно да го транскрибира името или називот според правилата за транскрипција од соодветниот јазик.

Прво на што треба да обратиме внимание е транскрипцијата, односно транслитерацијата на „удвоените букви“. Во случаите кога во некој странски јазик, односно во оригиналот, стојат две исти графемии едно по друго, во рускиот јазик тие така и се предаваат. Тоа се примери од типот: (Monica) Bellucci (Моника) Беллуччи; (Cate) Blanchett (Кејт) Бланшетт, Tommy (Lee) – Томми (Ли), (Kim) Cattrall – (Ким) Кэтролл итн. Во македонскиот јазик во вакви случаи се пишува само една буква (графема): (Monica) Bellucci (Моника) Белучи; (Cate) Blanchett (Кејт) Бланшет, Tommy (Lee) Томи (Ли), (Kim) Cattrall (Ким) Катрел итн.

Вториот случај на разлики е кога во едниот или во другиот јазик отсуствува некоја графема со која би се означила соодветната фонема. Во рускиот јазик таков проблем се јавува со транскрипцијата на фонемите [ц] и [s], кои се

предават со графемските групи *дж*, *дз*, *цз* и *чж*. Такви се примерите од типот: Angelina Jolie – Анджелина Дзоли; Jolie Jenkins – Джоли Дженкинс, Jhon (Goodwin) – Джон (Гудвин); 淨瑠璃 – Дзёрури; 毛泽东 – (Мао) Цзэдун; 江西 – Цзянси; 朱德 – Чжу (Дэ); 贵州 – Гуйчжоу. При транскрипција, во македонскиот јазик за овие гласови се користат буквите **Ц** и **S**: Angelina Jolie – Анцелина Цоли; Jolie Jenkins – Цоли Ценкинс, Jhon (Goodwin) – Цон (Гудвин); 淨瑠璃 – Сјорури; 毛泽东 – (Мао) Седунг; 江西 – Сјанси; 朱德 – Цу (Де); 贵州 – Гуцдоу.

Особено внимание привлекуваат четири графеми од рускиот јазик – **Я**, **Ю**, **Е** и **Ё** – кои кога се наоѓаат во иницијална позиција, означуваат две фонемии. Во македонскиот тие знаци, според правилото за нивно транскрибирање од оригиналниот јазик, се предаваат како **Ја**, **Ју**, **Је** и **Јо**. Такви се примерите: Yusuf – Јусуф; Yasin – Јасин – Јасин; Yeni – Ени – Јени итн.

Следниот тип транскрипција се однесува на полумекото, таканаречено „европско Л“. Во рускиот јазик омекнувањето, по правило, се пренесува (со помош на мекиот знак /Ь/ или со помош на буквите **Я**, **Ю**, **Е** и **Ё**). Тоа се примери од типот: Nicolas (Sarkozy) – Николя (Саркози) – Никола (Саркози), Alfred (Hitchcock) – Алфред (Хичкок) – Алфред (Хичкок), (Domenico) Dolce – (Доменико) Дольче – (Доменико) Долче, L'Oreal – Лореаль – Лореал, Elève – Елсев – Елсев, Luc (Besson) – Люк (Бессон) – Лук (Бесон) итн.

При транскрипцијата во рускиот јазик можеме да забележиме и една особеност, која е поврзана со транслитерацијата на англиската буква **A**, која на англиски звучи како „ej“. Така, кога од англиски се транскрибираат сопствените имиња David или Braude во рускиот јазик таа се заменува со буквата **Э**, која има фонетска вредност [e], па така графички овие имиња се претставуваат како: Дэвид, односно Брэди. Во македонскиот јазик, пак, изговорот на оваа буква се предава приближно како и во англискиот: Дејвид, Брејди.

Во рускиот јазик се транслитерира и англиската графемска група **tch**, при што во англискиот јазик буквата **t** практично се неутрализира, односно добива приближна фонетска вредност [ø]: (Margaret) Thatcher – (Маргарет) Тэтчер; (Ashton) Kutcher – (Ештон) Катчер, (Will) Leitch – (Вилл) Литч. При транскрипцијата на оваа графемска група, македонскиот јазик се потпира на изговорот, а не на напишаното во оригиналот, па така транскрибираме: (Маргарет) Тачер, (Ештон) Качер, (Вил) Лич.

Особено е интересно прашањето поврзано со транскрипцијата на буквата **H** од различни јазици во рускиот јазик. Во случаи кога оваа графема се транскрибира од англискиот или од германскиот јазик, таа за свој фонетски супститут ја добива буквата **Г**. Такви се примерите од типот: Herbert – Герберт, Hermann – Германн, Hermione – Гермiona, Hitler – Гитлер. Но, кога се транскрибира шпанската буква **J**, во тој случај во рускиот јазик таа се пренесува како **X**, што значи дека во овој случај се следи фонетскиот принцип на транскрипција: José (Carreras) – Хосе (Каррерас), Joaquín (Sánchez Rodríguez) – Хоакин (Санчес Родригес). Од друга страна, во последно време и во рускиот јазик се забележува тенденција на предавање на буквата **H** како **X**, па така германската

новинарка Eva Herman се транскрибира како Ева Херман, а не како Ева Герман, а исто така американската политичарка Hillary Clinton се транскрибира како Хиллари Клинтон, а не како Гиллари Клинтон. Во македонскиот јазик во сите случаи фонемата [h/x] се предава како **X**: Херберт, Херман, Хермионе, Хитлер; Хозе, Хоакин; Хилари.

Следна интересна ситуација во рускиот јазик е транскрипцијата на буквата **W**. Порано оваа буква во рускиот јазик се транскрибираше како **B**, а денес таа најчесто се предава како **У**. Ова е особено важно при преведувањето од руски на македонски јазик, како од временска гледна точка, така и од коректноста на транскрипцијата при преведувањето. Во македонскиот јазик, пак, буквата **W** секогаш се предава како **B**: William (Shakespeare) – Уиљам (Шекспир) /порано Вилјам (Шекспир)/ - Вилијам (Шекспир); (Tennessee) Williams – Теннесси Уиљамс /порано (Теннесси Вилјамс)/ - Тенеси Вилијамс; William (Carlos) Williams – Уиљам (Карлос) Уиљамс /порано Вилјам (Карлос) Вилјамс/ - Вилијам (Карлос) Вилијамс, (Emma) Watson – (Емма) Уотсон /порано (Емма) Ватсон/ - (Ема) Вотсон; (John) Wayne – (Джон) Ујн /порано (Джон) Вјн/ - (Џон) Вејн, Whitehall – Уайтхолл /порано Вайтхолл/ - Вајтхол.

Последно нешто на кое треба да се обрати внимание при преведувањето на странски имиња од руски на македонски јазик е менувањето на завршоците (наставките) кај женските имиња, кои следат особена руска традиција. Така, имињата Penélope (Cruz), Hermione (Lee) или Charlotte (Fullerton) на руски јазик се предаваат како Пенелопа (Крус), Гермiona (Ли) и Шарлотта (Фуллертон). Во исто време името на актерката Sofia Loren/Sophia Loren се предава како Софи Лорен, што најверојатно е закрепено во јазикот одамна. Во македонскиот јазик сиве овие имиња го задржуваат својот оригинален завршок: Пенелопе (Круз), Хермионе (Ли), Шарлот (Фулертон); Софија (Лорен).

Кога станува збор за транскрипцијата на странски имиња и називи, не може, а да не се проговори и за транспозицијата, која се огледа во тоа што сопствените имиња во различни јазици, кои се разликуваат по формата, но имаат заедничко потекло, се користат за меѓусебно предавање. Во такви случаи се користат варијантите на имињата, кои потекнуваат од имињата – прототипи (библиски, латински или (старо)грчки).

На правилата на транспозицијата, како во рускиот така и во македонскиот јазик, традиционално им се потчинуваат имињата на монарсите и религиозните дејци. На пример името на поранешниот римски папа на руски ќе биде Иоанн Павел, на македонски Јован Павле, а не Ioannus Paulus, Giovanni Paolo или John Paul. Во исто време, се преведуваат и имињата на светците, зашто и тие се потчинуваат на процесот на транспозиција: св. Варфоломеј – св. Бартоломеј, св. Мефодий – св. Методиј(а), св. Фома – св. Тома; св. Кириакия – св. Недела (*грч.* κυριακή – недела), св. Параскева – св. Петка (*грч.* παρασκευή – петок). Токму во овие случаи се бара целосна внимателност од преведувачот, со цел точно да се пренесат поимите.

Следно на што треба да се обрати внимание при преведувањето од руски на македонски јазик е односот на рускиот кон украинскиот и белорускиот јазик.

Во рускиот јазик имињата и називите од овие два јазика се предаваат со помош на транспозиција, а во македонскиот јазик се транскрибираат. Традицијата за транспозиција во рускиот јазик е појава од времето на СССР, кога во пасошите на граѓаните имињата биле пишувани на руски, кој во дадениот период бил официјален јазик на дадената држава. Такви се примерите од типот: Ярмолав(а) (бел.) – Ермолов(а) (рус.) – Јармолов(а) (мак.), Валянцина (бел.) – Валентина (рус.) – Ваљанцина (мак.); Микола (укр.) – Николай (рус.) – Микола (мак.), Михало (укр.) – Михаил (рус.) – Михало (мак.), Алексей (рус.) – Алексиј (мак.), Павло (укр.) – Павел (рус.) – Павло (мак.) итн.

Проблемот на пренесување на сопствените имиња во меѓујазичната и меѓукултурната комуникација е стара колку и комуникацијата меѓу народите, а со појавата на филмот, интернетот и другите средства за масовно информирање станува сè поактуелен. Сите тешкотии и грешки поврзани со ова прашање, се појавуваат како од субјективни, така и од објективни причини.

Основните противречности од објективен карактер, кои се поврзани со тешкотиите при предавањето на сопствените имиња, се условени од внатрешните својства на сопствените имиња како јазични знаци. Голем дел противречности се определуваат од самата јазична средина, која се обидува да ги искористи и да ги усвои сопствените имиња.

Субјективните причини, од кои понекогаш се појавуваат проблеми при предавањето на сопствените имиња, во голем дел се поврзани со јазичните посредници, односно пред сè од преведувачите, наставниците по странски јазици и новинарите. Секој преведувач треба да ги има предвид објективните дијалектички противречности поврзани со функционирањето на имињата во друга јазична средина.

Сопствените имиња сè уште не се доволно проучени во теоријата на преведувањето за да може да се заклучи дали некое име е предадено правилно или не. Лингвистите треба во поголема мера да му се посветат на овој проблем, со цел изработка на детални принципи за предавање на туѓите имиња и називи и, не помалку важно, да се грижат за доследно придржување кон тие принципи во практиката.

Емил НИАМИ

ЛИТЕРАТУРА

- Агеенко Ф. Л. Собственные имена в русском языке – словарь ударений, Москва, 2001
- Блох М. Я., Семёнова Т. Н. Имена личные в парадигматике, синтагматике и прагматике, Москва, 2001
- Бондалетов В. Д. Русская ономастика, Москва, 1983
- Видоески Б., Димитровски Т, Конески К., Тошев К., Угринова-Скаловска Р. Правопис на македонскиот литературен јазик, Скопје, 1970

- Видоески Б., Димитровски Т, Конески К., Угринова-Скаловска Р. Правопис на македонскиот литературен јазик, Скопје, 1999
- Верижникова Е. В. Транскрипција на руските имиња во македонскиот јазик, Литературен збор бр. 1-2, Скопје, 2001, с.49-52
- Гилровски Р. С., Старостин Б. А. Иностранные имена и названия в русском тексте, Москва, 1978
- Горская М. В. Англо-русский и русско-английский словарь географических названий, Москва, 1993
- Ермолович Д. И. Англо-русский словарь персоналий, Москва, 2000
- Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи, Москва, 2005
- Ермолович Д. И. Имена собственные на сытке языков и культур, Москва, 2001
- Лосев А. Ф. Философия имени, Москва, 1990
- Петровский Н. А. Словарь русских личных имён, Москва, 1996
- Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии, Москва, 1978
- Рыбакин А. И. Словарь английских личных имён, Москва, 1989
- Рыбакин А. И. Словарь английских фамилий, Москва, 1986
- Сулеранская А. В. Общая теория имени собственного, Москва, 1973

Проблемы транскрипции и/или транслитерации при переводе с русского на македонский язык

Резюме

Транскрипција иноязычных имен и названий является одной из проблем перевода, особенно, если речь идет о транскрипции имен и названий между языками, пользующимися различными системами письма. Несмотря на то, что македонский и русский языки очень близки по происхождению и по алфавиту, принципы транскрипции иноязычных имен и названий отличаются.

В докладе транскрипция рассматривается как передача звуков (фонем) или букв (графем) кириллическими знаками. В этом случае в русском, а также в македонском, языке, возможно несколько вариантов написания.

Особое внимание в докладе уделено тем случаям, когда в македонском и в русском языках при транскрипции используются различные буквы и различные представления о звуковой соотнесенности данной лексемы. В докладе также коротко рассматриваются примеры транспозиции в македонском и в русском языках, при переводе имен-прототипов.

ДЕКЛИНАЦИЈА НА ИМЕНКИТЕ ВО ЦРКВНОСЛОВЕНСКИТЕ РАКОПИСИ ОД МАКЕДОНСКА РЕДАКЦИЈА

Историскиот развој на деклинацијата на именките во македонските црковнословенски ракописи, како едно од најсуштинските прашања во историската морфосинтакса и во историската граматика воопшто, беше земен за предмет на трудов, зашто сметавме дека споредбеното и систематско проучување на деклинациските особености на именките во македонските црковнословенски ракописи се јавува како неопходно и како мошне актуелно, имајќи предвид дека македонскиот јазик во деклинацијата има доживеано коренито преобразување.

По извршената анализа на деклинацијата на именките во тринаесет македонски црковнословенски ракописи настанати на поширокиот македонски терен (в. кратенки на користени извори на крајот од прилогот) во период од три века (од почетокот на 12. па сè до крајот на 14. век) и со различна жанровска припадност, може да се заклучи дека во сите ракописи, без разлика на територијалната и на жанровската припадност на ракописот, иако во различен обем, се одразени покарактеристичните развојни тенденции во историјата на деклинацијата на именките т.е. се одразува општата тенденција за отклонување од состојбата карактеристична за канонските текстови.

Најстарите ракописи од македонска редакција, како и старословенските ракописи¹ содржат примери од кои се гледа дека процесот на трансформација на синтетичката деклинација бил отворен. Во Бит, Дбм, Охр забележаните примери се незначителни, но сепак се потврда за процесот на мешање на падежите и за образување и употреба на општа падежна форма (Куљбакин 1907: СХП).

Процесот се усложнува и се интензивира од 13. век, особено во неговата втора половина, кога и се случуваат најсуштествените промени кои

---

¹ Како јазик со литургиска функција старословенскиот јазик природно тежнее кон дистанцирање од говорниот јазик (Рибарова 2005: 77; Угринова-Скаловска 1982: 135-136). На тој начин тој „се брани“ од подновувањата и се труди да ги задржи старите и традиционални особености. Сепак ни старословенскиот јазик не е статичен феномен и се забележани извесни промени во деклинацијата на именките.

решително ќе го насочат развојот на деклинацијата кон аналитизам (дел од нив ги одразуваат фонетско-фонолошките промени што се родиле во живиот јазик). Иако во помладите ракописи трансформацијата на деклинацијата е изразена попотполно, сепак не може да се зборува за изразито аналитички карактер на деклинацијата. Некои развојни процеси продолжуваат процеси присутни од порано (од старословенскиот) и главно се пренесуваат од предлошката, а други пак се јавуваат во поновиот период од писменоста т.е. дел од промените ја одразуваат состојбата од народниот (живиот) говор.

Неретко, се зачувуваат, дури и се преферираат, архаични средства карактеристични за постариот период и за книжната норма: акузативните форми кај одушевените именки од машки род од -о- основа се совпаѓаат со номинативните вѣроуите въ бѣ 169d23 (Рад), и посла равь свои 88v27 (Крп);² посвоен генитив мѣре его 121v1 (мрѣ ємоу Син) (Рдм), кршеніе покааніа 57v (Мкд); генитив во одречни реченици: не имате вѣры 64v9, не бѣдетъ конца 95r8 (Мкд); беспредлошки локатив дури и кај глаголи кои немаат префикс при-, на-: какоже пишеть прѣполовєнне празника 184r6-7 (Заг), оубоуди са ѿ сна доуше мога полоуноши зовѣщи 179v13-14 (Хлуд).

Преодот од синтетичка кон аналитичка деклинација во разгледаните македонски црковнословенски ракописи е спроведен преку редица одделни процеси. Се задржуваме на оние кои во најголем степен придонеле за побрз премин и за поголемо распространување на аналитичкото изразување на односите меѓу зборовите, а од друга страна најшироко, најдоследно се одразени во анализираните ракописи, и тоа:

- мешање на основите;
  - вкрстување на наставките,
  - генерализирање на наставките (најчесто во множина),
  - губење на разликите меѓу палаталните и непалаталните основи,
- позасилена употреба на падежни форми со предлози;
- заменување на една падежна форма со друга;
- погрешна употреба на падежни форми со несоодветни предлози;
- зачестена употреба на општа падежна форма (најчесто акузативна);
- замена на синтетичките падежни форми со аналитички предлошки конструкции и сл.

Мешањето на основите е стара појава регистрирана во старословенските ракописи, а во ракописите од црковнословенскиот период, особено од втората половина на 13. век па натаму, зема голем замав и е прилично раширена појава. Врз основа на анализираниот материјал се констатира дека споменатиот процес е најинтензивен во ракописите од кругот на Кратовскиот центар.

² За илустрирање на промените во ова кусо излагање приведуваме по еден-два случајно одбрани примери.

Како резултат на меѓусебно влијание на различни деклинациски основи и на нивните падежни наставки доаѓа до изедначување на основите при што се намалува формалното богатство од деклинациски типови.³ Мошне рано непродуктивните основи се асимилирани од страна на продуктивните. Како неопстојни се јавуваат непродуктивните консонантски основи од сите три рода. Добро се зачувани -о-, -а- основите. Врз консонантските е забележано влијание на вокалските основи мотивирано од совпаѓањата на формите во некој падежи.

Кај именките од *машки род* со основа на -о-, -јо- влијанието од непродуктивните -ї-, -й- основи покрај во датив еднина главно дошло до израз во множина (ном., ген., инстр., лок.).

Распространувањето на двосложните наставки со суфиксната морфема -ов- од -й- основа е најизразена појава во процесот на изедначување на основите кај именките од машки род (Конески 1981:134), и доаѓа до израз во сите разгледани ракописи, пред сè кај одушевените именки од -о-, -јо-, -ї-, -ен- основа. Колку овој процес бил навистина напреднат потврдуваат примерите со дативни наставки кај именките од ср.р. со -о-, -ес-, -ат- основа.

Нашироко, во сите анализирани текстови, кај -о- и -јо- основите е распространета еднинската наставка за датив, а поограничено е распространета множинската наставка за номинатив (од 13. век натаму). Во генитив множина речиси редовно се среќаваат форми според -й- основа, почнувајќи од постарите ракописи (Бит, Охр).

Форми со проширена основа со помош на суфиксната морфема -ов се јавуваат и во други падежи (датив, акузатив, локатив множина) најпрвин и поредовно кај именките од -й- основа, а поретко и подоцна во -о-/јо- основа.

Преку бројни примери во ракописите е потврдено мешањето на -о- со -й- основа. Така, сите форми во еднина кај -й- основата, но главно за генитив, датив, и локатив, претрпеле промени според -о- основа.

Воздејство на -ї- основата врз другите именки од машки род (со исклучок на именките од -й- основа) е забележано најмногу во генитив, во локатив еднина и во номинатив множина, а спорадично во генитив множина.

Формите според вокалските -о-, -јо-, -й- основа во генитив, датив, акузатив (поретко во вокатив и во локатив) еднина се следат при деклинирањето на именките од -ї- основа. Во множина наставките на оваа основа се поопстојни.

Поради совпаѓањето на некои падежни наставки кај -јо-, -ї- и консонантската -ен- основа (ном., акуз. едн.), а и поради раното депалатализирање на меките консонанти, се набљудуваат заемни дејства

³ Тука се има предвид тенденцијата во историјата на деклинацијата на именките за обединување на различните основи според родов признак (Чешко 1970: 90). Граматичкиот род уште во прасловенскиот јазик се налага како единствен признак кој може да ја организира деклинацијата (Тотоманова 1999: 96).

меѓу овие три основи и мешање на падежните наставки (Бороковскиј, Кузнецов 2007: 189).

Нестабилноста на консонантската -ен- основа доаѓа до израз преку проникнување на падежните завршоци на -ј- основа (редовно во локатив еднина и во множинските форми за номинатив и генитив) и поретко преку влијание на -о-, -јо-, -ј- основа (во генитив, датив, инструментал, локатив еднина).

Прегледот на деклинацијата на именките од женски род укажува на добро чување на старите форми кај продуктивните именски основи. Главно промените кај именките од -а-, -ја- основа се од фонетско-фонолошки карактер врзани со неколку појави: мешање на назалите, деназализација, мешање на *z* со *i*, контракција на вокалите. Во извесен степен се отклонува и разликата меѓу тврдата и меката промена и тоа во ген., лок. едн. и во ном. и во акуз. мн.

Во -ј- основа се следи ограничено воздејство од вокалските -а-, -ја- основа во ген. и INSTR. мн. Кај именките од -ј- основа често се јавуваат форми блиски до -а-основа (ген., акуз. едн.) и до -ј- основа (во ген. и лок. едн.). Двете именки *мати*, *дзшти* се подложни на извесно влијание од деклинацијата на -ја-, -ј- во множина.

Промените кај именките од среден род главно се случуваат кај именките од консонантските -ес- основи.

Најмногу старословенскиот „лик“ го задржале именките од -о- основа. Исто така е зачувана и разликата меѓу палаталната и непалаталната промена (Конески 1981: 135-136).

За разлика од непалаталната промена, именките од палаталната вокалска -јо- основа доживеале одредени отстапки. Промените најмногу ги зафаќаат именките на -ие и тоа во: ген., дат. едн. како влијание на непалаталните основи врз палаталните. Во множина се потврдени промени во ген., INSTR., лок.

Малкубројноста е причина за неодржување на консонантските основи од среден род. Се следи стремеж за изедначување на консонантските основи на -ес- со формите на -о-, -јо-, -ј- основа и тоа редовно во еднинската промена (ген., дат. лок., INSTR.). Во множина кај овие именки има тенденција за чување на старите форми со проширена консонантска основа. Промените во множина се јавуваат поограничено (ген., лок.). Се среќаваат и бројни паралелни (стари и нови) форми како и образувања со/без проширената основа на која се додаваат падежните завршоци од вокалските основи.

Кај именките со консонантска основа на -ен-, -ат- доминираат форми со проширена основа. Асимилацискиот процес овие именки од среден род ги зафаќа во послаб степен (ген., дат. и лок. едн.).

При процесот на мешање на основите некои наставки станале неизразни, а други (главно оние на непродуктивните основи паралелно со

нивното ограничување) се шират и се генерализираат (најчесто во множина) кај повеќе деклинации.⁴ Од алтернативните наставки за некои падежи почесто надвладуваат подолгите, поизразните, поредовно од -ї-, -й- основа, и тоа наставките со проширувањето -ок- (в. погоре). Наставките -иє, -єи, -ми се присутни кај именките од сите три рода во множина, но доминираат во машки род и сл.

Мешањето на основите преку прераспределба на падежните морфемии доведува до губење на разликите меѓу палаталните и непалаталните основи. Во македонските црковнословенски ракописи се следи постепено наложување на морфемите од тврдата промена (во 13. век доаѓа до израз овој импулс, со спорадични примери од Бит и Дбм), а со тоа и ограничување на меките основи. Оваа тенденција е поизразена кај именките од машки и од женски род, додека кај именките од среден род е факултативно застапена.

Показателни се и подновувањата на синтаксичко ново, особено од 13. век натаму, имајќи предвид дека во овој период се создава поголем јаз меѓу книжевниот јазик и говорниот јазик, така што традиционалните, конзервативните јазични црти тешко се одржуваат.

Аналитичките тенденции во деклинацијата на македонските црковнословенски ракописи најбројно доаѓаат до израз преку некоректна употреба на падежните форми. Падежите се употребуваат неправилно и често меѓусебно се заменуваат, и тоа:

- се мешаат номинатив и акузатив: акузатив наместо номинатив (во функција на субјект: рѣкѣ моѣа поможеть ємоу 89v3 (Рдм), во глаголско-именски прирок: ты єси каѣша слоужѣѣ ты єси привѣжище 39a28 (Орб) и номинатив наместо акузатив: жезломѣ въ камѣ 96v18 (Заг);
- генитив (партитивен или словенски генитив) се заменува со акузатив: не приемше истинѣ 73b (Бон), множество пшеницѣ и вино (Хлуд) и обратно во помал број случаи акузатив се меша со генитив: и лировѣѣ дщере ицѣли словомѣ 70v (Бит);
- се употребува датив со посесивно значење наместо генитив: и на срѣѣ чкбѣ 29r22 (Охр);
- се заменуваат локатив и инструментал со акузатив, особено по предлози со локално значење (вз, на, надз, подз, прѣдз): локатив наместо акузатив: внидохѣ въ домѣ мѣжа 20v (Вран), акузатив наместо локатив: ѣко близѣ єсть при дверѣ 15v (Дбм). Во овој случај доаѓа до израз расколебаноста на јасната граница меѓу категориите на

⁴ Угринова-Скаловска (1979: 89) утврдува дека кај именките од машки и од женски род во номинатив множина преовладуваат морфемите: -иє (од -ї- основа) или -є (скратена од -иє со текот на времето). Оваа наставка не се вдомила кај именките од среден род. Мирчев (1978: 165, 166, 171) истакнува дека наставката -иє во црковнословенскиот е поткрепена со наставката на колективните именки од ср.р.

движење и мирување. Во помал број примери се потврдува замената на инструментал со акузатив: *подъ шдръ полагаеть 111v17* (Мкд).

- Исто така, дативот го отстранува беспредлошкиот локатив во глаголи со префиксот *на-*, *при-* и по предлогот *по*: *приближаем са къ стрѣлъстемъ 74r9-10* (Бит), *нападошъ на храмниъ ѡнъ 13r9* (Мкд).

Во периодот пред 14. век доаѓа до интензивна тенденција за функционално раширување на акузативот (со/без предлог) за сметка на губењето на синтаксичките позиции на другите падежи. Така, акузативот го застапува генитивот по некои глаголи со генитивно значење (*вѣжати*, *искати*, *лишити*, *слзшати*, *спзпати*: *ѡт ѡнѣгѣла слзшахъ глѡсъ 142v31* (Хлуд), исто така се јавува наместо партитивниот и словенскиот генитив (в. *погоре*). Акузативот оди со некои глаголи кои барат дополнување во датив (*глаголати*, *поносити са*, *сзлати*, *сзтворити*, *оуподобити са*, *оучити* и др.): *нави са аггль 3r11* (Крат), а подоцна се јавува и наместо датив со целно значење: *господъ ѡсѣждаеть са на смръть 156b26* (Орб).

Општата падежна форма (ном.-акуз. форма) ги изместува старите синтетички форми, и ја продолжува експанзивноста како општа форма по предлозите. Се пренабрегнуваат падежните наставки и се тежнее кон други показатели за израз на падежните односи, во прв ред предлошки конструкции (предлог + општа падежна форма), почнувајќи од настарите текстови (Дбм, Бит). Најраните потврди се откриваат од 12. век по предлозите својствени за генитивот: *изъ жтровъ 16v(Бит)*, *ѡ славѣ въз славѣ 39r* (Охр), а од 13. век натаму, сè почесто падежните форми се заменуваат со (синонимни) аналитички конструкции во чиј состав влегува некој предлог и акузативот како општа падежна форма (на пр. социјативниот и инструменталниот инструментал се заменуваат со *сз* + општа падежна форма: *иконъ съ ѡвразъ показажше 12v10-11* (Бит), *жрци сз книгочиъ отвръгошъ са тебе 107v22-23* (Хлуд); дативот за правец семантички е близок, па затоа е заменуван со конструкциите *въ*, *на* + акуз.: *иди въ зема бытиѡ твоѣго 65r38-65v1* (Хлуд).

При трансформација на деклинацијата се засилуваат предлошко-падежните конструкции наместо беспредлошките за изразување на исти синтаксички односи (по тој пат одело основното стеснување на локативот и инструменталот). Примери: партитивен генитив со предлогот *отъ*: *посла два отъ оученикъ своихъ 92v26-27* (Хлуд); генитивот со аблативно значење: *не лишѣт са ѡ всѣкого добра 14r-14-15* (Рдм); дативот за означување цел: *наводитъ всѣхъ къ бжюи разоумоу 114v3-4* (Заг); датив со глаголи на зборување со предлогот *къ*: *глаголаше же къ оученикомъ 91r* (Дбм); датив со глаголи на движење со предлогот *къ*: *въниде къ пилатоу 3b18* (Рад); инструментал со значење средство, начин со предлогот *сз*: *сочиво и зелие с масломъ 25c23-24* (Орб) и сл.

Разнишаната синтетичка деклинација се манифестира и во нарушените конгруентни врски т.е. како несогласувањето меѓу падежот на

именката и падежот на нејзините определби почнувајќи од Зогр, Мар, во Бит и Дбм низ 12. век, а се среќава и во ракописите од 13. и 14. век (Орб, Крп): рѣками вѣрни въсплещамъ (Бит); приде въ въсѣ странѣ норданьска Л 3,3 Дбм; изъбави ны ѡт всѣхъ клеветаниѣ и ѡт врага злоу хотаща 175r16 (Хлуд); чти ѡцѣ твои и матеръ твоѣа 51v (Крп).

Како тенденција на јазикот кој смело ‘чекори’ кон аналитизам, заради јасност и оформеност на изразот, од 13. век доаѓа до порегуларно повторување на предлозите (вѣз, вѣ, изъ, на, отъ, о, ради, съ). Најчесто се повторува предлогот съ: съ постомъ и съ мѣтвѣж и съ паматѣж и съ љубовѣж и съ мѣтинѣж 133v15-18 (Рдм), а евидентни се и повторувањата на другите предлози (вѣ, на, отъ): **вѣ:** кланѣжше са въ постѣ и въ вѣрѣ 62v (Бит); **на:** на павла и на варнавѣж 24v (Вран); **отъ:** ѡ самарѣж нѣ ѡ вогородицѣж 26r4 (Хлуд)

Преодот кон аналитичка деклинација се јавува како резултат на влијание на повеќе фактори во подолг временски период: надворешниот/туѓојазичниот фактор (балканската јазична средина) како егзоген процес од една страна, и на внатрешните развојни тенденции на јазикот (лингвистичките фактори) како ендеген процес од друга страна. Дејството на морфолошката аналогија и дејството на фонетско-фонолошките законитости (пред сè мешањето на носовките, деназализацијата, изедначувањето на з и со и), се два услова поради кои најмногу дошло до хомонимија на падежните наставки во некои деклинациски типови. Морфонолошкиот фактор има особен придонес ако се има предвид дека води кон неспособност самостојно да се изразат извесни смисловни односи, односно го ослабнува синтетизмот и падежните наставки (како резултат на нивното совпаѓање) и води кон аналитизам.

Контактите со соседната балканска несловенска јазична средина биле решавачки за насочување на историскиот развој на деклинацијата на македонскиот јазик во спротивен правец од другите словенски јазици. Исто така треба да се има предвид дека најрано се разложуваат оние словенски падежи кои биле несвојствени за населението на Балканот (инструментал, локатив) и го отстапуваат своето место во корист на поопстојните падежи или предлошки конструкции, главно со акузатив. Во анализираниот материјал се покажа дека падежите со поткрепа во балканската средина, како датив и акузатив, биле повитални и не само што се одржале пред налетот на аналитичкиот ‘бран’, туку и ја прошириле својата употреба во сферата на другите падежи (дативот наместо посесивен генитив, а акузативот, подоцна општата форма, се употребувал како замена за речиси сите коси падежи).

Учеството на несловенската балканска средина во разгледаните ракописи се манифестира преку следните појави: совпаѓањето на генитивот и дативот, конструкциите со апсолутен датив, зголемена фреквенција на конструкциите со предлози, неразликувањето на правецот и местото на

дејство, а со тоа и губењето на инструменталот и на локативот, аналитичко изразување на косите дополнувања, употреба на сите предлози со акузатив, употреба на номинативот наместо косите падежи, употреба на акузативот како општа падежна форма, дури и во функција на субјект.

Промените во книжевниот јазик се одраз на она што се случувало во одредено време во живиот говор т.е. ги одразуваат живите развојни тенденции на јазикот и даваат можност да ја следиме писменоста на црковнословенскиот јазик, истовремено следејќи ги и отстапувањата од јазичната норма (Георгиевски 2001: 131, Угринова-Скаловска 1969: 15; 1986: 137). Неопходно е да се земе предвид дејството и на многу други фактори, како: влијанието на писарите и нивното (не)придржување до книжевните норми; важно е и воздејството на литерарните центри со авторитативно влијание; дијалектната основа на текстовите; влијанието на можните предлошки; значењето на меѓуредакациските контакти (најчесто посредувани преку предлошката која во македонска средина дошла од друга средина) итн.

И сосема на крајот, општиот заклучок е дека морфолошките промени се карактеристични за постариот период и се резултат на дејство на морфонолошкиот фактор, додека промените настанати на синтаксичко ниво се јавуваат во помладите ракописи и се настанати под влијание на балканската јазична средина.

Го прифаќаме мислењето на Соболев (1991: 73) дека ни внатрешниот развој ни промените во контакт сами по себе не се доволен услов за ‘лансирање’ на аналитичките иновации, т.е. внатрешните аналитички иновационски центри стануваат реални извори на аналитизам само во јазичен контакт.

Промените доведуваат до значително упростување на синтетичката деклинација преку востановување и затврдување на една општа падежна форма во македонската средина.

Марија ПАУНОВА

Кратенки на користени извори

Бит	Битолски триод, 12. в., Охридска школа
Дбм	Добромирово евангелие, 12. в., Охридска школа
Охр	Охридски апостол, 12. в., Охридска школа
Бон	Болошки псалтир, 13. в. (1230-1241 год.), Охридска школа
Вран	Вранешнички апостол, 13. в., Кратовска школа
Заг	Загребски триод, 13. в., Охридска школа
Орб	Орбелски триод, 13. в., западна Македонија
Рад	Радомирово евангелие, 13. в., Кратовска школа
Рдм	Радомиров псалтир, 13. в., централна Македонија
Хлуд	Хлудов триод, 13. в., југоисточна Македонија
Крп	Карпинско евангелие, 14. в., Кратовска школа
Крат	Кратовско евангелие, 14. в., Кратовска школа
Мкд	Македонско четвороевангелие, 14-15. в., Охридска школа

ЛИТЕРАТУРА

Асенова 2002, П. Асенова, *Балканско езикознание, Основни проблеми на балканскиот езиков сјюз*, Софија.

Бауер 1963, Я. Бауер, „Беспредложный локатив в старославянском языке, *Исследования по синтаксису старославянского языка*, Прага, 263-285.

Баурова 1963, М. Баурова, „Беспредложный творительный в старославянском языке, *Исследования по синтаксису старославянского языка*, Прага, 287-311.

Бицевска 2000, К. Бицевска, *Правои́сни и фонети́ски особеносѝи во ракои́систиѝе од северна Македонија од XIII и XIV век*, Скопје.

Бороковскиј, Кузнецов 2007, В. И. Бороковский, П. С. Кузнецов, *Истѝорическая грамматика русского языка*, Изд. 4-е., Москва.

Вајан 1952, А. Вајан, *Руководство по старославянскому языку*, Москва.

Вечерка 1963, Р. Вечерка, „Синтаксис беспредложного родительного падежа в старославянском языке, *Исследования по синтаксису старославянского языка*, Прага, 183-223.

Георгиевски 2001, Г. Георгиевски, *Македонисѝички сѝудии*, Скопје, 38-50.

Грковиќ-Мејдор 2001, Ј. Грковиќ-Мејдор, *Пиѝања из сѝарословенске синѝаксе и лексике*, Лингвистичке свеске 1, Нови Сад.

Грковиќ-Мејдор 2007, Ј. Грковиќ-Мејдор, *Сѝиси из истѝоријске линѝвистѝике*, Нови Сад.

Десподова В. (ред.) 1995, В. Десподова, К. Бицевска, Д. Пандев, Љ. Митревски, *Карѿинско еванџелие*, Прилеп-Скопје.

Дуриданов 1955, Ив. Дуриданов, „Към проблемата за развоја на българският език от синтетизъм към аналитизъм“, *Годишник на Софийският Универзитет*, Филологически факултет, Том LI, 3, София, 87-272.

Дуриданов 1993б, Ив. Дуриданов, „Значение и употреба на падежите. Падежна рекација“, *Грамматика на старобългарският език*, София, 455-466.

Дуриданов 1993в, Ив. Дуриданов, „Наченки на аналитизъм“, *Грамматика на старобългарският език*, София, 551-554.

Илиевски 1972, П. Хр. Илиевски, *Крнински дамаскин*, Скопје.

Илиевски 1988, П. Хр. Илиевски, *Балканолошки линџвисѿички сѿудии*, Скопје.

Конески 1950а, Бл. Конески, „За падежите“, МЈ, Скопје, I, 8, 165-172.

Конески 1956, Бл. Конески, *Вранешнички аѿосѿол*, Скопје.

Конески 1964, Бл. Конески, „Изместување на синтетичката декинација“, ЛЗб, Скопје, XI, 5, 3-10.

Конески 1966, Бл. Конески, *Грамматика на македонскиот ѿѿѿератѿурен јазик (дел I и II)*, Скопје.

Конески 1981, Бл. Конески, *Исѿорија на македонскиот јазик*, Скопје.

Конески 2001, Бл. Конески, *Исѿориска фонолоџија на македонскиот јазик*, Скопје.

Костовска 2003, В. Костовска, *Македонско четвороеванџелие*, Скопје

Куљбакин 1907, С. М. Куљбакинъ, *Охридскаја рукопись апостола*, София.

Мајер 1920, К. Н. Mayer, *Der Untergang der Deklination im Bulgarischen*, Heidelberg.

Макаријоска 1997, Л. Макаријоска, *Радомиров ѿсалиѿир*, Скопје.

Макаријоска 2008, Л. Макаријоска, „Јазичните особености на македонските црковнословенски текстови“, *Предавања на XI семинар за македонски јазик, ѿѿѿератѿура и кулѿура*, Скопје, 65-96.

Миовски 1996, М. Миовски, *Хлудов ѿаримејник - линџвисѿичка анализа*, Метаморфоза, Скопје

Мирчев 1958, К. Мирчев, *Историческа грамматика на българският език*, София.

Мразек 1963, Р. Мразек, „Дательный падеж в старославянском языке“, *Исследования по синтаксису старославянского языка*, Прага, 225-261.

Пандев 1996, Д. Пандев, „Промени во именската флексија“, *XXII научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, ѿѿѿератѿура и кулѿура 1995*, Скопје, 133-137.

Поп-Атанасова 1995, С. Поп-Атанасова, *Линџвисѿичка анализа на Биѿолскиот ѿѿриод*, Скопје.

Рибарова 1991а, З. Рибарова, „Оформување на македонската редакција на црковнословенскиот јазик“, *Предавања на XXIII семинар за македонски јазик, лиџераџура, кулџура во Скоџје и Охрид 1990*, Скопје, 149-156.

Рибарова 1991б, З. Рибарова, „Македонската писменост во 13 век“, *Предавања на XXIII семинар за македонски јазик, лиџераџура, кулџура во Скоџје и Охрид 1990*, Скопје, 167-176.

Рибарова 2005, З. Рибарова, *Јазикоиџ на македонскииџе црковнословенски џексиџови*, Скопје.

Русек 1964, J. Rusek, *Deklinacija i uџycie przypadkџw w triodie Chџudowa*, Wrocław-Warszawa-Krakџw.

РЦСМ – Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, Институт за македонски јазик, Том I (а-в), Скопје 2006; св. VIII и св. IX, Скопје 2008.

Селишчев 1951 и 1952, А. М. Селищев, *Старославјанскиџ јзык*, част I, II, Москва.

Соболев 1991, А. Н. Соболев, „Кон историјата на деклинацијата во балканословенските јазичи“, *XVIII научна конференција на Семинароџи за македонски јазик, лиџераџура, кулџура во Охрид 1991*, Скопје 1992, 67-75.

Тотоманова 1999, А. М. Тотоманова, „Прегрупирането на склонението во бџлгарскиџ езиџ“, *Venia Docendi (Встџпителни лекциџ на доценти од Факултета по славјански филологиџи)*, Софиџ.

Угринова-Скаловска 1969, Р. Угринова-Скаловска, „Јазикот на црковнословенската писменост во Македониџа“, ЛЗб. XVI, 1, 13-19.

Угринова-Скаловска 1971, Р. Угринова-Скаловска, „Македонската варијанта на црковнословенскиот јазик“, *Предавања на IV семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура*, Скопје, 28-33.

Угринова-Скаловска 1972, Р. Угринова-Скаловска, „Јазичните особености на книжевните споменици од Охридската школа“, *Предавања на V семинар за македонски јазик, лиџераџура, кулџура во Скоџје и Охрид*, Скопје, 20-27.

Угринова-Скаловска 1976, Р. Угринова-Скаловска, „За некои особености на македонската варијанта на црковнословенскиот јазик“, *Slovo, Zagreb*, 175-184.

Угринова-Скаловска 1979, Р. Угринова-Скаловска, „Морфолошки одлики на црковнословенскиот јазик во македонските книжевни споменици“, *Предавања на XI семинар за македонски јазик, лиџераџура, кулџура во Скоџје и Охрид 1978*, Скопје, 85-93.

Угринова-Скаловска 1982б, Р. Угринова-Скаловска, „Правописни одлики на црковнословенските ракописи од Македониџа“, *Предавања на XV семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура*, Скопје, 135-140.

Угринова-Скаловска, Рибарова 1988, Р. Угринова-Скаловска, З. Рибарова, *Радомирово еванџелиџе*, Скопје.

Угринова-Скаловска, Десподова 1992, Р. Угринова-Скаловска, В. Десподова, *Добромирово еванџелие II*, Скопје – Прилеп.

Угринова-Скаловска 2006, Р. Угринова-Скаловска, *Сѣтарословенски јазик*, Скопје.

Херодес 1962, С. Геродес, „Старославянские предлоги“, *Исследования по синтаксису старославянского языка*, Прага, 313-368.

Ходова 1971а, К. И. Ходова, *Система падежей старославянского языка*, Москва 1963.

Ходова 1971б, К. И. Ходова, *Падежи с предлогами в старославянском языке*, Москва.

Црвенковска 1999а, Е. Црвенковска, *Загрејски ѿриод*, Скопје.

Црвенковска 2006, Е. Црвенковска, *Јазикои и сѣилои на ѿриодои*, Скопје.

Чешко 1970, Е. В. Чешко, *Исѣорія болѣарскоѣо склонения*, Москва.

Штајнке 1968, К. Steinke, *Studien über den Verfall der bulgarischen Deklination. Das bulgarische Kasusystem zu Beginn des 13. Jhts.* München.

Шчепкин 2005, В. Н. Щепкин, *Болонская псалтырь*, Издание 2-е, стереотипное, Москва.

ВИДОТ ВО МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ

Вовед. Целта на овој труд е да даде преглед на глаголскиот вид во македонските дијалекти. За да можеме да направиме такво нешто, првин ќе треба да дадеме еден општ вовед за глаголскиот вид во стандардниот македонски јазик, а потоа и да направиме споредба на состојбата во стандардниот јазик со состојбата во дијалектите.

Помеѓу стандардниот јазик и дијалектите постојат многу сличности, но и разлики кога се зборува за глаголскиот вид. Начинот на изведување глаголи е ист, а разлики се јавуваат кај определени суфикси и префикси. Разликите најчесто се од фонетско-фонолошка природа (формална природа).

Пред да почнеме да зборуваме за видот на глаголот во македонскиот јазик, првин ќе треба да го појасниме самиот термин вид (аспект). Во некои граматика тој е објаснет вака:

Со граматичката категорија вид се изразуваат разликите во траењето на глаголското дејство (Македонски јазик за СО, 1998 : 113).

Во македонскиот јазик глаголите по оваа основа можат да се поделат во две групи: **свршени** и **несвршени**. Ова важи за речиси сите глаголи во македонскиот јазик. Свршените глаголи го изразуваат дејството како целосно, додека несвршените глаголи го изразуваат дејството во одвивање, траење. Постојат и глаголи кои можеме да ги наречеме двовидски (Конески, 1999 : 240); и кај нив може да се разликува видот, но во овој случај тој е контекстуално определен. Вакви се, најчесто, глаголите од туѓо потекло со суфикс *-(из)ира*, но и глаголите од домашно потекло од типот *венча, руча, вечера*.

Бомба експлодира на Биџи-џазар.

Тој шелефонира дома секој ден.

Тој шелефонира вчера.

Глаголите во македонскиот јазик можат да бидат изведени од именки, придавки, глаголи, ономатопејски зборови, извици и многу ретко од броеви, прилози и заменки (*соли, царува, храбри, беснее, џиројка, бајне, викне, ѓрака, кука, офка, десеткува, онади*). Суфиксите со кои се изведуваат глаголите во македонскиот јазик се: *-ее, -ува, -а, -и, -сџивува, -ичи, -оса, -не, -ка* (Конески, 1999 : 240).

Глаголите во својата неопределена (инфинитивна) форма можат да бидат и свршени и несвршени (*моли, роди, ѝе*). Потоа, со нивна **суфиксација** и **префиксација** се деривираат несвршени глаголи од свршените и свршени глаголи од несвршените.

Во македонскиот јазик постои и **суфиксно-префиксно** образување глаголи: *врами, задоми (се), озакони, ѝошуми* (Конески, 1999 : 240).

Во најголем број случаи при суфиксација се добиваат несвршени глаголи, а при префиксација се добиваат свршени глаголи.

Суфиксите со кои се врши имперфектизација на свршените глаголи се: *-а (-ја)* и проширено *-ава(-јава), -ва* и *-ува* и *-∅*, т.е. алтернации на коренскиот вокал кај некои глаголи и алтернација на тематскиот консонант и вокал (Конески, 1999 : 245; Видоески, 1999 : 229-230).

При образувањето на глаголи со префиксација се користат главно 18 префикси. Префиксите ќе ги претставиме кога ќе зборуваме за перфектизацијата на глаголите во македонските дијалекти. Со префиксирање на основата на глаголот се менуваат неговиот вид и неговото значење. Значи, при префиксацијата може да се смени (Конески, 1999 : 241):

а) значењето на основниот глагол: *'бира - 'избира, куѝи - докуѝи.*

б) видот и значењето на глаголот: *'ѝеѝа - 'оѝеѝа, чѝѝа - зачиѝѝа.*

в) видот на основниот глагол: *'зори - 'иззори, чѝѝа - ѝрочиѝѝа.*

Процесот на добивање свршени глаголи од несвршени се вика **перфектизација**, а процесот на добивање несвршени глаголи од свршени се вика **имперфектизација** (Видоески, 1962 : 188-189; Пеев, 1987 : 236, 240). Глаголите кои се свршени во самата своја основа се во далеку помал број од несвршените. Такви глаголи се *куѝи, ѝарчоса, баѝне* итн.

Перфектизација. Кога имаме случај на префиксација на имперфективни глаголи, скоро редовно доаѓа до промена на видот на глаголот – **перфектизација**. При префиксацијата најчесто се менува и значењето на глаголот. Оваа појава е многу сложена и интересна, бидејќи префиксите кои се користат не секогаш го добиваат истото значење. На пример, ист префикс може да донесе различно значење кај различни глаголи: *з'аучи - з'аколе* (*заучи* со значење 'почне да учи' и *заколе* со значење 'усмрти со колење'), додека различни префикси носат исто значење кај различни глаголи: *'иззори - Кукаѝѝа иззоре докрај; з'амрзне - Хранаѝѝа замрзна од нискиѝѝе ѝемѝераѝѝури; н'ахрани - Ги нахрани ѝциѝѝе и си оѝиде* итн.

Кога при префиксацијата не се менува значењето на глаголот, туку само видот, тогаш станува збор за **десемантизиран** или т.н. „**празен**“ префикс. Во ваков случај префиксираниот глагол прави видски пар со непрефиксираниот несвршен глагол (*учи – научи, јаде – најаде, ѝлеѝѝе – исѝлеѝѝе* итн.). Видски парови прават и суплетивните глаголи: *в'иди – зл'еда, сл'уша – ч'уе* и сл. (Конески, 1999 : 242).

Перфектизација може да се врши и со додавање на суфиксот *-не* на основата на глаголот (*īproua - īproune, sedi - sedne, leži - ležne*) и со додавање на суфиксот *-ca* (*īçoica*).

Во некои случаи при префиксацијата не доаѓа до перфектизација. Меѓутоа, овие образувања се ретки и некои автори сметаат дека се јавуваат само кај глаголи кои се карактеристични за литературниот јазик (Конески, 1999 : 241): *īp'edводи, īp'eīscīoi, деблок'ира, дезорџаниз'ира* и др. Сепак, вакви случаи можат да се сретнат и во нашите дијалекти и тоа во сите наречја (северното, западното и југоисточното): *к'уїува - йоїк'уїува*. Иако во вакви случаи треба да се истражи дали *йоїк'уїува*, и сличните форми, како форма е изведена од *йоїкуїи* или од *куїува*.

Имперфектизација. За нашиот преглед од особен интерес се суфиксите за изведување несвршени глаголи. Суфиксите со кои се врши имперфектизација на свршените глаголи се: *-a (-ja)* и проширено *-ava(-java)*, *-ва* и *-ува* и *-Ø*, т.е. алтернации на коренскиот вокал кај некои глаголи и алтернација на тематскиот консонант и вокал (Конески, 1999 : 245; Видоески, 1999 : 229-230).

Во македонските дијалекти, исто така, позната е и појавата на **секундарна имперфектизација**, појава која е резултат на потребата на новиот свршен глагол да има несвршен соодносник (Конески, 1999 : 248). На тој начин се добиваат, т.н. видски низи од три истокоренски глаголи. И исто како и во литературниот јазик, така и во дијалектите глаголите кои се образувани по пат на вторична имперфектација се со итеративно значење. (*седи – седне – седнува; лежи – леžне – леžнува, вика – викне – викнува, ġребе – ġребне – ġребнува*).

Досега кажаното во помала или поголема мера важи и за македонските дијалекти. Но, за да ги посочиме разликите меѓу дијалектите и литературниот јазик, треба да го избереме најсоодветниот начин на претставување.

Претставувањето на глаголскиот вид во дијалектите може да се направи на два начина – првиот е ако секое наречје го претставиме посебно, а вториот е ако ги претставиме перфектизацијата и имперфектизацијата за сите три наречја заедно. Поради одредени сличности при образувањето глаголи кај различни наречја, ќе го искористиме вториот начин на претставување.

Имперфектизација на глаголите во македонските дијалекти

Имперфектизација се врши со суфиксација на основата на глаголот. Веќе ги претставивме суфиксите, така што веднаш ќе почнеме со нивно претставување:

а) со суфиксот *-ува*. Суфиксот *-ува* е еден од најпродуктивните суфикси за образување несвршени глаголи во македонските дијалекти, тој е

континуант на стариот суфикс *-ова-*. Тој се јавува во неколку фонетско-фонолошки варијанти во нашите дијалекти: *-ов(-е)*, *-ув(-а, -е)*, *-у(-е, -је)*, *-в(-а, -е, -и)*. (Видоески, 1999 : 232).

-ова: се среќава на линијата Гоце Делчев – Драма – Зилјахово – Сухо – Висока. Во овие говори тој се раширил за сметка на други суфикси: *куй'ова*, *показ'ова*, *мин'ова*, *легн'ова*, *фай'ова*. На запад овој суфикс се јавува Жупа, Маврово, Гостиварско и Дебарско, и тоа во формата *-оа* по губењето на интервокалното *в*, на пр.: *куйоаӣ*, *меноаӣ*, *оздроваӣ*, *погодоаӣ*, *зрешоаӣ*.

-ува: Во голем дел од нашата јазична територија се генерализирала формата *-ув(а)* добиена со контаминација од презентското *-у-* и инфинитивното *-ова*, на пр.: *вид'ува*, *легн'ува*, *збир'ува*, *каж'ува*, *легн'ува*, *забр'авува*, *исир'авува*, (Разлог, Благоевград, Берово, Штип, Кајлар, Галичник итн.).

Во некои пунктови покрај оваа форма се јавува и формата *-у(ј)а*, *јавуа* (Билимбегово), *кажуја* (Велес).

-уве: Во говорите каде што 3 л. едн. завршува на *-е* се јавува *-уве*, *донес'уве*, *зайвор'уве*, *вид'уве* (Иловица, Струмичко), *легн'уве*, *к-жуве* (Кукуш), *веш'уве*, *дојд'уве*, *збир'уве*, *пушчуве* (Гевгелија).

-у(ј)е: Оваква форма се среќава во северните говори, во кичевско-поречките, велешкиот и тиквешките говори. На пр.: *куй'у(ј)е*, *каж'у(ј)е* (Кратово, Куманово), *погледуе*, *извадуе*, *куйуе* (Тетово), *кујујеӣ*, *сџанујеӣ*, *раскажујеӣ* (Кичево).

Во охридско-струшките, преспанските, костурско-леринските, дримколско-голобрдските говори како и во битолскиот говор суфиксот *-ув-* редуцирал во *-в(-а, -е, -и)*.

-ва: Оваа форма се јавува во битолско-леринските говори: *куйва*, *зборва*.

-ви: Се јавува на границата со албанската јазична територија на линијата Костур – Корча – Преспа – Охрид – Струга, *куйви*, *зајдвви*, *сџанви*, *ил'аивви*, *ф'аивви* итн.

-ве: Оваа форма може да се сретне во дримколско-голобрдските говори: *зборвеш̄*, *кажвеш̄*, *куйвеш̄*.

б) Со суфиксот *-ва*. Суфиксот *-ва* во македонските дијалекти е многу распространет. Тој се раширил за сметка на некои други модели на образување несвршени глаголи. Тој се раширил кај глаголите чија презентска основа завршува на вокал (Видоески, 1999 : 231), *добие* : *добива*, *обуе* : *обува*, *усџее* : *усџева* итн. Тој во македонските дијалекти се јавува во неколку варијанти: *-јв-*, *-вј-*, *-ав-*, а во говорите каде што интервокалното *в* се губи се јавува хијатско *ј*: *добие* : *добија*, *обуе* : *обуја* и сл.

Во говорите каде се генерализирало *-е* како наставка за сите глаголски групи, во презент се јавува варијантата *-ве*: *покр'иве*, *исџиве*,

дузн'аве, ӯладн'еве, убуе. Во некои говори во Кукушко се среќава формата -ав- (проширена), дубие : дубиаве, извие : извиаве (Пеев, 1987 : 236).

Во охридско-струшките говори се среќаваат формите: добивја̄ӣ, ѿовивја̄ӣ. Во говорот на село Чеган (Воденско) се јавуваат форми со -јв-: дубија̄ва, закрија̄ва итн.

в) Со суфиксот -а (-ја) и проширената форма -ава (-јава). Овие суфикси се јавуваат кај глаголите чија основа завршува на консонант.

- ља со епентетско л': Во редица македонски дијалекти со припојување на овој суфикс кон основата дошло до промена на теметскиот консонант. Во северните говори на линијата Крива Паланка - Куманово - Скопска Црна Гора кај глаголите чија основа завршува на -в-, сп.: осѿави, зави, исѿрави се јавува -љ-: осѿавља, заборавља, исѿравља, ѿѿравља, уѿравља итн.

Во некои северни говори (Кривоаланечко и Овчеполско) овие глаголи се јавуваат без епентетското л': заборава, исѿрава, осѿава, ѿосѿава (Видоески, 1962 : 191).

- ја: Во малешевските говори (Источна Македонија) и во охридско-струшките говори се јавува формата без епентетско л': исѿр'авја, најр'авја, расѿр'авја (Берово, Пехчево), ѿ'ојавја̄ӣ, ѿ'оѿравја̄ӣ (Струга). Во некои југоисточни периферни говори се јавува, веројатно, метатеза: ѿуѿр'авја, забор'авја (Видоески, 1999 : 233).

-ив(а): Во костурските говори овие глаголи се јавуваат со проширување -ив(а): заборав'ива, најрав'ива, удав'ива.

-а: Во Сухо и Висока се среќаваат формите најр'ав'а, осѿ'ав'а, забр'ава, но и забр'ајаи' (Малецки, 1936 : 75, 130).

Интеграција со -ув-: Во некои говори (Воден, Ениџе, Кукуш, Меглен) овие глаголи се интегрирале во глаголите на -ув-, најрав'уве, осѿав'уве, усѿав'уве, забрав'уве, забрав'ува, и таму каде што се загубило -в-, забр'ауве, расѿр'ауве итн. (Видоески, 1999 : 233).

На македонската јазична територија можат да се сретнат и формите: забрааве, усѿааве, исѿрааве, расѿрааве (Дојран, Гевгелија); заборавва, расѿавва, исѿравва (само во некои пунктови Леринско, Воденско, Охридско) (Видоески, 1999 : 233).

Разлики при изведувањето глаголи суфиксот -ја се јавуваат и кај глаголите со основен консонант ѿ̄ / д во свршените форми. Такви се глаголите: фаѿӣ, ѿлаѿӣ, види (кој е и суплетивен глагол), ѿадне итн. Во различни дијалекти се јавиле повеќе варијанти при спојувањето на ѿ̄ / д со -ја, на пр.: ѿаѿа̄, ѿлака̄, ѿлаӣча, вижца̄ӣ итн.

-ќ-, -џ-: Се јавува во сите западни говори северно од Струга – Битола – Острово, во северните говори, во источните до линијата Делчево – Дојран – Солун и во Воденско и Ениџевардарско, на пр.: фаќа (фајќа), ѿлака (ѿлајќа), ѿруќа, свраќа, виџавӣ, ѿаѿа̄, виѿа, разбуѿа итн. (Видоески, 1999 : 234).

-и(ӣ/ч)-, -ж(џ/д)-: Формите со -ӣӣ- се среќаваат во Плевна, Петрич, на пр.: *фаӣӣа*, *џлаӣӣа*. Можеме да приложиме и неколку форми со -жд-: *џажда*, *вижда* (во источните говори), *џажда̄ӣ* / *џажџа̄ӣ*, *вижда̄ӣ* / *вижџа̄ӣ* (охридскострушките говори) (Видоески, 1999 : 234).

На некои места овие глаголи се интегрирале во групата на -в-, *џл'а̄ӣви*, *ф'а̄ӣви*, *фа̄ӣ'уве*, *род'уве*, *руд'уве* (во источниите дијалекти)е, а во некои говори се среќава и формата *џ'адвӣӣ* (Струга, Охрид) (Видоески, 1999 : 234).

Истата ситуација се гледа и кај глаголот *џуӣӣа* каде што се среќаваат и формите *џ'уӣӣа*, *џ'уӣча*. Исто како и кај претходната група глаголи и овој глагол се интегрирал во групата со -в-, па се добиваат форми како *џ'уӣвӣӣ* (Охрид, Струга), *џуӣӣ'уве* / *џуӣчуве* (Дојран и Кукуш), *џуӣӣ'ува*, *џуӣчува* (Берово и Пехчево) (Видоески, 1999 : 234).

Во други говори разликата меѓу свршените и несвршените глаголи се изразува со промена на тематскиот вокал *а-и*: *заборава* : *заборави*.

г) промена на вокал во основата - во оваа група можат да стават глаголите од типот *р'а̄џа* (<*р'оди*) и сл. Веднаш се забележува дека овој глагол е изведен со суфиксација (-*ја*), така што за глаголите кај кои се јавува промена на вокалите само ќе спомнеме, а глаголите кај кои се јавува оваа појава ќе ги ставиме во групата на суфиксно образувани глаголи. Примери за овие глаголи се: *з'а̄ине* - *зай'ӣња* / *зайина* / *зайинва*, *'о̄ӣме* - *о̄ӣ'има*, *'умре* - *ум'ира* и др.

Коментар:

а) Ако се погледне ситуацијата во македонските дијалекти, веднаш се забележува интегрирањето на одредени глаголски модели во моделот на -в-. Така, на пример, се добиле и форми како: *џуӣвӣӣ* (*џуӣӣа*), *џадвӣӣ* (*џа̄џа*), *родвӣӣ* (*ра̄џа*), *дојдџи* (*доа̄џа*), *најдџи* (*нао̄џа*), *умирџи*, *умирџа* (*умира*), *зајдџӣӣ* (*зао̄џа*), .

б) Општо земено, може да се каже дека старословенските континуанти *џ*, *жд* се исти во глаголскиот и именскиот систем, т.е. ако кај именките овие групи се развиле во *ќ* / *џ*, тогаш тоа се јавува и кај глаголите: *свеќа* : *џлаќа* (Скопје).

в) Кај глаголите од типот *о̄ине*, *зай̄не*, *на̄ине* и сл. во северните и привардарските говори се јавуваат формите *о̄ӣӣња*, *на̄ӣӣња*, *зай̄ӣња*, при што промената на *н* во *њ* е аналошка, сп. *ӣ-ќ*, *д-џ*, *с-ш* и *н-њ*. Во останатите говори кај овие глаголи се јавува *н*, на пр.: *о̄ина*, *зай̄ина*, *на̄ина* (во говорите северно од линијата Струга – Битола – Струмица – Петрич). Заедно со -ина кај овие глаголи се јавува и суфиксот -ува, *ле̄гнува*, *с̄ӣанува*, *седнува*, *никнува* (Кајлар, Секавец), *џрабнува* (Сухо), *лӣгнуве*, *с̄ӣануве* (Гевгелија).

Во говорите на линијата Струга - Охрид - Преспа - Лерин - Костур - Нестрам се генерализирала наставката *-в-*, *леџви*, *сѝанви*, *сѝемви*, *ѝреѝвиѝ*, *соѝвиѝ* итн.

Во костурските говори дошло до спојување на *-в-* со *-ин*, па се добиле формите: *леџинва*, *ѝреѝинва*, *соѝинва* и сл. А во нестрамскиот говор се оформил нов суфикс *-ива*, кој се додава на основата: *сѝемнива*, *ѝаднива*, *скиснива*.

Перфектизација на глаголите во македонските дијалекти

Перфектизацијата во македонскиот јазик се врши на два начина: со суфиксација и со префиксација.

а) суфиксно образување - најчестиот суфикс во македонските дијалекти кој се користи за изведување на свршени глаголи е суфиксот *-не* (понекогаш со фонетско-фонолошки разлики): *сѝ'иџне*, *в'икне*, *д'иџне*, *ѝ'укне*, *см'кне*, *н'ачне*, *ср'еѝне* (северни дијалекти), *ул'еџне*, *сѝ'ане*, *ѝоб'еџне* (југоисточни дијалекти), *сѝ'аниѝ*, *ѝр'оѝниѝ*, *ѝ'оџледниѝ* (Охридско).

Во македонските дијалекти се користи и суфиксот *-са*: *ѝџојса*, *брадоса*, *севдоса* итн.

Покрај овие суфикси, се јавуваат и глаголи чија основна форма видски е определена како свршена. Во вакви случаи како суфикси можеме да ги наведеме *-и*, *-е*: *ѝл'аѝи*, *р'оди*, *ф'аѝи*, *ѝ'уѝѝи*, *ск'очи*, *ѝок'ори*, *с'еѝи*, *усѝ'еѝ*, *ѝ'оѝѝре* и др.

б) префиксно образување - изведувањето свршени глаголи со префикси е најраспространетиот начин на изведување свршени од несвршени глаголи. Во македонскиот јазик се јавуваат повеќе префикси (18): *во-* (*в-*), *воз-*, *до-*, *за-* (*зад-*), *из-*, *на-*, *над-*, *о-* (*об-*), *од-*, *ѝо-*, *ѝод-*, *ѝре-*, *ѝред-*, *ѝри-*, *ѝро-*, *раз-*, *с-* (*со-*), *у-*.

Освен префиксацијата со еден префикс, имаме и случаи кога се користат и два, па и три префикси (Угринова-Скаловска, 1960 : 8).

Префиксите кои се јавуваат во македонските дијалекти, исто како и во стандардниот јазик, покрај менувањето на видот носат и нијанси во значењето на глаголот.

Некои префикси се повеќе, а некои помалку застапени во образувањето глаголи во македонските дијалекти. Во продолжение ќе направиме преглед на значењата кои ги носат префиксите при нивната употреба. Значенските нијанси кои ги носат префиксите не секогаш се исти. Веќе споменавме (в. горе) дека ист префикс може да носи различно значење, а различни префикси понекогаш да носат иста нијанса во значењето.

Мора да се напомене дека некои префикси се покарактеристични за литературниот јазик и дека бројот на значења кои се јавуваат кај некои префикси во литературниот јазик не секогаш е ист со оној во македонските дијалекти.

во- (*в-*): Се добило од старословенските *въ-* и *у-*, во некои говори се јавуваат паралелно *в* и *у*: *увече* : *вовече*. Во северните говори каде што предлогот *во* гласи *у*, се јавува во таа форма (*увлече, увече, унесе*) (Угринова-Скаловска, 1960 : 47).

Овој префикс најчесто ги носи следните значења:

– управување на дејството кон внатре (Угринова-Скаловска, 1960 : 47): *вл'езе, вн'есе, вд'ене* (кукушки говори);

– преминување кон ново качество на субјективот (Угринова-Скаловска, 1960 : 48): *си_вјајн'увме н_девиѝ'ирѝу*.

воз-: Се јавува со следното значење:

1. движење нагоре (Угринова-Скаловска, 1960 : 50): *воскресе, возди҃гне*.

до-: Префиксот *до* најчесто означува:

- довршување на дејството (стигање до одредена цел) (Угринова-Скаловска, 1960 : 52): *д'онесе, наѝр'ишле как_шо_се_до҃говор'иле, л'еѝ донес'оме кај_м'ојѝа к'ука* (Радовиш), *нив'есѝо д_ми_д'ојнсиѝ ид'ин_куѝ, н'ема, браѝ к'о҃га да_д'ојдиѝ* (Меглен);

- разбудување на чувство (со безлични глаголи) (Угринова-Скаловска, 1960 : 54): *д'оболе, шо_ке_ѝр'аве ж'енаѝа досад'ело_ѝ*, (Радовиш).

за- (**зад-**): Овој префикс е многу продуктивен. При образување на свршени глаголи ги изразува следните значења:

– просторно (Угринова-Скаловска, 1960 : 55): *с_з҃рд'ихѝе ду_с'инѝо н'ебо* (Кукуш), *ки_му_ѝи_з'анѝѝе на_кад'иѝа, ки_си_и_завиѝк'увме ѝквија* (Меглен);

– почеток на дејство (Конески, 1995 : 140): *'зайре҃гне, ке_зав'алеме 'о҃гин на_ѝ'аѝо, ке_се_зак'аче на_вер'и҃гиѝе*, (Радовиш), *'аѝлеѝе, 'аѝреде, 'аѝали* (Нова Брезница);

– дејството се извршува во мала мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 57): *з'амиј ѝ'иа с'ад-фѝо* (Кукуш);

– свршеност на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 58): *з'аколе, з'акоѝа* (Битола), *завар'ихме_а д'ома* (Радовиш), *замине* (Нова Брезница), *з'аклне* (Велес), *'замине, за҃убе*;

– дејството има силен интензитет (Конески, 1995 : 140): *ка_се_ј зи҃рј'ал, не дујд'е ни д_ј'аде* (Кукуш), *нев'есѝаѝа зайвар'аа_ли_ја* (Радовиш).

из-: Префиксот *из-* ги носи следните значења:

– управеност на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 63): *'исѝраѝи, 'искочи, 'искорне* (Скопје), *изв'адовме, 'избе҃га, 'исѝај, 'извајѝ* (Охрид), *искца, 'измкне* (Велес);

– полно извршување на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 65): *изед'ело_си_ѝо з'елничѝо* (Радовиш), *и он си исѝија ѝ'есн-ѝа* (со значење на *до-*), *с'е извлч'еа уд_д'ома* (Кукуш), *и ѝк'а са искриѝија, с'ак д_му_исч'исѝм, из'еди_ѝо* (Скопје - се среќава и во формата *ујзедe*), *и*

д'еца̄ӣа изр'аснале и в'а̄ӣиле (Скопје), мӯ го исклва семе̄ӣо (Мартолци, Велешко);

– извршување на дејството во голема мера (Конески, 1995 : 140):
к'акоф_си, бре, П'еце, издад'ел_си_го с'е̄ӣ л'е̄ӣ (Радовиш);

– дејството опфаќа повеќе субјекти (Угринова-Скаловска, 1960 : 68):
иск'араме др'ӯџи кл'асје (Радовиш).

на-: префиксот *на-* е еден од најпродуктивните префикси (заедно со *за-* и *по-*) и ги носи следните значења:

– дејството се врши врз некаква површина (Угринова-Скаловска, 1960 : 69): *ке_наст̄и'аваши с̄е на_с'офра̄ӣа, сос_к'ојно ке_н'абраздам една_бр'азна* (Радовиш), *н'ак̄ӣӣи, н'ареди, ки_са_нак'ачм* (Меглен), *н'афрлӣ ѱукрив'ач д_с_ст̄ӣо̄ил'ум* (Кукуш), *да_ни_ја_н'афрла̄ӣ ѱчен'ицана* (Нова Брезница);

– извршување на дејството во мала мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 72): *скр'иј_с д_н_џ_нм'окре* (Кукуш), *'он се_н'аведнал* (Скопје);

– потполно извршено глаголско дејство (Угринова-Скаловска, 1960 : 73): *на̄ѱр'аве, на̄ѱр'ајфме, н'аруча, н'а̄ѱлни, н'амес̄ӣӣӣ, на̄ѱр'ава ѱ̄'аа дван'ајсе коф̄ѱ'ӣјна* (Радовиш), *ѱо и_нА̄ѱрч'и мус̄ѱ'ак̄ѱе* (Меглен), *се_н'аслас̄ѱил како_в'ам̄ѱир* (Велес);

– извршување на дејството во изобилие (Угринова-Скаловска, 1960 : 71): *с_нӣӣѱ'а н_ѱ'оо бел век* (Кукуш);

над-: Како префикс ги има следните значења:

- во голема мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 75): *ѱ̄'оо с̄ӣѱе_ј нд̄џув'орувe* (Кукуш);

о- (об-): Може да значи:

– целосно опфаќање на објектот (Угринова-Скаловска, 1960 : 77):
об'ере_се л'оз̄џе̄ӣо (Радовиш), *'о̄ѱӣѱ_о кил'имчӣѱо ус_ѱс̄ѱ'ул* (Кукуш);

– доведување до резултат (Угринова-Скаловска, 1960 : 78):
ож'ивее, 'о̄ѱери (Охрид), *ос̄ѱав'их_го кл'учо на_вр'а̄ѱӣа, ке_о'сука б'аница за_н'их, обвин'иле_го н'е̄го ама не_б'ил 'он вин'овен* (Радовиш), *с_ӯѱ'ил кӯѱ_л'ул'ка*, (во кукушкиот дијалект најчесто значи резултат, а се заменува со *за-* и *ис-* *а_искус'име ј'онѱ-ѱа* (Пеев, 1987 : 242)).

од-: глаголите со овој префикс можат да ги имаат следниве значења:

– одделување од нешто (Угринова-Скаловска, 1960 : 82):
о̄ѱкрад'аа_му на_ѱ'а̄ѱко_ми докум'енӣѱӣѱе, не_м'ош да_го_о̄ѱск'оваме санд'ко (Радовиш), *'о̄ѱѱр̄ѱӣ ӯѱ_ѱ'орб̄ѱа бр'а̄ѱно* (Кукуш), и *'о̄ѱӣѱла_ѱе̄ѱӣ'ера̄ѱа* (Белимбегово);

– дејство обратно од она на основниот глагол (Угринова-Скаловска, 1960 : 83): *'однесе, о̄ѱв'ара кӯѱ'ӣичка̄ѱа* (Радовиш), *ниe н'е_уд̄го_в'арам з_ѱ'о* (Меглен);

– целосно извршување на дејството (Конески, 1995 : 141): *'о̄ѱӣѱде, ӯѱ'идне н_аск'ерӯѱ* (Меглен), *'од̄гласи* (Рудник, Велешко).

по-: глаголите со овој префикс ги имаат следниве значења:

– извршување на дејството по некаква површина (Угринова-Скаловска, 1960 : 85): *йокл'ојува_а йоѝ_кор'иѝио* (Радовиш), *сио ж'иѝо уд_д'ождуѝ йулигн'ало йо_з'емѝа* (Кукуш);

– извршување на дејството во мала мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 86): *й'ослуша, ј'ал и др'ук й'оѝражил* (Скопје), *ке_с_йос'едеме малкò* (Радовиш), *йусид'ем никуј_с'аѝ* (Меглен), *йун'ижи н'екоо 'иг_ла и ѝи* (Кукуш);

– свршеност на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 88): *й'одаде, н'е_можай да_се_й'ог_одаѝ* (Горно Соње), *йосѝ'аиле сѝр'ажа* (Белимбегово);

– почеток на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 90): *йог_леда, йоб'ег_не, й'омине, ка_не_и_вр'един д_йув'еле идна_ж'ена нека 'умре* (Меглен).

йод-: Префиксот *йод-* ги носи следните значења:

– управеност на дејството под нешто (Угринова-Скаловска, 1960 : 91): *'он гò_й'одванал* (Рудник, Велешко);

– извршување на дејството во мала мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 92): *йуѝс'ечи_ј_й'и_к'оси* (Кукуш).

йре-: Овој префикс се додава на голем број глаголи и ги има следните значења:

– пренесување или преминување преку нешто (Угринова-Скаловска, 1960 : 95): *йрекар'ааме_гѝи на_др'угаѝа сѝр'ана* (Радовиш), *йрфр_л'иа йрки йрс'екѝа* (Кукуш), *д_са_йрим'есѝме у_Мкид'онја, са_йуврАѝ'ик ду_д'ома си_йрибр'ак д'еца* (Меглен), *'оѝкако йрем'инаа йреку_р'екаѝа* (Рудник, Велешко), *йрем'еѝе*;

– преминување преку одредена мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 97): *йр'ем_р_зне*;

– повторување на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 97): *йр'ежени се* (Скопско), *с'е йу_м'ене йр_м'еѝуве* (Кукуш);

– во мала мера: *с'е н'еѝио к'и_му_йр_ѝ'екне* (Кукуш).

Овој префикс може да се јави и место други префикси, сп. место *йро-*: *сò_н'аа ѝа_ке_се_йрегòв'оре* (Радовиш), со значење на *до-*: *йр_ѝ_рч'аа сиѝе рудн'ини* (Кукуш).

йри-: Со овој префикс се добиваат значењата:

– приближување на дејството до нешто (Угринова-Скаловска, 1960 : 99): *йрдујд'ел йур'ојо* (Кукуш), *да_ме_йреб'ереѝи òѝи_н'окен_е* (Радовиш), во претходниот пример забележлива е замената на *йри-* со *йре-* (Бојковска, 2003 : 124), *ке_йринесе совраѝа_леѝ* (Мартолци, Велешко);

– извршување на дејството во мала мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 101): *в'ечерѝа_йриг'оѝвила Деф'ицаѝа* (Рудник, Велешко);

– свршеност на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 103): *йридобиј'ах_гò_н'егò* (Радовиш), *една_м'ајка си_гò_йрик'олнала с'ина_си* (Прилеп).

īpro-: префиксот *īpro-* може да ги има следниве значења:

– минување низ или покрај нешто (Угринова-Скаловска, 1960 : 104): *īpriblij'alu īī'a_j'aḡnīīu* (Меглен);

– во мала мера (Угринова-Скаловска, 1960 : 105): *'od-īī z̄u_īpručis'īīuvīī m'ēsīīīu* (Меглен);

– почеток или продолжување на дејство (Конески, 1995 : 144): *īprod'olže*;

– нагло пројавено дејство (Конески, 1995 : 144): *īm_se_īp'oviknal* (Рудник, Велешко).

raz-: Овој префикс носи неколку значења:

– насоченост на разни страни (Угринова-Скаловска, 1960 : 107): *му_p-сциј'ила z̄l'av-īīa* (Кукуш), *разодуа* (Велес), *р'ашири*, *рашч'еици*;

– интензивност на дејство (до полно извршување): *īī'aa k'ерка_му се_развесел'ила*, *раскркој'ила* (Радовиш), *ī'очна да_му_p'асīрава* (Горно Соње);

– почеток на дејството (Конески, 1995 : 144): *ка_са_расклиј'ал 'oḡīnuīī* (Меглен);

– свршеност на дејството: *расī'орува_а в'оло 'офцаīīa* (Радовиш), *р'азбуди*, *с'акм д_ми_к'аји и'о разб'ириши уд_в'а* (Меглен), *р'аздени*, *р'асиēē*.

с- (со-): Глаголите со префиксот *с-* (*со-*) ги имаат следните значења:

– соединување на субјектите (Конески, 1995 : 145): *кē_с_соб'ераīī с'иīē мл'ајіēē*, *собр'ааме* (Радовиш), *соб'ере*;

– симнување на субјектот или објектот (Угринова-Скаловска, 1960 : 112): *с_сīушīī'и н_д'олце* (Кукуш);

– свршеност на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 114): *ск'риши*, *с'окрие*, *смил'ува*, *ск'-риши*, *сīēмни се*, *са_сīēмне*, *с'акм д_му_сф'ришам сē* (Меглен), *'она кē_а_сош'ие на_р'ака*, *к'амено īp'ребе да_се_здр'обе*, *да_се_см'еле* (Радовиш), *соише* (Црешнево, Велешко).

у-: Префиксот *у-* во македонскиот јазик е добиен од стариот предлог *въ-*, но во некои говори се среќава и на местото од префиксот *о-* (*об-*). Тој ги носи следните значења:

– управеност на дејството кон внатре (Угринова-Скаловска, 1960 : 116): *'она се на_īp'олеīī усел'и у_к'укаīīa*, *домак'инкаīīa улез'е од_др'уḡаīīa вр'аīīa*, *увед'е_z̄и īī'am īīīī'ува_z̄и* (Радовиш), *уд'ене* (Меглен), *д_уī'ие влак'иīa* (Кукуш);

– свршеност на дејството (Угринова-Скаловска, 1960 : 118): *īī'аīīку ни_усīАв'и кл'еīīва з̄_д_н_z̄у_д'елиши īīи* (Меглен), *и кē_ја_уīēйаиш л'амн'аīīa* (Скопје), *'уḡајли*, *'увили*, *ус'иḡури* (Горно Соње), *'уḡасне* (Нова Брезница).

Во македонските дијалекти не се непознати и суфиксно-префиксните образувања – ваквите примери се многу ретки: *īoīīīлака*, *изжени*, *набразди*, *назаби*, *навраќа* итн.

Коментар:

а) Ако ја споредиме состојбата со префиксното образување глаголи во македонскиот литературен јазик со онаа во македонските дијалекти, може да се забележи дека исто како и кај суфиксните образувања, се јавуваат фонетско-фонолошки разлики. Ова особено може да се види во југоисточните дијалекти каде што се јавува редукацијата на вокалите. Во северните дијалекти, пак, е забележлива употребата на префиксот у-наместо префиксот *в-*. Овие разлики можат да се забележат во примерите кои беа претставени погоре.

б) Значењата кои се јавуваат кај глаголите кои се образувани со префиксација не се во толкав број како во литературниот јазик. Сепак, треба да се има предвид дека материјалите кои беа на располагање не го претставуваат глаголскиот систем на македонските дијалекти во целост, така што не се исклучува можноста значењата кои ги носат одредени префикси да се зголемат.

Заклучок:

Голема улога во развојот на одредени глаголски модели сигурно имал и географскиот фактор. Ова се гледа најмногу кај суфиксите, бидејќи во граничните појаси меѓу западните и југоисточните дијалекти, на линијата Охрид - Преспа - Кукуш, се развиле исти модели на суфиксација, односно одредени модели се интегрирале во моделот на *-в-*.

Во овој труд не беа претставени поподробно употребите на несвршени глаголи наместо свршени и обратно. За ваквата употреба на глаголите во македонските дијалекти не пишувавме, бидејќи тоа влегува во доменот на функционалистичкото претставување на лингвистички прашања, додека овој труд беше замислен да ја претстави формата на глаголите, а во одредени случаи и нивната семантика. Сепак, можеме да неведеме неколку примери: *у ѿова село има една ламна, ќе идам да ја ѿеѿам* (Скопје); *н'аишла н'екоја м'ечка и ѿо з'ема д'еѿеѿѿо и ѿо н'оси у ѿеѿѿѿера и ѿо ѿѿура кај мечин'аѿѿа; 'овија влеѿ'уваѿѿи у ѿеѿѿѿ'ераѿѿѿа и ѿо з'имаѿѿи д'еѿеѿѿо, и ѿо д'аваѿѿи на м'ајка му* (Белимбегово).

Во некои дијалекти се јавуваат и примери кога се образуваат свршени глаголи без префикс, т.е. контекстот го диктира видот на глаголот. Такви примери можат да се најдат во мегленскиот говор: *са ѿрАв'и сф'аѿѿѿѿа су ч'ужди сф'ирки; а ѿѿ'урија куќѿѿѿа* (Бојковска, 1981 : 115).

Ова е само краток преглед на видските разлики во дијалектите на македонскиот јазик. Треба да се има предвид дека состојбата во нашите дијалекти се менува, па така под влијание на медиумите и литературниот јазик се јавуваат префикси и суфикси кои порано не биле во употреба или пак не биле фреквентни.

ЛИТЕРАТУРА

Бојковска Стојка, *Меџленскиоѝ говор*, Скопје 1981

Бојковска Стојка, *Радовишкиоѝ говор*, Скопје 2003

Видоески Божидар, *Дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, т. 3, Скопје 1999

Видоески Божидар, *Кумановскиоѝ говор*, Скопје 1962

Видоески Божидар, *Текстѝови од дијалектѝиѝе на македонскиоѝ јазик*, Скопје 2000

Конески Блаже, *Грамаѝика на македонскиоѝ литератѝурен јазик*, Скопје 1987

Конески Кирил, *За македонскиоѝ глагол*, Скопје 1999

Конески Кирил, *Зборообразувањѝо во современиоѝ македонски јазик*, Скопје 1995

Пеев Коста, *Кукушкиоѝ говор*, кн. 1, Скопје 1987

Угринова-Скаловска Радмила, *Значењаѝа на глаголскиѝе префикси во македонскиоѝ јазик*, Скопје 1960

Бојковска Стојка, Минова-Ѓуркова Лилјана, Пандев Димитар, Цветковски Живко, *Македонски јазик за средноѝо образование*, Скопје 1998

СТРАТЕГИСКИ ПРИСТАП ПРИ ДЕФИНИРАЊЕ ТЕРМИНОЛОГИЈА ОД ОБЛАСТА НА ИНФОРМАТИЧКОТО ОПШТЕСТВО

Информатичкото општество сè повеќе навлегува во сите сфери на општеството и станува неодминлив дел од секојдневниот живот на луѓето. Тешко може да се замисли животот без користење на некои од технолошките пронајдоци на новото време: мобилниот телефон, компјутерот, интернетот... Македонија се стреми да го достигне степенот на информатичко општество, општество базирано на знаење и ориентирано кон луѓето. Се спроведуваат голем број проекти за афирмација, популаризација и поттикнување на користење на информатичките и комуникациските технологии (ИКТ) од сите. За пример ќе го наведат проектот „Компјутер за секое дете“¹ со кој се воведоа околу 100.000 компјутери (што е огромна бројка споредено со бројот на жители во Република Македонија) во основните и средните училишта. Сите тие користат софтвер којшто е локализиран (одомаќинет) на македонски јазик.

Во Македонија постои голема неусогласеност во терминологијата од областа на информатичкото општество. Ќе наведат само еден пример за да се добие вистинска слика за неусогласеноста што е присутна: официјалниот превод на називот на Министерство за транспорт и врски на англиски е Ministry of Transport and Communications. Многу често, се среќава погрешниот превод Ministry of Transport and Connections, дури и на веб-локации на официјални државни институции². Connection е врска меѓу две или повеќе нешта, а communication се однесува на размена на информации. Всушност, зборот „врски“ во името на Министерството доаѓа од надлежноста на Министерството во областа на електронските комуникации.

Планирањето на терминологијата, особено од областа на информатичкото општество, денес мора да се гледа во многу пошироки размери.³ Јазикот којшто нема навреме да развие терминологија од оваа област, ќе мора да ја користи терминологијата од некој друг јазик. Во свет во кој комуникацијата се базира на информатичките и комуникациските технологии, недостатокот на терминологија

¹ Компјутер за секое дете <http://mio.gov.mk/?q=node/83>

² Информација објавена на официјалната веб-локација на Министерството за економија <http://www.economy.gov.mk/default-en.asp?ItemID=D8E9355958B991419E2BC84B5EC34B9D>
Информација објавена на официјалната веб-локација на Царинската управа на Р. Македонија <http://www.customs.gov.mk/EN/ShowNews.aspx?ItemID=447&mid=619&tabId=1&tabindex=0>

³ Правилно предавање на кирилското писмо и воведување нова терминологија, Мицкоски 2008 г.

индиректно, но недвосмислено, ќе креира дигитални јазови кои можат да се манифестираат на разни начини.⁴

Затоа, неопходно е да се дефинира терминологија од областа на информатичкото општество којашто покрај од ИКТ професионалците, ќе се користи и од ученици, студенти и од сите што се служат со македонскиот јазик. При дефинирањето на оваа терминологија се судираат неколку концепти. Првиот концепт е преземање на што повеќе англиски зборови приспособени на македонскиот јазик (заемки, калки...), а вториот е воведување на што е можно повеќе македонски зборови, т.е. да се направи ново име со користење на постапки за зборообразување.⁵ Како подконцепти на првиот, се проширувањето на семантичкото поле на постојни зборови од општата лексика или термини од некоја друга област, како и правење сложени термини составени од неколку зборови.

Првиот концепт најмногу го застапуваат ИКТ професионалците. Тие се веќе навикнати на стручната терминологија и англиските фрази и изрази и инсистираат тие да влезат во македонскиот јазик. Еден од аргументите за овој концепт е ставот на ИКТ експертите дека со англиските фрази и изрази приспособени на македонскиот јазик ќе можат многу полесно да комуницираат и да се разбираат со своите колеги од другите држави. Авторот не се согласува со овој аргумент и го поддржува тврдењето на проф. Милица Михаљевиќ⁶ дека за еден човек да може да се разбере со друг, двајцата треба да зборуваат ист јазик, т.е. едниот да го знае јазикот на другиот. Доколку разговараат ИКТ експерти од Македонија и Германија на тема ИКТ, нема да се разберат ако двајцата ги знаат само ИКТ термините. Термините не значат ништо без контекст. За да се разбереме со луѓето кои говорат други јазици, треба да ги знаеме тие јазици. Мора да се има предвид дека ИКТ терминологијата нема да се користи само од мал круг на луѓе, туку неа ќе ја користат сите и дека таа мора да биде разбирлива за сите. Треба да се стремиме прво да се разбереме кај нас, во нашата земја, со нашите сограѓани, а потоа да се разбереме со странците.

Вториот концепт е таканаречениот пуристички концепт, којшто има најголем број поддржувачи меѓу експертите од областа на македонскиот јазик и во овој концепт спаѓаат останатите подконцепти. Основата на овој концепт е преведување на што е можно поголем број термини, а преземање транслитерирана англиска верзија на што е можно помал број на термини. Типичен пример за ваква стратегија беа Хрватска и Словенија. Во овие две земји се инсистираше на „заштита“ на јазикот од воведување нови зборови кои тешко се вклопуваат во јазичниот систем и нормата.

Во Македонија пред една година (јули 2008 година) Владата на Република Македонија го задолжи Министерството за информатичко општество во соработка

⁴ Guidelines for Terminology Policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities / prepared by Infoterm. – Paris: UNESCO, 2005.

⁵ Правилно предавање на кирилското писмо и воведување нова терминологија, Мицкоски 2008 г.

⁶ Kako se na hrvatskome kaže WWW? (kroatistički pogled na svijet računala), Михаљевиќ, 2003 г.

со Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Македонската академија на науките и уметностите да започнат со креирање стратегија за локализирање на софтверски производи на македонски јазик и креирање лексикон од областа на ИКТ. Беше формирана работна група во која имаше претставници од сите релевантни чинители: Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Факултетот за електротехника и информациски технологии при Универзитетот „Кирил и Методиј“, Европскиот универзитет, Македонската академија на науките и уметностите, Македонската ИКТ комора (МАСИТ), Сојузот на стопански комори, „Микрософт Македонија“, Министерството за информатичко општество, Министерството за култура и Агенцијата за електронски комуникации. Првата фаза од проектот е завршена и резултатот е околу 1.500 утврдени зборови коишто најчесто се користат. Проектот мора да продолжи и овој број зборови значително да се зголеми што е можно побрзо со цел терминологијата од оваа област да биде усогласена.

Стратегијата што се применува во нашата земја, и авторот како еден од членовите на Работната група сесрдно ја поддржува, е да се избере најфункционалниот пристап при дефинирањето терминологија од оваа област, т.е. да се направи рамнотежа меѓу двата горенаведени концепти. Онаму каде што е тоа можно, да се воведат соодветен македонски превод за одреден термин, а онаму каде што тоа не е можно или англискиот термин веќе е длабоко навлезен во јазикот и многу често се употребува, тој да остане. За некои термини препорачливо е да се дадат и по неколку алтернативни преводни еквиваленти за да се провери кои од нив ќе заживеат и ќе бидат прифатени од корисниците, а кои ќе бидат отфрлени. Преведувањето на веќе навлезени зборови од англискиот јазик ќе претставува проблем затоа што новиот преводен еквивалент многу тешко ќе може да се избори за своето место и да го истисне англискиот збор.

При избирањето на терминологија треба да се води сметка и за должината на терминот или фразата. Секако дека економичноста е еден од значајните критериуми. Се препорачува онаму каде што е можно да се избере пократок термин. Особено треба да се внесе заложба термините или фразите за поимите кои многу често се користат да бидат составени од што е можно помалку зборови, по можност еден. Сепак, не секогаш економичноста е добра. Таа најчесто е во спротивност со другите термилошки начела (најчесто со прецизноста и со просирноста). Затоа, секогаш мора да се одлучува за секој термин посебно. Познато е дека колку е поширок и попрецизен називот или фразата, толку е посложен и потежок за прифаќање. Исто така, мора да се води сметка терминот или фразата да се разликуваат од дефиницијата. На пример, при дефинирањето на соодветен еквивалент за *CAPS LOCK*, поприфатливо е тоа да биде *само големи букви*, отколку *режим за пишување само со големи букви*.

Кирилско и латинско писмо при пишување на термините

При дефинирањето на терминологијата од областа на ИКТ, во македонскиот јазик се појавува уште еден дополнителен предизвик којшто е

карактеристичен за јазиците кои се служат со кирилско писмо, а тоа е начинот на користење на оригиналните англиски термини. Јазиците кои користат латинско писмо го немаат проблемот со предавање на зборови кои имаат букви што ги нема во македонската азбука. Најеклатантен пример е предавањето на зборови кои во себе ги содржат буквите *W*, *Q*, *X*. Ова особено е карактеристично кога се предаваат скратениците и акронимите. Прифатената стратегија е онаму каде што е тоа можно да се користат кирилски букви, а онаму каде што тоа не е можно да се користи оригиналниот назив. Делумно се согласуваме со овој стратешки пристап, но резервирано во поглед на неусогласеноста и шаренилото што ќе настане. Еве два примери за тоа:

HTML е акроним изведен од англиската фраза *HyperText Markup Language*. Македонскиот превод на фразата ќе биде *хипертекст маркирачки јазик* и акронимот *ХТМЛ*. Станува збор за акроним којшто се користи уште од појавата на интернетот и секој обид да се изведе акроним од македонскиот превод на фразата (*ХТМЈ*) ќе биде неуспешен затоа што акронимот ќе ја нема потребната просирност за да биде прифатен, т.е. овој акроним не им значи ништо ниту на ИКТ професионалците, ниту на некој кој има основни познавања од компјутери.

Меѓутоа, тешко е да се задржи доследноста кога го имаме акронимот *XHTML*. Овој акроним е изведен од англиската фраза *Extensible HyperText Markup Language* што значи *проширлив хипертекст маркирачки јазик*. Но, кога овој акроним треба да го предадеме на македонски се појавува проблем. Од претходниот пример беше заклучено дека изведување акроним од македонскиот превод на фразата (*ПХТМЈ*) ќе биде неприфатливо решение. Според македонскиот правопис, латинската буква *x* на македонски се предава со *кс*⁷. Ако се обидеме акронимот да го предадеме како *КСХТМЛ*, ќе се направи уште поголема забуна. Затоа, најлогично решение во моментот изгледа оставањето на оригиналниот акроним *XHTML*. Значи, кога *ХТМЛ* стои самостојно е предаден на кирилица, а кога во акронимот има уште една буква за којашто нема соодветен парник во македонската азбука, тогаш стои на латиница. Кога ќе се стават во контекст, тогаш јасно може да се види дискутабилноста на ова решение. Дефиницијата за *XHTML* на англиски гласи: *The Extensible Hypertext Markup Language, or XHTML, is a markup language that has the same depth of expression as HTML, but also conforms to XML syntax.*⁸ Македонскиот превод би изгледал вака: *проширливиот хипертекст маркирачки јазик, XHTML, е маркирачки јазик којшто има иста длабочина на изразување како и ХТМЛ, но тој исто така е во согласност со XML*. Забележете ги акронимите во македонската реченица. Иако се разликуваат само за една буква, првиот и третиот се пишуваат на латиница, а вториот на кирилица, што може да внесе забуна кај читателот.

⁷ Правопис на македонскиот литературен јазик: 14 издание, Просветно дело, Скопје, 1999 година

⁸ <http://en.wikipedia.org/wiki/XHTML>

Терминологија од областа на хардверот

Самиот термин *хардвер* предизвикува проблем при наоѓањето соодветен преводен еквивалент за него. На состаноците на националната работна група за дефинирање терминологија од областа на ИКТ (во понатамошниот текст Работна група) се воде дебати дали англискиот термин хардвер може соодветно да се преведе на македонски јазик. *Hardware* значи железарија и е составен од придавката *hard* што значи тврд и именката *ware* што значи стока. Директниот превод на македонски јазик би бил тврда стока. *Хардвер* како поим во ИКТ терминологијата е добиен со метафоризација, т.е. со пренесување на значењето. Хардверот го претставува физичкиот дел од компјутерскиот систем: електричните и електронските компоненти (печатени кола), електромеханички компоненти (дискови) и механички компоненти (кутија, лежиште, уреди за поврзување во мрежа). Во речникот на компјутерски термини на проф. д-р Зозе Мургоски дадени се преводите *хардвер* и *машинска опрема*. Од страна на Работната група беа дадени преводните еквиваленти *хардвер* и *машински дел (на комјутерој)*.

Може да се заклучи дека тенденциите се да се задржи англиската верзија на терминот. *Машински дел* и *машинска опрема* се само обид да се даде преводен еквивалент којшто ќе одговара на македонскиот јазик, но тие не се доволно просирни за да го доловат вистинското значење на зборот. Исто така, ставени во контекст, македонските *машински дел* и *машинска опрема* многу тешко се приспособуваат на реченицата и ја прават тешка за разбирање. На пример, англиската реченица: *Motherboard is a hardware component* преведена на македонски би ги имала следните три верзии:

1. Матичната плоча е хардверска компонента/хардверски дел.
2. Матичната плоча е компонента/дел од машинскиот дел.
3. Матичната плоча е компонента/дел од машинската опрема.

Очигледно е дека првата верзија со хардвер звучи најсоодветно и најразбирливо во споредба со останатите две.

Во однос на терминологијата којашто се однесува на хардверските компоненти, таа е навлезена во македонскиот јазик со самата појава на компјутерите. Голем дел од оваа терминологија е приспособена на македонскиот јазик, но и оние зборови кои се преземени од англискиот јазик веќе долго време се користат што станале заемки и составен дел од јазикот. Најголем дел од овие заемки ја почитуваат нормата, т.е. имаат род, број, член... Многу често овие термини и во англискиот јазик се од општата лексика, а го прошириле своето семантичко поле во областа на хардверот. Во македонскиот јазик најчесто го се користи преводниот еквивалент од општата лексика и исто како и во англискиот, се проширува неговото семантичко поле во оваа област. Нашето мислење е дека најголем дел од новите термини од оваа област треба да се приспособуваат на македонскиот јазик и да се заменуваат со соодветни зборови од македонскиот јазик.

Во следната табела е даден преглед на некои зборови од оваа термилошка област со нивни преводни еквиваленти:

Англиски термин	Македонски преводен еквивалент
chip	чип
computer	компјутер
device	уред
display	екран
gadget	цице, украсен уред, украсна програма
keyboard	тастатура
laptop	пренослив компјутер, лаптоп
memory	меморија
motherboard	матична плоча
mouse	гљувче
port	порта
printer	печатач
server	сервер, опслужувач
storage	магацин, склад

Терминологија од областа на софтверот

Кај терминологијата од областа на софтверот постојат три случаи: терминологија којашто е длабоко навлезена во македонскиот јазик и тешко може да се замени со соодветни македонски преводни еквиваленти, терминологија којашто е нова и за којашто може да се воведат македонски преводни еквиваленти и терминологија којашто се однесува на имињата на софтверските производи. Посебен предизвик претставува локализацијата (одомаќинувањето) на софтверски производи на македонски јазик.

Во првиот случај на терминологија којашто веќе е длабоко навлезена во македонскиот јазик малку може да се направи. Софтверските производи долго време се користат од граѓаните и англиската терминологијата што тие ја донеле веќе е длабоко врежана меѓу корисниците и тешко може да се искорени и да се замени со нова во духот на македонскиот јазик. Најзабележителен е случајот со англискиот термин *interface* што има две значења: 1) во областа на софтверот интерфејс е софтвер што ѝ овозможува на програмата да соработува со корисникот (кориснички интерфејс, што може да биде интерфејс со командна линија, со менија или графички кориснички интерфејс), со друга програма како што е оперативниот систем или со хардверот на компјутерот, и 2) во терминологијата од областа на хардверот интерфејс е картичка, приклучок или уред што поврзува две парчиња хардвер со компјутерот со цел пренос на информации.

Сите корисници во Македонија го користат терминот *интерфејс*. Сепак, тој термин не постои во толковниот речник во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ Скопје Т. 2, 3-К, 2005 година. Во „Големиот англиско-македонски речник“ од 2001 година на проф. д-р Зозе Мургоски, како

преводни еквиваленти за англискиот термин *interface* се дадени: (*тточка на*) *иоврзување, меѓусклој, инџерфејс*, додека пак во „Големиот македонско-англиски речник“ од 2003 година од истиот автор за македонскиот термин *инџерфејс* даден е само англискиот преводен еквивалент *interface*. При одомаќинувањето на слободниот канцеларискиот софтвер „Опен Офис“ (OpenOffice.org) и дистрибуциите на слободниот оперативен систем „Линукс“ преведувачите од заедницата на слободен софтвер го користат преводниот еквивалент *инџерфејс*. „Микрософт“ при одомаќинувањето своите софтверски производи на македонски јазик исто така го користи терминот *инџерфејс*, а во случајот со фразата *Language Interface Pack* до скоро се користеше терминот *меѓуврска*, т.е. целата фраза гласи *џакеј за јазична меѓуврска*. Може да се забележи дека преовладува преводниот еквивалент *инџерфејс* иако самиот по себе нема свое значење во македонскиот јазик, туку станува збор за заемка од англискиот јазик.

Во вториот случај новата терминологија навлегува со произведувањето на нови софтверски производи и нивно користење во Македонија. Во целиот свет се повеќе се зборува за виртуелизацијата и за концептот на (*работџа со*) *комџџџери во облаци (cloud computing)*. Овој концепт се однесува на користење скалабилни и често виртуелни ресурси кои се даваат во вид на услуга преку интернет. Корисниците не треба да ја познаваат или да имаат контрола врз технолошката инфраструктура во „облакот“ што ги поддржува⁹. Ова значи дека сè помалку ќе има потреба од нов хардвер, а софтверот ќе се развива со вообичаена брзина. Затоа утврдувањето на новите термини што со себе ги носат новите софтверски производи треба да биде во чекор со појавата на тие софтвери. Таков пример е самиот англиски термин *cloud computing* за кој авторот предлага да се преведе со (*работџа со*) *комџџџери во облаци*.

Третиот случај се однесува на имињата на софтверските производи. Во овој случај авторот препорачува да се следи правилото за преведување, т.е. да се врши транслитерација на англиските термини, а оригиналот да се остава во заграда. На пример, сите компјутери имаат оперативен систем којшто им овозможува да работат. Најчести оперативни системи кои се користат во Македонија се дистрибуциите и верзиите на оперативните системи „Линукс“ (Linux) и „Виндоус“ (Windows). Но, сепак, не постои конзистентност при именувањето дури и на овие најкористени системи. Конкретен пример е именувањето на софтверските производи од компанијата „Микрософт“ (Microsoft). Дури и самото име на компанијата во Македонија предизвикува проблем. Компанијата е регистрирана во Централниот регистар на Македонија како „Микрософт“, што е правилна транслитерација, затоа што грчкиот префикс *micro(s)* кај нас се предава со *микро*, а не со *мајкро*. Многу често, па дури и на веб-локацијата на компанијата стои името „Мајкрософт“ или пак се користи англиската верзија „Microsoft“. Со тоа се внесува огромна забуна кај сите, па компанијата и нејзините софтверски производи се именуваат на неколку начини и

⁹ http://en.wikipedia.org/wiki/Cloud_computing

не постои конзистентност. На пример, името на оперативниот систем „Microsoft Windows“ може да се најде во следните неколку варијанти: „Мајкрософт Виндоус“, „Микрософт Виндоус“, „Мајкрософт Виндоуз“ и „Микрософт Виндоуз“.

Како посебен случај може да се издвои локализацијата (одомаќинувањето) на софтверски производи на македонски јазик. Поголемиот дел од софтверските производи имаат менија, копчиња, картички и други компоненти кои им се заеднички и кои имаат исто име и иста функција. Но, бидејќи не постои усогласена терминологија за нивно преведување, во многу софтвери еден термин, копче, картичка, мени може да биде именуван со различни имиња и да предизвика забуна. Исто така, ако се работи за неколку различни верзии на софтверот, тогаш често се случува во различни верзии на ист софтвер, едно исто копче, картичка, мени да има различни називи во различни верзии. На пример, англискиот назив *address bar* во оперативниот систем „Виндоус ХП“ (Windows XP) и канцеларискиот софтвер „Офис 2003“ (Office 2003) е преведен како *поле за адреса*, а во следната верзија на овие софтвери, т.е. во оперативниот систем „Виндоус Виста“ (Windows Vista) и „Офис 2007“ (Office 2007) е преведен како *адресна линија*. Во поимникот на Работната група овој назив е усогласен како *поле/линџа за адреса* што значи дека во следната верзија на софтверите истиот англиски назив ќе има нов превод.

Интересна ситуација имаме и кога се преведуваат упатства за користење на различни софтверски производи. На пример, во скоро секој софтвер или на скоро секоја веб-локација постои поле за пребарување до кое стои копче. Англиското име на копчето е *search*. Ова копче на македонски може да го најдете и како *барај* и како *пребарај*. Кога се преведува упатство за софтверски производи, преведувачот најчесто го нема софтверот пред себе, па така добиваме упатства во кои стои дека корисникот треба да притисне на копчето *барај*, а тоа копче во одомаќинетата верзија на софтверот да биде именувано како *пребарај*. Или на секоја веб-локација има копче *Home* или *Home page* што на македонски се преведува како *дома*, *домашна страница*, *почетна страница*, *почеток*, па така многу често се случува насоките дадени во преведеното упатство воопшто да не одговараат на одомаќинетата верзија на преводот.

Во следната табела е даден преглед на некои зборови од областа на софтверот со нивни преводни еквиваленти:

Англиски термин	Македонски преводен еквивалент
Applet	мала апликација
back up	прави резерва, осигурува
browser	прегледувач, прелистувач
cloud computing	(работа со) компјутери во облаци
compile	преведува, компајлира
compression	компресија, збивање, згуснување
e-mail	е-пошта
flag	знаменце

interface	интерфејс
pop-up window	скок-прозорец
record / burn	снима / реже
search engine	пребарувач
website	веб-локација

Терминологија од областа на електронски комуникации

Голем проблем се јавува при дефинирањето на термините од областа на електронските комуникации. Терминологијата од областа на електронските комуникации и електронските комуникации воопшто се релативно нова појава во македонскиот јазик и во Република Македонија. Сепак, поради огромните средства и големите профити во оваа област, таа се развива со брзо темпо. Во Македонија веќе има неколку оператори на јавни фиксни и мобилни електронски комуникациски мрежи и даватели на интернет-услуги („Македонски Телеком“, „Телеком Словенија“, „Т-Мобиле“, „ВИП“, „Неоком“, „Он-нет“ и др.) и едно регулаторно тело (Агенцијата за електронски комуникации) и сите тие се служат со одредена терминологија. Владата и Собранието на Република Македонија веќе ја усвоија Националната стратегија за развој на следна генерација широкопојасен интернет на предлог на Министерството за транспорт и врски. Овој стратешки документ од Министерството за транспорт и врски и подзаконските акти што ги донесува Агенцијата за електронски комуникации претставуваат основни документи кои обезбедуваат насока за тоа каква терминологија треба да се користи. При изработката на Националната стратегија за развој на следна генерација широкопојасен интернет авторот на овој труд работеше како главен консултант на Министерството за транспорт и врски, а при изработката на неколку подзаконски акти беше ангажиран како консултант од Агенцијата за електронски комуникации и беа направени максимални напори да се следи стратегијата за рамнотежа меѓу двата концепти на усвојување нова терминологија. Сепак, претставниците на деловниот сектор, т.е. оператори на јавни фиксни и мобилни електронски комуникациски мрежи и даватели на интернет-услуги, со своите досегашни активности докажаа дека не се многу заинтересирани за следење на некаква стратегија во терминологијата, па така имаме шареноликост и голема неусогласеност на терминологијата во стратешкиот документ, подзаконските акти на Агенцијата за електронски комуникации и документите (понуди, договори...) што ги произведуваат претставниците на деловниот сектор.

Еве наједноставна споредба на збор од секојдневната комуникација и како тој се користи и се дефинира. Станува збор за англиските зборови *prepaid* и *postpaid*. *Prepaid* значи однапред да се плати нешто и потоа да се користи (во конкретниот случај со операторите се плаќа за одредена услуга). Англискиот збор *prepaid* е составен од префиксот *pre-* што значи претходно, порано, однапред, пред и *paid* што е минато време од глаголот *pay* што значи плаќа, дава пари за нешто. Македонски преводен еквивалент за *prepaid* би можел да биде *ипрејиплаќање*

составен од префиксот пред- и глаголската именка *илаќање* или *ипрејилаќа*¹⁰, а може да се користи и *однајред илаќено*. Зборот *postpaid* значи да се плати за нештото откако ќе се искористи. Составен е од префиксот *post-* што значи потоа, подоцна, по нешто, зад нешто и *paid* што е минато време од глаголот *pay* што значи плаќа, дава пари за нешто. Македонски преводни еквиваленти за *postpaid* би можел да биде *ипосийлаќање* составен од префиксот *ипосий-* и глаголската именка *илаќање*, а може да се користат и *илаќено ипоа*, *илаќено ипо корисиење*. Сепак, операторите се решиле за примена на англиските верзии на термините, но и тука нема никаква доследност во користењето. Мобилните оператори „ВИП“ и „Т-Мобиле“ и фиксниот „Македонски телекомуникации“ ги користат термините *ипосийејд* и *ипријејд*, а мобилниот оператор „Космофон“ ги користи *ипосий-ејд* и *ипри-ејд*, т.е. вметната е црточка. Недостатокот на доследност најдобро се доловува преку користењето на терминот *ипосийеид* од страна на мобилниот оператор „ВИП“¹¹.

Повикуваме на итно дефинирање на терминологијата од областа на електронските комуникации, затоа што рапидниот развој и сè поголемото воведување на овие технологии со себе ја носат англиската терминологија којашто само се транскрибира и се одомаќинува. Многу скоро ќе стане премногу доцна да се направи нешто на ова поле, а веќе одомаќинетите англиски верзии на зборовите (примерот со припејд и постпејд) многу тешко ќе можат да се истиснат од соодветни македонски преводни еквиваленти.

Во следната табела е даден преглед на некои зборови од областа на електронските комуникации со нивни преводни еквиваленти:

Англиски термин	Македонски преводен еквивалент
bandwidth	опсег
broadcasting	емитување
carrier selection	избор на оператор
collocation	колокација
digital dividend	дигитална дивиденда
dispatch	испраќање
downstream	сообраќај кон корисник
interconnection	меѓусебно поврзување, интерконекција
loop	јамка
metallic twisted pair	впредена бакарна парица
roaming	роаминг
switch	комутатор
trunk	комуникациска линија
unbundled access	отворен (разврзан) пристап
upstream	сообраќај кон мрежа

¹⁰ Определена сума пари што се плаќа секој месец за добивање некаква услуга Толковен речник на македонскиот јазик. Т. 4, П, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2008 г.

¹¹ <http://www.vip.mk/cm/media/index.php>

Заклучок

Може да се заклучи дека утврдувањето на терминологијата од областа на информатичкото општество во нашата земја конечно се придвижи од мртва точка. Формирањето и работата на националната работна група со претставници од сите релевантни чинители е значаен сигнал дека е сфатена сериозноста на ситуацијата и дека работите ќе се придвижат во правилната насока. Сепак, темпото на утврдување на терминологијата сè уште далеку заостанува зад темпото на развојот што се случува во оваа област. Мора да се назначи надлежно тело коешто ќе биде одговорно за утврдување на терминологијата од оваа област, мора да се дефинираат јасни стратешки насоки и конкретна временска рамка за утврдување барем на основните неколку илјади најчесто користени термини. Голем недостаток е и фактот дека во Македонија досега е издаден само еден речник на компјутерски термини од проф. д-р Зозе Мургоски и тоа во, имајќи го предвид рапидниот развој во оваа област, далечната 1996 година и еден поимник за најважните телекомуникациски изрази од авторот на овој труд за потребите на проектот за техничка помош на секторот за телекомуникации поддржан од Европската агенција за реконструкција во 2007 година.

При дефинирањето на терминологијата од областа на информатичкото општество мора да се води сметка за следните предизвици: имајќи го предвид Закон за употребата на македонскиот јазик („Сл. Весник на Република Македонија“ бр.5/98) треба да се утврди кој пристап ќе се применува во врска со користење на кирилско или латинско писмо или нивна комбинација при пишување на поимите, на кој начин ќе се врши транслитерацијата на поимите, економичноста на термините и фразите, просирноста и прецизноста на термините и фразите и др.

Терминологијата што ќе се утврди мора да биде прифатлива за корисниците. Имајќи ги предвид претходните искуства со воведување нова терминологија, нормално е да се очекува дека кај одреден број корисници ќе се појави отпор кон новата терминологија и дека евентуалниот пуристички пристап ќе биде жестоко нападнат со аргументот дека се прави обид да се наметне нова вештачки дефинирана терминологија и дека значењето на новите термини не е доволно јасно и тие не треба да бидат прифатени. Но, мора да имаме предвид дека веќе е крајно време да се утврди терминологија којашто ќе биде прифатена и усогласена за сите релевантни чинители во процесот. Кога се работи за корисниците, мора најпрво да се мисли на новите генерации, на оние ученици кои ќе ја усвојуваат новата терминологија преку дигитализираните содржини на компјутерите во училиштата. Ако тие ја усвојат новата терминологија и секојдневно ја применуваат, тогаш целта ќе биде постигната и за неколку години веќе нема да слушаме обвинувања за вештачки наметната несоодветна терминологија, туку сите ќе бидат благодарни што ќе се користи една единствена и усогласена терминологија којашто ќе им овозможи на сите кои ќе ја користат подобро да се разберат меѓу себе.

LX

2009

ПРИКАЗИ

РЕЧНИК НА МАКЕДОНСКИТЕ ГОВОРИ ВО ЈУГО-ИСТОЧНИОТ ЕГЕЈСКИ ДЕЛ, ТОМ V ОД КОСТА ПЕЕВ

Со финансиска помош од Фондот „Трифун Костовски“ излезе од печат V-тиот том од *Речникот на македонските говори во југоисточниот егејски дел* од проф. Коста Пеев¹.

По краткиот Предговор на авторот и изводот од рецензијата на д-р И. Е. Јакушкина за претходните томови на овој речник (објавена во Москва во Зборникот на материјали и истражувања посветени на *Ошијословенскиот лингвистички аџлас* за време од 2003-2005 година), *Речникот* го содржи лексичкиот материјал со почетните букви **P** и **C** во обем на близу 400 страници во две колони. По него, во одделот под наслов „Одбрани граматички прашања“ следуваат три статии, главно со информативна содржина: 1. „За дописката од Солунско што го отвори патот за победа на македонската теорија за потеклото на старословенскиот јазик“ (2008), 2. „За некои специфичности на говорот во Пазарско“, напишана во 1996, и 3. „Откривање на македонскиот јазик од европските лингвисти“, напишана во 2008, со кратки прикази на трудови од В. Ст. Караџиќ, В. Григорович, А. Попстоилов, В. Облак, А. Vaillant, М. Малецки, А. Селишчев, Б. Видоески, З. Голомб и др. Томот завршува со Список на скратеници од користена литература.

Свесен за големата важност на југоисточните македонски говори, кои во IX век послужиле за основа при создавањето на првиот словенски литературен јазик од св. Кирил и Методиј, а во последниве стотина години плански истребувани од просторот каде што со векови биле во жива употреба, проф. Коста Пеев им го посветил целиот свој досегашен работен век. Тој ревносно собирал и продолжува да собира изворен материјал преку анкетирање на преостанати живи говорители од тој крај, прснати сега по светот, како и од литература и постари записи во последниве околу 150 години.

Истражувајќи го систематски лексичкиот материјал, во додадените статии на почетокот и/или крајот на секој од досега објавените четири тома на *Речникот* (меѓу 1999 и 2006), и овде се истакнуваат специфичните

---

¹ Печат: ВИНСЕНТ - ГРАФИКА, 2009.

фонетски особености (на прво место сочуваната назалност), кои се изгубени во другите македонски говори, а сочувани во некои од западните и североисточните словенски јазици. Тоа сосема јасно ја покажува нивната генетска поврзаност со јазиците на овие просторно далечни словенски народи.

Поради тоа македонските говори од југоисточниот егејски дел побудија жив интерес и кај европските лингвисти, пред сè слависти, уште во XIX век. Но овие периферни говори од крајниот југоисточен егејски дел привлекувале и продолжуваат да привлекуваат внимание не само со сочуваните архаизми, туку и со многубројните иновации (редукција на ненагласените вокали, како и многубројни морфо-синтаксични балканизми), резултат од меѓујазични интерференции на територија каде што со векови имало активен соживот на разноетничко население. Не случајно овие говори се вклучени во *Опшијословенскиот лингвистички атлас* со шест дијалектни пункта.

Резултатите од својата самопрегорна собирачка и истражувачка работа проф. Пеев ги има вклучено во трудот под горниот наслов *Речник на македонските говори во југоисточниот егејски дел*, објавени досега во пет тома.

Меѓутоа, ова не е обичен речник со просто регистрирање на зборовите со нивните значења, туку во извесна смисла и енциклопедија на народниот живот. Познато е дека зборот живее само во фразата, а истргнат од неа се претвора во апстракција и умира. Затоа според основните лексикографски принципи се бара значењата на зборот задолжително да се појаснуваат и со фрази од потокот на говорната реч по хронолошки ред. Така среден речникот, станува прозорец и око на јазикот, преку кои може да се види не само неговиот состав, туку историскиот развој.

Во *Речникот* на Пеев тие илустрации се мошне опширни за секоја зборовна одредница. Со цел да ја разоткрие семантичката содржина на зборот, тоа тој го расветлува во контекст со примери од различни пригоди во животот. Иако без подлабока лексикографска анализа и без ознаки за јазичната припадност на многубројни вклучени грцизми и турцизми, илустрациите за значењата на зборовите овде често се даваат на цели страници со подробен опис на разнобразни случаи. Со тоа е опфатен огромен етнографски материјал од сите области на животот: обичаи од раѓање до смрт, меѓусебни лични и семејни односи, верувања, дом, носија, исхрана, посатки, мерки, полска работа, сточарство, народни називи за празници, веселби, музички инструменти итн. Оваа, вака богата изворна јазична, фолклорна и етнографска содржина, запишана во последниот можен момент од проф. Пеев во неговиот *Речник*, ќе биде сочувана од заборава, а самиот негов труд не ќе може да биде заобиколен од идните истражувачи на животот и говорите во југоисточниот егејски дел.

Голем подвиг на авторот претставува комплетирањето на овој и ваков *Речник* во обем од околу 2500 страници текст (заедно со лексички материјал најмалу уште за еден ваков том, а за полесно користење на енциклопедиската етнографска материја корисно би било да се додадат и подробни предметни и други зборовни индекси).

Овој опус барал од авторот неизмерна саможртва, голема љубов кон родниот крај и безброј лишувања.

Речником излезе за рекордно кратко време благодарение на несебичната ангажираност на г-ѓа Убавка Мицова, секретар на Одборот на Фондот Трифун Костовски, како и на ефикасноста на Печатницата Винсент - Графика.

Уверен сум дека *Речником* ќе побуди голем интерес во научните кругови и бргу ќе се исцрпи неговиот тираж.

Пејпар Хр. ИЛИЕВСКИ

ЛЕКСИКОГРАФСКО ИЗДАНИЕ ЗА КОНТИНУИТЕТОТ НА СТРАНСКАТА МАКЕДОНИСТИКА

(Иван Доровски и Емилија Црвенковска, *Лексикон на сѝрански македонисѝи*, соработници Максим Каранфиловски и Љупчо Митревски, 2008 – Година на македонскиот јазик, изд. Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот "Св. Кирил и Методиј" – Скопје, Скопје 2008)

Во рамките на програмата на 2008 – Година на македонскиот јазик под покровителство на Владата на Република Македонија и на премиерот г. Никола Груевски, излегоа од печат неколку пригодни изданија: промотивното издание на повеќе јазици *Македонскиот јазик во глобалниот свет*, македонското и англиското издание *Македонски сѝоменици со глaголско и со кирилско ѝисмо*, составено од Илија Велев, Лилјана Макаријоска и Емилија Црвенковска, двојазичното руско-македонско издание *Современиот литературен македонски јазик како ѝредмеј на слависѝикаѝа и на балканисѝикаѝа* од Рина Усикова и секако, *Лексиконој на сѝрански македонисѝи*, составен од Иван Доровски и од Емилија Црвенковска, во соработка со Максим Каранфиловски, Љупчо Митревски и со повеќе други македонисти од различни странски центри. Трите од погореспомнатите изданија беа и предмет на промоција на 15 септември 2008 година при XIV Меѓународен славистички конгрес во Охрид – древниот цивилизациски центар, каде што со векови се вкрстувале многу основоположени традиции.

Треба да истакнеме дека низ далечното историско минато Македонија ја имала заедничката судбина со соседните земји и народи да се наоѓа во составот на повеќе големи империи (како што биле античко-македонската, римската, византиската, турско-османлиската, или пак и искуството со неодамнешната југословенска федерација), па ваквиот историски феномен ги поставувал нивните културни и јазични традиции да траат и да опстојуваат едни до други и едни со други. Сепак, перманентно низ историскиот развој македонскиот културен и јазичен идентитет се издвојуваше и се издвојува како посебен придонес во надополнувањето на општите цивилизациски постигнувања и во современите глобални процеси за културно прелевање меѓу народите. Оттука следи и заклучокот дека македонистиката како дисциплина за истражувачко, толкувачко и творечко

проследување отсекогаш имала свои протагонисти, почнувајќи од антиката, преку библистиката, потоа низ ранохристијанските, средновековните, просветителските и преродбенските традиции, па сè до современите научни и творечки процеси. Досега недостасуваше каков и да е систематски претставен преглед на странските македонисти, чиишто научни или творечки трудови посредно, компаративно или целосно биле посветувани на македонската историја, култура, јазик, литература, фолклор, етнологија итн. Дури и при отсуство на македонска енциклопедија (се очекува наскоро да излезе скратено двотомно издание при МАНУ), на определени предметни речници или на друг вид лексикографски изданија, македонистиката и македонистите не беа библиографска енигма во светската наука и културологија. Идејата да се изготви *Лексикон на сѝрански македонисѝи* произлезе во веќе зрела околност, од компетентна институција каква што е Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, под раководство на научно информирани составувачи, но и во исклучително погоден повод кога во Македонија се одржуваше XIV Меѓународен славистички конгрес, кога 2008 година беше прогласена како Година на македонскиот јазик и кога меѓу 29 август и 1 септември истата година се одржа првиот Македонистички научен собир (за кој се надеваме дека ќе прерасне во Македонистички конгрес).

Како што веќе споменаваме погоре, составувачи на *Лексиконоѝи на сѝрански македонисѝи* се двајца истакнати универзитетски професори и македонисти. Првиот е академик Иван Доровски – инаку по род Македонец, но чешки славист и балканист, а чијашто македонистика тесно се прелеала и во неговото семејство кај сопругата Дагмар Доровска и кај помладата Ивана Доровска, а вториот е проф. д-р Емилија Црвенковска – палеославист и актуелен директор на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура. Ќе бидеме неправедни ако кон овие двајца автори не ги истакнеме и заслугите на потесните соработници проф. д-р Максим Каранфиловски – славист, поранешен директор на споменатиот Семинар и актуелен декан на Филолошки факултет „Блаже Конески“ во Скопје, како и на д-р Љупчо Митревски – палеославист и лектор по македонски јазик во Чешката Република.

Инаку, овој лексикон има прецизна структурирана рамка каде што се обработуваат 150 македонисти кои истражувале и твореле во текот на целиот XX и во почетокот од XXI век. Составувачите свесно се определиле за ваквата периодична рамка, зашто втурнувањето подлабоко во историското минато на македонистиката ќе беше многу поамбициозен зафат и ќе бараше дополнителни социолошко-толкувачки ангажмани. Едноставно ова лексикографско издание ја предава општата претстава за современата македонистика која во голема мерка придонесе за афирмацијата на македонската историја, култура, јазик, литература, фолклор и сл., пошироко во славистиката, балканистиката и во сферите на европските и на светските

хуманистички науки. Се разбира, ова издание нема амбиција да го исцрпи списокот на најистакнатите и на најистрајните македонисти од целиот свет (што за неколкупати е поширок и побогат), но преку неговите евидентирани лексиконски единици се претставуваат видни имиња кои оставиле научен белег на своето време, а во чиишто научноистражувачки ангажмани делумно, компаративно или целосно се задржале на прашања од македонистиката. Некои од нив најдиректно биле протагонисти во одврзувањето на македонскиот национален и културен јазол, што во минатото бил заврзан од различните национал-асимилаторски тенденции. Токму и ваквата концепција можеби ќе отвара простор за забелешки дека не е застапен поисцрпен преглед на странските македонисти или, пак, ќе се поставуваат прашања за отсуството во содржината на конкретни лица, кои исто така се значајни за развојот на македонистиката надвор од Република Македонија. Но, пригодниот карактер на изданиево допушти поисцрпниот преглед да остане како задача на составувачите за во иднина.

Списокот на истакнатите македонисти во наведеново издание се пополнува почнувајќи со постарите имиња: француските слависти Андре Вајан и Андре Мазон; германските балканисти Густав Вајганд и Херман Вендел; чешките слависти Јозеф Вашица, Јозеф Курц, Лубор Нидрл, Јуржи Поливка или исклучителниот македонист Франтишек Вацлав Мареш; руските слависти Афанасиј Селишчев, Никита Толстој и Самуил Берштајн; полските македонисти Мјецислав Малецки и Збигњев Голомб; американскиот славист Хорас Лант (автор на првата странска граматика на современиот македонски јазик); италијанскиот лингвист Нуло Миниси и др. Кон оваа спомената плејада на македонисти се надоврзуваат и мошне активните современи автори и универзитетски професори: руските македонистки Рина Усикова, Ала Шешкен и Елена Вережникова; полските македонисти Кшиштоф Вроцлавски, Влоѓимјеж Пјанка, Ирена и Мачеј Кафка; американско-канадските македонисти Виктор Фридман и Кристина Крамер; германскиот македонист Волф Ошлис; српскиот македонист Радомир Ивановиќ, хрватските македонисти Горан Калоѓера и Борислав Павловски; романскиот лингвист Миле Томиќ; јапонската македонистка Јуми Накаџима и многу други. Кон овој избор ќе ги наведеме и помладите македонисти: руските автори Наталија Бороникова, Јулија Мешчерјакова, Марија Проскурнина и Елена Степаненко; Магдалена Богуславска од Полска; Намита Субиото од Словенија; чешките слависти Олджишка Чвртничкова и Мирослав Коуба и др. Поголемиот дел од нив го посетувале Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во Охрид, што веќе континуирано повеќе од четири децении претставува врвна македонистичка школа. Некои од нив ја третираат македонистиката во своите академски предавања во голем број универзитетски центри, а други пак со своите научноистражувачки резултати станале членови на МАНУ и

на други престижни академии на науките, биле прогласувани за почесни доктори на науки или за почесни професори итн.

Лексиконските единици се обработувани со прецизна и со усогласена методолошка постапка, при што се овозможува координирано следење на податоците за секој застапен македонист: основните биографски податоци за авторите, потесната стручна ориентација, поврзаноста со македонистиката, постигнувањата на научен и на педагошки план, селективен избор на библиографијата со македонистичка проблематика, а за повеќето застапени македонисти се наведува и изворната литература за самите нив, која ќе им послужи на идните специјалистички истражувачи. Како што се наведува и во самиот предговор „обемот на одредницата во никој случај не го означува значењето на нејзиниот носител“. Распоредот е направен азбучно според презимињата на македонистите, а под секоја евидентирана единица се наведуваат иницијалите на 12-те автори кои ги напишале – сите искусни научници и добри познавачи на македонистиката. На крајот од лексиконскиот материјал се предаваат кратенките на списанијата, зборниците и на институциите застапени во содржината на статиите или во библиографијата, а се завршува со индексот на имињата.

Во предговорот кон Лексиконот составувачите ја наведуваат и неговата намена за македонските и за странските слависти, балканисти и македонисти, но и за студентите, културните работници и за пошироката читателска јавност. Покрај скромните нагласени цели од страна на составувачите нужно е да се истакне дека овој прв објавен во Македонија *Лексикон на сѐранскиите македонисти* ѝ беше потребен на самата македонистика во актуелново време, кога таа треба да ги трасира насоките на сопствениот развој и за жал, сè уште да го потврдува сопственото опстојување што е проблематизирано од различни национал-асимилаторски тенденции, произлезени од историскиот рецидив на минатото. Ваквата сè уште актуелна ситуација на македонистиката претставува своевидна иронија на современието, зашто живееме во време на градење глобален свет за културно прелевање меѓу народите. Токму во веќе профилираната универзална, космополитска и хумана архитектура на современието општество едноставно е беспредметно и е недозволив да се попречува афирмацијата на вредностите на осознаената македонска историја, култура, јазик и на македонскиот национален идентитет. Особено ваквиот чин е несвојствен кога тие се оспоруваат со политички средства на кое и да е меѓународно или локално ниво од политичкото влијание. На тоа се спротивставуваат македонските вредности што се потврден дел од општите цивилизациски придобивки и нив можат да ги третираат само академски, научни и културни институции. Дека е тоа така, покажува и докажува овој *Лексикон на сѐрански македонисти* преку чии страници се регистрира научниот завет дека македонскиот јазик се изучувал и се изучува на многу универзитети широм светот, дека него го истражувале и го истражуваат и за

него се држат академски предавања од видни странски авторитети, а што е и најподатливо – на македонски јазик се пишува, преведува и се чита престижна литература.

На составувачите, на соработниците и на другите автори и информатори на овој првичен, пригоден, но исклучителен лексикографски издавачки потфат, им ги честитаме постигнатите резултати и се надеваме дека во иднина од оваа книга ќе произлегуваат нови томови.

Илија ВЕЛЕВ

**УШТЕ ЕДНО КАМЧЕ ВО МОЗАИКОТ НА
МАКЕДОНСКИТЕ ДИЈАЛЕКТИ**
(Кон трудот „Речник на демирхисарскиот говор“ од авторите
Радован П. Цветковски и Божо Стефановски)

Познатиот полски лингвист Витолд Дорошевиќ во своето дело *Елементи на лексикологијата и семиологијата*, на едно место ќе запише: „Лексикографската работа во западноевропските земји во средниот век се сметала за тешка, речиси робијашка работа, лишена од широки хоризонти. Јозеф Јустус Скалигер, италијански професор по филологија, кој живеел во втората половина на XVI век, тоа го изразил во знаменитата стихотворна композиција вака:

Ако бедната глава ја чекаат маки и тага,
Ако некој е препуштен на целатски раце,
Не заповедај да го мачат во ковачници чадни,
Ниту пак во рудници на работи мачни:
Речник нека прави – тоа ќе е доста,
– Тој труд сите породилни маки ги носи.

Токму во Годината на македонскиот јазик, во Месецот на нашиот лингвистички корифеј, покојниот проф. Блаже Конески, двајца одважни и едуцирани автори ни подаруваат едно извонредно научно дело за еден наш дијалект *Речникот на демирхисарскиот говор*, откако поминале низ „сите породилни маки“ заедно со огромниот број соработници и информатори, проследувајќи стотици и стотици страници од авторите кои потекнуваат од демирхисарскиот крај и кои во своите дела ги пренеле сеќавањата за своите игри, обичаи, верувања, сакања и мразења, пизми и љубови, преточени понекогаш и преку демирхисарскиот дијалектен израз.

Предметот на нашата опсервација, *Речникот на демирхисарскиот говор*, опфаќа еден релативно мал етнорегион во чиј состав влегуваат 45 села разместени на површина од околу 500 км², именуван како Долни Демир Хисар „чија крајна северна гранична линија се селата Горно Дивјаци, Пуста Река, Зашле, Брезово, Железнец и Големо Илино, која на југ завршува со месноста Превалец, кон Битолско“ граничејќи се со селата Лопатица и Црнеец; и Горни Демир Хисар во кој влегуваат селата западно, „нагоре“ од с. Доленци и гравитираат кон Кичево. Природната граница кон Кичевско ја сочинуваат Бушова Планина и Церска Планина, потоа таа свртува кон југозапад и излегува на планината Лиска која претставува тромеѓе меѓу демирхисарскиот, охридскиот и кичевскиот говор. „На југозападната страна како природна граница се издигаат Илинска Планина, Плакенска Планина и Бигла, одделувајќи го Демир Хисар од охридскиот и

преспанскиот крај“. Најјужно демирхисарско село е Смилево, а најисточно Света, од каде, до најсеверните Пуста Река и Горно Дивјаци, ја претставуваат границата кон Прилепско и Крушевско.

Ете, токму тука започнале обемните, макотрпни истражувања на нашите автори Радован П. Цветковски и Божо Стефановски, кои, не жалејќи ни труд, ни време, се зафатиле со една долготрајна и благородна работа полна со научнички ентузијазам и самоодрекување со цел да ни го откријат овој етнорегион, поточно неговиот речнички фонд, кој, како и повеќето рурални региони во нашата земја, содржи безброј лексеми, изрази, поговорки, народни мудрости и што уште не, кои чекаат да бидат разоткриени како не би ги „истрошил“ забот на времето.

Инаку, архитектонскиот строеж на трудот е следниот: предговор, објасненија, кратенки, лексика претставена по строго азбучен ред, список на информаторите, стручна литература, белетристичка и друга литература и географска карта на Република Македонија со точно обележаното демирхисарско говорно подрачје. На задната страна на кориците, многу нагледно и сеопфатно приложена е дијалектна карта на Демир Хисар во која се одбележани сите села што многу ни помага при користењето на *Речникоѝ*, а на самиот почеток, покрај техничките карактеристики што ја красат секоја книга, дадени се имињата и презимињата на соработниците, кои одиграа не мала улога при одбирот и концепцијата на зборовите во *Речникоѝ*, како и името на рецензентот д-р Радмила Угринова - Скаловска, чија помош и напатствија сигурно биле добредојдени.

Предговорот нè упатува во начинот, методите и постапките при собирањето на лексиката од овој регион, како и на бројот на информаторите, соработниците и писателите, кои, на овој или оној начин, помогнаа за завршувањето на овој грандиозен потфат.

Се набележува дека во истражувањето непроценлив придонес дале седумте соработници од кои тука ќе ги спомнеме само покојните писатели Петар Т. Бошковски и Јозо Т. Бошковски, кои, покрај собирањето на лексичкиот материјал, биле важен и неодминлив коректив за значењето или изговорот на некои лексеми забележани од информаторите за кои авторите на *Речникоѝ* пројавуваа некаков сомнеж или недоверба.

Од посебна важност за *Речникоѝ*, како што набележуваат авторите, биле приказните на слоештичанецот Илија Кочовски запишани од етнографот д-р Марко Китевски, сказанијата на Радован П. Цветковски, повеста „Земја за сонување“ на Благоја Кочовски, делата на Петре М. Андреевски и делата на Добре Тодоровски, кои како неопходно потребни се наложиле со својата дијалектна јазична оригиналност придонесувјќи за толку големиот речнички фонд кој се брои на 30-ина заглавни зборови.

Коментарот за предговорот ќе го завршиме со забелешките дека почетоците, макар и стихижно, се насираат во седумдесеттите години кога се правени првите теренски истражувања за фолклорен материјал, а со права лексикографска работа се започнува во деведесеттите години од минатиот век, за да продолжи во 21-от век до конечна реализација во овие дни.

Во поглавјето *Објасненија*, покрај неопходните забелешки присутни во секој толковен речник, даден е преглед на сите фонетско-фонолошки и морфолошки особености на овој говор, што, на некој начин него (поглавјето), го претвора во мала, згусната и опсежна студија за карактеристиките на овој говор кој влегува во западното наречје на т.н. *а-говори*.

Како најкарактеристични фонетско-фонолошки појави се издвојуваат редуциите на вокалите (со што понекогаш настануваат нагорни дифтонзи) и губењето на интервокалните *в, г, ј*, појави познати и за другите говори на западното наречје, но овде присутни со нагласен интензитет. Примери:

-ee->ē: ѝеене – ѝење, смеење – смѣње, живеееја – живѣја;

-aa->ā: глава – гла̄, осѝавам – осѝām, убава –убā, снаа – сна̄, знаа̄ӣ – зна̄ӣ;

-oo-, -ao-, -oa->ō: го̄ӣово – го̄ӣō, дабово – дабō, сурово – сурō, Радово – Радō; ковач – кōч, ѝовар – ѝōвр, кога –кō; ѝргаво – ѝргō, блунѝаво – блунѝō, ѝарѝалаво – ѝарѝалō, секоја – секō итн, со задолжително отпаѓање на интервокалните *в, г, ј*;

-eva-/ea->ē: ѝечеа – ѝечē, сечеа – сечē, сега – сē, беа – бē (појава забележана и кај најстарите говорители на битолскиот градски говор) , но и алтернативните форми: *колеа – колē, колја и колеја; царева – царē, царја, цареја, Сѝојчева – Сѝојчē, Пеѝрева – Пеѝрē* (оттука и Петрē нива, покрај Петронива како едена лексема);

-ee-, -ae-, -oe-, како и во повеќето *а-говори*, дало нагорен дифтон со *ј* на крајот: *се смее – се смеј̄ӣ, знае – знај̄ӣ, кладенче – клај̄нче, брезовец – брезој̄ц* итн;

Наспроти тврдењата на некои лингвисти и дијалектолози дека полумекото алвеоларно *љ* (*л'*) пред вокалите од заден ред (*а, у, о*) затврднало само во прилепскиот говор и во најблиските села, овде, со нагласена апострификација се набележуваат примери со тврдо, веларно *л*: *клун, клуч, кошула, лубејнца, валам – го вала̄ӣ дека бӣӯ арен мајсѝор*. Појава на затврднување на полумекото *љ* (*л'*) забележана е и кај помладите битолчани, ресенчани, охриѓани (секако под влијание на литературната норма) додека кај постарите и најстарите тоа редовно се чува, примери: *дел 'ам, пал 'ам, л 'убејнца, кл 'ун, л 'уѝо* и сл.

Веларното *л* во одредени позиции пред согласка и на крајот на зборот преминува во билабијално *љ* кое демирхисарецот го чувствува како нормално, а пак останатите одвај го забележуваат, примери: *жеӯка, ѝираӯка, коӯ, жаӯ, гоӯѝа̄ӣ, ѝираӯ-чиѝӣеѝо, ѝовоӯно*.

Акцентот паѓа на третиот слог оддесно налево со исклучок на глаголскиот прилог кој завршува на *-аки* или *-екум*: *бодина̄ки, клинка̄ки*, односно: *меѝе̄кум, прае̄кум*.

Треба посебно да се обрати внимание на членуваните форми на показните заменки и заменските присвојни придавки: *овај – овега, овему, онај – онега, онему; овā – овезе, она̄ – онезе; овегов = на овој овде, онезини = на онаа онде*.

И на крајот, при овој кус преглед на дијалектните особености на демирхисарскиот говор, ќе кажеме дека глаголската *е-група* (како и кај повеќето

говори на западното наречје) во потполност се изгубила, а 3 лице еднина во презентот завршува на *-ӣ*, токму онака како што се приведуваат формите како заглавни зборови: *ѿреснӣӣ*, *гине̄ј̄ӣ*, *глибосува̄ӣ*, *доизда̄ј̄ӣ*, *нараснӣӣ*, *ѿе̄ј̄ӣ*, *се сме̄ј̄ӣ* итн.

Пред самиот речник се наоѓаат кратенките подредени по азбучен ред и предадени со македонски и англиски термини што претставува новина во речничката практика (барем за мене), но истовремено англискиот јазик дава можност да се внесат и некои други термини (*children's language*, *archaic*) кои во речниците со латинска терминологија не сме ги среќавале.

Самиот речник го зафаќа централното место на трудот со 760 страни, со што, може да се рече, претставува редок пример на толку обемен и исцрпен подбор на дијалектни зборови печатени на ова поднебје. Ако се из земе *Речником̄ӣ на македонскӣӣе говори во југоисточнӣӣе егејски дел* на проф. д-р Коста Пеев, како и *Речником̄ӣ на говоро̄ӣ во Вевчани* од Димче Парталоски, ова е трет речник (колку што ни е познато) од ваков вид. Тој импресионира не само со богатата лексика, неповторливите и заборавени дијалектни форми и изрази, туку и со опстојното и студиозно прикажување на сите глаголски форми кои за читателот би претставувале права тешкотија. Освен тоа, напоредно една до друга фигурираат по две или три форми за една и иста лексема, онака како што се среќаваат во различни места на говорот, како и варијантите на едно и исто место што зависи од возраста на говорителот, неговиот социјален, општообразовен и културен статус.

Уште на почетокот да кажеме дека во *Речником̄ӣ* нема ниту еден збор што започнува со *њ*, а гласовите *х* и *ф* отсутнуваат целосно. Ако за гласот *х* може да се рече дека е оправдано отсутен (него го нема во ниту еден дијалект во Македонија зашто не се вклопува во системот на звучни и безвучни согласки; тој фигурира само во зборови од духовниот, религиозниот живот преземени од старословенскиот јазик и во странски зборови), тогаш отсутството на *ф* се објаснува со слабата комуникација на населението со поголемите градски центри во кои *ф* навлегло од грчкиот јазик, појава позната за скоро сите селски говори на западното наречје. Така, тука среќаваме: *каве*, *кавез*, *ва̄ӣӣӣ*, *ва̄брика*, *ванела*, *ва̄лӣӣ*, *вус̄ӣан*, *вӯӣа*, *совра*, *Совроније*, *Совревски* итн.

Тука го потцртувам и она за кое не се свесни ни самите демирхисарци: личната наставка за 1-во л. мн. кај минатите определени времиња ја изговараат со *в*, а не со *ф* како во останатите дијалекти што се должи на отсутството на гласот *ф*: [*б'евне*, *вр'акавне*, *вр'ежавне*, *к'овавне*] итн.

Поделбата, класификацијата на зборовите да правиме според два критериума:

- Зборови кои се употребуваат и во другите говори/литературниот јазик, но со фонетско-фонолошки измени, и
- Дијалектни, архаични зборови, употребувани само од демирхисарци.

Без некои претензии дека тука ќе направиме сеопфатен преглед на спомнатата поделба, ќе приведеме десетина примери за првата група зборови и двапати повеќе за другата.

Еве примери за првата група со напомена дека за фонолошките особености веќе зборувавме и затоа сега не ги повторувам, а таму каде што се нејасни давам и појаснување: *беу*, *бийисаи* (*Бийиса, ќе се разболии чојкон од жалој*), *вишиу*; *грош*, *грошлак*, *грошој*, *грошлаци*; *доилеји* – *доилѐм* – *доилејв* – *доилејвне* – *доилѐу* – *доилеу*; *згорнич*; *ившари* и *ившари*, *ившаривне*, *ившарја*, *ившарѐ*, *ившареја* = ишари, набои; *ивчади* – *ивчадивне* – *ивчадиу*; *кременауна* = кременадла; *мумениауно*; *нека*; *ња* – *не* – *неја*; *олошка*; *пареја* и *парја*; *подваи* – *подваивне* – *подваиу* – *подваиѐ* – *подваија* – *подваијеја*; *расиојчки* (нешто што се однесува на Растојца); *сваи*; *иискајн*; *иорник*; *иобрач*; *косурец*; *убаји* – убавее и убави; *укрепија* – помош, поткрепа (*Та имаше голема укрепија од шайко е*), *црничџа*; *Цван*; *џешко* и така до недоглед.

Огромниот фонд на непознати зборови за обичниот човек од другите краеве на Републиката поткрепен е со два, три, па и повеќе еквивалентни збора од стандардниот јазик што за читателот претставува и дополнителен фонд на зборови кои не така често ги среќава. Има извонредно голем број на архаизми, кои, нека не ми биде забележано, денес не ги познаваат младите, па и средовечните демирхисарци. Ваков богат подбор може да се направи само со длабоко понирање во сопствената меморија и во понирањето во делата на постарите писатели од овој крај.

Изборот на лексемите не е правен по некој ред, туку онака, едноставно запазувајќи некаков азбучен ред. Примери: *брндав* – валкан, извалкан околу устата од јадењето; *вренгија* – место каде што се запира водата за на јаз; *голоман* – сиромав човек; слабо облечен човек; *драгасија* – атар, реон; *едеквица* – лајпрда, несмасна, мрзлива жена; *згорничџ* – скржаво (*Згорничџ иоилеше есенскојо сонце*); *кравџ* – болно кашла; *лилјарка* – додолка, девојка учесничка во обичајот за измолување дожд; *лонгарач* – празна чорба, танко јадење за сркање; *лозена* – женска облека, кошула; *муренка* – вид црница; женски полов орган; *окуиали* – стркала, кутне; *пачка* – нога од свиња за пача; шаржер; *иуреј* – вид трева со класовидно соцветие, троскот; *развласи* – развласи, расчесла; *саума* – без забрана за стока (*И иуишија в иоле гојдаија саума, нема нишио за бранење*); *сашеска* – теснец низ кој тече река, теснина меѓу ридови; *иешеука* – многу, мноштво од луѓе; исплеткано; *ивка* – страв; *шавни* – излезе, прошета, мрдне, се раздвижи; *иушменки* – отпадоци од плодови, ситно ѓубре; *ишкерка* – курва, ороспија, цадија.

Она што мислиме дека е незначителен пропуст е неименувањето на растенијата и животните со латински имиња, зашто ако за мене и за авторите е познато што е тоа *враишка* (висока дрвенеста билка со карактеристичен мирис и жолти цветови – *Tonacetum vulgare*), за оној од Источна Македонија можеби не значи ништо зашто има многу такви билки, а таму се викаат поинаку, како за мене што не значи ништо *иуреј* туку само *ироској* (троска), односно *Agropyrum repens*.

Од 130-те информатори од скоро сите села во Демир Хисар в очи паѓа фактот дека претежно тоа се луѓе родени во првата половина на минатиот век што

уште повеќе ја подвлекува констатацијата дека многу зборови веќе се архаизирале и на нивно место дошле понови, пофреквентни, или пак таквите предмети, називи и дејства полека исчезнуваат; ова беше последна прилика тие да се зачуваат во пишана форма.

Во поглавјето за *Стручна литература* набележани се 45 единици, број кој и не изгледа така голем кога би бил ова труд со поинаква содржина. Меѓутоа, фактот дека тука се работи за речник, а не за некоја студија за појави, процеси, научна дисциплина, студија за движењето на парите, на пр. во светски рамки или кај нас и сл. станува зашметувачки голем број, ако на пр. во *Македонско-рускиот речник* се наведуваат 12 автори (Речникот е тритомен), а во *Руско-хрватскиот фразеолошки речник* 40 автори (речникот е двотомен). Освен тоа, авторите се погрижиле да ги искористат сите можни студии од ваков вид од најстари печатени извори (1940) до денес од овој регион, со што речникот добива на квалитет.

На крајот да кажеме нешто за белетристичката литература. Тука продефилирале 34 автори, 34 горди, даровити, сегдеприсутни демирхисарци кои оставиле/оставаат неизбришливи траги во сите сфери на нашето културно живеење. И сите тие создале по десетина уметнички дела кои авторите на *Речникот морале* да ги прочитаат, да ги протолкуваат несекојдневните зборови од овој крај и да ги внесат во *Речникот* со сите нивни варијантни форми, со сите нивни дублети или полисемичност, создавајќи го ова капитално дело.

Ете, тоа е трудот на авторите Радован П. Цветковски и Божо Стефановски кои на видело изнесоа еден богат лексички материјал, материјал што засега во нашето минато, во нашите некогашни верувања и обичаи, засега во нашите дамнешни вредности и не тера да бидеме горди на нашиот народ, горди на нашиот јазик кој умее така добро и сликовито да ги предаде сите форми на живеење кај нас. Завршувајќи ги последните редови од овој приказ, со нескриени симпатии *Речникот* му го препорачувам на секој лингвист и македонист, а посебно на демирхисарци за секогаш да се потсетуваат на нивните предци, на нивните корења и вечно да се гордеат со нив.

Кирил ТРАЈКОВСКИ

**ЛИЛЈАНА МАКАРИЈОСКА,
СТУДИИ ОД ИСТОРИСКАТА ЛЕКСИКОЛОГИЈА
Институт за македонски јазик »Крсте Мисирков«, Скопје 2007**

Knjiga Liljane Makarijoske, posvećena je historijskoj ili dijakronijskoj leksikologiji koja proučava razvoj konkretnoga leksičkoga sustava u procesu njegova povijesnoga nastanka i otkriva razdoblja u semantičkom razvoju pojedinih leksičkih jedinica. Iznimno bogat leksički fond makedonskih crkvenoslavenskih tekstova, ističe autorica, omogućava različite leksičko-semantičke raščlambe s više aspekata, primjerice semantičkoga i strukturalnoga aspekta.

Osim *Воведа* (7-12), *Скрајџеници* (350-352) и *Индекса* (353-372), knjiga sadrži šest ovećih rasprava u kojima su opisani najvažniji leksički slojevi makedonskoga crkvenoslavenskoga jezika: *Именувањето на роднинско-семејниите односи во црковнословенскиите текстови* (13-69), *Именувањето на брачниите односи во средновековниите текстови* (71-93), *Именувањето на деловиите на човечкојо тело на историски план* (95-161), *Црковнословенската лексика од областа на историјата на медицината* (163-240), *Фитонимиите во македонскиите црковнословенски текстови* (241-285), *За зоонимиите во македонскиите црковнословенски текстови* (287-349). Na kraju svake rasprave nalazi se popis literature, a uz neke i dodatni popis izvora.

Граѓа за истражување bogatoga leksičkoga fonda su makedonski crkvenoslavenski tekstovi koji su ušli u korpus *Rječnika crkvenoslavenskoga jezika makedonske redakcije*, evanđelja, psaltiri, komentari psaltira, parimejnici, triodi, počevši od najstarijega rukopisa iz 12. stoljeća, *Bitolskog trioda*. U leksičku su analizu ušle i kasnije dopune istoga *Rječnika*, kao primjerice: *Mazurinska krmčija*, *Slepčinski paterik*, *Tikveški zbornik*, kao i mlađi rukopisi makedonskoga govora. Pri navođenju pojedinih leksema korišćeni su svi dostupni staroslavenski rječnici.

Kod opisa pojedinoga leksičkoga odsječka navode se potvrde iz najstarijih spomenika, uz tumačenje značenja, grčke paralele, a potom slijede primjeri iz ostalih staroslavenskih, odnosno crkvenoslavenskih rječnika i na koncu potvrde iz mlađih makedonskih tekstova. Istovremeno se predočava varijantnost i sinonimija, tj. utjecaj grčkoga jezika na semantičku strukturu i tvorbu slavenskih ekvivalenata. Zaključeno je, da je u svim opisanim segmentima: rodbinski i braćni односи, dijelovi ljudskoga tijela, povijest medicine, fitonimi i zoonimi, u tekstovima makedonske redakcije temeljni sloj slavenski, dok je manji udio grecizama, a u mlađima, od 16. stoljeća, a posebice u 17. stoljeću, turcizama. Premda autoricu najviše zanimaju leksičke jedinice, podrobnije, historijska leksikologija i leksikografija, kao i makedonska dijalektologija, to je истражување neminovno multidisciplinarno, odnosno povezano s drugim disciplinama, posebice mitologijom, religijom, folklorom i narodnim stvaralaštvom, pa su u pojedinim razradbama leksičkih primjera predoćeni podaci iz ovih područja.

Predmet prve rasprave su termini za rodbinske odnose u historijskoj, tj. dijakronijskoj perspektivi, odnosno u crkvenoslavenskom jeziku makedonske redakcije i njihov utjecaj na iste termine u suvremenom makedonskom jeziku. Nazivlje za rodbinsko-porodične odnose u svim je jezicima najstariji leksički sloj, iako je i ono podložno semantičkim promjenama, posebice kad je riječ o terminima za obraćanje. Ustaljena je klasifikacija ovih termina, koju prihvaća i autorica, u zavisnosti o prisutnosti ili odsutnosti krvnog srodstva. Rodbinski su odnosi, a tako i nazivi, povezani s običajnim pravilima i religioznim shvaćanjima patrijarhalne zajednice, oni odražavaju socijalni status i strukturu određenoga povijesnoga razdoblja. Pri leksičko-semantičkoj raščlambi autorica polazi od osnove *rodъ* iz koje su izvedeni osnovni nazivi za srodstvo: *сѣrodіе*, *сѣродѣство*, *роѣдакъ*, *роѣданинѣ*, *сѣродѣникѣ*, *сѣроѣдѣникѣ*, *сѣродѣница*, itd. Za pojedine se primjere navode starije i mlađe varijante iz crkvenoslavenskih tekstova makedonske redakcije, kao i složenice. Pri raščlambi nazivlja za rodbinske odnose u makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima autorica razlikuje nazive za krvno srodstvo po donjoj liniji: *вѣнукѣ*, *вѣнукѣ* i po gornjoj liniji: *baba*, *dѣdъ*. Na koncu rasprave iznosi se pregled naziva za muževljevu i ženinu rodbinu u makedonskom jeziku iz čega je zaključeno da su makedonski govori očuvali veliki broj termina praslavenskoga porijekla: *сѣкрѣ*, *сѣкрѣ*, *зѣтѣ*, *снѣхѣ*, *злѣва*, *јѣтры*, *ѣура*, *ѣуринѣ*, *ѣурѣ*, *тѣшта*, *тѣстѣ*, manji dio su grecizmi.

U drugoj se raspravi, istom metodologijom i na temelju iste građe, iscrpno razrađuju nazivi za bračne odnose u srednjovjekovnim tekstovima pisanim crkvenoslavenskim jezikom makedonske redakcije. Pri opisu pojedinih naziva uz osnovni, navode se i sinonimi, kao i složenice, npr. *dѣва*, *госпоѣзда*, *bogorodica*, *prisnodѣва*, *jasnodѣваја*, itd. Katkad se navode primjeri s jedinom potvrdom u nekom spomeniku, npr. *ѣениѣтѣсѣ* očuvan jedino u *Slepčenskom apostolu* iz 12. stoljeća. Zaključeno je, da se izrazi za bračne odnose u crkvenoslavenskim tekstovima odlikuju velikom raznovrsnošću i raznolikošću, odnosno bogatstvom izraza u odnosu na današnji suvremeni jezik, u kojem prevladava tendencija pojednostavljivanja. Na temelju izložene građe, zaključeno je, da najveći dio leksika u imenovanju bračnih odnosa pripada osnovnom slavenskom sloju, što potvrđuju i mnogobrojni sinonimi: *ѣена* – *сѣпрѣвѣга* – *сѣпрѣвѣѣница*, *тѣѣѣ* – *сѣпрѣвѣѣ*, itd. Izrazita je i tvorbena raznolikost, npr.: *вѣdova* – *вѣdovaja* – *вѣdovica*...

Treći je dio knjige posvećen leksemima za imenovanje dijelova ljudskog tijela, tzv. anatomskom leksiku, koji predstavlja osnovni leksički fond crkvenoslavenskih tekstova. Za lekseme iz tog segmenta karakteristično je, da u suvremenom makedonskom jeziku najčešće nemaju sinonime. Kod njih se sekundarno značenje izražava pomoću različitih metaforičkih transformacija, npr. *глаѣа на човѣк*, *глаѣа на клинѣцѣ*. Leksemi te leksičko-semantičke skupine, uz osnovni leksički fond, pripadaju i terminološkom, oni u starijem i mlađem slavenskom sustavu (crkvenoslavenskom i makedonskom) funkcioniraju s približno istim semantičkim sadržajem. Osim spomenutoga korpusa (RCJMR), ovdje autorica analizira i lekseme iz ljekaruša, kao i krmčije.

Crkvenoslavenski tekstovi kao tekstovi s crkveno-religijskim sadržajem značajan su izvor za proučavanje srednjovjekovne medicinske terminologije, a njima je posvećeno četvrto poglavlje ove knjige. Kao korpus za istraživanje, u ovom su dijelu, uz

već navedeni, dodani i neki posebni tekstovi, ljekaruše, mladi zbornici iz 18. i 19. stoljeća. Makedonska je srednjovjekovna narodna terminologija povezana s narodnim vjerovanjima, odnosno magijom, bajanjem, gatanjem, itd. Također je važna religiozna komponenta, odnosno utjecaj kršćanske terminologije. Istraživanja iz oblasti etnomedicine pokazuju da postoji niz sličnosti, odnosno vjerovanja, kod južnoslavenskih naroda, a i općenito na Balkanu, a time i u terminologiji. U tekstovima pisanim crkvenoslavenskim jezikom izbor leksema za imenovanje konkretne bolesti je vrlo mali u odnosu na nebiblijske i mlađe rukopise. Iz pregleda građe zaključeno je da je najveći dio leksika iz područja povijesti medicine slavenske provenijencije: *bolēnie, rana, prokaza*, itd., dok je manji dio grecizama: *ikterъ, lepra, panukla*, a u mlađim tekstovima turcizama: *damla, safra, dalakъ, mehlemъ*, itd.

Makedonski srednjovjekovni tekstovi s bogatom leksičkom građom, uz neke mlađe rukopise, ljekaruše i zbornike, kao i obilje ilustrativne građe iz područja fitonimije, razrađeni su po ustaljenom modelu u petom poglavlju. Kod takve je građe, ističe autorica, značajna analiza konkretnoga i prenesenoga značenja, kao i povezanost starijega jezičnog sustava, s mlađim, odnosno crkvenoslavenskoga s makedonskim. Na temelju toga se očituje kontinuitet u imenovanju biljne terminologije kroz vjekove i jedinstvo leksičkoga sustava na dijakronijskom i sinkronijskom planu. Golem broj makedonskih narodnih naziva za biljke predstavlja vrijednu građu za lingvistička i kulturološka istraživanja, katkad čak, radi velikoga bogatstva sinonima i homonima, stvara poteškoće u identifikaciji. Usporedbom crkvenoslavenskih i narodnih naziva mogu se izučavati jezične promjene, koje su rezultat povijesnoga razvoja. Najveći broj naziva iz ovoga leksičkoga segmenta također je slavenskoga podrijetla: *bylie, plēva, zelie, trēva, drēvo, sadъ*, itd., katkad za istu biljku nalazimo dva slavenska sinonima, a nerijetko uz slavenski izraz supostoji i grčki ekvivalent.

Posljednje je poglavlje posvećeno zoonimima u makedonskim crkvenoslavenskim tekstovima, što je osnovni leksički fond svakoga jezika. Makedonski crkvenoslavenski tekstovi pružaju iznimno zanimljivu i bogatu građu iz ovoga područja, počevši od biblijskih izvora, posebice *Knjiga o Jobu*. Osnovni leksički fond iz ove oblasti je slavenski, manji je udio grčkoga. Posuđenice iz grčkoga se adaptiraju prema slavenskom fonološko-morfološkom modelu. Grčke posuđenice su, npr. *akrida, akridъ, aspida, aspidъ, vasiliskъ, delfinъ, kitъ, leopardъ, onagrъ, ortogomitra, skinipa, skorpija, skutъnъ*, itd. Katkad nalazimo slavenski i grčki izraz, odnosno sinonime, npr. *komarъ - skinipa*, kao i dva slavenska izraza: *agnica - ovъsa*.

Crkvenoslavenski su tekstovi nepresušan izvor na koji se moramo vraćati kad želimo upoznati svoje korijene. Proučavanje kontinuiteta u rječničkom fondu makedonskih tekstova, što je temeljito istražila autorica ove knjige, od srednjovjekovne pismenosti do danas, doprinosi jačanju svijesti o postojanju makedonskoga nacionalnoga kulturnoga identiteta kroz vjekove. Proučavanje temeljnoga crkvenoslavenskoga leksičkoga fonda u makedonskim tekstovima doprinosi znanstvenoj potvrdi o ulozi makedonskoga jezika u razvoju srednjovjekovne slavenske pismenosti. Ujedno to je svjedočanstvo o povijesnom kontinuitetu makedonske kulturne historije, kao i potvrda o leksičkoj povezanosti i kontinuitetu crkvenoslavenskoga i suvremnoga makedonskoga jezika.

Knjiga Liljane Makarijoske iznimno je vrijedan doprinos proučavanju leksika crkvenoslavenskih tekstova, a posebice makedonske redakcije, ali i suvremenom makedonskom jeziku, odnosno dijalektologiji. Koristit će svim znanstvenicima koji se bave leksikom crkvenoslavenskoga jezika, a posebice leksikom makedonske redakcije, ali i suvremenim makedonskim, jer autorica nastoji pratiti kontinuitet u jezičnom razvoju od najstarijih tekstova do suvremenih. Također će biti interesantna onima koji se bave specifičnim leksičkim odsječcima, npr. fitonimima, zoonimima, medicinskom terminologijom, jer ovdje mogu pronaći polazište za daljnja istraživanja, kao i odgovore na mnoga pitanja. Knjiga može poslužiti kao model svima koji će se ubuduće baviti ovom problematikom, odnosno proučavanjem leksika drugih redakcija.

Marinka ŠIMIĆ

ТРАГАЊЕ ПО ТАЈНИТЕ НА УБАВИОТ МАКЕДОНСКИ ЗБОР (Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник од Снежана Велковска)

Појавата на книгата *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник* од д-р Снежана Вековска, особено за луѓето што се занимаваат со лексикографска работа на современиот македонски јазик, а и за поширок круг заинтересирани за јазични теми претставува пријатно доживување и тоа од повеќе причини. Таа не само што сведочи за фразеолошкиот опус на авторката, туку е и своевидна симболика за развојот и резултатите на македонската фразеологија воопшто. Со името на нејзиниот автор е поврзан растежот и резултатите на лексикографската работа на современ план и слободно може да се каже дека денес таа е предводник на организираниот научен живот во Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. И не само тоа. Резултат на нејзината неисцрпна енергија и пословична трудољубивост е и ова авторско издание што ви го претставуваме денес.

Пред нас е една исклучително интересна книга што сакаме да ви ја претставиме денес или да направиме обид само да го предизвикаме вашиот интерес за она што претставува отслик на богатството на македонскиот јазик, моќта на заробените зборови со едно скриено значење преку кое се пренесува мудроста на еден народ. Сосема субјективно уште при првиот контакт со ова дело пред нас постојано се наврќаше мислата кон еден прочитан дел за т. н. етимолошка магија, поточно за звучењето на еден определен збор во обредниот ритуал што се поврзува со значењето што сакаат да му го дадат учесниците во магискиот обред, што е директно поврзано со народната етимологија, но и со верувањето во натприродната, магичната сила на зборот. Така почнувајќи од полуфразеологизмот може да се движиме низ сите форми што може да ни ги понуди зборот како културолошки произлез на еден народ. Па понатаму едно на друго се надоврзува културата на јазикот која е одраз на културата на еден народ. Па оттаму сè е во сопственост на јазикот, сè е во сопственост на зборот. Зборот е тој што создава и што руши, што возвишува и што осудува, и тој што ја носи тајната порака која не враќа во меморијата на тајниот код за да не потсети кои сме, што е наше и што треба да не заборавиме. Пред нас е уште една книга што нема „импакт фактор“, упорно што се наметнува како карактеристика за некаква таканаречена висока наука и за некакви

вистински вредности, но за нас за македонските лингвисти и за сите почитувачи на македонскиот јазик има голема важност и „влијателна дејност“ бидејќи самата по себе го претставува тоа. Таа нас нè доближува до убавините на македонскиот збор, до богатството на македонскиот јазик, до скриената магична формула што ја носат фразеологизмите во себе, почнувајќи од оние слушнати од раното детство, па низ времето прочитани и дополнети во нашиот речник, преку прифаќањето на зборовите што сме ги научиле уште со учењето на мајчиниот јазик.

А, преку мајчиниот јазик се открива и се именува светот, се создава основата за комуникација на личноста со сето она што ја опкружува, а со тоа се создава и основата на јазичните познавања што се прошируваат и што се пополнуваат понатаму во животот, несвесно се изградува граматичкото знаење што ги има најсовершените елементи за примена во практиката. Така, моќта на зборот нè води низ времето, а јазикот преку зборот е дар оставен од нашите предци, денес ние со овој запис пред нас имаме еден таков дар за идните генерации.

Авторката на овој труд можеби избрала најсоодветен начин да ја одбележи својата триесетгодишна работа во Институтот за македонски јазик со печатењето на оваа книга. Во оваа пригода само ќе потсетиме дека Снежана Велковска работи во Институтот од 1 септември 1978 год. Во почетокот во Одделението за современ јазик, насочувајќи го својот интерес кон граматиката и кон морфосинтаксата и синтаксата на македонскиот јазик, а постапно внесувајќи се во лексикологијата и лексикографијата, преку трудови што ја опфаќаат антонимијата и синонимијата; па така својот интерес го насочува кон фразеологијата. Оние што ја познаваат подобро како личност која има изградено свој однос кон фолклорот и кон македонската традиција, кон македонската изворна песна, почитувајќи ја умешноста на македонската жена да се искаже на различни начини, преку плетки и везови, преку љубов кон цвеќето, нешто останато во меморијата од дете кога ги примила првите приказни од сопствената баба од јужниот крај на Македонија како нешто важно што не смее да се заборави и што треба да се пренесе на сопствените деца, заедно со споменот за родната грутка носена во срцето. Можеби тоа е една од причините што го активирала интересот кон фразеологијата, како некој вид врска на минатото со сегашноста и како нешто што треба како скриена формула да се пренесе во иднината.

Речиси две децении д-р Снежана Велковска, научен советник во ИМЈ, работи на полето на македонската фразеологија. Неспорно е дека работата врз проектите Интенцијално-синтаксички речник на македонски глаголи (објавен во шест томови) и Толковен речник на македонскиот јазик (со досега отпечатени три тома, а во печат е четвртиот) каде што таа се јавува како раководител и како редактор, имале основа за влијание за да се побуди еден таков интерес за фразеологијата од научен аспект. На македонската читателска публика д-р Снежана Велковска ѝ е позната со

книгата Белешки за македонската фразеологија, отпечатена 2002 година, но трудот *Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник*, иако е сроден по проблематиката, не претставува проширување, туку надоврзување на претходните нејзини трудови што ја опфаќаат македонската фразеологија. Така, книгата од 2002 може да ја сметаме само како воведување во она што го имаме пред нас сега. И како што таа книга поттикна голем интерес, така и оваа се надеваме дека ќе го стори истото.

Ако ја примивме книгата *Белешки за македонската фразеологија* како вовед во фразеологијата како одделен дел од науката за јазикот, каде што се претставени поголеми и помали студии посветени на фразеологијата општо и дел што ја опфаќа македонската фразеологија. Првиот дел од ова книга, составен од 7 прилози кои се еден вид навраќање кон фразеолошките изрази па оттаму претставува дело преку кое се гледа континуитетот во развитокот на македонскиот јазик во поглед на фразеологијата. Во овој прв дел, составен од 7 прилози опфатени се помалку обработувани теми, поточно некој од нив и воопшто за првпат се обработуваат во областа на македонската фразеологија. Такви се Фразеологијата и синтаксата, Идиоматичноста на дипломатскиот речник, Фразеолошките изрази со архаизирани јазични елементи итн.

Поаѓајќи од тоа дека еден од критериумите при определувањето на фразеологизмите е степенот на нивната архаичност, односно постоењето макар на една архаична компонента во градбата на фразеолошкиот израз, се доаѓа до диференцијалниот признак преку кој може да се издвојат овие изрази од слободните синтагми. Примерите што ни се дадени во книгата се основното јадро на македонската идиоматика и преку нив се отсликува едно национално духовно богатство и мудроста изразена преку јазикот. Фразеологијата како нешто што се пренесува од генерација на генерација и преку што се дава информацијата за корените на македонскиот јазик, за неговиот постапен развиток и за негувањето на традицијата, авторката ја поставува пошироко, воведувајќи нè во една посовремена состојба и до актуелните движења во фразеологијата, неизбежно разработувајќи ја и фразеологијата што ја среќаваме кај Мисирков, имајќи ги предвид фразеологизмите на целата македонска јазична територија, значи надвор од денешните постоечки граници, притоа правејќи една паралела со други јазици (како на пример со украинскиот). Притоа се дава и една паралела не само на балканско ниво туку и со некои словенски јазици.

Разработена е структурата на фразеолошките изрази и сите карактеристики што се јавуваат преку кои се отсликува посебноста на македонскиот јазик. Можноста за солидни и за потврдени заклучоци што ни ја даваат фразеолошките изрази произлегува од спориот процес на менливост што може да се согледа преку нив, па оттаму може да ги следиме и како потврда на информации во континуитет. Авторката на оваа книга, д-р Снежана Велковска, во определени делови, каде што смета дека е тоа

неопходно прави споредби што укажуваат на природата на македонскиот јазик и неговата генетска блискост со словенските јазици, но и на нераскинливата врска со балканската јазична средина. Фразеолошките изрази гледани како одраз на менталитетот на еден народ, како одблесок на колективната меморија нудат информација што нè води во тесна врска со идентитетот.

Фразеологијата може да се разгледува од повеќе аспекти, на структурен план, од семантички аспект, дијахрониски и синхрониски, очигледно е дека авторката го селектира она што е соодветно за материјалот што го нуди македонскиот јазик и имајќи го предвид тоа не се потпира само на еден пристап, туку ги има предвид сите сегменти.

Во овој труд д-р Снежана Велковска ни се претставува со својата оригиналност во изборот на темата и во нејзиното стилско обликување, во согласност со проблематиката која е обработена во неа.

Во трудот е зафатена проблематика од современиот македонски јазик, системно и постапно обработена, а тоа наедно е солидна основа за понатамошно развивање и надоградување на работата врз теми од областа на македонскиот јазик на современ план. Теоретската солидна поставеност овозможува да се добие насока во обработката на теми од областа на фразеологијата во македонскиот јазик. Ваквиот пристап е граден врз примери од македонскиот јазик, а наедно е избран модел што соодветствува и што дава можност за системно и постапно претставување на фразеологизмите на избраното јазично подрачје. Тоа може да се види од прилогот што доаѓа кон оваа книга, поточно од делот Мал фразеолошки речник, дел што ја пополнува големата празнина што ја има на ова поле во македонистиката. Трудот вложен во изработката на оваа книга ни сведочи за една упорност и трпение дел по дел да се обработува од она што може да го наречеме македонско духовно богатство. Обично вакви теми се работат како проекти, тимски, па оттаму пред себе гледаме труд што претставува подвиг да се навлезе во една таква проблематика каде што стилско-експресивната маркираност е она затскриено преку неколку зборови што треба да се протолкува со голема умешност.

Како општ и прв впечаток, сакаме да истакнеме дека книгата на д-р Снежана Велковска е книга што претставува вистински поттик за нови понатамошни размислувања во врска со сите актуелни прашања од областа на фразеологијата на македонскиот јазик. Еден таков „прекин“ на здивот, на пример е, во врска со прашањето за итна и целосна обработка на македонската фразеологија од сите аспекти. На размислување поттикнува и фразеологизмот **Стамбол да гори, Дебар го плаќа**, кој е израз на културноисториската меморија на жителите на определен јазичен простор, а пред лингвистот се поставува прашањето за тоа, како да се дојде до увид во дијалектната фразеологија кога се знае дека кај нас дијалектната лексика сè

уште не е целосно собрана, а колку што одминува времето, таа сè повеќе исчезнува.

Фразеолошките изрази се изделуваат како посебен фонд од речничкиот состав на еден јазик, претставуваат богат извор на информации за светот и имаат одраз во даден јазик и во неговите врски со историјата и културата на неговите корисници.

Проучувањето на особеностите на фразеолошката единица, односно на нејзината формална структура, има важно теориско значење за разоткривањето на некои специфичности како самостојна јазична единица.

Установувањето на компонентниот состав на фразеолошката единица и неговата организација, како и разграничувањето на одделните варијации, кои ги бележиме во нивната формална структура, играат важна улога во лексикографската обработка на фразеологизмите, особено при изработката на фразеолошките речници на македонскиот јазик. Одделен фразеолошки корпус подготвен за разработка како еднакво важни ги налага прашањата: *како да се ојредели семантичката структура на фразеолошките единици и нивната стилска функција во јазикот и како правилно и објективно да се прикаже нивната форма со која тие функционираат како јазични единици?*

Особено побудува интерес вториот дел од трудот **Македонска фразеологија со мал фразеолошки речник**, односно фразеолошкиот речник кој во содржината на книгата е сместен од 76 до 333 страница. Кон него е приклучен и индекс на сите заглавни зборови вклучени во овој речник, зад кој стои бројката на страницата што овозможува лесно пронаоѓање на фразеологизмот и на неговото толкување.

Во рамките на овој дел, авторката С. Велковска најпрвин пристапува кон определување на основните методолошки поставки при обработката на анализираниот фразеолошки материјал.

За објективно претставување на формата на фразеолошката единица, како форма на самостојна јазична единица, од особено значење е установувањето на компонентниот состав на фразеолошката единица врз база на диференцирање на задолжителните, конструктивни елементи на фразеолошката единица од другите елементи, кои на еден или друг начин прават целост. За да се утврди точно формата на фразеолошката единица, неопходно е да се открие дејствувањето на нејзиниот материјален состав, но и да се обрне внимание на проблемот на стабилноста на тој состав. И покрај сета сложеност на разграничувањето на елементите на фразеолошката единица, Велковска успешно го следи овој теориски пристап при изработката на фразеолошкиот речник.

Фразеологизмите во Речникот се претставени по азбучен ред според носителите на значењата на фразеологизмите. Авторката се определила за методолошка постапка според која секој фразеологизам се внесува кај задолжителните елементи. Обработката на речничката статија е дадена кај

главниот член, а кај другите само се упатува на местото на обработката, без разлика на која зборовна класа припаѓа тој. Носителот на значењето на фразеологизмот Велковска го извлекува од толкувањето. Па, така на пример во фразеологизмот **врзе коска (снага)** со значење **зајакне, зацврсти**, носител на значењето е глаголот **врзе**. Лексичката варијантност на именскиот дел **коска (снага)** го потврдува глаголкиот карактер на овој фразеологизам.

Кај споредбените фразеологизми толкувањето се дава кај зборот спрема кој се прави споредбата: **бел како вар** – многу бел, како последица на страв, болест и сл. Овој фразеологизам е внесен и кај заглавниот збор **вар**, но таму се упатува на толкувањето дадено кај заглавниот збор **бел**. Таков е случајот и кај другите фразеологизми од овој вид. На пр.: **црвен како божур** – многу црвен, **црн како кумбе** – многу црн, **спие како зајак** – лесно се буди, постојано е на штрек, **каса како змија** – има остар јазик.

Заглавните единици во Речникот се предаваат со големи букви полуцрно, фразеологизмите со мали букви полуцрно, а толкувањата се предаваат со обичен шрифт. Факултативните единици на фразеологизмите авторката ги предава во средни загради. Лексичките варијанти на фразеологизмите и дублетните форми на заглавниот збор се сместуваат во мали загради, а формалната варијантност на фразеологизмите се предава со две коси црти. Кога фразеологизмот се употребува со глаголи што образуваат видски пар, се наведуваат двете форми со коса црта меѓу нив: **влегува/влезе на голема врата; доаѓа/дојде на ум**.

Иако овој речник е насловен како мал, тој содржи околу 5000 фразеолошки изрази кои илустрираат голем дел од фразеолошкото богатство на македонскиот јазик и ја заокружуваат сликата за македонската фразеологија. Голем број фразеолошки единици застапени во него се карактеристични за разговорниот стил и се употребуваат во усната комуникација. Дел од нив се важен документ, пред сè, поради постојаните промени во лексичкиот фонд на јазикот што секако се одразуваат на структурата и на значењето на веќе постојните фразеолошки изрази, но придонесуваат и за создавање на нови. Во Речникот се опфатени и другите типови фразеолошки изрази, оние кои се од поново време како на пример (**купува на пишанка**) или кои навлегле во јазикот по литературен пат (**Гордиев јазол, Сизифов труд, Дамоклов меч, вербален деликт**).

Фразеолошките изрази приложени во овој труд не се широко познати. Поради овој факт, овој речник по своето значење ги надминува лингвистичките рамки. Тој укажува на еден значаен дел од културното наследство на македонскиот јазик кое треба да го сочуваме и да го негуваме преку јазичната култура.

Мислата на познатиот полски лингвист Витолд Дорошевски *зборовише се како мостови префрлени преку вековише од коишто може да се гледа содржината на дамешиштие настани* во многу случаи ја

аргументираат фразеологизмите кои највпечатливо го одразуваат битот на народот. Оттука, на нив можеме да гледаме како на национална ознака на јазикот.

Основен извор на фразеологизмите се народните говори и во нив најсилно се отсликува секојдневниот живот и работа на Македонците низ вековите: **Работи за корка леб; Ноќта ден ја прави; Живее на туѓ грб** и други.

Во овој фразеолошки речник се регистрирани фразеологизми кои поникнале од македонските обичаи и верувања.

Фразеологизмот од Речникот **удри јајца на масло** со значење *йочна да йпроши многу* произлегува од стариот народен обичај со кајгана да бидат угостени само најуважените посетители во домот. Тука, од една страна се откриваат историските околности и социјално-економските услови кои ја наложувале штедливоста на нашиот човек, а од друга страна се открива гостопримството како културно и традиционално обележје на Македонците.

Одделни фразеологизми се во тесна врска со народните приказни. Таков е случајот со фразеологизмот **под јазик ќе го скрие** со значење *ќе скрие нешто* на *најскришно место* што го наоѓаме во една приказна од познатиот македонски собирач на народно творештво Кузман Шапкарев:

...да му го сакаш йрсїеной ичо го имай йод јазик, и ойќако ќе йи го дајй и йи да си го клаиш йод јазик и йамо секогаиш да си го држиш, йа со йој йрсїен ичо ќе сакаш, ќе йи се чиний. Во овој дел од приказната е изразена поуката на фразеологизмот **Под јазик ќе го скрие**.

Народната мудрост ја следиме низ примерите извлечени од Речникот: **Не учи старец да мака јајца** со значење *не учи йоучен од тебе, без труд не се ора со плуг* со толкување *без работиа нема усїех; дури има плеќи, ќе има и самари, додека има кој да работиш, работиа ќе се најде*.

Верувањата во моќта на зборот се преточени во поздравите, благословите и клетвите кои имале магиска задача во остварувањето на содржината што е изречена со нив, во позитивна и негативна смисла: **Светло ти око, Со здравје, Од твоја уста во божји уши, Господ да ти придаде, Со Бога напред и Срце да те изеде, Очите да ти испрснат**.

Душата на оваа книга е фразеолошкиот речник и со големо задоволство го истакнуваме тоа зашто токму во него е скриено духовното богатство на македонскиот народ.

Од рана возраст македонскиот фолклор е континуиран интерес на Снежана Велковска. Од младини таа црпе зборови и изразни средства од фолклорот, упорно и стрпливо ги собира зашто добро знае дека тој е сигурна поткрепа. Но, таа, како што учеше Блаже Конески, не запре на изворот, тргна по вистинитоста што избива од зборот со стремеж кон ова издание. Книгата *Македонската фразеологија со мал фразеолошки речник* дојде во вистински час, да пополни една голема празнина во науката за македонскиот јазик.

Овде само ќе споменеме дека д-р Снежана Велковска во својата книга многу солидно успева да го направи тоа. Печатењето на овој труд претставува збогатување на оваа, навистина помалку истражувана, област во македонистиката, а за авторката поттик за натамошни истражувања.

На крајот ни останува да завршиме како што во еден дел наведува авторката за баењата за работа како благослов на ова дело - Како што тече брзо и лесно водата, така да ѝ вјасаат рацете за работа на авторката, а пред нас да имаме уште вакви дела.

*Снежана ВЕНОВСКА-АНТЕВСКА
Олгица ДОДЕВСКА-МИХАЈЛОВСКА*

**ФРАНТИШЕК ВАЦЛАВ МАРЕШ,
КОМПАРАТИВНА ФОНОЛОГИЈА И МОРФОЛОГИЈА
НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

Во рамките на Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура во 2008 година излезе од печат книгата *Компаративна фонологија и морфологија на македонскиот јазик, синхронија и дијахронија* на истакнатиот чешки славист Франтишек Вацлав Мареш.

Ова значајно дело опфаќа 23 трудови, главно презентирани во вид на предавања на Семинарот за македонски јазик, литература и култура или пак трудови прочитани на Научните дискусии. Редакторите на оваа книга, д-р Зденка Рибарова (главен уредник) и д-р Емилија Црвенковска, ги подредиле статиите во четири тематски целини: *Увод, Фонологија, Морфологија, Од сѐпаративна македонски текстови и записи*. На почетокот се поместени деловите *Предговор, Белешка за авторот и За едницата*, а на крајот следат *Крајенки и Прилози*.

Уводот содржи една статија со наслов *Месиво на македонскиот јазик во словенскиот јазично семејство*. Врз база на низа јазични карактеристики кои се типични за македонскиот јазик и други јазични карактеристики кои го зближуваат македонскиот јазик со останатите словенски јазици, авторот мошне прецизно, би се рекло со математичка точност, генетски го маркира македонскиот јазик кон јужнословенската, источнословенската и кон југоисточната јазична група. Од друга страна, пак, со одреден број јазични карактеристики, македонскиот јазик припаѓа и во балканскиот јазичен сојуз. Сепак, нагласува авторот, треба да се истакне дека на сите јазични рамништа „има една репрезентативна количина појави типични, специфични, карактеристични за македонскиот литературен јазик“.

Статиите кои се однесуваат на споредбената фонологија се најбројни. Компаративниот пристап кон различни јазични појави укажува на многубројните специфичности на македонскиот јазик, како во однос на словенските јазици така и во однос на балканските јазици. На пример, во статијата посветена на *историскиот развој на македонскиот вокален систем*, имајќи ја предвид целата македонска јазична територија, авторот посочува две општи тенденции кои го условиле развојот на вокалите. Едната е словенска и се однесува на намалувањето на бројот на фонолошките реализации на архифонемите со што се формира петочлен вокален систем, а другата е балканската тенденција што води кон шесточлен вокален систем, шестиот член е фонемата /ə/, која во вокалниот систем е нова фонема преземена однадвор. Кон ова се надоврзува и статијата посветена

на *балканскиите иновации во македонскиот фонолошки систем*. При тоа Мареш заклучува дека во вокалниот систем иновациите главно претставуваат резултат од словенските развојни тенденции, а како балкански ги смета појавата на фонемата /э/ или /ə/ и фонемата /ү/ (во Бобошчица и Висока). Во консонантскиот систем го истакнува вклучувањето на новите фонеме кои ги пополнувале празните места во системот, притоа не нарушувајќи ја симетријата на консонантите, со исклучок на фонемата /x/ која е асиметрична. Авторот го проучува и *поеклогото на словенската носовка ж (ж)*, потоа *односот на фонемата јат и назалниите вокали во развојот на словенскиот вокализам*. Анализирајќи ја вокализацијата на секундарните силабични сонанти, Мареш заклучува дека во македонскиот јазик односните сонанти „во крајна позиција се вокализираат со помош на самогласките, секој сонант на свој начин, консеквентно со 'својот' определен вокал“, за разлика од другите словенски јазици „кои механички ја емитираат ервата алтернација“. Освен тоа е засегнато и прашањето за *акцентот во македонскиот јазик*, при што се наведува дека фиксираниот акцент се должи на балканското јазично влијание. Се осврнува и на *аномалниот акцент* кој најчесто се среќава кај зборовите од туѓо потекло.

Во овој дел како додаток е приложена статијата *Вуковата кирилица во светлината на развојот на словенскиот графиски систем*, во која Мареш хронолошки го следи развојот на словенското писмо и неговите реформи.

Во третиот дел *Морфологија* две статии се посветени на *сврхурајата на членот во македонскиот јазик и неговиот сооднос со граматичкиот род и број*. Мареш се осврнува и на *односот меѓу категориите одушевеност и определеност во словенските јазици* потенцирајќи дека овие две категории во словенските јазици имаат потекло од старословенскиот период каде што генитивно-акузативната форма во еднина ги вршела двете функции. Во јазичниот развој на различните словенски јазици овие две категории претрпеле различен тек: категоријата одушевеност се развила во голем степен, а ослабела категоријата определеност (во северните словенски јазици); категоријата определеност целосно се развила, а категоријата одушевеност исчезнала (македонски и бугарски јазик); или дошло до незначителен развој на односните категории (во српскиот, хрватскиот и во словенечкиот јазик). Авторот го опфаќа и прашањето за *судбината на граматичката синонимија*, а особено се задржува на *развојот и на губењето на двоината во словенските јазици*. Во врска со *македонската конјугација во споредба со другите словенски јазици* авторот ги наведува типичните заеднички особини, но и типичните самостојни одлики на конјугацијата во македонскиот јазик. Исто така во одделни статии посебно внимание е посветено на *перфектиот, кондиционалот, аориситот и имперфектиот во словенските јазици*.

Последните пет статии од оваа книга се однесуваат на *стириите македонски текстови и записи* кои се дел од македонското културно наследство. Статијата за натписите во црквата на манастирот „Свети Наум“ во Охрид, сведочи за напластувањето на три споменици на словенската епиграфика: глаголско-кирилскиот, т.е. потписот на попот Никула од 12 век; кирилскиот запис од 11 до

средината на 13 век и кирилскиот потпис од крајот на 10 век. Во статијата насловена како *Словенскиите светици во Асемановото евангелие*, Мареш меѓу другото наведува дека во календарот на посоченото евангелие одредени глоси се дополнуваат со *помени на месни и „словенски светици“* кои потврдуваат дека овој ракопис бил користен уште во 12–13 век во Охридско. Мареш го засегнува и прашањето за присуството на зборот 'Скит' во Скопскиот апостол размислувајќи дали оваа појава има јужнословенски карактер и била пренесена на руското подрачје или процесот бил обратен, кога е познато дека идентификувањето на Словените со Скити било познато и во Македонија и во Русија. Сепак, наведува авторот, одредени показатели укажуваат дека оваа појава треба да се третира како руско влијание зашто е веќе проучено и познато дека во спомениците со македонска провениенција, особено од 13 до 14 век, има видливи траги од руското јазично влијание. Мареш од лингвистичката анализа на *Јанковското кирилско ливче*, пергаментен лист со кирилски црковнословенски текст, заклучува дека споменикот е препишан од српска црковнословенска предлошка, меѓутоа има неколку појави што претставуваат македонски јазични особености (вокализација на малиот ер во е, затврднувањето на /ń/ и /ŋ/ и др.) кои упатуваат на препишувач од Македонија. Во статијата посветена на *одломкаџиџа (џалимџесџиџи) на Синајскиот кодекс 39* се укажува на нејзиното македонско потекло, со текстолошко-критички текст најблизок до Асемановото евангелие што упатува на хронолошки постар ракопис во однос на Македонското евангелие на поп Јован и Евангелието на Ундолски.

Приложение статиите кои опфаќаат различен спектар на прашања во еден хронолошки редослед, од почетоките на македонската писменост, потоа прашања поврзани со црковнословенската писменост, па сè до современата состојба на македонскиот јазик, укажуваат на сестраната ученост на овој светски познат лингвист и научник.

Македонистичките трудови на Ф. В. Мареш не завршуваат само во оваа книга. Подетално за овие трудови може да се види во обемната библиографија објавена во Македонски јазик (45–47, 1998) и во дополнетата библиографија во издание на МАНУ (Прилози 30, 1–2, 2005).

За афирмацијата на македонскиот јазик и македонистиката во светот, а по повод 40-годишнината на Меѓународниот семинар за македонски јазик литература и култура, Ф. В. Мареш посмртно е одликуван со Медал за заслуги за Република Македонија.

Катица ТРАЈКОВА

КИЧЕВСКИОТ ГОВОР ОД Д-Р ВЕСЕЛИНКА ЛАБРОСКА

Книгата *Кичевскиоѝ говор* на Веселинка Лаброска претставува еден оригинален труд кој со право може да се вброи во т.н. „нов правец“ на македонската дијалектологија. Имено, пред македонската дијалектологија по ослободувањето беше поставен еден голем предизвик, а тоа беше опис на македонските дијалекти. Во тој предизвик, покрај основоположникот, акад. Божидар Видоески, беа вклучени повеќето македонски лингвисти, меѓу кои и Б. Конески и Р. Угринова-Скаловска. Тој период продолжи со работата на А. Попоски, К. Пеев, В. Дрвошанов, М. Каранфиловски, С. Бојковска, М. Киш, и други кои дадоа голем придонес во развојот на македонската дијалектологија. Дополнувањето на празнините во мрежата на монографски описи беше една од задачите и на помладата генерација дијалектолози, меѓу кои спаѓа и Веселинка Лаброска. Токму таа генерација имаше пред себе и уште една задача, која во текот на 90-тите години ја наложи Видоески, а тоа беше – покрај класичен монографски опис на одреден говор, да се направи и обид за функционална анализа на граматичката структура.

Токму оваа обемна монографија – Кичевскиот говор, одговара и на двата предизвика – се држи до традиционалниот пристап, а истовремено нуди функционален структурен опис на еден од поинтересните говори на периферијата на централното дијалектно подрачје.

На скоро 320 страници можеме да дознаеме многу повеќе за овој интересен говор кој ни осветлува многу аспекти на развојот на македонските дијалекти и од словенски, но и од балкански план.

Првите 20-ина страни од лингвистичкиот опис се посветени на фонологијата на кичевскиот говор, која покрај инвентарот и дистрибуцијата на фонемите опфаќа и прозодиски дел, т.е. опис на дистрибуција на зборовниот акцент.

Централниот дел од монографијата под наслов *Морфосинѝакса* зазема скоро 200 страници што претставува импозантен опис и анализа на граматичката структура на овој говор. Тука, морфологијата и синтаксата, се анализирани како еден комплексен систем. Со оглед на големиот број перифрастични парадигми и аналитички категоријални показатели како во вербалниот, така и во номиналниот систем на говорот, ова е единствен начин на анализа и на опис кој може да доведе до кохерентна слика на оние информации кои во опишуваниот говор се пренесуваат со граматички, а не со лексички средства.

Морфосинџаксаџа е поделена на два обемни дела: *Преглед на зборовниџе џруџи и на каџеџориџалниџе џарадиџми* и *Функционална анализа на џрамаџичкиџе каџеџориџи*.

Во првиот дел се претставени морфолошки менливите зборовни гру-пи како и перифрастичните конструкции со учеството на форми на морфо-лошки менливите зборови; тука исто така се дава преглед на неменливите зборовни групи со истакнување лексеми посебно карактеристични за кичевскиот говор. Во вториот дел се врши функционална прагматичка и семантичка анализа и се утврдува начинот на функционирање на одделните претходно опишани конструкции.

Текстот е поделен на анализа на основните реченични модели и опи-сот на граматичките категории кои се реализираат на ниво на реченицата, и описот на категориите карактеристични за именската синтагма. По описот на функционирањето на граматичките категории карактеристични за глаголот како конститутивниот член на простата реченица (видот, начинот, времето, статусот, дијатезата), авторката го претставува предикатот на негација, начинот на формирање на прашалните реченици и описот на аргументи импликувани од страна на конститутивниот предикат. Сложената реченица е претставена според типот на врската меѓу дел-речениците: асоцијативна, темпорална, каузативна. Во посебна глава е претставен преглед на реченичните трансформи базирани врз инфинитните глаголски форми. Именската синтагма, како втора покрај реченицата основна синтаксичка конструкција, исто така е претставена преку своите основни граматички категории: количествената информација и референцијалната карактеристика.

Последната глава од монографијата е посветена на спецификите на кичевскиот говор во доменот на лексиката и фразеологијата.

Монографијата ја затвора обемен заклучок во којшто авторката не потсетува за основните особини на опишуваниот говор на сите нивоа на јазичната структура, а врз фонот на состојбите во другите македонски говори, истакнувајќи при тоа пред сè карактеристични архаизми од една – и иновации од друга страна.

Кон монографијата е приклучен голем блок дијалектни текстови кои сигурно ќе помогнат во понатамошната анализа на некои јазични особености загатнати во оваа монографија.

На крајот, со право може да се каже дека оваа монографија, покрај тоа што нуди богатство на податоци во врска со граматичката структура на кичевскиот говор, покажува и еден нов модел на обработка, еден нов правец во кој се движи македонската дијалектологија. Со оваа монографија, уверен сум, Божо Видоески би бил горд, а денес се гордееме сите ние.

ГАЈДОВА, УБАВКА, УСЛОВНИОТ ПЕРИОД ВО ДИЈАЛЕКТИТЕ НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК.

СКОПЈЕ: ИНСТИТУТ ЗА МАКЕДОНСКИ ЈАЗИК

КРСТЕ ПЕТКОВ МИСИРКОВ, 2008

Во трудот е анализирана релацијата услов во дијалектите на македонскиот јазик. Се изделуваат два типа на услов, реален и иреален, а овој труд ја објаснува семантиката на реалниот и на иреалниот условен период и нивната формализација (површинска реализација) во дијалектите на македонскиот јазик на целата македонска јазична територија. Основна карактеристика на релацијата услов е нефактивноста на настаните, чии показатели во македонскиот јазик се *ќе*-конструкциите, пред се *ќе*+презент (за реален услов) и *ќе*+имперфект (за иреален услов). Освен карактеристичните показатели на условниот период разгледани и анализирани се и показателите на т.н. условно-последична релација.

Книгата содржи увод, два поголеми дела насловени Реален условен период и Иреален условен период и трет дел насловен Модели на реалните и иреалните условни периоди застапени во дијалектите на македонскиот јазик, заклучок и на крајот резиме на англиски јазик и богата библиографија. Книгата брои вкупно 239 страници.

Во уводот е објаснета целта на трудот, анализирани се прагматичките и семантичките карактеристики на релацијата `услов`, сместени се средствата на таа релација во рамките на македонскиот глаголски систем и претставени се разликите меѓу реалниот и иреалниот услов. По претставувањето на своите толкувања, авторката врши преглед на трудовите посветени на условниот период во македонскиот стандарден и дијалектен јазик, задржувајќи се на разликите во теоретскиот пристап.

Анализата на релацијата услов е направена врз дијалектни текстови запишани од различни истражувачи, пред сè монографии на одделни говори на македонскиот јазик, а и дијалектни материјали забележани од фолклористи и етнологзи, како и преводи на две евангелија (Кулакиско и Трлиско). Користена е и Картотеката на проектот Македонски дијалектен атлас (Институтот за македонски јазик). Дел од текстовите се од втората половина на 19 век, а најголемиот од 20 век. Наведен е список на користени извори (околу 50), кој покажува дека анализата е правена на мошне обемен дијалектен материјал.

Списокот на извори ги опфаќа сите достапни дијалектни текстови. Иако одделните говорни комплекси се нерамномерно застапени (како резултат на постоечките достапни материјали), може да се каже дека корпусот примери е максимално репрезентативен за проблематиката на условниот период. Мора да се истакне дека најбогато се застапени оние територии што се најинтересни за македонската, словенската, па и балканската лингвистика – а тоа се периферните јужни дијалекти и западните дијалекти (кои се основата на македонскиот стандарден јазик).

Авторката употребува класични термини за одделни формални категории, како презент, перфективен презент, *л*-перфект, *има*-перфект, имперфект, аорист итн., па со определувањето на семантиката и на функционалните зони на одделните ситаксички модели ја остварува целта за утврдување на нивните функционално-семантички импликации.

Првиот дел, а и вториот, е организиран според утврдената класификација на македонските дијалекти (според Видоески), т.е. претставени се условните периоди во западното наречје, во југоистичното наречје и во северните говори. Во текот на анализата авторката ги зема предвид сите можни фактори кои можеле да влијаат врз изборот на одредена ситаксичка формула (ако се познати, возраста и биографијата на информаторот), контекстот на употреба (т.е. монолог, дијалог, неутрална или експресивно маркирана нарација, кохезија на текстот како фактор одговорен за негова топикализација, т.е. линеаризација на анализираната формула и сл.)

Во првиот дел (реалниот условен период) центарот на интересот е изборот на глаголските категории и на придружните модални партикули (дел од нив *ќе* и *да* како форманти на одделни нефактивни глаголски начини) во протазата и во аподозата и корелацијата меѓу тие два дела. Авторката го дефинира реалниот условен период како `остварлив услов со идна проекција на последицата`, што е и поднаслов во овој дел, а другите поднаслови се `Реален услов со итеративна импликација, и реален услов со вонвременска интеративна импликација. Тоа потврдува дека дел од условните периоди пресупонираат повторливост од два вида.

Во вториот дел, таа го дефинира иреалниот условен период како `Неостварен услов и последица` што претставува и поднаслов на тој дел. Изделува функционални класи конструкции коишто ги определува како `неостварен услов и последица во моментот на зборување` и `неоставарен/неостварлив вонвременски услов со итеративна импликација`. Овој тип на конструкции не се регистрирани во сите говорни комплекси, од причини што нема достапни текстови.

Третиот дел, кој е помал, но исто така централен е прегледот на ситаксичките модели на условниот период во македонските дијалекти според нивната географска распространетост и фреквенција. Токму овој дел дава можност да се сфати варијацијата и хиерархијата на моделите. Овој преглед дава слика и претпоставува како еволуирал македонскиот условен период и како се

создала денешната ситуација во македонскиот стандарден јазик. Претставените модели ни го покажуваат она што е универзално и кои географски зони се izdelуваат со поголема варијација (а тоа се западот и/или југот на македонската јазична територија). Прегледот на моделите е поделен на оние кои изразуваат реален и на оние кои изразуваат иреален условен период. Во делот за реалниот условен период изделени се синтаксички модели каде релацијата услов-последница е искажана со други не-условни сврзнички предикати – а тоа се примарно темпоралните предикати *дури (да/не), додека не..., штиом* кои сигнализираат граници на временските отсечки. Тука се претставени и интересните модели на `вонвременски` релативни состави од типот *Кој работи, ќе заработи.*, каде што протазата има форма на релативна реченица-услов, а аподозата – последница ја крие површински нереализираната релативизирана синтагма (*Ќе заработи тој, кој работи` = `Ако некој работи, ќе заработи`*). Овој начин на претставување на моделите покажува дека авторката својата анализа ја прави од содржина/семантика кон форма, а не обратно. Групата модели со иреален услов покажува дека таа категорија сè уште доживува формални промени.

Во заклучокот авторката ја утврдува хиерархијата на средствата за изразување на условниот период на македонската јазична територија и ја објаснува варијацијата на тие средства. Ја објаснува познатата врска помеѓу релацијата `услов` и т.н. адверсативна релација, ја покажува компликуваната меѓусебна зависност меѓу одделните темпорални и модални категории. Со сето тоа таа ја претставува големата диференцираност на македонската јазична територија, а и разјаснувањето на основните средства за изразување на релациите за кои станува збор со што се прошируваат нашите знаења и за сегашноста.

На крајот, истакнувам три причини за важноста на оваа книга. Прво, условниот период претставува универзална категорија и има прототипски карактер, па деталната анализа на целата територија на македонските говори е многу важна и корисна. Второ, условниот период има карактеристики на една нефактивна глаголска категорија (не зборува за факти, туку за наши претпоставки во иднина или минато) со која се покажува јазичната интерференција (во рамите на балканскиот јазичен сојуз), која е одразена пред сè врз нефактивните глаголски категории. Прототипската аподоза на реалниот условен период е основно средство за изразување на т.н. идно време, а аподозата на иреалниот условен период за изразување на т.н. минато-идно време, па самата анализа ги покажува и формите на балканизација на македонскиот глаголски систем. И трето, овој труд има значење за описот на состојбите и утврдувањето на соодветната прескриптивна норма во македонскиот стандарден јазик. Кај јазиците со подоцнежна кодификација (како македонскиот) има послободна конкуренција на ситаксички модели. Па затоа една систематска, детална анализа на состојбите во дијалектите може да помогне да се утврдат границите на она што се допушта во стандардниот израз. Овој труд претставува токму таква анализа на дијалектниот материјал.

Книгата на Убавка Гајдова има значаен и оригинален придонес за лингвистичката наука воопшто, за македонистиката воопшто, за македонската дијалектологија и за балканистиката. Оваа книга е редок пример од областа на дијалектологијата на македонскиот јазик како определен јазичен проблем може да биде анализиран и претставен врз основа на целокупниот дијалектен материјал на македонскиот јазик. Тоа излегува од вообичаените рамки на нашата традиција за обработка на дијалектниот материјал со монографија на одделен говор или група говори. Затоа, нејзиниот придонес за дијалектологијата на македонскиот јазик е од големо значење и претставува модел за други понатамошни анализи од ваков вид.

Елена ПЕТРОСКА

СЕМАНТИКАТА НА ЛЕКСИЧКАТА ГРУПА ЗБОРОВИ ОПФАТЕНИ СО ПОИМОТ *ОВОШЈЕ*

(Елизабета Бандиловска-Ралповска, *Лексичко-семантичкаа̄а̄ г̄руја̄ на зборови со значење 'овошје' во македонскио̄ӣ јазик (семантичка и зборообразувачка анализа)*, ИМЈ „Крсте Мисирков“, 2008)

Текстот на книгата под наслов *Лексичко-семантичкаа̄а̄ г̄руја̄ на зборови со значење 'овошје' во македонскио̄ӣ јазик (семантичка и зборообразувачка анализа)* од авторката Елизабета Бандиловска-Ралповска, се состои од пет дела, дополнет е и со индекс на единиците од лексичко-семантичката група овошје, список на користена литература, како и список на ексцерпирани текстови.

Предмет на интерес во трудот е лексичко-семантичката група на зборови што го именуваат и означуваат овошјето кои освен што му припаѓаат на јазичниот систем и претставуваат дел од општонародната лексика, истовремено функционираат и како термини во рамките на еден посебен термилошки систем – ботаниката.

Целта на овој труд е семантички да се опишат и претстават единиците од лексичко-семантичката група *овошје* чиј инвентар се состои од 57 лексички единици и е оформен преку следење на јазичната ситуација во пишуваната, преводната и стручната литература, како и во секојдневната јазична практика. Обработката на лексичките единици и на нивните деривати има лексикографско-семантички карактер и е направена според методологијата по која се работи *Толковнио̄ӣ речник на македонскио̄ӣ јазик* и според поновите истражувања од областа на лексикологијата и лексикографијата во соседните словенски јазици.

Првиот дел *Номинација и стандардизација на единициите од лексичко-семантичкаа̄а̄ г̄руја̄ 'овошје'* содржи четири глави. Во првата глава *Дефиниција на поимот лексичко-семантичка г̄руја̄* се обработени неколку теориски прашања поврзани со поимите *збор*, *структура на зборот*, *поделба на зборовите* и *групирање на зборовите*. Зборот се дефинира како најмала самостојна единица на лексичкиот систем чија основна функција е номинацијата. Во структурата на зборот како најважни се издвојуваат *архисемаа̄а̄* како задолжителен елемент што ја претставува поимната вредност на зборот и ја определува неговата припадност кон одделна група, и *семиие од йонизок ран̄* како единствен и неповторлив

состав од семантички елементи што го определуваат индивидуалниот карактер на зборот. Под поимот *лексичко-семантичка згрупа* се подразбира состав од зборови обединети според еден заеднички семантички признак наречен архисема.

Во втората глава *Термините како општи и посебни лексеми* се разгледуваат: статусот на термините во лексичкиот систем, разликите што постојат меѓу нив и останатите зборови од јазикот и специфичното семантичко толкување на термините поради нивната двојна припадност. *Термините* се дефинирани како зборови или лексикализирани состави со определена дефиниција во рамките на еден определен систем од поими. Тие му припаѓаат на општиот лексички фонд на јазикот, но во него заземаат посебно, специјално место поради припадноста, од една страна, кон јазичниот систем, а од друга страна, кон посебниот, термилошки систем.

Во третата глава *Состав и поделба на зборовите од лексичко-семантичката згрупа 'овошје' (од сиручен и од јазичен аспект)* се претставени двете групи – ботаничката и лексичката и разликите што постојат меѓу нив. Ботаничката група е претставена преку помолошката (морфолошка) класификација на овошните плодови според која се издвојуваат шест групи: *јаболческо овошје, коскеско овошје, јаткеско овошје, јагодеско овошје, суштројско (јужно) овошје и тројско овошје*. Во лексичката група, по азбучен ред, се дадени сите јазични единици што именуваат и означуваат овошје, изделени според еден општ, заеднички признак кој се јавува како единствено важен фактор за лексичко обединување.

Во четвртата глава *Номинација и номинативна употреба на единиците од лексичко-семантичката згрупа 'овошје'* тргнувајќи од зборовите како средства за номинација што ги задоволуваат социјалните потреби на еден јазичен колектив и од самиот акт на номинација (првична или вторична), се издвојуваат три случаи во формирањето на називите за овошје како номинативни средства: искористување на општи лексеми од општиот јазичен фонд како термилошки единици по пат на термилологизација, на пример: *бадем, вишна, дренка, јаболко, јагода, коскен, круша, малина, орев, слива, цреша, црница* и др.; создавање на посебни термилошки и лексички образувања по пат на вторична номинација, на пример: *јатонско јаболко, киви, кинеска слива, пасионка* и др.; и јазично позајмување или заемање на номинативни единици со статус на термини и на општи лексеми, на пример: *авокадо, гуава, кокос, пајаја, ѓекан* и др.

Вториот дел од трудот *Полисемантичко варирање* содржи две глави. Во првата глава *Полисемијата како лексичка појава* се разгледува полисемијата како централна лексичка појава и еден од основните начини за збогатување на речничкиот фонд на еден јазик, како и четирите модели на полисемантичка трансформација: *платисемија, мейонимија, синегдоха и мейафора*.

Во втората глава *Полисемантичка анализа на единиците од лексичко-семантичката згрупа 'овошје'* со помош на компоненцијално-

семантичката анализа е претставен системот од основни и секундарни значења на секоја одделна лексема т.е. единица од оваа лексичка група, а секое значење е определено според еден од моделите на полисемантичката дисперзија.

Третиот дел од трудот *Деривациско варирање*, исто така, се состои од две глави. Во првата глава *Деривацијата како модел на семантичко варирање* накратко се разгледува деривацијата како семантичко-морфолошка појава која ги проучува зборообразувачки мотивираните зборови, како и изведените зборови, дериватите, како посебни единици во речничкиот состав на јазикот, добиени исто така во процес на секундарна номинација како резултат од семантичкото варирање помеѓу две лексеми што припаѓаат на еден ист деривациски систем.

Во втората глава *Зборообразувачка (деривациска) анализа на единици од лексичко-семантичката група 'овошје'* со помош на зборообразувачката анализа заснована врз принципот на тематска поврзаност, е претставено деривациското гнездо на секоја одделна лексема од групата. Притоа, секоја новодобиена збороформа се анализира според определена шема која го дава начинот и рангот на изведување, зборообразувачкиот формант и видот на зборообразувачкото значење.

Четвртиот дел од трудот е насловен како *Прилози* и во него се поместени: Речник во кој на едно место речнички се претставени сите лексички единици заедно со нивните деривати и краток илустративен материјал при што под секоја илустрација се наоѓа македонскиот нормиран назив или називот што се препорачува за соодветниот вид овошје, неговиот латински назив и фамилијата на која ботанички припаѓа претставената овошна култура.

Заклучоци го претставува последниот, петти дел од овој труд. Во него се резимирани согледувањата и заклучоците од првите три основни дела, односно се претставени резултатите од истражувањето во врска со начинот на кој се однесуваат анализираните лексеми во рамките на парадигматските односи. Како главни се издвојуваат следните констатации:

1. Полисемантичноста и покрај тоа што е карактеристична за зборовите од основниот лексички фонд, може да се сретне и кај термините во оној случај кога тие истовремено претставуваат дел од општонародната лексика;

2. Полисемантичката способност и покрај тоа што им се припишува само на основните, неизведени зборови, може да се покаже како продуктивен начин на лексичко зборообразување и кај изведените зборови, дериватите;

3. Единиците од лексичко-семантичката група *овошје* имаат способност за полисемантичко и за деривациско варирање во рамките на македонскиот јазичен систем.

По *Заклучоци* следува *Индекс на инвентарот од лексичко-семантичката група 'овошје'* во кој се дадени основните лексички единици,

нивните семантички дублети и термилошките ознаки кои не се совпаѓаат со соодветните јазични единици.

На крајот од трудот се поместени списоците на *Користиената литературатура* и на *Ексцерпираниите лексикони*.

Трудот на Елизабета Бандиловска-Ралповска под наслов *Лексичко-семантичка и зборообразувачка анализа*, дава повеќе новости во областа на македонската лексикологија. Имено овој труд се поврзува (и со самото тоа, тој е дел од еден меѓународен проект) со пообемните теоретски и практични истражувања на лексичката семантика кои во Србија, а и пошироко во Југоисточна Европа, ги афирмира проф. Даринка Гортан Премк, исклучително значаен српски лексиколог и лексикограф. Професор Гортан Премк има стекнато бесценето практично искуство во обработка на повеќе големи и мали речници на српскиот јазик, како и научни речници на српскиот јазик, посветени на валетноста на зборовите. Она што особено го обележува нејзиното дело е нејзината високо усовршена оригинална лексиколошка теорија, наслонета врз најдобрите славистички, но и општолингвистички традиции. Нејзината теорија најде широка практична примена, така што не остана во рамките на научната шпекулација. На таков начин, трудот на Елизабета Бандиловска-Ралповска под наслов *Лексичко-семантичка и зборообразувачка анализа*, покажа дека оваа теорија, со мали прилагодувања кон македонскиот јазик, може и треба да се примени на нашиот македонски зборовен материјал. Затоа, важноста на овој труд е особено истакната денес кога е во процес на обработка и довршување новиот толковен речник на македонскиот јазик каде што во овој труд се применува токму во обработката на една од позначајните семантичко-лексички групи во македонскиот јазик, на групата посветена на поимот *овошје*.

Затоа топло им ја препорачувам оваа книга на македонистите и на славистите.

Људмил СПАСОВ

**ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКА АНАЛИЗА НА
ТЕМАТСКОТО ПОДРАЧЈЕ ОБЛЕКА И ОБЛЕКУВАЊЕ
ВО МАКЕДОНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК
од м-р Фани Стефановска-Ристеска**

Монографскиот труд од м-р Фани Стефановска-Ристеска под наслов *Лексичко-семантичка анализа на темемајскојото подрачје **облека и облекување** во македонскиот стандарден јазик* содржи 240 страници. Трудот се состои од пет глави, како и *Вовед* и *Заклучок*. Кон трудот е приложена нужната научна апаратура, конкретизирана во завршните делови: *Користена литература, Екскерирани тескови и Скрајеници и Индекс*. Материјалот е прикажан преку деловите: *Облекајта низ историјата; Лексичко појамување; Деривација на називите од темемајскојото подрачје **облека и облекување**; Лексичко-семантичка анализа на темемајскојото подрачје **облека и облекување** и Речник*.

Во *Воведот* (7-9), м-р Фани Стефановска-Ристеска ги објаснува мотивите за изработка на една вакава тема, односно обработка на едно лексичко-семантичко поле или област како конкретна реализација на едно апстрактно семантичко поле. Називите обработени во монографскиот труд влегуваат во една поширока област, во лексиката на материјалната култура, која поради својата природа е подложена на различни културни и јазични влијанија. Темата директно произлегува од работата на проектот *Толковен речник на македонскиот јазик*. Импозантниот број на лексеми од ова семантичко поле обработени од аспект на семантиката, но и на нивните морфолошки и зборообразувачки карактеристики е предизвик за еден лексиколог и лексикограф, каква што е м-р Фани Стефановска-Ристеска.

Во рамките на лексичко-семантичката анализа на тематското подрачје *облека и облекување* се опфатени лексеми кои претставуваат дел од општонародната лексика, односно од основниот лексички фонд, *лексеми кои означуваат облека и составните делови на облекајта, називи поврзани со процесот на изработка на облекајта, називи на обувки, називи за покривала на глава, називите за тескил и називите поврзани со процесот на изработка на тескилни производи*.

Во првото поглавје *Облекајта низ историјата* (13-16), авторката дава краток осврт на историјата на облеката, односно на облеката низ историјата. Облеката претставува одраз на духот на времето, начинот на

живот, навиките, климатските услови, потребата да се изрази одреден статус во општеството. Така, промените во општествената средина, во начинот на живот, значел и промена во облеката, а со тоа и на лексиката која при тоа се употребува. Во овој дел, посебно место зазема делот во кој се проследува облеката и начинот на облекување во Македонија во периодот од средниот до почетокот на 20 век. Покрај називите за облека и за текстил што се јавуваат во црковнословенските текстови, м-р Фани Стефановска-Ристеска ги проследува и називите на народните носии, не претендирајќи на исцрпност. Таа се задржува на најраспространетите лексеми што се во поширока употреба, не навлегувајќи во варијантите, различните именувања на еден ист предмет и семантичките разлики што се јавуваат на дијалектно рамниште. Покрај турцизмите *аниџерија, кафџиан, долама, џамадан, минџиан, саја, забан, ќурк, ќурдија, шајак* и други, познати и во другите балкански јазици, м-р Фани Стефановска-Ристеска се задржува и на домашните лексеми како на пример *џорник, ресачка, џлавинка, бришалка, џушале* и други.

Во вториот дел насловен како *Лексичко заемање (27-45)* разгледан е резултатот од меѓујазичниот контакт на македонскиот јазик со другите балкански и европски јазици од разгледуваното семантичко подрачје. Туѓата лексика е значаен дел од лексичко-семантичкото поле *облека и облекување*. Лексиката од ова семантичко поле навлегувала во различни периоди и по различни патишта. Нужно било нејзиното адаптирање во македонскиот јазичен систем на сите нивоа. М-р Фани Стефановска-Ристеска го проследува процесот на адаптацијата на туѓите лексеми на фонолошко и морфолошко ниво. При тоа, таа заклучува дека најголем дел од лексемите навлегле индиректно, преку други јазици. Како посредници се јавуваат речиси сите балкански јазици. Не е исклучена можноста и за директно заемање од грчкиот и турскиот јазик. Многу од лексемите од ова семантичко поле претставуваат т.н. балканизми, односно се среќаваат во најмалку три балкански јазици. Во овој дел се проследува фонолошко-морфолошката адаптација на називите од тематското подрачје *облека и облекување*. Одделно е разгледувана акцентската адаптација на лексемите, појава на лексеми со двојно акцентирање, адаптирани и неадаптирани од типот: *саќо* и *сакó* и сл.

Морфолошката адаптација е проследена по зборовни групи.

Третиот дел *Деривација на називиие од џемајскојџо џодрачје облека и облекување (45-57)* претставува анализа на лексемите од обработуваното лексичко-семантичко поле од зборообразувачки аспект. Од анализата може да се согледа способноста на лексемите од лексичко-семантичкото поле *облека и облекување* за образување на деривати и деривациски гнезда. Типовите деривати ја одразуваат нивната семантичка (категоријална) определба. Во оваа смисла, м-р Фани Стефановска-Ристеска izdelува неколку групи: лексеми што немаат способност за деривација (*асе,*

асѿар, букле, воал, дамасѿ; барейѿка, бермуди, боди, дрес, дуксер, есѿадрила, ешарѿа; аѿосѿолка, балейѿанка, хеланки, хулахѿйки), лексеми со слаба деривација обично со еден или два најчесто именски или придавски деривати (*ѿајѿан - ѿајѿанче; каѿуѿи - каѿуѿиче; кошула - кошулка; бунда - бундичка; алиѿиѿе - алиѿиѿенце; ѿалиѿо - ѿалиѿе; аѿилас - аѿиласен; најлон - најлонски; ѿлисе - ѿлисира - ѿлисирање*) и лексемите со развиена деривација. На лексемите со развиена деривација им е посветено особено внимание и тие се разгледани одделно, според значењата, според суфиксите, проследено со голем број примери.

На крајот на овој дел, авторката заклучува дека лексемите од тематското подрачје *облека* и *облекување* најчесто образуваат именски и глаголски деривати, а поретко придавски деривати. Во однос на начинот на образување, најбројни се првостепените деривати, а поретки се второстепените.

Најобемниот и најважниот дел од монографскиот труд на м-р Фани Стефановска-Ристеска е четвртиот дел под наслов *Лексичко-семантичка анализа на ѿемаѿскоѿо подрачје облека и облекување* (57-173). Во анализата авторката тргнува од значењето на конкретната лексема и врз основа на диференцијалниот знак се врши класификација на лексемите во 10 семантички групи: 1. *Облека и нејзиниѿе сосѿавни делови*; 2. *Горна облека*; 3. *Долна облека*; 4. *Облека со ѿособна намена*; 5. *Дел од облека иѿиѿ ѿи ѿокрива нозеѿе*; 6. *Предмеѿи за на нозе*; 7. *Покривала за ѿлава*; 8. *Додаѿоци на облекаѿа*; 9. *Називи на ѿексѿил*; 10. *Називи ѿоврзани со ѿроцесѿи на израбоѿка на облека*. Понатамошната анализа се одвива во рамките на секоја од дадените семантички групи и претставува семантички опис на конкретните лексеми. При тоа, авторката дава етимолошко толкување на зборот, ги проследува семантичките промени кои довеле до стеснување или проширување на значењето што лексемата го развила во македонскиот јазик.

На почетокот од овој дел, авторката објаснува како дошла до ваквата класификација на материјалот. Тргувајќи од архисемата, односно интегралниот семантички знак, таа ги разгледува дистинктивните семемеи и од нивниот распоред зависи какви ќе бидат понатамошните конкретни реализации. Така дистинктивниот семантички признак за должина доведува да се јават разликите: *долѿо, краѿко*; за форма: *ѿлиѿок, длабок*; за намена: *за ѿо дома, за сѿорѿување* и сл.; за материјал: *крзно, ѿексѿил, меѿал* итн. По интегралниот диференцијален знак, како хиерархиски понизок се јавува општиот диференцијален знак. Така за семантичката група *Горна облека*, авторката издвојува неколку општи диференцијални знаци: *ѿорна облека иѿиѿ се носи над друѿаѿа облека; ѿорна облека иѿиѿ ѿо ѿокрива ѿорниѿи дел од ѿелоѿо; ѿорна облека иѿиѿ ѿо ѿокрива долниѿи дел од ѿелоѿо и ѿорна облека иѿиѿ ѿо ѿокрива целоѿо ѿело*. Материјалот е проследен со примери како потврда на јазичната конкретизација.

Во рамките на општиот диференцијален знак може да се јави општ назив, хипероним, претставен со една или повеќе лексеми. За *'џорна облека ишћо се носи над друѓаиша облека'* тоа е лексемата *џалћо*, а како кохипоними се јавуваат лексемите: *сако, жакет, јакна*; за *'дел од облеката што ги покрива нозете, хипероним е лексемата чорај*, а пак од семантичката група *'предмети за на нозе'*, општ назив за затворени обувки е лексемата *чевли* и така натаму за сите обработени семантички групи.

Во анализата се вклучени и *'додатоците на облеката'* поделени во неколку подгрупи, зависно од тоа кој дел од телото го покриваат: околу вратот (*врска, вратњоврска, крават, машина; шал и ешарја*), околу појасот (*појас; колан, каиш, ремен*) и за рацете (*нараквица, ракавица*). Особен придонес претставува делот во кој се обработени *називите за џексћил, суровините од кои се изработува џексћил, видовите прејлечки* според кои се именувани многу ткаенини, како и видовите ткаенини.

Петтиот дел *Речник (173-222)* претставува лексикографски опис на околу 700 лексички единици, изработен според методологијата на *Толковниот речник на македонскиот јазик*. При обработката на лексичките единици се внесени само значењата што се однесуваат на дадената тематска област, како и преносните значења што можат да се јават. Во овој дел се внесени и извесен број на лексеми со термилошко значење од областа што е предмет на анализа. Овој дел особено ни е од голема полза, нам, на обработувачите на *Толковниот речник на македонскиот јазик*, бидејќи систематски се обработени лексемите на разгледуваното тематско подрачје, а и на сите оние што се занимаваат со лексикографска обработка.

Тематското подрачје *облека и облекување* предизвикува проблеми од нормативен карактер. Со оглед на карактерот на лексемите, нивната широка употреба и директната зависност од многу надворешнојазични фактори, пред специјалистите за македонски јазик, се јавуваат определен број на проблеми, постари и понови, кои бараат решавање. На овие предизвици свој коментар или понудено решение ни нуди м-р Фани Стефановска-Ристеска. Така, таа се задржува на неколку вакви прашања. Едно од нив е и прашањето за именувањето на *'покривалата за глава'* и нивните делови. Разгледувајќи ги постојните лексеми со значење *'долен дел во вид на круг, прстен што служи за заштита од сонце или дожд'*, авторката констатира дека *'во македонскиот јазик сè уште не се изделила посебна лексема со која би се означувал овој дел'* во секојдневната комуникација се среќаваат неколку лексеми: *обод, џериферија и раб*. По опстојната анализа, м-р Фани Стефановска-Ристеска смета дека лексемата *раб* е најсоодветна за означување на овој дел на шапката.

По секоја обработена тематска целина, Фани Стефановска-Ристеска дава заклучоци што се однесуваат на тој дел. На крајот од трудот, во последниот дел, *Заклучок (222-225)*, ги сумира резултатите од целокупната работата, со посебен акцент на *лексичко-сенатичката анализа*.

На крајот од трудот (266-272) е даден списокот на користената литература. Големиот број на цитирани дела покажува дека Фани Стефановска-Ристеска добро ја познава релевантната литература од потесната специјалност и дека умее правилно да ги искористи податоците што ги има на располагање.

Сосема на крајот, трудот содржи индекс на лексемите што се третирали во монографијата.

Материјалот за изработка на монографскиот труд *Лексичко-семантичка анализа на тематското подрачје облека и облекување во македонскиот стандарден јазик* е собран од авторката на трудот од домашна и преводна литература, но и од специјализирани списанија и други пригодни публикации наменети за односното тематско подрачје. При обработката е користена и Картотеката на *Толковниот речник на македонскиот јазик*.

Во монографскиот труд *Лексичко-семантичка анализа на тематското подрачје облека и облекување во македонскиот стандарден јазик* од м-р Фани Стефановска-Ристеска се опфатени над 700 лексеми од една тематска област многу важна за македонскиот јазик. Како дел од општиот лексички фонд важно е да ја знаеме точната структура на обработуваната тема по однос на потеклото, адаптацијата на туѓите зборови, способноста за деривација, семантичките промени итн. Темата сама за себе претставува комплексен материјал што не е едноставно да се организира со сите негови парадигматски односи во кои влегува ваквиот тип на лексика. Со задоволство можеме да констатираме дека вака поставената сложена и тешка задача, авторката успешно ја решила. Резултатите од трудот недвосмислено го покажуваат тоа.

Монографскиот труд *Лексичко-семантичка анализа на тематското подрачје облека и облекување во македонскиот стандарден јазик* од м-р Фани Стефановска-Ристеска им го препорачувам на сите проучувачи на македонскиот јазик, на сите лингвисти кај нас и пошироко, како и на пошироката културна и научна јавност, а на авторката ѝ честитам и ѝ посакувам нови успеси.

Снежана ВЕЛКОВСКА

**ЗА ЕДЕН НОВ ТРУД ОД ОБЛАСТА НА
ЦРКВНОСЛОВЕНСКАТА ЛЕКСИКОЛОГИЈА**
(*Nomina instrumenti* во македонскиот црковнословенски
лексикони од Катица Трајкова)

Неодамна во издание на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во рамките на едицијата Посебни изданија кн. 57 излезе од печат научниот труд „*Nomina instrumenti* во македонските црковнословенски текстови“ од д-р Катица Трајкова. Во книгата се содржани шест поглавја, и тоа: I. Вовед, II. Лексичко-семантичка анализа, III. Лексичко-семантички полиња, IV. Карактеристични особености на категоријата *nomina instrumenti*, V. Граматичко-структурна анализа и VI. Заклучок. Во книгата се вклучени и: библиографијата, резиме на англиски јазик, индекс на обработените зборови, како и прилози коишто се состојат од графички прикази на линеарното поле – *грозд* за превозни средства и хиерархиско поле – *целина и дел* за превозни средства и нивните делови. Овие два приказа имаат за цел да претстават едно семантичко поле со што на сликовит и јасен начин се објаснува припадноста на лексемите кон определена сфера. Во индексот на обработени зборови се врши упатување кон деловите во книгата, што на практичен начин го олеснува користењето на научниот труд.

Во рамките на научниот труд „*Nomina instrumenti* во македонските црковнословенски текстови“ Катица Трајкова ги проучува називите на орудија (средства) за вршење дејства во рамките на корпусот ракописи што се земени предвид и при работата на Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција што се работи во Одделението за историја на македонскиот јазик во Институтот за македонски јазик. Инаку, во рамките на оваа категорија се разгледуваат предмети, направи, машини и нивни делови, алатки и називи на материи што служат како средства за вршење дејства. Опфатени се сите именки што означуваат предмети директно поврзани со дејството, предмети што се пасивни во однос на дејството и предмети што не учествуваат во дејството, но придонесуваат на некаков начин за негово изведување/спроведување. Исто така, земени се предвид и материи што служат како средство за вршење дејство.

Како што беше споменато, корпусот текстови се состои од 29 црковнословенски ракописи коишто се од различни жанрови: поголемиот

дел се библиски текстови, потоа химнографски ракописи претставени преку триодите и минејот и небиблиски текстови – коментарите на псалтирот, житија од прологот, словата на Ефрем Сиријан од паренезисот и словата на Јован Дамаскин. Овие ракописи го опфаќаат периодот од 12 до 16 век; повеќето од нив се од 12 и од 13 век, време во коешто особено се изразуваат специфичностите на македонската редакција на црковнословенскиот.

Во врска со методологијата на обработка на материјалот, авторката К. Трајкова се определува за два типа анализа: 1. Лексичко-семантичка каде што материјалот се разгледува според семантичките полиња и 2. Граматичко-структурна каде што на преден план доаѓа интерференцијата на составните делови на зборот, а предвид се земени и деривацијата и композицијата.

Во врска со лексичко-семантичката анализа е истакнато дека е релевантна семантичката анализа на зборот во контекст, при што во недоволно јасните контексти предвид се земаат синонимите што се употребени на истото библиско место во различни ракописи, а на некои места и грчкиот еквивалент помага во определување на значењето. Авторката се служи и со литературата и речниците што го опфаќаат црковнословенскиот од различни редакции за да може да се добие што покомплетна анализа. Во своето истражување на категоријата *nomina instrumenti* во лексичко-семантички полиња, Трајкова се осврнува на теоријата на Пркиќ во којашто се разликуваат два вида содржински организации на зборовниот фонд: лексички полиња засновани на јазични и лингвистички критериуми и лексички групи засновани на вонјазични критериуми. Во контекст на тоа, авторката термилошки ги објаснува лексемата и семемата, а за терминот значенска димензија го користи терминот семантички признак, па според тоа под лексичко-семантичко поле се подразбира група зборови обединети според заеднички семантички признак. Според заедничките семантички признаци во рамките на *nomina instrumenti* се изделуваат лексичко-семантичките полиња: орудија за работа – предмети и средства за работа, предмети и орудија за измачување и казна; садови – покуќнина и други предмети за домашна употреба, црковен инвентар и обредни предмети, потрошен материјал, оружје, музички инструменти, превозни средства; облека: ткаенини, обувки, накит; пари; и материјали за пишување. Според наведените семантички полиња се обработени лексемите што се среќаваат во соодветна употреба во македонските црковнословенски ракописи. Секоја лексема е наведена соодветно со еден или неколку илустративни примери за употребата во контекст.

Според заклучоците на авторката Трајкова, може да се види дека лексиката е главно од словенско потекло и дека за некои лексеми се утврдило дека имаат континуирано присуство и употреба во современите

словенски јазици; како примери се земаат: коса, лопата итн. Освен тоа, утврдено е присуство и на стари заемки што датираат пред појавата на писменоста, а биле подоцна фиксирани во книжевниот јазик. Се работи за стари германизми или за германски зборови што дошле на Балканот со посредство на латинскиот. Инаку, во сите семантички полиња се забележува лексика од грчко, латинско и друго потекло. Понов слој од заемки се среќава од ексцерпираниот материјал од Крнинскиот дамаскин, и тоа од турскиот јазик, како на пример: *тоџага*, *џалина* и др. Една од позначајните карактеристики на анализираната лексика, како што одбележува Трајкова, е големиот број лексички варијанти или синоними и зборообразувачки варијанти. Авторката се задржува на навлегувањето на турските заемки коешто се случило во јужната јазична територија преку директен контакт со турскиот. Всушност, преку присуството на различни заемки може во извесна смисла да се види односот на преведувачот односно препишувачот кон оригиналот, неговата желба за послободен однос кон оригиналниот текст. Од друга страна, присуството на синонимите може да укажуваат на различните именувања на предметите во различни средини. Во таа смисла мошне богато е документиран и илустриран материјалот од синоними коишто се поделени според потеклото на лексемите: низи во кои лексемите се со словенско потекло, низи во кои грцизмот е преведен со една или повеќе словенски лексеми, низи во кои латинската заемка одговара на една или повеќе словенски лексеми, протобугарски наспроти словенски лексеми, низа од словенско-грчко-германски еквивалент, низи во кои не се среќаваат словенски еквиваленти. Исто така, обележени се и низите од зборообразувачки варијанти. Како интересна тема се издвојува категоријата ретки зборови или хапакси, коишто не мора да бидат само околионализми туку може да се определат како ретки зборови и поради ограничениот број извори. Според тоа, ваквите зборови се чести во небиблските ракописи, како на пример: *масљникъ*, *џпотета* во Крнинскиот дамаскин; *скара*, *тръгоръ* во Станиславовиот пролог и др.

Граматичко-структурната анализа ги опфаќа моделите на зборообразување на именките што означуваат предмети. Гледано од аспект на зборообразувањето, овие именки произлегуваат од повеќе категории: именувања на орудија за работа/ дејство, именувања на резултат од дејство, именувања на место на дејството. Според анализата на лексиката во овој дел, констатирано е дека се среќаваат сите модели на деривација: суфиксација, префиксација, префиксно-суфиксно образување, и присуство на композиција односно оформување на сложенки и бессуфиксни образувања. Најчест модел е суфиксацијата, а како пофреквентни суфикси се обележени: *-ло*, *-ица*, *-џница*, *-џница*, *-џник*, *-џць*. За разлика од ова, префиксацијата е застапена само со три примери во кои се среќаваат именки изведени од именки со помош на префиксите: *по-* : *посоџъ*, *о-* : *опанъ*, *до-* :

достегни. Од целокупната анализа, Трајкова одбележува дека зборобразувачките форманти кои се среќаваат во оваа категорија зборови се наследени од претходниот старословенскиот период. Некои од нив се фреквентни, додека други се документирани со мал број примери што укажува на нивната архаичност. Се заклучува дека основен зборобразувачки модел е деривацијата со изразита доминација на суфиксното изведување, додека сложените зборови се во ограничен број.

Во врска со целокупното проучување, К. Трајкова констатира дека категоријата *nomina instrumenti* се состои од многу лексички слоеви коишто се маркирани територијално и временски. Лексемите што се ексцерпирани од поновите небиблски ракописи претставуваат едно надополнување на основниот лексички фонд за обработка. Всушност, некои од ретките зборови *каца*, *масљникъ*, *кесе* од Крнинскиот дамаскин се синоними на постарите зборови: *водоносъ*, *чваньць* и *пирл*, и тие се јавуваат како резултат на воведувањето на лексика од народниот говор во ракописите. Инаку, начинот на обработување на темата и соодветната употреба на стручната литература го определува овој научен труд како релевантен во областа на историската лексикографија и палеославистика. Се разбира, вака поставеното научно истражување ќе придонесе за работата на Речникот на црковнословенскиот јазик од македонска редакција, а истовремено ќе даде и основа за натамошно истражување во оваа сфера.

Александра ЃУРКОВА

ПРИЛОГ КОН ПРОУЧУВАЊЕТО НА ХИМНОГРАФСКАТА ЛЕКСИКА

Ваташкиот mineј (со посебен осврт врз лексиката) од д-р Мери Цубалевска, Посебни изданија на Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ кн. 60, Скопје 2009)

Прочувањата на јазичните особености на македонските црковнословенски текстови опфаќаат повеќе книжевни жанрови, што овозможува добивање богати сознанија за карактерот на јазикот на македонската црковнословенска писменост. Mineјот како особено интересен литературен жанр во минатото предизвикувал интерес кај истражувачите на македонската средновековна литература како важен составен дел на нејзината жанровска структура, а особено и поради фактот дека во mineите се откриени оригинални химнографски дела на Климент и Наум Охридски.

Ваташкиот mineј освен химнографскиот дел содржи и други состави (паримии и пролози). Постојењето на состави со различна жанровска припадност во Ваташкиот mineј го прават овој текст особено интересен за проучување од различни аспекти, а на прво место од лексички аспект. Значењето на жанровската припадност е несомнено, особено при изборот на лексичките средства за поточно пренесување на смислата и содржината.

Ваташкиот mineј (со посебен осврт врз лексиката) од д-р Мери Цубалевска е поделен во неколку поглавја. Покрај **Воведот** (11-23) следат поглавјата: **Правописни и фонолошки особености** (25-47), **Морфосинтаксички особености** (49-75), **Зборообразувачки особености** (77-103), **Лексички особености** (105-170), **Записи** (171-173). Следи **Заклучок**, **Библиографија**, а во **Прилози** (207-289) на трудот се дадени **Распоред и содржина на читањата во Ваташкиот mineј**, **Индекс на заглавни зборови** и **Обратен индекс**.

Во **Воведот** се дава осврт на досегашните истражувања на ракописот и на целите на анализата, на видовите mineи, на mineите во македонската ракописна традиција и особено на Ваташкиот mineј. Ваташкиот mineј припаѓа на групата празнични mineи со служби за големите црковни празници, како и за најпочитуваните светци, а за позначајните празнични денови се додадени паримии и синаксари. Составите со различна жанровска припадност го прават овој текст особено интересен за проучување од различни аспекти, а на прво место од лексички аспект.

Анализата на **правописно-фонолошките особености** потврдува дека овој минеј е едноеров, безјусов текст во кој доаѓаат до израз српските правописни норми својствени за македонската писменост во XV век. Во овој текст е редуциран репертоарот на графемите, па не само што не се употребуваат носовките, туку не се употребуваат ниту ери и јат, а нема употреба ниту на паерок. Силно се чувствува влијанието на македонската дијалектна подлога. Анализата потврдува дека покрај влијанието на српскиот јазик во одделни примери, јасно се наложуваат македонските јазични црти. Со тоа се потврдува македонското потекло на текстот.

Авторката ги истакнува правописно-фонолошките особености кај главниот и кај споредните пишувачи.

Анализата на **морфосинтаксичките особености** донесува богат материјал за именската и заменската деklinација, за глаголскиот систем, за следење на промените карактеристични за јазикот на македонската црковнословенска писменост. Македонските текстови употребуваат традиционален синтетички деklinациски систем со промени предизвикани од развојот на аналитизмот во народниот јазик. Таква е состојбата и во Ваташкиот минеј. Процесот на изместувањето на деklinацијата се наоѓа во напредната фаза. Наоѓа израз преку: неконгруентната употреба на партиципот на презентот, засилената употреба на предлозите и нивното повторување, отсуството на конгруенцијата кај предлошките падежи. Мешањето на падежите добро е потврдено, како и употребата на општата падежна форма. Интересни се иновациите во личните глаголски форми, некои нови наставки итн.

Во разделот за зборообразувачките особености авторката поконкретно ги анализира особеностите во зборообразувањето на именките, придавките, глаголите, прилозите. За Ваташкиот минеј се карактеристични бројни индивидуални зборообразувачки подновувања што се однесуваат на поширока употреба на определени зборообразувачки форманти, како и разновидности во однос на функцијата и на дистрибуцијата на определени префикси или суфикси. Меѓу примерите има и ретки новообразувања што ја потврдуваат продуктивноста на овие суфикси.

Лексичките особености се разгледуваат според жанровите застапени во текстот, бидејќи секој од нив има свои специфичности. Во химнографскиот дел се евидентирани иновации, а поретко и употреба на архаична лексика. Голем дел од иновациите претставува книжна лексика, поврзана со природата на химнографскиот текст кој ја наметнува и употребата на голем број стилски фигури со цел да се задоволат формално-естетските барања. Евидентирана е зачестена употреба на сложенките кои изразуваат голем интензитет на признакот. Химнографскиот текст потврдува и употреба на ретки лексеми со бројни нови суфиксни и префиксни образувања. И **паримејните читања** се одликуваат со бројни подновувања, меѓу кои се среќаваат и ретки зборови познати само од Ваташкиот минеј. За **пролошките читања** е карактеристична лексика која е поблиска до секојдневниот живот. Карактерот на текстот на **типикот** и неговата

содржина имаат влијание на изборот на лексиката. Се употребуваат бројни термини, грчки и словенски. Типикот содржи и специфична лексика во однос на некои предмети, дејствија и др. поврзани со црковната богослужба. Се забележува поголема слобода на изразот, па често се среќаваат народни зборови.

Лексемите од несловенско потекло се претставени преку стари заемки, но и преку понови, евидентирани во помладите текстови. Во Ваташкиот минеј грцизмите се богато застапени и тоа преку бројни термини поврзани со богослужбата, но и некои поретки лексеми. Од друга страна, присутни се и иновации што се одраз на влијанието на народниот јазик.

Анализата на правописните, фонолошките и морфосинтаксичките црти во Ваташкиот минеј препишан во 1453 година овозможува збогатување на сознанијата за состојбите на црковнословенскиот јазик во македонската писменост во XV век и за актуелните влијанија што доаѓаат до израз. Трудот **Ваташкиот минеј (со посебен осврт врз лексиката)** овозможува подетален увид во големото лексичко богатство што го содржи Ваташкиот минеј, што со своите специфични лексички и зборообразувачки особености ги збогатува сознанијата за лексичкиот фонд на црковнословенските текстови од македонско потекло.

Лилјана МАКАРИЈОСКА

ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ КИРИЛОМЕТОДИЕВСКИ ИСТРАЖУВАЊА

DUCHOVNÉ, INTELEKTUÁLNE A POLITICKÉ POZADIE CYRILOMETODSKEJ MISIE PRED JEJ PRÍCHODOM NA VEĽKÚ MORAVU (Ed. Jozef Michalov, Martin Hetényi, Peter Ivanič, Zvonko Taneski). Nitra: Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda FF UKF, 2007, 248 s.

POZNÁVANIE KULTÚRNEHO DEDIČSTVA SV. CYRILA A METODA (Ed. Jozef Michalov, Martin Hetényi, Peter Ivanič, Zvonko Taneski). Nitra: Ústav pre výskum kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda FF UKF, 2007, 250 s.

Неспорен е фактот дека повеќе европски народи пројавуваат активен интерес за спознавање и за проучување на културното и духовното наследство на браќата св. Кирил и Методиј. Неодамна отворениот научен институт за проучување на културното наследство на Константин и Методиј во Нитра, Република Словачка, претставува одличен пример за комплексно и компетентно истражување на сите аспекти на кирилометодиевската мисија. Првите отпечатени дела (со студии на словачки, чешки и англиски јазик), произлезени од словачкиот институт се двата репрезентативни зборници под наслов *Духовнаџа, интелектуалнаџа и џолиџичкаџа џозаџина на кирилометодиевскаџа мисија џред доаџаџеџа во Велика Моравија* (2007) и *Сџознавање на културноџа наследство на Св. Кирил и Методиј* (2007), редактирани од страна на работниот колектив на институтот во состав: Проф. Д-р Јозеф Михалов, Д-р Мартин Хетеџи, Д-р Петер Иванич и Д-р Звонко Танески. На двете престижни публикации им претходеа два меѓународни научни собири (симпозиум и конференција), кои се одржаа во Нитра во јули 2007 година.

Историските споменици, артефакти и сочувани текстови на просторите на словенските држави, но и во пошироки европски рамки ја објаснуваат обединувачката улога на наследството на византиската и на латинската традиција. Авторите на студиите застапени во двата зборника настојуваат да понудат бројни начини на истражување и различни погледи на акцентирање на кирилометодиевските извори со цел да ја сублимираат и објективно да ја вреднуваат состојбата во широкото научно поле на наведената проблематика и тоа од филолошка, историска, археолошка, теолошка, уметничка и културолошка позиција. Притоа, како суштински елемент на нитранските проекти се јавува и

потребата од критичка просудба на разноликоста на ставовите при интерпретацијата на повеќето појави и тоа во голема мера – во стручните и во академските трудови издавани во различни држави и во различни временски периоди. Фундираниот поглед, во најголем обем, врз развојот на научните истражувања од кирилometодиевската проблематика пред и по Моравската мисија на просторите на денешна Чешка и Словачка, ги презентира на тој начин, несомнено, и развојните тенденции и достигнувања во конкретната област во историски след и низ интердисциплинарна призма и, што е најважно, не само во домашен, туку во европски контекст (во зборниците, имено, се застапени автори од Словачка, Чешка, Полска, Унгарија, Македонија, Србија и Бугарија).

Во првиот зборник *Духовнаџа, инџелекџијалнаџа и џолиџичкаџа џозаџина на кирилometодиевскаџа мисија пред доаџањеџо во Велика Моравија* можат да се прочитаат студиите: „Духовната и образовната подготовка на солунските браќа за мисијата во Велика Моравија и методите на работа за време на мисијата“ од Јозеф Михалов, „Универзитетот во Константинопол во 9. и во 10. век и препозициите на византиската култура во тој период“ од Александар Петровиќ, „Образованието како начин на живеење во Византија во 9. – 10. век“ од Вацлав Жежек, „Мисиите пред кирилometодиевската – на тлото на денешна Моравија и Словачка низ погледот на чешката и на словачката историографија“ од Петер Иванич, „Ирско-шкотските обиди за христијанизација на Словените – извори и митови во историографијата“ од Пјотр Бороњ, „Од теорија до практично мисионерство – патријархот Фотиј“ од Мартин Хурбанич, „Византиската мисија на Константин и Методиј низ призмата на словачката и на чешката историографија“ од Беата Пинтерова, „Критериумите на определување на ритуалните обреди во кирилometодиевската мисија“ од Валеријан Бугел, „Литургијата во кирилometодиевската мисија во Велика Моравија“ од Андреј Шковиера, „Архивот и библиотеката на манастирот Хиландар на светата гора Атос“ од Бојан Радовановиќ, „Плакетите од Бојна и византиската империјална иконографија“ од Мартин Ванчо, „Реликвијално крвче од Моравското поле (денешна Австрија)“ од Нада Профантова, „Политичките аспекти на мисијата на Константин и Методиј пред нивното доаѓање во Велика Моравија“ од Мартин Хетењи, „Кирилometодиевските истражувања во поновата македонска книжевна историографија“ од Звонко Танески, „Неколку прилози кон најстарата служба на Св. Кирил Филозоф“ од Маја Јакимовска-Тошиќ, „Предлог за ново читање на зборот *razoutъ* во писмото на Рагислав до Михал III“ од Павол Копрда, „Правниот систем во византиската империја во 8. и во 9. век“ од Марек Мешко, „Црковно-правниот систем во Византија и мисијата на Кирил и Методиј“ од Терезија Хорватова и „Присуството на делото од Константин-Кирил и Методиј во поштенските марки на европските народи“ од Валентина Галова и Јозеф Гал. Особено значаен прилог за афирмацијата на делата од македонската медивистика во средноевропските простори претставува текстот на Звонко Танески, кој му нуди на словачкиот читател богати библиографски регистри од македонската кирилometодиевска наука, а воедно и со право заклучува дека „македонската историска наука, книжевната наука и науката за јазикот во последните три

децении објавуваат оригинални стручни импулси, кои не убедуваат дека е потребно да се направат нови вреднувања и да се продлабочат некои веќе постоечки согледби во доменот на македонската средновековна литература и нејзиното културно наследство сè до денешни дни“ (с. 194).

Вториот зборник *Спознавање на културното наследство на Св. Кирил и Методиј*, пак, ги инкорпорира во себе студиите: „Кирилски и латински текстови од византиската традиција во контекстот на културниот и на религиозниот плурализам во регионот под Карпатите“ од Петер Жењух, „За почетоците на христијанството и за најстарата сакрална архитектура на словачка територија“ од Александер Руткај, „Рецепцијата на византиските правни споменици во словенскиот, поконкретно во великоравскиот регион (рефлекси во чешката правна историја)“ од Љубомира Хавликова, „Документи, хроники и пишани извори за историјата на Велика Моравија“ од Ана Масарикова и Јулија Ивановичова, „Кирилметодиевското правно наследство во средновековна Бугарија“ од Десислава Најденова, „Кирилметодиевската традиција во латинските хагиографии. Предметот на актуелните истражувања“ од Славија Барлиева, „Толкување и превод или надспецифичната сликовност на Прогласот кон светото евангелие“ од Вилијам Турчани, „Константин Кирил – значаен теолог на кирилметодиевската епоха“ од Штефан Врагаш, „Континуитетот на делото на Св. Кирил и Методиј во хрватското *глагољаштво*“ од Петер Седлак, „Традицијата и наследството на култот на Св. Кирил и Методиј во дијецезата во Кошице“ од Петер Зубко, „Кирилметодиевските пораки во делата на Јурај Папанек, Јурај Скленар и Јурај Фандли“ од Мартина Бохачиакова, „Јозеф Вашица во дијалогот на културите во Средна Европа“ од Либор Павера, „Првиот велеградски унионистички конгрес во 1907 година и развојот на кирилметодиевската традиција во негов дух – создавачи и потомци“ од Павел Амброс, „Белешки кон составувањето на Новиот старословенски речник“ од Мартин Сланинка, „Какви сме?“ од Кирил Диатка, „Местото на кирилметодиевскиот мотив во монетите, банкнотите и медаљоните во Словачка“ од Марцел Пецник и „Кон преводот на некои термини“ од Хелена Габчова. Како што може јасно да се забележи, резултатите од ваквите интердисциплинарни истражувања на проучуваната област и помагаат недвосмислено на словачката страна да се презентира како веродостоен претставник и носител на интеркултурните врски во регионот, кој поврзува повеќе јазични, културни и религиозни традиции на Истокот и Западот. Затоа, впрочем, приоритет на комплексните интердисциплинарни истражувања е спознавањето на врските меѓу јазиците, културите, етникумите и религиозните традиции, кои на територијата на Словачка создале природни предуслови за жив културен, етнички и конфесионален плурализам.

Овие две публикации на Институтот за проучување на културното наследство на Константин и Методиј од Нитра можат, на крајот, да се окарактеризираат и како драгоцен придонес и отворена врата за понатамошни истражувања во доменот на кирилметодиевистиката во цела Европа, бидејќи ги поддржуваат и ги засилуваат стремежите за проучување на вредносните, духовните и културните пораки на солунските браќа, а со тоа и помагаат во

проширувањето на добиените сознанија во академската јавност на повеќе европски народи. Уште еден цврст доказ за таквото тврдење е и фактот што нитранскиот институт продолжува да работи неуморно во исполнувањето на своите зацртани цели. Доказ за тоа е и новиот научен зборник под наслов *Значењето на културното наследство на Св. Кирил и Методиј* (2008), како и основањето на повеќејазичното академско списание *Константинови йисма* (кое е планирано да излегува два пати годишно), подготвени повторно од страна на споменатите нитриански научници.

Мартина ТРАВНИЧКОВА

КУЛТУРАТА И ЈАЗИКОТ (Зборник на трудови, Јазикот наш денешен кн. 17)

Зборникот на трудови од 12. научен собир *Културата и јазикот*, одржан на 3 и 4 април 2008 година, организиран во чест на Благоја Корубин, е објавен како 17. книга од едицијата *Јазикот наш денешен* под редакција на Снежана Велковска и во него се поместени 34 текстови.

Автор на првиот прилог во Зборникот под наслов *Едно авторизирано мемоарско интервју со Благоја Корубин* е **Симо Младеновски**. Во него е предадено мемоарското интервју направено со Благоја Корубин на 7.7.1976 г., а се однесува на неговиот животен пат. Интервјутото содржи низа фактографски податоци од неговата биографија, малку познати или непознати, притоа давајќи ни слика на времето во кое живеел и луѓето со кои соработувал.

Следна е статијата *Јазикот е духовност*, во која **Јованка Кепеска**, тргнувајќи од филозофскиот приод во кој јазикот се поврзува со мислењето, го истакнува ставот на проф. Круме Кепески дека јазикот е духовност, односно дека говорот го открива човекот, а јазикот го искажува идентитетот на народот.

Намерата на **Мирјана П. Мирчевска** во статијата *Јазикот, културата и националниот (етнички) идентитет (-теориски разгледи-)* е да ја прикаже меѓусебната зависност и влијание на јазикот и културата во контекст на етничкиот/националниот идентитет. Укажува на различните сознанија и мислења во науката при дефинирањето на поимот **етнички идентитет**. Истакнува дека теоријата на идентитетите, културата, јазикот, односно нивната взаемна поврзаност и релативна зависност е неспорна, и ниту една поодделна анализа не би била комплетна доколку се исклучи било кој поодделен елемент.

Во статијата на **Љиљана Калиник-Ордев** *Зачувување на мајчиниот јазик и културниот идентитет на македонските иселеници* вниманието е посветено на факторите кои влијаат на зачувувањето на мајчиниот јазик, а преку него и на културниот идентитет на иселениците, поткрепено со податоци добиени од македонските иселеници од првата генерација заминати во: САД, Австралија и Канада. Авторката дава препорака на кој начин Р Македонија може да им помогне на своите иселеници да го зачуваат

својот јазик и контактот со татковината. Еден од начините е континуирано организирање курсеви по македонски јазик за иселеници и редовна сателитска ТВ програма.

Гоце Цветановски се осврнува на *Американското културно и јазично влијание на европска почва (врз примери од македонската јазична практика за именување на големи бројни вредности во Меѓународниот систем на единици)*. Најпрво се задржува на поимот култура и сфаќањата за културните разлики во определен временски и просторен контекст, применувајќи ги антрополошките теоретски поставки за културата, како и одразот на културата во сферата на јазикот како дел од културата. Американската културна доминација и нејзиното влијание во европските јазици го илустрира преку употребата на зборовите **билион** и **трилион**. Во македонскиот јазик се употребува европскиот систем.

Стандарднојазичната норма како израз на јазичната култура е темата на која се задржува **Снежана Веновска-Антевска**. Правејќи споредба во поглед на грижата за јазикот од почетоците на кодификацијата до денес, таа го изнесува мислењето дека прифаќањето на стандарднојазичната норма како свасна активност, ненаметнато и без строгост зборува за високото ниво на јазичната култура. (Јазичните и нејазичните појави се меѓусебно поврзани и развиваат причинско последичен однос. Надворешнојазичните фактори доведуваат до засегањето во степенот на стабилноста на јазичниот систем и до различни нивоа на промени).

Димитар Пандев својот интерес го насочува кон *Минатото-идно време во македонскиот јазик и културата на однесување кај Македонците* од позициите на лингвокултурологијата како обединувачка наука која се потпира врз теоријата за знакот и ги истражува универзалните термини на културата, како и од социолингвистиката и стилистиката, кои му посветуваат особено внимание на идиолектот на зборувачот (писателот). Само по себе, минатото-идно време претставува нерасчлен знак (знак кој содржи две спротивни значења минатост–идност). Минатото идно време е јазична метафора во културата на однесувањето на Македонците.

Прашањето за негувањето на литературнојазичната норма е сериозно прашање, кое е од национален и државен интерес и за него е потребно да се развие цела стратегија. **Виолета Николовска** се задржува на еден сегмент во негувањето на нормата, а тоа е образованието. Во трудот *За јазичната култура* таа укажува дека е потребно да се има активен однос кон негувањето на јазичната норма – стекнувањето на јазична култура. Оваа цел би можела да се остварува низ различните степени на образование, но и преку една широка културна акција.

Јазикот и етничката припадност се едни од најдоминантните проблеми во поновата историја и еволуција на земјите во транзиција. Јазикот се смета за клучна компонента во процесот на градењето држава.

На оваа тема се задржува **Габриела Неделковска** во трудот *Познавањето на јазикот на другите етнички заедници и неговото влијание врз нивната перцепција*. Преку учењето на јазикот на соседите подобро се разбира и нивната култура, се развиваат позитивни ставови кон тој јазик и кон родените говорители на тој јазик. Преку јазикот ќе се добијат и сознанија за културните обележја и ќе се подобри комуникацијата што ќе придонесе за компактност во рамките на средината, а не во рамките на етничката група.

Африм Редепи во статијата *Прага – игра / јазикот на другиот* го изнесува ставот дека книжевното дело е креација на јазикот / преку јазикот авторот го создава естетскиот објект – книжевниот текст. Толкувањето и интерпретацијата на естетскиот објект е можно единствено преку јазикот.

Статијата на **Ленка Татаровска** *Лосевата филозофија на името* има за цел да изнесе дел од идеите на знаменитиот филолог, теоретичар на стилот, филозоф на митот и естетичар – Алексеј Фјодорович Лосев. Овој голем ум на 20 век се вбројува во редот на најмладите религиозни мислители од „периодот на сребрениот век на руската култура“, период познат уште под името „руска религиозно-филозофска ренесанса“.

Интересот на **Гордана Алексова** во статијата *Наставата по јазик во функција на јазичната култура на младите* е насочен кон содржините на тематската целина Стилистика и содржините на наставното подрачје Изразување и творење; интересот е насочен кон сите овие содржини во функција на изградувањето и на збогатувањето на јазичната култура кај младите зборуваачи на македонскиот јазик.

Даниела Ќировска се осврнува на *Учењето втор јазик наспрема учењето втора култура*; тргнувајќи од фактот дека јазикот е нераскинливо поврзан со културата, па оттаму (произлегува дека) не може компетентно да се служиме со еден јазик ако не ја познаваме културата која го обликувала.

Врз основа, главно, на сопственото повеќегодишно искуство низ практиката **Раско Лозановски** ги изнесува своите видувања и сугестии во врска со нашиот однос кон јазикот. Тој укажува на некои негативни појави коишто треба да се надминат, за да се избегнат големи отстапувања од она што го викаме норма во јазикот.

Катерина Велјановска се осврнува на *Антонимијата и новите зборови во македонскиот јазик*. Промените на политички, општествен, економски и културен план во една земја доведуваат до појавата на нови зборови во јазикот; посочува дека постојат повеќе начини за создавање неологизми во даден јазик, задржувајќи се на три примери од три различни сфери на употреба.

Статијата на **Олгица Додевска-Михајловска** *Народните називи на растенија од ономазиолошки аспект* претставува обид да се навлезе во структурниот опис на дел од народните називи на растенијата. Од синхронски аспект, дел од растителната лексика има мотивирана, јасна

морфосинтаксичка и семантичка структура, додека поголем дел од оваа лексика останува немотивирана, односно нејасна. Определбата на авторката е да ги разгледа народните називи кои имаат врска со некаков поим од религијата и пошироко, со некакво верување.

Интересот на **Лилјана Макаријоска** и **Бисера Павлеска** е насочен кон промените во областа на кулинарската лексика, којашто се потврдува како широко отворен систем кон туѓојазичните влијанија. Во статијата *Именувањето на јадењата од тесто – традиција и иновации* констатираат дека последниве години со навлегувањето на специјалитети од разни кујни, се среќаваат и низа нови називи.

Славица Велева се осврнува на *Лексиката во „Мала Преспа“ од Гуре Дума* од зборобразувачки аспект, и на функционалноста на определени зборобразувачки модели и типови. Во таа насока таа izdelува повеќе зборобразувачки специфичности.

Васил Дрвошанов во статијата *Културата на предбрачниот живот во Гора одразена во лексиката* врз основа на примери од народната поезија, прави анализа на лексемата *даденица*, која во горанскиот говор се развила како резултат на традиционалниот чин на давање на девојката, вграден во народната култура на Македонците. Констатира дека во народните песни во горанскиот говор не е застапена лексемата *свршеница*.

Преку анализа на некои називи на садови за обработка на млеко, кои се дел од материјалната култура на нашиот народ, **Светлана Давкова-Горгиева** се осврнува на *Културолошкиот фактор во развојот на дијалектната лексика (називи на посатки за обработка на млеко)*. Општествените и економските промени во земјата, појавата на новата технологија како и интензивните економски и стопански врски со поразвиените земји доведуваат до нови називи во оваа област.

Фани Стефановска-Ристеска во прилогот *Облеката – одраз на духот на времето и културата на една епоха* дава преглед на облеката и начинот на облекување во Македонија, во периодот од средниот век до почетокот на 20 век, проследен преку називите за облека и текстил што се јавуваат низ вековите, и на називите за народните носии, кои погледнати од денешен аспект означуваат еден период од општественото, социјално и културно живеење на македонскиот народ. Облеката и начинот на облекување го открива севкупниот начин на живеење и однесување во одреден период.

Предмет на проучување во трудот на **Родна Величковска** *Лексиката во македонското традиционално пејачко изразување* е употребата на етнокултурната лексика и терминологија, односно функционирањето на термините кои се однесуваат како на планот на изразите (термини, лексеми) во обреден и митолошки контекст во македонското традиционално народно пеење, така и во македонската обредна пејачка практика. Истакнува дека обредите и обредното пеење во Македонија како феномен е сличен или

речиси идентичен со обредите и пејачкиот израз кај многу блиски и подалечни народи.

Инспирација за статијата на **Димка Митева** се текстовите на поетесата Светлана Христова-Јоциќ, чиешто име сè почесто се среќава во врска со новокомпонираните песни. Текстовите кои таа ги нуди и содржински и јазично се мошне блиски до најдобрите обрасци на македонската поезија, посебно љубовната.

Лидија Тантуровска се осврнува на *Лексемата закон и нејзината употреба*. Укажувајќи на потеклото, раширеноста во словенските јазици, како и на многузначноста на оваа лексема, авторката наведува дека основната употреба на лексемата *закон* во македонскиот стандарден јазик ја наоѓа во потстиловите на административниот функционален стил (законодавно-правниот, општествено-политичкиот и дипломатскиот потстил). Сепак, лексемата *закон* се среќава и во другите функционални стилови на македонскиот јазик, како со основните, така и со преносните значења.

Интересот на **Љубица Станковска** е насочен кон *Употребата на дримонимската лексика во македонската топонимија*. Изучувањето на дримонимската лексика, односно на шумската терминологија, ќе придонесе за откривање и обележување на редица стари, веќе заборавени зборови што би можело да има удел за дополнување на податоците за речникот на прасловенскиот јазик и на стандардниот македонски јазик, а истовремено ќе бидат мошне функционални при составувањето на етимолошкиот речник на македонскиот јазик. Дримонимските термини се од македонско словенско потекло, а незначителен дел претставуваат заемки од другите балкански несловенски јазици.

Целта што си ја поставува **Снежана Велковска** во статијата *Етимолошка магија или полуфразеологизам* е да го отвори прашањето за проучувања на полуфразеологизмите од лингвистички аспект. Етимолошката магија е тесно поврзана со т.н. народна етимологија, но и со верувањата во натприродни сили што се кријат во билките, во природата во сите нејзини пројави, а пред сè во магичната сила на зборот. Полуфразеологијата е особен, постојан и клиширан вид на текст со кој се изразуваат добри желби, проклетства, ритуални констатации. Во нашиот фолклор има многу примери за етимолошка магија, односно за полуфразеологизми. Таа се задржува на неколку типа на полуфразеологизми: народни имиња на празници, називи на билки и магиски обреди, бајачки и кушачки.

Според **Боне Величковски** *Пословицата меѓу лексиката и текстот (За мотивите и пословиците од аспект на провербијалната семантика)* пословицата како предмет на семантичко проучување, доволно јасно ја отсликува граничната состојба која лежи на крстосницата помеѓу лексиката, исказот и текстот. Ова тројство ја става пословицата во позиција на привилегиран предмет на истражување на повеќе автори.

Статијата на **Станислава-Сташа Тофовска** и **Јордана Шемко** *Начини на изразување благослови во македонскиот и во албанскиот јазик (сличности и разлики)* се однесува на познавањето и употребата на благословите во денешно време и тоа од страна на помладата генерација. Врз основа на направените анкети и кај македонски и кај албански родени зборуваачи, може да се утврди дали има разлики меѓу оние благослови од албанскиот јазик кои се употребуваат кај младите во Албанија и кај младите во Македонија.

Фраземите како затврднати единици од една страна се универзални појави, коишто се сретнуваат во секој јазик, а од друга страна претставуваат огледало на односната култура. **Ива Фиданчева** во трудот *Фразеологијата – есенција на културата (Учтивоста и фраземите)* го изнесува ставот дека фраземите не претставуваат само орнамент на јазикот, туку се негов полноважен дел. Преку фраземите во англискиот, германскиот и македонскиот јазик авторката ќе истакне дека и покрај значителните разлики својствени за различните јазични и културни заедници, културите сепак се пресекуваат меѓу себе.

Поттикнувата од многубројните примери од телевизиски емисии, **Снежана Петрова-Џамбазова** се осврнува на темата *Редунданцијата во јазикот (врз примери од телевизиски емисии)*. Редунданцијата како појава на двократно или повеќекратно предавање на иста информација со различни средства во еден ист текст, се употребува на сите јазични рамништа. Џамбазова наведува одделни случаи на редунданција коишто се надвор од нормата.

Јазикот во средствата за јавно информирање го привлекува вниманието и на **Бистрица Миркуловска**, поконкретно се задржува на *Употребата на околу* во препозиција. Укажува на потребата да се искажат и усогласат компетентни стручни лица, што се однесува за *околу* во функција на предлог и *околу* во функција на прилог. Прашањето за употребата на *околу* во средствата за јавно информирање бара поголемо внимание и поширока анализа.

Климентовото творештво – прозно и поетско е предмет на интерес на **Стоја Поп-Атанасова**. Во статијата *Богородичниот циклус во прозното и во поетското творештво на Климент Охридски* таа се задржува на пофалните и поучните слова и на поетските творби составени од Климент и посветени на Богородица. И кај прозните творби и во химнографските поучната димензија е примарна, но како песни тие се одликуваат и со духовна и со естетска вредност.

Вено Пачовски во прилогот *Методологија и предлог модел за дигитализација на македонскиот јазик* прави обид да се специфицираат поважните елементи на еден систем за дигитализација на македонскиот јазик, подетално да се аргументира содржината на системот (прва фаза од

креирањето), а дадени се само општи коментари од аспект на организацијата на истиот.

Како последна во Зборникот е поместена статијата на **Катерина Здравкова** *Неколку примери за влијанието на медиумите врз јазикот*, во која таа ги прикажува резултатите од истражувањето што се однесуваат на статиите што на Интернет се објавени со кириличната поддршка. За илустрација на застапеноста на грешките во медиумите, најмногу внимание им е посветено на медиумите кои имаат и електронски изданија. Со оглед на фактот дека повеќето Македонци секојдневно ги читаат дневните весници и гледаат телевизија, ако довербата во овие медиуми е голема, тогаш е несомнено дека тие имаат големо влијание врз начинот на кој луѓето ќе пишуваат и ќе зборуваат.

Зборникот на научни трудови *Културата и јазикот* претставува продолжување на традиционалната манифестација *Денови на Благоја Корубин*. Секоја година, потсетувајќи се на придонесот на Корубин за македонската наука за јазикот и користејќи ги неговите и искуствата на нашите претходници, го претставуваме степенот на научните сознанија од истражувањата во оваа област. Да посакаме и наредната година од ова место да се промовира новиот Зборник од овогодинашниот научен собир на тема *Балкански јазичен светоглед*.

Еленка СТОЕВСКА-ДЕНЧОВА

LX

2009

ХРОНИКИ

ЗАПИСНИК
од пленарната седница на Президиумот на
Меѓународниот славистички комитет
(13 септември 2008, Охрид, Р. Македонија)

Пленарната седница на Президиумот на Меѓународниот славистички комитет (во понатамошниот текст МСК) се одржа на 13 септември 2008 година во хотелот ИНЕКС-Горица во Охрид (Р. Македонија). Во работата зедоа учество следниве членови на Президиумот: Марко Павлишин (Австралија), Герхард Невекловски (Австрија), Франсис Томсон (Белгија), Генадз А. Цихун (Белорусија), Александар А. Лукашанец (Белорусија), Тодор Бојациев (Бугарија), Кетрин МекРоберт (Велика Британија), Карл Гутшмидт (Германија), Дитрих Шолце (Германија-Лужичка), Јенс Норгард Соренсен (Данска), Александар А. Дуличенко (Естонија), Волф Москович (Израел), Стефано Гарзонио (Италија), Ичиро Ито (Јапонија), Николас Жекулин (Канада), Сергејус Темчинаш (Литванија), Милан Ѓурчинов (Македонија), Јан Ивар Бјорнфлатен (Норвешка), Луцјан Суханек (Полска), Станислав Гајда (Полска – координатор на комисиите при МСК), Александар Молдован (Русија), Мајкл Флаер (САД), Петар Жењух (Словачка), Аленка Шивиц-Дулар (Словенија), Слободан Марковиќ (Србија), Олексиј Онишенко (Украина), Јоуко Линдстед (Финска), Антониа Бернард (Франција), Сесилиа Оде (Холандија), Аница Назор (Хрватска), Јан Корженски (Чешка), Милош Зеленка (Чешка, како замена за Иво Поспишил), Свен Густавсон (Шведска) и Рафаел Гузман Тирадо (Шпанија). Од почесните членови на состанокот присуствуваше Јануш Швјатковски (Полска).

Во работата на состанок на Президиумот на МСК беа вклучени и Трајко Стаматоски (Македонија, потпретседател на МСК), Малгожата Коритковска (Полска), Игор Волгин (Русија), Иван Доровски (Чешка), Биргита Енглунд Димитрова (Шведска), Олга Младенова (Канада), Димитрија Ристески (Македонија, генерален секретар на МСК), Снежана Веновска-Антевска (Македонија, координатор на Организациониот одбор), Јуми Нахацима (секретар на националниот комитет на слависти на Јапонија) и Биљана Мирчевска-Бошева (Македонија, технички секретар).

На почетокот на оваа седница, претседателот Ѓурчинов побара едноминутно молчење за починатите почесни членови и претседатели на национални комитети.

Состанокот се одвиваше според следниов

ДНЕВЕН РЕД

1. Извештај за работата на МСК во периодот од 2003-2008
2. Организациски прашања
3. Извештај за работата на комисиите при МСК (проф. Станислав Гајда)
4. Организација на XV меѓународен славистички конгрес, избор на нов претседател, потпретседател и секретар
5. Разно

Според претходно прифатениот дневен ред, состанокот започна со извештајот на претседателот на МСК, акад. Ѓурчинов, за работата на Комитетот во периодот од 2003-2008 година. Тој ги информираше присутните за активностите на Организацискиот одбор во подготвителниот период и за состаноците на потесниот состав на Президиумот одржани во: Ополе (2004), Белград (2005), Удине (2006) и Охрид (2007). На секој од состаноците беа дискутирани одделни сегменти потребни за успешна реализација на Конгресот. Така, на првиот состанок одржан во Ополе дискутирана е Предлог-програмата за Конгресот и дефиниран е вкупниот број на учесници. На состанокот во Белград дефинирана е Програмата и определени се условите и рокот за пријавување на тематски блокови и секциони реферати. Исто така, на овој состанок дискутирани се и некои предлози за тркалезни маси и за пленарни реферати, а посебно внимание му беше посветено на прашањето за состојбата на славистиката во светот иницирано во Резолуцијата од XIII меѓународен славистички конгрес и во врска со тоа беше покрената опсежна дискусија и беа разгледани извештаите подготвени од националните комитети. На состанокот во Удине направена е селекција на пристигнатите пријави за тематските блокови т.е. од пристигнатите 38 пријави избрани се 25 кои влегуваат во агендата на Конгресот, а утврдени се и националните квоти. На последниот состанок, одржан во Охрид во 2007 година, утврдени се тркалезните маси и пленарните реферати кои ќе влезат во Програмата на Конгресот, дефинирани се јубилејните одбележувања и другите приредби кои ќе се реализираат во рамки на Конгресот, дефинирани се потребните координати за испраќање на книги за изложбата на славистички публикации издадени во периодот меѓу двата конгреса, а започната е и дискусијата за домаќинот на следниот конгрес. Записниците од тие состаноци се објавени во повеќе славистички списанија и поставени на интернет-страницата на Комитетот. Што се однесува до издавачката дејност, во изминатиот период објавени се: *Второ соопштение* во македонско-англиско и македонско-руско издание кои беа дистрибуирани до претседателите на националните комитети, а во електронска форма беа достапни и на интернет-страницата на МСК; *Зборник на резимеа* во два тома и *Програма*. Во врска со бројот на учесници на Конгресот, претседателот Ѓурчинов ги информираше присутните дека во предвидениот рок за пријавување пристигнаа повеќе од 700 пријави што зборува за големиот интерес за Конгресот.

Според претходно изградениот став, главен збор во селекцијата и прифаќањето на пријавите имаа националните комитети. Според податоците од соорганизаторот ВИС ПОЈ, на Конгресот во Охрид учествувале околу 650 учесници.

Во врска со втората точка од дневниот ред, претседателот Ѓурчинов се осврна на напорите што ги вложуваше раководството во овие пет години за воспоставување контакти со некои национални комитети, како на пример Индија и Грција од каде за жал на овој Конгрес нема учесници. Тој исто така информираше за обидите да се стапи во контакт со славистите од Н.Р. Кина и Албанија со цел и тие да земат учество во славистичките конгреси, но преговорите се одвиваат многу бавно и без особен успех. На прашањето од А. Молдован за учеството на Казахстан на овој Конгрес беше одговорено дека Организацискиот одбор на Конгресот стапи во контакт со претставникот на славистите од Казахстан – Е. Сулејманова, уредно ја информираше за сите активности и рокови во изминатите години, а исто така ја покани да учествува на состанокот на Президиумот на МСК но, од неа добивме одговор дека од оправдани причини нема да може да пристигне во Охрид. Во вкупниот број пријавени учесници за Конгресот, имаше и една пријавена учесничка од Казахстан за учество во тематски блок која за жал, исто така, не дојде во Охрид.

Во продолжение на состанокот некои од членовите на Президиумот информираа за промените во националните комитети во периодот од 2003-2008 година и ги претставија идните претставници на нивните земји. Така, Ј. Суханек извести за неговото повлекување од составот на Президиумот, а на негово место доаѓа Малгожата Коритковска, А. Назор информираше дека на нејзино место во Президиумот доаѓа Марко Самарџија, на местото на Свен Густавсон доаѓа Бригита Енглунд Димитрова, на местото на Герхард Невекловски од Австрија доаѓа Алоис Волдан, а нов претставник од Белорусија е Александар Лукашанец. Нов претставник од Канада, на местото на Н. Жекулин, е Олга Младенова, а јапонскиот национален комитет информираше за промената на претседателот и на овој состанок веќе присуствуваше новиот претседател - Ичиро Ито. Во изминатиот петгодишен период промена имаше и во словачкиот национален комитет чиј нов претставник е Петар Жењух, во украинскиот национален комитет од каде нов претставник е О. Онишенко, во францускиот национален комитет чиј нов претставник е Антониа Бернард, во норвешкиот национален комитет чиј нов претставник е Јан Ивар Бјорнфлатен, во националниот комитет на Велика Британија каде на местото на Џон Дан, доаѓа Кетрин МекРоберт, како и во националниот комитет на Австралија и Нов Зеланд од каде нов претставник е Џон МекНаир. Г. Цихун информираше дека заедно со А. Дуличенко присуствуваа на формирањето на комитетот на слависти на Литванија со што истиот станува и рамноправна членка на меѓународниот комитет, а С. Марковиќ информираше за формирањето на национален комитет на славистите на Црна Гора чиј претседател е Миодраг Јовановиќ од Никшиќ.

За нов почесен член на Комитетот беше предложен и прифатен Јан Дорула (Словачка).

На овој состанок со консензус беа примени за членки и националните комитети на Шпанија (чиј претставник е Рафаел Гузман Тирадо) и Турција (чиј претставник е Атаол Бехрамоглу). Беше прочитано и писмото од членовите на Славистичкиот комитет во Сараево кои се обраќаат до Президиумот со барање да бидат примени како членка на Комитетот. Околу ова прашање се водеше поширока дискусија од која произлезе заклучокот дека поради статутарните проблеми останува ова прашање да се реши во некој нареден период имајќи предвид дека треба да се направи единствен комитет од сите три ентитети кој ќе се зачлени во Меѓународниот комитет следејќи го правилото „една земја – еден комитет“.

Претседателот Ѓурчинов срдечно им се заблагодари на досегашните членови на Президиумот за нивната соработка во изминатиот период и за особено корисните сугестии и совети кои беа од огромна важност за реализацијата на овој Конгрес.

По однос на третата точка од дневниот ред извештај за работата на комисиите при МСК поднесе С. Гајда кој информираше за работата на 29 комисии кои работат во рамките на МСК, од кои некои сосема замреле, а формирани се осум нови комисии со што вкупниот број на комисии се зголемува на 33. А. Молдован ја поздравил слободната организација на комисиите, но имајќи предвид дека истите се формираат во рамки на МСК треба да се има одредена контрола и да се проценува дали вреди да се формира комисија за одредена тема. На крајот, од страна на сите присутни, му беше изразена особена благодарност на С. Гајда за неговата напорна и сериозна работа и беше дадена препорака и организаторот на идниот конгрес да ја продолжи соработката со него имајќи предвид дека неговиот придонес е беспорен.

Во однос на четвртата точка од дневниот ред, т.е. прашањето за идниот домаќин на Конгресот, претседателот Ѓурчинов ги потсети присутните на започнатата дискусија на состанокот во Охрид (2007) каде од повеќето кандидати Президиумот консензуално даде поддршка на кандидатурата на Белорусија. На овој состанок не беа изнесени нови предлози за домаќин, а противкандидатите од минатиот состанок - Србија и Чешка, дадоа поддршка на белорускиот национален комитет. По ова, присутните на состанокот со консензус донесоа одлука следниот, XV меѓународен конгрес на слависти да се одржи во Белорусија. Г. Цихун ја изрази својата благодарност и истовремено информираше дека претседател на XV меѓународен конгрес на слависти ќе биде А. Лукашанец кој, пак, ги информираше присутните за составот на раководството за периодот од 2008-2013 година. Така, тој го предложи Г. Цихун за потпретседател, а С. Важник за генерален секретар што беше прифатено од учесниците на состанокот. Истовремено, тој ја искористи можноста да го замоли С. Гајда да ја продолжи соработката со нив и за идниот конгрес.

Пред да го затвори пленарниот состанок на Президиумот, претс. Ѓурчинов информираше за писмото од претставникот на националниот комитет на слависти на Грција, проф. Тарнанидис, кој ги поздравува сите учесници на Конгресот и информира дека за жал, од објективни причини, нема да може да присуствува на

истиот. По прифаќањето на содржината на писмото, Президиумот го потврди и проф. Тарнанидис за член на местото на претходниот претставник на грчките слависти - проф. Тахиос.

Биљана МИРЧЕВСКА-БОШЕВА

Претседател на МСК
акад. Милан ЃУРЧИНОВ

VI МЕЃУНАРОДЕН СОБИР НА МЛАДИ МАКЕДОНИСТИ Скопје, 18-19 декември 2008 г.

На 18. и 19. декември минатата година се одржа шестиот по ред традиционален меѓународен собир на млади македонисти. Собирот е значаен по учеството на дури 45 млади научници, вљубеници во македонистичката лингвистичка мисла, од кои 22 беа од земјава и 23 од странство. На овој собир, младите македонисти достоинствено ја испратија во вечен незаборав нашата истакната професорка, воедно и носител на идејата за одржување на ваков традиционален собир, проф. д-р Лилјана Минова-Гуркова.

Собирот го отворија со поздравни обраќања, проректорот за меѓународна соработка на Универзитетот Св. Кирил и Методиј, проф. д-р Моме Спасовски, деканот на Филолошкиот факултет, проф. д-р Максим Каранфиловски и претседателката на Организацискиот одбор на Собирот, доц. д-р Станислава-Саша Тофоска. Томислав Треневски, пак, го промовира зборникот од V научен собир на млади македонисти, којшто се одржа во 2006 година.

Првиот ден од Собирот настапија 21 учесник, коишто претставија реферати од областа на морфологијата, морфосинтаксата, историјата на македонскиот јазик, наставно-дидактичката област, односно теми поврзани со изучувањето на македонскиот јазик како странски.

Татјана Ганенкова од Русија се претстави со реферат под наслов *Каде да одам? Предлозиите **на, во, за, кон** и **кај** за означување на крајна тточка на движење*, нагласувајќи дека и покрај тоа што сите споменати предлози во македонскиот јазик се употребуваат за означување крајна точка на движење, сепак секој од нив го внесува своето значење во ситуацијата. Таа се задржува на анализата на семантичката мотивација на различните предлози во еден ист контекст.

Следен излагаше Шарл-Гијом Демаре од Франција и тој во рефератот насловен *Определениот член во македонскиот и во бугарскиот јазик – сличности и разлики*, низ бројни примери ја прикажува постпозитивната употреба на определениот член во овие два словенски јазика.

Елена Овчиникова од Русија зборуваше за *Македонскиот еден како еквивалент на англискиот неопределен член и дејтерминативниот **о*** разгледувајќи македонски преводи на современи уметнички текстови на англиски јазик каде што се јавува македонското *еден* како показател на

неопределеноста, еквивалентно на англискиот неопределен член *a* и лексемата *one*.

За повеќејазичниот паралелен Гралис-корпус којшто ги обработува јужнословенските јазици, а е развиен на Универзитетот во Грац ни зборуваше Арно Воних од Австрија во својот реферат *Јужнословенскиите заменски парадиџми во Гралис-корпусот*, каде што се задржа на можноста што ја дава овој корпус за споредбена анализа на заменките кај јужнословенските јазици.

Ерик Прендергаст од САД се претстави со рефератот под наслов *Испакнувањето како праџматички дејтерминатор за удвојување на објектите во македонскиот јазик*. Тој се осврна на влијанието на некои прагматички фактори врз употребата на кратката заменска форма во удвоениот објект во македонскиот јазик.

Бобан Карапејовски во својот труд *Категоријата лице и нејзината референција на поимите во стварноста*, се задржува на ретките случаи во однос на референцијата на категоријата лице, кога од различни причини, граматичкото лице има свој соодветник во поим којшто тоа лице не го опфаќа. Всушност, тој низ примери ги покажува честите двосмислености што може да се јават во текстот во однос на лицата во стварноста на кои се однесува граматичкото лице.

Бојан Петревски ни зборува *За негацијата на реченичниите членови во македонскиот јазик* обработувајќи ги најчестите пројави на членската негација во македонскиот јазик, а се осврнува и на мотивацијата за употреба на овој тип негација во исказот, односно постигнувањето поголема експресивност, избегнувањето двосмислености итн.

Со споредбена тема се претстави Мајда Шабанова во врска со *Употребата на сегашното време во македонскиот и во џурскиот јазик*, прикажувајќи ја низ бројни примери сличноста во вторичната употреба на ова време кај двата јазика, односно семантичкото поместување на формите за сегашно време по временската оска, кон скорото минато и кон скорото идно време.

Наталија Лукомска од Полска зборуваше за *Македонскиот глаголски прилог на -јќи и полскиот синхроничен прилогски парципел*, осврнувајќи се на семантичкото поле и можностите за превод на овие два семантички еквивалента во македонскиот и во полскиот јазик. Притоа, анализата ја спроведува на лексичкиот материјал од збирката раскази *Продавници со боја на цимет*, од Бруно Шулиц во оригиналот и во македонскиот превод.

Делот од Собирот посветен на историјата на јазикот го започна Марија Паунова со рефератот *Улогата на фонолошкиот развој во реорганизацијата на парадиџмите на именките во црковнословенскиите ракописи од македонска редакција*. Таа ни го претстави влијанието на фонолошките процеси, како еден од факторите за расколебување на

деклинацијата и за ослободување од синтетичкиот начин на изразување на односите меѓу зборовите во старословенскиот јазик, обработувајќи црковнословенски текстови од македонска редакција.

Сандра Судец од Хрватска, работејќи врз корпусот на хрватско-глаголски литургиски текстови доаѓа до сознание дека во овој материјал постојат елементи коишто водат потекло од црковнословенскиот јазик од македонска редакција и овие сознанија ги изложува во својот реферат под наслов *Елементи на црковнословенскиот јазик од македонска редакција во хрватско-глаголскиот текстови*.

За една споредбена тема на историски план зборуваат Ана Ковачевиќ и Луција Туркаљ од Хрватска, поточно за *Честичката не ли во хрватскиот и македонскиот црковнословенски*. Притоа, врз основа на грчките и латинските извори, изведуваат заклучоци за тоа дали се работи за преведенка (калка) или пак, за словенска јазична црта и/или за стилизација на изворниот јазик.

Бисера Павлеска врз материјал од македонски средновековни ракописи и записи го истражува *Именувањето на небеските ѝела и природните појави во текстовите од средновековниот период*. Притоа ја разгледува семантиката на оваа лексичка група, групирајќи ги зборовите врз основа на нивната припадност кон одделни семантички полиња, како и нивното потекло и ја регистрира појавата на одделни лексичко-семантички категории.

Уште една историска тема ни прикажа Борче Арсов во рефератот *Споредба на морфолошки и лексички план на неколку примери од Кониовскојто и Кулакискојто евангелие*. Поаѓајќи од фактот дека двата анализирани текста покажуваат проширување на дијалектната база, односно свесна или спонтан стилизација, авторот ги споредува нивните морфолошки и лексички карактеристики низ бројни примери.

Марија Соколова зборува за *Содржините по морфологија во наставните програми по предметот Македонски јазик во основното образование (предметна настава)*, вршејќи анализа на најновите наставни програми по македонски јазик за учениците од петто до осмо одделение со цел да утврди колку тие соодветствуваат на нивната возраст.

Билјана Поповска исто така ни прикажува тема од наставно-дидактичката област, низ рефератот насловен како *Употреба на стандарднојазичната норма во основното образование*. Таа ги испитува ставовите и мислењата на учениците во врска со употребата на стандардниот јазик.

За *Употреба на клиничките во македонскиот јазик како немајчин јазик кај зборувачите со мајчин албански јазик* зборуваше Јордана Шемко-Георгиевска. Таа се осврнува на најчестите отстапки во употребата на клитиките во македонскиот јазик од страна на односните зборувачи, давајќи толкување на причините за таквите отстапки.

Љупка Боцевска се задржува на *Глаголскиот вид и наставањата по македонски јазик за учениците/студентите со албански мајчин јазик*, односно на тешкотиите што ги имаат тие при употребата на соодветните свршени/несвршени глаголски форми во македонскиот јазик, притоа осврнувајќи се на интервенциите што би можеле да се направат за нивно надминување.

Со реферат под наслов *Интерференцијални девијации во образувањето и употребата на глаголските форми во македонскиот јазик како сѐрански* се претстави Игор Станојоски, издвојувајќи и анализирајќи две групи интерференцијални деривации, и тоа формални и дистрибутивни.

Ива Назалевиќ од Хрватска зборува за *Проблемите на меѓујазичните влијанија во наставањата при преведувањето од македонски на хрватски јазик кај студентите по македонски јазик на Филозофскиот факултет при Универзитетот во Загреб (со акцент на употребата на аорисот и на перфектот)*. Таа во своето истражување поаѓа од фактот дека глаголскиот систем на македонскиот и на хрватскиот јазик е место каде што се испреплетуваат меѓујазичните влијанија, коишто може да се причина за преносните отстапки.

Елена Филиповска се задржува на *Грешките кои најчесто се јавуваат при изучувањето на македонскиот јазик како сѐрански јазик*. Притоа дава краток преглед на грешките што се повторуваат во процесот на изучувањето на македонскиот јазик, анализирајќи текстови на слушатели на различно ниво на познавање на јазикот.

Вториот ден од Собирот го започна Јоана Хаџи-Лега Христоска претставувајќи се со рефератот *Фигуративните значења на увото во македонскиот јазик*. Таа ги анализира фигуративните значења на увото низ четири аспекти и прави првична класификација на примерите врз основа на семиолошката фигура што го гради фигуративното значење. На крајот дава семиолошка дефиниција на увото, утврдувајќи го неговиот семиолошки статус во македонскиот јазик.

Барбара Глажар од Словенија се претстави со тема под наслов *Компаративното истражување на македонските и словенечките фраземи, фрази и зборови во чии состав се наоѓаат зборовите коишто означуваат делови од човековото тело*. Таа ги проучува врските меѓу македонскиот и словенечкиот јазик во областа на фразеологијата.

Маја Вуксан од Хрватска зборуваше за *Зоонимите во македонската и хрватската споредбена фразеологија* задржувајќи се на влијанието на симболиката на животните врз формирањето на фразеолошкото значење, односно на тоа дали истите особини на животните биле извор на мотивација во создавањето на споредбените фраземи во двата јазици.

За *Семиологијата на парите во македонскиот јазик* зборуваше Анета Наумоска, којашто врши анализа на семиолошкиот аспект на парите анализирајќи бројни комуникативни единици од македонскиот јазик. На

крајот дава семилошка дефиниција на *париие* преку директните и фигуративните значења.

Сања Пауновска изложи уште една споредбена тема преку својот труд под наслов *Еволуција на поимот **spoleczeństwo** / **оџиџесџво** во македонскиот и во полскиот јазик*. Таа ги претстави сличностите и разликите во еволуцијата на овој поим во полскиот и македонскиот јазик.

Маја Петровиќ од Русија се задржа на *Семиотикаџа на реалиџе во сџрукџураџа на македонскиџе волшебни џриказни*. Авторката врши анализа на македонските волшебни приказни од гледна точка на семиотиката, филозофијата на јазикот и логичката семантика. Притоа, таа зборува за можноста за откривање на механизмот на создавање на сликата на светот во приказните, преку логичко-семиотичката анализа.

Андријана Павлова ја проучува *Семантикаџа на глаголот **љуби** и неѓовиџе џрефиксални деривати*. Таа врши семантичко-синтаксичка анализа на примери коишто содржат глагол со овој корен, обидувајќи се да ги покаже сличностите и разликите во нивните значења, а дава осврт и на перифрастичните предикати со именката *љубов*.

Катерина Митиќ зборуваше за *Надворешнојазичниџе изразни средсџва во комуникаџаџа на електронскиџе средсџва за јавно информирање на македонски јазик (ѓесџови, мимики, џаузи)*. Таа го проучува односот на претставувачите на информациите кон информацијата и кон соговорникот. На крајот упатува на потребата од школување на презентерите во поглед на јазичната прагматика.

За *Македонскиџе џцовки како израз на џџтријархалниџе односи во оџиџесџвоџо и џроблемиџе со нивноџо џреведување на полски јазик* излагаше Каролина Станиковска од Полска. Авторката низ својата анализа на џцовките заклучува дека македонските џцовки ги отсликуваат патријархалните односи карактеристични за македонското општество, нагласувајќи ја тешкотијата за нивен превод и разбирање поради нивната специфична семантика.

Ирина Кустова од Русија ги обработува *Лажниџе џријџџели на џреведувачоџи во уметничкиоџи џлексџи*, конкретно при преведувањето на зборникот на македонска поезија *Од век до век* на руски јазик. Анализирајќи ги меѓујазичните појави таа прави сопствена класификација на најчестите грешки.

Малгожата Филипјак од Полска се претстави со реферат под наслов *Полка во Македонија и Македонец во Полска – џароними во полскиоџи и македонскиоџи јазик*. Низ жива приказна таа опишува ситуации каде што лажните парови во овие два јазика стануваат причина за недоразбирање во секојдневната комуникација.

Катарина Ѓурчевска врши *Анализа на лексикаџа во џредовоџи на расказоџи **Кџџедрала** од Рејмонд Карвер на македонски јазик*. Притоа се задржува на регистарот на зборови што го употребува авторот, на видовите

зборови во оригиналот, а потоа и на лексиката во македонскиот превод, обидувајќи се да направи паралела на лексичко рамниште помеѓу оригиналот и преводот.

И повторно во врска со преведувањето на македонски јазик, во случајов од руски, зборуваше Елена Обухова од Русија претставувајќи се со рефератот под наслов *Особености на преводот на сојсџивениите имиња во поемата на А.С.Пушкин **Руслан и Лјудмила** на македонски јазик*. Таа го проучува процесот на адаптација на поинтересните руски сопствени имиња во македонскиот превод на поемата, изведувајќи заклучок за значењето на сопственото име и на неговиот превод.

Ана Ацевска се претстави со рефератот *Корпоративно управување на македонски и англиски јазик*. Таа врши споредбено истражување на употребата на англискиот и македонскиот јазик во областа на управувањето со претпријатијата, односно јазикот што се користи во трговските друштва, законската документација, берзите итн.

За *Проблемите на изработка на двојазични речници врз конкретниот пример на српско-македонски македонско-српски речник* зборуваше Александар Николиќ од Србија, осврнувајќи се поконкретно на проблематиката на изборот на лексичката граѓа, односно врз прашањето какви и кои зборови треба да се одберат и кои критериуми треба да се следат при изборот на зборовите.

Елиса Гепали од Албанија излагаше реферат од областа на *Образувањето на именките во македонскиот и во албанскиот јазик*. Притоа, таа дава преглед на начините на образување во двата јазика, истакнувајќи ги сличностите и разликите во нив.

Мартина Травничкова од Чешка исто така обработува тема од областа на зборообразувањето, и тоа конкретно за образувањето на *Деминутивите во македонскиот и во чешкиот јазик*. Притоа, го нагласува експресивното значење на деминутивните деривати во двата јазика и се задржува на сличностите и разликите во нивното деривирање.

Со тема од зборообразувањето продолжи Силви Дечка од Албанија претставувајќи се со рефератот *Споредба на значењата на префиксираниите глаголи во македонскиот и албанскиот јазик*. Тој се задржува на различните начини на деривација на одредени глаголи во двата јазика за означување на исто значење.

Кармен Унгуреану од Романија читаше реферат на тема *Македонските и романските лични заменки*, давајќи приказ на личните заменки и анализирајќи ги сличностите и разликите во употребата во двата јазици.

Билјана Деспотовска ни посочи *Некои аспекти на јазикот на Јордан Хаџи Конџанџинов - Циноџи*, анализирајќи го јазикот на поезијата на Цинот, неговите афоризми, писма и патописи. Таа тука го истакнува пред сè

контактот со словенските јазици и неговото влијание врз оформувањето на неговиот јазичен израз.

За Јазикот во современата македонска поезија на милениумската генерација зборуваше Душко Крстевски, односно тој ја издвои лексиката што е специфична за најсовремената македонска поезија, анализирајќи ја антологијата песни на најмладите македонски поети.

Ана Дрк од Словенија зборува за *Проблемите при преведување од македонски на словенски – урбаниот јазик на помладата генерација македонски поети*. Таа пристапува кон јазикот на овие поети од социолингвистички и од стилистички аспект, задржувајќи се на проблемот при преведувањето на нивниот специфичен јазичен израз.

Божана Касаповска настапи со реферат под наслов *Помодарство, тренд или попреба*, што воедно беше и последниот реферат со кој се затвори VI меѓународен собир на млади македонисти. Таа се задржа на сè почестата употреба на странските изрази во јазикот на младите во Македонија, утврдувајќи ги причините за таквата појава.

Значајно е да се истакне дека по секоја одржана сесија се развиваше плодна дискусија, што упатува на заклучокот дека младите истражувачи предизвикаа голем интерес со својата работа и дека внесуваат голема надеж за натамошниот развој на македонистиката во земјава и надвор.

Третиот ден од Собирот се совпадна со традиционалната екскурзија до с. Небрегово, родното место на Блаже Конески, што се изведува секоја година на денот на јубилејот на Филолошкиот факултет, поради што странските, а и домашните учесници добија дополнителна причина да го запаметат овој собир како посебен.

Бисера ПАВЛЕСКА

СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ И КУЛТУРИ ВО СОВРЕМЕНИОТ СВЕТ (Москва 2009)

На Московскиот државен универзитет „М.В. Ломоносов“ (понатаму МДУ) во Русија, од 24 до 26 март оваа година се одржа Меѓународниот научен симпозиум посветен на словенските јазици и култури во современиот свет – значаен и најкрупен славистички форум во 2009 година.

На Симпозиумот се пријавиле 554, а учествуваа над 350 научници од 29 земји. Најголемиот број учесници беа од Русија и од словенските земји, потоа од несловенските европски земји, од Азија и од САД.

Од Македонија на Симпозиумот со свои реферати учествуваа дванаесетмина и сите од Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ (11 од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ и 1 од Педагошкиот факултет „Климент Охридски“).

На Симпозиумот се работеше во 2 пленарни седници, во 13 секции и на 7 тркалезни маси.

На почетокот, на првата пленарна седница Симпозиумот го поздравиле и му пожелале успешна и плодотворна работа ректорот на Московскиот државен универзитет „М.В. Ломоносов“, академикот и потпретседателот на Руската академија на науки (понатаму РАН), претседателот на Организацискиот комитет на Симпозиумот, В. А. Садовничј, проф. д-р М. Л. Ремњова, декан на Филолошкиот факултет при МДУ и потпретседател на Организацискиот комитет, акад. А.М. Молдован, директор на Институтот за руски јазик „В.В. Виноградов“ при РАН, акад. Т. М. Николаева, раководител на Одделението по типологија и споредбена лингвистика во Институтот за славјановедение при РАН и други членови на Организацискиот комитет на Симпозиумот.

Член на Организацискиот комитет и член на Президиумот на Симпозиумот од Р. Македонија беше проф. д-р Максим Каранфиловски, декан на Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ во Скопје и почесен професор на МДУ. Член на Президиумот беше и амбасадорот на Р. Македонија во Москва, г-дин Златко Лечевски. Уште на отворањето на Симпозиумот македонската делегација беше посебно поздравена од учесниците на минатогодишниот Славистички конгрес кои со воодушевување искажаа задоволство од престојот во Охрид и во Македонија, од добрата организација на Конгресот.

По пленарната седница работата продолжи по секциите. Секциите беа на следните теми: I „Јазичната ситуација и јазичната политика во словенските земји“, II „Словенските јазични и литератури во меѓунационалната комуникација“, III „Тенденции во изучувањето на граматиките на словенските јазични“, IV „Новите појави во зборообразувањето во словенските јазични: систем и функционирање“, V „Прашања за историјата и етимологијата на словенските јазични“, VI „Словенската дијалектологија“, VII „Лексикологијата и лексикографијата на словенските јазични“, VIII „Словенската етнокултурна свест: јазик, говор, фолклор“, IX „Словенските јазични и современите средства за масовна комуникација“, X „Теорија и методика на предавање на словенските јазични како странски“ XI „Словенскиот уметнички дискурс и јазик на уметничката литература“, XII „Словенските литература, драматургија, фолклор: општи и посебни развојни тенденции“, XIII „Македонскиот јазик, литература и култура во словенски контекст“.

Учесниците од Македонија според темите на своите соопштенија беа распоредени во повеќе секции. Во секцијата „Теорија и методика на предавање на словенските јазични како странски“, учествуваа проф. д-р Е. Црвенковска и лек. Р. Тасевска. Е. Црвенковска во својот реферат *Изучување на македонскиот јазик во несловенските земји* го запозна аудиториумот со состојбата на македонистиката во несловенските земји. Во излагањето беа наведени македонистичките центри, работата на наставниците и научниците кои се занимаваат со македонскиот јазик, литература и култура изразена преку бројни статии, книги, учебници, магистерски, докторски и бројот и интересот на студентите како залог за продолжување и проширување на македонистиката во несловенските земји. Р. Тасевска зборуваше на тема *Учебници и учебни помагала по руски јазик во Македонија*. Во излагањето слушателите беа информирани за статусот и изучувањето на рускиот јазик на сите образовни нивоа во Македонија како и за учебниците по руски јазик изработени во земјава. Беа претставени најновите учебници по руски јазик издадени на УКИМ.

Лекторот по македонски јазик во Москва, Е. Ниами во рамките на секцијата „Словенските јазични и современите средства за масовна комуникација“ настапи со темата *Македонскиот јазик во Инјернеј*, придавајќи посебно внимание на правописот, транскрипцијата, лексиката и стилистиката на македонскиот интернет-јазик.

Секцијата „**Македонскиот јазик, литература и култура во словенски контекст**“, како што кажува и насловот, беше посветена само на македонистиката. Во Програмата на Симпозиумот нема друга ваква секција. И ова беше повод за убаво чувство на учесниците од Македонија и за македонистите од Русија. Всушност ова беше темата на IV руско-македонска конференција што оваа година се одржа во рамките на овој голем меѓународен симпозиум. За оваа конференција имаше и посебна Програма, посебно отворање и работа во две одделни секции: лингвистичка и литературна.

На отворањето учесниците ги поздравила проф. д-р М. Л. Ремњова, декан на Филолошкиот факултет при МДУ и потпретседател на Организациониот комитет, проф. д-р Максим Каранфиловски, декан на Филолошкиот факултет “Блаже Конески“ при УКИМ во Скопје, проф. д-р В. Гудков, шеф на Катедрата за словенска филологија, амбасадорот на Р. Македонија во Москва, г-дин Златко Лечевски.

Во работата на IV руско-македонска конференција со свои реферати и со дискусии зедаа учество македонски и руски македонисти и слависти.

М. Каранфиловски зборуваше на тема *За некои функции на империјалноста во рускиот и во македонскиот јазик*. Во рефератот, беа анализирани сличностите и разликите во употребата на заповедниот начин во македонскиот и во рускиот јазик со истакнување на разликите во употребата на видските форми на глаголот во императивот во македонскиот и во рускиот јазик. Д. Пандев во рефератот *Метафората во руската и во македонската периодика* ја разгледува метафората во дневниот печат од аспект на когнитивната лингвистика. Особено внимание посветува на процесите на создавањето на метафората. Л. Спасов настапи со темата *Значењето на преводот на Кониковското евангелие (1852) за јазичната и културната историја на македонскиот народ*, К. Велјановска говореше *За новиите зборови во македонскиот јазик*, навлезени за последните дваесет години, особено од англискиот/американскиот јазик. Промените на политички, економски и културен план во општеството често водат кон појава на нови зборови во јазикот. Во рефератот се анализираат начините на појава на неологизмите во македонскиот јазик, поткрепени со соодветни примери. Н. Радически во рефератот *Специфичноста во развојот на новата македонска литература во контекст на словенските литератури*, поаѓајќи од компаративна анализа во развојот на македонската литература во поширок контекст, зборува за почетоците и за сличностите во развојот на националните словенски литератури во рамките генетичкото литературно заедништво. Д. Ристески во соопштението *Руската литература во Македонија на крајот од XX и почетокот на XXI век* ги анализира преводите на руската литература во Македонија и го разгледува интересот на македонските научници кон руската литература во посочениот период. Л. Капушевска-Дракулевска во *Интеркултурните комуникации: теоријата за „другото“ во македонската литература*, зборува за драмскиот текст кој со својата отворена структура се одликува со експлицитна упатеност кон „другиот“. Актуелната културолошка фаза во компаративната литературна наука заговара идеја за воспоставување на еден реципрочен однос кон другоста, одразен со поимот интеркултура. В. Мојсова-Чепишевска во рефератот под наслов *Номадизмот на дијаспората во светлото на аквамаринот*, зборува за поврзаноста меѓу уметноста и миграцијата, патувањето, оддалечувањето од секојдневието, проучена во теоријата и критиката како поетски номадизам. М.Г. Спасевски на тема *Творечките влијанија и процеси во македонската и во руската литература* не

запознава со повеќе заеднички влијанија и процеси меѓу македонската и руската литература за деца. Е.В. Верижникова, македонистка од Москва, зборуваше на тема *Јазикот на македонскиот СМИ*. Акад. Р. П. Ускова од здравствени причини не присуствуваше на Симпозиумот и на IV руско-македонска конференција. Нејзиниот реферат на тема *Улогата на перфективот од типот сум+л-формата во модално-темпоралниот систем на македонскиот и на бугарскиот јазик* го прочита Е. Верижникова. Во рефератот Р. П. Ускова, анализирајќи го модално-темпоралниот систем во македонскиот и во бугарскиот јазик ги истакнува сличностите и разликите во неговата семантика и во средствата на изразување во двата јазика. А.Г. Шешкен во соопштението *Улогата на литературниот врски во формирањето и во развојот на националниот литературни врски во македонската литература од XX век* истакна дека, меѓу другите фактори, и преводите на дела од руската литература биле важен фактор на националниот литературен процес. С.Н. Мешчерјаков во рефератот *Животот низ призмата на животот („Периодичен венец“ на Д. Михаилов и „Пиреј“ на П.М. Андреевски)* споредувајќи ги делата на двата автора ни зборува за филозофијата на животот преку животот на ликовите на одделни луѓе како „национални карактери“. М.Б. Проскурнина со насловот *Јас го сакам (сѐ) Скопје. Концепцијата „дома“ во македонската проза од 2000-тите г.* ја анализира современата состојба на македонската проза на 2000-те години со нејзиниот специфичен определувачки проблем на националниот идентитет во услови на глобализација.

За време на Симпозиумот учесниците имаа можност да го видат и да го добијат Зборникот во кој се напечатени 480 тези од рефератите на учесниците, и тезите на колегите што не беа присутни во Москва.

Како заклучок би можело да се каже дека македонските учесници заедно со нашите руски македонисти достоино се претставија пред големиот меѓународен славистички форум со различни теми и со научни видувања од областа на македонскиот јазик, литература и култура.

IV руско-македонска конференција испланирана и организирана во рамките на еден ваков голем Меѓународен симпозиум имаше многу поголем ефект, зашто македонските и руските научници македонисти и слависти, учествувајќи на Руско-македонската конференција како и во други секции во рамките на Симпозиумот, можеа да се претстават пред многу поширок аудиториум.

За добрата организација на IV руско-македонска конференција им ја изразуваме нашата благодарност на акад. Ала Г. Шешкен, акад. Рина П. Ускова од МДУ во Москва и проф. д-р Максим Каранфиловски, координатор од македонска страна.

БАЛКАНСКИ ЧИТАЊА 10 – КОНФЕРЕНЦИЈА ВО РУСКАТА АКАДЕМИЈА НА НАУКИ ВО МОСКВА

Од 31 март до 2 април 2009 година во Институтот за славјановедение при Руската академија на науките во Москва се одржа конференцијата „Балкански читања 10“ на тема *Премини. Промени. Преобразби*. На Конференцијата од пријавените 40 учесници учествуваа 30 од 11 земји (од Русија, Македонија, Грција, Бугарија, Србија, Словенија, Германија, Шпанија, Романија, САД и од Молдавија).

На Конференцијата во РАН Македонија ја претставија двајца научници: проф. д-р Никос Чаусидис од Филозофскиот факултет и проф. д-р Емилија Црвенковска од Филолошкиот факултет „Блаже Конески“ при УКИМ. Со излагања на македонистички прашања настапија и познати странски научници со светско име: професорот од Чикаго, акад. Виктор Фридман и неколку научници од Русија: А. А. Новик, Н.Г. Голант и В.Б. Колосова од Санкт-Петербург, Н.В. Злидњева, И. А. Седакова и А.А. Плотникова од Москва.

Н. Чаусидис во рефератот *Сексуалниите конотации на ‚врати‘ во материјали од фолклорот и историскиите наоди во балканскиот регион*, низ примери од фолклорот и низ податоци и илустрации на археолошки предмети од предисторијата ги покажува и ги анализира симболичките значења на вратата. „Вратата“, вели авторот, „тоа е отвор низ кој човекот влегува во просторија или излегува од неа, затоа при симболички сооднос на домот и жената вратата добива значење на вулва, т.е. елемент, со чие посредство се подвлекува или се реализира продуктивноста на домот и определени форми на симболички премин. Во словенскиот и во балканскиот фолклор јасно се откриваат сексуалните конотации на вратата“. Понатаму се наведуваат примери од свадбени ритуали и обреди поврзани со симболот на вратата во Македонија и во други балкански земји. И прикажаните илустрации на предисториските предмети и цртежи даваат претстава за феноменот што е предмет на анализа во ова излагање.

Е. Црвенковска во статијата *‘Премини’ во свадбениот обред* ги претставува и ги анализира разнородните премини (*веселост* : *шага*, *овој* : *оној свей*, *свој* : *иуѓ*, *машко-женско* и сл.) во свадбените ритуали и обреди. Овие премини ги разгледува како бинарни опозиции. Така, основното значење на свадбениот чин, веселоста, ја има и опозицијата – тага. Преминот

од веселост кон жалост го разгледува во повеќе ситуации поврзани со свадбата: „елементите како што се присуство на мртвите на свадбениот обред, самиот чин на разделба од сопствениот дом (опеано во народните песни што и денес се пеат на свадби), формите на нередовни начини на склучување на брак, нечесноста на невестата и сл.“ вели авторката. Премиот од *овој свети* во *оној свети* се објаснува со присуство, вклучување во свадбениот обред на луѓе од *оној свети* за што се наведуваат примери од фолклорот и од уметничката литература. Опозицијата *свој* : *туж* е изразена во рамки на свадбениот ритуал кога станува збор за свадба со иноверец, со туѓинец. Символичната промена на полот е застапена во свадбарскиот ритуал – преправање на жените во мажи што го претставува премиот *машко* : *женско*. Во свадбениот ритуал има и сцени, најчесто поврзани со обичајот на блага ракија, во кое има и елементи на фолклорен театар, па како дел од ритуалот жените се пресоблекуваат во машка облека. Во денешно време во голема мера се изменети елементите на свадбениот обред, но некои од нив сè уште се присутни во некои рурални средини во Македонија. Излагањето беше проследено и со филмски материјал од свадба со архаични обичаи во с. Ѓавато (Богданци) од 1992 год.

Како што споменавме, покрај претставниците од нашиот Универзитет, по некои македонистички прашања настапија и странски учесници како:

А. А. Новик од Санкт-Петербург чијашто тема беше *Трансформации во самосвестиа на Македонциите муслимани во Албанија* врз лингвистички, етнолингвистички, етнографски, историски, фолклорен материјал собран и анализиран во северо-источниот дел на Албанија, во Голобрдо. Авторот објаснува: „Месноста претставува високопланински реон каде е расфрлано словенско население. Бројот на Македонци-муслимани во овој крај на Албанија изнесува неколку илјади. Тешко е засега да се определи точната бројка. Во Албанија официјално долго се тврдеше дека живеат само Албанци. Но понатаму, под влијание на Европската заедница, чија членка сака да стане Албанија, односот кон националните малцинства се менува. Албанија ги признава националните малцинства, меѓу нив и Македонците. Најчесто, кога станува збор за Македонците, се подразбираат православните Македонци од Голема и Мала Преспа. Македонците-муслимани од Голобрдо на извесен начин, остануваат во сенка на општествениот интерес во Албанија. Прашањето на етничкиот идентитет на Македонците муслимани во овој регион е многу сложено и заслужува посебно внимание. Од една страна, тие јасно ја осознаваат својата поврзаност со соседниот етнички македонски ареал. Територијата на Голобрдо на етнички план претставува продолжение на западно-македонската територија. Од друга страна, во соседна Македонија мнозинството македонско население се православни христијани. Затоа се појавуваат извесни сомевања во етничката самоопределба на Македонците муслимани кои себеси се нарекуваат:

Македонци, Муслимани, Турци, Наши, а својот јазик – *наш јазик*. Македонците во Голобрдо зборуваат на македонски говор. Македонскиот не се предава во месните училишта, на македонски јазик не излегуваат весници. На македонски зборуваат дома и со своите соселани, македонскиот го слушаат на телевизија. Македонските канали се многу популарни.

На Н.В. Злидњева од Москва, за темата *Кон семантиката на парниите релјефи на балканските надгробни споменици* како материјал служи нагробната вертикална плоча од манастирот „Св. Наум“ во Охрид. Н.В. Злидњева ја анализира фигуративната композиција (овца и овен) и значењата поврзани со неа во контекст на иконографијата на парни претставувања во врска со бинарниот код на погребниот обред како една варијанта на *џремин*. Материјалот за овој реферат авторката го истражувала за време на XIV славистички конгрес во Охрид минатиот септември. Општо, може да се каже дека конгресот во Охрид значително го зголеми интересот на славистите и на балканистите за Македонија, со што во целост ја исполни својата мисија.

Со оглед на балканската тематика и во рефератите на неколкумина други учесници од различни земји се наведуваат македонски паралели во однос на други балкански примери во јазичните клишеа на фолклорот, на секојдневните изрази, од обичаите и нивното значење.

На пример, И. А. Седакова од Москва во информацијата *Балканскиот глагол „фака“: мовици на џремини и џромени во лексиката и во фразеологијата* ги анализира петрифицираните конструкции од преобразените форми на глаголот *фаќи* во балканските јазици. Мак. примери: *фаќи сонце, ме фаќи винојо, фаќи да работи, фаќи џланина* итн. со паралели во другите балкански јазици.

А. А. Плотникова од Москва во излагањето на тема *Митолошкиот хипосџази на „сенката“ на Балканот* вели дека во традиционалните претстави кај разни народи сенката на човекот се восприема како негова митска замена. Кај балканските народи оваа идеја се реализира во низа митолошки контексти и со соодветна лексика. На широко распространетите верувања на Балканот во „градежна“ жртва, со цел да се сочува некоја важна градба (мост, црква исл.), се засновале на претставите дека сенката на човек (или на животно) може да биде сосидана наместо домаќинот. Ваквите верувања се познати кај Грците, Македонците, Бугарите, Србите, Романците и регистрирани во фолклорните творби на оваа тема. Понатаму ги наведува имињата на митолошкиот лик во балканските јазици ... мак. *џолосом, џаласам, сенишџе*, па продолжува

„На пример, според верувањата кај Македонците, човекот чија сенка била сосидана, умирал по 40 дена, потоа во текот на првите 40 дена неговата душа талкала во вид на сенка, а на 40-тиот ден се претворала во демон-чувар на градбата, наречен *џаласон*. Термините *сенка, сенишџе* во јужните делови на Македонија (Битола, Гевгелија) се познати како именувања на родилни

демони кои ја напаѓаат родилката во текот на првите 40 дена. Во централните области на Македонија (Велес: *сенка, сенишиџе*) се сретнува хипостаза на сенката во облик на вампир, на покојник што шета.

Н.Г. Голант од Санкт-Петербург во рефератот *Мотивоџ на петрификација во легендиџе за Баба Мариџа* зборува за распространетоста на оваа легенда кај мнозинството балкански народи и пошироко. Во повеќето варијанти на мартовската легенда главен херој е старицата-овчарка којашто ја лути вишата сила и предвреме ги изведува овците/козите во планина на пасиште и загинува од студ, преобразувајќи се во камен заедно со своите животни. Во многу балкански варијанти наглата промена на времето и погибијата на старицата со стадото, се објаснува со тоа дека налутениот месец март зема на заем од претходниот февруари за да се одмазди на старицата. Мотивот на петрификација е присутен во поголемиот број балкански и македонски легенди. Во низа варијанти на легендата се укажува на конкретното место во балканските земји каде што може да се видат камењата во кои се претвориле бабата и овците. Во македонските легенди се посочува Шар Планина.

В.Б. Колосова од Санкт-Петербург во рефератот *Балканскиџе легенди за расиџенијата на оџиџословенски фон* зборува за фолклорните текстови во народните претстави за растителниот свет. Преобразбите се претставени во етиолошките легенди каде што растенијата или нивните карактеристични својства потекнуваат од различни ликови, од нивните делови или од предмети што им припаѓале. Авторката дава примери од балканските словенски легенди како и од легенди на другите словенски народи. „Кај Македонците во Охрид под името *рака од Пречисџа* било познато растението ерихонска роза. Охридските Турци сметале дека оваа трева се појавила во Назарет, каде што Марија го родила Христа и се потпрела со раката на земја. И Турчинките и Македонките го ставале исушеното растение во вода и кога ќе пуштело гранчиња давале на родилката да пие од водата“.

Акад. Виктор Фридман (Чикаго-Скопје), голем македонист и проверен пријател на Македонците, надворешен член на МАНУ и почесен професор на УКИМ, не присуствуваше на Конференцијата, но неговиот реферат под наслов *ON SPEAKING TERMS: THE BALKAN LINGUISTIC LEAGUE IN MACEDONIA TODAY* (За говорниџе околности: Балканскиоџ јазичен сојуз во Македонија денес) е објавен во зборникот „Балкански читања 10“. Москва 2009, с. 72-74.

Во статијата акад. Виктор Фридман анализира и нагласува дека Република Македонија денес (посебно Скопје) претставува дом на репрезентативни дијалекти на сите јазици од Балканскиот лингвистички сојуз. Според градовите што ги запишал, Чикаго-Скопје (акад. Фридман подолго време престојува во Македонија) и според изнесеното во статијата, тој засилено продолжува да работи и да ги регистрира промените на

лексичко, стилистичко, фонетско, промените на местото на акцентот итн. во македонскиот и во другите репрезентативни дијалекти на балканските јазици како резултат на меѓусебните влијанија.

Во рамките на Конференцијата „Балкански читања 10“ се одржа тркалезна маса на Центарот за лингвокултурни истражувања „BALCANICA“ на којашто проф. д-р Н. Чаусидис го претстави Европскиот истражувачки проект по поетика и херменевтика ИНТЕРПРЕТАЦИИ на Македонската академија на науки и уметности “Црниот Арапин како Средоземноморски локус мемориум“. Раководител на проектот е акад. К. Ќулавкова, а проф. Н. Чаусидис е еден од соработниците.

Конференцијата „Балкански читања 10“ во РАН се одржува традиционално веќе десетти пат, а материјалите од овие конференции се високо оценети во балканистичката наука.

Роза ТАСЕВСКА

НАЦИОНАЛНА РАБОТНА ГРУПА ЗА ИЗРАБОТКА НА ЛЕКСИКОН ОД ОБЛАСТА НА ИНФОРМАТИЧКИТЕ И КОМУНИКАЦИСКИТЕ ТЕХНОЛОГИИ

Информатичките и комуникациските технологии (ИКТ) заземаат важно место во развојот на секоја земја. Република Македонија го следи глобалниот тренд и се труди да биде во чекор со развојот на ИКТ на светско ниво. Парламентот на нашата земја веќе усвои три национални стратегии поврзани со ИКТ и тоа Националната стратегија за информатичко општество, Националната стратегија за развој на електронски комуникации со информатички технологии и Националната стратегија за развој на следна генерација широкопојасен интернет. Уште во акцискиот план на првата национална стратегија како мерка ПР 4.16 беше дефиниран проектот за изработка на македонски толковен речник од областа на ИКТ. И покрај тоа што во оваа стратегија се предвидуваše проектот да започне во текот на 2005 година, сепак тоа се случи дури во 2008 година кога на иницијатива на Министерството за информатичко општество, Владата на Република Македонија донесе одлука да се започне со изработка на лексикон од областа на информатичките и комуникациските технологии. Како носители на проектот беа назначени Министерството за информатичко општество, Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ и Македонската академија на науките и уметностите.

На првите состаноци во средината на 2008 година беше одлучено дека треба да се формира широка работна група во која ќе има претставници од сите релевантни чинители и тоа експерти од областа на јазикот и експерти од областа на информатичките и комуникациските технологии. Во работната група што се формираше влегоа претставници од: Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Филолошкиот факултет „Блаже Конески“, Факултетот за електро-техника и информациски технологии при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, Европскиот универзитет, Македонската академија на науките и уметностите, Македонската ИКТ комора (МАСИТ), Сојузот на стопански комори, „Микрософт Македонија,“ Министерството за информатичко општество, Министерството за култура и Агенцијата за електронски комуникации. Со цел процесот на изработка да биде што е можно поинклузивен, на веб-локацијата на Министерството за информатичко општество беа поставени термини за кои сите заинтересирани можеа да се најават и да дадат свои предлози за соодветни преводни еквиваленти.

Работата на работната група се одвиваше преку интерактивна веб-базирана платформа преку која секој од членовите можеше да дава свои мислења и предлози за предвидените термини. На редовните состаноци се разгледуваа сите дадени мислења и предлози, се дебатираше за избор на најдоброто решение и на крај се дефинираше првичниот најсоодветен преводен еквивалент. Откако еднаш беа разгледани сите зададени термини, првичните прифатени решенија беа повторно разгледани и потврдени или заменети со нови и посоодветни. Во текот на целиот процес на утврдување на термините беа земани предвид и предлозите дадени од граѓаните преку веб-локацијата на Министерството за информатичко општество.

По завршувањето на оваа фаза, Министерството за информатичко општество ќе достави информација до Владата на РМ дека првата фаза од проектот е завршена и дека Владата треба да назначи институција којашто ќе биде одговорна за следните фази и за континуирана работа на дефинирањето терминологија од областа на информатичките и комуникациските технологии. По завршувањето на првата фаза од проектот, членовите на работната група истакнаа дека според нив најприродно е работата да ја преземе Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Во првата фаза од проектот дефинирани се околу 1.500 термини и акроними. При изборот на термините и акронимите се внимаваше тие да бидат едни од најчесто користените меѓу корисниците и нивните преводни еквиваленти да бидат прифатливи за широка употреба. Во изборот на термините преовладуваа термини од областа на хардверот и софтверот што најчесто се употребуваат, додека многу малку зборови беа од областа на електронските комуникации. Електронските комуникации се област што во Македонија поинтензивно се развива во последните две-три години, па така беше решено терминологијата од оваа област да се дефинира во втората фаза.

Стратешкиот пристап на членовите на работната група беше да се избере најсоодветниот преводен еквивалент, т.е. немаше цврст став дека треба да се тргне од начелото за пуристички пристап и сите англиски зборови да се заменат со македонски, туку онаму каде што е тоа можно, да се воведат соодветен македонски превод за одреден термин, а онаму каде што тоа не е можно или англискиот термин веќе е длабоко навлезен во јазикот и многу често се употребува, тој да остане. За голем број термини беа дадени и по неколку синоними со цел самите корисници да ја направат селекцијата и да изберат кој термин ќе го користат.

При дефинирањето на акронимите се појави предизвикот за нивно правилно предавање на македонски јазик со цел да бидат функционални и да се употребуваат од корисниците. Ставот што беше усвоен е дека најчесто користените акроними како *ХТМЛ (HTML)*, *ДВД (DVD)*, *ФТП (FTP)* треба само да се транскрибираат на кирилица. Оние акроними кои не се толку навлезени во јазикот, како *FAQ (Frequently Asked Questions)* и *COD (Class of Device)* ќе бидат заменети со акроними направени од првите букви на зборовите во македонскиот преводен еквивалент: *чесѝо ѝосѝавувани ѝрашања ЧПП* и *класа на уреди КУ*.

Беше решено дека акронимите кои во себе ги содржат латинските букви W, Q и X треба да останат во оригинал, т.е. XML, SQL, WiFi.

Сите термини и нивните преводни еквиваленти ќе бидат достапни за сите граѓани и се очекува нивно прифаќање од страна на корисниците. Термините ќе бидат објавени од страна на Министерството за информатичко општество и во печатена и во дигитална форма, а ќе се промовираат преку семинари, работилници и собири. Исто така, мошне важно ќе биде овие утврдени термини да бидат прифатени од компаниите во ИКТ индустријата и од учениците кои ќе ги користат дигиталните содржини преку компјутерите во нивните училишта.

Во следната табела е даден преглед на дел од најчесто користените термини и нивните преводни еквиваленти.

Англиски термин	Македонски преводен еквивалент
back up	прави резерва, осигурува
browser	прегледувач, прелистувач
device	уред
display	екран
gadget	џице, украсен уред, украсна програма
interface	интерфејс
keyboard	тастатура
laptop	пренослив компјутер, лаптоп
pop-up window	скок-прозорец
printer	печатач
record / burn	снима / реже
search engine	пребарувач
server	сервер, опслужувач
website	веб-локација
AVI – Audio Video Interleave	АВИ – аудио-видео сплет
FAT – File Allocation Table	ФАТ – табела за распределба на датотеки
GUI – Graphical user interface	ГУИ графички кориснички интерфејс
VPN – Virtual Private Network	ВПН – виртуелна приватна мрежа

Николче МИЦКОСКИ

